

ชินมหานิทาน

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดทองนพคุณ จังหวัดสงขลา

ชินมหานิทาน
เล่ม ๒ ภาคภาษาไทย

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

นิพนธ์นิทาน เล่ม ๒ ภาคภาษาไทย

เอกสารวิชาการ หอสมุดแห่งชาติ อันที่ ๒/๒๕๓๐

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม พุทธศักราช ๒๕๓๐

(๑ ชุดมี ๒ เล่ม: เล่ม ๑ ภาคภาษาบาลี; เล่ม ๒ ภาคภาษาไทย)

เลขหมู่หนังสือ ๒๕๔.๓๐๕

ISBN 974-7920-58-9

ผู้ประพันธ์

นายธนิศ อู่โพธิ์

ผู้อำนวยการโครงการ

วชิระเอกหญิงประนอม บัญญาจาม

ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ

บรรณาธิการฝ่ายวิชาการ

นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์

คณะทำงาน

นางสาวนิธิตา ทาสุนทร์

นายประภาส สุระเสน

นายเกษร มะประโม

นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์

นายวิวัฒน์ อินนาทรวราภรณ์

นายสมาน วงศ์ไทรภรณ์

บรรณาธิการฝ่ายจัดพิมพ์

นายทรงวิทย์ แก้วศรี

ประธานคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือหอสมุดแห่งชาติ

ผู้ออกแบบปก

นางสาวศุภรางค์ ควณแก้ว

ผู้ถ่ายภาพ

นางสาวจันทร์ฉวี พงศ์ศรีกุล

ท.ว. 30

ก.ย.

294.309

ท 3918

๐.๒

น.ค.๕๕-๙๐๙ ม.๒.ก.ย.

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ส่วนสามชัยนิตยบุคคล สหประชาชาติ

๒๕๕/๕-๒-๓ ถนนลาดหญ้า กอองसान ต.ท. ๑๐๖๐๐ โทร. ๕๓๓-๓๕๓๓, ๕๓๓-๓๕๕๕

นายบุญเย็น เด่าสกุล ผู้พิมพ์/พิมพ์ใหม่ ณ กรุงเทพฯ ๒๕๓๐

003283

คำนำ

ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลปัจจุบัน วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ กรมศิลปากร ได้จัดพิมพ์หนังสือ
"ชินมทานิทาน" ขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาสืบอายุพระพุทธศาสนาตามคตินิยมแต่โบราณ
และขอถวายเป็นพระราชกุศล ขอให้ทรงพระเจริญด้วยพระชนมายุอันยืนนาน
เป็นพระมิ่งขวัญปกเกล้าของชาวไทยสืบไป

ชินมทานิทาน เป็นกัมภีร์ประเภทตำนานหรือประวัติ มีเรื่องราวของพระพุทธเจ้าตั้งแต่
อดีตครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีมาโดยลำดับจนกระทั่งถึงเสด็จกับชนธปริณิพพาน
และแจกพระบรมสารีริกธาตุเป็นที่สุด

ชินมทานิทาน แยกได้ ๓ คำ คือ ชิน (อ่านชินะ) แปลว่า ชนะ เป็นพระนามของ
พระพุทธเจ้า มหา แปลว่าใหญ่ สำคัญหรือพิสดาร นิทาน แปลว่าเรื่องหรือประวัติ "ชินมทานิทาน"
คือเรื่องอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า มีเรื่องราวคล้ายปฐมสมโพธิ, ชินจวิค, ชินาลังการ และพุทธ
ประวัติ แต่ชินมทานิทานมีเรื่องราวพิสดารและละเอียดกว่าเรื่องดังกล่าวข้างต้น

กัมภีร์นี้เดิมเป็นอักษรขอมภาษาบาลี มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แต่ส่วนมากเป็นร้อย
แก้ว จารลงในใบลานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ๔
ฉบับหรือ ๔ ท่อ มีเนื้อเรื่องเหมือนกันทุกฉบับ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง และแต่งเมื่อใดไม่ปรากฏ แต่
พอสันนิษฐานได้ว่า กัมภีร์นี้แต่งโดยนักปราชญ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะกัมภีร์เริ่มจารลงใน
ใบลานในสมัยต้นรัชกาลที่ ๑

ข้อความเบื้องต้นพรรณนาถึงความปรารถนาพุทธภูมิ และการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิ-
สัตว์ครั้งเสวยพระชาติเป็นพรหมณ์ ชื่อสเมธ และได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าถึง ๒๔ พระองค์
โดยลำดับ ซึ่งมีรายละเอียดอยู่ในเนื้อเรื่องนั้นแล้ว จนในที่สุดพระโพธิสัตว์ผู้ได้รับพยากรณ์จาก
พระพุทธเจ้าถึง ๒๔ พระองค์นั้นคือพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง กัมภีร์เรื่องนี้มาจากคำ

ได้ว่าเป็นพุทธประวัติที่สมบูรณ์กว่าพุทธประวัติเล่มอื่นใดทั้งสิ้นที่ได้พิมพ์เผยแพร่มาแล้ว เรื่องที่ยังไม่เคยรู้เคยพบมาก่อนก็จะมีแจ่มแจ้งในชั้นมหานิทานนี้ เพราะกล่าวความละเอียดถี่ถ้วนครบถ้วนบริบูรณ์อาจใช้เป็นตำราศึกษาเรียนรู้พระพุทธประวัติได้เป็นอย่างดี

กรมศิลปากรเห็นประโยชน์จากการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ออกเผยแพร่หลายประการ เป็นอันว่าเพื่อให้มีคัมภีร์ชั้นมหานิทานอักษรไทย สำหรับใช้ศึกษาค้นคว้า เพื่อให้มีหนังสือประเภทตำนานหรือประวัติศาสตร์ทางศาสนาฉบับสมบูรณ์เพิ่มขึ้น และเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักศึกษาค้นคว้าวิชาประเภทวรรณคดีและประวัติศาสตร์บาลี จึงได้มอบให้นักภาษาโบราณงานบริการหนังสือภาษาโบราณของหอสมุดแห่งชาติ แปรจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยไว้ชั้นหนึ่งก่อน และเมื่อจะพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้ ได้มอบให้นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์ เบ็ญญธรรม ๔ ประโยค M.A. นักภาษาโบราณของหอสมุดแห่งชาติ เป็นผู้ตรวจสอบ และค้นหาที่มาในภาคภาษามคธพิมพ์คู่กันไว้ตามที่ปรากฏนี้

กรมศิลปากรหวังว่า หนังสือเล่มนี้จักอำนวยประโยชน์แก่นักศึกษาและผู้สนใจโดยทั่วไป

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)

อธิบดีกรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติ

กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

คำชี้แจง

ชินมหานิทาน เป็นคัมภีร์จกเข้าในจำพวกตำนาน—ประวัติ คำว่าชินมหานิทาน แยกได้ 3 คำ คือคำว่า ชิน เป็นพระนามของพระพุทธเจ้า คำว่า มหา แปลว่าใหญ่ พิศดาร คำว่า นิทาน แปลว่า เรื่อง ประวัติ รวมกันเป็น ชินมหานิทาน หมายถึงพุทธประวัติ คือประวัติของพระพุทธเจ้า เป็นที่ทราบกันว่า ชินมหานิทาน เป็นเรื่องพุทธประวัติว่าด้วยความปรารถนา ความประพฤติและธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติของพระพุทธเจ้าแต่เดิมมา เป็นเรื่องประเภทเดียวกับปฐมสมโพธิ ชินจรีติ ชินาลังการ

ข้อความตอนต้นได้พรรณนาถึงความปรารถนาพระพุทธรูมิ และพุทธการกรรมตลอดถึงพระบารมีธรรมที่ทรงบำเพ็ญมาแต่อดีต ประวัติพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ ซึ่งเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าแต่ละองค์เรียกว่าพุทธวงศ์โดยสังเขป ดังนี้

๑. พระที่บึงกรพุทธเจ้า ว่าด้วยเรื่องเมื่อสี่สองโยก่าไรแสนกับ พระองค์เสวยพระชาติเป็นสุเมธคาบส ได้ฉานและอภิญญา มีภรรยาเลื่อมใสในพระพุทธที่บึงกร ได้นอนทอดกวัให้พระพุทธที่บึงกรพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกเหยียบพินไปแทนที่จะเหยียบเบือกคม ได้รับพุทธพยากรณ์เป็นครั้งแรกในคราวนั้น

๒. พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ต่อมาเป็นสมัยพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าโกณฑัญญะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า วิชิตาว์ ได้ทรงรับพุทธพยากรณ์

๓. พระมังกลพุทธเจ้า ต่อจากนั้นเป็นสมัยพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่ามังกล พระองค์เสวยพระชาติเป็นพรหมณ์นามว่า สุจิจิ ได้พบพระมังกลพุทธเจ้า ก็ได้รับพุทธพยากรณ์

๔. พระสุนนพุทธเจ้า ต่อมาถึงสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สุนนะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นพญานาคนามว่า อุดละ ได้รับพุทธพยากรณ์

๕. พระเวกพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า เวกคะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นพรหมณ์นามว่า อภิเทพ ได้รับพุทธพยากรณ์

๖. พระโสภิตพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โสภิตะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นพรหมณ์นามว่า สุชาตะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๗. พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี พระองค์เสวยพระชาติเป็นยักษ์มีฤทธิ์มาก ได้รับพุทธพยากรณ์

๘. พระปทุมพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นพญาวาสุกรี ได้รับพุทธพยากรณ์

๙. พระนารทพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า นารทะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นคานธนามว่า ชฎิละ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๐. พระปทุมศक्रพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมศคะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นผู้ครองแคว้นพระนามว่า ชฎิละ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๑. พระสุเมธพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สุเมธะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นมาณพนามว่า อุคคะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๒. พระสุชาศพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สุชาตะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๓. พระบิณฑิสสิพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า บิณฑิสสิ พระองค์เสวยพระชาติเป็นมาณพนามว่า กัสสปะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๔. พระอัทธทัสสิพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อัทธทัสสิ พระองค์เสวยพระชาติเป็นชฎิลนามว่า สุตัมมะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๕. พระธัมมทัสสิพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ธัมมทัสสิ พระองค์เสวยพระชาติเป็นท้าวสักกเทวราช ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๖. พระสิทธัตถพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สิทธัตถะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นคานธ นามว่า มังคะละ มีเศรษฐี ๖๐๐ ใต้อภิภูยา ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๗. พระกิสสพุทธเจ้า ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กิสสะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า สุชาตะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๘. พระปุตสพุทธเจ้า ต่อมาสมณีพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่า ปุตสะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า วิชิตาวิ ได้รับพุทธพยากรณ์

๑๙. พระวิปัสสิพุทธเจ้า ต่อมาสมณีพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสิ พระองค์เสวยพระชาติเป็นพญานาคราช นามว่า อกุลละ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๐. พระสิริพุทธเจ้า ต่อมาสมณีพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่า สิรี พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า อวินทมะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๑. พระเวสสพุทธเจ้า ต่อมาสมณีพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่า เวสสญ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า สุกกันเะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๒. พระกุกสันธพุทธเจ้า ต่อมาสมณีพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่า กุกสันธะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า เชนะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๓. พระโกนาคมนพุทธเจ้า ต่อมาสมณีพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่า โกนาคมนะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ พระนามว่า บัพพะคะ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๔. พระกัสสปะพุทธเจ้า ต่อมาสมณีพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ พระองค์เสวยพระชาติเป็นมถพ นามว่า โชติปะละ ได้รับพุทธพยากรณ์

๒๕. พระโคตมพุทธเจ้า สมัยปัจจุบัน พระองค์สำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่า โทณะ

ต่อไปภายหน้าในภัทรกัปนี้ จะมีพระเมตไตรยพุทธเจ้ามาอุบัติอีกในอนาคต

กัมภีร์ชินมหาณีทาน เป็นวรรณนาพุทธวงศ์ หมวดตำนาน หมวดประวัติ วิธีการรจนาเป็นคำร้อยแก้วและร้อยกรอง เป็นอีกวรรณนาหนึ่งที่ทำให้เข้าใจความในกัมภีร์พุทธวงศ์

นอกจากนั้น ก็พรรณนาพุทธประวัติก็ตอนต้น จนถึงพระภาสุทธานิเทศซึ่งพระพุทธรเจ้าเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ด้วยกาลาประมาณ ๘๐ กาลา กาลาพรรณนาทางเสด็จพุทธดำเนินในไพร่เพราะมากในกัมภีร์ไบเบสถานเดิมของสิงหลและฉบับพิมพ์อักษรโรมันปรากฏเฉพาะกาลาคัน และกาลาท้ายเท่านั้น จึงไม่ครบ ในชินมหาณีทานภาคภาษาบาลีอักษรไทย ลงครบ ๘๔ กาลาด้วยเพื่อให้สมบูรณ์ จนถึงพระพุทธรองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน โทณะเพราะพิมพ์จัดแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็นที่สุก

หนังสือขี้นมหากิทานนี้ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และปีที่แต่ง ถ้าจะเรียกชื่ออย่างกว้าง ๆ ก็คือเรื่องประวัติของพระพุทธเจ้า เป็นหนังสือมีลักษณะคล้ายปฐมสมโพธิ พุทธจริต ชินาลังการ

รูปแบบการประพันธ์เป็นทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ในด้านการประพันธ์ศัพท์ ภาษานั้น นับว่าสละสลวย มีอรรถรสด้านภาษาคึกมาก

ต้นฉบับเป็นอักษรขอม ภาษามลี งานบริการหนังสือภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ ได้มอบให้นายวิรัตน์ อุณาพรวารวการ ป.ธ. ๕ ถ่ายถอด และมอบให้แก่ภาษาโบราณ ผู้มีรายนามต่อไปนี้ แปลเป็นภาษาไทย

๑. นายวิรัตน์ อุณาพรวารวการ ป.ธ. ๕ แปลผูกที่ ๑-๒
๒. นายประภาส สุระเสน ป.ธ. ๕ M.A. แปลผูกที่ ๓-๔
๓. นายเลียบ กิ่งโพธิ์ ป.ธ. ๕ แปลผูกที่ ๕-๖
๔. นายสุวรรณ จินต์ประชา ป.ธ. ๕ แปลผูกที่ ๗-๘
๕. นายสวัสดิ์ ท่องประสาน ป.ธ. ๕ แปลผูกที่ ๙-๑๐
๖. นายเกษียร มะปะโม ป.ธ. ๕ M.A. แปลผูกที่ ๑๑-๑๒
๗. นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์ ป.ธ. ๕ M.A. แปลผูกที่ ๑๓-๑๔

ในการค้นหาที่มาในภาคภาษามลี นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์ ป.ธ. ๕ M.A. เป็นผู้ตรวจสอบและจัดทำเชิงอรรถ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความควบคุมของนางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ หัวหน้างานบริการหนังสือภาษาโบราณ และ นายทรงวิทย์ แก้วศรี ประธานคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือหอสมุดแห่งชาติ

ต้นฉบับขนิมทานิทาน ที่อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ

๑. ขนิมทานิทาน ๑๔ ผูก ฉบับรองทรง ร. ๑ ไม่ประกบกับประดับเกล้าหอย อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๒๒๒๑ หนังสืง ๑๐ ฐััน ๒/๑
๒. ขนิมทานิทาน ๑๕ ผูก ฉบับกรูเคิมล่องซาค ไม่ประกบกับธรรมคา อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๘๗๕/๑-๑๕ ฐััน ๒ หอยพระมณเฑียรธรรม (วัดพระศรีรัตนศาสดาราม)
๓. ขนิมทานิทาน ๑๔ ผูก ฉบับทองใหญ่ ร. ๑ ไม่ประกบกับธรรมคา อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๘๘๐/๑-๑๔ ฐััน ๒ หอยพระมณเฑียรธรรม (วัดพระศรีรัตนศาสดาราม)
๔. ขนิมทานิทาน ๑๔ ผูก ฉบับทองทึบ วัดทงซาราม ไม่ประกบกับธรรมคา อักษรขอม ภาษาบาลี แจกอุณปราสาท (กระดาษ สร้าง) พ.ศ. ๒๓๘๐ (ร. ๓) เลขที่คัมภีร์ ๓๖๗๐ ฐััน ๑๘ ฐััน ๑
๕. ขนิมทานิทาน ๑๔ ผูก ฉบับล่องซาค ไม่ประกบกับลายทองจีน อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๓๖๖๕ ฐััน ๑๘ ฐััน ๑
๖. ขนิมทานิทาน ๑ ผูก ฉบับล่องซาค ไม่มีไม่ประกบ อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๑๑๒๔๕ ฐััน ๘๘ ฐััน ๓/๑
๗. ขนิมทานิทาน ๑๒ ผูก ฉบับรคหน้าค้เอก ร. ๓ ไม่ประกบกับประดับเงินกาไหล่ทอง อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๒๒๑๕ หนังสืง ๑๐ ฐััน ๒/๑
๘. ขนิมทานิทาน ๑๒ ผูก ฉบับรคหน้าค้เอก ร. ๓ ไม่ประกบกับลายทองจีน อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๒๒๒๐ หนังสืง ๑๐ ฐััน ๒/๑
๙. ขนิมทานิทาน ๑๔ ผูก ฉบับทองน้อย ร. ๓ ไม่ประกบกับลายทองจีน อักษรขอม ภาษาบาลี เลขที่คัมภีร์ ๒๒๑๐ หนังสืง ๑๐ ฐััน ๒/๑ (ฉบับที่ใช้เป็นต้นฉบับในการถ่ายลอกและแปล)

อักษรย่อ ที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้

ท.มท. - ที่สมณิกาย มหาวคฺค

โป. - ไปราณ

ไปรา - ไปราณ

โป.ก. - ไปกุดก, กกุดจ

โป.ก.อ. - ไปราณ, กกุดจ อฏจกต.

ปาลี. - บาลี

นย-วิ.จ. - วินยปิฎก จุลลวคฺค

ปจ.ม. - ปจ.ม.สมนุตปาสาทิกา

ส.ท. - สารกุดทีปนี

ส.วิ. - สมงคฺควิลลสินี

จ.ชา. - จกุกุกนิปาทชาต

อ. - อฏจกต

อ.ชา. - อฏจกตนิปาทชาต

อ.ธ. - อวรรตถารธรรมทแปล

ฐ.อ.ก. - ฐกุกุกนิกาย อธิกุกุก

นย-ส.ส. - สยูกุกนิกาย สกาดวคฺค

ชิน. - พระคัมภีร์อะภิธานปีปะทีปิกา ฉบับของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราดิวิวัฒน์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

สารบัญ

หน้า

คำนำ

คำชี้แจง

สารบัญ

พระคัมภีร์วิมมahanทาน ภาคภาษาไทย

พระที่นั่งกรพุทธเจ้า	๑
พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า	๑๖
พระนังคัลพุทธเจ้า	๑๗
พระสมณะพุทธเจ้า	๑๘
พระเวทกะพุทธเจ้า	๑๙
พระโสภิตะพุทธเจ้า	๒๐
พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า	๒๐
พระปทุมะพุทธเจ้า	๒๑
พระนารทะพุทธเจ้า	๒๑
พระปทุมกัศวะพุทธเจ้า	๒๒
พระสุเมธพุทธเจ้า	๒๒
พระสุราคะพุทธเจ้า	๒๓
พระบิณฑิสสีพุทธเจ้า	๒๓
พระอภัยทัตตีพุทธเจ้า	๒๔
พระธัมมทัตตีพุทธเจ้า	๒๔
พระตีรทัตตะพุทธเจ้า	๒๕
พระคัสสะพุทธเจ้า	๒๕

	หน้า
พระปุตตะพุทธเจ้า	๒๖
พระวิปัสสีพุทธเจ้า	๒๗
พระสิริพุทธเจ้า	๒๗
พระเวสสพุทธเจ้า	๒๘
พระกุกกุสันธะพุทธเจ้า	๒๙
พระโคตมกัมมะพุทธเจ้า	๒๙
พระกัสสปะพุทธเจ้า	๓๐
กล่าวด้วยถ้อยคำแห่งมหาบุรุษ ๓๒ ประการ	๓๒
เฉลิมพระนามพระราชโอรส	๖๐
มหาภิเนษกรรมณี	๖๘
มารวิฆณฑา	๗๘
สักคาหกดาที่หนึ่ง	๙๘
สักคาหกดาที่สอง	๑๐๙
สักคาหกดาที่สาม	๑๐๖
สักคาหกดาที่สี่	๑๐๖
สักคาหกดาที่ห้า	๑๐๘
สักคาหกดาที่หก	๑๑๒
สักคาหกดาที่เจ็ด	๑๑๒
ราชชนกดา	๑๑๓
ธรรมจักกัมปวัคคณดา	๑๑๙
คำอาราธนาของพรหม	๑๑๙
ทรงสนทนากับอุปกาสวัค	๑๑๘
ไปรคภิกษุเบญจวรรคคีธ	๑๑๙
อนัตถลัทธิธสุต	๑๒๓

ปฐมปาฐกปาฐกถา	๑๒๖
ทุติยปาฐกปาฐกถา	๑๔๑
พรรณนาทศกัณฐ์ปาฐกปาฐกถา	๑๔๒
พรรณนาเจกษุณดาปาฐกปาฐกถา	๑๔๓
พรรณนาเบ็ญจมาปาฐกปาฐกถา	๑๔๔
พระวิเศษกปาฐกปาฐกถาที่ ๑๐	๑๔๕
ชมพูผลปาฐกปาฐกถาที่ ๑๑	๑๔๗
อัมพปาฐกปาฐกถาที่ ๑๒	๑๔๘
ฮามตปาฐกปาฐกถาที่ ๑๓	๑๔๘
พรรณนาเทรกกปาฐกปาฐกถาที่ ๑๔	๑๔๘
พรรณนาปาริฉกตปาฐกปาฐกถาที่ ๑๕	๑๔๘
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๑	๑๔๙
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๒	๑๔๙
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๓	๑๔๙
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๔	๑๔๙
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๕	๑๕๐
พรรณนาทศกัณฐ์ฆาตเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๖	๑๕๐
พรรณนามันทนมุขีเบ็ญจสทปาฐกปาฐกถาที่ ๗	๑๕๐
พรรณนาอุทกุสสถานปาฐกปาฐกถา	๑๕๐
พรรณนาการบรรพชาชฎิลอุรุเวลาถัสสะ	๑๕๑
พรรณนาถัสสะบรรพชา	๑๕๒
พรรณนาถัสสะบรรพชา	๑๕๒
การทรงรับพระเวฬุวันวิหาร	๑๕๓
การบรรพชาของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ	๑๕๘

	หน้า
พรรณเนาการบรรพชาของพระมหาภัสสะปะ	๑๖๒
กล่าวคำถวายการถวาย—รับพระเศวตวิเนนทวิหาร	๑๖๘
บัญชามวิสสกา	๒๑๐
กล่าวคำถวายการนิพพานของพระสารีบุตร	๒๑๘
กล่าวคำถวายการปลงพระชนมายุสังขาร	๒๒๕
โกศนครกถา	๒๓๒
ปุกกุสปลสาทกถา	๒๓๕
กล่าวคำถวายวิธินุชา	๒๔๒
กล่าวคำถวายการประชุมของเทวดา	๒๔๗
กล่าวคำถวายการไปกราบไหว้พระเจดีย์	๒๕๒
กล่าวคำถวายการปฏิบัติในมกุฏคาม	๒๕๒
กล่าวคำถวายการปฏิบัติในพระสถูปของพระกถาคเจ้า	๒๕๓
กล่าวคำถวายเรื่องอุปารหนัก	๒๕๔
กล่าวคำถวายการครีตสรรเสริญพระอานนท์	๒๕๕
กล่าวคำถวายการแสดงธรรมแก่พวกมัลลกะชัตถีย์	๒๕๘
กล่าวคำถวายการบรรพชาอุปสมบทของสุภัททปริพัพพารก	๒๖๓
กล่าวคำถวายการประทานโอวาทครั้งสุดท้าย	๒๖๗
ปัจฉิมโอวาท	๒๗๗
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปวิเนนทวิหาร	๒๗๗
บุรุษพระบรมศกพระผู้มีพระภาคเจ้า	๒๘๒
ว่าคำถวายการแบ่งพระบรมธาตุ	๒๘๔
มัลลกะชัตถีย์ตามถึงการปฏิบัติพระบรมศกกับพระอานนท์	๒๘๔
ศรวรณี	๓๐๑

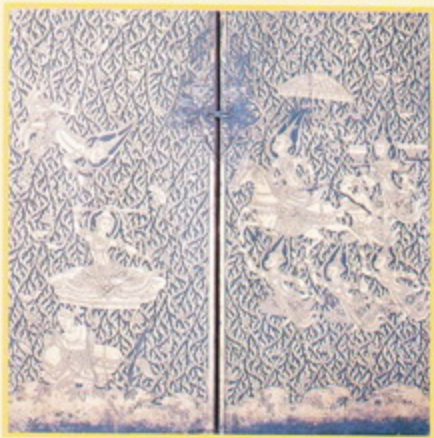

ปางประสูติ

ตอนแหวกม่านแสดงนิมิตต่าง ๆ

ปางเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์

ตอนโสดยธรรมด้วยแห้วไค

ปางมารศตย

ปางทวาร

ปางปฐมเทศนา

ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

ปางโปรดพุทธมารดา

ตอนเสด็จบ้านนายจนทะ เสวยสุกรมัททวะ

ปางเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ซินนิทาน

ปณานคาถา

ข้าพเจ้า (ผู้รจนาคัมภีร์ซินนิทาน) ขอถวายนมัสการพระ-
พุทธเจ้า กับทั้งพระธรรมกับพระองค์ทรงแสดงไว้แล้ว และพระสงฆ์ผู้
หมคณิสส เป็นเนอณาบุญอย่างยอดเยี่ยม แล้วชักกล่าวแต่โดยย่อซึ่งเรื่อง
ซินนิทาน อันเป็นเรื่องสำคัญ ขอท่านทั้งหลายอย่าได้ฟังชาน จงตั้งใจ
ฟังเถิด เพราะซินนิทานกถานหา (สลับ) ได้ยาก

อันซินนิทานนี้ ฟังทราบว่าเป็น (เรื่องแสดง) ชัยชนะของ
พระพุทธเจ้า (แสดง) เหล่ากอ (หม่อแนว) ของพระพุทธเจ้า ความ
ปรารถนาและจริยวัตรของพระพุทธเจ้า (และแสดง) ความเป็นไปของ
พระพุทธเจ้า ความจริงนิทานกถา (อันแสดงเรื่อง) แห่งพระผู้พระ-
ภาคเจ้าของเราทั้งหลายนับตั้งแต่ทรงบังเกิดมา จนถึงเสด็จดับขันธ
ปรินิพพาน จัดว่าเป็น "ซินนิทาน" ในซินนิทานนั้น มีเรื่องตามลำดับ
ดังต่อไปนี้

คำเนินความพิสดารว่า นับถอยหลังแต่ภัทรกัปนี้ไป สี่สองโยก้าไรแสนกับ พระผู้มี
พระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย (เกิด) เป็นพรหมณกุมาร ชื่อว่า สุเมธ ในเมืองอมรวดีนคร เวียงจบ
ไตรเพท เมื่อมารดาบิดาหาชีวิตไม่แล้ว ได้ตรวจอุทรพินัยน์จำนวนมิได้ เกิดความสงสัยใจคิดว่า
"น่าอนาถ บรรพชนมิบิดาและมารี เป็นตัน เมื่อจะไปสู่ปรโลกก็หาได้นำเอาทรพินัยน์ไปช่วยไม่ แต่
เราควรจะนำเขาไปให้ได้" เพราะเหตุฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ไนคัมภีร์พุทธวงศ์ว่า "เรา
(ได้เกิด) เป็นพรหมณณ์ นามว่า สุเมธ ในเมืองอมรวดี สังคมโลกทรพินัยน์ไว้หลายโกฏี มีทรพินัยน์
สมบัติมากมาย เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงมนต์ รั้จบไตรเพท ถึงความสำเร็จไนคัมภีร์ทำนายลักษณะ

และกัมภีร์วิหิตาสะ (ประวัติศาสตร์) อันเป็นวิชาประจำตระกูลพราหมณ์ ครั้งนั้นเรานั่งอยู่ในที่ลับ
 ใต้คิควางนั้นว่า "การเกิดใหม่ และ การแตกสลายแห่งร่างกาย เป็นทุกข์" ครั้งนั้น เรามีความ
 เกิด ความแก่และความเจ็บเป็นธรรมดา (แก่) จักแสวงหาพระนิพพานอันไม่แก่ ไม่ตาย ปลอดภัย
 ก็ถ้าเราพึ่งเป็นผู้ไม่มีความห่วงใย หมดความต้องการ ละทิ้งกายที่เปื่อยเน่าเต็มด้วยซากศพหนีไปเสีย
 (จะมีชีวิตอีกหรือ) หนทางที่ใคร ๆ ไม่สามารถจะไปได้เพราะไม่มีเหตุอยู่ น่าจะมี มีอยู่ มีแน่ ๆ
 เราจักแสวงหาทางนั้นเพื่อความหลุดพ้นไปจากภพ เมื่อมีภพ ก็ควรจะปรารถนาความไม่มีภพ เปรียบ
 เหมือนเมื่อมีทุกข์ แม้ความสุขก็ยังมีฉะนั้น เมื่อมีไฟสามกอง (คือราคะ โทสะ โมหะ) ก็ควรจะ
 ปรารถนา นิพพาน (ความดับ) เปรียบเหมือน เมื่อมีความร้อน ก็ย่อมมีความเย็นแก่ ฉะนั้นเมื่อมี
 ความเกิด ก็ควรจะปรารถนาความไม่เกิด เปรียบเหมือนเมื่อมีความชั่วแม้ความดีก็ยังมี ฉะนั้น
 เมื่อสระน้ำอมฤตอันเป็นที่ชำระมลทินคือกิเลสมีอยู่ ผู้ต้องการจะชำระกิเลสไม่แสวงหาสระน้ำนั้น
 ก็ไม่ใช้ความคิดของสระน้ำอมฤต เปรียบเหมือนคนเบือนกูด เห็นสระน้ำเต็มแล้วไม่แสวงหา (ไม่
 เข้าไปหา) สระน้ำนั้น ก็ไม่ใช้ความคิดของสระน้ำ ฉะนั้น บุคคลผู้ถูกกิเลสรัลล้อม เมื่อทางเกษม
 มีอยู่ ไม่แสวงหาทางนั้น ก็ไม่ใช้ความคิดของทางเกษม เปรียบเหมือนคนที่ถูกขาศึกล้อมไว้ เมื่อ
 ทางที่จะ (หนี) ไปได้มีอยู่ (แก่) เขาไม่ยอมหนีไป ก็ไม่ใช้ความคิดของทางที่จะหนีไป ฉะนั้น คน
 ผู้มีทุกข์ดูความบวชใช้คือกิเลสเบียดเบียน ไม่แสวงหาอาจารย์ (ผู้ชี้แนะทางพ้นทุกข์) ก็ไม่ใช้ความคิด
 ของอาจารย์นั้น เปรียบเหมือนคนบวช เมื่อหมอมียอยู่ (แก่) ไม่ให้หมอรักษาความบวชใช้นั้น ก็ไม่
 ใช้ความคิดของหมอนั้น ฉะนั้น เราพึ่งเป็นผู้ไม่ห่วงใยหมดความต้องการ ละทิ้งกายที่เน่าเปื่อย เป็น
 ที่สังสมซากศพนานาชนิดหนีไปเสียเถิด เปรียบเหมือนคนปลดเปลื้องซากศพที่น่าเกลียดซึ่งพินอยู่ที่คอ
 ออกแล้วไปอยู่เป็นสุขเสรีตามลำพังตน ฉะนั้น คนชายหญิงด่าอยู่จจะลงในส้วม แล้วทิ้งส้วมไป
 ไม่ห่วงใย ไม่ต้องการฉันทใด เราพึ่งละทิ้งร่างกายที่เต็มไปด้วยซากศพนานาชนิดหนีไปเสียเถิด คุณคน
 ด่าอยู่จจะ (ลงในส้วม) แล้วทิ้งส้วมไปฉันทนั้น เจ้าของเรือทั้งเรือที่เรียกว่า ชำรุด มีน้ำไหลเข้าไป
 อย่างไม่ห่วงใย ไม่ต้องการฉันทใด เราจักละทิ้งร่างกายที่มีช่อง ๔ แห่ง มีช่องไม่สะอาดไหลออก
 เป็นนิจันไปเสีย คุณเจ้าของเรือทั้งเรือที่เรียกว่าไปฉันทนั้น เราจักละทิ้งกายนซึ่งเป็นประหนึ่งมหาโจร
 ไปเสีย เพราะกลัวจะชิงปล้นบุคคลธรรมดา เปรียบเหมือนคนนำสิ่งของมีค่าไปกับพวกโจร ละทิ้งโจร
 ไปเสีย เพราะเห็นภัยคือโจรจะชิงเอาสิ่งของไป ฉะนั้น"

ก็แลครั้นก็ค้อย่างนั้นแล้ว พระมหาบุรุษได้เข้าไปเฝ้าพระราชา ได้รับพระบรมราชานุญาตให้คัดลอกข่าวประกาศไปในพระนครแล้ว ได้ให้ทรัพย์นับจำนวนได้หลายโกฏิแก่คนไม่มีที่พึ่ง และคนเข็ญใจ แล้วสะดวกถาม และเกิดสภามาเข้าไปยังบำเหน็จพาศน์ ขณะนั้นพิภพของท้าวสักกะแสดงอาการเข่าร้อน ท้าวสักกะทรงเล็งแลดูทราบเหตุนี้แล้วครั้นเรียกวิสุทธกรรมเทพบุตรมาสั่งว่า "ไปเด็กพ่อ จงไปเนรมิตสถานที่อยู่ให้สุเมธบัณฑิตผู้เข้าไปยังบำเหน็จพาศน์" วิสุทธกรรมเทพบุตรรับเทวบัญชาแล้วมาเนรมิตบวรณศาลาที่จงกรม ไว้ข้างภูเขาธรรมนิคมบรรพต จักวางบรรพชิตบิรหารไว้พร้อมเสร็จ เขียนหนังสือบอกไว้แล้วกลับไปยังเทวโลกตามเดิม พระโพธิสัตว์ก็ขึ้นขึ้นไปตามแนวซอกเขาบรรพตถึงที่นั้น ได้เห็นสรรพสิ่งเหล่านั้น อ่านหนังสือรู้ว่าท้าวสักกะประทานให้ จึงถือเอาเครื่องบรรพชิตบิรหารทั้งหมดมา (เป็นคาบส) ครั้นบวชแล้วได้พักเพียรพยายามไม่ช้านานนัก ก็ได้อภิญา ๔ สมบัติ ๔

เมื่อสุเมธคาบสนั้นบรรลอบิญา และสมบัติแล้ว พักผ่อนอยู่ด้วยสุขอันเบิกแก่ผลสมบัติ พระศาสดาพระนามว่า ที่บึงกร ได้เสด็จออกขึ้นในโลก ในเวลาที่พระองค์ทรงปฏิสนธิ ประสูติ ครัสรู้ และแสดงพระธรรมจักร หนึ่งโลกธาตุได้หว่านไหว บูชนิมิต ๓๒ ประการได้ปรากฏแล้ว สุเมธคาบสกำลังเพลิดเพลินด้วยสุขอันเบิกแก่ค่านอยู่ จึงมีโยธินเสี้ยนนั้นเสย ทั้งมิได้เห็นบุพนิมิตเหล่านั้นด้วย ฝ่ายสมเด็จพระพุทธที่บึงกรทรงแวดล้อมด้วยพระชนาสนพ ๔๐๐,๐๐๐ องค์ เสด็จจาริกไปใน บ้าน นิคม และราชธานี เพื่อประโยชน์แก่การทรงอนุเคราะห์ สักวโลก ได้เสด็จถึงอมวคินคร ในอรรถกถาพุทธวงศ์ว่า รัชมนคร โดยลำดับ ประทับอยู่ ณ สุตถนมหาวิหาร

ฝ่ายพวกอุบาสกอุบาสิกา ชาวเมืองอมวคินครข้าว่า "สมเด็จพระที่บึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จถึงเมืองของเราแล้ว" ต่างพากันถือธูปเทียนดอกไม้ ของหอมเป็นต้น ไปยังพระวิหาร บูชาถวายบังคมพระศาสดา แล้วได้สัทธรรมาภรณ์ไพเราะยิ่งนัก มีใจเลื่อมใสทูลนิมนต์พระศาสดาพร้อมทั้งพระสงฆ์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น แล้วชวนกันลุกขึ้นจากที่นั่ง (กลับเข้าไปยังเมือง) กระจะเทวียอมสัทสมาทาน* ในวันรุ่งขึ้น สร้างมณฑป ประดับประดา (อย่างวิจิตร) ห้อยพวงดอกไม้ของหอม และพวงแก้ว ปลูกตพพุทธอาสนอันมีค่ายิ่ง อบรม้ำด้วยของหอม ๔ ชนิด ตกแต่งมรรคาที่

* ทานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งไม่มีทานใด ๆ จะเสมอเหมือน

พระศาสดาจะเสด็จมา ออกธรรมาสน์และทรงแผ่นผ้าเป็นคันทั้งสองข้าง เกล็ดทรายคล้ายเกล็ดแก้วมุกดา
 ไปรยข้าวตอกคอกไม้ ๔ ชนิด ครั้นนั้นสมเด็จพระศาสดาประสงคฺจะไปยังบ้านหินพานต์ค้ำนทิกเหนือ จึงเข้า
 จุกุดฉนวน มีอภิญญาเป็นบาท ออกจากฉนวนนั้นแล้วเหาะไปเบื้องบนพวกภุมมธูรย์เหล่านั้น คุจพญา
 หงส์ทองบินร่อนอยู่ ณ พื้นนภากาศ ฉะนั้น เห็นคนทั้งหลายกำลังว่าเรียงินดี พวกนั้นแห้วดวง และ
 ตกแก่งหนทางอยู่ ก็คิดว่า "มีเหตุอะไรกันหนอ?" จึงลงมายืนอยู่ ณ ที่ข้างหนึ่งพลงถามว่า "ท่าน
 ผู้เจริญ พวกท่านพากันว่าเรียงินดี และระมัดระวังแห้วดวงทางอยู่ ดังนี้ เพื่อประโยชน์แก่ท่าน
 ผู้ใด" คนเหล่านั้นบอกว่า "เพื่อประโยชน์แก่พระพุทธเจ้า" ฝ่ายคานส (โคตมคังคิน) ก็โสมนัส
 ยินดีด้วยคิดว่า "เสียงร้องประกาศด้วยทว่า พระพุทธเจ้า ท่านนี้กัหา (ฟัง) ได้ยากอย่างยิ่ง
 ไม่จำต้องพูดถึงว่า "พระพุทธเจ้าเกิดแล้ว" จึงกล่าวว่ "ถ้าท่านทั้งหลายแห้วดวง (ทาง) เพื่อ
 พระพุทธเจ้ากันละก็ ขอจงให้โอกาส (ที่ว่าง) แก่ข้าพเจ้าบ้างเถิด ข้าพเจ้าจะแห้วดวง (ร่วมกับพวก
 ท่านด้วย)" คนเหล่านั้นคิดว่า "คานสปุณฺีเป็นผู้มฤตยูมาก มีอำนาจมาก" จึงได้ให้ที่ว่างซึ่ง
 ชรุชระแห้วดวงได้ยากยิ่งนัก ฝ่ายคานสให้เกิดบิภิก มีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์แล้วคิดว่า "เราพอจะ
 ทำที่ว่างนี้ให้เป็นที่น่าอุยงนักได้คด้วยฤทธิ์ (แล้ว) การทำอย่างนั้นไม่ทำให้เราปล้มใจเค็มที่ได้ เรา
 ควรทำงานด้วยกำลังกาย" จึงชวนเอาหินร่วนมาถมลง ณ สถานที่นั้น

เมื่อแห้วดวงทางนั้นยังไม่ทันตั้งเรียงร้อยเลย พวกชาวเมืองก็ทราบทูลเวลา (เสด็จ)
 แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ลำคับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแวดล้อมด้วยพระชีณาสพ ๔๐๐,๐๐๐ องค์
 ประคองคองว่าท้าวสหตสนยน์แวดล้อมด้วยหมู่เทพยดา เหมือนหนึ่งว่าท้าวมหาพรหมแวดล้อมด้วยหมู่
 พรหม เสด็จดำเนินโดยมรรคาที่กแก่งประดับประดาแล้วด้วยพระพุทธลีลา (แล) พระพุทธลีฬหวิลาส
 อันหาที่เปรียบมิได้ ฝ่ายคานสเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จมา คิดว่า "วันนี้ เราควรบริจจาค
 ชีวิต" จึงสยอผม ปลูกตหนึ่งสี่ตัวบนคัน บนเบือกคตม นอกทอศคนเป็นสะพานเพื่อพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า (ขณะ) เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังเสด็จใกล้เข้ามาโดยลำคับ คานสก็ยงเลื่อมใสนัก ได้คัง
 ความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ทั้งนเพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ อธิษฐานว่า

* ธรรม ๘ ประการ - คือ เบ็นคน • ค่างเทศชา • สมบูรณ์ด้วยเหตุเพอบรรลุพระอรหัตต์ • พระพุทธเจ้าค่าง
 พระชนม์เท่านั้น • นว • สมบูรณ์ด้วยคุณคือ สมานคิ และอภิญญา • โคตมคังคิน • โคตมคังคิน • โคตมคังคิน • โคตมคังคิน
 (พระศาสดา) • มีความพอใจอย่างฉะฉานเพื่อพุทธการกรรม •

“(ถ้า) เราปรารถนาที่จะฟังเผือกเลสทั้งหลายของเราได้ (สำเร็จ) ในวันนี้ (แต่) จะมีประโยชน์อะไรแก่เรา ที่จะได้รู้แจ้งพระธรรมในพระศาสนา呢 โดยที่คนอื่นไม่รู้จัก เราจักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณเป็นพระพุทธเจ้าในโลก พร้อมทั้งเทวโลก จะมีประโยชน์อะไรแก่เราที่เห็นกำลังความสามารถ (ของคนแล้ว) จะข้ามพ้น (สังสารวัฏ) แก่เพียงผู้เดียว เราจักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้ามพ้นด้วยตัวอริการ (คือกุศลอันยิ่งใหญ่) นี้ ที่เราได้กระทำแล้วในพระพุทธรูปผู้ทรงเป็นอุกมบุรุษ เราได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ แล้วจะยังประชุมชนเป็นอันมากให้ข้ามพ้น เราจักหักกระแสน้ำสาธ ทำลายภพทั้ง ๓ แล้วขึ้นสู่ธรรมนาว่า ยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้ามพ้น”

เมื่อคำนึงถึงความปรารถนาเป็นพระพุทธรูปอย่างนั้น ผีอสมตังคะพระที่บึงกรพระผู้มีพระภาคเจ้า เล็ดจมา (ถึง ณ ที่นั้น) ประทับยืนอยู่ ณ เมืองเทโหคิรีระะ ทรงทราบว่สมเด็จพระศาสดานั้นนอนเพื่อกองการจะเป็นพระพุทธรูป จึงทรงส่งพระอนาคัณฐญาณ (ไปตรวจดู) ก็ทรงเห็นว่า จะสำเร็จ (สมความปรารถนา) เมื่อจะทรงพยากรณ์แก่สมเด็จพระศาสดานั้น ได้ครัสพระศาสดานี้ (ขณะ) ประทับยืนอยู่นั้นเองว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูฐิลคามสตผู้มีตะรุ้งเรื่องนี้ ในกัมปอันหาประมาณมิได้ค่อจากภทธรูปนี้ไป เขาก็เป็นพระพุทธรูปในโลก พระศาสดาจะเสด็จออกจากพระนครกบิลพัสดุ์อันน่ารื่นรมย์ทรงเริ่มถึงความเพียรบำเพ็ญทุกรกิริยา พระศาสดาจักประทับนั่ง ณ ควางไม้ชยาปลานิโครธ ทรงรับข้าวปายาส ณ ที่นั้น แล้วเสด็จไปยังแม่น้ำ เนวัญชรา พระชินเจ้าพระองค์นั้นจักเสวยข้าวปายาส ณ ริมฝั่งแม่น้ำ เนวัญชรา แล้วเสด็จเข้าไปยังควางไม้โพธิพฤกษ์คามมรรคาอันประเสริฐที่ก่กแก่ังไว้ ต่อแก่นั้นพระองค์ผู้ทรงพระเกียรติคุณยิ่งใหญ่ยอดเยี่ยม จักทำประทัภณินโพธิมณฑลแล้ว ครัสรู้ ณ ควางไม้ยัสถักตพฤกษ์ พระมารดาให้กำเนิด

ของชฎิลทาบสนัน จักมีพระนามว่า มายา พระบิดามีพระนามว่า สุทโรทนะ
ชฎิลทาบสนันจักมีนามว่า โศกม พระเถระนามว่า โกธิตะ และ อุปลิสสะ
จักเป็นอัครสาวก พระเถระพระนามว่า อานนท์ จักเป็นพระอุปัฏฐาก
ปฏิบัติบำรุงพระชินเจ้าฉันนี้ พระเถรีนามว่า เชมมา และ อุบลวรรณา จัก
เป็นพระอัครสาวิกา อันไม่ที่ครุสวัของพระผู้มีพระภาคเจ้าฉันนี้ ชาวโลก
เรียกว่าอัสสัถะ จิตตกฤหบดี และหัตถกฤหบดี ชาวเมืองอาฬวี จักเป็น
อัครอุปัฏฐาก นันทมารคา และนางชุชฺศุศคราจักเป็นอัครอุปัฏฐาอีก"

ฝ่ายสมเด็จพระสันตปาตีสดับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็ให้โสมนัสเบ้หนึ่งนัก
ท้วงคิดว่า "ไฉนว่าความปรารถนาของเราจะสำเร็จ" แม้มหาชนได้สดับพระคำรัสของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าแล้ว ก็พากันว่าเรงอินคิดว่า "ไฉนว่าท่านผู้นี้เป็นพุทธองค์ (หน่อพระพุทธเจ้า)" ต่างก็ตั้ง
ความปรารถนาว่า "ถ้าเราทั้งหลายยังไม่เข้าใจ ศาสนาของพระโลกนาถพระองค์นี้ในอนาคตกาล
ขอให้เราทั้งหลายทั้งเป็นผู้สามารถรู้แจ้งอรรถกัมมรศอันเป็นผลเลิศในเวลาทีสุเมธคาบสนันเป็นพระ-
พุทธเจ้าเกิด" ฝ่ายพระทศพลที่บังกรทวงสรรเสริญพระโพธิสัตว์ บุชาด้วยดอกไม้ ๘ กำ ทำประ-
ทักษิณ แล้วเสด็จกลับไป แม้พระชีลาสพเหล่านั้นกับบุชชาด้วยของหอมและดอกไม้ ทำประทักษิณ
แล้วหลีกไป ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็ได้บูชาไหว้แล้วหลีกไปอย่างนั้นเหมือนกัน

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ลุกจากที่อันตนนอนอยู่ในเวลาที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหมด (กลับ) ไป
แล้ว คิดว่า "เราจักค้นหาพุทธการกธรรม (ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า)" จึงนั่งเหนือกอง
ดอกไม้ตรวจดูโลกธาตุค้ำที่ศกวันออก แลครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์นั่งแล้วอย่างนั้น เทวดาในหมื่น
จักรวาลทั้งสิ้นได้มาประชุมพร้อมกัน เมื่อจะให้สาธุการสรรเสริญ (พระโพธิสัตว์) ก็กล่าวว่

"นิมิตเหล่านี้ที่เคยปรากฏในขณะทีพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั่งคู้
บัลลังก์ (เข้าสมาธิ) อันประเสริฐ นิมิตเหล่านั้นปรากฏในวันนี้ ความ
หนาวก็บ่าระกไป และความร้อนก็สงบ นิมิตเหล่านั้นปรากฏในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ หมื่นโลกธาตุปราศจากเสียง สงบเงียบ นิมิต

เหล่านี้ปรากฏในวันนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ สมพายุไม่พัด แม่น้ำ
 ทงหลายก็ไม่ไหล นิมิตเหล่านี้ปรากฏในวันนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้า
 แน่ คอกไม้ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นพันธุ์ไม้หน้า และพันธุ์ไม้ปากทกชนิดกลัด
 คอกในขณะนั้น แม้ในวันนั้นคอกไม้เหล่านี้ก็บานทุกคอก ท่านจักเป็น
 พระพุทธรูปเจ้าแน่ ไม่เฉาหรือไม้ก่นเสียดผลแล้วในขณะนั้น แม้ในวันนั้น
 ไม้ผลเหล่านี้ก็เสียดผลแล้วทุกอัน ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ รัศมี
 ทงหลายทั้งที่อยู่ใต้อากาศ และที่อยู่ ณ พินดิสว่างไสวแล้วในขณะนั้น
 แม้ในวันนั้นรัศมีเหล่านี้ก็สว่างไสว ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ คนศรี
 ทงหลาย ทั้งที่เป็นของมนุษย์ และของทิพย์ บรรเลงแล้วในขณะนั้น
 แม้ในวันนั้นคนศรีทั้งสองอย่างนั้นก็บรรเลง ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่
 คอกไม้ยี่หวัดจิตร ไปรยปรายลงแล้วจากปากฟ้าในขณะนั้น แม้ในวันนั้น
 คอกไม้เหล่านี้ก็ไปรยปรายลง ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ มหาสมุทร
 ย่อมกระฉ่อน หมันโลกธาตุก็ทวาทไหว แม้ในวันนั้นทั้งสองอย่างนั้นก็
 บันลือตื้น ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ ไฟในเรณุกัมภ์นั้นชุก คัมแล้ว
 ในขณะนั้น แม้ในวันนั้นไฟนั้นก็คัมแล้ว ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่
 พระอาทิตย์ปราศจากมลทิน สวรรทุกดวงสกุไส แม้ในวันนั้น พระอาทิตย์
 และสวรรค์ทุกดวงก็ส่องแล้วสกุไส ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ ฝนไม่ตก
 เลย (แต่) น้ำในแม่น้ำเอฮันแก่แผ่นดินในขณะนั้น แม้ในวันนั้นน้ำใน
 แม้น้ำนั้นก็เอฮันแก่แผ่นดิน ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ ฝนไม่ตกเลย
 (แต่) น้ำในแม่น้ำเอฮันแก่แผ่นดินในขณะนั้น แม้ในวันนั้นน้ำในแม่น้ำ
 นั้นก็เอฮันแก่แผ่นดิน ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ หมุก้าวเคาะระฆังและ
 ความกัษัตริย์ส่องแสงสว่างท้องฟ้า ดวงจันทร์ประกบด้วยวิสาขฤกษ์แจ่มจ้า
 ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ สักข์ทั้งหลายทั้งจำพวกอาศัยอยู่ในรู และ
 จำพวกอาศัยอยู่คามชอกพากันออกจากที่อยู่ของตน แม้ในวันนั้นสักข์เหล่านี้
 นั้น ก็ออกจากที่อาศัย (อยู่คลาดล่า) ท่านจักเป็นพระพุทธรูปเจ้าแน่ ความ
 ไม่พอใจมิได้แก่สักข์ทั้งหลาย ค่างพากันยินดีทั่วกัน ในขณะนั้น แม้ใน

วันหนึ่งสัตว์ทั้งหลายก็ยืนค้ำค้ำกันทั้งคืน ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่
โรคทั้งหลายสงบระงับลงและความวิหิงหาหายไป (ในขณะนั้น) ในวัน
ภาวะทั้งสองอย่างนั้นก็ปรากฏ (เหมือนกัน) ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่
ราคะบางเบาลงไป โทสะ โมหะก็ถดถอยลงไป (ในขณะนั้น) แม้ในวัน
ก็เล็ดเหล่านนั้นก็ปรากฏจากไปหมดสิ้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ ก็ยังมี
มิใช่ในขณะนั้น แม้ในวันนั้นก็ปรากฏอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ เราทั้งหลายจึง
รู้ว่า ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ ธุดัมมิ์ได้ฟังเช่นเบื่องบน (ในขณะนั้น)
แม้ในวันนั้นก็ปรากฏอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ เราทั้งหลายจึงรู้ว่า ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ กลิ่นอันไม่พึงปรารถนาบาราคไป (หมดสิ้น)
ทิพย์สุคนธ์หอมฟุ้งกลบไป (ในขณะนั้น) แม้ในวันนั้น กลิ่นหอมก็ฟุ้ง
กลบไป ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ เทพธิดาทิ้งปวงได้ปรากฏกาย
(ในขณะนั้น) เว้นแต่จำพวกที่ไม่มีรูป แม้ในวันนั้นก็ปรากฏทั้งหมด ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ อันว่าโรคทั้งหลายมีประมาณเท่าใด ก็ได้ปรากฏ
หมดเท่านั้น ในขณะนั้น แม้ในวันนั้นก็ปรากฏทั้งหมด ท่านจักเป็นพระ
พุทธเจ้าแน่ กำแพง บานประตู และกุหาเข้าได้เป็นสิ่งบิณฑิกัน ในขณะนั้น
แม้ในวันนั้น ทั้งหมดนั้นก็เบ็ดโล่ง ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ จุติ
(การตาย) และอุบัติ (การเกิด) มิได้มีในขณะนั้น แม้ในวันนั้นก็ปรากฏ
อย่างนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ ท่านจงบำเพ็ญเพียรให้มั่นคง
อย่าถอยกลับ จงก้าวไปข้างหน้าเถิด แม้เราทั้งหลายก็รู้ได้แจ้งชัด ว่า
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่”

คาบสได้ศคัคค่านันแล้ว วันรุ่งขึ้นทั้งใจเป็นอันมาก ก็คิดว่า “ธรรมคาพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายมีพระคำวธันนุกถ้อง เราจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่” ได้ทำความตกลงใจว่า

“พระพุทธชินเจ้าทั้งหลาย มีพระคำวธันนุกถ้อง มีพระคำวธันนุกถ้อง
มีพระคำวธันนุกถ้อง พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ถวธันนุกถ้อง เราคงได้เป็นพระ
พุทธเจ้าแน่ พระคำวธันนุกถ้องของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ย่อมเที่ยงแท้

แน่นอน เปรียบเหมือนก้อนหินที่โยนขึ้นไปบนท้องฟ้า ย่อมตกลงมาที่พื้น
 หินเป็นแน่ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ว่าใครก็ตามไม่จริง เราคงได้เป็น
 พระพุทธเจ้าแน่ พระคำวิสัยของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดย่อมเที่ยงแท้
 แน่นนอน เปรียบเหมือนสัตว์ที่ปิ้งคองกายแน่ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้ง
 หลายไม่ว่าใครก็ตามไม่จริง เราคงได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่ พระคำวิสัยของพระ
 พุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดย่อมเที่ยงแท้แน่นอน เปรียบเหมือนเมฆที่สิ้นรากริแล้ว
 ชาติก็ตกอยู่เป็นแน่ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ว่าใครก็ตามไม่จริง
 เราคงได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่ พระคำวิสัยของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด
 ย่อมเที่ยงแท้แน่นอน เปรียบเหมือนราชสีห์ที่ลุกออกจากที่นอนคองบันได
 สิ้นหนาทแน่ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ว่าใครก็ตามไม่จริง เราคงได้เป็น
 พระพุทธเจ้าแน่ พระคำวิสัยของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดย่อมเที่ยงแท้
 แน่นนอน เปรียบเหมือนหญิงมีครรภ์แก่ จะต้องคลอดบุตรในครรภ์เป็น
 แน่นฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ว่าใครก็ตามไม่จริง เราคงได้เป็นพระ-
 พุทธเจ้าแน่”

พระโพธิสัตว์ ครั้นตกลงใจในการที่ตนจะเป็นพระโพธิสัตว์อย่างนั้นแล้ว จึงทรงหา
 พุทธการกรรม ได้เห็นทานบารมีเป็นข้อที่ ๑ ซึ่งพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้สั่งสมอบรมตามกันมา
 แล ครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสั่งสอนคน จึงกล่าวว่า

“ท่านจงยึดเอาทานบารมี ข้อที่ ๑ นี้ บำเพ็ญให้หนักก่อน ถ้า
 ท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้วไซ้ ท่านจงบำเพ็ญทานบารมี
 เด็ด อันว่าหม้อที่เต็มด้วยน้ำซึ่งผู้ใดคนหนึ่งจับวางคว่ำลง น้ำย่อมไหลออก
 หมด ไม่ซึ่งอยู่ในหม้อนั้น ฉะนั้น ท่านเห็นคนขอทั้งชั้นต่ำ ชั้นกลาง
 และชั้นสูงแล้ว จงให้ทานอย่าให้เหลือคัจฉะหม้อน้ำที่เขาวางคว่ำ ฉะนั้น”

พระโพธิสัตว์ ครั้นเห็นทานบารมีเป็นข้อแรกอย่างนั้นแล้ว คิดต่อไปอีกว่า “พุทธการกรรม
 จะต้องมีเพียงเท่านี้เป็นแน่” ทรงหาอยู่ก็ได้เห็นศีลบารมี เป็นข้อที่ ๒ ครั้นแต่เห็นแล้ว เมื่อ
 จะสอนตนเอง จึงกล่าวว่า

“ท่านจงอีกเอาศีลบารมีข้อที่ ๒ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ถ้าท่าน
ปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้วไซ้ ท่านจงบำเพ็ญศีลบารมีเด็ก
อันว่า จามรี ย่อมรักษาสานทางอันคึกข่องอยู่ในที่โชน ก็ยอมตายในที่นั้น
ไม่ยอมให้ชนทางเสียไป ฉะนั้น ท่านจงบำเพ็ญศีลในภุมิ ๔* รักษาให้
บริบูรณ์ในกาลทุกเมื่อ คุจจามรีรักษาสานทาง ฉะนั้น”

พระมหาบุรุษครั้นเห็นศีลบารมีข้อที่ ๒ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองหาคือไปอีก ก็ได้เห็น
เนกขัมมบารมีที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายแต่ปางก่อน ได้สั่งสมอบรมมา แต่ครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอน
ตนเอง จึงกล่าวว่

“ท่านจงอีกเอาเนกขัมมบารมีข้อที่ ๓ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ถ้า
ท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้วไซ้ ท่านจงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี
เด็ก อันว่าคนถูกขังอยู่ในเรือนจำ ได้รับทุกข์มานาน ย่อมไม่เกิดความ
ยินดีในเรือนจำ มีแต่จะหาช่องทางที่จะพ้นออกไป ฉะนั้น ท่านจงเห็น
ภพทั้งปวงดุจเรือนจำ จงมุ่งหน้า ค่อยเนกขัมมะเพื่อหลุดพ้นไปจากภพ
ฉะนั้นเด็ก”

พระโพธิสัตว์ ครั้นเห็นเนกขัมมบารมี ข้อที่ ๓ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองหาคือขึ้นไปอีก
ก็ให้เห็นบัญญัติบารมีที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้สั่งสมอบรมมา แต่ครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอน
ตนเองจึงกล่าวว่

“ท่านจงอีกเอาบัญญัติบารมีข้อที่ ๔ นี้บำเพ็ญให้มันก่อน ถ้าท่าน
ปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้วไซ้ ท่านจงบำเพ็ญบัญญัติบารมีเด็ก
อันว่าภิกษุ เมื่อเที่ยวบิณฑบาต มิได้เลือกว่าจะเป็นตระกูลชั้นต่ำ ป่า
กลาง หรือชั้นสูง ย่อมได้อาหารพอยังอีกภพให้เป็นไปฉนั้น ท่านจง
ได้สอดตาม (เรียนรู้กับ) คนมีปัญญา (ไม่เลือกเว้น) ตลอดกาลทั้งปวง
บำเพ็ญบัญญัติบารมีไม่เกิดจักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ฉนั้น”

* คือป่าโคกฉางวัด อินทรีฉางวัด อาชีวาปรีศวัด และบึงชอนณินสถิต

พระโพธิสัตว์ครั้นเห็นปัญญามารมีข้อที่ ๔ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองทางขึ้นไป ก็ได้เห็น
 วิชฌามารมีที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายแบ่งก่อนได้ตั้งสมอบรมมา แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเองจึง
 กล่าวว่

“ท่านจงยึดเอาวิชฌามารมีข้อที่ ๕ นี้บำเพ็ญให้มันก่อน ถ้าท่าน
 ปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้วไซ้ ท่านจงบำเพ็ญวิชฌามารมีเถิด
 อันว่าสัททศุภราช มีความเพียร ไม่ย่อหย่อน ทั้งในที่นั่งที่อื่น และที่
 เคน ประคองใจไว้ทุกเมื่อ จันใด ท่านจงประคองความเพียรไว้ให้มันคง
 ทุกภพทุกชาติ เริ่มตั้งความเพียร (บำเพ็ญวิชฌามารมี) แล้วจักบรรลุพระ
 สัมโพธิญาณได้จันนั้น”

พระโพธิสัตว์ครั้นเห็นวิชฌามารมีข้อ ๕ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองทางขึ้นไปอีก ก็ได้เห็น
 ฌานสมาธิมารมีที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้ตั้งสมอบรมมา แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเองจึง
 กล่าวว่

“ท่านจงยึดเอาฌานสมาธิมารมีข้อที่ ๖ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านมี
 ใจแน่วแน่ (ไม่เป็นสอง) ในฌานสมาธิมารมีนั้น จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้
 อันว่าแผ่นดินย่อมออกทนต่อสิ่งที่เขาทิ้งลงทุกอย่างทั้งที่สะอาดและไม่สะอาด
 ไม่กระทำความยินดีในร้ายจันใด ท่าน (จง) ออกทนต่อภัยอย่างองและคำ
 เหยียดหยามของกนทั้งปวง จันนั้นเถิด ท่านบำเพ็ญฌานสมาธิมารมีแล้วจัก
 บรรลุพระสัมโพธิญาณได้”

พระโพธิสัตว์ ครั้นเห็นฌานสมาธิมารมีข้อที่ ๖ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองหาก่อไปอีก ก็ได้เห็น
 สัจจามารมี แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเอง จึงกล่าวคาถานี้ว่

“ท่านจงยึดเอาสัจจามารมีข้อที่ ๗ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านมี
 คำพูดที่แน่นอน (ไม่เป็นสอง) ในสัจจามารมีนั้น จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ

ได้ อันว่าคารุภาพหรือรัก เป็นความพลเคราะห์ที่เที่ยงตรงในโลก พร้อมทั้งทั่วโลก ย่อมไม่เคลื่อนไปจากวิถีโคจร ไม่ว่าจะเบียดเบียน ถูกข่มขู่ หรือถูกขู่ข่ม แม้ฉันทโค ถึงท่านก็ฉันทนั้นเหมือนกัน จะอย่าดอกลับไปจากทาง (ที่ถูกค้ำองมันคง) ในสัจจะทั้งหลาย บำเพ็ญสัจจามีแล้ว จักบรรลुพระสัมโพธิญาณได้”

พระโพธิสัตว์ ครั้นเห็นสัจจามีข้อที่ ๘ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองหาอย่างอื่นไปอีก ก็ได้เห็นอธิษฐานบารมีที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้สั่งสมอบรมมา แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเอง จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“ท่านจงยี่สิบเอ้ออธิษฐานบารมีข้อที่ ๘ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านเป็นผู้ไม่หวนไหว ในอธิษฐานบารมีนั้นแล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ อันว่าภูกาไม่หวนไหว ค้ำมันไม่สะเทือนเพราะลมแรงจัด คงตั้งอยู่ในที่เดิมมันเอง ฉันทโค ท่านจงเป็นผู้ไม่หวนไหวในอธิษฐานบารมีทุกเมื่อไป ฉันทนั้น ท่านบำเพ็ญอธิษฐานบารมีแล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้”

พระโพธิสัตว์ครั้นเห็นอธิษฐานบารมีข้อที่ ๘ อย่างนี้แล้ว เมื่อครองหาอย่างอื่นไปอีก ก็ได้เห็นเมตตาบารมีที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้สั่งสมอบรมมา แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเอง จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“ท่านจงยี่สิบเอ้อเมตตาบารมี ข้อที่ ๘ นี้บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านเป็นผู้มีความเพียรในเมตตาบารมีนั้นแล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ อันว่าผ่านคกแล้วย่อมไม่เลือกที่ฉันทโค ท่านจงเจริญเมตตาให้เสมอกันทั้งในศัตรูและมิตร ฉันทนั้น ท่านบำเพ็ญเมตตาบารมีแล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้”

พระมหาสัตว์ ครั้นเห็นแมกขาบารมีซัดที่ ๔ อย่างนี้แล้ว เมื่อตรงทางซันไปอีก ก็ได้เห็นอุเบกขาบารมีที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้สั่งสมอบรมมา แลครั้นเห็นแล้ว เมื่อจะสอนตนเอง จึงกล่าวภาณานว

“ท่านจงยึดเอาอุเบกขาบารมี ซัดที่ ๑๐ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ท่านเป็นผู้มีอุเบกขามั่นคงดุจคราญแล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ อันว่าแผ่นดินอันอวมารงเฉยคือสิ่งที่เขาทั้งหลายไม่ระยาศ ทั้งที่ระยาศทั้ง ๒ อย่าง เว้นจากความโกรธและความยินดีผิดใจ ท่านจงเป็นผู้มีมั่นคงดุจคราญในสุขและทุกข์ในกาลทุกเมื่อ บำเพ็ญอุเบกขาบารมีแล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ ฉะนั้น”

อันคัมเมื่อ พระมหาบุรุษ เห็นหาบารมีธรรม ๑๐ ประการเหล่านี้แล้ว ต่อจากนั้นก็คิดว่า “พุทธการกธรรมทั้งหลายอันเป็นเครื่องอบรมบ่มโพธิญาณ ที่พระโพธิสัตว์พึงบำเพ็ญในโลกนี้ มีเพียงเท่านี้เท่านั้น ไม่มียิ่งขึ้นไปกว่านี้อีก บารมีทั้ง ๑๐ เหล่านี้ ในอากาศเบื้องบนก็ไม่มี ในแผ่นดินเบื้องต่ำก็ไม่มี แม้ในทิศทั้งหลายมีทิศตะวันออก เป็นต้น ก็ไม่มี แต่ทว่ามีประดิษฐานอยู่แล้วภายในเนื้อหัวใจของเราเอง” ครั้นเห็นบารมีเหล่านี้ดังอยู่ในหัวใจอย่างนี้แล้ว จึงอธิษฐาน บารมีเหล่านี้ทั้งหมดให้มันไว้แล้วพิจารณาอยู่บ่อยๆ โยชนุโลมและปฏิโลม จับเบี่ยงปลายให้ถึงเบี่ยงคันจับเบี่ยงคันให้ถึงเบี่ยงปลาย จับตรงกลางให้ลงถึงเบี่ยงปลายทั้งสอง จับเบี่ยงปลายทั้งสองให้ลงถึงตรงกลาง (อันบารมีนั้น) ชื่อว่า บารมีเพราะบริจาศสิ่งของภายนอก ชื่อว่า อุปบารมีเพราะบริจาศอวัยวะ ชื่อว่า ปรมัตถบารมีเพราะบริจาศชีวิต พระโพธิสัตว์ได้เห็นบารมี ๓๐ ทัก คือ บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ ด้วยประการฉะนี้

เมื่อพระโพธิสัตว์กำลังพิจารณาบารมีทั้งหลายอยู่ แผ่นดินซึ่งหนาแน่นได้ ๒๕๐,๐๐๐ โยชน์นี้ ก็สั่นเสียวสั่นคลอนไหวไหวสะเทือนสะท้านป่านประหนึ่งว่า มีไฟไหม้ออกข้างเหนือขย้างและประกุจว่าเครื่องเหล็กที่บอยอ้อกำลังบีบ (กระหิม์ควิม์ควาง) อยู่ ฉะนั้น แผ่นดินนี้ไถ่หมุนคว้างประกุจว่าอันเป็นสำหรับบนหม้อ แลประหนึ่งว่า วงล้อเครื่องยนต์ใส่น้ำมัน ฉะนั้น เมื่อมหาบุรุษที่ไหว้อยู่อย่างนั้น พวกชาวเมืองวิมบนครซึ่งกำลังยังกาสพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ ไม่สามารถจะดำรง

(กาย) อยู่ใต้ ท่ามกลางโกลนโกลนต่าง ๆ กัน รวากับคันสาละใหญ่ถูกลมพายุ (ที่เกิดขึ้นในกาล) เมื่อจะสิ้นยุคพิภพก็ไป ฉะนั้น เครื่องภาชนะกินทั้งหลายมีหม้อน้ำ เป็นต้น ถัมรับพระนาคกระทบกันแตกละเอียด มหาชนตกใจกลัวตัวสั่นเทาเข้าไปเฝ้าพระคาสคา (ที่บึงกร) เมื่อจะทูลถามถึงเหตุนี้ ใ้กกล่าวคาถานี้ว่า

“เหตุนี้ หรือเหตุร้ายอะไร (หรือหนอ) จักมีแก่ชาวโลก ความ
 เกิดร้อนหนาวทั้งปวง เกิดขึ้นแล้วในโลก ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงมีจักขุ
 ขอพระองค์ได้โปรดบรรเทาความเกิดร้อนนั้นเถิด”

พระคาสคาทรงสยบค้ำนั้นแล้ว เมื่อจะควัดถึงเหตุนี้เพื่อบรรเทาความโศกของคณเหล่านี้ จึงควัดพระคาถานี้ว่า

“เรื่องทั้งหลาย จงวางใจเถิด อย่ากลัว ในเหตุอันทำให้เกิดแผ่นดิน
 ไหวนโย (เพราะ) ในวันนี้เราได้พยากรณ์ผู้ใดไว้ว่า จักเป็นพระพุทธรเจ้า
 ในโลก ผู้นั้นพิจารณาอยู่ซึ่งไปราเชนธรรมอันเป็นของเก่า ที่พระชินเจ้า
 ได้อบรมมาแล้ว เมื่อท่านผู้นั้นพิจารณาธรรมอันเป็นพุทธภูมิจนหมดสิ้น
 ผืนแผ่นดินแห่งหนึ่งในโลก พร้อมทั้งทั่วโลกจึงไหวแล้ว เพราะเหตุ
 นี้”

มหาชนได้สยบกับพระพุทธรเจ้าแล้ว บรรเทาความสะอึกสะอื้นไปได้ พากันว่าเวียงอินดี
 ค้างถ้อยคอกไม้ของหอมและเครื่องอุปได้เป็นต้น ออกจากริมนครไปบูชากราบไหว้พระโพธิสัตว์ ทำ
 ประทักษิณแล้วกลับเข้าเมืองทามเค็ม ฝ่ายพระโพธิสัตว์พิจารณาธรรมมี ๑๐ ประการ กระทำ (ใจ)
 ให้มันแล้วลุกจากอาสนะที่นั่ง อันคัม (เมื่อ) พระโพธิสัตว์กำลังลุกจากอาสนะนั้น เทพธิดาด้วนหมั้น
 จักรวาด ได้ประชุมกันบูชาถวายของหอมและคอกไม้เป็นต้น เมื่อจะสรรเสริญคุณอันเป็นข้อยมงคล
 จึงกล่าวอย่างนี้ว่า

“ฐานะอันยิ่งใหญ่อันใดที่ท่านได้ (ทั้งใจ) ปรารถนาแล้วขอท่านจงได้ฐานะอันนั้น สมตามที่ท่านได้ปรารถนาไว้เถิด ขอเสวยความสุขไว้ทั้งหลาย จงผ่านพ้นไป ขอความโศกและความบ่วงใช้จงเสื่อมสูญไป ขออันตรายทั้งหลายจงอย่าได้มีแก่ท่าน ขอท่านจงบรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุด โดยพลันเถิด เมื่อถึงฤกษ์ (ที่ต้นไม้ผลิอก) แล้ว หมู่ม้าเจ้าพวกที่มีคอกย่อมผลิอก (บานสะพรั่ง) ฉันทใด ท่านวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงผลิด้วยพระพุทธานุเจนนั่นเหมือนกันเถิด พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย (ไม่ว่า) พระองค์ใดก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการมาแล้ว ฉันทใด ท่านวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ ฉันทนั้นเหมือนกันเถิด พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย (ไม่ว่า) พระองค์ใดก็ได้ตรัสรู้แล้ว ๘ กวณไม่สำหรับศรัทธาฉันทใด ท่านวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงศรัทธา ๘ กวณไม่สำหรับศรัทธาของพระชินเจ้าทั้งหลายฉันทนั้นเหมือนกันเถิด พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย (ไม่ว่า) พระองค์ใดทรงประกาศพระธรรมจักรแล้ว ฉันทใด ท่านวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ขอท่านจงประกาศพระธรรมจักร ฉันทนั้นเหมือนกันเถิด

ดวงจันทร์ในวันเพ็ญย่อมบริสุทธิส่องสว่างฉันทใด ขอท่านผู้มีใจปรารถนาอันเต็มเปี่ยมแล้ว จรุงโรจน์ (สว่างไสว) ในหมื่นโลกธาตุฉันทนั้นเหมือนกันเถิด พระอาทิตย์ที่พ้นจากราหูแล้ว ย่อมไพโรจน์แจ่มจ้าด้วยแสงสว่างฉันทใด ขอท่านจงพ้นจากโลภธรรมแล้วแล แจ่มจ้าด้วยสติ (แห่งพระพุทธเจ้า) ฉันทนั้น เหมือนกันเถิด แม่น้ำทั้งหลาย (ไม่ว่า) สายใดย่อมไหลไปสู่ทะเลหลวงฉันทใด ขอชาวโลกทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จงพากันหลังไหลไปสู่สำนักของท่าน ฉันทนั้น เหมือนกันเถิด”

พระโพธิสัตว์อันเทวดาทั้งหลายสรรเสริญคุณด้วยประการฉะนี้แล้ว ได้บ่ายหน้าเฉพาะต่อสมเด็จพระพุทธ (ที่บังกร) ถวายบังคมแล้วกลับไปยังธรรมิกบรรพตคังเคิม คำรงชียอยู่ ๘ ที่นั้นจนตลอดอายุเป็นผู้ไม่เสื่อมจากฉาน เมื่อสิ้นอายุแล้วได้บังเกิดในพรหมโลก ฝ่ายสมเด็จพระที่บังกร-

สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงดำรงพระชนมายุอยู่ ๑๐๐,๐๐๐ ปี ยังพุทธกิจทั้งปวงให้สำเร็จแล้ว เสด็จดับ
ขันธปรินิพพานด้วย อนุภิกขุเสณิกัพพานธาตุ ๘ นันทาราม สมถกัมมัฏฐานผู้มีพระภาคเจ้าคริสต์ไว้ว่า

“สมเด็จพระคาสกาทิปังกรจีนเจ้าได้ทรงปลุกหมู่สัตว์ทั้งเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลายให้ตื่น แล้วนำไปสู่ทางสงบ (ต่อจากนั้น) พระองค์พร้อม
ด้วยพระสาวกได้เสด็จปรินิพพานแล้ว”

จบจินนิทานกถา เรื่องพระทีปังกรพุทธเจ้า

ถัดจากพระทีปังกรผู้มีพระภาคเจ้าขึ้นมา เมื่อล่วงสองโยกัมโปไปแล้ว นับถอยหลังแค้น
ภัทภักปโปไปตามสองโยกัมโปไรแสนกัมโป ในเวลาที่มนุษย์มีอายุยืน ได้แสนปี พระคาสกาทิพระนามว่า
โกณฑัญญะได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายได้ (เสวยพระชาติ)
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า วิจิตรวิฑู ทรงปกครองแผ่นดินอันมีมหาสมุทร ภูเขาสีเนรุ และ
ภูเขายกนธร เป็นขอบเขตโดยธรรม ไม่มีอาชญา ไม่มีศาสตรา ในกาลนั้น พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า
แวดล้อมด้วยพระชฎิลแสนโกฏิ เสด็จจาริกไปตามชนบท ได้เสด็จถึงนครนั้นโดยลำดับ ฝ่ายพระ-
เจ้าวิจิตรวิฑูจักรพรรดิราชทรงสดับ (ข่าว) ว่า “สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแล้ว” จึงเสด็จไป
ทรงต้อนรับ ทรงบูชาแล้ว กราบถวายอาธารณาเพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น ครั้นรุ่งขึ้น ได้ถวายอมหทานแก่
พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทรงอาราธนาให้พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ตลอดไตรมาส
ภายในไตรมาส (เป็นนิวันศร์) ได้ทรงถวายอมหทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน
แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพยากรณ์พระเจ้าวิจิตรวิฑูจักรพรรดิราชนั้นว่า “นับจากนี้ล่วงไปได้สาม
สองโยกัมโปไรแสนกัมโป ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคมัม” ฝ่ายพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์
นั้น ทรงสดับพุทธพยากรณ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ทรงโสมนัสอันเฝือพระราชาหฤทัยเป็น
อย่างยิ่ง ทรงพระคำไว้ว่า “ได้ยินว่า เราจักได้เป็นพระพุทธเจ้า อันเราสมมตินี้จะมิประโยชน์อะไร
แก่เราเล่า” ถึงนี้จึงทรงสละราชสมบัติแห่งพระเจ้าจักรพรรดิประคองตัวว่า (ถม) ถิ่นชเรศเสียดแล้ว
ผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเวียนพระโครัมปิฏก ได้ภิกขุญา ๕ สมบัติ ๘ เป็น
ผู้ทรงไว้ซึ่งพระโครัมปิฏก ยังพระคาสกาทิของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ถึงกาม เมื่อสุดสิ้นพระชนมายุ ได้
เสด็จอุบัติในพรหมโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า

ถัดจากพระโศภนทัชชฎีผู้มีพระภาคพระองค์นั้นมา เมื่อสองโยชน์ป็นหนึ่งซึ่งว่างเปล่าจากพระพุทธรเจ้า มีแต่ความมรณายผ่านพ้นไปแล้ว นับถอยหลังแต่กัทรกัปน์ไปสององสองโยชน์ไรรแสนกัปน์พระพุทธรเจ้า ๔ พระองค์คือ พระมังคลพุทธรเจ้า พระสมณะพุทธรเจ้า พระเวทกพุทธรเจ้า พระโสภิกขุพุทธรเจ้า ได้เสด็จจุบกันขึ้นในกัปน์เดียวกันนั้นเอง บรรดาพระพุทธรเจ้า ๔ พระองค์นั้น ในสมัยแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า มังคละ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลายได้เกิดเป็นพราหมณ์นามว่า สุรุจิ เวียนจบโคตรเพท สังสมทวิชัยโวกุญ วัหนึ่ง พราหมณ์ไปเฝ้าพระวิหารบุษยาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น ถวายบังคมแล้วได้สดับพระธรรมกถาอันไพเราะกัถ์เดือนใส จึงทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกัว่า "ในวันพรุ่งนี้ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดรับภิกษาของข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า" ลำคันั้นพระศาสดาคัสดัถามว่า "ท่านคัองการภิกษาเท่าไร พราหมณ์" พราหมณ์กราบทูลว่า "ก็ภิกษุบริวารของพระองค์มีเท่าไร พระเจ้าข้า" พระศาสดาคัสดัว่า "มีแสนโกฏั" พราหมณ์กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้นขอพระองค์ทรงโปรดรับภิกษาของข้าพระองค์พร้อมทั้งภิกษุทั้งหมดเถิด" พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงรับ (คัถาอาราธนา) โดยคุษณิภาพ คัถาพราหมณ์ทราบบัว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับแล้วจึงกลับเวียนของทนต์ คัถาว่า "เราสามารถจะถวายยาภักัศร และผ้าเป็นต้น แก่ภิกษุทั้งหลายประมาณเท่านี้เถิด แต่ที่สำหรับนัังจะได้อะไรบ้าง" คัถาเห็นว่าความคัถิของพราหมณ์นั้น ได้บันคัถาลให้บังคัทุมภคัลลิตาอาสนัของท้าวสัถกัเทวราชผู้สถิต ๓ ยอดพระสุเมรุบรรพท (อันอยู่ไกลถึง) ประมาณ ๔๔,๐๐๐ โยชน์ เกิดอาการเว้าร้อนขึ้น ท้าวสัถกัเทวราชทอดพระเนตรเห็นท้าวอาสนัเว้าร้อน ทรงโค้วคัรวุคัถาว่า "มีเหตุอะไรกันเล่าหนอ" ทรงทราบบัว่า "มหาบุษยนันั้นนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธรเจ้าเป็นประธาน แล้วคัถิเรื่องการจัคัทาที่นััง เพราะเหตุนี้ อาสนะของเราจึงร้อน" จึงทรงคัถาว่า "แม้เรากัก็ควรจะไป ๓ ที่นันั้น แล้วรับเอาส่วนบุญร่วมกับมหาบุษยนันั้น" คัถาแล้วทรงเนรมิตเพคัเป็นช่างไม้คัถิอิมคัและชวานมำอินอยู่ตรงหน้าพระมหาบุษย

พระมหาบุษยเห็นช่างไม้จัแสงนั้น แล้วถามว่า "ท่านมาเพื่อคัองการอะไร?" ช่างไม้จัแสงตอบว่า "สวามี! ข้าพเจ้ามำเพื่อรับจัาง" พระมหาบุษยถามว่า "ท่านสามารถทำการงานอะไรได้บ้างเล่า?" เขาตอบว่า "ฉันเชื่อว่าวิทถาการที่ข้าพเจ้าไม่ทราบเป็นอันไม่มี ผู้คัถิคัองการสิ่งคัจะ เป็นมดเขป ปราสาท หรืออื่นแคว้นสถานอื่นโลกัก็คัตาม ข้าพเจ้าสามารถจะเนรมิตสิ่งนั้ๆ แก่คัถุนั้นได้" มหาบุษยคัถาว่า "กระนั้นละก็ข้าพเจ้ามำงานอยู่อย่างหนึ่ง" เขาถามว่า "งานอะไรละท่าน" มหาบุษย

ตอบว่า “ข้าพเจ้าได้นิมนต์พระภิกษุแสนโกฏีไว้ ท่านจงสร้างศาลาโรง* สำหรับพระภิกษุเหล่านั้นหนึ่ง
เด็ก” “สวามี ถ้าท่านสามารถจะจ่ายให้ค่าจ้าง ข้าพเจ้าก็จะสร้างให้ท่าน” “ข้าพเจ้าสามารถจะจ่าย
ให้ก็ได้ เพื่อน” ช่างไม้จำแลงกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะสร้างให้” แล้วไป ๗ สถานที่กำหนด
วันนั้น เล็งแลดูที่แห่งหนึ่ง (บักกล) สถานที่แห่งนั้น อันมีประมาณถึง ๑๒ โยชน์ ได้มีพื้นเสมอ
ราบเรียบ นำวันเริ่มประคองค้ำว่าควางกสิณ ฉะนั้น ช่างไม้จำแลงมองดูอีกโดยนีกว่า “ขอศาลาโรงอัน
สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ จงผูกขึ้นในสถานที่ที่มีประมาณเท่านี้เด็ก” บักกลนั้น ศาลาโรงอันสำเร็จ
ด้วยแก้ว ๗ ประการก็ได้ผูกขึ้นจากพื้นดิน ต่อแก่นั้น นีกอีกว่า “ขอช่างกระตึงงท้อย้อย ๗ ริม-
รอบแห่งศาลาโรงเด็ก” ช่างกระตึงก็ได้ท้อย้อยแล้วพร้อมๆ กับการเล็งแลดู นีก (อีก) ว่า “ขอพวง
ของหอม พวงคอกไม้ และพวงเงินทั้งหลายจงท้อย้อยลงมาระหว่างเด็ก” พวงทั้งหลายได้ท้อย้อย
แล้วพร้อมๆ กับการนีก นีก (ต่อไปอีก) ว่า “ขออาสนะสำหรับภิกษุแสนโกฏีจงตั้งขึ้นเด็ก” อาสนะ
ทั้งหลายตั้งขึ้นพร้อมๆ กับการนีก นีก (ต่อไปอีก) ว่า “ขอคุ่มน้ำทั้งหลาย จงตั้งขึ้นที่มุมทุกมุมเด็ก”
พร้อมกับการนีกคุ่มน้ำทั้งหลายก็ได้ตั้งขึ้นแล้ว

ท้าวสหัสสนันท์ เนมิกสรพรพสิงถึงเพียงนี้เสร็จแล้ว จึงเข้าไปหาพราหมณ์ กล่าวว่า
“มาเด็ก สวามี เชิญท่านตรวจดูศาลาโรงของท่านแล้วจ่ายค่าจ้างให้ข้าพเจ้าเด็ก” พระมหาบุรุษไป
๗ ที่นั้น มองเห็นศาลาโรงก็จิตใจ รู้ได้ว่า “ศาลาโรงนี้ ไม่ใช่มนุษย์สร้าง ต้องเป็นท้าวสักกะสร้าง
แน่แน่นอน” แล้วคิดว่า “ไม่เป็นการสมควรเลยที่เราจะถวายทานในศาลาโรง (อันงามวิจิตร) เห็นปานนี้
เพียงวันเดียวเท่านั้น ควรที่จะถวายตลอด ๗ วันที่เกี่ยว” ฝ่ายท้าวสักกะทรง (เนรมิต) ศาลาโรงแสดง
แก่พระมหาบุรุษแล้ว ก็เสด็จคืนที่ประทับของพระองค์จุจกิม

ฝ่ายพระมหาบุรุษ รุ่งเช้าก็มานิมนต์พระภิกษุสงฆ์แสนโกฏีมิพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน
ให้นั่งในศาลาโรงนั้นแล้ว ได้ถวายทานชื่อว่าคปานะ** ตลอดจนสัพคาน์ ทราบว่าผู้คนทั้งหลาย (ในที่

* แปลจากศัพท์ มณฑล

** ที่เรียกว่าคปานะนี้ ท่านอธิบายไว้ที่ปรุ้งวัดจัน คือ โภชนะที่บรรจุน้ำนมเต็มกระบอก ออกขึ้นคั้งคณคณน้ำนมที่สกัดแล้ว
ให้เย็นก่อนๆ เติมข้าวสารอันคณคณแล้วปรุ้งคณคณคณ น้ำตาลกรวด และเนยใสละเอียด เรียกว่า “คปานะ”
คปานะนี้บางที่เรียกว่า โภชนะปรุ้ง ของหวาน ๔ ชนิด

นั้น) ไม่สามารถอภัส (ถวายอาหาร) ได้เลย แม้พวกเทวาก็ยังต้องสลับกันอภัส (คือ เข้างค์ เว้นองค์) ถึงสถานที่จะมีประมาณถึง ๑๒ โยชน์ ก็ยังไม่พอรับภิกษุทั้งหลายได้หมกอยู่นั่นเอง แต่ภิกษุเหล่านั้นก็ได้ช่วยอุปการะของกิน ๆ ในวันสุดท้าย พระมหาบวชให้ล้างบาปของภิกษุทั้งหลาย แล้วบวชจูเนยใส เนยข้น น้าผึ้ง และน้ำอ้อยถวายเพื่อประสงค์จะให้เป็นอา ถวายผ้าวิภังษา เพื่อประสงค์ให้เป็นจีวร บรรดาผ้าเหล่านั้น ผ้าสำหรับจะเป็นจีวรของพระนวกภิกษุในหมู่สงฆ์ ก็มีค่าถึงหนึ่งแสน ไม่จำต้องกล่าวถึงผ้าจีวรของพระสังฆเถระ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุโมทนาแก่พราหมณ์แล้ว ได้ทรงพยากรณ์ว่า "ล่วงสองของไชยก่ำไรแสนกัปไปแล้ว พราหมณ์ผู้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โกลม" พราหมณ์ได้รับพยากรณ์จากสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็มีใจเบิกบานว่า "ไฉนว่า เรจักเป็นพระพุทธเจ้า" จึงละกองโภคทรัพย์เป็นอันมาก บวชในสำนักพระผู้มีพระภาค แต่ครั้นบวชแล้วได้เล่าเรียนพระพุทธพจน์ ทรงพระโคจรปฏิภังษาไม่เสื่อมจากฉานยังศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงกวม เมื่อสิ้นอายุแล้ว ได้บังเกิดในพรหมโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระมิ่งกฤษณะเจ้า

ในสมัยแห่งพระสมณะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นพญานาคนามว่า อกุละ ทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เลื่อมใสออกจากที่อยู่มาถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์นับจำนวนได้แสนโกฏิ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน บุชาด้วยทิพยศิวียงค์ถวายผ้าทิพย์แล้ว ได้ตั้งอยู่ในไตรตรณะ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า "ล่วงสองของไชยก่ำไรแสนกัปไปแล้ว ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โกลม" อกุละนาคราชนั้นได้ฟังพุทธพยากรณ์แล้วมีใจเบิกบาน เกิดความอุคสาหะนำเพ็ญพุทธการกรรม เมื่อสิ้นอายุได้บังเกิดในเทวโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระสุมนะพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระเวศนะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นพราหมณ์นามว่า อภิเทพ เลื่อมใสในพระรัตนตรัยและพระศาสนา เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า บุชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น เทกัญชวลีไว้เหนือเกล้า กล่าวสรรเสริญการละกิเลสเสียได้แห่งพระศาสดา ได้

ทำการบูชาแก่พระผู้มีพระภาคด้วยผ้าอุตราสงค์ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า “นับแต่
 นี้ไปสองอสงไขยก้าวแสนกัป ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคดม” ฝ่ายอุกเทพพราหมณ์
 นั้น ได้ฟังพุทธพยากรณ์แล้ว มีใจเบิกบาน กอปรการบุญทั้งหลาย มีถวายทานเป็นต้น เพื่อบำเพ็ญ
 พุทธการกรรมให้บริบูรณ์ เมื่อสิ้นอายุ ได้เกิดในสวรรค์

จบนิทานกาลา เรื่องพระเวระพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระโสภิตะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นพราหมณ์นาม
 ว่า สุวาทะ นำใจเลื่อมใส (ในพระศาสนา) ไปฝากพระคาสตา ได้ฟังธรรมแล้วดำรงอยู่ในไตรสรณะ
 ทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าถวายมหาทานตลอดไตรมาสเป็นวันหนึ่ง แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรง
 พยากรณ์สุวาทะพราหมณ์นั้นว่า “อีกสองอสงไขยก้าวแสนกัป ในอนาคตกาล ท่านผู้จักเป็นพระ-
 ศาสตา พระนามว่า โคดม” ฝ่ายพราหมณ์ได้ฟังพุทธพยากรณ์แล้ว เลื่อมใสเป็นพันประมาณ ตั้งแต่
 นั้นได้ตั้งหน้าทำความเพียรเพื่อบำเพ็ญพุทธการกรรมให้บริบูรณ์ เมื่อสิ้นอายุ ได้เกิดในเทวโลก

จบนิทานกาลา เรื่องพระโสภิตะพุทธเจ้า

แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปวีนิพพานแล้ว กบนั้นแลลงไปแล้ว (ก่อนนั้น) เป็น
 อสงไขยกัปหนึ่ง ซึ่งมีได้มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ แต่เมื่อล่วงอสงไขยกบนั้นไปแล้วได้มีพระพุทธเจ้า
 เสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน ๓ พระองค์ คือ พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า พระปฐมพุทธเจ้า พระนารท
 พุทธเจ้า บรรดาพระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์นั้น ในสมัยแห่งพระอโนมทัสสีผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้
 มีพระภาคเจ้าของชาวเราได้เกิดเป็นอักษเสนาบดี ผู้มีทิวศนแห่งมฤตยูมีอายุมาก เป็นอธิบดี
 แห่งพวกอักษหลายแสนโกฏี อักษเสนาบดีนั้นสลับขำว่า “พระพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว”
 จึงมาแรมที่มณฑลชุกลาไกลสำเร็จด้วยวันละสองยามควรแก่การที่คนเป็นอย่างยิ่ง ได้ถวายมหาทาน
 แก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในมณฑลนั้นตลอดสิบห้าปี ในวันที่ ๗ พระ-
 ศาสตาทรงทำภัตตาคารโภชนาแล้ว ได้ทรงพยากรณ์ว่า “ในอนาคตกาล เมื่อล่วงอสงไขยก้าวแสนกัป
 ไปแล้ว ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคดม” อักษเสนาบดีนั้นได้สลับพระคำวโรของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วได้รับบิณฑบาตอย่างสิ้นเหลือ อธิษฐานว่าครั้งขึ้นไปอีก เพื่อบำเพ็ญบารมี
 ๑๐ ประการให้บริบูรณ์ เมื่อสิ้นอายุได้เกิดในสวรรค์

จบนิทานกาลา เรื่องพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระปทุมมหาราชเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นสีหมฤคชราช อยู่ในป่าใหญ่ สมัยต่อมา พระสมณกัสสปเจ้าทรงพอพระทัยในความเงิบสงัด เสด็จเข้าสู่ราวไพร นั้น ทรง (ประทับ) เข้าในโรธสมาบัติอยู่ ฝ่ายสีหมฤคชราชนั้น ได้เห็นพระกัสสปเจ้าในโรธสมาบัติ มีใจเลื่อมใสจนแล้ว ทำประทักษิณ บนถ้ำสี่หนาท ๓ ครั้ง ครั้นบนถ้ำแล้วเกิดบิณฑิสมณัส ไม่ไปหาอาหารตลอด ๗ วัน โดยอีกแห่งเขาพระพุทธรเจ้าเป็นอารมณ์ (มุ่งจะให้เป็นอัน) ทำการบริจาชีวิต เพื่อพระทศพล ได้เผ้าขึ้นอยู่ใกล้ ๆ ครั้นล่วง ๗ วันแล้ว สมเด็จพระกัสสปเสด็จออกจากนิโรธสมาบัติ ทอดพระเนตรดูราชสีห์นั้นแล้ว ทรงอธิบายว่า "ขอภิกษุสงฆ์จงมาเพื่อราชสีห์นั้นเถิด" ทนโค่นนั้น ภิกษุทั้งหลายก็มาถึง ราชสีห์ก็ทำกิจให้เลื่อมใสในพระสงฆ์ข้า สมเด็จพระกัสสปทรงทราบน้ำใจ ของพญาราชสีห์นั้นแล้ว ได้ทรงพยากรณ์ว่า "มฤคชราชจักเป็นพระพุทธรเจ้า พระนามว่า โคทม ในเมื่อล่วงอสองโยกาไรแสนกัปไปแล้ว" ฝ่ายราชสีห์ได้ฟังพุทธพยากรณ์นั้นแล้วเกิดว่าเริงบันเทิงใจ ได้ทำความอุทสาหะเพื่ออบรมบ่มโพธิสมภารตลอดอายุขัย เมื่อสิ้นอายุก็ได้ไปเกิดในสุคติภูมิแล

จบจินนิทานกถา เรื่องพระปทุมมหาราชเจ้า

ในสมัยแห่งพระนารทผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นคานส ได้ อภิญญา ๔ สมาบัติ ๘ อาศัยอยู่ในทมิฬวันคประเทศ ครั้งนั้น ด้วยพระทัยกรุณา (หวังจะทรง อนุเคราะห์) คานสนั้น พระนารทผู้มีพระภาคเจ้า แวดล้อมด้วยพระอรหันต์ ๔๐ โภคิ และพระ อนุคามิ ๔๐,๐๐๐ ได้เสด็จไปสู่อาศรมของเธอ ฝ่ายคานสทักตักนาถเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเบิก บานใจ ได้แรมจิตอาศรมให้เป็นที่พักที่ประทับแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้งหมู่ภิกษุผู้เป็นบิวาร สรรเสริญพระคุณทั้งปวง และสดับธรรมกถาตลอดคราตรี รุ่งเช้าไปยังอุครกูรทวิปี นำอาหารมาถวาย มหาทานแก่สมเด็จพระทศพลพร้อมหมู่ภิกษุผู้เป็นบิวาร คานสนั้นได้ถวายมหาทานตลอดศัปกาศ์ โดยนัยเป็นต้นดังได้กล่าวมานี้ ในวันที่ ๗ ได้บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยแก่นจันทร์แดงอันหาค่า มิได้ ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพยากรณ์คานสนั้นว่า "ล่วงอสองโยกหนึ่งกัปไรแสนกัปไป แล้ว คานสจักเป็นพระพุทธรเจ้า พระนามว่าโคทม" ฝ่ายคานสได้สดับพุทธพยากรณ์แล้วเกิดความ ใจ (เป็นยิ่งนัก) ทั้งแก่นจันทร์คานสจักซมกัซมกับน้ำเพ็ญพรตซึ่งซมเพื่อเพิ่มพูนบารมี ๑๐ ประการ ให้บริบูรณ์ เป็นผู้ไม่เสื่อมจากถณ เมื่อสิ้นอายุก็ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระนารทพุทธเจ้า

ถัดจากพระนารทผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นมา กับนั้นเองก็พินาศไป และเมื่อล่วง
 อสงไขยกับนั้นไปแล้ว ในกัปหนึ่งนับถอยหลังนับแก้กัทรกัปนี้ไป แสนกัป พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 พระนามว่าปทุมศกระ ผู้ทรงชำนะมาร ทรงปลงภาระ ทรงมีสาระประคองเราพระสมุฏ พระองค์เยี่ยม
 กว่าสัตว์โลกทั้งมวล พระองค์ก็เคยได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิด
 เป็นมหาวรรุฏิกะนามว่า ชฎิละ มีทรัพย์มากมายหลายโกฏิ ได้ถวายชีวิตทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีองค์
 พระพุทธเจ้าเป็นประธาน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมศกระ ได้ทรงแสดงภักตานุโมทนาจบเทศนา
 แล้ว ทรงพยากรณ์ว่า “ถัดจากนี้ไปอีกแสนกัป ท่านผู้จักเป็นพระพุทธรเจ้า พระนามว่า โศคม”
 ฝ่ายมหาวรรุฏิกะได้สลับพุทธพยากรณ์แล้ว โสมนัส (เป็นยิ่งนัก) สำคัญพระสัพพัญญูกุญญาคุณจึงว่า
 อยู่ในแง่อมมีจะนั้น เทวคาและมนุษย์ทั้งหลายพากันก็ใจว่า “ท่านมหาวรรุฏิกะนี้เป็นหน่อเนื้อ
 พระพุทธรเจ้า” แล้ว ค้างกัปราวรดนามว่า “โอหนอ ถ้าเราทั้งหลายผลากำสนของพระปทุมศกระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าไซริ ในเวลาที่ท่านมหาวรรุฏิกะนี้ได้เป็นพระพุทธรเจ้า ขอเราทั้งหลาย จงได้ครีดี
 มรรคและผลเกิด” จำคิดเท่านั้น มหาวรรุฏิกะก็เป็นผู้มีความเพียรมันคงยังขึ้น เพื่อบำเพ็ญพุทธการก
 ธรรมให้บริบูรณ์ เมื่อสิ้นอายุได้บังเกิดในเทวโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระปทุมศกระพุทธรเจ้า

ถัดจากพระปทุมศกระผู้มีพระภาคนั้นมา ตลอดเจ็ดหมื่นกัป มิได้มีพระพุทธรเจ้าเสด็จ
 อุบัติขึ้นเลย นับถอยหลังแก้กัทรกัปนี้ไปสามหมื่นกัป พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ได้เสด็จ
 อุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน คือ พระสมุธระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระสุธาสะสัมมาสัมพุทธเจ้า บรรดา
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์นั้น ในสมัยแห่งพระสมุธระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาค
 ของชาวเรา เกิดเป็นมาดเพนามว่า อุกกระ ได้สลับธรรมกถาของพระศาสดาแล้วเห็นโทษในกม
 ทั้งหลาย และอันถึงดีในการออกบวช ถึงกันอยู่ในไตรตรณะ สละทรัพย์ ๘๐ โกฏิที่เก็บไว้ ถวาย
 มหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธรเจ้าเป็นประธาน แล้วออกบวช เมื่ออุกกระมาดเพบวชแล้ว
 พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพยากรณ์ว่า “นับแต่ไปสามหมื่นกัป ท่านผู้จักเป็นพระพุทธรเจ้า พระ
 นามว่า โศคม” ฝ่ายอุกกระมาดเพได้สลับพุทธพยากรณ์แล้ว เบิกบานสำราญใจจึงแก่นั้นมา ก็ศึกษา
 ไตรสิกขาเพื่อบำเพ็ญศีลบวรมีให้บริบูรณ์ ไม่นานนักก็ได้โอกาส ๕ สมภพติ ๘ ทรงพระไตรปิฎก

ยักราชของพระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งกิงมา ทั้งว่าดวงจันทร์เพ็ญนั้น เมื่อสิ้นอายุก็ได้บังเกิดในพรหมโลก

จบจินนิทานถก เรื่องพระสุเมธพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระสุชาตะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเรา เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้ทรงสัคข์ว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก" จึงเสด็จเข้าไปเฝ้า ได้ทรงสัคข์พระธรรมกถาแล้ว ทรงถวายราชสมบัติทั้ง ๔ มหาทวีป พร้อมทั้งรัตนะ ๗ ประการแก่พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธรูปเป็นประธาน แล้วผนวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่เมื่อท้าวเธอผนวชแล้ว หมู่ชนเป็นอันมากรับเอารายได้ของรัฐในชมพูทวีปทั้งสิ้นมาจกการทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลอารามแล้วมอบถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธรูปเป็นประธาน แม้พระคาสตาพระองค์นั้นได้ทรงพยากรณ์พระเจ้าจักรพรรดินี้ว่า "ล่วงสามหมื่นกัปไปแล้ว ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรูป พระนามว่า โคคม" พระมหาบุรุษได้รับพยากรณ์ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทรงปลื้มพระทัยแสนโสมนัส จำเดิมแต่นั้น ได้ทรงเวียนพระพุทธรูปจนคือ พระโคตรบฏิกเพื่อบำเพ็ญศีลบารมี และบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์ ไม่นั้นนานนักก็ได้อุบัติญา ๔ สมบัติ ๘ ทรงพระโคตรบฏิกยังพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งกิงมา เมื่อสิ้นพระชนมายุก็ได้บังเกิดในพรหมโลก

จบจินนิทานถก เรื่องพระสุชาตะพุทธเจ้า

นับถอยแต่ที่รกกัปไปพันแปดร้อยกัป ถัดจากพระสุชาตะพุทธเจ้าพระองค์นั้นมา มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน ๓ พระองค์คือ พระบิณฑิตพุทธเจ้า พระอัครบิณฑิตพุทธเจ้า พระธัมมบิณฑิตพุทธเจ้า บรรดาพระพุทธรูปทั้งสามพระองค์นั้น ในสมัยแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า บิณฑิต พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นพราหมณ์นามพ ชื่อว่า กัลสปะ เวียนจบโคจรเพศ พราหมณ์นั้นได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระคาสตาแล้ว เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยการบริจจาคทรัพย์แสนโกฏิ ให้สร้างสังฆารามอันน่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง แล้วดำรงตนอยู่ในโคจรธณะ และศีล ครั้นนั้น พระคาสตาได้ทรงพยากรณ์พราหมณ์นั้นว่า "นับแต่ล่วงไปพันแปดร้อยกัป ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรูป พระนามว่า โคคม" ฝ่ายพราหมณ์ ได้ฟังพุทธพยากรณ์

แล้วสุกแสนจะอินทึ่ ทั้งแก่นนั้นก็กึ่งหน้าอุคสาหะเพื่อบำเพ็ญพุทธการกรรมให้บริบูรณ์ ได้บำเพ็ญ
กุศลกรรมตลอดชีวิต เมื่อสิ้นอายุก็ไปสู่เทวโลก นั้นแล

จบนิทานภณกา เรื่องพระปิตุทัตตพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระอัครทัตตผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเรา เกิดเป็นพรหมณ์
มหาศาล ซึ่งชาวโลกยกย่องมีนามว่า สุสิมะ สุสิมพรหมณ์นั้นสละทวิภยัสสมบิภังคันทมกให้แก่นก
กำพร้าและคนเข็ญใจเป็นอัน แล้วเข้าไปทิมพานต์บวชเป็นคาส ใค้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ เป็นผู้
มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก แสวงคุณแห่งกุศลธรรมและโทษแห่งอกุศลธรรมแก่มหาชน ดำรงชีพ
อยู่ในโลก รอคอยพระพุทเจ้าจะมาตรัส ครั้นถึงสมัยที่สมเด็จพระโลกนาถอัครทัตตเสด็จอุบัติ
ขึ้นแล้ว ทรงยังฝนคืออมฤตธรรมให้ตกลงในท่ามกลางบริษัททั้ง ๔ ในสุทธานมหานครอยู่นั้นแล
คาสได้ฟังธรรมภณกาของพระบรมศาสดาพระองค์นั้นแล้ว เลื่อมใส จึงไปยังโลกสวรรค์ ถือเอา
ทิพยบุปผารัตนภณณาหารพ คอกปทุม และคอกปาวิจิตรเป็นต้น มาจากเทวโลก แสวงขานภาพ
ของตน ปราบกฎายยังฝนคอกไม้ให้ตกทั้ง ๔ ทิศ ประคองคัมภีร์มหาเมฆทั้ง ๔ ทวีปฉะนั้น ได้กระทำ
เครื่องคอกไม้โดยรอบ มีมณฑป ชุ่ม และช้ายทองเป็นต้น (ทุกอย่าง) สำเร็จด้วยคอกไม้หาคามีได้
บูชาพระทศพล ด้วยคอกภณณาหารพ คอกปทุม และคอกปาวิจิตร แม้สมเด็จพระโลกนาถอัครทัตต
ผู้ทรงพระญาณเห็นแจ้งชัดพระองค์นั้นก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า "นับแต่หลังไปพันแปดร้อยกัป ท่าน
ผู้จักเป็นพระพุทเจ้า พระนามว่า โศภม" คาสได้ฟังพุทธพยากรณ์แล้ว ก็ผ่องแผ้ว ตั้งใจมั่น
บำเพ็ญพุทธการกรรมให้บริบูรณ์แก่นั้นมา กลับเข้าไปทิมพานต์ บำเพ็ญกสิณบริกรรม เมื่อสิ้นอายุ
ไปเกิดในพรหมโลก

จบนิทานภณกา เรื่องพระอัครทัตตพุทธเจ้า

ในสมัยแห่งพระธัมมทัตตผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นท้าวสักก-
เทวราช แวดล้อมด้วยทวยเทพในเทวโลกทั้งสอง เสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงบูชาพระ
ทศพลด้วยทิพยคันธมาลา และทิพยศูริยางค์ แม้สมเด็จพระทศพลพระองค์นั้นก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า
"ล่วงไปพันแปดร้อยกัป ท่านผู้จักเป็นพระพุทเจ้าพระนามว่า โศภม" ท้าวสักกเทวราชทรง
สดับคำพยากรณ์ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ทรงว่าเวียงบังเหิงพระหฤทัย เสด็จขึ้นสู่เทวโลก

จำเต็มแก่เห็นได้เสด็จมาบูชาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า และทรงสถับรรวมเทวดาเป็นหลายครั้ง
หลายคราว

จบจินนิทานกถา เรื่องพระธัมมทัตต์ผู้พี่พระภาคเจ้า

ถัดจากสมัยกาลแห่งพระธัมมทัตต์ผู้พี่พระภาคเจ้า ก็ขึ้นถึงพิภพสันตง ในกัปหนึ่งนับ
ถอยหลังแก่ภัทรกัปนี้ ไปเก้าสิบสี่กัป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวแล พระนามว่าติชัตถะ
ผู้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่สัตว์โลก ทรงบรรลุปรมัตถธรรมแล้วได้เสด็จจุติขึ้นในโลก ครั้นนั้น
พระผู้มีพระภาคของชาวเราเกิดเป็นพราหมณ์นามว่ามังคะละในสุรเสนนคร เวียนจบโคจรพท ได้สั่ง
สมทพรียอไว้หลายโกฏิ พราหมณ์นั้นเห็นโทษในการครองเรือน จึงสละทพรียสมบัตินี้แก่คนกำพร้า
และคนเชื่องใจเป็นต้น ละบ้านเรือนเข้าสู่บ่าหิมพานต์บวชเป็นฤๅษี ครั้นได้บวชแล้วเพียรพยายาม
(บำเพ็ญพรต) ไม่ช้านานก็ทำทานและอภิญญาให้เกิดได้ (ขณะ) อยู่ในบ่าหิมพานต์ ได้สดับข่าวว่า
“พระติชัตถะกาสตาได้เสด็จจุติขึ้นในโลกแล้ว” จึงเข้าไปเฝ้า ได้สดับพระธรรมกถาของพระ-
กาสตาพระองค์นั้น แล้วสำแดงฤทธิ์เข้าไปยังมหาชมพูฤๅษี (คันหว่าใหญ่ประจำชมพูทวีป) นำผล
จากคันหว่านั้นมา แล้วนิมนต์พระติชัตถะกาสตาให้ประทับในสุรเสนมหาวิหาร พร้อมด้วยพระภิกษุ
บริวาร ๕๐ โกฏิ อังคาสให้้อมหน้าสำราญด้วยผลหว่าเหล่านั้น ครั้นสวเสเสร็จ พระกาสตาได้ทรง
พยากรณ์ฤๅษีนั้นว่า “นับแก่นไปอีก เก้าสิบสี่กัป ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรเจ้า พระนามว่าโคดม”

ฝ่ายคานสได้สดับพระคำวโรกาสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็สุดแสนจะดีใจ ถึงแก่นั้นไป
ก็ทำความเพียรให้มั่นคงเพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการให้บริบูรณ์ เข้ามาทำกสิณบริกรรม เป็นผู้
ไม่เสื่อมจากฉาน เมื่อสิ้นอายุก็ได้บังเกิดในพรหมโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระติชัตถะผู้พี่พระภาคเจ้า

ถัดจากสมัยกาลแห่งพระติชัตถะผู้พี่พระภาคเจ้า มีกัปที่ว่างจากพระพุทธรเจ้ากัปหนึ่ง
นับถอยหลังแก่ภัทรกัปนี้ไป ๕๒ กัป พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ พระกิสสะพุทธรเจ้า และ
พระปัสสะพุทธรเจ้า ได้เสด็จจุติขึ้นในโลก บรรดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์นั้นในสมัยกาล
พระผู้มีพระภาคกิสสะ พระผู้มีพระภาคเจ้าของชาวเรา ได้เป็นพระเจ้าสุทธกษัตริย์ทรงครองราชย์โดยชอบ
ธรรมในเมืองสวคินนคร ท้าวเธอทรงเห็นโทษในกามและอาหิงสสันในการออกบวช จึงทรงละพระ-

นครอันสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์และธัญญาหารอย่างเหลือล้น เสด็จเข้าบำเหน็จพานักศนวงษ์เป็นคาบสักระยะแล้ว ไต่อภิญา ๕ สมบัติ ๔ เป็นคาบสัสมุฏฐิตและอาภุภาพมากได้สลับข่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เกิดบิณฑิ ๕ ประการสามชานไปทั่วทั้งร้าง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลสรรเสริญแล้วสำแดงฤทธิ์ไปยั้งเทวโลก เข้าไปสู่สวนจิตตลดา เอาพอบแก้วประมาณกาวกหนึ่ง บรรจุเต็มด้วยคอกไม้ทิพย์มีคอกปทุม ปาวิจิตรและมณฑลารพเป็นต้น แล้วถือแหะมาบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ไต่ย่นกันร่มคอกปทุมค้ำแก้วมณีเยือกทองคำ เบื้องพระเศียรของพระผู้มีพระภาคเจ้า ๘ ทามกลางบริษัท ๔ ครั้นแล้ว พระศาสดาได้ทรงพยากรณ์แก่บสนันว่า “นับแต่ไปไนกปีที่ ๔๒ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธรเจ้าพระนามว่าโคคม” คาบสได้สลับคำพยากรณ์ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเดือนใสเป็นที่ยั้ง ได้พากันเพียรพยายามยั้งขึ้นเพื่อบำเพ็ญพุทธการกรรมให้ถึงที่สุด เข้าไปสู่บำเหน็จพานักศนวงษ์ ยั้งเวลาให้ล่วงไปด้วยสุขเกิดแก่ฉานจนตลอดอายุ เมื่อสิ้นอายุก็บังเกิดในพรหมโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระคิตตะพุทธรเจ้า

ในสมัยพระปุตตะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าของชาวเราเป็นกษัตริย์ในเอวินทมนครทรงเลื่อมใสในพระศาสนาด้วยสรรพธรรมเทศนา ทรงหว่านกองทรัพย์เป็นอันมากในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เรียนจบพระโคตรบิฎก ได้เป็นผู้ทรงพระโคตรบิฎก เป็นเชรรมกถิกกล่าวธรรมกถาแก่มหาชนและบำเพ็ญกัลปาวรณ

ยี่มุมานหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งในท่ามกลางบริษัท ๔ ได้ทรงเห็นความอัศจรรย์ของท่านแล้ว จึงทรงพยากรณ์ว่า “นับแต่ไปไนกปีที่ ๔๒ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธรเจ้าพระนามว่าโคคม”

พระโพธิสัตว์ได้สลับพระพุทธรเจ้าครั้งนั้น ก็เกิดอุสสาหะเพิ่มพูน เป็นผู้มีศรัทธาเพียรหมั่นง ไต่อภิญา ๕ สมบัติ ๔ งดงามด้วยศีลและปัญญาในพระพุทธรศาสนา เมื่อสิ้นอายุ ก็บังเกิดในพรหมโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระปุตตะพุทธรเจ้า

ถัดจากพระปุตสผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อกับนั้นล่วงไปแล้ว ในกัปที่ ๔๑ แยกทวารกัปนี้ พระศาสดาพระนามว่า วิบัสสี ผู้ทรงดำเนินถึงประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ของผู้อื่นในสรรพสัตว์ ได้เสด็จอุปติชฌนในโลก ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าของชาวเรา เป็นพญานาคนามว่า อคฺคละ มีฤทธิ์ และอำนาจมาก มีหมู่ นาคหลายพันโกฏิเป็นบริวาร วันหนึ่ง อคฺคละนาคราชได้ทราบบว่าพระศาสดาเสด็จอุปติชฌนแล้ว (ปรารภ) จะกระทำสักการะแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงให้สร้างโรงพิธีด้วยแก้ว ๗ ประการ นิมิตต์พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทฺธเจ้าเป็นประธานให้งั่งในโรงพิธีนั้น ได้ถวายทิพย์สมบัติเป็นเนมาทานควรแก่ศรัทธาตลอด ๗ วัน แล้วได้ถวายสิ่งทองคำมีค่ามากประดับไปด้วยรัตนะทั้งปวง สุกสว่างด้วยแสงแก้วต่าง ๆ ส่งประกายระยิบระยับ แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในเวลาจบอนุโมทนาทานในครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงพยากรณ์ว่า “ท่านผู้จักเป็นพระพุทฺธเจ้าพระนามว่า โคทม ในกัปที่ ๔๑ นับแต่ไป”

ฝ่ายพญานาคนั้น ได้รับคำพยากรณ์จากสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็ดีใจว่า “เราจักได้เป็นพระพุทฺธเจ้า” ทั้งแก่นนั้นมา ก็บำเพ็ญเพียรแข็งขันขึ้นเพื่อจะให้บรรลุ ๑๐ บริบูรณ์

จบนิทานทณดา เรื่องพระวิบัสสีพุทฺธเจ้า

ถัดจากพระวิบัสสีผู้มีพระภาคเจ้า (ล่วงไป) ๔๔ กัป ในกัปที่ ๖๑ ไม่มีพระพุทฺธเจ้าอุปติชฌนในโลกเลย ต่อแต่นั้นมา ในกัปที่ ๑๑ พระตัมมาสัมพุทฺธเจ้า ๒ พระองค์ คือ พระสิริพุทฺธเจ้า และพระเวสสพุทฺธเจ้า ได้เสด็จอุปติชฌน

บรรดาพระพุทฺธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น ในสมัยพระสิริผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเรา เป็นพระราชาพระนามว่า อรินทมะ ทรงครองราชสมบัติโดยชอบธรรมในปรัฏฐนคร ครั้งนั้น พระสิริผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จจาริกไปกามท้งถิ่น เพื่อทรงอนุเคราะห์สัตว์โลก ได้เสด็จถึงปรัฏฐนครโดยลำดับ

ฝ่ายพระเจ้าอรินทมะ ทรงสทกกับว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแล้ว” ทรงโสมนัส จึงพร้อมด้วยข้าราชการบริวาร ทรงต้อนรับ บูชา ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงถวายมัททานสมควรแก่ศีลวิยสคารยพระกุด และศรัทธาตลอด ๗ วัน รับสั่งให้เบ็คคลังพระภุษา ถวายผ้ามีค่ามาก แก่พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทฺธเจ้าเป็นประธาน ทั้งได้ทรงถวายช้างพระกุดเอราวัณอันประเสริฐของพระองค์ สมบูรณ์ด้วยกำลัง รูป ลักษณะ ประดับด้วยช้อยทอง มีปลอกงาจนกัถองนพคุณ

โบหูใหญ่ โอ้อำค้วย (พู) จามวี (ท่งคู้) กวงหน้า (ปาก) งมเพริกแพ้วเพียงจันทร์ฉาย ครั้นแล้ว
ได้ทรงถวายกับบิณฑิณฑ์ประมาณเท่าช้างนั้นๆ

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอนุโมทนาทาน ในเวลาจบอนุโมทนา ก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า
“นับแต่ไปในปีที่ ๓๑ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคกม”

ท้าวเธอทรงสดับพุทธพยากรณ์แล้ว ทรงอัมเอบ พอพระเหตุยเป็นอันพ้น ต่อแต่นั้น
ทรงบำเพ็ญบุญมีทานและศีลเป็นอัน จุติจากอกภพนั้นแล้ว ทรงบังเกิดในเทวโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระสิขุฑุทธเจ้า

ในสมัยพระเวสสภพผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคของชาวเราเป็นพระราชพาพระนามว่า
สุทนต์ ทรงครองราชสมบัติโดยชอบธรรมในสรวณนคร ในเมื่อสมเด็จพระโลกนาถเวสสภพเสด็จไป
โดยลำดับถึงสรวณนคร พระเจ้าสุทนต์ทรงต้อนรับแลได้สดับพระธรรมกถาของพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น ทรงเบิกบานพระเหตุย ทรงประคองกรมพระมหักดิ์ประหนึ่งบัวकुมลิกิต์แก่น้ำบริสุทธิ์
บริบูรณ์รุ่งเรืองพร้อมไปด้วยทนต์ขันธโมธาน (รวมมีอทั้ง ๑๐ นิ้ว) ขึ้นเหนือพระเศียรถวายสาธุการ
แล้ว ได้ทรงถวายมหาทานพร้อมทั้ง (โคธ) จีวร แก่พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน
ครั้นสั่งให้สร้างพระคันธกุฎีสำหรับเป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้าในสรวณนครนั้นนั่นเอง สร้าง
วิหารพินหนึ่งล้อมพระคันธกุฎีนั้น แลทรงสละพระราชทรัพย์ทั้งสิ้นไว้ในพระศาสนาของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล้ว ทรงสมบุรณะด้วยอาจารย์คุณพอ
พระทัยในอุคคคุณ ๑๓ ประการ ทรงยินดียิ่งนักในการแสวงหาพระโพธิสมภารอยู่

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเห็นพระเจ้าสุทนต์มีความเพียรมั่นคง มีพระเหตุยไม่หวน
กลับจึงทรงพยากรณ์ว่า “ในปีที่ ๓๑ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคกม”

พระมหาบุรุษสดับพุทธพยากรณ์แล้ว เกิดความอุคสาหะเพิ่มพูนยิ่งขึ้น มีความเพียร
มั่นคง สมบุรณะด้วยวัตรปฏิบัติ งดงามอยู่ในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยศีล สมาธิ และ
ปัญญา เมื่อสิ้นอายุ ก็บังเกิดในเทวโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระเวสสภพพุทธเจ้า

ในสมัยถัดจากพระเวสสุภูมิผู้มีพระภาคเจ้าต่อมา แลเมื่อปีนั้นล่วงไปแล้ว ไม่มีพระ-
 พุทธเจ้าผู้ทรงทำความสว่างแก่สัตว์โลก ผู้ทรงชนะวัน (กิน) เสกข์จูปกชื้นตลอด ๒๕ ปี

ในปีที่ ๒๕ ถัดจากนั้นมา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๕ พระองค์คือ พระกกุสันธะ
 พระโกนาคมะ พระกัสสปะ พระโคตมะ และพระเมกขิทรโย ได้เสกข์จูปกชื้นในปีเดียวกัน แต่
 พระเมกขิทรโยผู้มีพระภาคเจ้า จักเสกข์จูปกชื้นในอนาคตกาล

บรรดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์นั้น ในสมัยพระกกุสันธะผู้มีพระภาคเจ้า
 พระผู้มีพระภาคของชาวเราเป็นพระราชา พระนามว่าขณะ ได้ถวายบรรพชิตบวชชราวมิคารจิวร
 เป็นคันและเกสรทั้งหลายมีอาหุตยาคาเป็นคัน แต่พระภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธรูปเป็นประธาน ได้
 ถวายมหาทานโคธสมควรรแก่พระอริสริยยศและกำลัง (ความสามารถ) ของพระองค์อีกด้วย

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงอนุโมทนาทาน ได้ทวิสนูปุพพิคา พระราชาได้ทรง
 สดับพระธรรมกถาของพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระทัยเลื่อมใส จึงผนวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ครั้นผนวชแล้วก็ทรงบำเพ็ญศีลาจารวัตรบริสุทธิบริบูรณ์ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ได้
 ทรงพยากรณ์ว่า "ในอนาคตในปีนี้เอง ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรูปพระนามว่าโลกม"

พระมหาบุรุษได้รับคำพยากรณ์จากสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็มีใจยินดีเป็นที่ยิ่ง เกิด
 ความออกสวาทะคงพระเหตุยอเด็กเดี่ยว มีความเพียรมั่นคงเพื่อทรงบำเพ็ญพุทธการกรรมให้บริบูรณ์
 ทรงกวางอยู่ในป่าหจัน (พระธรรมวินัย) ของพระผู้มีพระภาคเจ้าจุกวางจันทร์เพ็ญ งานแผ่นดินผดผอง
 อยู่ในพื้นนภากาศ เมื่อสิ้นอายุก็ไปบังเกิดในเทวโลก

จบจินนิทานกถา เรื่องพระกกุสันธะพุทธเจ้า

ในสมัยพระโกนาคมะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าของชาวเรา เป็นพระราชา
 พระนามว่าปัพพตครองราชสมบัติในเมืองมถิลลา ทรงสดับข่าวว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสกข์ถึง
 แล้ว" จึงพร้อมด้วยข้าราชการบริวารเสด็จต้อนรับ บูชา ถวายบังคมแล้วทูลนิมนต์ เพื่อทรงรับมหา-
 ทานแล้วทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ประทับจำพรรษา (ในเมืองมถิลลา) ทรงปฏิบัตินำรุง (พระ-
 ผู้มีพระภาค) พร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกตลอดไตรมาส ได้ถวายผ้ามีค่ามากเป็นคันผ้า ผ้าเมืองเขาก ผ้า-
 เมืองจัน ผ้ากัมพล ผ้าไหม ผ้าเนื้อเกลี้ยง ผ้าฝ้ายและเครื่องทำทอง (รองเท้า) กับทั้งบริวารอย่าง
 อื่นอีกเป็นอันมาก

พระผู้มีพระภาคเจ้าโกนาคมนะ ก็ได้ทรงพยากรณ์พระเจ้าปัพพะคะว่า “ไม่ว่ากับ^๕นั้นแต่
ท่านผู้^๖จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคกม” พระเจ้าปัพพะคะได้สดับพุทธพยากรณ์แล้วจึงสละราช
สมบัติผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นนั่นเอง ครั้นผนวชแล้วทรงศึกษาพระ-
พุทธพจน์ บำเพ็ญศีลบารมีและบุญญาบารมีให้บริบูรณ์ เมื่อสิ้นพระชนมายุ ก็เสด็จอุปบัติในเทวโลก

จบนิทานกถา เรื่องพระโกนาคมนะพุทธเจ้า

ในสมัยพระกัสสปะผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราเป็นมาดเพช็ชื่อว่า
โรคิบาล ในตำบลบ้านเวททิศมีช่างปั้นหม้อชื่ออชฎิกการ ได้เป็นผู้อุปฐากคดีของพระกัสสปะผู้มี
พระภาคเจ้า โรคิบาลมาดเพช็เสหายตัวก็ใคร่ชอบใจของช่างปั้นหม้อนั้น คราวนั้น ช่างปั้นหม้อ
อชฎิกการได้กล่าวกับโรคิบาลมาดเพช็ว่า “โรคิบาลเพื่อนรัก มาเราไปช่วยกันเด็กเราจักเฝ้าพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า” เมื่ออชฎิกการกล่าวอย่างนั้นแล้วโรคิบาลมาดเพช็ได้กล่าวกับอชฎิกการนั้นและว่า “อย่าเลย
เพื่อนอชฎิกการจะมีประโยชน์อะไรด้วยการเห็นคนหัวโตนนั้นเล่า” อชฎิกการได้กล่าวกับโรคิบาลมาดเพช็
(อย่างนั้น) ถึง ๒-๓ ครั้ง โรคิบาลมาดเพช็ห้ามเสียดังนั้นเหมือนกัน ครั้นนั้นแล อชฎิกการลอบกล่าว
โรคิบาลมาดเพช็ที่ทันคอยแล้วกล่าวอย่างนั้นนั้นแหละ ทันใดนั้นเองโรคิบาลมาดเพช็ยกทันคอยแล้วก็ห้าม
เสียดังนั้นอีกเหมือนกัน ครั้นนั้นแล อชฎิกการได้ลอบกล่าวโรคิบาลมาดเพช็ซึ่งตรงสถานศิระษะที่เส่นม
ทั้งหลายแล้วกล่าวอย่างนั้นนั้นแหละ

ลำดับนั้นแลโรคิบาลมาดเพช็คิดว่า “น้าอชฎิกการยจิงหนอ ! น้าประหลาดใจจิงหนอ !
การที่อชฎิกการนี้เป็นคนมีชาติค่าค้อยมารบเร้าจับต้องเส่นมเราซึ่งตรงสถานศิระษะ เห็นจะไม่เป็นอันคำ
ทรามนัก” ครั้นก็ค้อยอย่างนั้นแล้ว จึงบอกอชฎิกการนั้นและว่า “ถ้าอย่างนั้น จงปล่อยเด็กเราจักไปช่วย
กัน” ทันใดนั้นเอง นายอชฎิกการช่างปั้นหม้อและโรคิบาลมาดเพช็ได้พากันไปเฝ้าพระกัสสปะผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง คราวนั้น อชฎิกการได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค-
เจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โรคิบาลมาดเพช็เป็นเสหายของข้าพระองค์ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ทรงโปรดแสดงธรรมแก่โรคิบาลมาดเพช็เด็กพระเจ้าข้า”

พระกัสสปะผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นธรรมกถาโปรดโรคิบาลมาดเพช็ สองเสหายพากันเร็นเรึง
บันเทิงใจอนุโมทนาพระธรรมกถาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากที่ที่ตนนั่งอยู่ถวายบังคมพระผู้มี
พระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วพากันเสด็จไป ครั้นนั้นแล โรคิบาลมาดเพช็กับอชฎิกการว่า

“เพื่อนรัก ท่านเมื่อได้ฟังธรรมเช่นนี้อยู่ เพราะเหตุไร จึงไม่บวชเล่า” ฐกักรตอบว่า “โศกบาล เพื่อนรัก เราเลื่อมมารดาบิดาซึ่งแก่แล้วคาบอคมิใช่หรือ?” โศกบาลมาแต่เพียงพูดว่า “ถ้าอย่างนั้น เราจักบวช” ทันทีนั้นเอง ฐกักรบอว่า “ดีมาก เพื่อนรัก” แล้วพาโศกบาลมาแต่พนั้นไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โศกบาลมาแต่พสหายของข้าพระองค์นี้ ประสงค์จะบวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงโปรดบวชให้โศกบาลนี้เถิด พระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงบวชให้โศกบาลมาแต่พนั้นแล้ว โศกบาลมาแต่พได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปรารถนาความเพียร เรือนพระโคตมปฏิภัง ทำพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้งามด้วยวัตรปฏิภัง พระกัสสปะผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเห็นความอัศจรรย์ของพระโศกบาลนั้น เมื่อจะทรงพยากรณ์ท่านจึงได้คร่ำคร่าเป็นพระศาสดาในแก่พระภิกษุทั้งหลาย นั้นแล้ว

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูภิกษุผู้ประพฤติ

ตามคำสอนของเรา ในภัททกัปนี้ ท่านผู้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระศาสดาจะเสด็จออกจากพระนครอันนำวันรมย์ มีนามว่ากิลฬิสฺสฺส ทรงเริ่มตั้งความเพียรบำเพ็ญทุกรกิริยา พระศาสดาจักประทับนั่ง ณ ควางไม้ช่อปลาณีโคจร ทรงรับข้าวปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จไปยังแม่น้ำเนรัญชรา จักเสวยข้าวปายาสที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แล้วเสด็จเข้าไปยังควางไม้โพธิพฤกษ์ (ไม้ที่ทรงตรัสรู้) ตามทางที่ศึกษแก่่งไว้อย่างดี ต่อแต่นั้น พระศาสดาคผู้มียศใหญ่ จักทำประทักษิณ (เวียนขวา) โพธิมณฑลอันยอดเยี่ยม ประทับนั่งขัดสมาธิทรงตรัสรู้ ณ โพธิบัลลังก์อันสูงสุด เป็นที่อันประเสริฐ ไม่มีใครจะให้แก่ได้ พระมารดาผู้ให้กำเนิดของพระศาสดาก็นึกถึงพระนามว่า “มายา” พระบิดาพระนามว่า “สุทโธทนะ” พระศาสดาก็นึกถึงพระนามว่า “โคดม” พระเถระนามว่า โกลิละและอุปคิสสะผู้หมกอาสวะ (กิเลส) ปรากฏจากราคะ

มีจิตสงบมั่นคง จักเป็นพระอัครสาวก พระอุปัฏฐากนามว่าอานนท์
 จักอุปฐากพระชินเจ้าฉันท์ พระเถรีนามว่า เสมมาและอุบลวรรณา
 ผู้หาอาสวะมิได้ ปราศจากราคะ มีจิตสงบมั่นคง จักเป็นพระอัครสาวิก
 ไม่ที่ครัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าฉันท์ ชาวโลกเรียกกันว่า "อัสสัถะ"
 จิตตกฤหบดีและหัตถกฤหบดีชาวเมืองอาฬวี จักเป็นอัครอุปัฏฐาก
 นันทมารดาและนางขุชชุกตราอุบาสิกา จักเป็นอัครอุปัฏฐาก

ฝ่ายเทวกาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้สดับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็พากันวันเริง
 บันเทิงใจ ทำสาธารณกรรมมากมายหลายพันแล้วต่างก็พากันตั้งความปรารถนาว่า "ข้าว่า ท่านฉันเป็น
 ทน่อแนวพระพุทเจ้า แม้หากว่าพวกข้าพเจ้าจักยังไม่ได้มรรคผลในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาค
 เจ้าไซ้ไร ในอนาคตกาลในสมัยที่ท่านฉันได้เป็นพระพุทเจ้า ขอให้พวกข้าพเจ้าพึงได้มรรคผล
 กล่าวคือ พระนิพพานเถิด"

ฝ่ายพระมหาบุรุษได้รับคำพยากรณ์จากสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็จิตใจอย่างยิ่ง เกิด
 ความอุทิศเพื่อบำเพ็ญพุทธการกรรมให้บริบูรณ์ ยกย่องคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้
 งคงาม เมื่อสนอายุ ก็ไปคามยถากรรม

จบจินนิทานกถา เรื่องพระกัศตปะพุทธเจ้า
 จบนิทานกถา เรื่องพระพุทเจ้า ๒๔ พระองค์

พระผู้มีพระภาคเจ้าของชาวเราทรงได้รับพยากรณ์ในสำนักของพระพุทเจ้า ๒๔ พระองค์
 มากลอกถึง ๔ อสงไขยหนึ่งแสนกัป

พระพุทเจ้า ๒๔ พระองค์นั้น มีพระองค์ไหนบ้าง?

พระสัมพุทเจ้าที่ได้ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์คามลาคับคือ
 พระที่บังกรสัมพุทเจ้า ๑ พระโกณฑัญญสัมพุทเจ้าผู้ทรงประเสริฐสุด
 กว่าสัตว์ ๒ เท้า ๑ พระมังกลสัมพุทเจ้า ๑ พระสมณะสัมพุทเจ้า ๑
 พระเรวตะสัมพุทเจ้า ๑ พระโสภิตสัมพุทเจ้า ๑ พระอินมทัสสัม
 พุทเจ้า ๑ พระปุททะสัมพุทเจ้า ๑ พระนารทะสัมพุทเจ้า ๑ พระ
 ปทุมกัศวะสัมพุทเจ้า ๑ พระสเมณะสัมพุทเจ้า ๑ พระสุชาคะสัมพุทเจ้า ๑

พระบิณฑสันตสัมพุทธเจ้าผู้มียศใหญ่ ๑ พระอัครบิณฑสันตสัมพุทธเจ้า ๑ พระ
 รั้งบิณฑสันตสัมพุทธเจ้า ๑ พระสิทธัตถะสัมพุทธเจ้าผู้โลกนายก ๑ พระกิสสะ
 สัมพุทธเจ้า ๑ พระปุตตะสัมพุทธเจ้า ๑ พระวิปัสสิสัมพุทธเจ้า ๑ พระ
 สิริสัมพุทธเจ้า ๑ พระเวสสสัมพุทธเจ้า ๑ พระกกุสันธสัมพุทธเจ้า ๑
 พระโกนาคมสัมพุทธเจ้า ๑ พระกัสสปะสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นผู้นำ ๑

อนึ่ง พระโพธิสัตว์เมื่อจะเสด็จมา (อุบัติ) ก็ใกล้เสด็จมา (อุบัติ) เพราะบรรดถึงธานีสงส์
 แห่งพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญกนิหารแล้วเท่านั้น ธานีสงส์นั้นคืออะไรบาง ? คือ

นรชนผู้สมบูรณ์ด้วยองค์พุทธการกรรรมทั้งมวลอย่างนี้ เมื่อยัง
 ค้อยท้องเกี่ยวอยู่ในวิฏฐสงสารสันกาลช้านานหลายร้อยโกฏิกัปก็ย่อมเป็นผู้
 เทียงแท้ที่จะควสรั นรชนเหล่านั้น ไม่เกิดในอเวจีนทานรก ทั้งไม่เกิด
 ในโลกกนนคร ไม่เกิดเป็นนิชฌามคณเทิกเปรต (เปรตที่ค้อยทนต์ทุกซ์เพราะ
 ถูกไฟตัดเหาเผาสน) ไม่เกิดเป็นชูปปีปัสสิกเปรต (เปรตที่ค้อยทนต์ทุกซ์
 เพราะถูกความหิวกระหายบีบคั้นมาก) ไม่เกิดเป็นกาลกัญชิกสาร* (อสุ
 รันต่ำสุดมีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัวค้อยทนต์ทุกซ์ เพราะความกระหายน้ำบี
 บคั้นเป็นอันมาก) นรชนเหล่านั้น ถึงจะค้อยเกิดในทุกคติ ก็ไม่เกิดเป็นสัตว์
 เล็กๆ เมื่อเกิดในหมู่มนุษย์ ไม่เป็นคนตาบอดแต่กำเนิด ไม่เป็นคน
 หูหนวก ไม่เป็นใบ้ ไม่เป็นเพกหญิง ไม่เป็นอุกโศพยัญชนกและบัถเพาเก้
 (คนสองเพศและกระเทย) นรชนผู้สมบูรณ์ด้วยพุทธการกรรรม ย่อมไม่
 เป็นค้อยเช่นที่กล่าวมา เป็นผู้เทียงแท้ที่จะควสรัเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติบิณฑสันต
 ในที่ทั่วไป พ้นจากอนันคริอกรรรม นรชนเหล่านั้น ไม่เสพมิจจาภิฐิ
 (ความเห็นผิด) เพราะเห็นกรรรมและกิริยา (บุญบาปและการกระทำ) นรชน
 เหล่านั้น เมื่อจะอยู่ในหมู่ชาวสวรรค์ ก็ไม่เกิดในพวกอัสถุญฐิตักวี ขึ้นชื่อ
 ว่าเหตุ ที่จะให้เกิดในแหวโลกชั้นสุทธาวาสย่อมไม่มี สปีบุรุษ (เหล่านั้น)
 เป็นผู้มิเจินยอมไปในนแกชัมมะ (การออกบวช) ไม่พัวพันในภวภาวะ

* ในโลกที่ปกครอง ท่านจัดเป็นแปดชนิดหนึ่ง

(ภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพและอรุภพ) บำเพ็ญบารมีทั้งหมด (บารมี ๑๐ ประการ) และบำเพ็ญโลกกถจริยา (ความประพฤติปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่โลก)

พระโพธิสัตว์ทรงบรรลุนิสงส์เหล่านี้ดังได้บรรยายมานี้ บำเพ็ญบารมีครบ ๓๐ ประการ คือ ทานบารมี ๓ ได้แก่การบริจาคบุตรภรรยา ทรัพย์สินและสิ่งของมีค่าเป็นต้นของตนจักเป็นทานบารมี การบริจาคอวัยวะอันประเสริฐ มีศีรษะและดวงตาเป็นต้น จักเป็นทานอุปบารมี การบริจาคชีวิตของตน จักเป็นทานปรหมัตถบารมี ศีลบารมีก็มี ๓ เหมือนกัน ได้แก่ความไม่ล่วงละเมิดเพราะเหตุทั้ง ๓ ประการมีบุตรและภรรยาเป็นต้น เนกขัมมบารมี ๓ ประการ ได้แก่การศรัทธาความห่วงใยใน ๓ ประการอย่างนั้นแล้วออกบวช บัญญัติบารมี ๓ ประการ ได้แก่การถอนศรัทธาในอุปการณ อวัยวะและชีวิต ทำการวินิจฉัยสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย วิริยบารมี ๓ ประการ ได้แก่ความพยายามเพื่อบริจาคทานที่กล่าวมาแล้วเป็นต้น ขันติบารมี ๓ ประการ ได้แก่ความอดทนสิ่งที่ทำอันทรยศต่ออุปการณ อวัยวะและชีวิต สัจจบารมี ๓ ประการ ได้แก่การบริจาคเพราะเหตุแห่งอุปการณ อวัยวะและชีวิต อธิษฐานบารมี ๓ ประการ ได้แก่ความตั้งใจมั่นแน่วในความพิณาศแห่งอุปการณ อวัยวะและชีวิต เมกขานบารมี ๓ ประการ ได้แก่การไม่ละเมกขานแม้ในสัตว์ที่เข้าไปกัศรอนอุปการณเป็นต้น อุเบกขาบารมี ๓ ประการ ได้แก่การให้ความเป็นกลางในสัตว์และสังขารผู้มีอุปการะและไม่มิอุปการะแก่สัตว์ ๓ อย่างตามที่กล่าวมาแล้ว จึงเสด็จมา (อุบัติ)

บารมีสำหรับบ่มพระโพธิสมภารมี ๑๐ ประการ อุปบารมีมี ๑๐ ปรหมัตถบารมีก็มี ๑๐ เหมือนกัน ทานบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นนกในเวลายามสุครจัดเบ็แทนบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสิริราช จักเป็นทานอุปบารมี ทานบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพญาสสมันต์เทวี ได้บริจาคชีวิตของตนให้เป็นทาน ไม่มีใครเสมอเหมือน จักเป็นทานปรหมัตถบารมี ศีลบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นสัตว์นาคราช จักเป็นศีลบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นภริยาคานาคราช จักเป็นศีลอุปบารมี ศีลบารมีของพระโพธิสัตว์เมื่อเสวยพระชาติเป็นสังฆบาลนาคราชบดินทศกษัตริย์คือไม่ห่วงใย ไม่คำนึงถึงชีวิต จักเป็นศีลปรหมัตถบารมี เนกขัมมบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวย

พระชาติเป็นโยมรุกราม จักเป็นเนกขัมมบารมีเมื่อเสวยพระชาติเป็น
 พกัถบาลกุมาร จักเป็นเนกขัมมอุปบารมี เนกขัมมบารมีของพระโพธิสัตว์
 เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจตุตถโคตม ทรงแสดงราชสมบัติยิ่งใหญ่ ไม่
 พ่วงโย ไม่ก่วงล จักเป็นเนกขัมมปรหมัตถบารมี บัญญาบารมีของพระ-
 โพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นสัมภะวกุมาร จักเป็นปัญญาบารมี บัญญา-
 บารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระวิริยบัณฑิต จักเป็น
 บัญญาอุปบารมี บัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็น
 นักปราชญ์เสนกบัณฑิตได้ปลดเปลื้องพราหมณ์ให้พ้นทุกข์ ด้วยปัญญาไม่มี
 ใครเสมอเหมือน จักเป็นปัญญาปรหมัตถบารมี วิริยบารมีของพระโพธิสัตว์
 เมื่อเสวยพระชาติเป็นวานรใหญ่ผู้มีปัญญา จักเป็นวิริยบารมี เมื่อเสวย
 พระชาติเป็นพระเจ้าสีลมหาราช จักเป็นวิริยอุปบารมี วิริยบารมีของ
 พระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามหาชนกทรงมีกามเพื่อยรมันถ
 ว่ายน้ำข้ามมหาสมุทร จักเป็นวิริยปรหมัตถบารมี ฌันติกบารมีของพระ-
 โพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นธรรมชาติเป็นธรรมชาติ จักเป็นฌันติกบารมี เมื่อ
 เสวยพระชาติเป็นธรรมิกเทพบุตร จักเป็นฌันติกอุปบารมี เมื่อเสวยพระชาติ
 เป็นฌันติกวาทักขาสในฌันติกวาทักขาก จักเป็นฌันติกปรหมัตถบารมี สัจจบารมี
 ของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นเนกขัมม จักเป็นสัจจบารมี เมื่อ
 เสวยพระชาติเป็นพระยาปลาในน้ำ จักเป็นสัจจอุปบารมี สัจจบารมีของ
 พระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจตุตถโคตมหาราช ทรงรักษา
 สัจจะอันสูงสุดได้ปลดเปลื้องกษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์ (ให้พ้นทุกข์) จักเป็น
 สัจจปรหมัตถบารมี การอธิฐานของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็น
 ลูกสุนัข ซึ่งพระผู้แสวงหาคุณใหญ่คว่ำไว้ก็ด้วยประการฉะนี้ จักเป็นอธิษ-
 ฐานบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นแมวกบบัณฑิต จักเป็นอธิษฐานอุปบารมี
 เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเทมีย์ ทรงอธิฐานโดยความเป็นคนใบ้ จักเป็น
 อธิษฐานปรหมัตถบารมี เมกคบบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติ
 เป็นพระสุวรรณสามฤๅษี จักเป็นเมกคบบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นมหา-

กัณฑ์เทศน์ จัดเป็นเมกขาอุปบารมี เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเอกราชใน
เอกราชชาคนไม่มีใครเสมอเหมือนด้วยเมกขา จัดเป็นเมกขาปรมัตตบารมี
อุเบกขาบารมีของพระโพธิสัตว์ในกัจจลปชาคนเป็นกัณฑ์ จัดเป็นอุเบกขาบารมี
ในเมหิสราชาคน จัดเป็นอุเบกขาอุปบารมีในโลมหังสาคนเท่านั้น จัด
เป็นอุเบกขาปรมัตตบารมี บารมีที่มากกว่า ๑๐ ไม่มี น้อยกว่า ๑๐ ก็ไม่มี
บารมีทั้งหมดมี ๑๐ ประการ ไม่พออนไม่ยิ่ง (ไม่ขาดไม่เกิน) ดังนี้แล

พระโพธิสัตว์เสด็จมา (อุบคิ) ด้วยประการฉะนี้แล ทรงดำรงอยู่ในอภิปภพระเวสสันดร
ทรงให้แผ่นดินใหญ่ไหวด้วยอำนาจภาพทานถึง ๗ ครั้งคือ ในเวลาที่พระชนมายุได้ ๘ พรรษา ประทับ
อยู่บนปราสาทมีพระอัยยาค้อไกรจะบริจาคนานภายในว่า "เราพึงให้แม้เนื้อหัวใจเป็นคั่นแก่คนที่มา
ขอได้" ในการพระราชทานเมถุนกัณฑ์ ในการให้มหาทาน (สักศกกรมทาน) เมื่อครั้งถูกเนรเทศ
ในการพระราชทานพระโอรสธิดาในการพระราชทานพระอัครมเหสีในสมาคมพระประยูรญาติที่เขาวงกต
ในเวลาที่ย่างแก้ว ๗ ประการกในวินาทีเสด็จ (กลับ) พระนคร เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในจริยาปฏิภาณว่า

แม้ผืนแผ่นดินใหญ่ที่ไม่มีเจตนาไม่รู้จักสุขและทุกข์ก็ถึงไหวถึง ๗
ครั้ง เพราะกำลังทานของเรา

แท้จริง พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีมีทานเป็นกัณฑ์ในอภิปภพระเวสสันดร ต่อจาก
นั้นไปก็เป็นที่พระชาติสุดท้ายก็ในอภิปภที่เป็นพระเวสสันดรนั้น ในเวลาที่เมื่อพระองค์ประสงค์จะให้
ทานครบกับพระมารดาในวันประสูติ ในเวลาที่ประสูติได้ ๘ พรรษาพระราชทานเครื่องประดับให้
นางพี่เลี้ยง ๘ ครั้ง ในเวลาที่ทรงรับอภิเษกแล้ว พระราชทานช้าง และพระราชทานสักศกกรมทาน
ในเวลาที่ย่างแก้วในน้ำพระราชทานพระโอรสและพระอัครมเหสี และพระราชทานรัศนะ ๗ ประ
การ ฟังทราบว่าเป็นทานบารมี ในเวลาที่เป็นกฤตสันต์ ทรงสนทนพระเกียรติกระทำอุโบสถกรรมทุก
กึ่งเดือน และในเวลาที่ย่างแก้วเป็นบรรพชิต ฟังทราบว่าเป็นศีลบารมี เมื่อพระองค์เสด็จออกจาก
พระนครประทับอยู่ในป่าและในเวลาที่ย่างแก้วออกจากกาม ฟังทราบว่าเป็นเนกขัมมบารมี ในเวลาที่
เมื่อพระองค์นั้นเองมีพระชนมายุได้ ๘ พรรษาประทับอยู่บนปราสาท ทรงดำริโดยนัยเป็นกัณฑ์ว่า
"เราควรให้ดวงกา" และในเวลาที่ย่างแก้วในน้ำ ทรงบรรพเทาคความเศร้าโศกของพระองค์ (ซึ่ง
เกิดขึ้นด้วยอำนาจ) ความรักในพระโอรสธิดาซึ่งถูกพรานฉ้อฉลกระชากไปได้ด้วยพระญาณของ

พระองค์แล้วประทับนั่งตามปกติ เป็นก้นตั้งพรรณนามาฉะนี้ ฟังทราบว่าเป็นปฏิจจาวารมี ในเวลา
 ที่เมื่อพระองค์นั้นเอง ทอดพระเนตรโรงทานทั้ง ๖ ทุกกึ่งเดือน มีความเพียรไม่ขาดสาย และใน
 เวลาที่ฝนพรำ ค้ำถ้ำการบวชนอก (พระพุทธรักษา) มีความเพียรค้ำถ้ำการบูชาไฟ เป็นต้น เพื่อ
 สังเกตโชกสิด ฟังทราบว่าเป็นวิริยบารมี ในเวลาที่พระองค์กราบทุกโดยไม่เกิดความโกรธใน
 พระบิดาผู้ให้พระเทพองค์กามค้ำของชาวเมืองสี่พันเป็นต้น และในเวลาที่ไม่ทรงโกรธพราหมณ์ผู้นำ
 จะโกรธ ซึ่งเทียบพระโอรสของพระองค์ลุดกระชากไป ฟังทราบว่าเป็นขันติบารมี ในเวลาที่
 ไม่ทรงหลงกลวง พระราชทานช้างกามที่ปฏิจญาไว้แก่พวกพราหมณ์เป็นต้น ฟังทราบว่าเป็นสัจ
 บารมี ในเวลาที่ทรงอดมันไม่คำนึงถึงความรักในพระโอรส และในเวลาที่ไม่ทรงหวาดกลัว
 ค่อมรดกัย เพราะทรงเห็นแสนของพระองค์ ซึ่งพระนางมัทรีทูลปล่อยให้เบาพระทัย เสด็จลงจาก
 ภูเขาประทับนั่ง ๘ บรรดกาลา ถึงพระทัยให้มันคงตามเดิม ฟังทราบว่าเป็นอธิษฐานบารมี ใน
 เวลาพระราชทานช้างเป็นต้น ค้ำถ้ำการแก้เมตตาต่อชาวเมืองกลิงครฐ และในเวลาที่ไม่ประทับอยู่ใน
 บำทรวงแก้เมตตาต่อฝูงเนื้อเป็นต้น ฟังทราบว่าเป็นเมตตาบารมี ในเวลาที่พระองค์ไม่ทรงโกรธ
 พราหมณ์ โดยไม่ทรงคำนึงถึงความรักในพระโอรสสุดที่รัก ประทับนั่งโดยการวางพระทัยเป็นกลาง
 ฟังทราบว่าเป็นอุเบกขาบารมี

พระมหาบุรุษ ทรงบำเพ็ญบารมีสร้างบุญทั้งหลายซึ่งทำให้แผ่นดินใหญ่หวนไหวเป็นต้น
 ทรงทำที่สุดแห่งบารมีในอภิปัทธเป็นพระเวสสันดรนั้นเองถึงพรรณนามาฉะนี้ เมื่อสิ้นพระชนมายุ
 ก็ทรงบังเกิดเป็นสันตคุติเทพบุตรในกุสิคบุรี มีพระชนมายุยี่ถึง ๕๗ โกฎิ ๖๐ แสนปี เมื่อพระ
 โพรสิศว์ประทับอยู่ในกุสิคบุรีนั้นเอง ได้เกิดพุทธโกลาหลขึ้นในโลก เกิดอย่างไร พวกเทวาคู
 คุ่มครองรักษาโลก ได้ทราบว่ “ล่วงไปได้ ๕๐๐๐ ปี พระสัพพัญญูพุทธเจ้าจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก”
 จึงพากันเที่ยวบ่าวประกาศในดินแดนถิ่นมนุษย์ว่า “ชาวเราทั้งหลาย นับแต่ล่วงไปได้ ๕๐๐๐ ปี
 พระพุทธเจ้าจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ผู้ประสงค้จะได้พบเห็นพระองค์ จึงพากันให้ทาน รักษาศีล
 ทำอุโบสถกรรมเจริญภาวนา จงกระทำกุศลกรรมให้มากมายหลายประการเถิด”

หมู่เทวคาในหมื่นจักรวาลทั้งสิ้น ได้ยินพุทธโกลาหลนั้นแล้ว ก็มาประชุมร่วมกันใน
 จักรวาลนี้ ทราบว่า “โพรสิศว์ชื่อโน้นจักเป็นพระพุทธเจ้า” จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระองค์แล้วทูล
 วิงวอน และเมื่อจะวิงวอนก็ได้พากันวิงวอนเมื่อเกิดบุพนิมิต ๕ ประการขึ้นแล้ว บุพนิมิต

๔ ประการ มีอะไรบ้าง คอกไม้เขียวแห่ง * ผ้าเคร้าหมอง * เหนือไหล่ * กายมีผิวพรรณเคร้าหมอง * ไม่ดำรงอยู่ในอาสนะของเทวคา *

ในบรรดาบุพนิมิต ๔ ประการนั้น คอกไม้สำหรับประดับในวันถือปฏิสนธิ ชื่อว่า "คอกไม้" ใต้อินว่าคอกไม้เหล่านั้นย่อมไม่เหี่ยวแห้งตลอดถึง ๕๗ โกฎิ ๖๐ แสนเบ็ (แต่) มาเขียวแห่งในกาลนั้น ผ้าสำหรับนุ่งห่มในวันถือปฏิสนธิชื่อว่า "ผ้า" ใต้อินว่า ผ้าเหล่านั้น ย่อมไม่เคร้าหมองตลอดถึง ๕๗ โกฎิ ๖๐ แสนเบ็ (แต่) มาเคร้าหมองในกาลนั้น ชื่อว่า "เหนื่อ" นั้นได้แก่ เหนือที่ไหล่ ออกจากร่างกายเป็นหยด ๆ ในเวลานั้น ซึ่งคาบธรรมกาลตลอดกาลมีประมาณเท่านี้พวกเทวคาย่อมไม่รู้สึกหนาวร้อนเลย ร่างกายมีผิวพรรณเคร้าหมองนั้น ได้แก่ ตลอดกาลเท่านั้น ร่างกายของเทวคาเหล่านั้นย่อมไม่ปรากฏมีผิวพรรณเคร้าหมองด้วยความขราหมิ่นพิศและหมองออกเป็นคัน เหล่านางเทพธิดาย่อมปรากฏเหมือนมีอายุ ๑๖ ปี แต่ในเวลาขณะเทวคาเหล่านั้นย่อมมีอัคภาพเหมือนลำบากเหน็ดเหนื่อย ชื่อว่า ไม่ดำรงอยู่ในอาสนะของเทวคานั้น ได้แก่ ตลอดกาลเท่านั้น เทวคาเหล่านั้นย่อมไม่มีความกระสันในเทวโลก แต่ในเวลาขณะ เทวคาเหล่านั้นเมื่อหน่าย อีกลัก โมนินดิในอาสนะบุพนิมิต ๔ ประการเหล่านี้ ได้ปรากฏขึ้นแก่พระโพธิสัตว์

ครั้งนั้นเมื่อบุพนิมิตเหล่านั้นปรากฏขึ้นแก่พระโพธิสัตว์นั้นแล้ว เหล่าเทวคาในหมื่นจักรวาล ประชุมกันทูลวิงวอนเพื่อต้องการจะให้เป็นพระพุทธเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ณฤกษ์ พระองค์เมื่อจะทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ จะทรงปรารภนาสมบัตินี้ทั้งทั่วสักกะมารพหุและพระเจ้าจักรพรรดิจึงบำเพ็ญก็หาไม่ได้ ทรงปรารภนาเป็นพระพุทธเจ้า เพื่อต้องการคิณสังคัลโลก (ให้พ้นจากวิภังการ) จึงบำเพ็ญแล้ว บัดนี้ ถึงเวลาสมควรแล้ว พระเจ้าข้า" เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงว่า

ในเวลาที่เราเป็นท้าวสันคฤศิกเทวราชอยู่ในสวรรค์ชั้นคฤศิก เทวคาในหมื่นจักรวาลได้มาประชุมกันทำอุญชติวิงวอนเราว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียรมาก บัดนี้ถึงเวลาสมควรแล้ว ขอเชิญพระองค์เสด็จอุบัติในพระนครของพระมารดา ครัสต์รู้พระธรรมอันเป็นทางถึงอมตะทรงพาสคัลโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้น (วิภังการ) เด็ด พระเจ้าข้า"

ลำดับนั้นพระมหาสคัล ยังมีได้ปฏิญาณแก่เทวคาทั้งหลายทรงพิจารณาอุญชมาวิโลกนะ ๕ ประการ ก็ยังสามารถทรงกำหนดกาลที่ประเทศระกุกและพระมารดา บรรดาบุญมหาวิโลกนะ

ทั้ง ๕ นั้นทรงพิจารณาทุกกาลเป็นอันดับแรกว่า “ใช่กาล (ที่จะอุปถัมภ์) หรือไม่หนอ” ในกาลและ
 มิใช่กาลนั้น กาลที่อายุของสัตว์เจริญขึ้นไปกว่าแสนปีชื่อว่าอุปถัมภ์ใช่กาล เพราะว่าในกาลนั้น ชาติ
 ชราและมรณะย่อมไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย และขึ้นชื่อว่าพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ที่พ้นจากไตรลักษณ์ย่อมไม่มี เมื่อพระพุทธเจ้าเหล่านั้นตรัสชื่อว่า “อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา” สัตว์
 เหล่านั้นก็จะพากันคิดว่า “พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสเรื่องอะไรกันหนิ” ย่อมไม่สนใจที่จะฟังกันเลย
 ต่อแต่นั้น การบรรลุมรรคผล ก็ไม่มี เมื่อไม่มีการบรรลุมรรคผล พระศาสนาก็ไม่จักว่าเป็นนิยทานิยธรรม
 เพราะเหตุนี้ กาลนั้นจึงไม่จักว่าเป็นกาล (สมควรที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเสด็จอุบัติ) แม้กาลที่อายุของ
 สัตว์ลดน้อยถอยลงไปกว่าร้อยปี ก็ไม่จักว่าเป็นกาล (เหมือนกัน) เพราะว่าในกาลนั้น สัตว์ทั้งหลาย
 มีกิเลสหนาแน่น โอวาทที่ทรงประทานให้สำหรับเหล่าสัตว์ที่มีกิเลสหนาแน่น ย่อมไม่ดำรงอยู่
 ในฐานะเป็นโอวาทได้เหมือนรอยขีดลงในน้ำย่อมพัดหายไปฉะนั้น เพราะเหตุนี้ แม้กาลนั้น ก็
 ไม่จักว่าเป็นกาล กาลที่อายุของสัตว์ (ถอยลง) ถึงแก่แสนปีจนถึงร้อยปี จึงจักว่าเป็นกาลในกาล
 นั้นเป็นกาลที่สัตว์มีอายุร้อยปี เพราะเหตุนี้ พระมหาสัตว์จึงทรงพิจารณาเห็นกาลว่า เป็นกาล
 สมควรที่จะพึงบังเกิดขึ้น ต่อจากนั้น ทรงพิจารณาทุกทวีป ทรงตรวจดูทวีปทั้ง ๔ พร้อมทั้งบริวาร
 ทรงทราบว่า ในทวีปทั้ง ๓ พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่เสด็จอุบัติขึ้น ทรงพิจารณาเห็นทวีปว่า
 “พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเสด็จอุบัติขึ้นเฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้น”

ลำดับนั้น ทรงพิจารณาทุกประเทศว่า “ขึ้นชื่อว่า ชมพูทวีปกว้างใหญ่ประมาณถึงหมื่น
 โยชน์ พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมเสด็จอุบัติขึ้นในประเทศไหนหนอ” ทรงพิจารณาเห็นมัชฌิม
 ประเทศ มัชฌิมประเทศนั้นได้แก่ในทิศตะวันออก มีนิคมชื่อว่าชังคละ ตัดจากชังคละนิคมนั้นไป
 มีมหาสาคร ต่อจากมหาสาครนั้นไป เป็นปัจฉิมชนบท ส่วนในเป็นมัชฌิมชนบท ในทิศ
 ตะวันออกเฉียงใต้ มีแม่น้ำชื่อ สหวิติ ตัดจากแม่น้ำสหวิตินั้นไปเป็นปัจฉิมชนบท ส่วนในเป็น
 มัชฌิมชนบท ในทิศใต้มีนิคมชื่อเสกกันกะ ส่วนในเป็นมัชฌิมชนบท ในทิศตะวันออกมีบ้านพรพรมณ์
 ตัดจากบ้านพรพรมณ์นั้นไป เป็นปัจฉิมชนบท ส่วนในเป็นมัชฌิมชนบท ในทิศเหนือมีภูเขาคือ
 อสิวิตรชะ ตัดจากภูเขาคือวิตรชะนั้นไป เป็นปัจฉิมชนบท ส่วนในเป็นมัชฌิมชนบท ทั้งมัชฌิม
 ประเทศนั้นยาว ๓๐๐ โยชน์ กว้าง ๑๒๕๐ โยชน์ โคยรอบ ๕๐๐ โยชน์ ในประเทศนั้น พระสัมมา
 สัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขย ๘ อสงไขย ๑๖ อสงไขย กำไรแสนกัป จึง
 เสด็จอุบัติขึ้น พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายบำเพ็ญบารมี ๒ อสงไขย กำไรแสนกัปจึงอุบัติขึ้น

พระอัครสาวกบำเพ็ญบารมี ๑ อสงไขย กำไรแสนกัป จึงอุปถัมภ์ พระมหาสาวกเป็นต้น ก็เหมือนกัน พระเจ้าจักรพรรดิผู้ครองความยิ่งใหญ่แห่งทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒๐๐๐ เป็นบริวารย่อมเสด็จอุปถัมภ์ พระมหาสัตว์ ทรงคดลงพระทัยว่า "ก็ในฆัณณประเทศนี้มีพระนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์ เราพึงบังเกิดในเมืองกบิลพัสดุ์นั้น"

ต่อแต่นั้น ทรงเลือกตระกูล ได้ทรงพิจารณาเห็นตระกูลว่า "ธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่เสด็จอุปถัมภ์ในตระกูลแพศย์ หรือตระกูลศูทร แต่เสด็จอุปถัมภ์ในตระกูลกษัตริย์หรือตระกูลพราหมณ์ที่ชาวโลกนิยมนับถือ ก็ในกาลใด พวกกษัตริย์ สักการบูชาเคารพนับถือพวกพราหมณ์ ในกาลนั้นพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเสด็จอุปถัมภ์ในตระกูลพราหมณ์ ในกาลใด พวกพราหมณ์สักการบูชา เคารพนับถือพวกกษัตริย์ ในกาลนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมเสด็จอุปถัมภ์ในตระกูลกษัตริย์ บัดนี้ ชาวโลกนิยมนับถือตระกูลกษัตริย์ เราพึงบังเกิดในตระกูลกษัตริย์นี้ พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชาจักเป็นพระบิดาของเรา"

ต่อแต่นั้น ทรงพิจารณาแก่พระมารดา ทรงทราบว่ "ผู้ที่จะเป็นพระมารดาของพระพุทธเจ้า ย่อมไม่เป็นสตรีโสด ไม่เป็นนักเลงสุรา ต้องเป็นผู้ที่บำเพ็ญบารมีมาตลอดแสนกัป เป็นผู้ดี ไม่ซุกซนแก่งแย่ง พระนางเจ้ามามายาเทวีนี้ ทรงมีพระคุณเช่นนี้ พระเทวีนี้จักเป็นมารดาของเรา" ทรงพิจารณาว่า "พระนางจะมีพระชนมายุเท่าไร" ทรงเห็นว่า "๑๐ เดือนกับ ๗ วัน"

พระโอรสสิทฺธิ์ ทรงพิจารณาณหาวិโลกนะ ๕ ประการนี้ คงพรรณนามาจะนั้นแล้ว ทรงรับปฏิญญาพวกเทวดาว่า "ดูก่อนท่านฤๅณฤๅษี บัดนี้เป็นกาลสมควรเพื่อที่จะเป็นพระพุทธเจ้าของเรา" ทรงส่งพวกเทวดาเหล่านั้นไปช่วยพระค้ำรับว่า "จงไปกันเถิดพวกท่าน" ทรงแวดล้อมด้วยหมู่เทวดาในชั้นสุคติ เสด็จเข้าไปยังสวนนันทวันในคุสสิณบุรี ในนันทวันนั้น พวกเทวดาพากันเที่ยวทูลพระโอรสสิทฺธิ์นั้นให้ทรงระลึกถึงโอกาสแห่งกุตถกรรมที่ทรงบำเพ็ญไว้ในปางก่อนว่า "ขอเชิญพระองค์เสด็จจากคุสสิณพิภพหนีไปสู่สุคติเถิด ขอเชิญพระองค์เสด็จจากคุสสิณพิภพหนีไปสู่สุคติเถิด พระเจ้าข้า" พระโอรสสิทฺธิ์นั้น เมื่อหมู่เทวดาทูลให้ระลึกถึงกุตถอย่างนั้น ก็ศึกษามแวดล้อมเสด็จเที่ยวไป

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระนางมามายาเทวีทรงเล่นนักษัตถุภย์ ซึ่งปราศจากการคัมสุรา สมบูรณ์ด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องประดับ ตั้งแต่วันที่ ๗ ก่อนวันเพ็ญ ในวันที่ ๘ ทรงลุกขึ้นแต่งเข้า สรงสนานนำหอมประดับเครื่องประดับพร้อมสรรพ เสวยโภชนะอย่างดี ทรงอธิษฐานองค์อุโบสถ เสด็จเข้าไปยังห้องอันมีสิริ บรรทมหลับเหนือพระที่บรรทมอันทรงสิริ ในเวลาใกล้รุ่งได้

ทรงพระสุบินนิมิต พระสุบินนิมิตอย่างนั้นว่า มีท้าวมหาราชทั้ง ๔ มาอุ้มเอาพระเทวีพร้อมทั้งที่บรรทมหันเองนำไปสู่สระโนคาทวางไว้ข้างหนึ่ง ลึกคับนั้น พระเทวีของท้าวมหาราชเหล่านั้นพากันเสด็จมาให้พระนางสงสนานเพื่อกำจัดมลทินของมนุษย์แล้วให้นุ่งห่มผ้าทิพย์ ลูบไล้ด้วยของหอมทิพย์ ประดับคอกไม้ทิพย์แล้วให้บรรทมหันพระเศียรไปทางทิศตะวันออกในวิมานทองชั้นมีอยู่ภายในภูเขาเงินใกล้สระโนคาทวนั้น ใกล้ภูเขาเงินนั้นมีภูเขาทองอยู่สูงหนึ่ง ที่ภูเขาทองนั้นมีช้างเผือกเชือกหนึ่งท่องเที่ยวเรือไป ลงจากภูเขาทองชั้นภูเขาเงินมาทางค้ำทิศเหนือเข้าไปสู่วิมานทองกระทำประทักษิณ (เวียนขวา) ช้างแรกเข้าไปสู่พระครวrickของพระเทวีทางข้างเบื้องขวา พระเทวีได้ทรงพระสุบินนิมิตนี้ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็เสด็จจากกุศพิภพในขณะที่พระเทวีทรงพระสุบินนิมิตนั้นเอง ด้วยความกษัตริย์เสวยอุคคราสาสหฤกษ์ ทรงถือปฏิสนธิ ด้วยมหาวิปากิจเช่นกับกุศพิภพเป็นอสังขาริกฝ่ายฉนวนสัมปยุคย์ สหฤคคด้วยโสภณัตถ์มีเมกคาเป็นส่วนเบื้องก้นในปฏิสนธิจิก ๑๔ ดวง หมั้นโลกธาตุกัหวุ่นไหวในขณะนั้น ได้ปรากฏบุพนิมิต ๓๒ ประการ

พระเทวีทรงสุบินนิมิต คั้นบรรทมแล้ว ได้กราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ เมื่อราตรีรุ่งสว่างแล้ว พระราชา ทรงรับสั่งให้นำหัวหน้าพราหมณ์ประมาณ ๖๔ คน เข้ามาเฝ้า รับสั่งให้ปลาศอาสนะมีค้ำมากกว่าภาคพื้นมีหญ้าเขียวสดซึ่งกระทำมงคลสักการะด้วยเครื่องบูชาข้าวคอกเป็นที ๕ เป็นต้น รับสั่งให้เชิญพราหมณ์เหล่านั้นนั่งเหนืออาสนะนั้นแล้ว ให้เอาดากเงินดากทองใส่ข้าวป่าสาธอย่างคิปรุ่งควายนางและน้ำคาศด แล้วเอาผ้าดากเงินดากทองบีกไว้แล้ว พระราชทานแก่พราหมณ์เหล่านั้นทุกคน และทรงเลี้ยงพราหมณ์เหล่านั้นให้อิ่มหนำด้วยอาหารและอย่างอื่น ๆ ที่จักแจงไว้มีแม่โคค่างเป็นคั้น ครั้นพราหมณ์เหล่านั้นอิ่มหนำพอกแก่ความต้องการทุกอย่างแล้ว ครั้นเส้าพระสุบินนิมิตของพระเทวีให้ฟังแล้วครั้นถามว่า “จักเป็นอย่างไร” พวกพราหมณ์พากันกราบทูลว่า “ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์อย่าได้ทรงกังวลพระราชหฤทัยเลย พระเจ้าข้า พระเทวีของพระองค์ทรงพระครรภ์แล้ว และพระครรภ์นั้นเล็กเป็นครรภ์ของบุรุษ พาไซ้เป็นครรภ์ของสตรีไม่ ถ้าพระราชาโรตสนั้น ทรงอยู่ครองเรือนก็จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าทรงออกจากเรือน ผนวยก็จักได้ทรงเป็นพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีกิเลสเครื่องปกปิดในโลก พระเจ้าข้า”

พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงสลับคำพยากรณ์ของพวกพราหมณ์ ก็ทรงวันเริงบันเทิงพระหฤทัย รับสั่งให้พระราชทาน (เครื่องบริหารพระครรภ์) แก่พระเทวี ตั้งแต่นั้นไปหญิงก้านัดได้ก้อความคุมพระอิริยาตให้เป็นที่ไปสม่าเสมอ ไม่ให้บรรทมนานเกินไป ประทับนั่งนานเกินไป

ประทับยืนนานเกินไป เสด็จดำเนินนานเกินไป ไม่ให้เสวยโภชนาหารที่เปรี้ยวจัด เค็มจัด ชมจัด และเค็มจัดเป็นต้น ให้เสวยแต่โภชนาหารที่ประณีตอ่อนสลิทมิโอสารธยาอย่างยิ่ง ไม่เย็นมาก ไม่ร้อนมาก พอประมาณ ให้ทรงสนานน้ำที่ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก น้ำสำหรับสรงพระพักตร์ ก็เช่นกัน เมื่อพระเทวี ทรงได้รับครรถ์บริหาร (เครื่องบริหารครรถ์) ดังพรรณนามาฉะนี้ ท้าวมหาราช ทั้ง ๔ ต่างก็พากันถือพระขรรค์มาอารักขาห้องอันมิตีร์ ทั้ง ๔ ทิศ เพื่อป้องกันอุปัทวันตราย (อันตรายเกิด) แต่พระโพธิสัตว์ และพระมารดา จะมีแต่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้นพวกเดียวกันหมด แท้ที่จริง ในหมื่นจักรวาล มีท้าวมหาราชจักรวาลละ ๔ ละ ๔ รวมเป็นท้าวมหาราช ๔๐,๐๐๐ พระองค์ ต่างก็พากันถือพระขรรค์ขับไล่ผู้อภัยสัมปทาจกคฤหิณเป็นต้น ทรงอารักขาตั้งแต่ประตูห้องจนถึงจักรวาล หากจะมีคำถามว่า "ก็การรักษานี้จะมีประโยชน์อะไร ทั้งแต่ทรงถือปฏิสนธิ แม้หากจะมีผู้มารถึงแสนโกฏิพากันยกเอาเขาสิเนรุแสนโกฏิมาทำอันตรายต่อพระโพธิสัตว์หรือต่อพระมารดาของพระโพธิสัตว์ หม่อมราชวงศ์ทั้งหมดก็จะต้องพากันพินาศเสียในระหว่าง (ทาง) ที่เดียว มิใช่หรือ" มีคำวิสัญญานว่า "ก็หมู่มนุษย์ที่รูปร่างน่าเกลียด ไม่น่าดูและหมู่ที่น่ากลัวก็ยังมีอยู่ ความกลัวหรือความสะอึก จะพึงบังเกิดขึ้นต่อพระมารดาของพระโพธิสัตว์เพราะทรงทอดพระเนตรเห็นรูปหรือทรงสดับเสียงของหมู่มนุษย์และนกที่น่ากลัวเหล่านั้น เพื่อป้องกันหมู่มนุษย์เป็นต้นเหล่านั้น ท้าวมหาราชทั้งหลายจึงพากันมาอารักขา" อีกประการหนึ่ง ด้วยเดชแห่งบุญของพระโพธิสัตว์ แม้ท้าวมหาราชเหล่านั้นก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในตนเอง จึงพากันกระทำอย่างนั้น ถ้ามว่า ก็ท้าวมหาราชทั้ง ๔ เข้าไปยืนอยู่ภายในห้องได้ปรากฏแก่พระมารดาของพระโพธิสัตว์หรือ? ตอบว่าในเวลาทรงทำสรีรกรรมเป็นต้นว่า สรงสนาน ตกแต่งพระองค์และเสวยพระกระยาหาร หากได้ปรากฏตนไม่ แต่ได้แสดง (เฉพาะ) ในเวลาที่พระมารดาของพระโพธิสัตว์เสด็จเข้าไปยังห้องอันมิตีร์ แล้วบรรทมบนที่บรรทมอันมิตีร์ ในการแสดงตน (ให้ปรากฏ) นั้น ถึงจะมีความหวาดกลัวต่อมนุษย์ก็จริง แต่พระมารดาของพระโพธิสัตว์หาได้ทรงหวาดกลัวไม่ ทรงทอดพระเนตรท้าวมหาราชเหล่านั้นเหมือนทอดพระเนตรบุรุษผู้รักษายาในพระบุรีคามาปถิ ด้วยบุญญาภพของพระองค์และพระวราโอรส

แม้พระเทวี ก็ได้ทรงมีศีลสมบุรณ์โดยปกคิอยู่แล้วที่เดียว ใต้อินว่า เมื่อพระพุทธรเจ้ายังมีได้เสด็จอุบัติขึ้น มนุษย์ทั้งหลาย พากันนึ่งกระโห้งให้รับศีลในสำนัก พระคาบสและปริพาชก แม้พระมารดาของพระโพธิสัตว์ก็ทรงรับศีลในสำนักพระกถาเวฬุณยิ แต่เมื่อพระโพธิสัตว์ยังอยู่ในพระครรถ์ ไม่สามารถจะทรงนึ่งแทบพาทมุลของผู้อื่นได้ แม้เมื่อทรงนึ่งพ้ออาสนะอันสมควร

รับศีล ก็ไม่เป็นเหตุอย่างอื่น เพราะเหตุนี้ จึงทรงรับศีลด้วยตนเองที่เกี่ยว หนึ่ง เมื่อพระโพธิสัตว์
 ยังอยู่ในพระครรภ์ พระมารดาของพระโพธิสัตว์ ย่อมไม่เกิดพระเหตุภัยประสงคฺชายในมนุษย์ทั้งหลาย
 ตั้งแต่พระบิดาของพระโพธิสัตว์เป็นต้น ใตฺยนั้นว่า ในกาลนั้น พระราชาโคธรอบ ได้สทฺบข่าว่า
 “พระเทวี ทรงมีพระโอรส (มีบุญญาธิการ) เห็นปานนี้ ปฏิสนธิแล้วในพระครรภ์” พากันส่ง
 เครื่องบรรณาการ อันเป็นที่คั่งแห่งอารมณฺ์โดยทวาร ๕ ด้วยความยินดีในการนำมาซึ่งสิ่งมีค่ามาก
 (ไปถวาย) เพราะ (บุญ) กรรม ของพระโพธิสัตว์และพระมารดาของพระโพธิสัตว์สนับสนุน จึง
 นับจำนวนลาภสักการะมิได้ พระเทวีนั้น ทรงมีลาภยกเยื่อออกมิได้ลำบากพระวรกายเลย สตรี
 เหล่าอื่น ย่อมลำบากด้วยอาการหนักครมฺ์ มีอและเท่าถึงอาการบวมขึ้นเป็นต้น พระเทวีนั้นหาได้เป็น
 เหมือนเช่นนั้นไม่ มิได้มีความลำบากอะไรเลย

ก็พระเทวีนั้นมิได้ทรงมีความลำบากพระวรกายคั่งพรรณามาฉะนี้ ทรงทอศพระเนตร
 ดูพระโอรสภายในพระครรภ์ เจริญวิญญูเห็นความเป็นกลละเป็นต้นเข้าใจความมีอินทรีย์ไม่ค้ำทราวม
 ด้วยการมีองคภาพพร้อมบริบูรณ์นั้นเอง ฉะนั้นทรงทอศพระเนตรดูเพื่ออะไร แก้วทอศพระเนตร
 ดูเพื่อความอยู่สบายนั้นแหละ มารดาบึงหรือนอนพร้อมกับบุตร ย่อมทรวงจับบุตรเพื่อความอยู่สบาย
 แม้พระมารดาของพระโพธิสัตว์ก็เหมือนกัน เมื่อทรวงจับพระโพธิสัตว์ เพื่อความอยู่สบายด้วย
 ทรงพระดำริว่า “ในการขึ้นคิน เปลี่ยนอิริยาบถ และนั่งเป็นต้น และในเวลาบริโภคอาหารที่ร้อน
 เย็น เค็ม ร่มและเผ็ดเป็นต้น ความไม่สบายอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมเกิดขึ้นแก่ครมฺ์ได้ ความไม่สบาย
 นั้นจะมีแก่บุตรของเราบ้างหรือไม่หนอ” ทรงทอศพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ ประทับนั่งกับบัลลังก์
 (ชคฺคสมาธิ) ประคองคั่งเส้นค้ำยเหลือทิ้งร้อกับแก้วมณีใสกระจ่างฉะนั้น พระโพธิสัตว์มิได้เป็น
 เหมือนอย่างสคฺคคู้ที่อยู่ในครรภ์เหล่าอื่นซึ่งนั่งกระโหย่งทับอาหารเก่า ทุนอาหารใหม่หันหลังให้พื้น
 ท้องพิงสันหลังเขาก้ามือทั้งสองชุกกางเหมือนอย่างคั่งนั่งอยู่ในโพรงไม้เมื่อฝนตกฉะนั้น แต่พระโพธิ
 สัตว์นั่งกับบัลลังก์หันหลังให้หลังหันหน้าออกข้างนอก เหมือนพระธรรมกถึกนั่งบนธรรมมาสน์ฉะนั้น
 ก็กรรมที่ท้าวไว้ในปางก่อน ย่อมชำระที่อยู่ของพระโพธิสัตว์นั้นให้สะอาดหมดจด เมื่อที่อยู่สะอาด
 หมดจด ลักษณะผิวละเอียดก็ย่อมเกิดขึ้น ครั้นนั้นเมื่อพระเทวีทอศพระเนตรดูพระโพธิสัตว์
 นั้นซึ่งอยู่ในพระครรภ์ หนักก็ไม่สามารถจะบีบคั่งได้ ปรากฏเหมือนประทับยืนอยู่ข้างนอก ฉะนั้น
 แต่พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ภายในพระครรภ์ หาได้ทรงเห็นพระมารดาไม่ เพราะจักขุวิญญูญาณ
 ย่อมไม่เกิดขึ้นภายในท้อง เหมือนอย่างว่า สตรีเหล่าอื่นไม่ถึง ๑๐ เดือนบ้าง เลย ๑๐ เดือนบ้างจึง

คลอดฉันใด พระมารดาของพระโพธิสัตว์หาเป็นเหมือนฉันนั้นไม่ พระมารดาของพระโพธิสัตว์
 ทรงได้รับศรัทธาบริวาร บรรดาลูกอันสูงส่งมากมายหลายประการดังได้พรรณานามาฉะนี้ ทรงบริหารพระ
 มหาสัตว์ในพระครรภ์ตลอด ๑๐ เดือนเหมือนนาคทรงรองรับน้ำนั้นฉะนั้น ทรงมีพระครรภ์ครบบริบูรณ์
 ในวันที่จะประสูติ ทรงมีพระประสงค์จะเสด็จไปยังเรือนของพระประยูรญาติ จึงทรงกราบทูล
 พระราชาให้ทรงทราบ พระราชารับสั่งให้ตกแต่งประทับประคองทางที่จะเสด็จไปทวาทนคร
 ดังแก่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงให้พระเทวีประทับนั่งในพระสุวรรณเสวिका เหล่าภคกษะชาวพระนครทั้งสน
 พากันบูชาด้วยธูปหอมและดอกไม้เป็นอันมาก พาพระเทวีเสด็จไป พระนางได้ทอดพระเนตรเห็น
 อุทยานลุมพินีวันและสาละวันใกล้เมืองทวาทหะ ทรงมีพระราชดำริจะเสด็จประพาสพระราชอุทยาน
 จึงกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ พระราชารับสั่งให้ตกแต่งพระราชอุทยานจัดแจงการ
 อารักขา เหล่าภคกษะพาพระเทวีเสด็จเข้าไปยังพระราชอุทยานลุมพินีวันนั้น พอพระเทวีเสด็จ
 เข้าไปยังพระราชอุทยานเท่านั้น ก็ทรงเห็นเด็กเนื้ออวบระวาก ฉ่ำคั้นนั้น เหล่าภคกษะได้พากัน
 ปลูกตักศิลาไสยาสน์ถวายพระนาง ณ ที่นั้นไม่มีมัจฉาสาลพฤกษแล้วเอาม่านวงล้อมไว้ พระนางทรงมี
 พระประสงค์จะทรงจับกิ่งสาละต้นนั้น ซึ่งมีลำต้นกลมตรงสม่ำเสมอกลิ่นพริ้วพร้อมด้วยดอกผลและใบ
 อ่อน กิ่งสาละนั้นซึ่งนางจับใจคนพร้อมสรรพ ก็หยอ้อยลงมาถึงใกล้อุ้งพระกรของพระนางเอง
 ที่เดียว ฉ่ำคั้นนั้น พระนางทรงเห็นยวถึงสาละนั้น ทันทีนั้นเองพระนางก็บังเกิดลมกัมมชิวาต
 พัดผัน สตรีเหล่านั้น นังกลอกบุตรบ้าง นอนกลอกบุตรบ้าง ฉนโค พระมารดาของพระโพธิสัตว์หา
 เป็นฉนโคฉันใด แต่พระมารดาของพระโพธิสัตว์ ทรงนุ่งห่มผ้า ซึ่งประดับด้วยทอง คุลมผ้ากุณฑลพัสดุ์
 เช่นกับทาสยจนสุดปลายพระบาท ทรงเห็นยวถึงสาละนั้นนั้นเอง ประสูติพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกับ
 กับน้ำไหลออกจากอมกรก (ที่ทรงหน้า) ฉะนั้น เหมือนอย่างว่าสัตว์เหล่านั้น เมื่อออกจากครรภ์
 มารดา ถูกลมกัมมชิวาตพัดผันเอาเข้าชนเบ้องบน เอาศีรษะลงเบ้องต่ำ ลงไปในโถน้ำมรรค (ของ
 มารดา) ประคองค้ำคองแล้ว ๑๐๐ ชั่วบุรุษ เสวยทุกข์เป็นอันมากเปรอะเปื้อนอุจจาระต่าง ๆ ที่เดียว
 ออกไปประคองค้ำคองข้างออกจากโพรงกาลฉะนั้น ฉนโค พระโพธิสัตว์ หาเป็นเหมือนฉนโคฉันใด
 เพราะลมกัมมชิวาตไม่สามารถจะพัดผันให้พระโพธิสัตว์เอาพระบาทขึ้นเบ้องบน เอาพระเศียรลงเบ้อง
 ต่ำได้ พระองค์ประทับยืนเหยียดพระบาททั้งสองออกไปก่อน ประคองค้ำพระธรรมกถึกก้าวลงจาก
 ธรรมาสน์และประคองค้ำบุรุษก้าวลงจากบันไดฉะนั้น ไม่ทรงเปรอะเปื้อนอุจจาระไรเลย เสด็จออก
 จากที่สมภพคือพระครรภ์ของพระมารดา ในขณะนั้น ชาวบ้านนั้นเห็นทั้ง ๒ อย่าง มีสี่เหมือน

กองแก้วผลึกได้ตกลงมาจากอากาศ เพื่อสักการะพระมหาสถิว ผู้มีพระกายหมกจก และพระมารดาให้พระสรีรกายแก่ทั้งสองพระองค์ทรงได้รับโอษฐ์ พวกเทวดา และมนุษย์ที่พากันเอาหม้อทองคำและทองคำเงินเป็นกัน ๑๐๐๐ ใบ ถักนำมาจากสระโบกขรณีในพระราชอุทยานเป็นกัน จะกำหนดนับจำนวนมิได้เลย ลำดับนั้น ท้าวมหาพรหมทั้ง ๔ ชั้นสุทธาวาส ผู้ละกามราคะได้แล้วพากันแปลงเพศเป็นพราหมณ์ถือช้ายของมารองรับพระองค์ไว้ก่อน ท้าวมหาราชทั้ง ๔ เอาหนังสือเหลืองซึ่งมีสัมผัสสบาย สมมติกกันว่าเป็นมงคลรองรับจากพระหัตถ์ท้าวมหาพรหมเหล่านั้นแล้วประคิษฐานไว้เฉพาพระพักตร์พระมารดาพากันกล่าวว่า "ขอพระเทวีจงทรงสบายพระทัยเถิด พระโอรสของพระองค์ เป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่" พวกมนุษย์พากันเอาเทวีกผ้าทูลพัศร์รองรับจากพระหัตถ์ท้าวมหาราชเหล่านั้น พระโพธิสัตว์เสด็จออกจากมือพวกมนุษย์เหล่านั้น ดำรงอยู่ที่แผ่นดิน ประทับยืนทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออก พระมหาสถิวทรงทอดพระเนตรทิศตะวันออกอย่างนั้น ทรงพิจารณาว่า "ผู้ที่เสมอหรือยิ่งกว่าเราจะมีหรือไม่เล่าหนอ" ในเวลานั้น หลายพันจักรวาลได้เป็นเนินอันเดียวกัน หมู่เทวดาและมนุษย์ในทิศตะวันออกนั้นได้พากันบูชาสักการะด้วยดอกไม้ธูปเทียนหอมเป็นต้น พลากรร้องประกาศว่า "ในทิศนี้ ไม่มีผู้เปรียบเสมอพระองค์ ไม่จำต้องพูดถึงผู้ยิ่งกว่าเลยพระเจ้าข้า" พระมหาสถิว ทรงสดับคำประกาศนั้นแล้ว ได้ทรงทอดพระเนตรไปทั้ง ๔ ทิศ แม้ในทิศนั้น ๆ ก็มีได้ทรงพบผู้ที่เสมอหรือยิ่งกว่าพระองค์ จึงทรงฉินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ เสด็จดำเนินไป ๗ ก้าว ท้าวมหาพรหมกันเสวกลฉัตรถวาย ท้าวสยามถือพัศควาลวิชนี เทพบุตรคนหนึ่ง ถือพระขรรค์มงคดซึ่งขจิตด้วยแก้ว ๗ ประการ เทพบุตรคนหนึ่งถือฉลองพระบาททอง เทพบุตรคนหนึ่งถือพระมงกุฎทิพย์ ก็เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ทั้ง ๕ ดังพรรณนามานี้ ย่อมปรากฏเทวดาผู้ถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์เหล่านั้น หาปรากฏไม่ สมจริงตามคำที่พระอรธกถาจารย์กล่าวไว้ในอรธกถาบทปาธานสูตรว่า

เทวดาทิ้งหลาย พากันถือฉัตรมีมณฑล ๑,๐๐๐ มีขีมาภษ และ

จามรมีคัมทอง ย่อมเป็นไปในอากาศ ไม่ปรากฏผู้ถือจามรและฉัตรเลย

ก็พระโพธิสัตว์พระองค์เองเป็นพระกุมารเล็กๆ ปรากฏเป็นเหมือนมีพระชนม์ ๑๖ พรรษา พระองค์เองทรงเปลี่ย ปรากฏเป็นเหมือนทรงนั่งห่มผ้ากาสีพัศร์ พระองค์มิได้ทรงประดับเลย ปรากฏเป็นเหมือนทรงประดับด้วยเครื่องประดับของพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์เสด็จไปทางพื้นดิน ปรากฏเป็นเหมือนทรงเหาะไปทางอากาศแม้ในที่นั้น หลายพันจักรวาล ก็ได้เป็นเนินอันเดียวกัน

ในกาลนั้น ท้าวมหาพรหม ผู้สามารถจะแผ่แสงสว่างไปตลอดพันจักรวาลด้วยนิ้วพระหัตถ์ นิ้ว ๑ รวมเป็นหมื่นจักรวาลด้วยนิ้วพระหัตถ์ ๑๐ นิ้ว ทรงประทับด้วยเครื่องประทับของพรหม มีหมู่พรหม แวดล้อม ทรงทำผ้าทูลพัศตร์ของพรหมให้เจวียงพระองค์อย่างหนึ่ง ทรงกมณฑล พระชานูข้างขวา ลงบนแผ่นดินที่พระองค์เนรมิตแล้ว ทรงกมณฑลพระชานูข้างซ้ายขึ้น ประดิษฐานอยู่ขลุ่ยคือ กระพุ่มพระหัตถ์ทั้ง ๑๐ นิ้วไว้เหนือพระเศียร กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เฒ่าทุกขจะมีประโยชน์อะไรด้วยการทอพระเนตรที่ทั้งปวง ในโลกธาตุไม่มีที่สิ้นสุดทั้งแก่อเวจินต์ถึงภวักพรหม ชื่อว่า สักว้อะไรๆ ที่จะเสมอหรือยิ่งกว่าพระองค์ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า" ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ประทับ ยืนอยู่ในปางพระบาทที่ ๘ ไม่ทรงทอพระเนตรเห็นสักว้อะไรๆ ที่จะเสมอกับพระองค์ เมื่อจะ ทรงเปล่งสีหนาทอันเป็นจารึกของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ จึงควัสพระภาคานี้ว่า

เราเป็นผู้ประเสริฐเป็นใหญ่ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้ยิ่งกว่าในโลก และ
 ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัณฑิตใหม่ย่อมไม่มี
 แม้ในขณะที่พระองค์ประสูติ ก็ได้ปรากฏบุพนิมิต ๑๒ ประการ บุพนิมิต ๑๒ ประการ
 มีอะไรบ้าง มีดังต่อไปนี้ คือ

เมื่อพระกุมารผู้เป็นหน่อเนื้อพระพุทธเจ้า ผู้ทรงทำความรุ่งเรือง
 ทำความเกษมและทำความสงบ ประสูติ ในกาลนั้น หมื่นโลกธาตุ ได้
 หวันไหวสะเทือนสะท้านไปโดยรอบ

และพวกเทวดาในหมื่นจักรวาลนั้นเองได้ประชุมกันในจักรวาล
 หนึ่ง ในกาลนั้น

อนึ่ง พวกเทวดาได้รอมรับพระโพธิสัตว์ผู้พระมหาสัตว์ พอ
 ประสูติเท่านั้นก่อนภายหลังหมื่นมนุษย์จึงเข้าประคองรับพระองค์ กลองที่
 หมั้นด้วยหนังไม่มีใครตี พิณที่มโหรีนางงามไม่มีใครตี และเครื่องประทับ
 ทั้งหลายต่างก็ได้เปล่งเสียงไพเราะรอบค้ำในขณะนั้น เครื่องของจำเ
 นที่ทั้งปวง ก็ลุลหลุด ไรศทุกชนิด ก็หายขาดไปเอง พวกคนที่ตามออกแก่
 กำเนิด ก็มองเห็นรูปทั้งหลายได้ เหล่าคนที่หูหนวก ก็ได้ยินเสียงรอบค้ำ

ใต้ หมู่มนุษย์ที่ระลึกถึงความเกิดและความแก่ได้ คงน้อยเปลี้ยก็เดินค้ำย
เท้าได้ เรือที่แล่นไปต่างประเทศ ก็เข้รเทียบท่าโดยเร็วพลันเองได้

วิเศษที่อยู่ใต้อากาศและอยู่ตามพื้นดินทั้งหมด ก็ส่องแสงสว่างไสว
ไปรอบตัวเองได้ ความเร็วร้อนในนรกที่น้ำกลว แล้วก็คืบไป แม่น้ำใน
แม่น้ำ ก็หยดน้ำ แม่น้ำโลกนั้นคนรกที่มีทุกข์ไม่สิ้นสุด ก็ได้มีแสงสว่าง
แผ่กระจายกว้างขวาง หนึ่งในเวลานั้น มหาสมุทรก็มีระลอกคลื่นสงบ
มีน้ำจืด ลมพายุแรงจกก็มีไต้พัด หมู่ต้นไม้ก็ผลิดอกบานสะพรั่ง ดวงจันทร์
มีควาโลมก็แจ่มจ้ายิ่งนัก แม่น้ำคงขาที่ก็ยังมีไต้เร็วร้อน แม่น้ำนั้นก็ตะจาก
ท้องฟ้า และต้นไม้ บินไปตามพื้นดินข้างล่าง หนึ่งใน เมฆประจำทวีปใหญ่
ทั้ง ๔ ก็บันดาลให้น้ำฝนมีรสอร่อยตกโดยรอบตัวนั้น ทั้งเหล่าเทวดาที่อยู่
ในทิพยวิมานของตน มีจิตเลื่อมใส ก็พากันพ้อนรำขับร้อง ประโคม
สนุกสนานและทยอกล้อกัน หนึ่งใน ไต่อินว่า ในขณะนั้น บานประตุ
ใหญ่ ก็ได้เบิ่ค้อออกเอง มหาชนมิได้มีความทิวกระหยาเลย ไต่อินว่า
ความทิวกระหยา มิได้เบิ่ค้อเบิ่ค้อเสี้ยวโลกไร ๆ เลย หนึ่งใน หมู่สัตว์ที่
เคยมีเวรต่อกันเป็นประจำ ก็ได้เมคกาคจิกต่อกัน เป็นอย่างยิ่ง ฟุ้งกาก็ได้พา
กันเที่ยวไปกับฝูงนกเค้า ฝูงสุนัขก็พากันทยอกล้อกับหมู่ ทั้งงูที่คู้ว้ายก็
หมกความคู้ว้ายพากันเล่นกับพั้งพอนไต้โดยแท้ แม่น้ำใหญ่ในเวเอน ก็มีจิก
กุนเคยจับหมัดที่ศีรษะของแมวไต้ ความทิวกระหยา ที่มีในโลก (เปรต
วิสัย) เพราะไม่ได้ (อาหาร) ถึงชีพุทธันตร ก็ระงับไปไต้ พวกคนที่
หลังค้อม ก็มีกายยิดตรงเสมอกันไต้ พวกคนที่เบ้นใบ้ ก็พูดคำไพเราะ
ไต้ หนึ่งใน หมู่สัตว์ต่างก็มีจิตผ่องใสกล่าวคำเป็นที่รักต่อกันและกัน
ฝูงน้าก็มีจิตเบิกบาน ส่งเสียงร้อง แม่น้ำข้างประเสริฐข้ามมัน ก็พากัน
ร้องเสียงกึกก้อง ทัวทั้งหมื่นโลกชาครุขบค้ำกัน เติมไปค้วยมงจันทร์
หอมส่งกลิ่นหอมคลอบอบอวลด้วยกลิ่นดอกไม้วีระจะและรูปมีรงทองใหญ่
นานาชนิดเป็นแถวทิวปลิวไสว

แม่ในบรรดาบุพนิมิต ๓๒ ประการนั้น ที่หมื่นโลกธาตุดหฬหิวเป็นบุพนิมิตที่จะทรง
 ได้พระสัพพัญญูญาณ ที่เทวคาททั้งหลายมาประชุมในจักรวาลเดียวกันนี้ เป็นบุพนิมิตที่พวก
 เทวคามาประชุมพร้อมกันรองรับพระธรรมในเวลาเมื่อทรงประกาศพระธรรมจักร การที่พวก
 เทวคามารองรับพระองค์ไว้ก่อนเป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้รูปาวจรदान ๔ การที่หม่อมมุนีเจ้าของ
 รับพระองค์ภายหลัง เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้รูปาวจรदान ๔ การที่กลองห่มด้วยหนังกิ้งขิน
 เองนั้น เป็นบุพนิมิตที่จะทรงให้สัตว์โลกได้ศกัปรธรรมแกวี่ การที่พินซึ่งซึ่งสายไว้กิ้งขินได้เอง
 เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้อนุบุพวิหาร การที่ชื่อเครื่องของจำเป็นต้น ล้อหลุดออกเอง เป็น
 บุพนิมิตที่จะทรงกัศชาศกัสมิมานะ การที่มหาชนปราศจากโรค เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้ผล
 ทั้งปวง การที่กินถาบอกแก่กันนิคมองเห็นรูปได้ เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้ทิพจักขุ การที่กิน
 หูหนวกได้ยินเสียงได้เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้ทิพโสครธาตุ การที่มหาชนบังเกิดความระลึกถึงชาติ
 และชราได้ เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้ศกับัญญัติ ๔ การที่กินง้อเปลี่ยนเงินด้วยเท้าได้ เป็น
 บุพนิมิตที่จะทรงบรรลืออิทธิบาท ๔ การที่เรือซึ่งเล่นไปค้างประเทศเข้เทียบท่าได้ เป็นบุพนิมิต
 ที่จะทรงบรรลือปฏิสัมภทา ๔ การที่รัศจะทั้งหลายส่องแสงสว่างขึ้นได้เองนั้น เป็นบุพนิมิตแห่ง
 แสงสว่างคือพระธรรม การที่ไฟในรถดับ เป็นบุพนิมิตแห่งการดับไฟ ๑๑ กอง การที่น้ำใน
 แม่น้ำทั้งหลายหยุดนิ่ง เป็นบุพนิมิตที่จะทรงได้เวสาลีญาณ ๔ ที่ในโลกกันเณรรมิแสงสว่างเป็น
 บุพนิมิตแห่งญาณโลกที่ตระกำจักความมืด คือ อวิชชา ความที่มหาสมุทรมีน้ำจืด เป็นบุพนิมิต
 แห่งความเป็นเอกรสคืออรสแห่งพระนิพพาน การที่ลมพายุมิได้พัด เป็นบุพนิมิตที่จะทรงทำลาย
 เสียซึ่งทิว ๒๒ ประการ ความที่ต้นไม้ผลิดอกออกผล เป็นบุพนิมิตแห่งความที่วิมุติจะผลิดอก
 ออกบาน การที่พระจันทร์แจ่มจ้าขึ้นนัก เป็นบุพนิมิตที่ชนหมู่มากจะยินดี ความที่พระอาทิตย์
 ไม่ร้อนแรงนัก เป็นบุพนิมิตที่จะให้บังเกิดความสุขทางกายและทางใจ

* ฟังทราบว่ การที่กินถ้ำหลายชนิดลงดินบนพื้นปฐพีเป็นบุพนิมิตให้มหาชนได้ศกับุพทุธ-
 โยวาทแล้วถึงสรณะด้วยลมหายใจ

การที่เมฆถึงแก่ขึ้นทั่วทั้ง ๔ ทวีป บันดาลให้ฝนตกเป็นบุพนิมิตให้ท่าฝนธรรมกค
 รคทั่วไป

* นายประกาศ สุระเสน ป.ร. ๕ แปล

วิจิ.
น. ๓๐ ๕. 10๖๔๕

๒๙๔.๖๐๗
๒๖๑๑ ๕
๐.๒

การที่เหล่าเทวดาค้างเล่่นนักษัตรพื่อนร่าเป็นต้น ๓ ภพของนง ๆ เป็นบุพนิมิตการเปล่
งอุทานแรกควั้สรู้เป็นพระพุทธรเจ้า

การที่ประทุหน้าค่างเบ็คออกไ้เอง เป็นบุพนิมิตการเบ็คประคู้ยัฎฐางคิกมรรค

การที่หมู่สัตว์ระงับความทิวไ้ เป็นบุพนิมิตให้ไ้ค้มีมธรรม คือ กายกาศสิ
กัมมัญฐาน

การที่หมู่สัตว์ระงับความกระหายไ้ เป็นบุพนิมิตการเสวยวิมุคิสุข

การที่หมู่สัตว์กลับไ้ไม่กรวิจคคอกัน เป็นบุพนิมิตแห่งพรหมวิหาร ๔

การที่ระเบียบชงทิวทิว ประคู้บค้อเนื่องกันทิวหนึ่โลกธาตุ เป็นบุพนิมิตแห่งระเบียบ
ชงทิวอันประเสริฐ คือ ผักกาสาวพัลลคร์ปรากฏทั่วโลก

การที่พระบาทท้งสองซึ่งเรียบเสมยประคู้ชฐานจรคเห็นอื้นปรฎฐี เป็นบุพนิมิตที่จะทรง
ไ้ค้อธิธบาท ๔

การที่ทรงพระค่านินม้ายพระพัคคร์ไปทคคูกุคร เป็นบุพนิมิตที่ทรงไ้ค้ปกครองโลก
ท้งมวล

การที่เสค้จพระรราชค่านินไปไ้ ๗ ก้าว เป็นบุพนิมิตให้ทรงไ้ค้โพธฉงค้วค้ณะ ๗
ประการ

การที่ทรงกันเศวถฉค้วทิวทิว เป็นบุพนิมิตให้ทรงไ้ค้วิมุคิเศวถฉค้ว

การที่ทรงเค็ร้องเบญจวารชกฤษภค้* เป็นบุพนิมิตให้ไ้ค้วิมุคิญาณ ๔

การทอศพระเนศรทคทานุทคิ เป็นบุพนิมิตชอนาวญาณ

การควั้สยาสภิวาจา เป็นบุพนิมิตการไ้ค้ควั้สเทศนารธรรมจักร

การที่ทรงเปล่งสีนมหาทว่า "ชคคินเป็นชคคิสคค้ท้ย" เป็นบุพนิมิตแห่งการเสค้จปริณิพพาน
ค้วชยอนุปาทิสสนนิพพานธาตุ

กั้แถ ในวันทีพระมหายุชประคู้คคิที่สวนลุมพินี มีลชคคที่บังเกิดพร้อมกัน ๗ คือ

๑. นางทิมพา ราชเทวี
๒. นายฉนันนะอำมาตย์

* คือ เค็ร้องหมายคความเป็นพระรราช ๔ อย่าง คือมหาทชชัมภคค • พระแสงจวรค้วชคค • ราชพระกร • วาฉฉนี • ฉลองพระบาท •

๓. อานนท์พุทธอนุชา

๔. กาทุทายีอำมาตย์

๕. กัณฐกะอัยยวรรช

๖. มหาโพธิพฤกษ์

๗. ขุมทรัพย์ใหญ่ ๔ ขุม ๓ มุมทั้ง ๔ แห่งพระราชอุทยาน

บรรดาขุมทรัพย์ทั้ง ๔ ขุม แต่ละขุมฝังลึกเท่าๆ กัน แต่กว้างยาว (ต่างกัน) คือ

ขุมที่ ๑ วัตรอบปากใต้ ๑ ศอก

ขุมที่ ๒ วัตรอบปากใต้กึ่งโยชน์

ขุมที่ ๓ วัตรอบปากใต้ ๓ ศอก

ขุมที่ ๔ วัตรอบปากใต้หนึ่งโยชน์

ชาวเมืองทั้ง ๒ ได้ทูลอัญเชิญพระมหาบุรุษและพระชนนีเสด็จเมืองกบิลพัสดุ์แล้ว ค่อย
ประการดังนี้

ในวันนั้น หม่อมหลวงคาคางคิงส์ ค่างพากัรเวรเวิงคิโยโบกรงปฏากเป็นคันปลิวไสว เล่น
สนุกสนานพลุกกันว่า “พระโอรสพระเจ้าสุทโธทนะ ประสูติ ๗ เมืองกบิลพัสดุ์ จักเสด็จประทับนั่ง
ครัตว์ฐ์เป็นพระพุทธเจ้า ๗ ควงโพธิพฤกษ์”

ในสมัยนั้นกาลเทวีธคาบส ได้ถือภิญญา ๕ สมบัติ ๘ มีฤทธิ์ญาณภาพมาก เป็นกุล
ปกาจารย์* ของพระเจ้าสุทโธทนะ

คาบสนั้น ฉันทกคาคาหารในพระราชวังเวกัณ ได้ไปภพคาคางคิงส์เพื่อพักผ่อนกลางวัน นั่ง
พักผ่อนกลางวัน ๗ ภพคาคางคิงส์แล้วเห็นเหล่าเทพคาคาพลาตคิโยเล่นเพลินอยู่ จึงถามว่า “เพราะ
เหตุไรพวกท่าน จึงพากันคิโย เล่นสนุกสนานกัน เชิญเล่าให้ข้าพเจ้าฟังบ้าง”

เหล่าเทพคาคาตอบว่า “ท่านผู้เฒ่าฤกษ์ ที่พวกข้าพเจ้าคิโยใจก็เพราะทราบว่ พระโอรส
พระเจ้าสุทโธทนะ ประสูติแล้ว จักประทับนั่งครัตว์ฐ์เป็นพระพุทธเจ้า ๗ ควงแห่งโพธิพฤกษ์แสดง
ธรรมจักร พวกข้าพเจ้า จักได้เห็นพุทธลีลาหัทธุคมีได้ (และ) จักได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า”

ลาคับนั้น คาบสได้สคิยคักคอบของเหล่าเทพคาคา จึงกฤคิยลงจากเทวโลกที่มีวิคันนาคู
อย่างยังเข้าสู่พระราชวังเวกัณ นั่งบนอาสนะที่ปลุกไว้แล้ว ต่อมา พระเจ้าสุทโธทนะเสด็จมา นมัสการ
คาบสเสด็จประทับนั่งแล้ว

* เป็นครัตว์

กามส ถวายพระพรพระราชว่า “มหามพิศร ทราบข่าวว่า พระโอรสมหามพิศร ประสูติแล้ว อาทมาทจักเยี่ยม”

พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงให้อัญเชิญพระโอรสประทับอาภรณ์มาไว้ตรงพระพักตร์ให้นมัสการกาลเทวีลลิตกามส

พระบาททั้งสองของพระโอรสไหลไปประคิษฐานบนชฎาของกาลเทวีลลิตกามส ประหนึ่งว่า อสนีบาตพาดลง ณ พื้นเมฆสีครามรองรับน้ำ ฉะนั้น

เป็นความจริง ไม่มีผู้คนที่พระโอรสิศัตรีจะวันทาการ หากเหล่าพระญาติไม่ทราบ จะเอาพระเศียรพระโอรสิศัตรีวางไว้แทนเท้ากามสไซรี ศีรษะกามสจะแตก ๗ เศียร

กามสคิดว่า “เราไม่ควรทำตนให้พินาศเลย” จึงลุกจากอาสนะประคองอัญชิตต่อพระโอรสิศัตรี

พระเจ้าสุทโธทนะ ทอดพระเนตรเห็นเหตุอัศจรรย์แล้ว ทรงยกพระกรถวายอภิวาทน์ พระโอรสของพระองค์ นี้เป็นอภิวันท์ครั้งแรกของพระเจ้าสุทโธทนะ กามสเห็นจรดสมบัติของพระโอรสิศัตรีแล้ว ว่าฟังว่า “พระโอรสิศัตรีนี้ จะได้เป็นพระพุทธรเจ้าหรือไม่นอน” จึงทราบด้วยอนาคตังสญาณว่า “จะได้เป็นพระพุทธรเจ้าแน่นอน” ก็ว่า “พระโอรสพระเจ้าสุทโธทนะพระองค์นี้เป็นคนอัจฉริยะแท้” จึงแค้นโฮษุ

ดังนั้น กามส ไคร่กรวญกว่า “เราจะอยู่ทันถึงพระโอรสิศัตรีได้หรือไม่รู้หรือไม่” ทราบว่า “จะอยู่ไม่ทันเห็น คือจะตายไปบังเกิดในอรูปพรหมซึ่งแม้พระพุทธรเจ้า ๑๐๐ องค์ ๑,๐๐๐ องค์ก็มิได้หายไปโปรดได้” จึงร้องไห้ด้วยกิดนัยใจว่า “เราจะไม่ได้ทันเห็นคนอัจฉริยะเห็นปานนี้ หนึ่ง เรามีชีวิตอยู่ได้มิทันเห็นพระโอรสิศัตรีผู้เป็นพระพุทธรเจ้า ได้ชื่อว่าเสื่อมจากลาภอันประเสริฐ คือ มรรค ผล และนิพพาน จึงเป็นที่น่าเสียดายยิ่งนัก”

มหาชนเห็นความเป็นไปดังนั้นแล้วปรึกษากันว่า “เหตุไฉนหนอแล พระผู้เป็นเจ้าของเรา หัวเราะแล้วกลับร้องไห้” แล้วถามค้อยไปว่า “อันตรายใด ๆ จักมีแก่พระเจ้าลูกยาเธอของพวกเราหรือไม่”

ฝ่ายกามส ตอบว่า “อันตรายทุกชนิดจะไม่มีแก่พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นี้เป็นแน่แท้ แลพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นี้จะได้เป็นพระพุทธรเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย”

มหาชน จึงเวียนถามว่า “เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุใดพระเจ้าจึงร้องไห้เล่า”

คาบส ตอบว่า “เราเศร้าโศกถึงตัวเราเอง จึงร้องไห้โดยคำนึงว่า การที่เรามีชีวิตอยู่ไม่ทันเห็นคนอัศจรรย์เห็นปานนี้ ถือว่าเสื่อมจากลาภอันประเสริฐ คือ มรรค ผล และนิพพานทีเดียว”

ครั้นต่อมา คาบสนั้น ใค้ตรวจดูต่อไปว่า “บรรดาญาติพี่น้องของเรา จะมีใครหนอแลที่ได้อยู่ทันเห็นพระพุทธเจ้าอัศจรรย์เห็นปานนี้” ได้รู้ว่า “จะมีหลานของตนที่เป็นกุมารนามว่า นาลกะ ซึ่งจะได้อยู่ทันเห็นอัศจรรย์เห็นปานนี้” ครั้นแล้ว จึงได้ไปเรียนน้องสาว ถามว่า “กุมารนาลกะบุตรของน้อง อยู่ไหน ช่วยเรียกเขามาพบหน่อย”

น้องสาวคาบส เรียกกุมารมาแล้วให้นมัสการคาบสพี่ชายของตนแล้ว

คาบสกล่าวว่า “พ่อกุมาร พระโอรสพระเจ้าสุทโธทนะทรงเป็นหน่อแห่งพุทธะ ประสูติแล้ว จะได้เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา พ่อจะมีชีวิตอยู่ทันเห็นพระองค์ ของจบวรสยองค์กันไปได้”

ฝ่ายกุมารนาลกะผู้เกิดในตระกูลมีทรัพย์ ๔๗ โกฏิ คิดว่า “คาบสลุงเรา จะไม่แนะนำในทางที่ใช่ประโยชน์” จึงใช้ให้คนไปซื้อผ้ากาสาวพัสตร์และบาตรดินมาจากร้านตลาดในทันทีทันใด ให้คนช่วยปลงศพ โคนหนวด ครองผ้ากาสาวพัสตร์ ตั้งจิตอธิษฐานว่า “อุคมบุคคลผู้ใดในโลกมีอยู่ เราบวชเจาะจงอุคมบุคคลผู้นั้น” จึงประคองอัญชลีหันหน้าไปทางที่พระโพธิสัตว์อยู่ ให้อภัยเบญจางคประคิษฐ์แล้วเอาบาตรใส่ถลกสพหายไว้บนบ่าเข้าบิณฑบาต บำเพ็ญสมณธรรม

ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะ ในวันที่พระโอรสประสูติครบ ๕ วัน เมื่อจะทรงขนานพระนาม ทรงรับสั่งให้กกแก่่งพระราชินแวกนด้วยสุคนธราชา ๔ ชนิด ทรงให้โปรยประายบุปพราชมี่ข้าวออกเป็นคำรบ ๕ แล้วให้ปลุกธราสมณี่คำมากไว้ ให้กกแก่่งข้าวปายาสซึ่งปรุงด้วยเนยใส น้ำมันและน้ำตาลกรวด ให้เชิญภิกษุทั้งหลายมาถนอเป็นคันประชุมกัน เอาน้ำหอมทรงขนานพระโพธิสัตว์ เอากุมารปลารนามถนอประดับพระโพธิสัตว์ เชิญพราหมณ์เจนวาทกาศศรัมา ๑๐๘ คน เลี้ยงข้าวมธุปายาสให้อิ่มหน้าคามที่ประสงค้ทุกประการ ให้ตรวจจุลลักษณะแล้ว

บรรดาพราหมณ์ ๑๐๘ คน พราหมณ์ ๘ คน คือ รามพราหมณ์ ลักษณะพราหมณ์ อัญญพราหมณ์ ธรพราหมณ์ สุโขพราหมณ์ สุกกพราหมณ์ สยามพราหมณ์ ไชยิมันตีพราหมณ์ ส่วนรู้ใครเพ็ชยิ่งกว่าพราหมณ์ทั้งมวล แลพราหมณ์เหล่านั้นได้เคยทำนอพระสุบินนิมิตพระนางกิริยามาหลายวันแรกที่พระโพธิสัตว์ปฏิสนธิลงสู่ครรภ์พร บวรดาพราหมณ์ ๘ คน พราหมณ์ ๘๗ คน

ชุนวมีชน ๒ นวแล้วทำนายไว้ ๒ ประการว่า “ข้าแก่สมมติเทพ เป็นความจริง พระโอรสแห่ง
 ประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ จะมีกษัตริย์ ๒ ไม่เปลี่ยนแปลง คือ หากพระโอรสพระ
 องค์นี้จะทรงครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นพระธรรมราชา ทรงชนะข้าศึกตลอด
 ท้าวทวีปทั้ง ๔ มีสมุทรสาครเป็นขอบเขต ทรงมีอำนาจทั่ว ๘ หนบถ ทรงประกอบด้วยรัศมี ๘
 ประการ คือ จักรรัศมี จักรแก้ว ๑ หัตถิรัศมี ช้างแก้ว ๑ อัสติรัศมี ม้าแก้ว ๑ มณีรัศมี
 แก้วมณี ๑ อิกิรัศมี ทองแก้ว ๑ คหปรัศมี คฤหบดีแก้ว ๑ ปริณายกรัศมี ปริณายกแก้ว ๑
 และจะมีพระโอรสกว่า ๑,๐๐๐ องค์ เป็นผู้แก่กล้า สามารถจะย้ายเสนาไปรักษาก็ได้ ทั้งจะทรงชนะ
 ข้าศึกทั่วปฐพีซึ่งมีสมุทรสาครเป็นขอบเขตโดยมิใช่ศาสตราอาวุธ ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม
 สม่ำเสมอ อนึ่งใดใด หากพระโอรสพระองค์นี้จะเสด็จออกผนวช จะได้เป็นพระอรหันต์ สัมมา
 สัมพุทธเจ้า ปราศจากกิเลสเครื่องบงกชในโลก”

ถามว่า “ลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ก็อะไรบ้าง”

ตอบว่า ลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการเหล่านี้คือ

สุภกิจุติปาโท พระราชกุมารพระองค์หนึ่งทรงมีพินผ้าพระบาทเสมอเรียบเป็นอันดี นี้เป็น
 ลักษณะมหาบุรุษข้อ ๑

เมฐจาปากทเสสุ จุกานี ซากานี พระราชกุมารพระองค์หนึ่งมีพินผ้าพระบาททั้ง ๒
 ประกอบด้วยสายลักษณะงจักรข้างละอัน แดงจักรหนึ่งมีค่า ๑,๐๐๐ ก่า มีกิ่งแฉกมบริบูรณ์ด้วย
 อากาทั้งปวง นี้เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษข้อ ๒

อายุคปโยทิ พระราชกุมารหนึ่ง มีสันพระบาทยาว นี้เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษข้อ ๓

ทิฆงกุลี อนึ่ง พระราชกุมารหนึ่ง มีพระองค์ยาว นี้เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษข้อ ๔

มุกทลนทกุดปาโท อนึ่งพระราชกุมารหนึ่งมีพินผ้าพระหัตถ์และพระบาทนุ่ม นี้เป็นลักษณะ
 มหาบุรุษข้อ ๕

ชาลทกุดปาโท พระราชกุมารหนึ่ง มีพินผ้าพระหัตถ์และพระบาทประกอบด้วยสายตาข่าย
 นี้เป็นลักษณะมหาบุรุษข้อ ๖

อุตุสงขปาโท พระราชกุมารหนึ่งมีอุ้งมือพระบาททั้งสองอยู่บนหลังข้อพระบาท นี้เป็น
 ลักษณะแห่งมหาบุรุษข้อ ๗

เฮติชงูโผ พระราชกุมารหนึ่งมีลำแห่งพระขงมีอันเรียวคูกงัดยาวแข็งเนื้อทราย นี้เป็น
 ลักษณะของมหาบุรุษข้อ ๘

จิตโกว อโนมนุโค อุโกทิ ปาณิเตติ ชนุณฺทานิ ปริมสติ ปริมชฺชติ พระราช
กุมาร^๓นหากเสด็จประทับยืนโดยปรกติมีได้กับพระกายลงเลย ฝ่ายพระหัตถ์ทั้งสองเหยียดลงไปจรดพระ-
ชานุมณฑลทั้งสองข้างได้ ^๓นี้เป็นลักษณะของมหาบุรุษอีกข้อ ๑

เกโสทิศวคฺคฺคฺยโต พระราชกุมาร^๓มีพระคชบาลอยู่ในฝ่าพระคชบาลนิ้วทั้งกำบังไว้
^๓นี้เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษข้อ ๑

สฺวณฺเดวณฺโณ กายจนสนฺนิกฺโข พระราชกุมาร^๓มีพระฉวีวรรณอันเหลืองงามค้ำสีทอง
ทั่วทั้งพระวรกายครุวนาคังทองทั้งแท่ง อันจักเป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สฺมุจฺฉวี พระราชกุมาร^๓มีพระฉวีวรรณละเอียดคมใตมีระของคิพระวรกาย มากกว่า
มลทินอันไภมาสมีผลึกเดือนหล่นไป ครุวนาคังน้ำดังตกจากใบบัว ^๓จักเป็นลักษณะของมหาบุรุษ
อีกข้อ ๑

เอเกกโลโม พระราชกุมาร^๓มีพระโถมกเกิดเฉพาะซุ้มละเส้น จะได้เกิด^๓ซุ้มละสองสาม
เส้นคชชนท่งป่วงก็หาได้ ^๓จักเป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

อุทฺตุคฺคฺโลโม แลพระราชกุมาร^๓มีเส้นพระโถมกเวียนนิตฺคชสีคอกอณฺฐันทั่วทั้งพระ
ศรีกาย แลเวียนเป็นทักษิณเวฏีได้สามรอบแล้วมีปลายกลบขึ้นเบื้องบนท่งสน ^๓เป็นลักษณะ
แห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

พฺรหฺมุชฺคฺคฺโต พระราชกุมาร^๓มีท่อนพระวรกายคังตรงคชกายของท้าวมหาพรหม ^๓
เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สฺคฺคฺสฺสฺโต พระราชกุมาร^๓มีพระมังสะอันหนาในท่ง ๗ แห่ง (คือหลังพระหัตถ์ทั้งสอง
หลังพระบาททั้งสอง และพระอึ่งสาท่งสองข้างทั้งสี่พระศอก ท่ง ๗ แห่ง ^๓กำบังมิให้เห็นพระเส้น
ปรากฏออกมาภายนอก) ^๓จักเป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สีปฺพุพฺพชฺชกโย พระราชกุมาร^๓มีพระสถกายนบริบูรณ์คชกึ่งกายท่อนหน้าแห่งราชสีห์
^๓เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

บิฏฺกนฺทฺโรโต แลพระราชกุมาร^๓มีท่ามกลางพระปฤษฎางค์อันบริบูรณ์ ^๓เป็นลักษณะ
ของมหาบุรุษอีกข้อ ๑

นิโคฺรฺปริมณฺฑลโต พระราชกุมาร^๓มีปริมณฑลพระวรกายบริบูรณ์พร้อมคชปริมณฑล
แห่งศันไทร ได้แก้วของพระองค์มีประมาณเขาว่าเท่าใด ถัดได้เท่ากันกับพระวรกายซึ่งสูงมีประมาณ
เท่านี้ มิได้สั้นยาวกว่านี้ ^๓เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สมวภูฏกฤษโธ พระราชกุมาร^{๓๓}มีสาพระคชอินทลงนามสมส่วนเป็นอันดี ^{๓๓}เป็นลักษณะ
แห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

รสสุกสกุติ พระราชกุมาร^{๓๓}มีปรีเสถาสำหรับบริวารอาหารเป็นเล็ก ^{๓๓}เป็นลักษณะ
อีกข้อ ๑

สีทันฑุ พระราชกุมาร^{๓๓}นมพระทนต์เหมือนคางแห่งราชสีห์ ^{๓๓}เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษ
อีกข้อ ๑

จกุกาหีสทันโต พระราชกุมาร^{๓๓}นมพระทนต์ครบถ้วน ๔๐ ซี่ (เมืองบน ๒๐ เมืองล่างก็
๒๐ เท่ากัน) ^{๓๓}เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สมทันโต แลพระราชกุมาร^{๓๓}มีระเบียบพระทนต์เรียบร้อยเป็นอันดี อัน^{๓๓}จักเป็น
ลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

อวิวัตทันโต พระราชกุมาร^{๓๓}มีระเบียบพระทนต์มีไคห่าง สนิทกันเป็นอันดี อัน^{๓๓}จัก
เป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

สุกุกาใจ แลพระราชกุมาร^{๓๓}มีพระเชียวทง ๔ อันขาวบริสุทธิ์ อัน^{๓๓}จักเป็นลักษณะ
แห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

ปุกุชชิวโห ก็พระราชกุมาร^{๓๓}มีพระชิวหาอันอ่อนแลกว้างยาวยิ่งกว่าชิวหาทั้งปวง อัน^{๓๓}
จักเป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

พุดุมสสุโร กรวิกาณิ อนึ่ง พระราชกุมาร^{๓๓}มีพระสุระเสียงอันไพเราะประจบกับด้วย
องค์ ๔ ประการดุจเสียงแห่งท้าวมหาพรหมแลเสียงแห่งนกการเวก อัน^{๓๓}จักเป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษ
อีกข้อ ๑

อุภินัลเนคุโต แลพระราชกุมาร^{๓๓}มีดวงพระเนตรอันดำขิ่งนัก อัน^{๓๓}จักเป็นลักษณะแห่ง
มหาบุรุษอีกข้อ ๑

โคปชโม อนึ่ง พระราชกุมาร^{๓๓}มีดวงพระเนตรทั้งสองห้องโถงงามประจุกังจักขุแห่งลูก
โคอันเคลตลได้ชั่วครู่หนึ่ง อัน^{๓๓}จักเป็นลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

อุณณา ภูมุกนฺตเว ชาติกา พระราชกุมาร^{๓๓}มีพระอุณาโลมอันที่ระหว่งพระขนงทั้งสอง
ท่ามกลางพระนลาศวงเวียนเป็นทักษิณาวฏี มีพรรณอันขาวแลอ่อนดุจสำลี อัน^{๓๓}จักเป็นลักษณะ
แห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

อุตุพิสตีโต แลพระราชกุมารนั้นพระนลาถแลพระเกียรติอันบริบูรณ์ อันนี้จักเป็น
ลักษณะแห่งมหาบุรุษอีกข้อ ๑

ก็พระราชกุมารนี้ทรงประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการดังว่ามานี้ หากพระ-
องค์จะทรงครองพรവാตวิสัย ก็จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หากว่าจะผนวชก็จะเป็นพระอรหันต์
สัมมาสัมพุทธเจ้า ปราศจากกิเลสเครื่องมุงบังในโลก

ก็บรรดาพรหมณ์ทั้ง ๔ คนนั้น มาพบโดยโคตรนามว่าโกณฑัญญะ ซึ่งเป็นคนหนุ่ม
กว่าพรหมณ์ทั้งหมด เมื่อตรวจดูลักษณะสมบัติของพระโพธิสัตว์ ชูนิ้วมือนิ้วเดียวชี้พยากรณ์สถาน
เดียวเท่านั้นว่า "พระราชกุมารนี้ไม่มีเหตุที่จะทรงอยู่ครองเรือน จักทรงเป็นพระพุทธเจ้าปราศจาก
กิเลสเครื่องมุงบังอย่างแน่นอนทีเดียว"

แท้จริง พระมหาบุรุษ ทรงประกอบแล้วด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ดังว่ามา
นี้ด้วยอำนาจกรรมที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญแล้ว สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในลักษณะสูตร
ที่มหินทกาธิปไตยว่า

"ภิกษุทั้งหลาย มหาปุริสลักษณะแห่งมหาบุรุษ ๓๒ ประการเหล่านั้นแล แม้ฤๅษีทั้งหลาย
ภายนอก (ศาสนา) ก็ย่อมรู้ แต่ฤๅษีเหล่านั้นไม่รู้เลยว่า พระโพธิสัตว์ได้ลักษณะอันนี้เพราะ
บำเพ็ญคุณนี้" ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติปางก่อน เกิดเป็นมนุษย์ ได้สมทาน
อริบิณฑกในกุศลธรรมมิได้กลับกลอก ทรงประพฤติในกายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริตจำแนกทาน
รักษาศีล รักษาอุโบสถ ทำให้เกิดประโยชน์แก่มารดา บิดา สมณะ พรหมณ์อันหมั่นสั่งสอนผู้แก่
ในตระกูล และประพฤติในกุศลธรรมอันอื่น ๆ เพราะได้บำเพ็ญแต่สังสมกุศลกรรมนั้น และ
เพราะกุศลกรรมนั้นมากแลใหญ่ดี เบื้องหน้าแต่กายเพราะกายแก่พระองค์จึงทรงเข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติยิ่งกว่าเทพยดาอื่น ๆ ด้วยเหตุ ๑๐ ประการคือ อายุ วรรณะ สุขะ อดะ
อริบิณฑก รูป เสียง กลิ่น รส โสภณวัตถุ อันเป็นที่พึงพระองค์จึ่งเกิดจากอภัพนั้น มาบังเกิด
ในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือ มีพื้นฝ่าพระบาทเสมยเรียบเป็นอันดี"

"ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ข้อที่พระตถาคต อุดมคติเป็นมนุษย์ นำความสุสมาให้แก่ชน
เป็นอันมาก บรรเทาความหิวห้ำหั่นอันเกิดแต่ความสะอึก จักการุญคุ้มครองรักษาให้อย่างดีโดยชอบ-
ธรรม ได้ให้ทานพร้อมบริวาร เพราะบำเพ็ญกรรมนั้น พระองค์จึงมาเกิดชาตินี้ ได้ลักษณะคือ
มีพื้นฝ่าพระบาททั้งสองประกอบด้วยลายลักษณะงกจักรข้างละอันที่ฝ่าพระบาท"

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ละปาณาติบาต เว้นขาดจากปาณาติบาตปลงท่อนไม้และศัตราลงแล้ว มีความละอาย (ต่อบาป) ประกอบด้วยความเอ็นดู เกียกเกลื่อนเคราะหส์สัตว์ทุกจำพวก เพราะบำเพ็ญกุศลกรรมนั้นพระองค์จึงมาบังเกิดในชาตินี้ จึงทรงได้ลักษณะ ๓ ประการคือ มีสันพระบาทยาว ๑ มีนิ้วพระบาทและนิ้วพระหัตถ์ยาวเรียว ๑ มีท่อนพระกายกึ่งตรงกึ่งค้อมแห่งทั่วมหาพรหม ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ได้บริจาครของควรรคีย์ ของควรรวิโลก ของควรรคัม ซึ่งมีรสอันประณีต เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมอันนั้นพระองค์ จึงมาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือมีพระมิ่งสะอันทนาในเททั้ง ๗^๑ แห่ง”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ได้สงเคราะห์มหาชนด้วยสังกหัตถ์ ๔ ประการ คือ ทาน ๑ บิณฑบาต ๑ อคตจริยา ๑ สมานัตตตา ๑ เพราะบำเพ็ญกุศลกรรมนั้น พระองค์เสด็จมาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะ ๒ ประการ เหล่านี้คือมีพื้นฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม ๑ มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทประดับด้วยลายคาช้าย ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ได้ภาวีกวาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ประทุษร้ายมหาชน มีแก่นำประโยชน์เกื้อกูลและความสุขมาให้แก่สัตว์ทั้งหลาย บุชชาธรรมประจำ เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมนั้น พระองค์จึงทรงได้ลักษณะแห่งมหาบุรุษ ๒ ประการคือ มีพื้นฝ่าพระบาทหนา ๑ มีเส้นพระโสมมาค้ำสันทิ มีปลายกลีบขึ้นข้างบน ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ได้บอกรศปวีตยาจรรยาสมบัติ หรือการกระทำโดยเคารพว่าจะไรก็ตามที่เรอบอกไป ซอมหาชนเจริญ จึงจำได้โดยพลันอย่าต้องสงสัยนาน เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือมีฝ่าพระ-
 ชงหรือเรียวคุดงิ้วแห่งแห่งแข็งเนื้อทราย”

^๑ หลังพระหัตถ์ทั้งสอง หลังพระบาททั้งสอง พระอંગสะทังสองข้าง ถ้าพระศอก

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคตในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ ได้อุทิศหาเจ้าไปบูชาสมเด็จพระมหาสมณเจ้าว่า ท่านเจ้าข้า อะไรเป็นกุศล อุกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ ควรเสพ ไม่ควรเสพ อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำ จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขตลอดกาลนั้น แม้พระองค์ก็ไม่โกรธ ไม่มีความคับแค้น แม้ถูกมหาชนถาม ไม่ขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่ท้อแท้ ไม่กระทำความโกรธโทษและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ให้ปรากฏ ได้ให้ผ้าห่มเนื้อละเอียดอ่อน ผ้าเปลือกไม้เนื้อละเอียด ผ้าฝ้ายเนื้อละเอียด ผ้าไหมเนื้อละเอียด ผ้ากัมพลเนื้อละเอียด เพราะได้บำเพ็ญสังกตกรรมนั้น พระองค์เมื่อมาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือมีพระฉวีวรรณะละเอียดอ่อน เพราะทรงมีพระฉวีวรรณะสุ่ม ผงธุลีไม่ติดที่พระวรกาย”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อน เกิดเป็นมนุษย์ ได้รักษวนฎากิมิตรสหาย พวกห้องเพื่อนที่คุ้นเคยกันมานาน ได้รักษวนมารคากับบุตร บุตรกับมารดา บิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่ชายกับน้องสาว น้องสาวกับพี่ชาย ประชุมกันมีจิตยินดีปราโมทย์ในกุศลทาน เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือมีพระคุษะละเอียดอยู่ในผิว”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคตในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ คิดหาทางที่จะช่วยสงเคราะห์มหาชน รู้คุณพิเศษแห่งชาติบุรุษด้วยพระองค์เองว่า ‘ผู้นี้ควรคุณพิเศษนี้’ ในข้อนั้น การกระทำคุณพิเศษสำหรับบุรุษ ได้มีมาแต่เดิมแล้ว เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมนั้นพระองค์เมื่อมาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะมหาบุรุษ ๒ ประการเหล่านี้คือ มีปริมณฑลพระกายบริบูรณ์คู่กับปริมณฑลแห่งคันไทร ๑ เสด็จประทับยืนตามปรกติได้ก้มพระวรกายลงเสด็จฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองเหยียดลงไปจรดถึงพระขานมณฑล ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคตในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ หวังความเจริญประโยชน์ เกื้อกูล ความผาสุก ความเกษมจากโศกะแก่มหาชนว่าชอบหาชนจงเจริญด้วยทรัพย์สิน ชาติ สุตตะ บัญญา ทวิทย์และัญญาหาร นา สวน สัตว์สองเท้า สัตว์สี่เท้า บุคร ภรรยา ทาส กรรมกร บริษัท มิตร พวกห้องของเรา เพราะได้บำเพ็ญกุศลกรรมนั้นพระองค์มาเกิดในชาตินี้จึงได้มหาปฐิธลักษณะ ๓ ประการเหล่านี้ คือ มีพระวรกายบริบูรณ์คู่กับกายก่อนหน้าแห่งพญาวรชสีห์ ๑ มีท่ามกลางพระปฤษฎางค์อันบริบูรณ์ ๑ มีฝ่าพระค่อนกกลมงามเสมอสี ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระศาสดาในชาติก่อนเกิดเป็นมนุษย์ ไม่ได้เบียดเบียนหมู่สัตว์ ด้วยฝ่ามือ ก้อนหิน ท่อนไม้หรือศาสตราเพราะได้บำเพ็ญสังมกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเกิดในชาตินี้จึงได้ลักษณะคือมีประสาทสำหรับนำไปซึ่งรสอาหารอันเลิศแก่ไปทั่วพระวรกาย”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระศาสดา ในชาติปางก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ไม่เพ่งถึงความแตกต่าง ไม่ประพฤติกแตกต่างและไม่เพ่งถึงวิธีการที่แตกต่าง จักได้ว่ามีพระทัยตรงได้เป็นผู้ดูแลคฤหาสน์ด้วยพระจักขุอันเป็นที่รัก เพราะได้บำเพ็ญสังมกุศลกรรมนั้นพระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะแห่งมหาบุรุษ ๒ ประการเหล่านี้คือ มีพระเนตรคำสนิท ๑ มีดวงพระเนตรทั้งสองห้องใสงามดุจดวงจักขุแห่งโลก ๑”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระศาสดา ในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ เป็นหัวหน้า เป็นประมุขแห่งมหาชนในกุศลกรรมทั้งหลายในการประพฤติกุศล การจำแนกทานการสมทานคือการอยู่รักษาอุโบสถ ทำประโยชน์ให้เกิดแก่มารดา บิดา สมณะ พราหมณ์เทวเจตราชฤทธิเป็นใหญ่ในตระกูล และในกุศลธรรมอื่น ๆ เพราะได้บำเพ็ญสังมกุศลกรรมนั้นพระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะอันคือทรงมีพระนาคและพระเกียรตินับบริบูรณ์” “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระศาสดาในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ ละมูสาวทเว้นชกจากมูสาวท เป็นผู้มักคึกคักกล้าคำสัตย์ สืบต่อความจริง กล่าวไม่ให้เกิดคลาดเคลื่อนแก่ชาวโลก เพราะได้บำเพ็ญ สังมกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ ประการเหล่านี้ คือ มีพระโสมมาฆะและเสณ และมีพระอุณาโลมชาติชนที่ระหว่างพระขนงทั้งสองมีพระขนอันขาวอ่อนดุจสำลี”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระศาสดาในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ ละมูสุตวาจำส่อเสียด เว้นชกจากบิสุตวาจำส่อเสียดแล้ว ไต่บนช้างนั้นจะไปบอกช้างโน้นเพื่อจะทำลายคนเหล่านี้ หามิได้ พึงความช้างโน้นแล้วนำมาบอกช้างนี้เพื่อทำลายช้างโน้น หามิได้ เป็นผู้ทำให้คนผู้แตกร้างกันกลับสมภารสมานกัน เฝ้มให้สิ่งที่มีประโยชน์แก่กุล ยินดีที่จะให้สมภารรักใคร่พร้อมเพรียงกัน จะพูดจาสิ่งใด ก็พูดแก่จะให้พร้อมเพรียงกัน เพราะได้บำเพ็ญสังมกุศลกรรมนั้นพระองค์มาเกิดในชาตินี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ ประการเหล่านี้ คือ มีพระทนต์ถ้วน ๔๐ ทัก และมีพระเขี้ยวพระทนต์มีได้ห่าง สนิทกันเป็นอันดี”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคตในชาติก่อน เขากำเนิดเป็นมนุษย์ ละมรดาจาวาจา หยาบคาย เว้นชกจากมรดาจาวาจาหยาบคายเสีย วาจาใดเป็นถ้อยคำหาโทษมิได้ โฟเพราะเสนาหุ เป็นที่รัก จับจิกจับใจ เป็นถ้อยคำของชาวเมือง เป็นวาจาเป็นที่รักใคร่ พอใจของคนเป็นอันมาก กล่าววาจางว่ามานั้น เพราะได้บำเพ็ญสั่งสมกุศลกรรมนั้น พระองค์เมื่อมาเขากำเนิดในชาตินี้ จึงได้มหาปฐิถลักษณะ ๒ ประการเหล่านี้คือ มีพระชีวหาอันอ่อนแอกว้าง ๑ แดงทรงมีพระสุระเสียง อันไพเราะดุจเสียงของท้าวมหาพรหมแลเสียงแห่งนกกการเวก ๑”

“ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคต ในชาติก่อนเขากำเนิดเป็นมนุษย์ ละมรดาปลา ปวาจ เว้นชกจากลัมปลาปวาจ กล่าวถ้อยคำควรแก่กาลที่จะกล่าว กล่าวแต่ถ้อยคำที่เป็นจริง ถูกต้องตามธรรมวินัย กล่าววาจาเป็นหลักฐาน มีที่อ้าง มีที่สุด ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาล เพราะ ได้ทรงบำเพ็ญสั่งสมกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเขากำเนิดในชาตินี้ จึงได้ลักษณะคือทรงมีพระหู เสมือนคิ้วคางแห่งพญาราชสีห์” “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่พระตถาคตในชาติก่อนทรงเขากำเนิดเป็น มนุษย์ ละมิจฉาชีพ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาชีพ ทรงเว้นชกจากขณิกการโกงด้วยศรั้ง การโกง ด้วยเครื่องทวง โกงด้วยการนับ หลอกหลวงด้วยการยกเมฆ การฉ้อโกงจากอาการคือการพันแหว การฆ่า การจองจำ การถูกต้องโดยผิดแผกแตกต่าง การพิจารณาโดยหุนหัน เพราะได้ทรงบำเพ็ญ สั่งสมกุศลกรรมนั้น พระองค์มาเขากำเนิดในชาตินี้ จึงได้มหาปฐิถลักษณะ ๒ ประการเหล่านี้คือ มีระเบียบพระทนต์เรียบร้อยเป็นอันดีและทรงมีพระเชษฐา ๔ ชวรวินสุทธ์”

อัคภพของมหาบุรุษ ชื่อว่าอนามมี ๑๐ ประการ ประคับประคองแล้ว เพราะวิจิตร ด้วยทานอันวิจิตรและบุญอันวิจิตรด้วยประการฉะนี้ ผู้มีศรัทธาหรือผู้มั่งคั่งทุกจำพวกไม่สามารถจะ การทำให้เปลี่ยนแปลงได้ในโลก

จบกล่าวด้วยลักษณะแห่งมหาบุรุษ ๓๒ ประการ

เฉลิมพระนามราชโอรส

ลำดับนั้น พรหมณ์ทั้ง ๔ คน เมื่อจะชานาพระนามราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ พระองค์นั้น ได้ชานาพระนามถวายให้ว่า สิทธิคตะ เพราะทรงทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่โลกทั้งปวง ได้ ภายหลัง ทรงปรากฏพระนามว่า โศทม ก็ด้วยสามารถแห่งโคตร ก็ในกาลนั้น พระเจ้าสุทโธทนะ ตรัสถามว่า “โอรสของเราเห็นเรามณะอะไรจึงจักบวช” พรหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า

“เห็นนิมิต ๔ ประการ” พระราชา “นิมิตนั้น ๆ ก็อะไรบ้าง” พราหมณ์ “คือคนแก่ คนเจ็บ คนตายและบรรพชิต” พระราชา ครั้นสงสัยมากยิ่งว่า “ตั้งแค่นั้นไปพวกท่านจงห้ามอย่าให้นิมิตทั้ง ๔ มีรูปอย่างนี้เข้าใกล้โอรสของเรา” เพื่อป้องกันคนแก่เป็นต้นปรากฏที่คลองจักษุราชกุมาร ทรงวาง อารักขาไว้ทุกคราวทั้ง ๔ ทิศ

ลำดับนั้น พราหมณ์เหล่านั้น ไปสู่เรือนของคนเรียกบุตรทั้งหลายมาแล้ว กล่าวอย่างนี้ ว่า “ลูกรักพวกพ่อเป็นคนแก่แล้ว โอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ จักจรสู์เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า แม้พวกพ่อ จะได้เฝ้าโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะหรือไม่ได้เฝ้าก็ตามที่เกิด แก่พวกลูก เมื่อโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะนั้น ทรงผนวช บรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว จงบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า พระองค์นั้นเถิด” แค่นั้น ฝ่ายพราหมณ์ ๗ คน ดำรงอยู่ตลอดชั่วอายุแล้ว ในเวลาสิ้นอายุได้ไป ตามยถากรรมแล้ว ส่วนโอรสที่อุยู่พระราหมณ์ยังหนุ่มแน่นอยู่ยังไม่เป็นอะไร

ก็แล ในวันนั้น เมื่อพระกฤตพระญาติ ๑๖๐,๐๐๐ ประชุมกันแล้วในสถานที่อันเป็นมงคล พระญาติแต่ละคนให้บุตรคนหนึ่ง ๆ ออมรับว่า “พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะพระองค์จะเป็น พระพุทธเจ้า หรือพระเจ้าจักรพรรดิก็ตาม พวกเราจะถวายบุตรคนละคนให้ (เพราะ) ถ้าพระองค์ จักจรสู์เป็นพระพุทธเจ้าไซ้ร้ ก็จักมีกษัตริย์สมณะห้อมล้อมเสด็จเที่ยวไป ๑ ถ้าจักเป็นพระเจ้า จักรพรรดิไซ้ร้ ก็จักมีกษัตริย์ห้อมล้อมเสด็จเที่ยวไป ๑”

ส่วนพระนางมหาภายาเทวี บ้างเมื่อพระมหาสัตว์ประสูติล่วงไปได้ ๗ วัน ก็ทิวงคไป บังเกิดเป็นเทพบุตรในคฤศิกเทวโลก พระนางทรงสนพระชนม์เพราะเหตุประสูติมหาสัตว์ก็หามิได้ แก่ทรงสนพระชนม์เพราะสนอายุเท่านั้น แท้จริง สถานที่อันพระโพธิสัตว์ประทับย่อมเป็นเช่นกับ เจกียกฏี คนเหล่านี้จะใช้สอยอีกไม่ได้ คนอื่น ๆ ไม่สามารถจะอยู่หรือบริโภคนได้ นอกจากมารดา พระโพธิสัตว์ ราชบุรุษทั้งหลาย จึงทั้งพระนางมหาปชาบดีโคตมีไว้ในตำแหน่งอัครมเหสีแล้ว ประมาดพระชนมายุพระมารดาพระโพธิสัตว์มีกำหนดเท่านั้นเอง ฉะนั้น จึงทิวงคในกาลนั้นถามว่า “ทิวงคในวัยไหน” วิสขณาว่า “ในมัชฌิมวัย” แท้จริง สัตว์ทั้งหลายในปฐมวัยมีฉันทะราคะ แก่กล้า ตั้งเนืองหญิงที่มีกรรม จึงมิอาจรักษากรรมนั้นไว้ได้ สัตว์ในกรรมมากไปค้ำวโรค (กรรม นั้นหนักทำลายเสียโดยมาก) กาลเมื่อมัชฌิมวัยล่วงไปสองส่วนในส่วนคำรบ ๓ วัตถุประสงค์ เมื่อวัตถุประสงค์ ทารกที่เกิดในครรภ์ไม่มีโรค (โรคโดยมาก) เหตุดังนั้น แม้พระมารดาของพระโพธิสัตว์จึง

ทิวกกในวันที่ ๘ นับแต่วันที่พระนางเสวยสมบัติในปฐมวถ์ล่วงมัชฌิมวถ์ก็อยู่ในส่วนกำรบ ๓ จึง
ประสูติพระมหาสัควี อันนี้เป็นประเพณีธรรมตาของพระมารดาพระโพธิสัตว์ทุก ๆ พระองค์ใน
ปัจฉิมภพ

ก็ในกาลนั้น พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชทรงให้จัดสรรนางนมหลายร้อย ส่วนมีรูปโฉม
โฉมพรรณเสวยสงคามมาก พันจากไทย คือ สูงนัก คำนัก ผอมนัก อ้วนพนัก คำนัก ขาวนัก
เป็นต้น ให้อภิบาลบำรุงเลี้ยงพระโอรสแล้ว แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ พระนางมหาปชาบดี โคตมิ ซึ่ง
เป็นพระกนิษฐภคินีแห่งพระนางสิริมหามายาเทวี ทรงให้หนักุมารโอรสแห่งพระองค์แก่นางนมให้
บำรุงเลี้ยงรักษา ทรงบำรุงเลี้ยงพระโพธิสัตว์ให้เสวยถัญญูธราแห่งพระองค์ นัยว่า พระหนักุมาร
อ่อนกว่าพระโพธิสัตว์ ๒-๓ วัน เท่านั้น เมื่อพระหนักุมารนั้น ประสูติแล้ว พระนางมหา
ปชาบดีทรงมอบพระหนักุมารนั้นแก่นางนมทั้งหลาย ส่วนพระองค์ทรงปรนนิบัติบำรุงเลี้ยงพระ
โพธิสัตว์ให้เสวยถัญญูธราของพระองค์เอง ทรงให้เสวยพระกระยาหารเสวยถัญญูธรา ทรงบำรุง
เลี้ยงวันหนึ่ง ๒-๓ ครั้ง ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ทรงมีเหตุการณ์สุขุมสำเร็จด้วยดี ทรงเจริญด้วยบิร
ชย สิริโสภาคย์อันไม่มีที่สิ้นสุด ประหนึ่งเทพกุมารฉะนั้น

ต่อมา สมัยหนึ่ง ถึงวันวิปโยคการแรกนชาวยุพระราชาให้กแก่บังคับประคตประคต
พระนครกบิลพัสดุ์ทั่วทั้งหมกคามประหนึ่งเทพนคร ให้กแก่ไปประมาณ ๑๐๘ คัน ปลูกเชื้อผูก
กับทั้งเขาโคสุทที่จะใช้เทียมไถล้วนหมักด้วยเงินทั้งสิ้น แลไถเอออันหนึ่งซึ่งเป็นไถทอง ปลูก เชื้อ
ผูกที่จะใช้เทียมไถล้วนหมักด้วยทอง อันหม้ออำมาคย์ พรหมณ์และคณูหบดีซึ่งบังคับด้วยอสังการทุก
อย่าง (และ) อันทาสแถกรรมกรเป็นต้นซึ่งบังคับด้วยระเบียบของหอมและเครื่องลอบได้ หนึ่งห้า
ใหม่ ๆ แวดล้อมแล้วเสด็จไปสู่สมิเขตสถานที่กระทำวิปโยคแรกนชาวยุ ให้อยู่เชิญพระโพธิสัตว์
เสด็จไปในที่นั้นด้วย ในกาลนั้น มีรมพุกฤษ์คันหนึ่งมีรมเงทับ มีใบเน้นหนา ปานประหนึ่ง
ว่าอินทนิลคิริ อยู่ไม่ไกลจากที่แรกนชาวยุ พระราชา ทรงให้กแก่ที่สิริโสยาสน์แห่งพระมหาสัควี
ณ ภายใต้มรมพุกฤษ์คันนั้น ให้กแก่พลาในเบื่องบนซัดไปด้วยศาวทอง ให้ผูกม่านแควงไป
โดยรอบ ให้วางอารักขาแวดล้อม ให้อยู่เชิญพระโพธิสัตว์ซึ่งมีหม้อแห่งพระพิเลียงประคตประคต
แล้วเป็นบิรवारให้เนบิษนาการเหนือที่สิริโสยาสน์นั้น มีหม้ออำมาคย์แวดล้อม เสด็จไปสู่ที่แรกนชาวยุ
ทรงจับไถทอง อำมาคย์ทั้งหลายจับไถเงิน แล้วไถกลับไปกลับมา ในวันนั้น มีไถ ๑๐๐ ไถ ที่
ราชบุรุษค่านินการไถ ในที่นั้น พิลียงนางนมทั้งหลายผู้คองการจะเห็นกสมบัติอันใหญ่ยิ่ง จึงพา
กันออกไปภายนอกม่านเขียวเหลืองช้ายแสดขาว

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ทรงทอดพระเนตรดูช่างโขนและช่างไม้ ไม่พบเห็นใครเลย จึงเสด็จลุกขึ้นโดยเร็ว ประทับนั่งคู้บัลลังก์ทรงกำหนดลมหายใจเข้าออก ยังปฐมฌานให้บังเกิดแล้ว พระพี่เลี้ยงนางนมทั้งหลาย พากันเที่ยวไปในระหว่างเวลาที่พระโพธิสัตว์ขบฉันพระกระยาหาร ได้พากันไอ้อ้อยอยู่หนึ่งหนึ่ง เजाแห่งต้นไม้ที่เหลืองทั้งหลายได้หายไปแล้ว แต่เงาแห่งชมพูฤกษ์นั้น ได้ปรากฏเป็นปริมาตรประคองตะวันเที่ยง พวกนางนมพี่เลี้ยงทั้งหลาย ได้รีบกลับมากล้วยสำคัญว่า "พระลูกเจ้าอยู่ไกลเคียว" แล้วยกม่านขึ้น เดินเข้าไปข้างใน เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งขังสมาธิในที่บรรทม และปฏิหาริย์มหัศจรรย์อันนั้นได้รับไปกราบทูลพระราชาแล้ว พระราชาเสด็จมาแล้ว และได้ทอดพระเนตรเห็นพระปฏิหาริย์เป็นมหัศจรรย์นั้นเพราะได้ทรงไหว้เป็นครั้งแรกในขณะที่กาลเทวโลกาสนประคองอัญชลี ในวันที่พระโพธิสัตว์ประสูติพระโพธิสัตว์เป็นครั้งที่ ๒ ค่ายศรว่า "อันเป็นการไหว้ครั้งที่สองของข้าพเจ้า" พระราชาทรงประคองพิริวแรกนาขวัญแล้ว ในเวลาเย็น ทรงอัญเชิญพระโพธิสัตว์เสด็จเข้าสู่พระนครแล้ว

ก็เด พระโพธิสัตว์ ทรงมีพระชนม์พรรษาได้ ๗ พรรษาโดยลำดับแล้ว ครั้งนั้น พระราชาครัดถนออำมาตย์ทั้งหลายว่า "ธรรมคาถาภรณ์มีอายุ ๗ ขวบชอบใจเล่นอะไร" อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า "ชอบเล่นน้ำ พระเจ้าข้า" พระราชารับสั่งให้เรียกนายช่างในพระนครเป็นต้นมาแล้ว ครั้นว่า "ขอพวกท่านจงขุดสระโบกขรณีในที่โหนดเพื่อให้ไรสของเรารเล่นน้ำเถิด" อำมาตย์เหล่านั้นไปยั้งที่นั้นแล้วบักไม่หมายลงไปในภาคพื้นที่จะขุดแล้ว ขณะนั้น พิกพแห่งท้าวสักกะอมรินทรราช ไล่หัวนโหวแล้ว ท้าวสักกะ ทรงรำพึงดู ทรงทราบเหตุนั้นแล้ว จึงครัดเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรมาครัดว่า "ท่านจงลงไปเนรมิตสระโบกขรณี แล้วค่ายแก้ว ๗ ประการให้เป็นที่ตั้งสงฆาณอุทยานแห่งมหาบุรุษ" แล้วครัดบอกมาปณิธิสระโบกขรณีให้ทั้หมคนแล้วจึงทรงส่งไป วิสสุกรรมเทพบุตร ทูลอ้าล้าท้าวสักกะแล้วไป เนรมิตสระโบกขรณีในที่ซึ่งช่างเหล่านั้นกำหนดไว้แล้ว พื้นภายในได้เรียวยไปค่ายทรายแก้ว ๗ ประการ ในที่ข้างทั้ง ๔ ทิศก็ค่ายอิฐแก้ว ซีเขียนแล้วค่ายแก้ว ๗ ประการรอบสระ บันใดที่จะลงแล้วค่ายแก้วประพาฬ กั้นบันใดแล้วค่ายแก้วมณี ห้วยบันใดแล้วค่ายแก้ว ๗ ประการ มีคั้งค์ได้ ๑๐๐,๐๐๐ คั้ง มีทำที่จะลงเต็มด้วยทรายแก้ว ๗ ประการมีน้ำเต็มเมื่อมกปรคัยองค์ ๘ ประการ เอ็นไลปราศจากขุ่นมัวบริบูรณ์ด้วยมธุรส เคียรค้ายค่ายปทุมชาติมีพรรณ ๕ ประการ ไกรๆ โมพั้งคิกว่า "ปทุมชาติเกิดปราศจากเบือกกมนั้นอย่างไร" วิสขณว่า คอกปทุมเกิดด้วยบุญฤทธิ์ของมหาสัตว์และฤทธิ์ของเทพบุตร อีกประการหนึ่ง วิสสุ-

กรรมเทพบุตรเนรมิตเปลือกมดหอมไว้ในสระโบกขรณี อธิษฐานให้ปฐมชาติเกิดในสระโบกขรณี
 นั้น เนรมิตคอกบัวให้ลอยไปมาในสระนั้น มีคำพูดว่า "เนรมิตอย่างไร" วิสขณาว่า "วิส-
 สกรรมเทพบุตรเนรมิตวางทองหลายร้อย เนรมิตเปลือกมดหอมให้เต็มวางทองนั้นแล้วเนรมิตคอกบัว
 ทั้งหลายเหล่านั้นบานอยู่เป็นนิตย์ ลอยไปมาอยู่เหนือน้ำ เนรมิตเรือทั้งหลายเป็นเรือทอง เรือแก้ว
 มณี เรือเงิน เรือแก้วประพาฬ เรือแก้ว ๘ ประการ ถ้าเรือทองมีบัลลังก์เงินทั้งไว้ในเรือ เรือ
 เงินมีบัลลังก์ทอง เรือแก้วมณีมีบัลลังก์แก้วประพาฬ เรือแก้วประพาฬมีบัลลังก์แก้วมณี เรือแก้ว
 ๘ ประการมีบัลลังก์แก้ว ๘ ประการ ๗ บัลลังก์ทอง บั๊กเศวตจักรเงินไว้ บัลลังก์เงินบั๊กเศวต-
 จักรทอง บัลลังก์แก้วมณีบั๊กเศวตจักรแก้วประพาฬ บัลลังก์แก้ว ๘ ประการทุกชนิด มีเศวตจักร-
 แก้วทุกชนิด เรือทองมีพายเงิน เรือเงินมีพายทอง เรือแก้วประพาฬมีพายแก้วมณี เรือแก้ว
 ๘ ประการมีพายแก้ว ๘ ประการค้ำยัน เป็นอันว่า วิสกรรมเทพบุตรได้เนรมิตสระโบกขรณี
 ซึ่งมีประการค้ำที่ท้าวสักกะครวสไว้แล้วยิ่งกว่าสระนั้นทะเลโบกขรณีอันเป็นของทิพย์แล้ว ได้ไปสู่การถึงสี่
 พิภพแล้ว

ในวันรุ่งขึ้นอำมาตย์เป็นอันได้เห็นความถึงพร้อมแห่งสระโบกขรณีนั้น ได้กราบทูลแก่
 พระราชาแล้ว พระราชา เสด็จไปในที่นั้น ทอดพระเนตรเห็นสระโบกขรณีนั้น ได้ทรงทราบว่
 "ท้าวสักกะทรงเนรมิตไว้ด้วยอำนาจบุญแห่งบุตรของเรา" ทั้งแค้นนี้มา พระมหาสัตว์ได้เป็น
 ประหนึ่งว่า เทพกุมารทรงรักษาในสระนั้นพร้อมกบปวีสารเป็นอันมาก

ต่อมา พระมหาสัตว์ทรงเจริญวัยขึ้นโดยลำดับ ทรงมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษาแล้ว
 ลำดับนั้น พระราชา จึงดำรัสให้หาหมู่ช่างทั้งหลายมีช่างไม้ ช่างอิฐ ช่างปูนและช่างเขียนเป็นต้น
 มาประชุมพร้อมกันให้สร้างปราสาท ๓ หลัง ซึ่งเหมาะสมแก่ฤดูทั้งสาม สำหรับเป็นที่ประทับของ
 พระมหาสัตว์ ทั้งแค้นนี้มา ช่างเหล่านั้นจึงได้เริ่มลงมือทำงาน ก่อสร้างปราสาท ๓ หลัง คือ
 ปราสาทอันสมควรจะเสด็จอยู่ในเหมันตฤดูมีพื้น ๔ ชั้น ปราสาทอันสมควรจะเสด็จอยู่ในกิมหันตฤดู
 มีพื้น ๕ ชั้น ปราสาทอันสมควรจะเสด็จอยู่ในวสันตฤดูมีพื้น ๘ ชั้น แยกกำหนดโดยส่วนสูงนั้น
 สมควรทั้ง ๓ ปราสาท ส่วนพื้นนั้นแตกต่างกัน ในฤดูเหมันตมีพื้นแคบทุก ๆ ชั้น สมควรแก่
 ฤดูหนาว ในฤดูกิมหันต์ กว้างขวางสมควรแก่ฤดูร้อน ส่วนในฤดูวสันตก็ พื้นจากทั้งสองอย่าง
 สมควรแก่ฤดูฝน ในปราสาท ๔ ชั้น ได้กคีสหบัญชรประทุนหน้าข้างเป็นต้นไว้สนิทที่ ปราสาท
 ๕ ชั้น ไม่ให้สนิท ส่วนที่ปราสาท ๘ ชั้น ช่างหนึ่งกคีสหบัญชร แต่อีกข้างหนึ่งไม่ให้สนิท

เมื่อพวกช่างจิตรกรรม เมื่อจะวาดลวดลายปราสาท ๔ ชั้น ได้คิดดวงไฟไว้ที่ฝาเส้าหินและหลังคา
 เป็นคัน ที่ปราสาท ๔ ชั้น จัดตั้งคอกอุบล คอกโกมุก คอกบัว คอกจงกลนเป็นคันไว้แล้ว
 ที่ปราสาท ๗ ชั้น จักวางไว้ให้มีทั้ง ๒ อย่าง ที่ปราสาท ๔ ชั้น จักวางคานเพดานชรักด้วยคาวทอง
 คาวแก้วมณี คาวเงิน ประหนึ่งห้อยย้อยไปด้วยผู้พวงกุสมเสาวคนธชาติ พวงดอกไม้ พวงแก้วมุกดา
 เป็นคัน ละเยื้องคียงนัก เหมาะแก่ฤดูร้อน ส่วนนอกประดับด้วยปักษีพัศตร์แลโกไลยพัศตร์รุ่งโรจน์
 ด้วยแสงสว่างนานาชนิดไว้ในที่นั้น ๆ หนึ่งได้แวคางเพดานด้วยสถาปรีการอนวิจิตรคือสุวรรณ-
 วิศุทวิภูษณบัลลังก์เป็นคัน ที่ปราสาท ๔ ชั้น แวคล้อมเพดานลวดด้วยสถาปรีการอนอิงงาม
 ละเยื้องคียงนัก เหมาะสมแก่ฤดูหนาว ที่ปราสาท ๗ ชั้น ปลูกไว้ให้มีทั้ง ๒ อย่าง เหมาะสมแก่ฤดู
 เมื่อการสถาปนาปราสาททั้ง ๓ สำเร็จแล้ว พระราชาทรงพระดำริว่า "โอรสของเรา
 เจริญวัยแล้วเราจักถว้ถรมงคลแก่พระโอรส จักเห็นพระโอรสครองสิริราชสมบัติ" พระราชา จึง
 ทรงส่งข่าวสาส์นไปแจ้งแก่เจ้าท้าวทั้งหลายว่า "ขอพระประยูรญาติวงศานุวงศ์ทั้งหลาย จงยกแ่
 ธิคาสั่งมาถวายทุกพระองค์" ท้าวราชทั้งหลาย ได้ทราบพระราชสาส์นวันสังคายนแล้ว ก็ส่งข่าว
 สาส์นตอบไปว่า "ก็พระราชกุมารมีพระรูปอันงามอย่างเทียว แต่ไม่ทรงทราบศิลปศาสตร์อะไร ๆ
 จักไม่สามารถเลี้ยงดูภรรยาได้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจักไม่ถวายธิดาก่อน" พระราชา ทรงทราบ
 สาส์นตอบนั้น จึงเสด็จไปสำนักราชโอรสคร่ำครวญเรื่องนั้นแล้ว พระโอรสคร่ำครวญว่า "ควร
 แสดงศิลปศาสตร์อะไร" พระราชา "ลูกควรจะยกสหัสตามธนู (อันหนักถึงกำลัง ๑,๐๐๐ บุรุษ จึง
 ยกขึ้นได้) แสดง พระโอรสคร่ำครวญว่า "ถ้าเช่นนั้น จงรับสั่งให้นำธนูนั้นมาเถิด" พระราชารับสั่งให้
 นำธนูนั้นมาทรงมอบให้แล้ว บุรุษ ๑,๐๐๐ คน ได้ยกธนูนั้นมาถวายแล้ว พระมหาราช รับสั่งให้
 นำสหัสตามธนูนั้นมาใกล้สระแล้ว ประทับนั่งบนบัลลังก์นั้นเอง ทรงเอานิ้วหัวแม่พระบาทคืบสาย
 ธนูขึ้นมา ทรงเอานิ้วพระบาทนั้นเอ็งอธนูขึ้น ทรงเอาพระหัตถ์ซ้ายจับคันธนู พระหัตถ์ขวาคืบ
 สายธนูแล้ว ชาวนครบิลพัศค์ทั้งหมดได้เบ้หน้าจะหวนไหวไปทั้งสนแล้ว เมื่อมหาชนได้ตาม
 กันว่า "นี่เสียงอะไร" บางพวกกล่าวว่า "เสียงฟ้าคำราม" ต่อมา คนเหล่านี้ พุฒกันว่า
 "พวกท่านไม่รู้ ไม่ใช่ฟ้ากระแทกคอก แต่เป็นเสียงธนูเบา" ฝ่ายอีกพวกหนึ่ง กล่าวว่า "แม้
 พวกท่านไม่รู้ นี่เป็นเสียงธนูเบาทั้งทำไม่ แต่เป็นเสียงแผ่นดินไหว" ส่วนอีกพวกหนึ่งกล่าวว่า
 "พวกท่านนั่นเพื่อไปทำไม เสียงนี้เป็นเสียงการศึกสาธนูขององค์วิศุทกุมาร ซึ่งยกสหัสตามธนูขึ้น
 และศึกสาธตสหัสตามธนูนั้น" พวกท้าวราชทั้งหลาย ได้สดับข่าวนี้แล้วก็ชว่นกันยินดีด้วยเหตุนี้
 ได้มีความประสงค์อย่างหนึ่งที่จะถวายธิดาทุก ๆ องค์แล้ว

พระมหาบุรุษครัดถามอีกว่า "กัวยจะแสดงอะไรอีก" ชาวเมืองกราบทูลว่า "กัวยจะแสดงการยิงธนูเจาะแผ่นเหล็กยาว ๘ องคุลี" พระมหาบุรุษได้เจาะแผ่นเหล็กนั้นแล้ว ครัดถามว่า "กัวยจะทำอะไรอย่างอื่นอีก" ถ้าคัมภีร์พระราชาครัดว่า "กัวยจะเจาะแผ่นกระดานไม้ประคู้ ๔ องคุลี" พระมหาบุรุษ ได้ทรงเจาะแผ่นกระดานไม้ประคู้แผ่นนั้นแล้ว ครัดว่า "กัวยจะทำอะไรอย่างอื่นอีก" พระราชา "กัวยจะแสดงการเจาะแผ่นกระดานไม้มะเคือหนา ๑ คืบ" พระมหาบุรุษ ได้ทรงเจาะแผ่นกระดานไม้มะเคือนั้นแล้ว ครัดว่า "กัวยจะกระทำอะไรอย่างอื่น" ถ้าคัมภีร์ พระราชาครัดว่า "กัวยจะเกี่ยวเขนทรายบ้าง เกี่ยวใบไม้บ้าง" พระมหาบุรุษ ทรงเจาะเกี่ยวเขนนั้น ๆ แล้ว ทรงยิงลูกธนูประมาณอุสุทะ ๑ ลงในน้ำแล้ว ส่วนบนบก ๔ อุสุทะ ถ้าคัมภีร์ ชนทั้งหลายกราบทูลว่า "กัวยให้แสดงชนทางจามรี" กัวยัญญาที่ผลมะอีก พระมหาบุรุษ ครัดว่า "ถ้าเช่นนั้น ของงผูกผลมะอีกไว้ในที่โชนหนึ่งเถิด" ทรงให้ผูกหางทรายไว้ด้วยเครื่องหมากคือผลมะอีกในที่โชน ได้โชนหนึ่ง ทรงยิงลูกธนูไปในทิศทั้งหลายที่ปกคลุมไปด้วยเมฆหมอกก็คมจนจุเวลาราตรี ลูกศรที่ติดธนูนั้น ครั้นวิ่งไปแล้วก็ได้แสดงชนทางทรายจามรีในที่สุกโชนหนึ่งแล้วกลับเข้าสู่แผ่นดินแล้ว ถ้าคัมภีร์ พระมหาบุรุษ ได้แสดงศิลปศาสตร์ ธนูอันเป็น อสธารณณ์มิได้มีทั่วไปแก่ผู้อื่น ๓ ปลายศร เข็อกศร หินศร บันไดศร ปราสาทศร มณฑปศร พระมหาบุรุษ จะทรงแสดงเท่านี้เท่านี้ก็ห้ามได้ แก้วนั้น พระมหาบุรุษ ทรงแสดงศิลปศาสตร์ทุกชนิดซึ่งมีอยู่ในโลกได้

ถ้าคัมภีร์ เหล่ากษัตริย์ทุกพระองค์ต่างมีความยินดี ได้ประดับประดาธิดาของตน ๆ ส่งไปแล้ว รวมเป็นนางชัศคิยัญญา ถอนนามได้ถึง ๔๐,๐๐๐ นาง พระราชาทรงราชาภิเษกพระมหาบุรุษให้เสวยราชสมบัติแล้ว

ก็พระนางพิมพ์าเทวีได้เป็นอัครมเหสีของมหาบุรุษแล้ว แลพระนางพิมพ์าเทวีนั้น ทรงสิริโฉม นุ่มลิ้มใส ประกอบด้วยความงาม ๕ ประการ ปราศจากสรีรโทษ ก็เพราะเหตุที่พระนางพิมพ์าเทวีนั้น ไม่สูงนัก ไม่เตี้ยนัก ไม่อ้วนนัก ไม่ผอมนัก ไม่ดำนัก ไม่ขาวนัก งามเกินผิวมนุษย์ แต่ไม่ถึงผิวเทวดา ฉะนั้น ทรงปราศจากสรีรโทษ ทรงประกอบด้วยความงาม ๕ ประการ เหล่านี้คือ ผิวงาม เนื้องาม เอ็นงาม กระดูกงาม วัยงาม ชื่อว่า ทรงประกอบด้วยความงาม ๕ ประการ แท้จริง พระนางพิมพ์านันไม่มีกิจที่จะเกี่ยวข้องกับแสงสว่างที่จรมมา แต่พระนางมีแสงสว่างแผ่ไปได้ ๑๒ คอยก ด้วยแสงสว่างสรีระของพระนางนั่นเอง นี่จัดเป็นความงามผิวของพระนางพิมพ์าเทวีหนึ่ง ที่สุกแห่งมือและเท้าทั้ง ๔ ของพระนาง ย่อมเป็นประหนึ่งว่า ถูกกระทำ

บวกรรมด้วยครึ่ง กล้ายแก้วประพาศสีแดงและฝักมณฑลแดง นัจกเป็นความงามเหนือของพระนางพิมพ์าเทวีนัน พระนาง ๒๐ โทที่ยังไม่พ้นจากเนื้อ เป็นประหนึ่งว่าสัมผัสด้วยครึ่ง โทที่พ้นจากเนื้อแล้ว เป็นประหนึ่งว่าสายแห่งน้ำนม นัจกเป็นความงามแห่งเอ็นของพระนางพิมพ์าเทวีนัน พระนางมีพระทนต์สามเล่มเย็บสนิท ปรากฏเป็นประหนึ่งว่า ระเบียบของเพชรที่เจียรไนดีแล้ว นัจกเป็นความงามแห่งพระอิฐของพระนางพิมพ์าเทวีนัน พระนางมีพระขนมหัศจรรย์ ๑๐๐ บักก็ ๑๑๖ บักก็ ย่อมเป็นประหนึ่งว่ามีพระขนมหัศจรรย์ ๑๖ พรรษา ไม่มี ความแตกต่างด้วยสติ นัจกเป็นความงามยิ่งของพระนางพิมพ์าเทวีนัน แท้จริง พระนางพิมพ์าเทวีนันมีความงามเห็นปานนั้นนี้ ใต้เป็นอัศจรรย์ เป็นที่รัก เป็นที่พอใจของมหาบุรุษ

พระมหาบุรุษ มีหญิงนักพื่อนที่ประทับตกแต่งแล้วเป็นบริวารเหมือนพระอินทร์ อันนางฟ้าวิยัภักทิวาแล้อมนำเรอด้วยเหล่าหญิงนักคนตรีล้วนไม่มีรายปนทรงเสวมหาสมบัติ ประทับอยู่ในปราสาท ๓ หลังกิ่งกล้วย โยสลับเปลี่ยนไปคามฤดู ในฤดูแห่งหนึ่ง อันเหล่าหญิงนักคนตรีล้วนนำเรออยู่ ประทับอยู่ในปราสาท ๔ ชั้น ๔ เคียน เพื่อปวีบพระองค์ให้เหมาะสมแก่ฤดู ในคิมหันต์ฤดูประทับอยู่ที่ปราสาท ๕ ชั้น ในที่ใกล้สถูปของปราสาทนั้น พนักงานทั้งหลายตั้งอย่างทองใหญ่ ๆ เติมไปค้ายสุคนธ์โรทกลดยไว้ซึ่งเบญจบุปผชาติ ในอย่างนั้นในอากาศมณฑลแป ชาวพนักงานเรือเพดานการปรกก็ออกแล้ว คิกคังเพดานสี่เหลี่ยมไว้ ช้างรอบ ๆ แวดล้อมด้วยกำแพงม่านสีเขียว ภายใต้มันมีพื้นสีสองสว่างจุกอินทนิลฉณี ในอากาศที่ใกล้มณฑลแปลาคนึงกระบือด้วยกำลังยนต์ มีศิลายนต์ห้อยย้อยอยู่บนแห่งกระบือนั้น ในกาลนั้น พระมหาบุรุษ ทรงพระภูษาตราพราภรณ์วิบุลยพิณฉัตรบรรณมีพรตเชียวทรงประทับด้วยเครื่องทรงสี่เหลี่ยมมีพวงลอกไม้ฉัตรบรรณและเครื่องได้ทำฉัตรบรรณแล้ว เมื่อนางศิลายนต์นางนักพื่อนทุกนางก็ประทับประจำแล้วเช่นกันมหาบุรุษ พระมหาบุรุษนั้น ทรงแวดล้อมด้วยเหล่านางริ้วแกงตัวด้วยสี่เหลี่ยมล้วน แวดล้อมด้วยอเนกอนงค์นักรักษาศักดิ์ราชกัญญาล้วน นุ่งหม้อด้วยนิ้วถาดฉัตรบรรณทั้งสิ้น ครุวนาประหนึ่งพญาฉัตรบรรณราชอินทร์แวดล้อมด้วยหมู่ฉัตรบรรณชาคิเป็นบริวารเสด็จเข้าสู่สถานมณฑลแปที่ประทับประจำแล้วประทับนั่งท่ามกลางบัลลังก์สี่เหลี่ยมด้วยคอกไม้ศิลาที่ธรณีประตู ในขณะนั้น พนักงานทั้งหลายได้ใช้ระหัดไธน้ำซึ่งจากสระโบกขรณี ให้ไหลไปตกที่สุกเพดาน ให้ศิลายนต์ห้อยย้อยอยู่บนแห่งกระบือ บันไดเสียงเป็นประหนึ่งว่าเสียงเมฆระฆังหัม (และ) เป็นประคุกการศกของสายน้ำคอบมีวิรุชากสายฉนั้น พระมหาบุรุษเสด็จโสรจตรงสถินธุชารา ณ สระโบกขรณีนัน ป่านประหนึ่งว่าลาหกวเทวราชอินทร์สงสนานวิไลโสภชารา แวดล้อมด้วยพลาทกเทพ-

อัปสรกัญญาทั้งหลาย ฉะนั้น เป็นอันว่า ประทับที่ปราสาทคิมหันตฤกษ์นั้น ๔ เดือน โขยเนก
ประการแล้ว ไหว้สันทฤกษ์ ประทับอยู่ปราสาท ๗ ชั้น ๔ เดือน เพื่อทรงปรับพระองค์ให้เข้าใกล้กับ
ฤกษ์แล้ว พระมหาบุรุษ ทรงเสวยสมภิกข์ในปราสาท ๓ หลัง ซึ่งเหมาะแก่ ๓ ฤกษ์ประทับอยู่โดย
สืบเปลี่ยนกันตามฤกษ์ด้วยประการฉะนี้

มหากนิษกรณณ์

อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์มีพระราชฤทัยประสงค์จะเสด็จประพาสพระวราชอุทยาน
ทรงครุสรีเรือนายสารตีมาแล้วครั้นว่า "จงยกแ่งรถ เขาก็ไปเที่ยวชมอุทยาน" นายสารตีรับว่า
"ก็แล้ว สมภิกข์เทพ" จึงยกแ่งอุกรมรถพระที่นั่งทรง ขจิกด้วยแก้ว ๗ ประการ ห่มด้วยหนังราชสีห์
เสื่อไกรงค์และเสื่อเหลืองงามสะอาคังว้างเรื่องมีพรรณประคองอุทัยพิภากรจรัส มีก้ามมาก ด้วยเครื่องลาด
อันวิจิตร ด้วยรวงทองสูงปลั่งเป็นคันและด้วยเครื่องประคับอันเหลือเทียมม้ามงคลวสินธ์พั้ง ๔ มี
สลึงคอกโกกนุพทุมบุษยชาติ มีเขว้คังครุชดลาดมแล้วกราบทูลพระมหาบุรุษว่า "เพ็ญมรดไว้แล้ว
พระเจ้าข้า บัดนี้ ขอสมภิกข์เทพทรงทราบกาลที่จะเสด็จประพาสพระอุทยานเถิด" พระมหาบุรุษ
เสด็จจรสู่วราชรถอันประเสริฐที่ประคับประคองแล้วเช่นกับเทพวิมาน ทรงแวดล้อมด้วยเสนานันประ
กอบด้วยองค์ ๔ อันใหญ่ เสด็จประพาสมุ่งพระพักตร์ไปพระวราชอุทยานด้วยสัตยาของจอมเทพ

ลำดับนั้นแล สุทธาวาสเทวศา พุคคินว่า "กาลที่พระสัทธัตถราชกุมารจะครุสรีกัใกล้
เข้ามาแล้ว พวกเราจักแสดงบุพนิมิตให้สัทธัตถราชกุมารนั้นทอศพระเนตร" จึงให้เทพบุตรองค์
หนึ่งแปลงเพศเป็นคนแก่ ฟันหัก ผมหงอก หลังโก่ง มีมือถือไม้เท้า สันนั่งงออยู่ข้างหน้ามหาบุรุษ
พระมหาบุรุษและนายสารตีเท่านั้นเห็น ส่วนคนอื่นไม่เห็น ลำดับนั้น พระมหาบุรุษ ครุสรี
ถามนายสารตีว่า "ก่อนนายสารตีผู้สหาย บุรุษนี้หมายความว่าอะไร แม้ผมของบุรุษนี้ไม่เหมือนของชน
เหล่านี้ แม้กายของชายคนนี้ก็เหมือนของชนเหล่านี้" นายสารตี "ข้าแก่สมภิกข์เทพชายคนนั้นแล
ชื่อคนชรา บัดนี้ คนชราจะมีโตมชีวิตอันยาว พลันจะถึงมรณภาพเป็นแน่" พระมหาบุรุษ "ก่อน
นายสารตีผู้สหาย ถ้าเช่นนั้นแม้ตัวเรานี้ก็จะแก่ไม่ล่วงชราธรรมเลยหรือ" นายสารตี "แม้พระองค์
และพวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหมดก็ต้องแก่เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นชราธรรมไปได้ พระเจ้าข้า" พระ
มหาบุรุษ ทรงสลับชว้าขึ้นแล้ว ทรงผลทพระทัยว่า "ท่านผู้เจริญ นาคีเถียนราชินี ซึ่งเป็นเหตุให้
คนเกิดมาแล้วมีชราธรรมปรากฏ" จึงเสด็จกลับจากที่นั้นแล้ว เสด็จจรสู่วปราสาทนั่นเอง พระวราช

ครั้นตามนายสารดีว่า "เพราะเหตุไร บุตรของเราจึงกลับเร็ว" นายสารดี "เพราะทอดพระเนตรเห็นคนแก่ พระเจ้าข้า" พระราชา ทรงสดับความเป็นไปนั้น หวังพระทัย กำชับให้วางการฮาวักซาในที่ไกลได้กึ่งโยชน์

ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระมหาบุรุษ ทรงพระประสงค์จะเสด็จประพาสพระราชอุทยาน เสด็จขึ้นราชรถอันประเสริฐซึ่งประทับประจำไว้แล้ว กำลังเสด็จไป ได้ทอดพระเนตรเห็นคนซึ่งเหวคนแรมนิกเป็นเคนอาพาธ ตกซาก เป็นไข้หนัก เบื่อนมุขและกวีตของตน นอนอยู่ ถูกรนเหล่ายืนล้อมเข้าปลูกให้กินอยู่ ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้ว ได้ครัดตามนายสารดีว่า "ดูก่อนนายสารดีผู้สหาย ชายคนนั้นชื่ออะไร แม้นั้นคำทั้งสองและศีรษะของเขา ไม่เหมือนคนเหล่านี้" นายสารดี "ชายคนนั้นชื่อว่า คนเจ็บพระเจ้าข้า" พระมหาบุรุษ "ดูก่อนนายสารดีผู้สหายก็ชื่อว่าคนเจ็บเป็นอย่างไร" นายสารดี "ข้าแค้นสมคិតพิพ ชายผู้คนแล้วชื่อว่าคนเจ็บ จะพึงหายจากอาพาธนั้น ชื่อแม่โจน" พระมหาบุรุษ "ดูก่อนนายสารดีผู้สหายถึงแม่เราก็น่ามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้หรือ" นายสารดี "ข้าแค้นสมคิตพิพ ทั้งพระองค์และข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหมคน่ามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้" พระมหาบุรุษ ทรงสดับความเป็นไปนั้น ทรงตลคพระทัยว่า "ดูก่อนท่านผู้เจริญ แน่ก็เคยเขากซึ่งเป็นเหตุให้คนที่เกิดมาแล้วมีความเจ็บปรากฏ" เสด็จกลับจากที่นั้น เสด็จขึ้นสู่ปราสาทแล้ว พระราชา ครัดตามนายสารดีว่า "เพราะเหตุไร บุตรของเราจึงกลับเร็ว" นายสารดี "เพราะทอดพระเนตรเห็นคนแก่ พระเจ้าข้า" พระราชา ทรงสดับข่าวนั้นแล้ว ให้เจ้กัหญิงนักพื่อน จักการฮาวักซาไว้อย่างดี วางฮาวักซาในที่ไกลประมาณ ๓ ก้าวคโยธรอบแล้ว

ในวันรุ่งขึ้น พระมหาบุรุษ ขณะเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นบุรุษซึ่งทำกาลกิริยาอันเหวคนแรมนิก อันประชุมชนหมู่ใหญ่กระทำความรำหู่ให้เกิดแก่คนทั้งหลาย ซึ่งถูกก็เสดวีรคแล้ว ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้ว ได้ครัดตามนายสารดีว่า "ดูก่อนนายสารดีผู้สหาย บ่ประชุมหารนนั้น ประชุมกันแล้วจะทำความรำหู่ตักแก่คนทั้งหลายผู้ถูกก็เสดต่าง ๆ ุคแล้วได้อย่างไรหนอ" นายสารดี "ข้าแค้นสมคิตพิพเห็นแล้วชื่อว่าคนตายแล้ว บัดนี้ มารดา บิดา หรือญาติตายโดยทิศเหล่านี้ จะไม่ได้เห็นเขากอีก แม้นผู้ที่ล่องลับไปแล้วนั้น ก็จักไม่เห็นมารดา บิดา หรือญาติตายโดยทิศเหล่านี้" พระมหาบุรุษ "ดูก่อนนายสารดีผู้สหายถึงแม่เราก็น่ามีความตายเป็นธรรมดา จะไม่ข้ามล่วงพ้นความตายไปได้ สมคิตพิพ พระเทวีหรือญาติตายโดยทิศเหล่านี้ ก็จักไม่ได้เห็นเรา

แม้เราก็จักไม่เห็นสมมิกเทพ พระเทวีหรือญาติสายโลหิกเหล่านี้หรือ” นายสารดี “ข้าแต่สมมิกเทพ พระองค์และข้าพระพุทธเจ้าทั้งหมดมีความกายเป็นธรรมกาย จะไม่ล่วงพ้นความตายไปก็ได้” พระมหาบุรุษ ทรงสลับขำว่านั้น ทรงสลดพระทัยว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ นาคีเคียนชาติซึ่งเป็นเหตุให้ท่านเกิดมาแล้ว มีความแก่ มีความเจ็บ มีความตาย ปราภฏ” เสียดใจนึกจากที่นั่นแล้ว เสียดใจนึกปราสาท แม่พระราชา ทรงทราบเหตุแห่งการเสียดใจนึกจากพระอุทยานของราชโอรส อย่างเต็มแล้ว ครั้นจึงให้พระสนมทั้งหลายยกเตียงเบญจกามคุณ ให้กำชับพิทักษ์รักษายิ่งกว่าแต่ก่อน ให้จักษวารักษาไว้ในที่ไกล ๑ โยชน์โดยรอบแล้ว

รุ่งขึ้นเมื่ออีกวันหนึ่ง ขณะมหาบุรุษเสด็จประพาสพระวราชอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็น บรรพชิตซึ่งทรงอกมเพศ นุ่งห่มผ้าเรียบร้อย สบเส้งอม ผีผ่นเสน กุ่มครองอินทรี ซึ่งเทวคาเนรมิตแล้วเหมือนที่ผ่านมา ครั้นแล้ว จึงคร่ำถมนายสารดีว่า “ดูก่อนนายสารดีบุรุษนี้กำลังกระทำอะไร แม้ที่ระเซและผ้าของเขาไม่เหมือนกับคนอื่น” นายสารดี จะไม่รู้บรรพชิตหรือ คุณของบรรพชิต เพราะยังไม่รู้พุทธปมาทกาลก็จริง ถึงอย่างนั้นด้วยอาณาภาพเทวคา จึงกล่าวกรวมทูลมหาบุรุษว่า “ข้าแต่สมมิกเทพ ผู้นี้แต่ ชื่อว่าบรรพชิต” พระมหาบุรุษ “ดูก่อนนายสารดีก็ชื่อว่าบรรพชิตนี้ เป็นโจน” นายสารดี “ข้าแต่สมมิกเทพ บุคคลนี้ ชื่อว่าบรรพชิต เพราะประพฤติธรรมดี ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ ประพฤติกุศลดี บำเพ็ญบุญยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไม่เบียดเบียนกัน อนุเคราะห์หมู่สัตว์” พระมหาบุรุษ ทรงสลับขำว่านั้น ทรงโสมนัส ครั้นว่า “ดูก่อนนายสารดี ถ้าอย่างนั้น ท่านจงส่งรดไปบิณฑกที่บรรพชิตนั้นอยู่เถิด” พระมหาบุรุษ ประทับยืนอยู่บนราชรถและได้คร่ำถมนับบรรพชิตนั้นแล้ว ถิ่นว่า “ดูก่อนสหาย ก็ท่านทำอะไร แม้ที่ระเซและผ้าทั้งหลายของท่าน ทำไม่ไม่เหมือนของคนเหล่านี้”

บรรพชิต “ข้าแต่พระองค์สมมิกเทพ อากมาแล ชื่อว่าบรรพชิต”

พระมหาบุรุษ “ดูก่อนสหาย ก็ท่านกระทำอะไรอยู่ ท่าน ชื่อว่าเป็นบรรพชิตเพราะเหตุไร”

บรรพชิต “ข้าแต่พระองค์สมมิกเทพ อากมา ชื่อว่าเป็นบรรพชิต เพราะประพฤติธรรมดี ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ ประพฤติกุศลอันดี ประพฤติบุญยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไม่เบียดเบียนและเพราะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สัตว์เล็ก” พระมหาบุรุษ ทรงสลับขำว่านั้นแล้ว ได้ทรงอนุโมทนาว่า “ดูก่อนท่านบรรพชิต ท่านชื่อว่าเป็นบรรพชิต ชื่อว่าเป็นคนดี เพราะประพฤติธรรมดี ประ-

พฤกษารวมสามเสมอ ประพฤติกุแก่กุด ประพฤติบุญอนันติ ไม่เบียดเบียนและเพราะอนุเคราะห์สัตว์
 เกิกมา” ดังนั้นแล้ว ทรงเกิดความพอใจในบรรพชาว่า “ควรที่เราจะยึดเอาอุคัมแพกเทป่านนี้” แล้ว
 เสด็จประพาสพระราชอุทยานในวันนั้น ทรงกรีธาประพาสในพระราชอุทยานอันประเสริฐ ปาน
 ประหนึ่งว่าสวนจิตรลดา อันโสมฆาการกักก้องไปด้วยเสียงสกุตม์กษาคณามุขทรงสโกฎฐาโกกิลลาชาติ
 เป็นคั่นค่างประกาศกัณฑ์สำเนียงสนั่นเสนาะไพเราะเจริญใจ เคียรค้ำชไปด้วยเบญจปทุมชาตินานา
 ชนิด ผลคือออกอกผลเป็นพุ่มเป็นพวงหลากชนิดตลอดทั้งวันแล้ว

กัพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย มีพระชนมายุอัน เมื่อผ่านไป ๑๐๐ ปี จึงได้ทอดพระเนตร
 เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิตแต่ละอย่าง ส่วนพระโพธิสัตว์ของเรา เพราะทรงอุปบัติ
 ในสมัยที่สัตว์ทั้งหลายมีอายุสั้น เมื่อล่วงไปแต่ละ ๔ เดือน ขณะเสด็จประพาสพระราชอุทยาน จึงได้
 ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิตแต่ละอย่างโดยลำดับ ด้วยอาการดังกล่าว
 มานี้ พระมหาบุรุษทรงมีพระชนมายุ ๒๕ พรรษาแล้ว ทรงแวดล้อมด้วยคณาจารย์กษัตริย์
 เสด็จจบทรงประพาสตลอดวัน ทรงสงสนานในมณฑลสระโบกขรณี เมื่อพระอาทิตย์อัสดงแล้ว
 ทรงมีพระประสงค์จะทรงเครื่องภูษาสังการ ประทับนั่งเหนือแผ่นศิลาวงกลาสน์แล้ว

* ลำดับนั้น บรพจารของพระโพธิสัตว์มีช่างกลบก (ช่างตัดผม) เป็นคน ได้ถือเอาผ้าสี
 ต่าง ๆ นานาชนิด เครื่องประดับหลายชนิด ดอกไม้ของหอมและเครื่องไล่ทันแล้วออกไปยืนห้อมล้อม
 พระโพธิสัตว์อยู่ ทันใดเห็นอาสน์ที่ท้าวสักกะประทับนั่ง เกิดร้อนขึ้นมา พระองค์ทรงไคร้ครวญ
 อยู่ว่า “ใครหนอเป็นสาเหตุที่ทำให้ที่นั่งของเราอื่น” ทอดพระเนตรเห็นเหตุแห่งการกักแก่งของพระ
 โพธิสัตว์ จึงทรงเรียกวิสสุกรรมเทพบุตร (วิษณุกรรมเทพบุตร) มาแล้วทรงส่งไปด้วยพระคำวัด
 ว่า “วิสสุกรรมผู้สหาย พระสิทธิตถกุมาร จักเสด็จออกผนวชในเทืองคืนวันนี้ นึกคือเรื่องประคัม
 ขันสุกท้ายของพระองค์ เธอจงไปยังพระราชอุทยานแล้วประคัมคกแก่งมหาบุรุษด้วยเครื่องประดับ
 ที่พอเหล่านี้” เมื่อวิสสุกรรมเทพบุตรรับทวบุญชาแล้ว จึงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ในเวลาอันเือง
 ด้วยอาสนภาพของเทวดา จ้างแปลงแพกเป็นช่างกลบกของพระโพธิสัตว์ แล้วใช้ผ้าโพกศีรษะอัน
 เป็นทิพย์พันพระเศียรของพระโพธิสัตว์ ฝ่ายพระโพธิสัตว์พอได้สัมผัสผ้าทิพย์เท่านั้น ก็ทรงทรม
 ไล่ทันเทว่า “คนนี่ไม่ใช่มนุษย์ เป็นเทวดาแน่นอน” พอพระเศียรถูกพันด้วยผ้าโพกเท่านั้น ผ้าพัน
 ผืนได้สุกชั้นที่พระโมหิบบนพระเศียร ด้วยอาการดังกล่าวแล้ว เมื่อโพกอีก ผ้าพันผืนสุกชั้นอีก จน

* นายสุวัจน์ ไทพรวัดน์ ป.๓. ๔ หน้า

กระวังพันได้ถึง ๑๐ รอบ ผัว ๑๐,๐๐๐ ฟัน ก็ได้ผุซันที่พระโมกข์เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ถ้าสงสัยว่า “พระเชียร เล็กออกอย่างนี้ ส่วนเผ้ามีมากมายจะผุซันได้อย่างไร ?” ซ่อนไม่นางสงสัย (เพราะเป็นอินไทยไม่ควรนำภคิ) ทำแแก้ไว้อย่างนี้ ที่จริงบรรดาที่ผุซันมานั้น ใหญ่ที่สุดก็ประมาณเท่าดอกหญ้ากับแแก้ นอกนั้นประมาณเท่าดอกหน้าเต้า พระเชียรของพระโพธิสัตว์เป็นเหมือนดอกขนุนที่มีเกสรครอบคลุมอยู่ วิสสุกรรมเทพบุตรประทับคกแก่งมหาบุรุษด้วยเครื่องประดับอันเป็นของทิพย์ และของมนุษย์เหมือนประดับคกแก่งให้พรหมกุมารฉะนั้น เสร็จแล้วก็กลับไปอยู่ที่ของกนกตามเดิม

ในครั้งนั้น คนทั้งหลายต่างก็ถือเอาเครื่องดนตรีสำหรับภคิสี่ศับออกไปแสดงการละเล่นตามที่กนกถนัด หมุ่พราหมณ์ร่วมชุมนุมสวคชย์นงกลฮวยพรด้วยเสียงระฆัง พวกที่เป็นนักสวคชย์นงกลก็สาธยายสวคชย์นงกลกันไป พวกคนที่ร่วมฟังการสวคชย์นงกลเป็นกัน ก็ประกาศศกศิกย่องสรรเสริญคำที่เป็นนงกลโดยประการต่าง ๆ ด้วยเสียงอันกึกก้อง คนทั้งหลายผู้อยู่บนเขว้างหลายพันเชือก ซึ่งได้ประดับด้วยเครื่องอสังการหลายอย่างมีคชาชาติทองซึ่งทำมาจากทองนพคุณเป็นต้น คล้องด้วยพวงดอกไม้ที่แย้มบาน พราวไปด้วยสีหลากหลาย มีสีเขียวเป็นต้น ประดับคกแก่งด้วยเครื่องอาภรณ์ทุกอย่าง มีมือถือโคมร (หอกซัค) และขอ นังอยู่บนหลังช้าง คนที่ประจำอยู่บนหลังม้าสินธพอาชาไนยตัวประเสริฐหลายพัน ซึ่งเป็นพาหนะผู้ทำจัก ประดับคกแก่งด้วยหนังสือวิจิตรล้วนตกแต่งด้วยเครื่องอสังการที่กลีบเท้า ท้อง หลัง คอ หู และหน้า ประดับเครื่องอาภรณ์ทุกอย่าง มีมือถือไม้เท้าและพานเป็นต้น พาหนีไปก็ยอมมา คนทั้งหลาย บางเหล่าก็ใช้หนังสือเหลืองและสีแดงโรยคชาชาติกันอย่างนี้แต่แยกเป็นธงซึ่งรายล้อมไว้ พาหนีซนรถที่ประดับประดาด้วยรัตนะทั้งปวง ซึ่งมีรูปร่างงามด้วยเครื่องอสังการทุกอย่าง จักเป็นขบวนรถหลายพันคันที่มีทหารถือธนูและโล่ แปรขบวนเป็นระเบียบงดงามมาก พวกทหารเดินเท้า ก็ตกแต่งด้วยเครื่องอาภรณ์หลายอย่าง ต่างถืออาวุธนานาชนิดยืนล้อมล้อมพระโพธิสัตว์ตลอดเวลา ฝ่ายพระมหาบุรุษได้เสด็จขึ้นสู่ราชรถที่ตกแต่งด้วยอาภรณ์ทั้งปวงอันสมควรแก่พระเจ้าจักรพรรดิจะประทับนั่งอย่างนั้นแล้ว จึงเสด็จออกจากพระราชอุทยาน ด้วยอาภาพมมาก บวิวารมาก และพระสิริสงคางมายิ่ง

ในสมัยนั้น พระนางพิมพาเทวี ได้ประสูติพระโอรส พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงโสมนัสว่า “หลานเราประสูติแล้ว” จึงมีกระแสน้ำส่งให้อำมาตย์แจ้งข่าวความยินดีแก่เจ้าชายสิทธัตถะ ครั้นพระมหาบุรุษได้เสด็จเสด็จที่พวกพรหมบุรุษกราบทูลว่า “ขอพระ พระโอรสของพระองค์ประสูติแล้ว” จึงทรงอุทานว่า “บ่วงเกิดแล้ว เครื่องผูกมัดเกิดแล้ว” ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะได้คร่ำครวญ

พวกอำมาตย์ทั้งหลายว่า "โอรสของเราได้พูดอย่างไรบ้าง" พวกอำมาตย์จึงได้กราบทูลถามภรรยา
พระเจ้าสุทโธทนะจึงทูลว่า "ถ้าเช่นนั้น จึงขานนามหลานของเราว่าราหูเสด็จ" พระกุมารจึงมี
พระนามว่า ราหูเสด็จแทนเณร

ฝ่ายพระมหาบุรุษเสด็จขึ้นราชรถอันวิจิตรงดงาม แวดล้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เสด็จ
เข้าสู่พระนครด้วยพระสิริโฉมอันสง่างามน่าประทับใจยิ่ง คุชทาวสัถกะเทวราช เสด็จประทับบน
เวียงอันกว้างใหญ่พร้อมด้วยหมู่เทพในแคว้นทั้งสองเสด็จเข้าสู่เทวนคร ด้วยเทวราชเสด็จจะนั้น
ขอแนะนำพระนางชัคคิยัญญา ผู้มีพระสิริโฉมงดงาม พระนามว่า กิสาโคทมีเป็นพระธิดาของพระนาง
นางของพระองค์ ประทับอยู่บนพื้นปราสาทชั้นบน ได้ทอดพระเนตรเห็นพระรูปสรีของพระโพธิสัตว์
ซึ่งกำลังเสด็จเข้าสู่พระนคร ก็เกิดบิภคโสมนัสขนเปลี่ยนอุทานว่า

"เจ้าชายสิทธัตถะองค์นี้เป็นพระโอรสของมารคาโต มารคาอัน
เย็นใจได้ เป็นพระโอรสของบิคาโต บิคาอันเย็นใจได้ เป็นพระสวามี
ของนารีโต นารีอันเย็นใจได้" ดังนี้

พระโพธิสัตว์ได้ทรงเสกบัลลังก์อันแล้วทรงดำริว่า "พระนางกิสาโคทมีทรงประสงค์
อันไพเราะนี้ นางคงประสงค์ให้เราได้ยินคำอันไพเราะ แท้ที่จริงเรากำลังเที่ยวแสวงหาพระนิพพาน
(ความสงบใจ) อยู่พอดี ควรที่เราจะละชีวิตการครองเรือนออกบวชแสวงหาพระนิพพานเสียตั้งแต่วันนี้
เถิด พระนางกิสาโคทมีอยู่ในฐานะเป็นอาจารย์ของเราได้" จึงทรงปลื้มใจแก้มูกอาหารซึ่งมีราคา
หนึ่งแสนออกจากพระคอก แล้วทรงประทานแก่พระนางไป พระนางกิสาโคทมีทรงเกิดโสมนัสอันคิดว่า
"เจ้าชายสิทธัตถะกุมาร คงจะมีพระราชหฤทัยเสนาหาในเราเป็นแน่ จึงทรงประทานเครื่องบรรณา
การนี้ มาให้เรา" ฝ่ายพระมหาบุรุษได้เสด็จขึ้นยังปราสาทอันกว้างใหญ่ยิ่ง ด้วยประมุขขน
หมู่ใหญ่ ทรงบรรทมบนที่นอนอันเป็นสิริ ในทันใดนั้น เหล่าสตรีผู้มีสิริโฉมงดงาม เหมือนดัง
นางเทพกัญญาในสรวงสวรรค์ ประดับตกแต่งด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ได้รับการฝึกฝนในการ
พ้อนรำขับร้องเป็นอันมากแล้วเป็นอย่างไร ต่างก็ถือเอาเครื่องดนตรีนาเชณิกเข้าห้อมล้อมพระมหา
บุรุษ แสดงการพ้อนรำขับร้องประโคมดนตรีให้เป็นที่ยกย่องยิ่งนัก เหมือนนางฟ้าชุมนุมแสดง
มหรสพอันเป็นที่พินิจนั้น พระมหาบุรุษ ทรงเอือมระอาในภาพทั้งหลาย ไม่ทรงยินดีในการพ้อน
รำขับร้องเช่นนั้น เพราะทรงมีพระหฤทัยเมื่อนำในแบบฏิกามคุณอันแล้ววิหังมองทั้งหลาย คุรุหนึ่ง
ก็ทรงหลับไป เหล่าสตรีทั้งหลายพากันคิดว่า "พวกเราแสดงการพ้อนรำขับร้องเป็นต้น ก็เพื่อ

ประโยชน์แก่เจ้าชายสิทธัตถะ (แต่) พระองค์ทรงบรรทมหลับไปแล้ว บันพวกเราจะเห็นก็เห็นอยู่
ไปเพื่อประโยชน์อะไร” แล้วก็พากันนอนกอดก่ายเครื่องดนตรีที่ถืออยู่ในมือ ในที่นั้นเอง แสง
ประทีปน้ำมันก็สิ้นหอมยังลุกสว่างที่โคมประทีปเงินในที่นั้น ๆ เหล่าเทวดาก็ได้แสงให้เห็นอาการ
วิปริตผิดแปลกต่าง ๆ ของสตรีเหล่านั้น ด้วยอาการของชน (คือ) บางพวก มีร่างกายเห็นก็เห็นอยู่
เมื่อล้า นอนน้ำลายไหลก็ออกมา บางพวกนอนกักฟัน บางพวกนอนกรน บางพวกนอนบ่น
ละเมอ บางพวกนอนเบ็ดปาก บางพวกมีผ้าห่มห่มหลุ่ลื้อ เบ็ดให้เห็นอวัยวะอันควรปกปิด บาง
พวกนอนผสมชายผู้อื่น ปรากฏเหมือนซากศพในป่าช้าผิดกับ ตัวการบันดาลให้เป็น ไปตามประสงค์
ของเทวดา

ฝ่ายพระมหาบุรุษครั้นทรงตื่นแล้ว ได้ประทับนั่งชัชสมาธิ คุ้งพระปฏิมาทองคำ
ทอดพระเนตรอยู่ ณ ที่บรรทม ครั้นทอดพระเนตรเห็นอาการแปลก ๆ ของหญิงเหล่านั้นแล้ว ทรง
เกิดอุสสัจฉญาณ ปฏิสัจฉญาณ ทรงมีพระหฤทัยเมื่อนำในทางหลายเป็นอย่างไร ก็เห็น
ปราสาทของพระองค์รุ่งเรืองสวยงามอย่างยิ่ง ประดับตกแต่งไว้เรียบร้อย เป็นเช่นกับภพของท้าว
สหสันธิ์ (ท้าวสักกะ) ปรากฏแก่พระองค์กึ่งเส้นของนาคเกสิลิก เหมือนกับป่าช้าผิดกับที่คนไปค้า
ศพคนตายไม่มีใครอยากเข้าใกล้ฉะนั้น ที่ประทับทั้ง ๓ ดุจ ปรากฏเป็นเหมือนดุกไฟไหม้ พระองค์
ทรงเปล่งพระวาจาว่า “ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ซัดซิงหนอ” ครั้น ทรงน้อมพระหฤทัยไปในบรรพชา
อย่างยิ่ง ด้วยอำนาจความปรารถนาแก่ชาติปางก่อน พระองค์ทรงดำริว่า “ควรที่เราจะออกแสวงหา
คุณอันยิ่งใหญ่เสียเท่านั้นที่เดียว” ครั้นแล้วจึงเสด็จจากที่บรรทมอันเป็นสิริ เสด็จไปใกล้ประตู
ตรัสถามว่า “ใครอยู่ที่นั่น” นายฉันทะซึ่งเฝ้าประตูพาครุฑขึ้นประคอง กราบทูลขึ้นว่า “ขอเชิญ
ข้าพระองค์ชื่อฉันทะ” มหาบุรุษจึงตรัสตอบว่า “ฉันทะเวลานี้เรามีความประสงค์จะออกแสวงหาคุณ
อันยิ่งใหญ่ เธออย่าบอกให้ใครรู้ จงรีบไปจัดหาผ้าสีเสฟที่มีผ้าตัวรวมให้สักตัว” เมื่อนายฉันทะ
รับพระบัญชาแล้ว ได้จัดทำอุปกรณ์สำหรับประทับคกแต่งผ้า ไปยังคอกม้าแล้วได้เห็นม้าดีเยี่ยมชื่อ
กัณฐกะ ซึ่งสามารถฆ่าอสูรชาติกั กาลังอินอยู่ในที่วันมณี ภายหลังพยานที่เขาซึ่งมานำไว้รอบคาน
โนขณะที่มีแสงประทีปไสวามันหอม กาลังดุกโหลงอยู่ จึงคิดว่า “วันนี้เราควรจักนำอามักัตัวนี้ไป
ถวายแก่เจ้าชายสิทธัตถะ เพื่อพระองค์จะได้เสด็จออกบรรพชา” จึงเลือกอามักักัณฐกะ เมื่อเขา
กำลังเลือกอยู่นั้น ได้ทราบบว่า “นี่คือการเตรียมการอันสำคัญยิ่ง ไม่เหมือนการเตรียมการในเวลา
เสด็จไปทรงศึกษาในพระวราชอุทธานเป็นต้นในวันอื่น ๆ วันนี้ เจ้าชายสิทธัตถะจักเสด็จออกแสวงหา

คุณเอ็งยิ่งใหญ่แน่นอน” เพราะเหตุนี้เราจึงมีใจพลอยยินดีด้วยแล้วหัวเราะด้วยเสียงขันขัน เสียงหัวเราะนั้นดังไปทั่วกรุงบิลบัสส์ แต่พวกเขาพากันถกเถียงกันเสียไม่ให้ใครได้ยิน

ฝ่ายพระมหากษัตริย์ทรงดำริว่า “เราจักไปเยี่ยมบุตรก่อน” แล้วเสด็จจากที่ประทับไปยังที่อยู่ของพระมารดาพระราหุล ทรงเบียดประคองบรพรม ขณะนั้นภายในห้องบรพรมยังมีแสงประทีปนำกลิ่นหอมลูกไฟลอยอยู่ พระมารดาของราหุลกุมาร ทรงบรพรมวางพระหัตถ์คล้อยเคี้ยวพระไฮวสไว้ ณ ที่บรพรมอันประเสริฐซึ่งเรื่องราวไปด้วยถากถอกกะลั่นและระลึซันเป็นต้น พระมหากษัตริย์เสด็จเข้าไปประทับพระบาทที่ธรณีประตูแล้วทรงดำริว่า “ถ้าเราเอาพระหัตถ์ของพระเทวีออกแล้วอุ้มพระไฮวสขึ้นมา พระเทวีก็จักทรงตื่น เมื่อเป็นเช่นนั้นก็จักเป็นอันควายแก่การออกแสวงหาคุณเอ็งยิ่งใหญ่ของเรา รอให้เราเบียดพระพุทธรเจ้าเสียดอกันจึงค่อยมาเยี่ยมพระไฮวสในภายหลัง” ครั้นดำริอย่างนี้แล้ว จึงเสด็จลงจากปราสาทไปหาแม่กัณฐกะ คราวนี้ “ก็ก่อนแม่กัณฐกะ เจ้าจงนำเราไปในคืนวันนี้ เราอาศัยเจ้าได้เป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว จักทำชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้นวิญญูสงสาร” แล้วพระองค์เสด็จขึ้นประทับบนหลังแม่กัณฐกะ แม่กัณฐกะเห็นวิญญูจากคอยถึงปลายทางยาวถึง ๑๘ คอก มีความสูงได้สักส่วนกับรูปร่าง สมบูรณ์ด้วยรูปร่างทั้งกำลังและความเร็ว มีสีขาวปลอดเหมือนสังข์ที่เรารักแล้ว จากนั้นพระโพธิสัตว์เมื่อเสด็จขึ้นบนหลังมาแล้วทรงให้นาถนนั้นจับพวงหางม้าไว้ให้มัน ทรงม้าเสด็จไปถึงประตูใหญ่ในเวลาเพียงคืน

ครั้นนั้น พระเจ้าสุทโธทนะมหาราช รับสั่งให้สร้างประตูไว้สองบาน แต่ละบานก็ต้องใช้บุรุษถึงหนึ่งพันคนจึงจะเปิด (เปิด) ได้ ทรงโปรดให้คนมีกำลังเป็นจำนวนมากเฝ้าอารักขาประตูนั้นไว้เพื่อย่องกันมิให้พระโพธิสัตว์เสด็จหนีออกไปในเมืองทัน ทราบว่าพระโพธิสัตว์ทรงมีพลังกำลังมากสามารถทานกำลังของภรรมาศได้ถึงหนึ่งล้านโกฏิ* แต่เมื่อเทียบกำลังของช้าง สามารถทานกำลังได้ถึงหนึ่งพันโกฏิ เพราะฉะนั้นพระองค์จึงทรงดำริว่า “ถ้าประตูยังไม่เปิด วันนี้เราจะนั่งบนหลังแม่กัณฐกะตามปกติแหละ แล้วหนีบเข้าไว้กับแม่กัณฐกะควมกระโดดข้ามกำแพงสูงถึง ๑๘ คอก ออกไปพร้อมกับนาถนนั้น ซึ่งเกาะอยู่ที่หางม้า ส่วนนาถนนั้นก็คิดว่า “ถ้าประตูยังไม่เปิด ก็จักให้เจ้าชายเสด็จประพัตบนคอเราแล้วใช้มือขวาจับข้อมือแม่กัณฐกะมาหนีบไว้ข้างรักแร้ แล้วกระโดดข้ามกำแพงไป” ถึงแม่กัณฐกะก็คิดเช่นเดียวกันว่า “ถ้าประตูยังไม่เปิด ก็จักพานายของเรา

* ในจักรวาลทั้งปวง หนึ่ง club (บิล) หนึ่ง ทศนุณ หนึ่ง สิบโกฏิ สหสฺสณ หนึ่ง ล้านของชาวโลกเท่ากับบุรุษหนึ่งหมื่นโกฏิ และในปฐมสมโพธิว่า สิบพันโกฏิ

ซึ่งประทับอยู่บนหลังเรา กระโดดข้ามกำแพงไปพร้อมกับนายฉันทะซึ่งเกาะอยู่ที่หาง” ทั้งนี้ หากไม่มีใครเบียดประตูดังแล้ว พระโพธิสัตว์ หรือนายฉันทะ หรือแม้กระทั่งผู้ใดผู้หนึ่งในสาม จะต้องทำได้สำเร็จตามที่ก่อกำไว้อย่างแน่นอน (แต่ปรากฏว่า) เทวดาผู้สังเกตที่ประตูดังนั้นได้เบียดประตูดังไว้แล้ว

ขณะนั้น มารผู้มีบาป (เห็นดังนั้นแล้ว) จึงคิดว่า “เราจักพาเจ้าชายสิทธัตถะให้เสด็จกลับคืนสู่พระนคร” จึงมายืนอยู่บนกลางทาง กล่าวอย่างนั้นว่า

“ข้าแค้นหาวิระ พระองค์ของจงอย่าเสด็จออก (ผนวช) เลย เพราะนับจากวันนี้ไปอีก ๘ วัน จักรวัตรอันเป็นที่พยากรณ์ปรากฏแก่พระองค์แน่นอน ข้าแค้นหาวิระ พระองค์ของอย่าทรงเสด็จออก (ผนวช) เลย พระองค์จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จักเป็นใหญ่ในทวีปทั้ง ๔ ซึ่งมีมหาสมุทรสองพันแปดร้อย” ดังนี้

มหาบุรุษตรัสถามว่า “ท่านเป็นใครกัน?” มารตอบว่า “เราชื่อว่า วสวัตตี” มหาบุรุษจึงตรัสตอบไปว่า

“ก่อนมาร เราจักทราบอยู่ว่าจักรวัตรจะเกิดขึ้นแก่เรา แต่เราไม่ต้องการราชสมบัติ ท่านจงไปเสียด่านที่อื่นอีก เราจักยังหมั่นแห่งโลกธาตุทั้งสิ้นให้ทั่วถ้วน แล้วควรวินัยเป็นพระพุทธเจ้าแนะนำชาวโลก” ดังนี้

ฝ่ายมารผู้มีบาป พอสักคำของมหาบุรุษแล้ว คอยจ้องหาโอกาสอยู่ว่า “ตั้งแต่บัดนี้ไปเราจงจักทราบในเวลาที่เจ้าชายสิทธัตถะคิดถึง ภาวะวิคต พยายามพิชิตทวีปทั้งสามโลก (สักวันหนึ่ง)” แล้วก็หายไ้จากที่นั้นทันที

ฝ่ายมหาบุรุษ ในเวลาที่พระองค์ทรงมีพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา ไม่ทรงอาลัยต่อทั้งราชสมบัติ คือ จักรพรรดิราช ซึ่งจะต้องตกถึงพระองค์ เหมือนเดิมก่อนเจสสะ (นาลาย) ทั้ง ฉันทะ ทั้งเสด็จออกจากพระนครสำนักซึ่งเป็นที่ประทับอันเป็นสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระประสงค์จะเสด็จออกจากพระนครในคืนวันเพ็ญเดือน ๘ แห่งอุตราสาทหนักชดุกฤษ์ ปรากฏบนท้องฟ้า ทรงแสงพระนครไปทั่ว ในลำดับความศรัทธาของพระองค์ ภูมิประเทศนั้นได้หมุนเวียนเปลี่ยนไปเหมือนจักรของช่างหม้อ ฉะนั้น” มหาบุรุษได้ประทับยืนอยู่อย่างนั้น ทอดพระเนตรดูเมืองกบิลพัสดุ์

* คือสถานที่ที่กษัตริย์แห่งกบิลพัสดุ์เพื่อให้พระองค์ ได้ทอดพระเนตรเมืองกบิลพัสดุ์เป็นครั้งสุดท้าย

แล้วทรงแสดงกัณฑ์แรกนวัตคนเจดีย์ในภูมิประเทศนั้นแล้ว ทรงควมมาให้มุ่งหน้าไปทางทิศที่จะตั้งเสด็จ
ไปข้างหน้า ด้วยความเก๊กซันแห่งสิริวันโอฬาร ด้วยการบูชาสักการะครั้งยิ่งใหญ่ เหล่าเทวดาต่างก็
ถือศอบเพลิง ๖ ล้านดวงส่องทางให้ข้างหน้า ข้างหลัง ข้างขวา และข้างซ้าย พระโพธิสัตว์ซึ่งกำลัง
เสด็จไป นอกจากนั้นยังมีพวกครุฑนาคยักษัณธรรพทัฬหวัสัถกะ และทัฬหเทพพรหม เป็นต้น มีของ
หอมดอกไม้ธูปเทียนสังข์ร่มคอกมณเฑียรพอกอกปาวีจัตตและพินเป็นต้น ปราภฏให้เห็นพร้อมล้อมพระ
โพธิสัตว์ไว้โดยรอบ และเหล่าเทวดาผู้ดำรงอยู่ในอากาศใกล้ขอบปากจักรวาลได้ไปเฝ้าขอบแคว้น
สากลที่ท่าด้วยทองคำ เงิน แก้วมณี แก้วประพาฬ แก้วผลึก และแก้วทับทิม ใส่คอกบัวคอกมณี
มณีซ้อน คอกมณเฑียรพ และคอกปาวีจัตตเป็นต้นให้เต็มแล้วไปรยปราถลงมา ทว่าทั้งพระนคร
นองไปทั่วธารเมฆฝน คอกไม้ทิพย์ ตกพรายอยู่ตลอดคมิได้ขากลาย หวังแห่งจักรวาลได้บนลือ
เสียงบนอนเดียวกัน ด้วยเสียงกังวาลของนครทิพย์ เสียงปรมมัยและเสียงสาธุการเป็นต้น เหมือน
เวลาที่คลื่นหลายแสนลูกเกิดในท้องมหาสมุทร เหมือนเสียงกึกก้องของสนับนาศที่ท่าตกลงมา และ
เหมือนเวลาที่ฟ้าทะเลถึงกระหิมสะเทือนเลื่อนลั่นทั่วท้องภูเขาศุคนธร ฉะนั้น

ฝ่ายพระมหาบุรุษ เสด็จดำเนินไปด้วยเหตุเกิดแห่งสิริสมบัติอย่างนี้ ได้เสด็จล่วงเลยไป
ถึงสามหัวเมือง คือ กบิลพัสดุ์ สาวกัถิ โภสาลี เสด็จผ่านไปได้ระยะทางประมาณ ๓๐ โยชน์
จึงถึงฝั่งแม่น้ำโนมาเนที หากจะมีใครสงสัยว่า “มาจะไปได้ไกลกว่านั้นได้หรือไม่?” แก้วว่า
“ความจริง มันสามารถไปได้ไกลมากกว่านั้นแน่นอน คือสามารถไปโดยไม่มีที่สิ้นสุดตลอดทั่วทั้ง
จักรวาลหนึ่ง แล้วกลับมามีบริโภคาหารเซ้าที่เซากระเตรียมไว้สำหรับคนอีก เหมือนว่าเทียบ
กงล้อรถที่ก้างหมุนซึ่งกงอยู่ที่คมไปอย่างรวดเร็ว ฉะนั้น ได้ยินว่า ครั้งนั้นเหล่าเทวดาพร้อมด้วย
นาคและครุฑ เป็นต้น ดำรงอยู่ในอากาศ ได้ไปรยของหอมและดอกไม้เป็นต้น มากมายจนจรดถึง
พื้นที่งมมา ซึ่งจุดเขาว่างคนลุดไปกับกองดอกไม้แล้ว จะเกิดความเนิ่นช้า เพราะฉะนั้น จึงเดินทาง
ไปเพียง ๓๐ โยชน์เท่านั้น ไม่มากไปกว่านั้น” พอเมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จถึงแม่น้ำโนมาเนทีเท่านั้น
ก็สว่างพอดี ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ประทับยืนที่ฝั่งแม่น้ำ ครีธาณนาถนั้นว่า “นี่ แม่น้ำอะไร?”
นายฉนั้นจะกราบทูลว่า “แม่น้ำโนมา พระเจ้าข้า” พระองค์จึงครีธออกไปว่า “คิดละ หนาย การ
บรรพชาของเราจบเป็นของถึงมา เราจักบวชที่ฝั่งแม่น้ำโนมานี้แหละ” ครั้นแล้วทรงอาพาบท
กระทำนมาให้สัตถุญา ทนโตนั่นเอง มาก็ได้กระโดดข้ามแม่น้ำไปเป็นบนฝั่งตรงข้ามซึ่งกว้างถึง ๘
อุลละ

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์เสด็จลงจากหลังม้าแล้วเสด็จไปประทับยืนบนหาดทรายสีเหมือน
 กองแก้วมุกดา ครั้นถึงนายฉันทะว่า "เธอจงเอาเครื่องประดับและม้าของเรากลับไปเมืองกบิลพัสดุ์
 ส่วนเราจักบวช (อยู่ที่นี้)" นายฉันทะกราบทูลว่า "ถึงข้าพระองค์ ก็จักบวชด้วย พระเจ้าข้า"
 พระโพธิสัตว์คร่ำครวญถึง ๓ ครั้งว่า "เธอจะบวชไม่ได้หรอก จงกลับไปได้" แล้วทรงมอบเครื่อง
 ประดับและม้าก็ตั้งพระทัยให้แก่นายฉันทะไป ทรงคำวิท้อไปว่า "ผมของเราไม่สมควรแก่สมณเพศ เรา
 จักเอาพระชรรค์ก็ค้ออกเสีย" ครั้นแล้วจึงทรงใช้พระหัตถ์ขวาจับพระชรรค์มังกลมกมภิรม ทรงใช้
 พระหัตถ์ซ้ายจับรวบยอดพระเมาฬีแล้วจึงทรงยกพระเกสาออก ยังเหลือพระเกสาขาวประมาณ ๒ นิ้ว
 เวียนจากคันทันขวามืออยู่บนพระเศียร ก็เส้นพระเกสาเหล่านั้น มีความยาวเพียง ๒ นิ้วเท่านั้น
 ตลอดพระชนมชีพแล้ว ส่วนพระมัสสุ ก็ทำนองเดียวกัน คือทั้งพระเกสาและพระมัสสุจะไม่มี
 การปลงหรือโกนอีกเลย ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงรวมยอดพระเมาฬีมาโยนขึ้นไปในอากาศด้วยการ
 ทรงอธิษฐานว่า "หากเราจักได้เป็นพระพุทธเจ้า ขอให้ผมผลอยอยู่ในอากาศ ถ้าไม่ได้เป็น
 ขอให้ตกลงบนพื้นดิน" ปรากฏว่า ยอดพระเกสานั้น ลอยไปกามลัม ประมาณหนึ่งโยชน์แล้วหยุด
 นิ่งอยู่ในอากาศ ขณะนั้น ท้าวสักกะเทวราช ทรงเสด็จทิพยเนตรตรวจดูสัตว์โลก ได้ทอดพระเนตร
 เห็นยอดพระเกสานั้น จึงทรงนำผอบวิคคะซึ่งยาวกว้างประมาณหนึ่งโยชน์มารองรับยอดพระเกสานั้น
 ไปประทับฐานที่พระจุฬามณีเจดีย์ซึ่งสำเร็จด้วยวิคคะเจ็ดประการ มีความกว้างสูงยาวค้ำและหนึ่ง
 โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะเหตุนี้ ในอรรถกถาตามหาปธานสูตรท่านจึงกล่าวเป็นคาถาไว้ว่า

“พระโพธิสัตว์อัครบุคคณผู้ประเสริฐ ทรงยก

พระเมาฬี ที่ประพรมด้วยกลิ่นหอมอันดียิ่ง

แล้วทรงโยนพระเกสาลขึ้นไปในอากาศ

ท้าววาสวะ (ท้าวสักกะ) ผู้มีพระเนตรถึงพัน

ทรงใช้ผอบทองคำประเสริฐ น้อมเข้าไปรับ

ยอดพระเกสา ด้วยเศียรเกล้า” ดังนี้

พระโพธิสัตว์ ทรงคำวิท้อไปอีกว่า “ผ้าเมืองกาสิมี่ค่ามากของเราเหล่านี้ ไม่สมควรแก่
 สมณะอีกต่อไป” ลำดับนั้น ภูมิภาคมหาพรหม ซึ่งเคยเป็นเสนาหพระโพธิสัตว์มาก่อน ในสมัยที่
 พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ (เขา) เกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสได้ขึ้นก็ถึงนิตรภาพซึ่งเป็น

ไปคืนนางถึงหนึ่งพุทธันดรว่า “วันนี้ สหายของเราจะเสด็จออกบวช เขาก็ออกมาจะได้เครื่อง
 สมณบริขาร เราควรนำเครื่องสมณบริขารไปมอบให้” ทั้งนี้ จึงได้นำบริขาร ๘ อย่างมาถวายพระ-
 มหามารุช คือ

จีวร ๓ ผืน บาตร ๑ มีคันน้อย ๑ เข็มเย็บผ้า ๑

ประคกเขว ๑ รวมเป็น ๘ ทั้งห้ากรองน้ำ อันเสนาพร

แก้ภิกษุผู้ประกอบความเพียร ดังนี้

ฝ่ายมหามารุช ทรงรับเครื่องบริขาร ๘ ที่ท้าวมหาพรหมนำมาถวายแล้วจึงทรงผนวชแล้ว
 ได้ประทานพระภุชงค์หนึ่ง ซึ่งพระองค์ทรงใช้แล้วแก่ท้าวมหาพรหม ท้าวมหาพรหมได้นำเอาพระ
 ภุชงค์นั้น ไปประดิษฐานเป็นพุทธเจดีย์ ซึ่งมีความสูง ๑๒ โยชน์ ในพรหมโลก มหาบุรุษ กรัน
 ดียเพศเป็นบรรพชิตสมบูรณ์แล้ว จึงคร่ำครวญนายฉันนะว่า “ฉันนะเธอจงกลับไปกราบทูลมารคาบิดา
 ของเราว่า เราอยู่สุขสบาย” แล้วทรงส่งนายฉันนะกลับไป จากนั้น นายฉันนะถวายบังคมมหาบุรุษ
 ทำประทักษิณเวียนขวาแล้วก็กลับไป ฝ่ายพญามักัดธุระ ได้ยินพระคำรัสของพระโพธิสัตว์ ครีดี
 กับนายฉันนะ พลางคิดว่า “ต่อไปนี้ เราจะไม่ได้เห็นเจ้านายของเราอีก” เมื่อไปรับทูลพระโพธิสัตว์
 นั้น ไม่สามารถจะบอกถึงความทุกข์โศกก็ความพลัดพรากได้ หัวใจจึงแตกทำลายไปก็เกิดเป็น
 เทวบุตรชื่อกัณฐะในดาวคังสี ผู้ประสงค์จะทราบอุบัติของมักัดธุระ พึงตรวจดูในเขตรถกถาวิมกน
 วัตถุชื่อวิมลคัตถิวาสินเด็ก สำหรับนายฉันนะ คราวแรกมีความโศกทนหนึ่งแล้วมาคราวนี้ มา
 กัณฐะก็ตาย ความเศร้าโศกครั้งที่ ๒ จึงกระหน่ำซ้ำเข้าไปอีก จึงร้องไห้คร่ำครวญใหญ่กลับไปแล้ว

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงประทับอยู่ที่อนันตปุณณิมวัน ทรงอดพระกระยาหารตลอด ๘ วัน
 ให้อันเวลาผ่านไปด้วยความสุขอันเกิดจากการบรรพชา ทรงรุ่งเรืองด้วยผ้ากาสาวพัสตร เหมือนพระ
 จันทรเต็มดวงปราศจากเมฆในฤดูแล้งท้องสว่างไสวดูครกด้วยธารแห่งสายน้ำที่ไปเรื่อยด้วยวิคมี
 สิ้นลงมาในวันนั้น ถึงจะมีแต่เพียงพระองค์เดียว ก็ทรงรุ่งโรจน์อยู่ ดูเหมือนว่าถูกห้อมล้อมด้วย
 มหานน เสด็จพระราชดำเนินไปเหมือนราชสีห์เที่ยวไปทั่วเดียวทำเนียบและบัลลังก์ที่อาศัยอยู่ในป่าให้หา
 หญ้าและน้ำกิน ได้อย่างไม่ต้องระแวงภัย และเหมือนจะทรงปลอบใจช้างมั่งคั่งกะทิวประเสริฐ ซึ่งมี
 การเอียงกรวยด้วยถียวทำทางอันงดงาม ทรงใช้ผ้าพระบาททั้งสองเหยียบแผ่นดิน เสด็จดำเนินไป
 ตลอดระยะ ๓๐ โยชน์ เพียงวันเดียวเท่านั้น เสด็จข้ามแม่น้ำอุคคองคกวงคังคน ที่ลุดึงนครราชคฤห์
 อันรุ่งเรืองด้วยเงินทองและกับคงไปด้วยฝูงชน ในวันรุ่งขึ้น พระมหาบุรุษทรงห่มจีวรเสด็จเข้าสู่
 พระนครทางประตูทิศปาวจีน ได้เสด็จพระราชดำเนินไปตามนครอชชโย เพื่อถือน้ำ

ที่ทั่วทั้งเมืองเกิดเสียงอื้ออึงขึ้น ด้วยการแข่งขันศพระสิริรูปของพระโพธิสัตว์ เหมือนจอมอสูรเข้าไปถึงทวนครจนันท์ ขณะที่พระมหามารุชเสด็จเที่ยววิมณฑลมาอยู่ ณ ชาวเมืองทั้งหลายเมื่อได้เห็นพระสิริรูปของพระมหาสัตว์แล้ว ต่างก็มีใจเกิบกิดโสมนัสกันแต่กันใหญ่ และแต่ละคนก็ได้พูดต่อกันไปว่า "พระจันทร์วันเพ็ญทอรัศมีอ่อน ๆ ลอยลงกลางมนุษย์โลก เพราะกลัวพระราหูหรืออย่างไร ?" อีกคนก็หัวเราะพูดขึ้นบ้างว่า "คุณผู้ชายไร คุณเคยเห็นพระจันทร์วันเพ็ญลอยลงมาข่มมนุษย์โลกเมื่อไรเล่า นั่นการเทพมิไรหรือ ท่านเจ้าแดงแปลงกายมาเพื่อจะดูความสง่าผ่าเผยด้วยดีตาอย่างอึ้งของมหาราชพวกเรา และของชาวเมืองเล่น" อีกคนก็หัวเราะเยาะพูดขึ้นว่า "ท่านจะบ้าหรือ นั่นคงเป็นท้าวสหสันต์จอมเทวดาเป็นแน่ ด้วยมีพระวรกายถูกไฟเพื่อความโกรธอันแสดงถึงความแค้นใหญ่ของเขา จึงเสด็จมาที่นี้ก็ด้วยทรงเข้าพระทัยว่าเป็นวิมานของเขา" อีกคนหนึ่งก็หัวเราะเยาะอยู่ในที่พูดขึ้นว่า "ท่านรู้ได้อย่างไร แหม ! ท่านพูดกันเหมือนคนโกรธกันมาก่อน ท้าวสหสันต์ที่โหมกั้น นั่นคือท้าววิราวุธต่างหากเล่า" อีกคนก็แย้งขึ้นว่า "ท้าววิราวุธจะมิใช่ไหน ? นั่นคือช้างเอราวัณต่างหากเล่า" อีกคนก็พูดแย้งขึ้นเช่นกันว่า "ช้างเอราวัณที่โหมกั้น ท้าวมหาพรหมต่างหาก ท่านเห็นว่าพราหมณ์เป็นคนประมาท จึงมาเพื่อจะแฉแฉแนวทางเวทมนต์และความมั่งคั่ง ๆ เป็นต้น" ทุกคนต่างก็ขยออย่างอึ้งกันไป แลยังมีคน ๆ หนึ่งที่มีชื่อว่าฉัตรพูดขึ้นว่า "ไม่ใช่พระจันทร์ กามเทพ ท้าวสหสันต์ ช้างเอราวัณหรือแม้แต่ท้าวมหาพรหมไม่ใช่ใครทั้งนั้น แต่คือพระกาสกเป็นมนุษย์อัศจรรย์ผู้ทำให้ชาวโลกทั้งมวล"

เมื่อพวกชาวเมืองพูดกันเช่นนี้แล้ว เหล่าอำมาตย์ราชบุรุษก็ไปกราบทอดเรื่องราวแก่พระเจ้าพิมพิสารว่า "ไม่ทราบว่าเป็นท้าวสหสันต์หรือกามเทพ หรือพญานาคหรือยักษ์กันแน่พระเจ้าข้า มาเที่ยววิมณฑลในพระนครของพระองค์" พระราชพิมพิสารประทับยั้งบนพื้นปราสาทชั้นบน สดับคำนั้นแล้ว ทรงทอดพระเนตรทางช่องพระแกลด ครั้นทอดพระเนตรเห็นพระมหามารุชแล้ว เกิดอัศจรรย์ในพระราหูตือเป็นอย่างยิ่ง ทรงรับสั่งราชบุรุษว่า "จงพากันไปสำรวจตรวจดูซิ ถ้าผู้นั้นเป็นมนุษย์ เขาออกจากพระนครแล้วก็จัดหายตัวไป ถ้าเป็นเทวดาก็จักเหาะไปทางอากาศ ถ้าเป็นพญานาค ก็จักแหวกแม่น้ำคืนหนีไป แต่ถ้าเป็นมนุษย์ธรรมดา ก็จับวิโลกกษัตริย์มาตีหากได้"

ฝ่ายพระมหามารุชทรงสำรวจอินทรี มีพระหฤทัยสงบทรงทอดพระเนตรไปไกลแต่ชั่วแอกเท่านั้น เหมือนจะให้มีพยานที่เฝ้าดูความงามแห่งพระรูป ด้วยสายตาเดียวกัน ทรงรวบรวมอาหารที่คลุกเกลี้ยงกันพอประทังชีวิตแล้วเสด็จออกจากพระนครทางประตูคานที่ทรงเสด็จเข้าไปนั่นเอง ทรง

ประทับนั่งใต้ร่มเงาที่กุฎเขมาป็นชား ฉันทพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกแล้วทรงเริ่มลงมือฉันอาหาร
 ลำดับนั้น พระอ้นต (ลำไส้ใหญ่) เกิดปั่นป่วนถึงอาการคล้ายจะไหลออกจากพระโอบุษฐ์ เพราะเหตุที่
 พระองค์ไม่เคยพบอาหารประเภทอย่างนั้นมาก่อนเลยถึงแก่อีกภพที่แล้วๆมา ทรงรู้สึกอึดอัดพระหฤทัย
 ด้วยอาหารปฏิกูลนั้น จึงได้ทรงสั่งสอนตัวเองว่า "ถูกยอนสิทธิทัตตะ ท่านเกิดในตระกูลที่มีข้าวน้ำอุดม
 สมบูรณ์ และหาได้ง่ายเกิดในสภาพที่มีโภชนะคือข้าวสาลีกลิ่นหอมที่เก็บไว้นานถึง ๓ ปี และโภชนะ
 ที่มีกลิ่นและรสอร่อยนานาชนิด ครั้นพอมาได้เห็นของกุดๆนี้เพียงอย่างเดียว กลับคิดว่า "ถึงตัวเรา
 จะมีความเป็นอยู่อย่างนี้ เมื่อไรหนอจักได้เที่ยวบิณฑบาตมาหาอาหารขบฉัน เวลานี้จะมาถึงเราเมื่อใด
 เมื่อเกิดได้ทั้งนี้จึงได้หนีออกมา บัดนี้ จะทำอย่างไรอีกต่อไป" ครั้นพระองค์ทรงสั่งสอนตนเอง
 อย่างนี้แล้ว ก็ทรงหมกความรังเกียจในอาหาร ทรงเสวยได้ตามปกติ ฝ่ายพวกอำมาตย์ราชบุรุษได้
 เห็นพระมหาบุรุษทรงนั่งเสวยพระกระยาหารอยู่ที่ข้างกุฎเขมาป็นชား จึงนำเรื่องขึ้นกราบทูลพระเจ้า
 พิมพิสาร

ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร ครั้นได้ทรงสดับเรื่องราวแล้ว ทรงเกิดความกระตือรือร้น หมาย
 จะทอดพระเนตรเพราะได้ทรงสดับคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ จึงรีบเสด็จลงสู่ราชวัติซึ่งห่างประมาณ
 ๓ กวัก (๑ กวัก = ๑๖๐๐ วา) แล้วเสด็จออกจากพระนครทรงมุ่งตรงไปยังกุฎเขมาป็นชားเสด็จลงจาก
 ยานแล้วเสด็จพระราชดำเนิน ไปด้วยพระบาทถึงสำนักของพระโพธิสัตว์แล้วได้ทรงใส่บาตรเสร็จแล้ว
 ทรงประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ทรงเกิดความเลื่อมใสในอิริยาบถของพระโพธิสัตว์ ครั้นถาม
 ว่า "ท่านมาจากไหน" พระโพธิสัตว์ก็ตรัสตอบว่า "มาจากกาศยชนบทมหาพิศร" "จากนคร
 อะไร?" "นครกบิลพัสดุ์" "ราชบิดาใคร?" "กษัตริย์ มหาพิศร" "เป็นบุตรของใคร?"
 "ของพระเจ้าสุทโธทนะ มหาพิศร" "ท่านชื่ออะไร?" พระมหาสัตว์ก็กราบทูลพระเจ้าพิมพิสารว่า
 ตามอย่างนี้แล้ว ทรงครุสยอกนามและโคตรของพระองค์แล้ว อันที่จริงแล้ว ทั้งพระโพธิสัตว์และ
 พระเจ้าพิมพิสาร ต่างก็เป็นพระสหายที่ไม่เคยเห็นกันมาก่อน ดังนั้นพระราชาจึงทรงโสมนัสยิ่งนัก
 จึงทรงดำริว่า "เจ้าชายสิทธิทัตตะคงจักทะเลาะกับหมู่พระญาติ เมื่อเสด็จมาในที่นี้ได้ชื่อว่าทำแล้ว" จึง
 ครุสยว่า "พระองค์เสด็จมาที่นี่แล้ว หม่อมฉันมีนามว่าพิมพิสาร เป็นสหายที่ไม่เคยเห็นหน้า
 กันมาก่อนของพระองค์ เป็นใหญ่อยู่ในแคว้นอังคะและนครซึ่งมีอาณาบริเวณถึง ๕๐๐ โยชน์ หม่อม
 ฉันจะถวายราชสมบัติแก่พระองค์ครั้งหนึ่ง มาเถะเราต้องสหายจักครองราชสมบัติด้วยกัน" ดังนั้น
 แล้วจึงทรงเชื้อเชิญให้พระมหาบุรุษรับราชสมบัติครั้งหนึ่ง ฝ่ายพระมหาสัตว์ ครั้นได้สดับดังนั้นจึง

ครัสว่า "ข้าพเจ้าไม่ต้องการราชสมบัติหรือกษัตริย์ ข้าพเจ้าได้ละทิ้งราชสมบัติอันเป็นของพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งจะตกถึงมือไปอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงเหมือนบัวกันแหย่ออกจากปากทั้ง ฉะนั้นโปรดณาปรมาภิไธยโปรดเกล้าฯ จึงได้ออกมา" ดังนี้แล้ว ครัสพระภาคว่า

"ข้าพเจ้าได้เห็นคนแก่ คนเจ็บที่ประสบทุกข์ และคนค้าที่ถึงคราวสิ้นอายุ ทั้งได้เห็นนักบวชผู้มุ่งฝึกภาวนาเพราะเหตุนี้แหละมหาพิศร ข้าพเจ้าจึงได้หนีมาบวช" ดังนี้

พระราชกรณียกิจทรงสถิตดังนี้ จึงครัสว่า "ถ้าอย่างนั้นเมื่อพระองค์ครัสผู้เป็นพระบุตรเจ้าแล้ว ขอให้ไปตรวจเยี่ยมบ้านเรือนของหม่อมฉันก่อนแห่งอื่น" ครั้นแล้วจึงเสด็จเข้าสู่พระนครเพราะเหตุนี้ ในอรรถกถาศัมภีร์พุทธวงศ์ ท่านจึงกล่าวเป็นคาถาไว้ว่า

"กักราวเมื่อพระศกเจ้าผู้เป็นใหญ่และประเสริฐกว่าเวรชาติเสด็จไปสู่พระนครหลวงอันประเสริฐ ซึ่งมีนามว่าราชคฤห์ในครั้งนั้นพระองค์ทรงเป็นจอมมุนีผู้ประเสริฐกว่า พระราชาผู้เป็นใหญ่ในโลก ๓ ทรงเสด็จประทับอยู่ใน (ท่ามกลาง) หมู่นี้อ แล้วเสด็จไปยังเมืองราชคฤห์" ดังนี้

พระมหาสัตว์ ครั้นทรงให้ปฏิญาณแก่พระเจ้าพิมพิสารแล้วเสด็จจากที่นั่นจาริกไปโดยลำคัมภ์ ได้เสด็จเข้าไปหาอาหารตามสกาลามโคตรทรงบำเพ็ญเพื่อจนได้สมบัติ ๔ ประการ ตามคำสอนท่านอาหารตามสนั่น ทรงถามถึงคุณวิเศษในเบื้องสูง ทรงสถิตว่า "ไม่มีคุณวิเศษสูงขึ้นไปกว่านี้อีก" (และ) ถึงพระคาบสนั่นจะตั้งไว้ในตำแหน่งอาจารย์ที่เสมอกับคน ก็มีได้พอเพียงสมบัติ ๔ เท่านั้น ยังเสด็จเข้าไปหาอุทกตามสรามบุตร ทรงบำเพ็ญเพื่อจนได้บรรลุมบัติ ๔ ประการ ตามคำสอนของอุทกตามสนั่น แม้ท่านอุทกตามสจะบอกว่ "ไม่มีคุณธรรมวิเศษสูงขึ้นไปกว่านี้อีก" และตั้งไว้ในตำแหน่งอาจารย์ที่เสมอกับคน ก็มีได้พอเพียงสมบัติเท่านั้น เพราะทรงดำริว่า "หนีไซ้ทางของกักรัส" พระองค์มีพระประสงค์จะเริ่มตั้งบำเพ็ญความเพียรใหญ่ เพื่อทรงแสดงพระวิริยะของพระองค์ให้ประจักษ์แก่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก จึงได้เสด็จไปถึงอรุณเสนาสนิกัม ทรงดำริว่า "ภูมิภาคนั้น ช่างน่ารื่นรมย์" จึงทรงเสด็จเข้าไปประทับบำเพ็ญความเพียรใหญ่ ณ ที่นั้น

ก็แลบรรดาพรหมณ์ ๑๐๘ คนนั้น ยังมีพรหมณ์หนุ่มคนหนึ่งชื่อโกณฑัญญะ ได้เห็นความดีพร้อมแห่งลักษณะของพระมหาบุรุษจึงพยากรณ์ไว้เป็นอย่างดี (และ) ญาติคนเขี้ยวเท่านั้นที่ยังแข็งแรงไม่มีโรคภัย ท้อได้ทราบว่พระมหาบุรุษเสด็จออกนเวรแล้ว จึงไปยังเรือนบุตรของ

พราหมณ์อีก ๗ คน พุทธชนเห็นว่า "ท่านทั้งหลายเจ้าชายอิทธิศัตถะ เสกข์ออกผนวชแล้ว จักได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้หมกมุ่นถึงที่สุดแล้ว ถึงแม้พวกเรา ก็จักออกผนวชตามพระองค์บ้าง" บุครพราหมณ์เหล่านั้น พอฟังคำของโกณฑัญญะพราหมณ์นั้นแล้วก็ระลึกลงใจว่าทศของบิดาของตนได้ จึงตกลงใจรับคำ โภคัญญะพราหมณ์นั้น จึงได้บวชพร้อมกันกับบุครของพราหมณ์อีก ๔ คน ซึ่งมีฉันทะเช่นเดียวกัน นักบวชทั้ง ๕ คน ซึ่งได้ท่านโกณฑัญญะเป็นหัวหน้า พวกกันไปเที่ยวศึกษาไปในบ้านนิคมและราชธานีทั้งหลาย จึงไปทันกับพระโธสถิคว์ที่อยู่เวลาสณานิคมนั้น นักบวชเหล่านั้น ได้ช่วยกันอุปฐากบำรุง ท้าวถรรพและวัชรปฏิบัติอยู่ร่วมกับสำนักของพระมหาบุรุษ (เรื่อยมา)

ฝ่ายพระโธสถิคว์ ทรงบำเพ็ญความเพียรใหญ่มาตลอด ๖ พรรษา ก็ยังไม่สามารถจะตรัสรู้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงดำริว่า "เราจักบำเพ็ญทุกรกิริยาให้หนักขึ้น ไปจนถึงที่สุด" จึงทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ด้วยการลดพระกระยาหารลงตามลำดับ คือบางวันเสวยเพียงงาและข้าวสารเมล็ดเดียวเป็นอัน บางครั้งก็ไม่ได้เสวยอะไรทุกอย่าง เทวท้าวจึงนำทิพย์โอรสธรรมาโลกลงไปคาบธรรมาโลมาของพระองค์ ลำดับนั้น พระวรกายของพระองค์ซูบผอมไปมาก ตามปกติมีสีทอง แต่เนื่องจากพระองค์ทรงอดพระกระยาหาร จึงกลายเป็นสีดำคล้ำไป และได้ปลงปีติลักษณะของพระมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการไว้ บางครั้งพระองค์ทรงเข้าเฝ้าที่ปราศจากลมหายใจเข้าออก ถูกเวทนาครรอบง่าถึงกับสิ้นพระสติลง ๓ ท้ายที่จึงกรม ครั้นนั้น เทวท้าวบางพวกพูดถึงพระองค์ว่า "พระสติหัตถะสิ้นพระชนม์แล้ว" บางพวกก็ว่า "พระองค์ดำรงอยู่ในธรรมของพระอรหันต์" ในเทวท้าวเหล่านั้นบางพวกก็วิตกกังวลว่า "พระองค์สิ้นพระชนม์แล้วเป็นแน่" จึงพากันไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชว่า "พระโอรสของพระองค์ ยังไม่ทันได้เป็นพระพุทธเจ้า ก็ทรงล้มลง ณ ที่ทรงบำเพ็ญเพียร สิ้นพระชนม์เสียแล้ว" พระเจ้าสุทโธทนะ ครั้นได้เสกย์คำของเทวท้าวเหล่านั้น จึงทรงปฏิญาณว่า "เราไม่เชื่อว่าโอรสของเราไม่บรรลุพระสัมโพธิญาณแล้วจะสิ้นพระชนม์" ถ้ามว่า "ก็เพราะเหตุไร พระราชาจึงไม่ทรงเชื่อ" ทอบว่า "สาเหตุที่พระราชามีไม่ทรงเชื่อ ก็เพราะพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นปฏิบัติในวันหนึ่งที่ทรงให้พระมหาบุรุษให้ไว้กาลเทวีลดาบส และที่ใต้ร่มเงาไม้หว่า ในวันพิฆนกล" ฝ่ายพระโธสถิคว์ทรงได้พระสติแล้วเสกข์ลุกขึ้นประทับยืน" เทวท้าวทั้งหลายจึงพากันไปกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนะอีกว่า "พระโอรสของพระองค์ ยังไม่สิ้นพระชนม์" พระราชาจึงทรงศรัทธาว่า "เราเองก็รู้ว่าโอรสเรายังไม่สิ้นพระชนม์"

เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่นั้น เวลาใกล้สว่างไปถึง ๖ ปี รวากับเวลาที่หูกปรบไว้ในอากาศขณะนั้น ตามว่า “ก็เพราะเหตุไรพระโพธิสัตว์จึงไม่ได้บรรลุพระโพธิญาณในเวลาทรงบำเพ็ญเพียรภายในหนึ่งสัปดาห์ หรือก็เกินเกินเกิน เหมือนกับพระโพธิสัตว์องค์อื่น ๆ เล่า ?” ตอบว่า “เพราะอำนาจกรรมเก่าของพระองค์” มีเรื่องเล่าว่า ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า พระองค์ทรงอุบัติเป็นโศติปาลพรหมณ์ เมื่อขฤกการพรหมณ์ผู้สหายกล่าวพรรณนาเฉพาะคุณของพระคาสสา เขาไม่เชื่อว่า “พระสมณะโธณะ จะได้พระโพธิญาณมาแต่ที่ไหน ? เพราะพระโพธิญาณเป็นของที่ทำไต่ยากยิ่ง” เพราะบาปกรรมอันนั้น (มาถึงอีกภพหนึ่ง) พระองค์จึงทรงเป็นเหมือนคนหลงทาง ไม่สามารถพบทางแห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณนานถึง ๖ ปี แต่พอบาปกรรมนั้นหมดไปแล้ว พระองค์จึงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสเป็นกาดาวไว้ว่า

“ครั้งเมื่อเราเป็นโศติปาลพรหมณ์ ได้คิดว่าพระสุกกัสสปพุทธเจ้าว่า พระสมณะโธณะจะได้พระโพธิญาณมาแต่ที่ไหน เพราะพระโพธิญาณเป็นของที่ทำไต่ยากยิ่ง เพราะวิบากกรรมนั้น เราจึงได้บำเพ็ญทุกรกิริยานานถึง ๖ ปี ที่ล้าหลังเวลาเสนาหิคม ต่อจากนั้นจึงได้บรรลุพระโพธิญาณ ด้วยมรรค (๘) นั้น เราจึงได้บรรลุพระโพธิญาณขั้นสูงสุดแล้ว จักแสวงหาเรื่องว่างกรรมที่กรรมเก่าได้สร้างไว้ (ไปทำไม ?) เรายินยอมและมาบิณฑไปแล้ว ปราศจากความร่ำร้อนทั้งปวง ไม่มี ความเศร้าโศก ไม่มี ความเหือกเหงใจ ไม่มี อาสวะจักปวินิพพาน” ดังนี้

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาจนถึงที่สุดทรงทราบว่า “นี่ มีใช้ทางตรัสรู้” จึงเสด็จไปบิณฑเขามากในหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อให้ได้อาหารที่เป็นก้อนเป็นคำมาฉัน แล้วฉันอาหาร ลำดับนั้น มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการของพระองค์ก็กลับเป็นปกติดังเดิม แม้พระจรกาก็กลับเป็นปกติดังเดิม แม้พระวรกายก็กลับเปล่งปลั่งดังทองคำเหมือนเดิม ฝ่ายพวกภิกษุ บิณฑจักษิย์ เห็นดังนั้นจึงปรึกษากันว่า “พระสัทธัตถะนี้ แม้จะทรงกระทำทุกรกิริยามากตลอด ๖ พรรษา ยังไม่สามารถบรรลุพระสัพพัญญูญาณได้ บัดนี้ กลับเสด็จไปบิณฑเขามากตามหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ เสวยพระกระยาหารเป็นก้อนเป็นคำตามเดิมอย่างนี้ จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าได้อย่างไร พระองค์ทรงละความเพียรเวียนมาหาความมักมากเสียแล้ว พระองค์ทรงเห็นแก่พวงเราเพียง

น้อยนิด เหมือนคนออกล้างศีรษะ นึกถึงแต่เพียงหยาดน้ำค้าง ฉะนั้น พระองค์ไม่มีประโยชน์
สำหรับพวกเราอีกต่อไป” ทั้งนี้ ไม่สนใจในคำพยากรณ์ของคนที่ได้เคยทำนายไว้ จึงพากันละทิ้ง
พระมหาบุรุษ ถีบบาตรและจีวรของคนเคเหทางไปอยู่ที่ป่าอสิสปคนะใกล้เมืองพาราณสี เป็นระยะทาง
ไกลถึง ๑๔ โยชน์ แล้วพากันอยู่ในบ้านั้น

ฝ่ายพระมหาสัควีได้ทรงพระมหาสุบินนิมิต ๕ อย่าง ในเวลาใกล้รุ่ง ในวันที่ขึ้น ๑๕ คำ
อย่างเข้าวันวิสาขปุณณมี พระมหาสุบินนิมิต ๕ อย่าง คือ

๑. แล่นหินใหญ่^๑ ใ้ปรากฏเป็นพระแท่นที่บรรทมของพระโพธิสัตว์ ชุนเราหิม-
พานต์ เป็นพระเชษฐ พระองค์ทรงหย่อนพระหัตถ์ซ้ายลงไปในมหาสมุทรด้านทิศตะวันตก ทรง
หย่อนพระหัตถ์ขวาลงในมหาสมุทรด้านทิศตะวันออก ทรงหย่อนพระบาททั้งสองลงในมหาสมุทรด้าน
ทิศใต้

๒. มีดาวร้อยพันหนึ่ง ซึ่งเลื้อยยาวออกไปใหญ่เท่าองุ่น ลำก้นสีแดง ผุดขึ้นที่พระ
นมของพระองค์ ในขณะที่พระโพธิสัตว์กำลังทอดพระเนตรอยู่นั้น มีนเลื้อยยาวออกไปเรื่อย ๆ
ตั้งแต่ หนึ่งศับ หนึ่งศอก หนึ่งวา เท่าไม้เท้าหนึ่งก้าว ถึงโยชน์ หนึ่งโยชน์ จนถึงหลายพัน
โยชน์ จรดท้องฟ้าที่เขียว

๓. มีหมู่ท่อนขาว แคมหัวดำ คั่นตะเกือกตะกายไปมาอยู่ตามพระบาท โดยเวียนเวียน
ไปจนถึงบริเวณพระขาน

๔. มีนก ๔ ตัว ซึ่งมีสีสรรต่างกัน คือ ตัวหนึ่งสีแดง ตัวหนึ่งสีเหลือง ตัวหนึ่ง
สีแสด อีกตัวหนึ่งสีเหลืองเหมือนใบไม้ บินมาจากทิศทั้ง ๔ แล้วตกลงที่ใกล้พระบาทแล้วกลับ
กลายเป็นสีขาวยืดอกทุกตัว

๕. พระโพธิสัตว์ เสด็จจงกรมบนกองอุจจาระ ซึ่งใหญ่โตเท่าภูเขา แคมมีได้ทรงแปล-
เป็นคำด้วยอุจจาระเลย ดังนี้

ครั้นพระองค์ทรงพระสุบินถึง มหาสุบิน ๕ ประการนี้แล้ว ทรงตื่นจากที่บรรทมแล้ว
ทรงพยากรณ์พระองค์เองว่า “เราจักได้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย” สมกับพระคำวโรกาสที่พระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ทรงชี้ไว้ในปัญจกนิบาท อังคุตตรนิกายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรารู้เห็น
เห็นแผ่นดินใหญ่ทั่วจักรวาล เป็นเหมือนที่นอนอันเป็นสวีนัน หมายถึงบุพนิมิตแห่งการได้
อุกตรสัมมาสัมพุทธะ กล่าวคือ อรหัตมรรคทำให้สำเร็จคุณทั้งปวง ข้อที่เรารู้เห็นเห็นขุนเขา

หิมพานต์ เป็นเหมือนหมอนหนุนนั้น หมายถึงบุพนิมิตแห่งการได้หมอนคือพระสัมพันธูปัญญา
 ชื่อที่ราชนิวามือและเท้าทั้ง ๔ อันอยู่ที่อกแห่งจักรวาลนั้น หมายถึงบุพนิมิตในการประกาศพระ-
 ธรรมจักร ให้ดำเนินไปโดยไม่มีการหมุนกลับ ชื่อที่ราชนั้นเห็นตัวเองนอนเหยงเหยง หมายถึง
 บุพนิมิตแห่งการทำสัตว์ทั้งหลายที่ยังนอนคว่ำอยู่ในภพทั้ง ๓ ให้วางยานั้น ชื่อที่ราหลับทาแล้ว
 เป็นเหมือนมองเห็นนิมิตนั้น หมายถึงบุพนิมิตแห่งการได้ทิพยจักขุ ชื่อที่มีแสงสว่างเป็นลำเคียว
 พุ่งขึ้นไปจนถึงชั้นภวคฤพรหมนั้น หมายถึงบุพนิมิตแห่งญาณอันไม่คิดขังในที่ทั้งปวง ที่กล่าวมานั้น
 คือ มหาสุบินทั้งหนึ่งได้ปรากฏขึ้นแก่เรา เพื่อจะได้อรรถพระญาณเหล่านี้

ก่อนนภิกขุทั้งหลาย ชื่อที่แถวสี่โกลีเสนจากพระนาคของภคคต ซึ่งยังไม่ได้อรรถ
 มีดาเลื้อยขึ้นไปจรดท้องฟ้าแล้วตั้งอยู่นั้น หมายถึงพระภคคตอภินิหารสัมมาสัมพุทธเจ้า อรรถ
 พระอริยมรรคอันมีองค์ ๘ ประการ แล้วประกาศไปในหมู่เทวดาและมนุษย์ นึกมหาสุบินที่สอง
 ได้ปรากฏขึ้นแก่เรา เพื่ออรรถพระอริยมรรคอันมีองค์ ๘ ประการนั้น

ชื่อที่หมู่หนอนตัวขาวมีหัวดำ กันตะเกือกเกาะกายไปมาอยู่ตามพระบาทใต้อันเขี้ยวขึ้นไป
 ถึงบริเวณพระฐานของพระภคคตผู้ยังมีได้อรรถนั้น หมายถึงพวกภคคตผู้เป็นจำนวนมากกึ่งหมื่นห้า
 สี่ขาว อรรถคือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกชาวโลกสัตว์ทั้ง นึกมหาสุบินชื่อที่สามได้ปรากฏแก่เรา
 เพื่ออรรถพระอริยมรรค

ชื่อที่มีนก ๔ ตัว มีสีสรรต่างกัน บินมาจากทิศทั้ง ๔ แล้วตกลงที่ใกล้เท้าของภคคต
 ผู้ยังมีได้อรรถ แล้วกลายเป็นสี่ชาวปถอกทุกคืนนั้น หมายถึงวรรณทั้งสี่ คือ กษัตริย์ พราหมณ์
 แพทย์ ศูทร เราเหล่านี้จะพากันละทิ้งบ้านเรือนออกบวชในพระธรรมวินัยที่พระภคคตทรงประ-
 ภาษแล้วจะทำให้แจ้ง ซึ่งวิมุติญาณอันยอดเยี่ยม นึกมหาสุบินชื่อที่สี่ ได้ปรากฏแก่เรา เพื่ออรรถ
 พระอริยมรรค

ชื่อที่พระภคคตครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ยังไม่ทันได้อรรถ เสด็จจรณมอญบนกองอุจจาระ
 ซึ่งใหญ่โตเท่าภูเขา และมีไทรงแปกเป็นอันค้ำอยู่จระนั้น หมายถึงพระภคคตไม่ทรงถือ ไม่ทรง
 สดบ ไม่ทรงถึงความพรั่งเต้ง ทรงมีปรกคิเห็นโทษ (แห่งกามทั้งหลาย) ทรงมีพระปัญญาพิจารณาธรรม
 คือเกิดแต่เป็นเครื่องสลัดออกจากกองทุกข์ ทรงใช้สอยจิวรมินดาบาทเสนาสณะและศิลาเบ้าจ้อยเภสัช
 บริหาร นึกมหาสุบินชื่อที่ห้า ได้ปรากฏขึ้นแก่เรา เพื่ออรรถพระอริยมรรคอันมีองค์ ๘ ประการ
 นี้ได้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์ผู้ยังมีได้อรรถ ก่อนที่จะมาตรัสเป็นพระภคคตสัมมาสัมพุทธเจ้า

มหาสุบิน ๕ ประการ จบ

ในคราวนั้น นางสุชากา ซึ่งเกิดในเรือนของเสนาภูกุมพี ในตำบลอรุณเวลาเสนาบดีคม ถึงความเจริญแล้ว ได้ตั้งความปรารถนาไว้ที่ตนไทรต้นหนึ่งว่า "ถ้าฉันได้แต่งงานกับคนที่มิซกั ติตระกูลเสมอกัน คราวแรกขอให้ได้บุตรชายแล้ว ทุกๆปี ฉันจักถวายพลักรวม ด้วยการบริจาค ทศกัศวรรตและแสนแก่ท่าน" (ปรากฏว่า) ความปรารถนาของนาง ประสบความสำเร็จ นางจึงคิด ยากจะเก็บนทเวทกาในวันเพ็ญเดือน ๖ ซึ่งตรงกับวันที่พระมหาศักรทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยามาครบ ๖ บัณฑิต ครั้งแรกทีเดียว นางใช้คนให้นำฝูงแม่โคนมพันตัวไปเลี้ยงในป่าระเอมอันมีรสหวาน แล้ว ให้แบ่งโคออกเป็น ๒ ฝูงๆละ ๕๐๐ ตัว ให้รีดนมโค ๕๐๐ ตัว แล้วนำมาให้อีกฝูงหนึ่งกิน แล้ว ให้แบ่งฝูง ๕๐๐ ตัวนั้น ออกเป็นฝูงละ ๒๕๐ ตัวอีก ให้รีดเอานมโค ๒๕๐ ตัวนั้น นำมาให้อีกฝูง หนึ่งกิน แบ่งออกไปจนถึงฝูงละ ๘ ตัว ให้รีดเอานมโคจากฝูงหนึ่งไปให้อีกฝูงหนึ่งกิน ตามลำดับ แล้วจึงนำท่านแม่โคมาเลี้ยงให้เป็นตัวนม

ครั้นมาถึงวันวิสาขปุณณมี นางก็กล่าว "เราจักเก็บนทเวทกาแก่เจ้าศักร" จึงลุกขึ้นแต่เช้ามืด ให้นำรีดนมโคจากแม่โคทั้ง ๘ ตัว ถูกโคมิได้เข้าใกล้เข้านมเลย แต่พอคนนำภาชนะใหม่เข้าไปรอง โกลันนมเท่านั้น น้มนมก็ไหลออกมาเองตามธรรมชาติของนทเวทกา เห็นอัศจรรย์เช่นนั้น จึงรีบ นำนมด้วยมือตนเองแล้วเทลงในภาชนะใหม่นำไปก่อไฟใส่พืชมกัศักรที่บ้านตนเอง เมื่อกำลังต้มเป็น ข้าวปายาสอยู่ ณั้ ปรากฏว่ามีพองนมเป็นพองใหญ่ๆ เกิดขึ้นเวียนไปทางขวา ไม่มีพองนมที่คนแล้ว จะกระเด็นออกนอกหม้อสักนิดเดียว ครั้นไฟแค้นเพียงนึกเดี๋ยวก็มีได้ปรากฏขึ้นจากเตาไฟ ในขณะนั้น หัวโลกบาลทั้ง ๔ ก็มารักษาอยู่ที่เตาไฟ ท้าวมหาพรหม มากันฉัตรไว้ พระอินทร์นำไปไม้แหงม ก่อไฟ เหล่านทเวทกาในทวีปใหญ่ ทั้ง ๔ ทวีป ซึ่งมีทวีปเล็กสองพื้นเป็นเบรวิวาร ต่างก็มาจับหัวน้ำผึ้ง ซึ่งก่อกอยู่ที่กึ่งไม่มีรสอร่อย ซึ่งสำเร็จประโยชน์ทั้งแก่ทเวทกาและมนุษย์ตามอาณุกุศลของตน นำมา เก็บไว้ เหมือนคนนำน้ำผึ้งมากินไว้ แล้วใส่เข้าไปในข้าวปายาสนั้น นางสุชากาเห็นสิ่งอัศจรรย์ต่างๆ ซึ่งปรากฏแก่คน ณั้ ที่นั้น ชั่วเพียงวันเดียวเท่านั้น จึงเรียกนางปุณณาทาสีสาวใช้มาแล้วส่งไปทูลสั่งว่า "นี่ แม่ปุณณา วันนี้ เหล่านทเวทกาพากันมาชื่นชมกับพวกเราเหลือเกิน ฉันไม่เคยเห็นสิ่งอัศจรรย์เช่นนั้น มาก่อนเลย เธอจงรีบไปทำความสะอาดที่กวาดเทวดสถาน" เมื่อนางปุณณาได้รับคำสั่งแล้วจึงรีบ ไปยังโคนต้นไม้

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ครั้นถึงรุ่งอรุณวันใหม่ ทรงสงฆ์ชำระพระสรีระเรียบร้อยแล้ว ทรง ระยะเวลาตั้งไปบิณฑบาต ได้เสด็จไปยังต้นไม้ต้นนี้กับเจ้าศักร ประทับนั่งที่โคนต้นไม้ต้นนี้แหละ

ทำไครกันไม่ทั้งสิ้นให้สว่างไสวทั่วพระวิมานของพระองค์เอง ลำดับนี้ นางปุณณานั้น ครั้นไปถึง
 กันไปแล้ว ได้เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งแลดูโลกธาตุคามทิศตะวันออก และได้เห็นกันไม่ทั้งกัน
 มีสีเหมือนทองคำ เพราะพระวิมานที่เปล่งออกจากพระวรกายของพระโพธิสัตว์ นางครั้นเห็นแล้วจึง
 เข้าใจว่า "วันนี้ เทวกาลจากกันไม่นานนี้เพื่อรวบรวมเครื่องเช่นดวง กว้างมือของตนเองที่เกี่ยว"
 ครั้น ก็เกิดความที่ใจจึงรีบกลับไปบอกนางสุธาคา ฝ่ายนางสุธาคา ครั้นได้ฟังคำของนางปุณณาแล้ว
 ก็มีใจชื่นชมยินดีถึงกับให้เครื่องประดับหลายอย่างแก่นางปุณณาอันเหมาะสมแก่ผู้จะเป็นธิดาของตน
 กว้างมือกว่า "ทั้งแก้วนั้นไป เธอจงดำรงอยู่ในตำแหน่งธิดาคามทิศของเรา" ครั้น ก็เพราะในวันที่จะ
 ครีสุวัเป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ ควรจะได้ภาคทองคำมีราคาประมาณหนึ่งแสนกหาปณะ ฉะนั้น
 นางสุธาคาจึงเกิดความนึกขึ้นว่า "เราจักบรรจขัวป่าสาตงไปในภาคทองคำ" จึงให้คนนำภาคทองคำ
 มีราคาแสนหนึ่งมาประสงค์จะได้ขัวป่าสาตงที่ภาคทองคำนั้น จึงเปลี่ยนภาชนะที่เกี่ยววงนั้นเสีย ขัว
 ป่าสาตงทั้งหมดไหลไปรวมที่ภาค (ทอง) จนหมด ไม่เหลืออีกเหมือนสักกิดเกี่ยว เหมือนน้ำไหลลงจาก
 ไบบัว ฉะนั้น นางสุธาคา จึงเอาภาคทองคำอีกใบครอบภาคใบนั้นไว้แล้วห่อด้วยผ้าขาว ครั้นประแบ่ง
 แก่งตัวเรือบร้อยแล้ว จึงเอาศีรษะของตนหนุนภาคนั้นไปยังโกศกันไทรน้อย กว้างอนุภาพอนยิ่งใหญ่
 พอได้เห็นพระโพธิสัตว์เท่านั้น ก็เกิดความที่ใจชื่นเต็มกำลัง เข้าใจว่า "เป็นรุกขเทวดา" จึงเดิน
 ย่อตัวไปนั่งแท่นซึ่งได้เห็นพระโพธิสัตว์ จึงเอาภาคกลางจากศีรษะ แล้วปักผ่าน ใช้น้ำเกศาทองคำ
 อันอบตัวของหอม เข้าไปเผ้าพระโพธิสัตว์แล้วยืนอยู่ ขณะนั้นมาครั้นที่ปฏิภามรหภาพรม ได้ถวาย
 ไว้ไม่ละพระโพธิสัตว์ตลอดเวลานานถึงเท่านี้ ก็ช่วยไป พระโพธิสัตว์เมื่อไม่ทรงเห็นมากรจึงทรง
 เหยียดพระหัตถ์ขวาออกรับน้ำ นางสุธาคาจึงวางภาคขัวป่าสาตงไว้บนพระหัตถ์ของพระมหาบุรุษ ด้วย
 มือของคนที่นั้นแหละ ครั้นพระองค์ทรงรับขัวป่าสาตงแล้วได้ทอดพระเนตรดูนางสุธาคา นางสุธาคา
 กำหนดพระกิริยาอาการของพระโพธิสัตว์ได้จึงกราบทูลว่า "ภาคใบนี้ หม่อมฉันขอถวายแก่พระผู้เป็น
 เจ้าแล้ว ขอท่านจงรับไปตามประสงค์เถิด" แล้วน้อมถวายภาคทองคำนั้นไป พอถวายเสร็จแล้ว
 ก็พูดว่า "ความปรารถนาของหม่อมฉันสำเร็จแล้วฉันใด ขอความปรารถนาของพระองค์ จงสำเร็จ
 ฉะนั้นเถิด" แล้วจึงหลีกไป

ฝ่ายพระมหาบุรุษเสด็จจากจากที่ประทับนั่งแล้วเสด็จพระราชดำเนินเวียนขวากันไทร ทรง
 ถูภาคทองคำเสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำนเรศวรา ทรงวางภาคไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำอันเป็นท่าข้ามน้ำชื่อว
 สุปกิภูฏิก อันเป็นสถานที่ซึ่งพระโพธิสัตว์หลายแสนองค์ลงอยในวันที่จะครีสุวัทรงสนานแล้ว เสด็จ

ซึ่งฝั่งพระนครของผ้าอันเป็นธงชัยแห่งพระอรหันต์ของพระพุทธเจ้าหลายแสนองค์ เสด็จไปประทับนั่ง
 ผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ทรงรับเข้าร่วมรูปายาสนาน้อยแก่ละก้อนให้มีขนาดเท่าเมล็ดผลตาล
 ใต้ ๔๔ ก้อน แล้วเสวยจนหมด เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่โพธิมณฑลตลอด ๗ สัปดาห์
 พระกระยาหารนั้นก็หมดสิ้นเสียให้เหลืออยู่ได้ถึง ๔๔ วันเท่านั้น ทอด ๔๔ วันนั้น ไม่ต้องเสวย
 พระกระยาหารอย่างอื่นอีกเลย ไม่มีการสระสรงน้ำ ไม่มีการชำระล้างพระพักตร์ บ้วนพระโอษฐ์
 ไม่มีการถ่ายพระบังคน พระองค์ทรงให้กาลเวลาล่วงเลยไปด้วยความสุขอันเกิดจากอดทน และสุขอัน
 เกิดจากผลสมาบัติ หลังจากพระองค์เสวยข้าวมธุรูปายาสนี้แล้ว ทรงถือถาดทองคำแล้วทรงอธิษฐาน
 ว่า "ถ้าเราจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในวันนี้ ขอให้ถาดทองคำนี้ ลอยทวนกระแสธารขึ้นไป ถ้าจัก
 ไม่ได้เป็น ขอให้ลอยตามกระแสธารลงไป" ปรากฏว่าถาดได้หมุนวนเหนือแม่น้ำไว้ ได้แสดงถึง
 นิมิตแห่งพระญาณของความเป็นพระศาสดาแห่งพระโพธิสัตว์ จึงลอยทวนกระแสธารขึ้นไปถึงกลาง
 แม่น้ำประมาณ ๕๐ คอก เหมือนนกแก้วมีเท้าเร็วจกวิ่งชอกไปยืนอยู่กลางสนามด้วยเท้าอันรวดเร็ว
 ฉะนั้น แล้วจึงจมถึงลง ณ ที่วังน้ำวนแห่งหนึ่ง ลงไปถึงอยู่ที่วิมานของกาฬนาคราชแล้วกระทบกับ
 * ถาดสำหรับเสวยพระกระยาหารของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ องค์ เปลี่ยนเสียงกัมภี กิติ แล้วก็ขึ้นอยู่ได้
 ไปถึงที่สุดของถาดพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ องค์นั้น ฝ่ายพญากาฬนาคราชได้ยินเสียงถาดกระทบกันนั้น
 แล้วก็ตื่นจากบรรทม พลางคำไว้ว่า "วันวานนี้ พระชินสีห์อุบัติในโลกพระองค์หนึ่งแล้ว วันนี้ ก็ทรง
 อุกฤษฏ์พระองค์หนึ่ง ไม่มีโอกาสสว่างที่จะชนอีก" แล้วลุกขึ้นไปยืนกล่าวสรรเสริญ (พระพุทธคุณ)
 ด้วยคำถาหลายร้อยบท นัยว่า เวลาที่พญากาฬนาคราชเนรมิตท้องฟ้าประมาณ ๑ โยชน์ ๓ กวัก
 ให้เต็มแผ่นดินใหญ่แล้วลุกขึ้น ได้เป็นเช่นกับเวลาที่พุกกันว่า "วันนี้ หรือ วันวาน"

พระโพธิสัตว์ ได้ทรงพักผ่อนกลางคืน ณ สถานที่ที่มีคอกไม้บานสะพรั่งริมฝั่งแม่น้ำ ครั้น
 ถึงเวลาเย็นเมื่อคอกโกสุมะเหลืงอร่ามมีกลิ่นหอม หล่นจากขั้วกลีอกกลีจิวร เมื่อนาคและครุฑ
 เป็นคันบุษราคัมคอกไม้และของหอมอันเป็นทิพย์เป็นกัน เมื่อเหล่าเทวดาในหมื่นโลกธาตุพากันให้
 สารการทั่วกัน และเมื่อเสียงแซ่ซ้องสารการเป็นอันแต่ยวกัน กลูกเกล้ากับยกลิ้นเหน็บเนื่องเป็นอัน
 เคียวกัน พระองค์ทรงเสด็จเบื้องพระวรกายไปกามทางอันกว้างถึง ๘ อุตุสะ ซึ่งเหล่าเทวดาประทับ
 ตกแก่งไว้ มีพระอาการองอาจปราศจากสะกั้งภัย ประหนึ่งว่า ไกรสรสีหราชได้ทรงผินพระพักตร์ไป
 ทางทิศโพธิ์แล้ว เหมือนอย่างที่ท่านพรอณาไว้ว่า

* นิตยประกาศ สุระเสน ป.ร. ๕ แปล

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป ทเวทากับนาคกาลให้คอกกราชพฤกษ์ คอกบัวเป็นคันไปเรื่อยยาวลงจากปากน้ำทเวทามา ๘ ทินัน ๆ เหมือนดังสายฝนฉะนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป ทักกลางแจ้งสว่างเปล่า ได้เป็นสถานที่หอมกลบอบยวดค้ำยกลืนรูปหอมและกระแจะจันทร์ เหลืองเป็นคันเป็นอเนกประการ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป สถานที่ว่างโล่งแจ้งได้เป็นเช่นสถานที่ไม่ว่าง คือ งคกามยวามไปค้ำยฉัตรแก้วและธงทองอันสวยงามทั้งหลาย ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป สถานที่นั้นเต็มไปด้วยเหล่าทเวทกา ซึ่งพากันยกธงแผ่นผ้าอันบริสุทธิ์ไสวไปมา ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป สถานที่ที่กล่าวนั้น มีพวกทเวทาคอยมาทักกล่อมโหระทึกกระหึ่มกัฏวานอยู่ ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า กำลังเสด็จไป สถานที่เช่นนั้น ไม่มีช่องว่าง คือเต็มไปด้วยทเวทกา ซึ่งมาขบกล่อมสังคีตคนตรีเป็นหมู่คณะ

หมู่กัณนวกัณวี ต่างก็พากันเร็นเร็นบันเทิงใจและสัตว์อื่น ๆ เช่น มนุญาคาน้อยใหญ่ก็เช่นเดียวกัน คือสนุกสนานรื่นรมย์ใจ และคลอเคลียเหล่านางพื่อนทั้งหลาย ก็พากันมาพื่อนว่าทำเพลงเป็นอเนกประการในสถานที่นั้นวันรมย์ใจนั้น

ในสมัยนั้น ได้มีพราหมณ์คนหนึ่งนามว่า โสคติยะ เป็นคนหาบหญ้า กำลังหาบหญ้าสวนทางมา ทราบอาการของพระมหาบุรุษแล้ว จึงได้ถวายหญ้า ๘ ก้า พระโพธิสัตว์ทรงรับหญ้า ๔ ก้า แล้ว เสด็จดำเนินสู่โพธิมณฑล ได้ทรงประทับยืนผินพระพักตร์สู่ทิศอุดร ในส่วนทักษิณทิศ (แห่งคันโพธิ) ขณะนั้นจักรวาลค้ำหนักทักษิณเป็นอุจว่าไต่ยวบลงไปถึงเขเวจิมทานรอก จักรวาลค้ำหนักอุดร เป็นเหมือนว่าไต่ลอยขึ้นไปจนถึงภวักพรหมฉะนั้น พระโพธิสัตว์ ทรงทรมานว่า "ที่นี่ จักไม่ใช่ที่บรรลุมณีโพธิญาณ" แล้วทรงทำประทักษิณ เสด็จไปทางทิศประจิม ประทับยืนผินพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา ทินัน จักรวาลค้ำหนักประจิมได้เป็นเหมือนว่าทรุดลงไปถึงเขเวจิมทานร

จักรวาลค้ำพิชิตบุรพา เป็นเหมือนว่าพุ่งขึ้นไปจรดถึงภวคัคพรหม พระโพธิสัตว์ทรงทราบว่า “ที่นี้มิใช่ที่จะบรรลุพระสัมโพธิญาณ” แล้วทรงทำประทักษิณ เสด็จไปทางทิศอุดร ประทับยืนผินพระพักตร์ไปทางทิศทักษิณ ถ้าคัมภีร์จักรวาลค้ำพิชิตบุรพา ได้เป็นเหมือนว่าพุ่งลงไปจรดถึงมหานรก จักรวาลค้ำพิชิตบุรพา เป็นเหมือนว่าพุ่งขึ้นไปจรดถึงภวคัคพรหม นัยว่า ในสถานที่พระโพธิสัตว์ประทับยืน มหาปรุพีได้ทรุดเขนเอียงแล้ว เหมือนว่าล้อเกวียนใหญ่ที่มีคนจะก้าวคุมที่เหยียบไปรอบ ๆ ล้อถ้าเกวียนจะนั้น พระโพธิสัตว์ทรงทราบว่า “ที่นี้ มิใช่ที่จะบรรลุพระสัมโพธิญาณ” แล้วทรงทำประทักษิณ เสด็จไปทางทิศบูรพา ได้ประทับยืนผินพระพักตร์ไปทางทิศประจิมแล้ว ก็ในส่วนทิศบูรพานั้น ได้เป็นที่ถวญญัตถ์ของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ เพราะเหตุนี้แล สถานที่นั้นจึงไม่มีป่าทามวัน ไทวัน เป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ไม่ทรงละแล้ว เป็นสถานที่พักทำลาภกิลส แล้วทรงจับปลายหญ้า ๔ ก้านเสี้ยนให้ไหว ขณะนั้นเอง ปรากฏว่า ตลอด ๑๔ ช่อง ไม่มีหญ้าแลอ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ทอดพระเนตรรัตนบัลลังก์ แล้วทรงยินดี ได้ถึงความเพียรไว้มั่นคง ทรงอธิษฐานความเพียรอันประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ ทรงครวญอธิษฐานว่า

“ถึงแม้ว่า หนึ่ง เอ็น กระตุก จะเหลื่ออยู่ เลือดทั้งหมด จะเหือดแห้งไปจากเนื้อในกายก็ตามที เราจักไม่ทำลาภรัตนบัลลังก์ จักนั่งบนรัตนบัลลังก์นี้ ครบเท่าที่เรายังไม่ได้คร่ำสุระอนุครตัมมาสัมโพธิญาณ ๗ รัตนบัลลังก์นี้”

พระมหาบุรุษ ครวญทรงอธิษฐานความเพียรอันประกอบด้วยองค์ ๔ ประการอย่างนั้นแล้ว ทรงประทับนั่งที่ใต้ (ร่วมเงา) กิ่งโพธิ์กินไว้เหมือนคัมภีร์ถลอมมกกันไว้เบื้องบน ทรงพันพระปฤษฎางค์ไว้กับลำโคนต้นไม้โพธิ์สูง ๕๐ ช่อง ซึ่งคล้ายกับลำท่อนเงินที่กิ่งไว้บนคันทองคำ ก็พ่นอไบโพธิ์ที่ทักไปกองทับไว้ที่จีวรของพระองค์ซึ่งมีสีทองนั้น ก็ส่งประกายเรืองรองเหมือนกันแก้วประพาฬวางไว้บนแผ่นทอง ฉะนั้น พอเมื่อพระโพธิสัตว์ประทับนั่งที่โคนโพธิ์พฤษภุชเท่านั้น ท้าวสักกะเทวราช ทรงประทับยืนแบ่สังขชือวิษุขุพระแล้ว ทราบมาว่า สังขนั้นเมื่อนานกว่า ๒๐๐ ช่อง พอเบ้าครั้งเดียวเท่านั้น โคธินไปนานถึง ๔ เดือน มีญะสิขคันธัพพเทวบุตร ได้ถือเอาพิณไม่มะคุมรนาถยาว ๓ ค่าวุต โคธินก็ขับกล่อมเพลงมกคลอยู่ สุยามเทวราช ได้ถือเอาพิณพ้อมรซึ่งมีสิขคล้ายกังฉันทร์ในฤทธสารทกาล โคธินพักค้อย ๆ ท้าวสหัมบดีมหาพรหมโคธินก็แกวคัลคล้ายพระจันทร์วันเพ็ญดวงที่ ๒ ซึ่งกว้างไกลได้ ๓ โยชน์ อยู่ข้างบนพระมหาบุรุษ ฝ่ายพญากาฬนาคราชพร้อม

กายอ่อนล้าเป็นร่างมนุษย์ ท่อนบนเป็นร่างแฉิ่ง บวริษัทของนาร่างตนก็มีกายและที่ระจะไม่เหมือนกัน ทั้งพรรณนามาจะนี้ ก็เสนาหารทั้งหมด มีคือยาวมีตาแดงไปนออกมา มีเขี้ยวออกอกมา คิ้วขมวด หน้าผากอ่อน มีเล็บใหญ่กลมยื่นออกมายาว มีนิ้ว ผม ทนวด และเส้นผมมีสีต่างๆ ไทควัย และหยกคาย มีรูปประหลาดน่ากลัว มีอาวุธต่าง ๆ กัน มีร่างกายสูงไม่เท่ากัน เช่นสูง ๑ ศอก ๒ ศอก ๓ ศอก ๔ โยชน์ ๕ โยชน์ ๖ โยชน์ และ ๗ โยชน์ เป็นกัน โคคชันไปบนอากาศ ตั้งพันโยชน์ แล้วมาล้อมวงไม้ศรีมหาโพธิ์ เหมือนขึ้นไปบนเขาคงเขาแล้วโคคมาเพื่ออำพรางทั้งหมก

เมื่อพระยามารยังไม่ถึงควงไม้โพธิ์เลย เทวดาในหมื่นจักรวาล ซึ่งก็มีแควตล้อมพระ-โพธิ์สัตว์ ได้ยินเสียงการบ่าวร้องของมาร ก็ไม่สามารถจะค้างรออยู่ตามภาวะของตนได้ จึงพากันหนีไปซึ่ง ๆ หน้า ฝ่ายท้าวสักกะเทวราช ก็เลยเอาสังขวิชัยยุทธไว้ต้านปฤษฎางค์ หนีไปประทับยืนที่ขอบปากจักรวาล ท้าวมหาพรหมก็เลยเอาขันเสวตฉัตร เสด็จไปอัญกรมโลกตามเดิม ฝ่ายกาฬนาคราช ก็ทั้งทศศรี (หญิงนักพื่อน) ทั้งหมด ชำแรกแผ่นดินหนีไปยังนาคพิภพ ซึ่งอยู่ห่างไกลถึง ๕๐๐ โยชน์ เหาหนีบัดหน้าอนธะ เมื่อเหล่าเทวดาพากันหนีไปหมดอย่างนี้ พระโพธิ์สัตว์ก็ประทับนั่งอยู่องค์เดียว เหมือนท้าวมหาพรหมประทับนั่งอยู่ในสุภูมิมาและนั้น นิมิตก็ไม่เข้าปรารภณา มีรูปร่างหลายอย่างก็ปรากฏแก่พระโพธิ์สัตว์ ครั้งแรกว่า "พระยามารจกมาเดี๋ยวนี้ คือปรากฏเป็นอย่างไร

นิมิตที่ไม่เข้าปรารภณานี้คือ เมื่อเวลาของปมัตกพันธุมารกำลังเป็นไปอุกกาบาตอันร้ายแรงคกลงโอบรอบ หัวทุกทิศก็มีศึกวิมไปด้วยควันมหาสมุทรสาครถูกลมแรงพัดกระหน้า ก็กำเริบระลอกกระทบฝั่งคั้งกักก้องกระแสน้ำในท้องนทีธารน้อยใหญ่ก็กลับไหลขึ้นไปเหนือหน้า ดมพายุก็พานพัดยอกุฬาและพฤษชาติก็หักทะลาย คกลงมายังพื้นคังเบีประการต่างๆ โอบรอบ เสียงอึกก็กรึกโครมก้องดังออกไปความนึกอันธการก็จางหายไป ปรากฏเห็นมารค่อๆ คลานออกไป ไคยินว่า ทุกนิมิตอันร้ายแรงมีอาการอย่างนี้ มีมหาขรูแบบปรากฏพร้อมกับการมาของมารตลอดถึงอากาศ และภาคพื้นดินรวมถึงชั้นอนิษฐพรหม โอบรอบ ฝ่ายหมู่เทพธิดา เห็นเหตุคังนั้นในทันนั้นได้ยินเสียง หาวา ก็ตกใจทัวสันกลบ้นไปอึงเทวโลกตามเดิม

ต่อมา ได้ปรากฏพร้อมด้วยหมู่คณะ ฝ่ายพระสิทธิทัตถะราชกุมารนั้น ปล่อก
ให้เหล่าเทพพากันหนีไป พระองค์เองประทับนั่งเหนือรัตนบัลลังก์นั้น
อย่างสง่างามผ่าเสย มีความแก่ตัวกล้าและไม่สะอึกสั่นคราย ในท่าม
กลางหมู่มาร เปรียบเสมือนนกกฤษฏ์ อยู่ไกลเดี่ยวในท่ามกลางเหล่าวิหค
ทั้งหลายและเปรียบเสมือนพระยาราชสีห์ท้าวประเสริฐอยู่ไกลเดี่ยวตามลำพัง
ในท่ามกลางหมู่เนื้อทั้งหลาย ฉะนั้น”

ลำดับนั้น พระยามารจึงกล่าวกับบริวารของตนว่า “พอทั้งหลายขึ้นชื่อว่า ช่างอื่นซึ่งเช่น
กับเจ้าชายสิทธิทัตถะพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ไม่มีอีกแล้ว แม้พวกเราจักไม่อาจเพื่อจะรบ
ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระองค์ได้ เราจะคอยอยู่ทางข้างหลัง” ฝ่ายพระมหาบุรุษมองดูทุกิกง
ตาม เห็นแต่ความว่างเปล่า เพราะเหล่าเทวดาพากันหลีกหนีไปหมด ทอดพระเนตรเห็นกองทัพมาร
กำลังย้าย ทางด้านทิศอุดร จึงประทับนั่งว่าฟังถึงพระบารมีทึ่งสึบว่า “เทวดาภกมายถึงขนาดนี้
ละทั้งเราไว้ผู้เดียวแล้วก็พากันหนีไป ในที่นี้พระชนกพระชนนีหรือพระภคินี ตลอดจนพระประยูร
ญาติคนโลกหนึ่งของเราไม่มีเลย ก็พระบารมีทั้งสิบเหล่านั้นแหละเปรียบเสมือนปวีรชนของเวรามา
นักหนาแล้ว เพราะฉะนั้นเราควรเอาบารมีทำเป็นได้กำบังแล้วรบกับพระยามารด้วยศรัทธา คือ
บารมี แล้วกำจัดหมู่พลของมารให้พ่ายแพ้ไป” ดังนี้

ลำดับนั้น มารเทพบุตร ก็คิดว่า “เราจะให้พระสิทธิทัตถะ หนีไปด้วยกำลัง” จึง
บันดาลให้เกิดลมบ้าหมูขึ้นอย่างแรง ในขณะนั้นเอง ลมชนิดต่างๆ กัน เป็นอันว่า ลมซึ่งพัดมา
จากทางทิศตะวันออกก็ตั้งขึ้น แม้ว่าจะสามารถเพื่อจะทำลายออกฤกษ์เขาใหญ่ประมาณถึงโยชน์บ้าง
๑ โยชน์บ้าง ๒ โยชน์บ้าง ๓ โยชน์บ้างแล้วถอนไม้ไผ่ กอไม้และคันไม้ แล้วจึงกระทำหมู่บ้านและ
นิคมโดยรอบให้กระจัดกระจายไปก็ตาม แต่ด้วยเดชบุญบารมี ของพระมหาบุรุษ ฉะนั้นเมื่อพวคมาร
กระทบพระโพธิสัตว์แล้วก็หาสามารถพิชิตเพียงชายจิวรให้ไหวได้ไม่

ที่นั้น พระยามารก็คิดว่า “เราจะไม่ปล่อกพระโพธิสัตว์ไป จักฆ่าเสียเลย” ดังนี้แล้ว
ก็บันดาลให้เหวใหญ่ให้ตั้งขึ้นขึ้น แล้วอากาศของพระยามารนั้น หมู่วลาหก็ตั้งขึ้นซ้อนกันเป็น
ร้อยชั้น พันชั้น เป็นต้นแล้วให้ฝนตกลงมา แผ่นดินก็แตกออกเพราะกำลังของธารน้ำฝน
มหาเมฆลงมกโยชน์ส่วนบนของไม้ไผ่ กอไม้และคันไม้ เป็นต้น (แต่) ไม่สามารถจะให้หยดโยชน์น้ำ

เบื้องที่จิวรของพระมหาสัตว์ได้ ต่อแต่นั้น ก็บันดาลให้ฝนก้อนสีดำลงบนอีก ยอกเขาใหญ่ ซึ่งกำลังลุกโผลง ไซ้ช่วง พอลอยมาถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นกลุ่มก้อนไม้ทพย ต่อแต่นั้น พระยามารก็บันดาลให้ฝนเครื่องประหารทั้งชนิด คีตราวต่าง ๆ เป็นต้นว่า คาน หอก และมีศกอน มีคมข้างเดียว หรือทั้งสองข้างก็ลุกโผลงรุ่งโรจน์หล่นลงมาทางอากาศ พอมาถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นก้อนไม้ทพย ด้านหลัง มีสีเหมือนดอกทองกวาวลอมมาทางอากาศ พอมาถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นก้อนไม้ทพยตกลงใกล้บาทมุลของพระโพธิสัตว์ แค้นกับบันดาลฝนถ้ำจึงให้ตั้งชนิดถ้ำซึ่งร้อนจกมีสีเหมือนไฟลอมมาทางอากาศ กลายเป็นจุดของไม้จันทน์อันเป็นทิพย์ตกลงมาแทบบาทมุลของพระโพธิสัตว์ ต่อแต่นั้นกับบันดาลฝนเม็ดทรายให้ตั้งชนิดเม็ดทรายละเอียดก็ลุกโผลง ไซ้ช่วงลอมมาทางอากาศแล้วกลายเป็นก้อนไม้ทพยตกลงมาแทบบาทมุลของพระโพธิสัตว์ ต่อแต่นั้นกับบันดาลให้ฝนเปลือกทงทั้งชนิด เปลือกทงนั้นก็ลุกโผลง ไซ้ช่วงจนแล้วลอมมาทางอากาศ กลายเป็นเครื่องลูบไล้ทพย ตกลงมาแทบบาทมุลของพระมหาสัตว์ ต่อแต่นั้น พระยามารก็บันดาลให้เกิดความมืดจนทงอกคิดว่า "เราจะให้พระสิทธัตถะ สะดุ้งตกใจแล้วหนีไป" แ่ความมืดนั้นเหมือนความมืดประกอบตัวของคัสี พอมาถึงพระโพธิสัตว์ก็หายไปเหมือนแสงอาทิตย์ รัชจักความมืดให้หายไป

พระยามารเมื่อไม่สามารถที่จะให้พระโพธิสัตว์หนีไปด้วยฝน ๔ ชนิด คือ ฝนฝนฝนสีดำ ฝนเครื่องประหาร ฝนด้านเพลิง ฝนถ้ำจึง ฝนเม็ดทราย ฝนเปลือกทง และฝนคือ ความมืด เหล่านี้ได้ จึงบังคับบิรว่า "พวกท่านหยุดทำไม่เล่าพนาย จงจับหรือฆ่า หรือจรมัดให้พระสิทธัตถะกุมารให้หนีไป" แม้ตัวเองก็นั่งบนกองข่างคิริเมธลือจักรวาลเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ แล้วกล่าว "สิทธัตถะ เธอจงลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้เสีย บัลลังก์นี้ไม่สมควรสำหรับท่านสมควรสำหรับเราเท่านั้น" พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า "ท่านพระยามาร บารมี ๑๐ อุบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ ท่านมิได้บำเพ็ญเลย มหาบิรจาก ๔ อย่างท่านก็มีได้บัพเพญ ทั้งจริยาทั้ง ๓ ท่านก็ไม่บำเพ็ญ บัลลังก์นี้จึงไม่สมควรแก่ท่าน ย่อมสมควรแก่เราเท่านั้น" พระยามารโกรธมาก เมื่อออกเดินกำลังความโกรธไว้ไม่ได้ จึงปล่อยจักรวาลอันคมคมกุ่มกิกอน ซึ่งประกอบขึ้นด้วยธาตุภาพอันเป็นทิพย์อันร้ายกาจยิ่ง สามารถที่จะตักเขาซึ่งแข็งคุดเพชรให้ซากไป เหมือนปล่องไม้ไฟไปยิงพระมหาบิรุษ จักรวาลนั้นก็กลายเป็นเขาก้อนก้อนไม้ยู่เหนือพระโพธิสัตว์ซึ่งกำลังนึกถึงบารมีทั้งสิบนั้นว่าจักรวาลที่คมคมกุ่มกิกอนที่พระยามาร โกรธแล้วปล่อยออกไปนั้น ย่อมไปตักเสาศิลาแห่งทิณ

เหมือนไม้แป้น (แต่ว่า) บัณฑิตก็กลายเป็นแพคนเลยอยู่เหนือพระมหาบุรุษ บร๊ววของพระยามารที่เหลือพากันก็คว้า "พระมหาสัตว์จักถูกขึ้นจากบัลลังก์เดี๋ยวนี้" จึงพากันโหนก้อกเถิดากันใหญ่ ๆ ไปยังพระโพธิสัตว์ ก็อันคิดเหล่านั้นก็กลายเป็นพวกดอกไม้ตกลงที่พื้นใกล้พระมหาบุรุษซึ่งกำลังระลึกถึงบารมีทั้งสิบ

ในกาลนั้น เทวค้ำซึ่งพากันปล่อยพระโพธิสัตว์ (ไว้คนเดียว) แล้วหนีไปยืนอยู่ที่ขอบจักรวาล ต่างพากันเอื้กอัยกัศริระขิ้นแล้วแลดูก้วยก็คว้า "อัศภาพซึ่งงามเลิศกว่าอุปสมบทของสิทธัตถะกุมาร ฉิบหายแล้ว สิทธัตถะนั้นจักกระทำการอย่างไรหนอ" พระมหาบุรุษคำไว้ว่า "บัลลังก์ซึ่งสำเร็จแก่เหล่าพระโพธิสัตว์ผู้ได้ตั้งสมบารมีมาแล้วในวันเป็นที่ศรีสุวิทย์สมภพแก่เรา" จึงได้กล่าวกับพลโยธราชของมารว่า "มารเอ๋ย ในภาวะที่ท่านให้ท่านนั้น ไครเป็นพยาน" พระยามารจึงกล่าวไว้ว่า "ชนเหล่านั้นเป็นพยาน" ครั้นแล้ว ชีมือไปยังหมู่พลโยธามาร ในขณะนั้นเสียงร้องว่า "ข้าพเจ้าเป็นพยาน ข้าพเจ้าเป็นพยาน" ครั้น เสียงของบร๊ววของมาร ก็ดังขึ้นปานประหนึ่งว่าเสียงแผ่นดินใหญ่ทรุดลงนั้น

ลำดับนั้น พระยามารจึงกล่าวกับพระมหาบุรุษว่า "สิทธัตถะ ในข้อที่ท่านถวายทานเล่า ไครเป็นพยาน" พระมหาบุรุษจึงตอบว่า "ในข้อที่ท่านถวายทาน มีผู้ที่มีเจตนาเป็นพยานให้ก่อนแก่สำหรับเรา ยกเว้นทานที่เราให้ไว้ในอัศภาพที่เหลือแล้วไคร ๆ ซึ่งเป็นพยานให้ในที่นี้ ไม่มีเดยก็แผ่นดินใหญ่หนาทึบไม่มีเจตนาให้และจะเป็นพยาน ในข้อที่เราดำรงอยู่ในอัศภาพของพระเวสสนคร ได้ถวายทานไว้มากถึง ๗๐๐ ครั้ง" ครั้นแล้วจึงยื่นพระหัตถ์เบื้องขวาออกมาจากภายในจักรแล้วชี้พระหัตถ์ถึงที่แผ่นดินใหญ่ด้วยกล่าวว่า "ท่านจะเป็นพยานหรือไม่เป็นพยานในข้อที่เราดำรงอยู่ในอัศภาพพระเวสสนครแล้วถวายทานไว้มากถึง ๗๐๐ ครั้ง" มหาปรุพพิกับเหลือเสียงดังขึ้นกลบเสียงพลโยธามารด้วยเสียงเป็น ๕๐๐ ๕,๐๐๐ ๕๐๐,๐๐๐ ว่า "เราเป็นพยานเรื่องท่านในคราวนั้นได้" ต่อแผ่นดินเมื่อพระมหาบุรุษกำลังพิจารณาทานที่ท่านถวายในอัศภาพพระเวสสนครด้วยกำลังในพระทัยว่า "สิทธัตถะเอ๋ย มหาทานที่ท่านถวายก็แล้วนั้นนับว่าเป็นทานยอดเยี่ยม" ช่างกิริเมธลีซึ่งสูงถึง ๔๕๐ โยชน์ ก็ถูกเข่าตง ต่อแผ่นดินพระยามารจึงประคองแขนกึ่งพันขึ้นแล้วประคองอยู่ดุจตั้งไว้เหนือศีรษะ เมื่อจะชมเชยพระโพธิสัตว์จึงกล่าวไว้ว่า

“ท่านบุรุษอาชาไนย ขอความนอบน้อมจงมีแก่ท่าน ข้าแต่ท่านผู้สูงสุดกว่าบุรุษ ขอความนอบน้อมจงมีแก่ท่านในโลกนี้ พรหมทั้งเทวโลก ไม่มีใครเปรียบเทียบท่านได้ ท่านครุผู้แล้ว เป็นครู เป็นผู้รู้ครอบงำหมู่มาร ท่านก็คิดเลศเครื่องนอนเนื่องได้แล้วข้ามพันเสียได้ และยิ่งช่วยเหลือให้หมู่สัตว์ข้ามพันเสียอีก

พระยามารทำการนอบน้อมแล้วหลีกหนีไป บิรवारของพระยามารเล่าก็หนีไปกนดะทิศทางหนึ่งจะไปสองคนหาไม้ ทำงาทำฟันปลอยผ้านุ่งผ้าพันทิ้งไว้หลายพันแล้วหนีไปทางทิศตรงหน้าของตัว ถ้าคัมภีร์ หมูเทวดาเห็นผลโธธาของมารหนีไป จึงปรึกษากันว่า “พระยามารแพ้แล้ว พระอิทธิฤทธิ์กฤตกรรมนะ เราจะทำการบูชาในชัยชนะ” กันนี้แล้ว ถือของหอมและระเบียบเบิบเค้นมายังโศรบัลลังก์ใกล้สำนักพระมหาบุรุษ สมเด็จพระโหราธิบดีก็กล่าวไว้ว่า

“ในคราวนั้น หมูนาคนผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ก็บังเกิดเบิกบานพากันประกาศชัยชนะที่คงไม่โพธิ์ว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงศิริได้รับชัยชนะ ส่วนพระยามารผู้หยาบช้าได้รับความพ่ายแพ้ ในคราวนั้น หมูพระยากรุฑผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ บันเทิงเบิกบานประกาศชัยชนะที่คงไม่โพธิ์ว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงศิริได้รับชัยชนะ ส่วนมารผู้โง่บาปพ่ายแพ้คราวนั้น หมูเทวดาผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ก็บังเกิดเบิกบานประกาศก้องซึ่งชัยชนะที่คงไม่โพธิ์ว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงศิริได้รับชัยชนะ ส่วนมารโง่บาปพ่ายแพ้ คราวนั้นหมู่มารผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ก็บังเกิดเบิกบานประกาศชัยชนะที่คงไม่โพธิ์ว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงศิริได้รับชัยชนะ ส่วนมารโง่บาปพ่ายแพ้”

มารวิรชกถาจบ

สรุป พระมหาบุรุษทรงใช้ศักรวุธคือขารมีรบกับพระยามารพร้อมด้วยเสนามาร ในที่สุดพระยามารและเหล่าเสนามารพ่ายแพ้ไป

สังคายนาที่หนึ่ง

เมื่อพระอาทิตย์กำลังลอยเด่นอยู่อย่างนั้น พระมหาบุรุษกำลังสมาธิและเสนาสนะแล้ว อัน
 หนึ่งอันโพธิ์เช่นกับแก้วประพาฬสีแสดเหลืองอ่อน ๆ กันบุช้อยู่ ก็ทรงได้บรรลุ ปุพเพนิวาสานุสสติ-
 ญาณอันมีอย่างต่าง ๆ คือสามารถการระลึกถึงชั้นสันดานที่พระองค์เคยอยู่อาศัยในปางก่อนในปฐม-
 ยาม คือ ทรงระลึกถึงปุพเพนิวาสานุสสติญาณมีอย่างต่าง ๆ พร้อมทั้งอาการพร้อมอุเทศคือ ชาติ
 หนึ่งบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง
 ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ในหลายภพที่เป็นฝ่ายเจริญและไม่
 เจริญทั้งในสองอย่างควบคู่กันไป ข้าพเจ้ามีชื่ออย่างนั้น โสทร วรณะ อาหารอย่างนั้น เสวยสุขและ
 ทุกข์อย่างนั้น มีอายุเท่านี้ ข้าพเจ้านั้นจุติจากภพนั้นแล้ว บังเกิดในภพโน้นและในภพนั้น ข้าพเจ้า
 มีชื่อ มีโสทร มีวรณะ มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขและทุกข์อย่างนั้น มีอายุเท่านี้ ข้าพเจ้านั้นจุติจาก
 ภพนั้นแล้วจึงมาเข้าถึงในภพนี้

แต่นั้น พระองค์จึงชำระทิพยจักขุให้หมดจดในมัชฌิมยาม คือพระองค์ทอดพระเนตรเห็น
 เหล่าสัตว์ซึ่งกำลังเคลื่อน กำลังเกิดทั้งลวทั้งประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณไม่ดี ผู้ไปสูคติทุกข์
 ค้ำยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์สว่างจกษุของมนุษย์ และย่อมทรงทราบเหล่าสัตว์ผู้เข้าถึงภพต่าง ๆ ตามกรรม
 ว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต โมในทุจริต วาวัชพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฐิ
 สมทานกรรม คือ มิจฉาทิฐิ สัตว์เหล่านี้เบื้องหน้าแก่กายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ
 วินิบาต นรก ก็หรือว่าท่านผู้เจริญ สัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต โมในสุจริต
 ไม่เคยว่าวัชพระอริยะ เป็นสัมมาทิฐิ สมทานกรรมคือสัมมาทิฐิ สัตว์เหล่านี้เบื้องหน้าแก่กาย
 เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ทั้งนี้ พระองค์ย่อมทอดพระเนตรเห็นเหล่าสัตว์ซึ่งกำลัง
 เคลื่อนกำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณเลว และย่อมทรงทราบเหล่าสัตว์ผู้เข้าถึง
 สุคติและทุกคติตามกรรม ค้ำยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์สว่างจกษุของมนุษย์

แต่นั้นในปัจฉิมยาม พระองค์ก็ให้ญาณหยั่งลงในปฏิจสมุปบาท คือ พระโพธิ์สัตว์
 ย่อมพิจารณาเห็นว่า "สัตว์โลกนี้ ช่างลำบากจริงหนอ ย่อมเกิด แก่ และเคลื่อนไป ก็หรือหาวั
 ชาติถึงการสลัดทุกข์ได้ไม่" ทั้งนี้พระองค์มีพระดำริว่า "เมื่ออะไรหนอมี ชรามรณะจึงเกิดมีขึ้น
 และชราและมรณะ มีอะไรเป็นปัจจัย" ครั้งนั้นแลพระโพธิ์สัตว์ก็ทรงได้พระทัยโดยอุบายอันแยบคาย

และมีบุญญาศรีอรุณรัชต์กับังเกิดชนว่า “เมื่อมีชาติ (การเกิด) ชาวและมวณะจึงมี เพราะชาติเป็น
 เบ็ญจัย ชาวและมวณะจึงเกิดมีขึ้น” ทันทพระโพธิสัตว์มีพระจินตนาการต่อไปว่า “เมื่ออะไรหนอมี
 ชาติจึงมี ชาติมีอะไรเป็นเบ็ญจัย” ทันทการใส่ใจโดยแยบคายได้เกิดชนว่า “เมื่อภพมี ชาติจึงมี
 ชาติไม่มีได้ เพราะมีภพเป็นเบ็ญจัย” ลำคับนั้นพระโพธิสัตว์ก็ได้มีพระจินตนาการว่า “เมื่ออะไร
 หนอมีภพจึงเกิดมี ภพมีอะไรเป็นเบ็ญจัย” ครั้นนั้นแล การใส่ใจโดยอุบายอันแยบคายก็เกิดชนว่า
 “เมื่อมีอุปาทานแล ภพจึงมี ภพมีขึ้นได้ เพราะอุปาทานเป็นเบ็ญจัย” ทันท พระโพธิสัตว์
 มีพระจินตนาการอีกว่า “เมื่ออะไรหนอแลมี อุปาทานจึงมี อุปาทานมีอะไรเป็นเบ็ญจัย”
 ทันทการใส่ใจโดยอุบายอันแยบคาย ก็บังเกิดชนว่า “เมื่อคตฺถามี อุปาทานจึงมี อุปาทานมีได้
 เพราะมีคตฺถาเป็นเบ็ญจัย” ทันทพระองค์ก็มีพระจินตนาการอีกว่า “เมื่ออะไรมี เวทนาจึงมี เวทนา
 มีอะไรเป็นเบ็ญจัย” ครั้นแล การใส่ใจโดยแยบคายก็ได้บังเกิดชนว่า “เมื่อผัสสะมี เวทนาจึงเกิดมี
 เวทนามีผัสสะเป็นเบ็ญจัย” ทันทพระองค์ก็มีพระจินตนาการต่อไปว่า “เมื่ออะไรหนอมี ผัสสะจึงมี
 ผัสสะมีอะไรเป็นเบ็ญจัย” ครั้นนั้น การใส่ใจโดยแยบคายก็เกิดชนว่า “เมื่ออายตนะ ๖ เกิดมีขึ้นแล
 ผัสสะจึงมี ผัสสะมีได้ เพราะมีอายตนะทั้ง ๖ เป็นเบ็ญจัย” ครั้นนั้นแล พระองค์ทรงมีพระจินตนา
 การต่อไปว่า “เมื่ออะไรหนอแล มีภิกขิ อายตนะ ๖ จึงมี อายตนะ ๖ นั้น มีอะไรเป็นเบ็ญจัย”
 ครั้นนั้นแลการใส่ใจโดยแยบคายก็บังเกิดชนว่า “เมื่อนามรูปแลมี อายตนะ ๖ จึงมี อายตนะ ๖ มี
 นามรูปเป็นเบ็ญจัย” ทันทพระองค์ก็ทรงมีพระจินตนาการอีกว่า “เมื่ออะไรมี นามรูปจึงมี นามรูป
 มีอะไรเป็นเบ็ญจัย” ทันทการใส่ใจโดยแยบคาย ก็ได้บังเกิดชนอีกว่า “เมื่อวิญญาณมี นามรูปจึงมี
 นามรูปมีได้ เพราะมีวิญญาณเป็นเบ็ญจัย” ลำคับนั้นพระองค์ก็ได้มีพระจินตนาการอีกว่า “เมื่ออะไรมี
 วิญญาณจึงมี วิญญาณมีได้เพราะมีอะไรเป็นเบ็ญจัย” ครั้นนั้น การใส่ใจโดยแยบคายก็ได้เกิดชนว่า
 “เมื่ออวิชชา มีสังขารมีขึ้นได้เพราะมีอวิชชาเป็นเบ็ญจัย” รวมความว่า เพราะอวิชชาเป็นเบ็ญจัย จึงเกิด
 มีสังขาร เพราะสังขารเป็นเบ็ญจัยจึงเกิดมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นเบ็ญจัยจึงเกิดมีนามรูป เพราะ
 นามรูปเป็นเบ็ญจัยจึงเกิดมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นเบ็ญจัย จึงเกิดมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็น
 เบ็ญจัย จึงเกิดมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นเบ็ญจัยจึงเกิดมีคตฺถา เพราะคตฺถาเป็นเบ็ญจัย จึงเกิดมี
 อุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นเบ็ญจัย จึงเกิดมีภพ เพราะภพเป็นเบ็ญจัย จึงเกิดมีชาติ เพราะชาติ
 เป็นเบ็ญจัย จึงเกิดมีขรามระณะความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ โทมนัสและความคับแค้นใจ การ
 เกิดแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนั้นมิได้เพราะเหตุทั้งวามันแล ธรรมจักขุ ญาณ เบ็ญญา ความรู้ ความ
 แจ่มแจ้ง ในธรรมที่ไม่เคยตลับมาก่อนก็บังเกิดชนแก่พระโพธิสัตว์ว่า “สมุทโย สมุทโย” ครั้น

ครั้งนั้น พระองค์ได้ทรงดำริว่า “เมื่อไม่มีอะไรเหนือ ชรามรณะจึงจะไม่มี เพราะตั
 ยะไรก็ได้ ชรามรณะจึงดับ” ครั้งนั้นพระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีชาติ ชรา
 มรณะจึงไม่มี เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ” ครั้งนั้นพระองค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร
 ชาติจึงจะไม่มี เพราะอะไรก็ดับชาติจึงดับ” ครั้งนั้นแล พระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า
 “เมื่อไม่มีภพ ชาติจึงจะไม่มี เพราะภพดับ ชาติจึงจะดับ” ครั้งนั้นพระองค์ทรงมีความคิดว่า
 “เมื่อไม่มีอะไร ภพจึงจะไม่มี เพราะอะไรก็ดับภพจึงดับ” ครั้งนั้นแลพระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอัน
 แนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีอุปาทานภพจึงไม่มี เพราะอุปาทานดับ ภพจึงจะดับ” ครั้งนั้น พระ
 องค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไรอุปาทานจึงไม่มี เพราะอะไรก็ดับอุปาทานจึงดับ” ครั้งนั้นแล
 พระองค์จึงทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีคัมภีรอุปาทานจึงไม่มี เพราะคัมภีร
 อุปาทานจึงดับ” ครั้งนั้นแลพระองค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร คัมภีรจึงจะไม่มี เพราะ
 อะไรก็ดับคัมภีรจึงดับ” ครั้งนั้นแลพระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เพราะไม่มีเวทนา
 จึงไม่มีกัมภีร เพราะเวทนาดับ คัมภีรจึงดับ” ครั้งนั้นพระองค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มี
 อะไร เวทนาจึงจะไม่มี เพราะอะไรก็ดับ เวทนาจึงดับ” ครั้งนั้นแล พระองค์ทรงเกิดความกึก
 ก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีผัสสะจึงจะไม่มีเวทนา เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ” ครั้งนั้นพระ
 องค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร ผัสสะจึงจะไม่มี เพราะอะไรก็ดับ ผัสสะจึงดับ” ครั้งนั้น
 พระองค์ทรงมีความคิดว่า “เพราะไม่มีอะไร สฬายกณะจึงจะไม่มี เพราะอะไรก็ดับสฬายกณะจึงดับ”
 ครั้งนั้นแล พระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีนามรูป จึงไม่มีสฬายกณะ เพราะ
 นามรูปดับ สฬายกณะจึงดับ” ครั้งนั้น พระองค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร นามรูปจึงไม่
 มี เพราะอะไรก็ดับ นามรูปจึงดับ” ครั้งนั้นแล พระองค์ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อ
 ไม่มีวิญญูญาณ จึงจะไม่มีนามรูป เพราะวิญญูณดับ นามรูปจึงดับ” ครั้งนั้นพระองค์ทรงมีความ
 คิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร จึงจะไม่มีวิญญูญาณ เพราะอะไรก็ดับ วิญญูณจึงดับ” ครั้งนั้นแลทรงเกิด
 ความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีสังขาร จึงไม่มีวิญญูญาณ เพราะสังขารดับ วิญญูณจึงจะดับ”
 ครั้งนั้นพระองค์ทรงมีความคิดว่า “เมื่อไม่มีอะไร สังขารจึงไม่มี เพราะอะไรก็ดับสังขารจึงดับ”
 ครั้งนั้นแล ทรงเกิดความกึกก้องอันแนบกายขึ้นว่า “เมื่อไม่มีอวิชชา จึงไม่มีสังขาร เพราะอวิชชาดับ
 สังขารจึงดับ” รวมความว่า เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญูณจึงดับ
 เพราะวิญญูณดับนามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายกณะจึงดับ เพราะสฬายกณะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะกับ เวทนาจึงกับ เพราะเวทนาจับ ถัดหาจึงกับ เพราะถัดหาจับ อุปาทานจึงกับ เพราะอุปาทานจับ ภพจึงกับ เพราะภพจับ ชาติจึงกับ เพราะชาติจับ ชรามระลอกปีเพนทุกษ โหมนต์ อุปายาส จึงกับ ความดับแห่งกองทุกอย่างสิ้นเชิงนั้น ย่อมไม่มีด้วยประการฉะนี้ จักขุ (กองตาเห็นธรรม) ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง ในธรรมที่ไม่เคยดับมาก่อน ได้เกิดขึ้นแก่ พระโพธิสัตว์ ว่า "นิโรโร นิโรโร" ดังนี้แล

ที่นี้ เมื่อพระองค์กำลังพิจารณาถึงปัจจัยอาการ ซึ่งประกอบด้วยบท ๑๒ โดยอนุโลม และปฏิโลม ด้วยสามารถตั้งวิญญูและวิญญูะ ทมึนโลกธาตุจกตั้งนำ ก็ทวนไหวถึง ๑๒ ครั้ง ฝ่าย มหาบุรุษให้ทมึนโลกธาตุทวนไหวแล้ว ทรงรู้อิงธรรมชกพร้อมทั้งอาการ ซึ่งก้างกันโดยดุษปัจจัย ปรงแก่งและ ไม่ดุษปัจจัยปรงแก่ง ด้วยพระสัพพัญญูญาณอันเกิดมึนขึ้นด้วยพระบารมีที่พระองค์สั่ง สมมาด้วยก็ด้วยพระองค์เอง ด้วยอำนาจการแห่งกลอศพร้อมทั้งรสและลักษณะ ในเวลาอรุณขึ้น ทรงคลายจากความหลับ เพราะความชุ่มหลง พร้อมทั้งวาสนาโคสสิ้นเชิง ทรงปรารถถึงความเบิกบาน ด้วยทรงบรรลุพระสัพพัญญูญาณ อันประกอบด้วยคุณซึ่งนับไม่ไ้ เพราะการประจวบกันแห่ง มรรคญาณอันเลิศ เปรียบเสมือนคอกปทุมอันมีบานด้วยอาการถึงความเลิศก็ด้วยความงามอันมีศิริรุ่งเรือง อย่างยิ่ง เพราะการประจวบกับแสงพระอาทิตย์ ทรงแห่งกลอศปัญญาเครื่องควรรู้ซึ่ง เทวตา ฮสุร คุรุต มนุษย์ นาค และคนธรรพ์เป็นต้นพึงขอบน้อม

เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงบรรลุพระสัพพัญญูญาณแล้ว ทมึนโลกธาตุทั้งต้น ได้ประดับตกแต่งอย่างเรียบร้อย ที่ขอบจักรวาลค้ำเทกปราชิน ธงชัยและธงแผ่นผ้าก็ดุษยกขึ้น ที่ขอบปากจักรวาล ค้ำเทกปัจฉิม ทิกอศวนและทิกทักษิณ ธงชัยและธงแผ่นผ้าก็ไดดุษยกขึ้นไปหมด ธงชัยและธงแผ่นผ้า ที่ดุษยกขึ้นที่พื้นดินได้ตั้งอยู่จรดถึงพรหมโลก ธงชัยและธงปฏิภาซึ่งกักกันอยู่ในพรหมโลก ได้ตั้งอยู่ที่ พื้นดินในแดนจักรวาล ต้นไม้คอก ก็มีคอกบานสะพรั่ง ต้นไม้ที่มีผล ก็คายากไปก็ด้วยผล บรรดา ต้นไม้ที่มีก้อ คอกปทุมก็บานที่ก้อ บรรดาค้นไม้ที่มีก้องกันสาธา ก็บันศาลให้คอกปทุมบานขึ้นที่ก้อง บรรดาค้นไม้เถา ก็บันศาลให้คอกปทุมบานขึ้นที่เถา ในอากาศก็ห้อยย้อยไปด้วยคอกปทุม ปทุมที่มี ก้าน ชำแรกพื้นศาลาเอกเป็นเจ็ดเดือนคุษขึ้นข้างบน ทมึนโลกธาตุ ได้เป็นเหมือนกลุ่มคอกไม้ที่ เขาไปยไป และเหมือนต้นฐานคอกไม้ที่เขาร้อเป็นพวงคิกกัฉะฉนั้น เพราะเหตุนี้พระสังคิกกา-

จารย์ เมื่อจะประกาศบุพนิมิต ๑๒ ประการ ซึ่งปรากฏในขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว จึงกล่าวว่

“มหาปรุฬห์ ซึ่งสามารถที่จะนำคนไม้และภูเขาเมรุมาศสมุทรวาสกร
ได้ทั้งหมด แต่ในขณะที่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐเห็น ตรัสรู้ ไม่สามารถที่
จะธำรงอุ้งแขนหนักไว้ได้ ก็ไถ่หัวนโหว หมู่สุนัขจึงจอกโคจรันเร้งกับทวง
เหล่ากบนั้นเท้งเบ็กบานกับนกเค้าแมว พระยานาครันเร้งกับพวกครุฑ แม้
หมู่แมวกรันเร้งกับค้อยหมู่หนู เหล่าฝูงเนื้อก็สมากมกับราชสีห์ เป็รียบ
เสมือนนมารคามิตาครันเร้งกับค้อยบุตร และเวือแล่นไปค่างประเทศบัง
แล่นกลันมาประเทศของคนบัง และสกกรของสรภังคคามส ห้วงมหรรณพ
ประคับค้อยคอกบัวซึ่งโผล่พ้นน้ำหลาสี มีกลิ่นสงบ แม้น้ำในพื้นนั้นก็ได้
ติดเนื่องกันไม่ไหวคิง และน้ำซึ่งคาคาษค้อยคอกบัวที่บานแล้วห้อยย้อย
ลงมา ก็ช้อยกขึ้นไปอึงอากาศ เหล่าฝูงนกก็ห้อยบินในอากาศ แม้แต่น้ำ
สินธุก็ห้อยกขึ้นไม่ไหวคิง แล่นคินกิมองกุงสูง เพราะประสมกับเมฆซึ่งคิง
ขึ้นในสมมิมิเรอุฎกกาล และประคับค้อยเผ่นพิภพและคอกไม้ค่าง ๆ คิง
พรวณณามาฉนะ ไม่เจ้บ้ำประคับค้อยเคือเถออันนำอภิมมัยค้อยเคือ
อภาวณคือระเบือบ คอกไม้บานสะพรั่งย้อมทำให้ทุกทิกควยสกลงคาม
ค้อยอากาศที่อบอวลค้อยกลิ่นหอม และรัฐอันประเสริฐ ท้องฟ้าที่เหลื่อ
ซึ่งอบอวลค้อยกลิ่นรูปหอม น่ววันรวมยั้งนั้ก เทวคาและจอมอสุรผ้องอาจ
ทั้งหมดคั่งพคเป็นคนแล่นเมทรสพ เทียวเล่นคนควี หมู่ชนทั้งหมดได้
กล่าวคำโพระและท้วทุกทิกก็แจ่มใส ช้างโคญจนพเนปวีแปนวัน ราชสีห์
กำรามกีก้อง และมิเดียวร้องค้อยความกิกกะนองของน้า พิดและกลอง
ของเทวคาคีปลั่งเสียงโพระขึ้นเองในท้องฟ้า โลกธาอุ้นหนา ก็มีแสง
สว่างสวยสดงคงามนำอภิมมัย กลิ่นอันน่่าฟูใจ ลมทั้งอ่อนและเย็น พึง
ไม่วัวทำให้หมู่สัตว์ได้รับความสุขโดยท้วถึงกัน เหล่าชนที่ถูกโรครัวค่าง ๆ
เบือคเบือนก็พกนหายจากโรค ได้มีความสุขอย่างท้วถึง พักชนทางสัคคิ
ก็โบกพพิ ทำให้ภพนั้นมิแสงสว่างและน่ววันรวมยั้ง และน้าก็ไหลท้วม

แผ่นดิน คนหลังค่อมก็มีกายเหยียดตรง คนตาบอดก็สามารถมองเห็น
 สี่เขี้ยวสีขาวได้ คนราฟิการก็เหยียดขาได้ คนหูหนวกก็ได้ยินเสียง คน
 ไม้สามารถพูดได้ คนตัวอื่นไพละ ก็ปลั่งเสียงขึ้นเอง พวกสัตว์น้ำต่าง
 ก็เข้าถึงความเอือกเย็นไม่วับคืบแห้งเบิกบานกัน โภชนะก็กินแก่พวก
 เปเรศที่ถูกความหิวความกระหายครอบงำ ในโลกนี้ครนรก ซึ่งมีคนกดลด
 เวลาที่มีแสงสว่าง ดวงดาว พระจันทร์ พระอาทิตย์ ก็ส่องแสงอย่าง
 งดงามในท้องฟ้า และวิเศษที่แผ่นดิน ก็ซ้ำแรกพันดินลอยขึ้นไปบนท้องฟ้า
 ลอกบัวไว้ลดทับบนเค็มที่ทำลายพันดินบนเค็มโผล่ขึ้นสูงค่าลดทับกันไป
 มีวาระฟ้า เครื่องคนครีมกลองเป็นคั้น ไม่มีคนบรรเลงไม่มีคนตี ก็
 ปลั่งเสียงดังขึ้นเองอย่างไร้เงาที่ภาคพื้น มนุษย์ที่ถูกจองจำก็หลุดพ้นจาก
 เครื่องพันธนาการ มีใช้ทวนที่ของจำไว้เป็นคั้น บานประพุกหน้าต่างห้อง
 ก็เปิดเอง เทวาททั้งหมดช่วยกันยกท่อนผ้าขึ้นโบกสะบัดขึ้นเวียงบันเทิงสนุก
 สนา พระมหาสควได้มียศใหญ่ในวันตรัสรู้ดังนี้แล”

พระผู้มีพระภาค อันเทวาทและมนุษย์บูชา ด้วยความงามอันเลิศมีศิวาทที่เปรียบมิได้
 เมื่อธรรมอันนำอภัยจรรยามีประการต่าง ๆ ปราภฏ ก็ทรงแห่งกลดพระสัพพัญญุตญาณ พระองค์แม้
 ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว เมื่อจะทรงเปล่งอุทานที่พระพุทธรเจ้าทุก ๆ พระองค์ไม่ทรงละ
 จึงได้ตรัสสองพระคาถาว่า

“เราแสวงหาหนทางผู้กระทำเวียน เมื่อไม่พบจึงแล่นไปสู่สงสาร
 มีชาติเป็นเนก (เพราะว่า) การเกิดมีบ่อย ๆ เป็นทุกข์ซ้ำไป ตูกรช่างผู้
 กระทำเวียน เราเห็นท่านแล้ว ท่านจักไม่ทำเวียนอีก ซีโคกรทั้งหมค
 ของท่านเราก็กักได้แล้ว เวียนยอดเราก็จักได้แล้ว (เพราะว่า) จิตของ
 เราปราศจากสังขาร ได้บรรลุถึงความสิ้นกัณหแล้ว”

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงเปล่งอุทานแล้ว ก็ได้ทรงประทับนั่งขัดสมาธิในที่นั้นนั่นเอง
 กลดก ๑ สัปดาหี เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

“เราบำเพ็ญทานบารมี ทศบารมี เนกขัมมบารมี จึงได้บรรลु พระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เราสอบถามท่านบ่อเกิดแล้วจึงบำเพ็ญวิริยบารมีอันสูงสุดและบำเพ็ญขันติบารมี จึงได้บรรลुพระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เราบำเพ็ญอธิฐานบารมี สัจบารมีและเมตตาบารมีอย่างมั่นคง จึงได้บรรลุพระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เราเป็นผู้เสมอในอารมณ์ทั้งปวง คือ ในลาภและการเสื่อมลาภ ในยศและเสื่อมยศ ในกาวินินทาและการสรรเสริญ จึงได้บรรลุพระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เราสวยทุกซัอย่าง ๆ และสมบัตืต่าง ๆ ในภพน้อยใหญ่อย่างนี้จึงได้บรรลุพระสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เราจึงขจัดสมภิตตลอด ๘ วัน เข้าตราบพิศลลคหลายร้อยอภิกขวิง”

สัตตาทกดาที่หนึ่ง จบ

สรุป พระมหาบุรุษเสวยวิมุกตพิษที่กวางคัมพระศรีมหาโพธิ์ในปฐมยาม ทรงระลึกปฐมเพนิวา-
 สาทุสเสกขญาณได้ในมัชฌิมยาม ทรงชำระทิพยจักขุในปัจฉิมยาม ทรงบังญาณแสดงใน
 ปฏิจสงมุปรบาท

สัตตาทกดาที่สอง

ก็โดยสมัยนั้นแล เทวคาบางพวกได้เกิดความปริวิตกว่า “กิจของพระอิทธิธตต์อย่างอื่นมีอยู่แล้ว ฉะนั้นพระองค์จึงไม่หมกความอาลัยในบัลลังก์” แม้พระศาสดาทรงทราบความปริวิตกของเทวคาเหล่านั้น เพื่อระงับความสงสัยของเทวคาเหล่านั้น จึงทรงเหาะขึ้นไปในอากาศแล้วทรงแสดงอมกปาฏิหาริย์

ถามว่า “ญาณในอมกปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร” ตอบว่า “ญาณในอมกปาฏิหาริย์เป็น
 อย่างนี้คือ ท่อไฟพุ่งออกจากกายที่อบนบน สายน้ำไหลออกจากกายเบื้องล่าง ท่อไฟพุ่งออกแต่

พระกาฬเบืองล่าง สายน้ำไหลออกจากพระกาฬเบืองบน ท่อไฟพุ่งออกจากพระกาฬเบืองหน้า สายน้ำไหลออกจากพระกาฬเบืองหลัง ท่อไฟพุ่งออกจากพระกาฬเบืองหลัง สายน้ำไหลออกจากพระกาฬเบืองหน้า ท่อไฟพุ่งออกจากพระนครเบืองขวา สายน้ำไหลออกจากพระนครเบืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระนาสิกเบืองขวา สายน้ำไหลออกจากช่องพระนาสิกเบืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระนาสิกเบืองซ้าย สายน้ำไหลออกจากช่องพระนาสิกเบืองขวา ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระอึ่งสะเบืองขวา สายน้ำไหลออกจากช่องพระอึ่งสะเบืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากพระอึ่งสะเบืองซ้าย สายน้ำไหลออกจากพระอึ่งสะเบืองขวา ท่อไฟพุ่งออกจากพระทักดิ์เบืองขวา สายน้ำไหลออกจากพระทักดิ์เบืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากพระทักดิ์เบืองซ้าย สายน้ำไหลออกจากพระทักดิ์เบืองขวา ท่อไฟพุ่งออกจากพระปรั้วเบืองขวา สายน้ำไหลออกจากพระปรั้วเบืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากพระปรั้วเบืองซ้าย สายน้ำไหลออกจากพระปรั้วเบืองขวา ท่อไฟพุ่งออกจากพระบาทเบืองขวา สายน้ำไหลออกจากพระบาทเบืองซ้าย ท่อไฟพุ่งออกจากพระบาทเบืองซ้าย สายน้ำไหลออกจากพระบาทเบืองขวา ท่อไฟพุ่งออกจากพระองค์ลี สายน้ำไหลออกจากพระหว่างพระองค์ลี ท่อไฟพุ่งออกจากพระหว่างพระองค์ลี สายน้ำไหลออกจากพระองค์ลี ท่อไฟพุ่งออกจากชุมพระโฌมา รุมหนึ่ง ๆ สายน้ำไหลออกจากพระโฌมาเส้นหนึ่ง ๆ

พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงอมกปาฏิหาริย์ไม่ทั่วไปแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกทั้งหลายมาแล้ว เสด็จลงจากเวหาส ประทับยืนที่ทักภักคานทีกุศรติคเณียงกับทักปราชันเล็กน้อย แล้วทรงตรวจดูบัลลังก์ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระองค์บรรลุมงคลแห่งบรมที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาตลอดสองร้อยกัโรแสนปีด้วยพระนครไม้กระพริบ ให้เวลาผ่านไปหนึ่งสัปดาห์ด้วยทรงว่าฟังว่า “พระสัพพัญญูญาณ เราได้ที่บัลลังก์นั้น” ดังนี้ สถานที่พระองค์ทรงแสดงนั้น ได้ชื่อว่า อนิมิสเจดีย์ เหมือนกับที่พระธรรมสังคากาจาร์กล่าวไว้ว่า

“พระโพธิสัตว์ ทราบความปรีวิติของพวกเทวาค้าด้วยพระญาณ
ทรงบูชาอันศรัทธาโพธิ์ด้วยกอบัวก็ดวงพระนัยเนตรอันมิได้กระพริบ
อันสงบ ได้ประทับอยู่ที่อาสนะที่พระองค์ทรงชนะ ตลอดสัปดาห์หนึ่ง”

ก่อนหน้านั้น พระมหาสัตว์ ทรงเนรมิตรคันจกรมยาวไปทางค้ำพิศตะวันตกและตะวัน
ตก ระหว่างบัลลังก์และสถานที่ที่พระองค์ประทับยืนแล้ว เสด็จจกรมบทที่จกรมที่พระองค์เนรมิต
นั้น ได้สปีภาทหนึ่ง ผ่านพ้นไปค้ำวิมุกตีสุขอันเยือกเย็น สถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่าคันจกรมเจดีย์

สัตตาทกาทัสตาม จบ

ส่วน โนสปีภาทที่สี่ เทวาทจึงเนรมิตรเรือนแก้ว ในทิศภาคค้ำปัจฉิมและทิศอุดรจาก
คันกรีมหาโพธิ์ พระมหาสัตว์ นั่งสมาธิที่เรือนแก้วนั้น กำลัพิจารณา อภิธรรมบัญญัติ และสมันค
บัญญัติ ซึ่งมีน้อยไม่สิ้นสุดในพระอภิธรรมนั้น โศภพิเศษ ให้สปีภาทหนึ่งผ่านพ้นไป ส่วนนัก
อภิธรรมทั้งหลายกล่าวว่า "เรือนที่สำเร็จด้วยแก้ว ชื่อว่าเรือนแก้ว" ก็เพราะ เนื้อความในนัยทั้งสองถูกต้องโดยอ้อม
ฉะนั้นควรถือเอาทั้งสองนัยนี้ทีเดียว เมื่อพระองค์พิจารณาเพระธัมมสังกตในพระอภิธรรมนั้น รัศมี
หาได้พุ่งออกจากพระสรีระไม่ แม้ว่าพระองค์พิจารณา พระวิภังคปรภรณ์ ธาตุกถา ปุคคตบัญญัติ
กถาวัคคูปกรณ์ และขมกปรภรณ์ รัศมีก็ยังมิได้พุ่งออก แต่เมื่อคราวใดที่พระองค์ทรงเริ่มปรภรณ์
มหาบัญญัติ เริ่มการพิจารณาว่า เหตุปัจจัยโย ฯลฯ อวิภังคปัจจัย" ดังนี้ รัศมีก็เปล่งออก ลำกับ
นั้น เมื่อพระองค์พิจารณาสมันคบัญญัติ พระสัพพัญญุตญาณอย่างเดียวกันได้โอกาสในมหา
ปรภรณ์ ความจริง เมื่อพระศาสดาพิจารณาพระธรรมอันละเอียดสุขุม ด้วยพระสัพพัญญุตญาณซึ่ง
ได้โอกาสแล้วอย่างนี้ พระรัศมีอันมีวาระละ ๖ คือ สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีทองสมทและสี
เลื่อมประภัสสรก็เปล่งออกจากพระสรีระ ท้องฟ้า ได้เป็นประกายแจ่มจ้าอยู่ดุจของคอกอัญชัน เหมือน
ก้านตาลซึ่งมีสีเหมือนแก้วมณีที่หักไป และเหมือนแผ่นผ้าที่เขาสีตากไว้ด้วยอำนาจแห่งรัศมีสีเขียว
ซึ่งเปล่งออกจากพระเกศาและมณีสุต และจากที่ที่มีสีเขียวแห่งดวงพระเนตร ทิศภาคต่างๆ ก็รุ่งเรือง
งกงามเหมือนถุกกด้วยน้ำทอง เหมือนการไหลไปของทองคำ เหมือนอ้อมด้วยทองคำอันมีสีเปล่ง
ปลั่ง และเหมือนเคลื่อนไปด้วยศอกการณิกา ด้วยสามารถแห่งรัศมีสีเหลืองซึ่งเปล่งออกจากพระฉวี
วรรณ และจากที่ๆ เป็นสีเหลืองแห่งดวงพระเนตร ทิศภาค ไค้งงาม ปานประหนึ่งว่าโรยไว้
ด้วยจุดเรืองเบ่งทับคละเขียด เหมือนรวกไว้ด้วยน้ำกริ่งซึ่งสุกคี่แล้ว เหมือนแควงไว้ด้วยผ้ากัมพลแดง
และเหมือนเคลื่อนกล่นไปด้วยศอกชัฎพฤษี ดอกคำ ดอกทองกวาวและดอกชบา ด้วยอำนาจแห่ง
พระรัศมีสีแดงซึ่งเปล่งออกจากเนือและเลือดและจากที่ๆ เป็นสีแดงของดวงพระเนตร ทิศภาคได้

งคราม เหมือนสายน้ำนมกำลังไหลออกจากหม้อเงิน เหมือนเม็ดเงินที่กลิ้งออก เหมือนวงศาคาลที่มีสี
 กลายเงินซึ่งตกลงมา และเหมือนเคียวคายข้าวคอกโกมูทในสระคอกย่านทรายคอกมะดี คอกมะดีชั้น
 เป็นคัน ค้ายอ้าเงาแห่งรัศมีสีขาวที่เปล่งออกจากกระดูก จากฟัน และจากที่ ๆ เป็นสีขาวแห่งดวง
 พระเนตร สีสงบาทและสีเลื่อมประภัสสร ก็เปล่งออกจากพระสรีระนั้น รัศมีซึ่งมีวรรณะหกเหล่านั้น
 เปล่งออกกรปรกคลุมแผ่นดินใหญ่แข็ง ค่ายประการฉะนี้ มหาปรัชพิน หนาสองแฉกสีหิมินโยชน์ ได้เป็น
 เหมือนก้อนทองคำที่นายช่างปิดเบ้าสนิมออก และเหมือนขั้วคาลที่มีสีคล้ายเงินที่กำลังตกลงมา รัศมี
 ได้ทำลายพื้นดิน กระจายไปทั่วโลกธาตุไม่มีที่สิ้นสุดถึงภายใต้เท้า ในสถานที่ที่มีประมาณเท่านี้ รัศมีของ
 พระจันทร์ก็ไม่มีในดวงจันทร์ ในหมู่ดาวรัศมีของหมู่ดาวก็ไม่มี ในสถานที่ทั้งหมดคือ ในอุทยาน
 ในวิมาน ในคันถลปพฤกษ์ วังกาย และในเครื่องประดับของพวกเทวดาทั้งหลายก็ไม่มีรัศมี แม้
 ท้าวมหาพรหมซึ่งสามารถที่จะแผ่แสงสว่างไปได้ทั่วสามพันโลกธาตุ ก็ได้เป็นประกูจิ่งห้อยในเวลา
 พระอาทิตย์ขึ้น เครื่องทองพอบเป็นเครื่องกำหนดพระจันทร์ พระอาทิตย์ หมู่ดาว อุทยาน วิมาน
 และคันถลปพฤกษ์ของเทวดาเท่านั้น ยังพอบปรากฏให้เห็น สถานที่ที่มีประมาณเท่านี้ ได้ถูกรัศมี
 ของพระพุทธเจ้าท่วมทับจนหมด ทั่วรัศมีนี้ หากใช้พระฤทธิที่พระพุทธรเจ้าทรงอธิษฐานไม่ และหา
 ใช้พระฤทธิที่สำเร็จด้วยภาวนาไม่ เมื่อพระโลกนาถเจ้าทรงพิจารณาพระธรรมอันละเอียดสุขุม พระ-
 โลหิตเป็นมอ่งใส พระรูปโฉม ก็แจ่มใส วรรณะธาตุซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐาน ได้หยุดนิ่งไม่ไหวติง ใน
 ส่วนซึ่งมีประมาณถึง ๔๐ คอก โดยรอบ พระผู้มีพระภาค ทรงพิจารณาโดยทำนองนี้ ตลอดจนสัมปาท
 หนึ่ง จำเดิมแต่นั้น สถานที่แห่งนั้น จึงได้ชื่อว่า รัตนเขรเจติย สมดังคำที่พระธรรมลังกาภา-
 ราชาร์ยกกล่าวไว้ว่า

“พระชินเจ้า ทรงเสด็จเข้าไปอาศัย เรือนแก้วของกันโพธิโย
 ทิศอื่น ได้ทรงว่าพึงถึงสมันคณัฐฐานนัย ทรงประทับอยู่ที่เรือนโพธิ์นั้น
 สัมปาทหนึ่ง ในคราวนั้น พระรัศมีได้พุ่งออกจากพระสรีระของพระองค์
 แล้วชานไปทั้งข้างบนทั้งข้างล่างโดยรอบ ในสุญญากาศและในโลกธาตุ

ในสมัยที่ที่ห้า พระบรมศาสดา เสด็จออกจากควงไม้โพธิแล้วได้เสด็จไปยังที่เขยป่าด-
นโคธระ ประทับนั่งที่ที่ถ้ำเขยป่าดนโคธระนั้นแล้วทรงพิจารณาถึงพระสังฆธรรมที่พระองค์ทรงบัญญัติแล้ว
เริ่มเพื่อจะทรงพิจารณาโดยอาการเป็นเนือง

ก็บุคคลก็เป็นเผ่าพันธุ์ พอดีพระองค์จะทรงแนะนำได้ในพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ มีอยู่
๖ จำพวก คือ ขันธนาจกริต คือ บางพวกเป็นคนวากจกริต บางพวกเป็นคนโทสจกริต บางพวก
เป็นคนโมหจกริต บางพวกเป็นคนวิคกจกริต บางพวกเป็นคนศรัทธาจกริต บางพวกเป็นคนบุญญา
จกริต ในบรรดาคณะเหล่านั้น การแสดงธรรมที่ประกอบด้วยอสุภะก็มีปฏิฐานเป็นที่สบายของคนวาก
จกริต การแสดงธรรมที่ประกอบด้วยพรหมวิหารเป็นที่สบายของคนโทสจกริต การแสดงธรรมที่ประ-
กอบด้วยอาณาปัตติกรรมมีปฏิฐาน เป็นที่สบายของคนโมหจกริต และวิคกจกริต การแสดงพระธรรมที่ปฏิ
สังยุทด้วยพระพุทธคุณเป็นต้น เป็นที่สบายของคนศรัทธาจกริต การแสดงธรรมที่ปฏิสังยุทด้วยธรรมมี
ขันธ ชาติระ ธาตุ ปฏิจจนูปภาพ เป็นต้น เป็นที่สบายของคนบุญญาจกริต แต่ ขนเหล่านั้น
ก็แบ่งออกเป็น ๓ จำพวก คือ อุกคคิทธิญฺญ วิปจิตติญฺญ และเนยยะ ในบรรดาคณะทั้งสามจำพวก
นั้น การแสดงเพื่อข้อย ๆ ก็ย่อมสมควรแก่พวกอุคคคิทธิญฺญ การแสดงพอประมาณ ย่อมสมควรแก่
พวกวิปจิตติญฺญ การแสดงอย่างพิศดาร ย่อมสมควรแก่พวกเนยยะ ฉะนั้นแล

พระผู้มีพระภาค ทรงพิจารณาบุคคลที่ควรแนะนำอย่างนี้ แต่เพราะบุคคลที่ควรแนะนำ
นั้น ดำรงอยู่ในศีล ทำจิตให้แน่วแน่มิอารมณ์เป็นหนึ่งด้วยสมาธิ เจริญวิปัสณาด้วยปัญญา สามารถ
ที่จะบรรลุอริยธรรมได้ ฉะนั้น พระองค์จึงทรงพิจารณาวิสัยปฏิภังซึ่งแสดงอาสนิสัยของศีล ประทับ
ด้วยอภัยหลายหลาก คือ อุกโกวิภังค์ ชันธะ และบิวิวาร ทรงพิจารณาถึงสุกตอันแสดง
อาสนิสัยของสมาธิ ประทับด้วยอภัยมากมาย คือ ชันนิภาช มรณนิภาช สังยุตตนิภาช ชุททกนิภาช
และอังกุศรนิภาช แล้วทรงพิจารณาอภิสรรณปฏิภังอันแสดงอาสนิสัยของปัญญา ประทับด้วยอภัยนับ
ไม่ถ้วนด้วยสามารถแห่งพระธรรมสังคณี และปรกติวิภังค์เป็นต้น พระผู้มีพระภาค ทรงเลือกเพิน
ธรรมที่พระองค์ทรงบัญญัติแล้วทรงตลอด และทรงสวความสุระอันบังเกิดแล้วมีดี ประทับนั่ง ที่ที่ถ้ำ
เขยป่าดนโคธระนั้นแล ด้วยประการฉะนี้

ครั้งนั้นแล ฝ่ายมารเทพบุตร ตีความก่อกวนของความคิดพลากพระคณาภคตลลยกาล
นานเพียงนั้นก็ไม่ให้เห็นความดีก็พลากอะไรของพระคณาภคตลลล เมื่อพระคณาภคตประทับนั่งพิจารณา

ธรรมอยู่ที่ไหนกันฮอปลานีโคธ มารเทพบุตรเท่านั้นจึงเข้าไปในไฟพระศากต แล้วยืนในที่สมควรข้างหนึ่งได้กราบทูลคำนับกับพระศากตว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์บำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้นพระองค์ก็ทรงบรรลุแล้ว พระสัพพัญญูตญาณพระองค์ก็แทงตลอดแล้ว ประโยชน์อะไรของพระองค์ด้วยการเที่ยวไป (ช่วยเหลือชาว) ในโลกอีก ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ขอพระองค์จงปรีณิพพานในบัดนี้ ขอพระสัพพัญญูจงปรีณิพพาน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลานั้นเป็นเวลาการปรีณิพพานของพระผู้มีพระภาคดังนี้” เมื่อพระยามารทูลอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระคำรัสกับพระยามารผู้ชั่วช้าว่า “มารเอ๋ย ครอบงำที่ภิกษุสาวกของเรา ยังไม่ฉลาด เจ็บแถม แก้วกล้า เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรมเรียนธรรมกับอาจารย์ของจนแล้ว บอกร แสดง ประดิษฐาน เบ็ดเสร็จ จำแนก กระทำให้ชัดเจน จนคนที่มาท้ออย่างอื่นซึ่งเกิดขึ้นแล้ว ให้เป็นอันระงับด้วยดีพร้อมด้วยธรรม แสดงธรรมพร้อมทั้งปาฏิหาริย์ มารเอ๋ย ครอบงำนั้นเราก็จักไม่ปรีณิพพาน ครอบงำที่นางภิกษุณีสาวกของเรา ยังไม่ฉลาด เจ็บแถม แก้วกล้า เป็นพหูสูต แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ฯลฯ มารเอ๋ย ครอบงำนั้นเราก็จักไม่ปรีณิพพาน ครอบงำที่พวกอุปัชฌาย์ยังไม่เป็นสาวกยังไม่ฉลาด เจ็บแถม แก้วกล้า เป็นพหูสูต ฯลฯ แสดงธรรมพร้อมทั้งปาฏิหาริย์ มารผู้ลามกเอ๋ย ครอบงำนั้น เราก็จักไม่ปรีณิพพาน ครอบงำที่อุปัชฌาย์ทั้งหลายเป็นผู้เป็นสาวกของเรายังไม่ฉลาด เจ็บแถม แก้วกล้า เป็นพหูสูต แสดงธรรมพร้อมทั้งปาฏิหาริย์ มารผู้ลามกเอ๋ย ครอบงำนั้นเราก็จักไม่ปรีณิพพาน ครอบงำที่พระภรรยาของเรา ยังไม่มั่นคง แพ้หลาย กว้างขวาง คนเป็นอันมากยังไม่รู้จัก และยังไม่เป็นนักแผ่นดิน และครอบงำที่พระภรรยาของเราทวดตาและนุชนธ์ทั้งหลายยังไม่ประกาศไว้ดี ครอบงำนั้น มารเอ๋ย เราก็จักไม่ปรีณิพพาน”

เมื่อพระบรมศาสดาศรัยอย่างนี้ พระยามารผู้ลามก ก็เกิดความโทมนัสว่า “บัดนี้พระสมณะโคตมนี้ดวงพิภพวิสัยของเราเสียแล้ว” จึงนั่งอยู่ที่หนทางใหญ่ คิดถึงอาการ ๑๖ อย่างแล้วเขียนรอยลงบนพนัก ๑๖ รอย พระยามารก็คิดว่า “เรามีได้บำเพ็ญทานบารมีเหมือนพระสิทธัตถะนี้ ด้วยเหตุนี้เราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะนี้” ดังนั้นแล้ว ชีครอยลงรอยหนึ่ง มารก็ค้อมไปว่า “เรามีได้บำเพ็ญศีลบารมี เหมือนพระสิทธัตถะนี้ ฉะนั้นเราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะนี้” ดังนั้น แล้วชีครอยที่สองไป พลงค้อมไปอีกว่า “เรามีได้บำเพ็ญเนกขัมมะ

บารมีเหมือนพระสิทธัตถะ^๓ เราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้ แล้วชัชวาลย์ที่สาม
 ลงไป ฯลฯ พลาดก็ค้อมไปว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญ อุเบกขาบารมีเหมือนพระสิทธัตถะ^๓ จึงมิได้เป็นพระ-
 พุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้จึงชัชวาลย์ที่สี่ลงไป พระยามารก็ค้อมไปว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญ
 บารมีสี่อันเป็นอุปนิสัยแห่งการแทงตลอดคือนทรีย์ปโรปริยักตญาณไม่ทั่วไป เหมือนพระสิทธัตถะ^๓
 นี้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้ แล้วชัชวาลย์ที่สี่เอ็ด
 ลงไป ก็ค้อมไปว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมีทั้งสี่ซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งการแทงตลอดอาสายุทธญาณ
 เหมือนพระสิทธัตถะ^๓ ฉะนั้นเราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้แล้วชัชวาลย์ที่
 สิบสองลงไป พลาดก็ค้อมว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมีทั้งสี่ซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งการแทงตลอดญาณ
 โนมหากุศลสมบัติเหมือนพระสิทธัตถะ^๓ ฉะนั้นเราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓”
 ดังนี้แล้วชัชวาลย์ที่สิบสามลงไป ก็ค้อมไปอีกว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมีทั้งสี่ซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่ง
 การแทงตลอดญาณในยมกปาฏิหาริย์ เหมือนพระสิทธัตถะ^๓ ฉะนั้นเราจึงมิได้เป็นพระพุทธเจ้า
 เหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้แล้วชัชวาลย์ที่สิบสี่ลงไป แล้วก็ค้อมไปว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมีทั้ง
 สิบอันเป็นอุปนิสัยแห่งการแทงตลอดอนาวจรญาณ เหมือนพระสิทธัตถะ^๓ ฉะนั้นเราจึงมิได้เป็น
 พระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้แล้วชัชวาลย์ที่สิบห้าลงไป พลาดก็ค้อมไปอีกว่า “เราไม่ได้
 บำเพ็ญบารมีสิบซึ่งเป็นอุปนิสัยแห่งการแทงตลอด พระสัพพัญญูตญาณ เหมือนพระสิทธัตถะ^๓
 ด้วยเหตุนี้ เราเองจึงมิได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระสิทธัตถะ^๓” ดังนี้แล้วชัชวาลย์ที่สิบหก
 ลงไป

เมื่อเวปุลกมารนำชัชวาลย์ทั้งสิบหกรออยู่ที่หนทางใหญ่ โดยอาการเหล่านั้นถึงพระพนหา
 มาจะ^๓ อิทามาร ๓ คนเหล่านั้นคือ นางคันหา นางอรดี นางวราภา พวกนี้คิดว่า “บิคารของเรา
 หายไป เคียง^๓เท่านั้นอยู่ที่ไหนหนอ” แล้วตรวจดู เห็นพระยามารนั้น เศร้าโศกเสียใจ กำลังชั้
 รอยอยู่ที่พื้น จึงพากันไปยังสำนักของบิดาแล้วถามว่า “พ่อจ๋า เพราะเหตุไร พ่อจึงมีความทุกข์
 เสียใจเช่นนี้” พระยามาร จึงตอบว่า “ลูกเอ๋ย พระมหาสมณะนั้นล่วงอำนาจเราได้เสียแล้ว พ่อตรวจดู
 ตลอดกาลเพียงนี้ ก็ไม่อาจเห็นร่องทางของพระสมณะได้เลย ด้วยเหตุนี้ พ่อจึงมีทุกข์ และเสียใจ”
 ดังนี้ เหล่าอิตามารจึงกล่าวว่า “ถ้าว่า เมื่อเป็นดังนั้น ขอพ่ออย่าคิดอะไรเลย ลูก ๆ จักทำพระ-
 สมณะให้กลับอยู่ในอำนาจของลูกแล้วนำมา” พระยามารตอบว่า “ลูกเอ๋ย พระสมณะ^๓ ใครไม่อาจ
 ที่จะทำให้กลับอยู่ในอำนาจของพ่อได้ พระสมณะ^๓ เป็นคนที่ตั้งอยู่ด้วยความศรัทธาอันไม่หวั่นไหว”

ธิดามารเหล่านี้จึงกล่าวอีกว่า “พ่อจ๋า ลูก ๆ ชื่อว่าเป็นหญิง บัดนี้แหละพวกลูกจกผูกพันพระสมณะนั้นด้วยความเลื่อมใสด้วยอำนาจพระเป็นต้น แล้วจักนำมาจนได้ ขอพ่ออย่าได้คิดอะไรวะ” ทั้งนี้แล้วปลอบใจบิดา เขาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ หม่อมฉันช่วยปรนนิบัติพระบาทของพระองค์” ทั้งนี้ พระผู้มีพระภาค ทาได้ทรงใส่พระทัยในด้อยค่าของธิดามารเหล่านี้ไม่มีได้ล้มพระเนตรมอง และทรงมีพระทัยอันไปในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ อันเธอชยิกรประทัพนั่งเสวยความสุขซึ่งบังเกิดเพราะความสงบ ธิดามารก็อีกว่า “ความประสงค์ของพวกบุรุษมีสูง ๆ ต่ำ ๆ คือบุรุษบางพวกได้มีความรักในพวกเด็กหญิง บางพวกมีความรักในหญิงซึ่งกำลังดำรงอยู่ในปฐมวัย บางพวกมีความรักในหญิงที่กำลังอยู่ในมัธยมวัย บางพวกมีความรักในหญิงผู้ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย ออการะนั่นเลย พวกเราจักประเล้าประโลมพระสมณะให้ด้วยรูปต่าง ๆ” ทั้งนี้แล้ว แต่ละคนก็แหมะมิถกัภาพเป็นร้อย ๆ ด้วยสามารถเพศเด็กหญิงเป็นต้น

*ธิดามารเหล่านี้จำแลงเพศคนละ ๑๐๐ เป็นเด็กหญิงบ้าง หญิงที่ยังไม่เคยคลอดบ้าง หญิงที่คลอดแล้วครั้งเดียวบ้าง หญิงที่คลอดแล้วสองครั้งบ้าง หญิงกลางคนบ้าง หญิงแก่บ้าง แล้วเขาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึง ๖ ครั้ง กราบทูลว่า “ข้าแต่ท่านสมณะ หม่อมฉันจักช่วยปรนนิบัติพระบาทของพระองค์” พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงใส่พระทัยถึงด้อยค่าของธิดามารเหล่านี้ ครั้นว่า “เชิญพวกเธอกลับไปเถิด เธอเห็นประโยชน์อะไรจึงพากันพยายามอย่างนี้ การกระทำกรรมเห็นปานนี้ต่อหน้าของเหล่าชนที่ยังไม่หมกมิดเลสจึงจะสมควรมิใช่หรือ แก้ววาระโทสะและโมหะ พระตถาคตจักได้เสียแล้ว” เมื่อทรงปรารภการละกิเลสของพระองค์ จึงได้ทรงภาษิตพระศาสดาในพระธรรมบทสองคาถาว่า

พระสัมพุทธเจ้าพระองค์ ทรงระงับกิเลสได้เด็ดขาด กิเลสที่ทรง
 ษณะแล้วไม่ติดคามพระองค์ไปอีก พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงมีพระ
 สัพพัญญูญาณเท่าที่สุดมิได้ ไม่ไปคามทางของกิเลสแล้ว พวกเธอจะนำ
 ท่านไปทางไหนเล่า พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ไม่มีศัลลหาคังคาชಾಯันนี
 พิชสงวรายกาจ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงมีพระสัพพัญญูญาณเท่าที่สุด
 มิได้ ไม่ไปคามทางของกิเลสแล้ว พวกเธอจะนำท่านไปทางไหนเล่า

* หมายเหตุ กิ่งโพธิ์ ป.๕.๔ แปล

ในเวลาจบพระคาถา เหล่าเทวดาได้ร่วมแจ่มรวม แม้ธิดามารเหล่านี้ก็กล่าวคำเป็นกัน
ว่า "น้อยว่าบิดาของเราได้กล่าวคำจริงแท้ พระสมณะนี้เป็นพระอรหันต์เสด็จไปดีแล้ว อันวาทะนั้น
ก็ติดตามไม่ได้แล้ว" จึงพากันกลับไปหาบิดาก่อน ฝ่ายพระผู้มีพระภาคทรงพักผ่อนพระอิริยาบถที่โคน
ต้นอชปาลนิโครธตลอดสัปดาห์หนึ่ง

ตัดคาถากาฬิก จบ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากโคนต้นอชปาลนิโครธแล้วเสด็จเข้าไปยังคันไม้
มุจลินทร์ (ต้นจิก) ประทับนั่งเสวยวิมุกตีสูขยัคโคณคันไม้ นั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับที่โคน
ต้นมุจลินทร์นั้น เมฆฝนใหญ่ ซึ่งไม่ใช่ฤดูกาลได้ตั้งเค้าขึ้นครอบคลุมท้องแห่งจักรวาลทั้งสิ้น ครั้น
นั้นแลพระยานาคชื่อมุจลินทร์ก็ว่า "เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ใกล้ที่อยู่ของเรา นพเมฆนี้ก็ได้ตั้งเค้า
ขึ้น เราควรให้เวียนเป็นที่ประทับของพระองค์ ความจริงเราสามารถจะเนรมิตทิพยวิมานเช่นเทว
วิมานซึ่งสำเร็จด้วยแก้วเจ็กประการได้ แต่เมื่อเราทำอย่างนั้นผลอันยิ่งใหญ่อีกจะไม่สำเร็จแก่เรา เพราะ
ฉะนั้น เราควรทำความชวนชวชวยค้ำถัดกายเพื่อพระบาท" ครั้นแล้วจึงเนรมิตร่างกายให้ใหญ่ขึ้น
กว่าเดิมทำพองพองใหญ่ใช้ชนกแวดล้อมพระศาสดาถึงเจ็ดรอบ พระผู้มีพระภาคได้ประทับอยู่ภายใน
ชนกทางของพระยานาค ประจักษ์ว่าประทับอยู่เหนือบถ์ถึงกัณฐิกามาก แล้วด้วยแก้วทุกอย่างทั้ง
สว่างไสว และประจักษ์ว่าประทับอยู่ในพระคันธกุฎีซึ่งฉาบทาและอบด้วยกลิ่นหอมชนิดต่าง ๆ พระผู้
มีพระภาคทรงประทับยังอยู่ในที่นั้นตลอดสัปดาห์หนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

ตัดคาถากาฬิก จบ

ในสัปดาห์ที่เจ็ด พระผู้มีพระภาคประทับเนืองชกสมาธิเสวยวิมุกตีสูขยัคอย่างนั้นตลอดสัปดาห์ที่
กันวราชยณะ

ตัดคาถากาฬิก จบ

ด้วยคำมีประมาณเพียงนี้ เจ็ดสัปดาห์เป็นอันจบบริบูรณ์
สมเด็จพระบรมสังฆาทถาคตเจ้าว่าไว้ว่า

เจ็ดสัปดาห์คือสัปดาห์แรกประทับอยู่ที่กัณฐิกโพธิ์ สัปดาห์ที่สอง
ประทับอยู่ที่อนิมิตต์เจดีย์ สัปดาห์ที่สามประทับอยู่ที่ทริภังการเจดีย์ สัปดาห์

ที่ประทับอยู่ที่วัดถนนจรดเคียว สัปดาห์ที่ห้าประทับอยู่ที่ถนนอรุณนิโคร
 สัปดาห์ที่หกประทับอยู่ที่ถนนมูจลินทร์ สัปดาห์ที่เจ็ดประทับอยู่ที่ถนน
 ราชายนะ

กล่าวด้วยเจ็ดสัปดาห์จบบริบูรณ์

พระผู้มีพระภาคทรงให้เจ็ดสัปดาห์คือ ๔๔ วันผ่านพ้นไปด้วยอาการอย่างนี้ จากนั้น
 พระองค์ทรงดำริว่า "เราจักล้างหน้า" แต่หาได้ทรงทำจึคือกรชำระพระสรีระและเสวยพระกระยา
 หารไม่ทรงให้เวลาผ่านไปด้วยสุขอันเกิดแก่ณณ และสุขอันเกิดแก่ผล ลำดับนั้น ความดำริว่า "เรา
 จักล้างหน้า" ได้เกิดขึ้นแก่พระองค์ก็ขณะประทับอยู่ที่ถนนราชายนะในวันที่ ๔๔ อันเป็นวันสุดท้าย
 แห่งสัปดาห์ที่ ๘

ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชจอมเทพได้นำสมอทองเป็นยามาถวาย พระศาสดาได้เสวย
 สมอทองเป็นยามนั้นแล้วทำให้พระวรกายของพระองค์มีการขยับถ่ายโยสะทก (สรีรพลัญชะ) จากนั้น
 ท้าวสักกก็ได้ถวายไม้ชำระพระทนต์ชื่ออนาคลสา และน้ำวันพระโษษฐจากสระอโนคาศ พระศาสดา
 ทรงเกี้ยวไม้ชำระพระทนต์และทรงบ้วนพระโษษฐด้วยน้ำจากสระอโนคาศนั้น แล้วประทับนั่งที่โคน
 ถนนราชายนะนั้นต่อไป

ต่อมา มีพาดิษสองพี่น้องชื่อปุสสะและภัลลิกะ เคารพไกลเพื่อไปค้าขายยังอุกกลา
 ชนบท (ใต้ผ่านมาจากนั้น)

ครั้งนั้น มีเทวกายองค์หนึ่งซึ่งเคยเป็นญาติของพาดิษสองพี่น้องนั้นมาก่อนได้เข้าไปหา
 พ่อค้าทั้งสองแล้วบอกว่า "ท่านผู้เฒ่าทุกขี พระผู้มีพระภาคซึ่งเพิ่งตรัสรู้ครั้งแรกประทับอยู่ที่โคนถนน
 ราชายนะ ขอท่านทั้งสองจงไปเฝ้าและถวายข้าวสัคคุก้อนสักคองแก่องค์พระทศพลเถิก ท่านทั้งสอง
 ก็จักได้รับประโยชน์และความสุขชั่วกาลนานทีเดียว" ครั้นนั้นแลพาดิษสองพี่น้องจึงถือเอาข้าวสัคคุก
 ก้อนและสักคองเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายบังคมแล้วได้อินอยู่ในที่อันสมควรข้างหนึ่ง
 จึงพากันกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดรับข้าวสัคคุก้อน
 สักคองของข้าพระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพระพุทธเจ้าชั่วกาลนานด้วยเถิก" เนื่อง
 จากภวาทที่ฉุฉิการมหาพรหมทูลถวายในวันที่ทรงรับข้าวมธุปายาส (ของนางสุชาดา) ได้หายไป

พระผู้มีพระภาคจึงทรงพระดำริว่า “พระภิกษุทั้งหลาย (ในอดีต) ไม่ทรงรับ (บิณฑบาต) ด้วยพระหัตถ์ เราพึงรับอาหารนี้อย่างไรหนอ” ลำดับนั้น ท้าวมหาพรตซึ่งได้ทราบพระดำริของพระผู้มีพระภาค จึงนำบาตรสี่ใบที่ทำด้วยแก้วอินทนิลเข้าไปทูลถวาย พระองค์ทรงปฏิเสธบาตรเหล่านั้น ท้าวมหาพรตซึ่งจึงนำบาตรสี่ใบที่ทำด้วยศิลาสี่เหลี่ยมเหมือนเปลือกเมล็ดถั่วเขียวเข้าไปทูลถวายใหม่ พระองค์ทรงรับบาตรซึ่งสี่ใบด้วยความอนุเคราะห์ที่ท้าวมหาพรตซึ่งได้ แล้วทรงวางบาตรซ้อนกันไว้ ทรงอธิษฐานให้เป็นบาตรใบเดียวมีขนาดปานกลาง แล้วทรงใช้บาตรนั้นรับข้าวสาคูก่อนและสักคองของสองพาดิษสงฆะสอง พาดิษสองพี่น้องได้กราบทูลอีกว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองขอถึงพระผู้มีพระภาคและพระธรรมเป็นที่พึ่ง ขอพระผู้มีพระภาคโปรดจำข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองผู้ถึงพระพุทธและพระธรรมเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิตชีวิตว่าเป็นอุบาสก ทั้งแก้วนั้นเป็นต้นไปเถิด” ก็พาดิษสองพี่น้องนั้นได้ชื่อว่าเป็นเทววจิกอุบาสกก็เป็นผู้เข้าถึงวัชระสองครั้งแรกในโลก ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในเอกนิบาตอังคศตวินายกัว่า

ภิกษุทั้งหลาย พาดิษสองพี่น้องคือกะปุสะและภัสติกะเป็นยอก
แห่งอุบาสกผู้สาวกของเราผู้ถึงสรณะก่อนใครทั้งหมด

พาดิษสองพี่น้องได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคอีกว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญวันจากศาสนาอันเป็นดวงแก้วอันประเสริฐเสีย ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองไม่อาจจะเป็นอยู่ได้ ขอพระองค์โปรดประทานสิ่งที่ข้าพระพุทธเจ้าควรบูชาแม้สักอย่างหนึ่งเถิด ข้าพระพุทธเจ้าจักนำสิ่งนั้นไปบูชา” พระผู้มีพระภาคทรงเหวี่ยงพระหัตถ์ขวาทิ้งลงสู่พระเศียร ทรงหยิบเอาพระเกศธาตุแปดเส้นออกมาแล้วพระราชทานแก่พาดิษสองพี่น้องไป พาดิษสองพี่น้องได้บูชาพระเกศธาตุนั้นกลับไปยังบ้านเมืองของตนก่อนเจตีย์แล้วบรรจุพระเกศธาตุไว้ภายใน จักแจ้งทำพิธีบูชาฉลองการบรรจุพระเกศธาตุอย่างใหญ่โต

ราชาชนกถาจบ

ครั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จลุกขึ้นจากโคนต้นราชาคณะแล้ว ได้เสด็จไปประทับนั่งที่โคนต้นอชปาลนิโครธนั้นอีก ทรงพิจารณาธรรมที่พระองค์ทรงบรรลุว่ามีความลึกซึ้ง พระองค์ทรงท้อพระทัยในอันที่จะไม่ทรงแสดงธรรมแก่ผู้อื่นว่า “ธรรมที่เรารับรู้ได้พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเคยได้ประพฤติกมา เป็นธรรมลึกซึ้งสูงสุดมีภีรภาพ ยากที่ใครจะเห็นและหวังรู้ตามได้เป็นธรรมประณีต

และละเยียดใคร ๆ จะล่วงรู้ด้วยปัญญาที่คิดครองพิจารณาเอาเองนั้นมิได้ (นอกจาก) บัณฑิตผู้มี
 ปัญญาอันฉลาดเท่านั้น จึงอาจควรถูได้” ครั้นนั้น ท้าวสหมันพิศพนมได้ทราบความท้อพระทัย
 (ปรีวิติก) ของพระทศพล จึงเปล่งวาจาขึ้น ๓ ครั้งว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลายชาวโลกจักจับโทษครว
 นละหนอ” จึงพร้อมด้วยหมู่พราหมณ์ในหมื่นจักรวาลแท่นแท่นล้อมล้อม ตามด้วยท้าวสักกเทวราช
 ท้าวสุยาม ท้าวสันตสิท ท้าวนิมมานรดี และท้าวปรนิมมิกวสวัตตี มาปรากฏต่อพระพักตร์ของ
 พระผู้มีพระภาค แล้วนเรรมิถุมิภาคเป็นที่ประคิษฐานแห่งคนได้ทั้งทักขิณชาดุมณฑลลงเหนือพื้น
 แผ่นปฐุทียอกรอรุ่งเรืองโอกาสด้วยทศนชต โมธานประหนึ่งว่าทิพยบงข โกลนชาติถึงอุกมังกสิโรตม์
 ข้าเลื่องกมุขมณฑลอันมีศิริของพระผู้มีพระภาค ซึ่งคงตามด้วยพระอุณาโลมเกินกว่าแสงดาวประจำรุ่ง
 ที่ระหว่างพระนลาฏ และคู่พระภุมภักอันงามคจฺของชั้นที่เช่นกันผลกระเบาที่ซัดดีแล้ว รุ่งเรืองด้วยพระ
 ลักษณะอันประเสริฐอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับพระจันทร์ทอแสงเรืองรองงามในสราทกาลฤกษ์อื่น ที่
 ปรากฏจากเมฆหมอกบังแล้วกราบทูลว่า “ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่” เป็นต้น ได้
 กล่าวภาณานว

เมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังมีได้กวัตรวัตรพระสัพพัญญูญาณ ได้เสด็จไป
 สุ่มครวัตร ในกาลก่อนด้วยทรงกึ่งพระราชหฤทัยไว้ว่า จะแสดงธรรมโปรด
 พระเจ้าพิมพิสาร แก่ว่าพระธรรมหนึ่งไม่บริสุทธิยังไม่เป็น ไปเพื่อให้เมื่อ
 หนายระงับกับกิลต บัณฑิตผู้โศงธรรมอันบริสุทธิปราศจากมลทิน ก็อาจ
 ที่จะเบียดประคองมทานิพพาน ได้เปรียบเสมือนพระยาไกรสรราชสีห์สถิต
 อยู่เหนือยอดบรรพทอนปรากฏ แล้วด้วยศลา อาจเสด็จเห็นนิกรสัตว์ซึ่งค้าง
 อยู่ท่าภาณินได้โดยรอบ ขอเชิญพระองค์ผู้ทรงประกอบด้วยสมันตจักขุ
 เสด็จขึ้นสู่ปราสาทสถานกล่าวคือปัญญาอันปราศจากโศกาการ จึงทศพระ
 เนตรคุณนิกรสัตว์โลกอันอาเกี่ยวด้วยทุกข์โศก มีชาติและชราคริบงายอยู่เป็น
 นิกย ข้าแต่สมเด็จพระภควันคบพิกรผู้ทรงมีชัยชนะแก่กิลตสงคามผู้ทรง
 เป็นสัตถวาหะขอเชิญพระองค์โปรดประทานพระธรรมเทศนาเถิด อนึ่ง
 พระองค์ทรงครวัตรธรรมแล้วมิใช่หรือ จะมีประโยชน์อะไรด้วยการเฉยเมย
 เชิญแสดงธรรมแก่ โปรดนำเหล่าสัตว์ซึ่งยังไม่บรรลุพระสัพพัญญูญาณ
 ให้ข้ามพ้นทเวโลกเถิด

ท้าวมหาพรหมได้ทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคเพื่อให้ทรงแสดงธรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา แล้วกราบทูลอีกว่า “พระองค์ทรงตั้งความปรารถนาไว้ แล้วทรงบำเพ็ญบารมีมาจนบรรลุความเป็นพระสัมพันธู เมื่อพระองค์ไม่ทรงแสดงธรรมคนอื่นใครเล่าจักแสดง ใครจักเป็นที่พึ่งเป็นที่กำหนัดเป็นที่เร้นและเป็นที่ยกย่องกันของชาวโลกได้”

ลำดับนั้น พระมหากรุดำด้วยการเบียดโอกาสแก่หมู่สัตว์ก็เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงได้ศกย์คำวิงวอนของท้าวสัทหมัคคีพรหม กาลังแห่งพระกรุณาให้อาจหาญขึ้น ในเวลาที่มิได้กำหนด ทรงมีพระหฤทัยอนุเคราะห์พระกรุณาโดยมุ่งประโยชน์สุขของเหล่าสัตว์ ด้วยเหตุนี้ ในนิทานพุทธวงศ์ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า

ท้าวสัทหมัคคีพรหมผู้เป็นใหญ่ในแควโลก ประคองอัญชลิตูล
วิงวอนพระผู้มีพระภาคว่าเหล่าสัตว์ผู้มิกละเลียงตั้งอยู่ในนัยน์ตาน้อยในโลก
นั้นอยู่ ขอพระองค์ได้โปรดแสดงธรรมเทศนาอนุเคราะห์หมู่สัตว์ด้วยเกิด
ความการุญในหมู่สรรพสัตว์ ได้เกิดขึ้นแก่พระตถาคตเจ้าผู้สมบูรณ์ด้วย
วิชาและจรณะผู้ทรงรุ่งเรืองสงนเยือกเย็นหาบุคคลเปรียบปานมิได้

เมื่อเป็นอย่างนั้น ความเคารพอย่างแรงกล้าเมื่อการทูลอาราธนาเป็นครั้งที่สองที่สามก็เกิดขึ้นในโลก พระผู้มีพระภาคทรงมีพระประสงค์จะให้ท้าวสัทหมัคคีพรหมทูลอาราธนาเป็นครั้งที่สองที่สามจึงได้ตรัสกับท้าวมหาพรหมว่า ขอถวายพระพรท่านท้าวมหาพรหม เราเองได้มีความคิดว่าเราบรรลุโลกซึ่งเห็นได้ยากวิเศษได้ยากทั้งสงบและประณีต คนธรรมดาไม่อาจตรัสรู้ครองตามได้ บัณฑิตเท่านั้นจะรู้ได้ แก่ว่าหมู่สัตว์นั้นมวลผลิตผลิตยืนอยู่ในความอาลัย ข้อที่อุปบัจจัยคือปฏิจจนุปบาทเป็นของรู้ได้ยาก ก็เพราะหมู่สัตว์ยังยึดผลิตผลิตอยู่ในความอาลัยเป็นฐานะที่เห็นได้ยาก แก่ข้อที่สังขารทั้งปวงเข้าไปสงบระงับ การปลัดขียงอุปธิทั้งปวง ความสนใจแห่งคณฺหาธรรมเป็นที่กลายความกำหนัด ธรรมเป็นเครื่องกับทุกข์และพระนิพพานเป็นฐานะที่เห็นได้ง่าย หากว่าชนเหล่านี้ยังไม่เชื่อถือเรา แก่เราจึงขึ้นแสดงธรรม ข้อนั้นแหละจะทำความลำบากให้แก่เราจะเป็นการเบียดเบียนเรา คู่ก่อนท้าวมหาพรหม เขาว่ากาลาณีย์ไม่น่าอัศจรรย์

เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนก็แจ่มแจ้งแก่เรา บัณฑิตธรรมชกที่เราได้
บรรลุโลกียะยากเพียงพอที่จะประกาศได้แน่นอน แก่ว่าธรรมนั้นหาใช่เป็น

ธรรมที่เหล่าสัตว์ซึ่งถูกรวาทโศครอบง่า จะรู้ได้โดยง่ายไม่มี เหล่าสัตว์
ผู้อื่นใดในความกำหนัด ถูกกองความมืดใหญ่ห่อหุ้มขม่อมองไม่เห็นธรรม
นั้นเป็นธรรมทวนกระแสและแยกข้อนลึกลงเห็น ได้ยากยิ่งนัก

พระทัยของพระผู้มีพระภาคซึ่งทรงพิจารณาอย่างต้องแท้แล้วจึงทรงยอมไปเพื่อความชวน
ชวนน้อยหาทรงยอมไปเพื่อแสดงธรรมไม่ ท้าวสหัมบดีพรหมจึงกราบทูลเป็นครั้งที่สองและที่สาม
ว่า “ขอพระผู้มีพระภาคผู้ศุกกาศคาไปวัดแสดงธรรมเถิด เหล่าสัตว์ผู้มักเผลอเพียงครั้งเดียวในนัยนัย
น้อยในโลกนี้มีอยู่มากจากเสื่อมจากธรรมเพราะไม่ได้ฟัง สัตว์ผู้ไม่รู้อะไรธรรมก็ตาม” พระผู้มีพระภาค
อันท้าวมหาพรหมทูลอาราธนาถึงสอง-สามครั้งอย่างนี้ ทรงอาลัยความกรุณาในหมู่สัตว์ จึงได้ทรง
ตรวจดูสัตว์โลกด้วยทิพยจักษุ ได้ทอดพระเนตรเห็นสัตว์บางพวกเป็นอัปราชัยชาติ บางพวกเป็น
มหาราชชาติ บางพวกมีอินทรีย์แก่กล้า บางพวกมีอินทรีย์อ่อน บางพวกมีอาภรณ์ บางพวกมี
อาภรณ์ไม่ดี บางพวกแนะนำให้รู้ได้ง่าย บางพวกแนะนำให้รู้ได้ยาก บางพวกก็สมควร บางพวกก็
ไม่สมควร บางพวกพิจารณาเห็นโทษและภัยในโลกอยู่ จึงตรัสกับท้าวสหัมบดีพรหม ด้วยพระ-
ภาคานัว่า

ชนเหล่าใดมีโศกวิญญาณ์แปลงใจ ลงเชื่อชนเหล่านั้น ได้มีประยู
แห่งอมกมทานิพพานเบ็ดอ่าวรับ เวทกาคกพิจารณาเห็นความลำบากของ
เหล่าสัตว์จึงไม่กล่าวธรรมที่ประณีต ชำนาญาญในหมู่มนุษย์นั้นท่านท้าว
มหาพรหม

ลำดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบบว่า “พระผู้มีพระภาคทรงให้โอกาสรับคำอาราธนา
ของเราเพื่อทรงแสดงธรรมแล้ว” จึงประคองอัญชลีอันรุ่งเรืองด้วยทนต์สนธิธรรมาไว้เหนือเศียรเกล้า
ถวายอภิชาติพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้ว มีหมู่พรหมพร้อมล้นกลับไปยังพรหมโลกตามเดิม

คำอาราธนาของพรหมจบ

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงให้บัญญัติแก่ท้าวมหาพรหมอย่างนั้นแล้วทรงพระดำริว่า “เรา
ควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครหนอจักรู้แจ้งธรรมนี้ได้โดยฉับพลัน” ทรงดำริคือไปว่า
อาหารคาวรสกลามใครคนนั้นแหละเป็นบัณฑิตเจียมแหลมมีปัญญาดีทั้งเป็นอัปราชัยคิณคฤคาลานาน

ถ้ากระไรเราควรแสดงธรรมแก่อาหารคาบสักก่อน เขาจักกู้แจ้งธรรมนี้อย่างเร็วพลัน” ครั้นนั้น
 เทวดาทองค้ำหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาหารคาบสกาสามโคตร
 มรดกภาพไปได้ ๘ วันแล้ว” แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงทราบด้วยพระญาณเช่นกันว่าอาหารคาบสนนั้น
 ได้มรดกภาพมาแล้ว ๘ วัน จึงทรงดำริว่า อาหารคาบสนได้รับความเสื่อมอย่างใหญ่หลวง ถ้าหาก
 เขาพึงได้ฟังธรรมนี้เขาจะรู้ได้อย่างเร็วพลันทีเดียว ครั้นแล้วพระองค์จึงทรงดำริต่อไปว่า “เราควร
 แสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครหนอจักกู้แจ้งธรรมนี้ได้โดยฉับพลัน” ทรงดำริถึงอุทกคาบสว่า
 อุทกคาบสวามบุตรนั้นแหละเป็นบัณฑิตเฉลียวแหลม มีปัญญาที่ทั้งเป็นอัมปิษักชากินนาน ถ้ากระไร
 เราควรแสดงธรรมแก่อุทกคาบสวามบุตรก่อน เขาก็จักกู้แจ้งธรรมนี้อย่างเร็วพลัน” ครั้นนั้นเทวดา
 ทองค้ำหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุทกคาบสวามบุตรได้มรดกภาพไป
 แล้วเมื่อพลบค่ำนี้เอง” แม้พระผู้มีพระภาคก็ได้ทรงทราบการมรดกภาพของอุทกคาบสนนั้นด้วยพระ
 ญาณเช่นกัน แล้วทรงดำริว่า อุทกคาบสนได้รับความเสื่อมอย่างใหญ่หลวง ถ้าหากเขาพึงได้ฟัง
 ธรรมนี้เขาจะรู้ได้อย่างเร็วพลันทีเดียว ครั้นแล้วพระองค์จึงทรงดำริต่อไปว่า “เราควรแสดงธรรม
 แก่ใครก่อนหนอ ใครหนอจักกู้แจ้งธรรมนี้ได้โดยฉับพลัน” ทรงดำริอีกว่า “ภิกษุเบญจจวรรคดีย
 มีอุปการะแก่เราอย่างมากช่วยบำรุงเรา เมื่อคราวเราทำความเพียร ถ้ากระไรเราควรแสดงธรรม
 แก่ภิกษุเบญจจวรรคดียก่อน บัณฑิตพวกเขาเหล่านั้นพากันไปอยู่ที่ไหนหนอ” ได้ทอดพระเนตรเห็น
 ภิกษุเบญจจวรรคดียอยู่ที่บ่าอัสปิคนมฤคทายวันใกล้เมืองพาราณสี ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุ
 ของมนุษย์ ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ตามพระประสงค์ที่อู่เวลาเสนาณิกม แล้วจึงได้เสด็จ
 จาวิกไปยังเมืองพาราณสี

ทรงสนทนากับอุปลารชิวก

อุปลารชิวกพบพระผู้มีพระภาค ซึ่งกำลังเสด็จดำเนินไปที่ระหว่างค้ำบลกกับคันโพธิ
 ได้ทูลถามพระองค์ว่า “ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสดี ฉวีวรรตกับวิสุทธเปล่งปลั่งดี ท่าน
 บวชเจาะจงใครกัน ใครเป็นครูของท่าน หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร” พระผู้มีพระภาคได้
 ตรัสตอบอุปลารชิวกด้วยพระคาถาว่า

เราตถาคตมีกมลสันดานมิได้คึกอยู่ในธรรมทุกอย่าง ละบาปธรรม
 ทุกอย่าง ตบัตถมหาอุปาทานครอบงำเสียซึ่งสรรพสัตว์ ตรัสรู้ธรรมทุก

อย่างด้วยตนเอง จะพึ่งอ้างใครเป็นครูอีกเล่า อาจารย์ของเราไม่มี คน
เช่นเดียวกับเราก็ไม่มี ผู้ที่จะเปรียบปานกับเราในโลกนี้ รวมทั้งเทวโลก
ด้วยก็ไม่มี เพราะเราเป็นพระอรหันต์เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยมในโลก เรา
ควรถู้อวยพรแต่ผู้เดียว ทั้งเราศกาศก็มีมถสันทานอันเยือกเย็นระงับดับ
ได้แล้ว ซึ่งกิเลสและความอาศรัย เรากำลังไปกาสิบุรีเพื่อประกาศธรรมจักร
และศักดิ์ของมกเถรีให้บรรลือลั่นในโลกอันมีเทมณ

อุปกาชีวิตกล่าวว่า “ลูกอ่อนอาวุโส ท่านประกาศปฏิญญาตามเหมือนไก่เป็นพระอรหันต์
และเป็นผู้ชนะตลอดกาลเชียวนะ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

ผู้ที่ไต่ลัดถึงความสันอาสวะก็จะเป็นผู้ชนะเหมือนเราแหละ แม้
แก่บาปธรรมเรศกาศก็ชนะได้แล้ว เพราะฉะนั้นแหละอุปกาชีวิต เรา
จึงควรจะให้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะตลอดกาล (มิใช่หรือ)

อุปกาชีวิตกล่าวว่า “ลูกอ่อนอาวุโส เป็นไปไ้หรือ” แล้วก็สิ้นศีรษะแยกทางหนีไปเสีย

ไปรคภิกษุเบญจวรรคสมัย

พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปโดยลำดับ จนถึงบ่าอัสสัมเมศทุกทายวัน แขวงเมืองพาราณสี
ที่ภิกษุเบญจวรรคสมัยเข้าไปอาศัยอยู่ ฝ่ายภิกษุเบญจวรรคสมัยเมื่อได้เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาแต่ไกล
จึงนัยหมายกันว่า พระสมณโคตมกำลังเสด็จมา พระองค์ทรงหมักมาก ทรงละความเพียรเวียนมาเพื่อ
ความมักมากเสียแล้ว พวกเราอย่าให้ช่วยล่าครุบริษายาวัชบาตรและจีวรของพระองค์ แก่ควรปลุก
อาสนะไว้ เพราะพระองค์เป็นโอรสฤษัตรีมีชาติตระกูลสูง ถ้าพระองค์เสด็จมาจะประทับนั่งเอง
ครั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึงท่ามกลางภิกษุที่นัยหมายกันว่า สันพาทันออกมาต้อนรับพระผู้มีพระภาค
องค์หนึ่งรับบาตรและจีวร องค์หนึ่งปลุกอาสนะ องค์หนึ่งจัดหาน้ำมาชำระพระบาท องค์หนึ่งจัด
หากังมารองรับพระบาท องค์หนึ่งจัดหาลำม้ายัดพระบาท พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งบนอาสนะ
ที่ปลุกไว้แล้วทรงบ้านพระโอรสผู้ เล่ากันว่าภิกษุเบญจวรรคสมัยเรียกพระผู้มีพระภาคด้วยพระนาม
และด้วยวาจาว่าอาวุโส พระองค์ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าเรียกเราตถาคตด้วยชื่อและด้วยวาจาว่า
ฮาวุโสเลย ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตนี้ เป็นพระอรหันต์ศรีสุระเองโดย
ชอบแล้ว ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเงี้ยวโสกลงสัคับ เราจักพำสอเนมค
ธรรมที่เราได้บวรลุ เราจะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามคำที่เรา
พำสอเน ไม่ไม่นานนักก็จะกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันนอกเยี่ยมที่พวก
กุลบุตรออกจากเรือนบวชโดยชอบเป็นที่สุกแห่งพรหมจรรย์ ด้วยปัญญา
อันยิ่งเองแล้วเข้าไปสำเร็จอยู่ในทิฏฐธรรม

ภิกษุเบญจวรรคก็กราบทูลว่า ตุก่อนฮาวุโสโศคม พระองค์ไม่ได้บวรลุอลมวียญาณ-
ทัคนะวิเศษอันเป็นอุคคริมุสสธรรมได้ ด้วยกาว่าเพ็ญทุกกรกิริยาอันเป็นปฏิบัติของพระอรโหณะนั้น
ได้ ก็กับกันพระองค์ทรงเป็นผู้มีกมมากมาเลกละมหาปธานกรรม กลนเวียนมาสู่สภาวะความเป็นผู้มีกมมาก
จักบวรลุอลมวียญาณทัคนะวิเศษอันเป็นอุคคริมุสสธรรมได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคจึงทศตอบว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคต ไม่ได้เป็นผู้มีกมมาก ไม่ได้ละมหาปธาน
กรรม และมีได้กลับกลายมาเป็นคนมีกมมากเลย ภิกษุทั้งหลายเราตถาคต
เป็นพระอรหันต์ศรีสุระชอบเอง ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเงี้ยวโสกลงสัคับเรา
จักพำสอเนมคธรรมที่เราบวรลุ เราจักแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติ
ตามคำที่เราพำสอเนไม่นานนัก ก็จะทำกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันนอก
เยี่ยมเป็นที่สุกแห่งพรหมจรรย์ซึ่งพวกกุลบุตรออกบวช ไม่มีเวียนโดยชอบ
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าไปสำเร็จอยู่ในทิฏฐธรรม

แม้พระองค์จะทศอย่างนั้นถึงสองสามครั้งก็ไม่ทรงสามารถให้ภิกษุเบญจวรรคก็อันยอม
ได้พระองค์จึงทศตามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงใคร่ควรวุญให้ตี คำเช่นนี้เราเคยพูดกับพวกเธอ
มาก่อนหรือไม่ เมื่อภิกษุเบญจวรรคก็กราบทูลว่ายังไม่เคยทศมาก่อนเลยพระพุทระเจ้าข้า พระองค์
จึงทศยาคาภาวข้างกันอีก จนทรงสามารถให้ภิกษุเบญจวรรคก็อันยอมเชื่อฟังเงี้ยวโสกลงสัคับและ
ถึงใจมั่น

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเรียกภิกษุเบญจวรรคก็ขึ้นมาแล้วทศว่า ภิกษุทั้งหลายที่สุด
สองอย่างเหล่านี้บวรพิศไม่ควรรเสพ คือกามสุขลลิกานุโยค อันพรามเป็นของชาวบ้านของปุถุชนไม่

ประเสริฐไม่ประกอบด้วยประโยชน์และอภักถิมถานุโยค อันประกอบด้วยทุกข์ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ มัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นตัวทำให้แจ้งด้วยจักขุด้วยญาณไม่ข้องแวะกับที่ทุกข์สองอย่างนี้ พระศากยาคทำให้แจ้งแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความรุ่มรวยและเพื่อพระนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ก็มัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นตัวทำให้แจ้งด้วยจักขุด้วยญาณที่พระศากยาครู้อย่างนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความรุ่มรวยและเพื่อพระนิพพานเห็นเป็นใจน มัชฌิมาปฏิปทานี้คือมรรคมงคลแปดอันประเสริฐซึ่งได้แก่สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาอันกระทำให้มีจักขุญาณแล พระศากยาครู้อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความรุ่มรวยและเพื่อพระนิพพาน ภิกษุทั้งหลายการเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความโศกการคร่ำครวญ ความรำเคี้ยวความน้อยเนื้อต่ำใจความกรรมกรรียมใจเป็นทุกข์ การได้ประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักเป็นทุกข์อยากไต่สิ่งใดไม่ไต่สิ่งนั้นก็เป็นที่รักว่าโดยย่ออุปาทานจรณะห้าเป็นทุกข์ กองทุกข์ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าทุกข์อริยสัจจ์ประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย คัดหาซึ่งเป็นเหตุให้เกิดภพใหม่ประกอบด้วยความยินดีเพลิดเพลินและความกำหนัดมีปกติบังเกิดในภพใด ๆ ก็จักเพลิดเพลินในภพนั้น ๆ คือ กามกัณหะ ภวคัณหะ และวิภวคัณหะ อันนี้ไต่ชื่อว่าทุกข์สมุทัยสัจจ์ประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายก็ความคับความกำหนัดโดยไม่เหลือการปล่อยวางการละทิ้งการหลุพพันและความไม่มีอาศัยในคัณหานั้น อันนี้ชื่อว่า ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายก็มรรคมงคลแปดอันประเสริฐนี้คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ อันนี้ชื่อว่าทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ประการหนึ่ง

ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ บัญญา ความรู้และแสงสว่างในธรรมที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อน ได้เกิดแก่เราว่า ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ (หรือ) อริยสัจจ์ ก็คือทุกข์นั้นเอง เราควรกำหนดรู้ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ บัญญา ความรู้และแสงสว่างในธรรมที่เราจะไม่เคยได้ฟังมาก่อน ได้เกิดแก่เราว่าทุกข์อริยสัจจ์นั้นแลเรากำหนดรู้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ บัญญา ความรู้และแสงสว่างในธรรมที่เราจะไม่เคยได้ฟังมาก่อน ได้เกิดแก่เราว่า ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์นั้นและเป็นความจริงอันประเสริฐ ที่ควรละเสียและเราก็ละได้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ บัญญา ความรู้และแสงสว่างในธรรมที่เราจะไม่เคยได้ฟังมาก่อน ได้เกิดแก่เราว่า ความดับทุกข์นั้นแหละเป็นความจริงอัน

ประเสริฐ ที่ควรทำให้แข็งแรงเราก็ทำให้แข็งแรงแล้ว ฝึกหัดทั้งหลาย จักมี ญาณ บัญญา ความรู้และแสงสว่างในธรรมที่เรายังไม่เคยได้ฟังมาก่อน ได้เกิดแก่เราว่า ทางดำเนินไปสู่ความดับทุกข์เป็นความจริงอันประเสริฐที่ควรเจริญเราก็ได้เจริญแล้ว

ฝึกหัดทั้งหลาย อบรมโยกย้ายถกถุณญาณทัศนะซึ่งมีปรัวิภูฏสาม มีอาการสิบสอง ในอริยสังขัสต์ประการเหล่านั้นยังไม่บริสุทธิ์แก่เราศกาคค อบรมนั้นเราศกาคคก็ยังไม่รู้ซำว่า ได้ครตัวสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมกว่าเหล่าสัตว์พร้อมสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลกและพรหมโลก ฝึกหัดทั้งหลาย แต่เมื่อโยกย้ายถกถุณญาณทัศนะซึ่งมีปรัวิภูฏสามมีอาการสิบสอง ในอริยสังขัสต์เหล่านั้นของเราบริสุทธิ์ซำยก็ เมื่อนั้นแล เราได้รู้อย่างซำค้แจ่งว่า ได้ครตัวสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมกว่าหมู่สัตว์พร้อมสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ในโลก พร้อมทั้งเทวโลกมารโลก และพรหมโลก แต่ญาณทัศนะได้เกิดแก่เราว่าความหลุดพ้นของเราไม่มีการทวนไหว ซำค้เป็นซำค้สุกซำย ค้อไปนัภพใหม่ไม่มี

ฝึกหัดเบญจวรรคก็ซำงทอใจได้ซำนชมพระค้ำรัสของพระผู้มีพระภาคเป็นอย่งยั้ง และเมื่อพระผู้มีพระภาคได้ครตัวพระค้ำรัสอันเป็น ไวยากรณัณจบลง ดวงตาเห็นธรรมซึ่งปราศจากธุตีและมลทินต่าง ๆ ได้เกิดแก่ท่านโกณฑัญญะว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมค้ำ สิ่งนั้นทั้งหมค้ก็มีการดับไปเป็นธรรมค้ำ" เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงประกาศพระธรรมจักรแล้ว เหล่าเทวดาที่ภักพินคินแปลงเสียงประกาศว่า "พระผู้มีพระภาคทรงประกาศพระธรรมจักรกับปวัคคินสุครอันยอดเยี่ยมที่บ้ำยตีปนคณฤค้ำยวัน โกลัเมืองพาราณสีซึ่งใคร ๆ ในโลกนี้ไม่ว่าสมณพราหมณ์เทวดามารและพรหมประกาศไม่ค้ได้ เหล่าเทวดาซำนจากุมหาราช ได้ยินเสียงของเหล่าเทวดาภักพินคินต่างก็แปลงเสียงประกาศเช่นเดียวกัน เหล่าเทวดาซำนค้ำวคั้งตี ได้ยินเสียงของเหล่าเทวดาซำนจากุมหาราชต่างก็แปลงเสียงประกาศเช่นเดียวกัน เหล่าเทวดาซำนยามา ได้ยินเสียงของเหล่าเทวดาซำนค้ำวคั้งตีต่างก็แปลงเสียงประกาศเช่นเดียวกัน เหล่าเทวดาซำนคู้สติ ได้ยินเสียงของเหล่าเทวดาซำนยามาต่างก็แปลงเสียงประกาศเช่นเดียวกัน เหล่าเทวดาซำนนิมมารวค้ ได้ยินเสียงของเหล่าเทวดาซำนคู้สติต่างก็แปลงเสียงประกาศเช่นเดียวกัน เหล่าเทวดาซำนปรัณนิมค้ำวค้ ได้ยินเสียงของเหล่าเทวดาซำนนิมมารวค้ต่างก็แปลงเสียงประกาศเช่นเดียวกัน เหล่าเทวดาซำนพรหม ได้ยินเสียงของเหล่าเทวดาซำนปรัณนิมค้ำวค้ก็แปลงเสียงประกาศเช่นเดียวกัน เทียงซำค้คู้เทียงเสียงนั้นได้คั้งขจรซำนไปจนถึงพรหมโลกแล้ว ทัม้ในโลก

ชาก็หัวนี้ไหวสะเทือนเลื่อนลั่นไปทั่ว แสงสว่างปรากฏในโลกอย่างกว้างขวางหาประมาณมิได้ล่องเลอ
 เทวาบุภาพของเหล่าเทวดา ฉะนั้นแล ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งอุทานว่า "อัญญาสิ วก
 โภ โภชเตชฺชโย อัญญาสิ วก โภ โภชเตชฺชโย อัญญาสิ วก โภ โภชเตชฺชโย ทุกก่อนผู้เจริญ
 โภชเตชฺชโย ได้รู้แล้วหนอ ทุกก่อนผู้เจริญ โภชเตชฺชโย ได้รู้แล้วหนอ" ทั้งแก่น้มา ท่านโภชเตชฺชโย
 จึงได้ชื่อใหม่อีกว่าท่านอัญญาโภชเตชฺชโย ท่านอัญญาโภชเตชฺชโยนั้นได้เห็นธรรม ได้บรรลุธรรม
 ได้รู้แจ้งธรรม ยึดมั่นในธรรมแล้วอย่างมั่นคง ล่วงพ้นความสงสัยแล้ว หมกค้ำถามแล้ว ถึงความ
 แก่แล้วก็ไม่มีความเป็นปัจจัยในศาสนาของพระบรมศาสดาได้ทราบทูลคำนี้กับพระศาสดาว่า "ข้าแต่
 พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ควรได้การบรรพชาและอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาค" พระ-
 ผู้มีพระภาคตรัสว่า "เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันแรกกล่าวคือแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์
 เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด" และวิธีนั้น ได้เป็นวิธีการอุปสมบทของท่านอัญญาโภชเตชฺชโย
 เหมือนอย่างทีพระธรรมสังคากาหารอีกกล่าวไว้ว่า

ในวันอาสาฬหปุณณมี พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นพระธรรมราชา
 ได้เสด็จ ไปสู่บ่าอสิปคณะอันเป็นที่อยู่ของท่านผู้มีความสำรวมทั้งหลาย ทรง
 ประกาศธรรมจักรกัปปวัตตนสูตรอันปราศจากมลทิน ท่านโภชเตชฺชโยระ
 หัวหน้าหมู่ภิกษุประกอบด้วยบุพเพประโยค ได้ธรรมจักรกัปปวัตตนสูตรปราศจากธุลี
 และมลทินต่าง ๆ ในเวลาจบเทศนา พรหมสิบแปดโกฏิได้ฟังธรรมของ
 พระ牟尼รุเจ้าธรรมจักรอันปราศจากธุลีมลทินแล้วได้กลับไปยังพรหมโลก

ด้วยเหตุนี้ ในคัมภีร์พุทธวงศ์ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า

บัดนี้เราผู้เป็นโคตมโคตร เจริญในสากของศัลยาคันแล้ว เริ่ม
 ทำความเพียรจนได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม พรหมมาอารา-
 นาจึงได้ประกาศธรรมจักรการุญธรรมครั้งแรก โดยมีแก่พรหมถึงสิบแปดโกฏิ

ธรรมจักรกัปปวัตตนกา จบ

ต่อมาพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าจำพรรษาที่บ่าอสิปคณะนั้นทรงโอวาทพราสสอนภิกษุที่เหลือ
 ด้วยธรรมิกถานัน ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ได้ประทานธรรมจักรแก่พระวชิรโคตรในวันแรม

๒ คำ ได้ประทานแก่พระภิกษุเถระในวันแรม ๓ ค่ำ ได้ประทานแก่พระมหานามเถระในวันแรม ๔ ค่ำ ได้ประทานแก่พระอัสสชิเถระตามลำดับภิกษุเหล่านั้นจึงทูลขอบรรพชาและอุปสมบทซึ่งพระศาสดาก็ได้ประทานโอวาทให้ภิกษุเหล่านั้นได้บรรพชา และอุปสมบทเช่นเดียวกับที่ได้ประทานแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ และตลอดพรรษานั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ภายในวิหารนั้นเอง เพื่อทรงชำระมลทินที่บังเกิดในกรรมฐานของภิกษุเหล่านั้น เมื่อมลทินกรรมฐานเกิดขึ้นน้อย ๆ พระองค์ก็เสด็จมาทางอากาศแล้วทรงชำระมลทินกรรมฐานนั้นเสีย

ในวันเกิดที่ ๔ แห่งปีภพพระองค์ได้ทูลทวงพระเนตรเห็นอุปนิสัยสมมติแห่งพระอรหันต์ของภิกษุเหล่านั้นโดยพิเศษจึงทรงรับสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นประชุมพร้อมกัน แล้วทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปคือตัวของเราเป็นอนัตตาคือมิใช่ตน ก็ถ้ารูปนี้เป็นอัตตาแล้ว รูปนี้จะไม่เป็นไปเพื่อความบวชใจ สัตว์ก็จะพึงได้ในรูปแบบใจหวังว่า รูปของเราจะเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูปเป็นอนัตตา รูปจึงเป็นไปเพื่ออาหาร สัตว์ย่อมไม่ได้ในรูปแบบใจหวังว่ารูปของเราจะเป็นอย่างนี้เด็ก รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลาย เวทนาที่เป็นอนัตตา ก็เวทนาที่จักได้เป็นอนัตตา เวทนาที่ไม่พึงเป็นไปเพื่อความอาหาร และบุคคลก็จะพึงได้ตั้งใจหวังในเวทนาว่า ขอเวทนาของเราจะเป็นอย่างนี้เด็กอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเวทนาเป็นอนัตตาเวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ตั้งใจหวังในเวทนาว่า ขอเวทนาของเราจะเป็นอย่างนี้เด็ก อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลาย สัญญา เป็นอนัตตา แต่ถ้าสัญญาเป็นอนัตตา สัญญาจะไม่เป็นไปเพื่ออาหาร บุคคลก็จะพึงได้ตั้งใจหวังในสัญญาว่าขอสัญญาของเราจะเป็นอย่างนี้ อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะสัญญาเป็นอนัตตา สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลจึงไม่ได้ตั้งใจหวังในสัญญาว่า ขอสัญญาของเราจะเป็นอย่างนี้เด็ก อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลาย สังขารที่เป็นอนัตตาแต่ถ้าสังขารเป็นอนัตตา สังขารก็จะไม่ไปเพื่ออาหาร และบุคคลก็จะพึงได้ตั้งใจหวังในสังขารว่าขอสังขารของเราจะเป็นอย่างนี้อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะสังขารเป็นอนัตตา สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลจึงไม่ได้ตั้งใจหวังในสังขารว่าขอสังขารของเราจะเป็นอย่างนี้เด็กอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณก็เป็นอนัตตา แต่ถ้าวิญญาณเป็นอนัตตา วิญญาณจะไม่เป็นไปเพื่ออาหาร บุคคลก็จะพึงได้ตั้งใจหวังในวิญญาณว่าขอวิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะวิญญาณเป็นอนัตตา วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ตั้งใจหวังในวิญญาณว่าขอวิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้อย่าได้

เป็นอย่างนั้นเลย ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจะสำคัญความซื่อมั่นเป็นอย่างไรคือรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ภิกษุ
กราบทูลว่าไม่เที่ยงพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข
ภิกษุกราบทูลว่าเป็นทุกข์พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีการแปร
ปรวนเป็นธรรมดา ควรแล้วหรือที่จะคามพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่านั่นเป็นของเรา เราเป็นมัน มันเป็น
ตัวคนของเราภิกษุกราบทูลว่าไม่ควรที่จะคามพิจารณาสิ่งนั้นพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง
พระภิกษุกราบทูลว่า ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข
ภิกษุกราบทูลว่า เป็นทุกข์พระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
ควรหรือที่จะพิจารณาสิ่งนั้นว่านั่นเป็นของเรา เราเป็นมัน มันเป็นตัวคนของเรา

ภิกษุกราบทูลว่า ไม่ควรที่จะคามพิจารณาสิ่งนั้นพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เพราะเหตุนี้แหละ ภิกษุทั้งหลาย รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็น
อภคคภค อเนกคภค บัจจุบันภค อยู่นภายในภค ภายนอกภค ทยายภค ละเอือคภค เสวกภค
ประณีคภค อยู่นที่ไกลภค ในที่ใกล้ภค รูปนั้นทั้งหมด สักว่าเป็นรูป นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่
เป็นมัน มันไม่ใช่ตัวคนของเรา ซื่อมั่นเรื่องทั้งหลายพึงเห็นได้คามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบ
เองอย่างนี้ เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นอภคคภค อเนกคภค อาม
บัจจุบันภค อาม ที่เป็นภายในภค อาม เป็นภายนอกภค อาม ทยายภค อาม ละเอือคภค อาม เสวกภค
ประณีคภค อาม อยู่นที่ไกลภค อาม อยู่นที่ใกล้ภค เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ ทั้งหมดนั้นก็สัก
ว่าเป็นเวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน มันไม่ใช่ตัวคนของเรา
สิ่งเหล่านี้เรื่องทั้งหลายพึงเห็นได้คามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบเองอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย อวิ
สวากุหุได้สติบแล้วอย่างนี้ ย่อมเบือนห่างในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขารและในวิญญาณ
เมื่อห่างย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดจึงหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วย่อมรู้ว่าเราหลุด
พ้นแล้ว

พระอริยสาวกนั้น ย่อมทราบอย่างชัดเจนว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์เราได้ถืออยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำเราก็ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอย่างอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ ไม่มีอีกแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาค ครัสถพระสุตฺตนั้นจบลง ก็ภิกษุเบญจจวรรคก็พากันยินดีและชื่นชมพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคแล้ว และมีจิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่น ในสมณนั้นจึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖ องค์ คือ

พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้เป็นพระชินเจ้าอันเหล่านั้นผู้แก่แล้ว
กล่าวถึงเคารพบูชา และภิกษุเบญจจวรรคก็ผู้รักตามพระชินเจ้าผู้ประเสริฐ
นั้น ผู้มีจิตปราศจากมลทิน เป็นพระอรหันต์ชั้นยอด ด้วยการทำกถา
แห่งภพอันแจ่มเป็นอันได้ เพราะห่างไกลจากชาติ

อนัตตลักขณสูตร จบ

ก็โดยสมัยนั้น ยังมีกัลบุตรผู้หนึ่งมีนามว่าสะ เป็นบุตรเศรษฐีเป็นสุภมาตชาติตระกูล
ในเมืองพาราณสี กุลบุตรนั้นมีปราสาท ๓ หลัง (สำหรับอยู่ใน ๓ ฤดู) คือฤดูหนาวหลังหนึ่งฤดู
ร้อนหลังหนึ่ง ฤดูฝนหลังหนึ่ง

ในวสันตฤดูนั้น กุลบุตรนั้นอยู่ในปราสาทสำหรับอยู่ในฤดูฝน มีเหล่านางปริชาวิตา
บำเรอด้วยศูริยาคันคериซึ่งเว้นจากบุรุษเพศ มิได้ลงมาจากปราสาทสู่ภายนอกตลอด ๔ เดือน ย่อมมา
วันหนึ่ง ยสกุลบุตรผู้อันนารีบริวารบำเรอให้เอิบอิมพรียงพร้อมด้วยกามคุณทั้งห้าจึงหลับก่อน ส่วน
เหล่าปริชนของเขาก็หลับกันภายหลัง และปราสาทนั้นก็สว่างไสวไปด้วยประทีปรัชาวลดลอกทั้งคืน
ครั้งนั้นแล ยสกุลบุตรตื่นขึ้นมาก่อนเขาได้เห็นปริชนของกนกกำลังหลับหึ่งบางกนมีพิศวงอยู่ที่รักแวี
บางกนมีตะโพกพาดอยู่บนคอ บางกนมีคองวางอยู่ที่รักแวี บางกนมีผมอยู่เหือง บางกนนำลายไหล
บางกนก็ละเมอบนเพื่อนอนแผ่มือเหมือนผีในป่าช้า เพราะเห็นเหล่าปริชนซึ่งกำลังหลับไปต่าง ๆ
นานา ซึ่งปรากฏดูป่าช้า ยสกุลบุตรจึงถึงเห็นโทษของการอยู่ครองเรือน จิตใจก็รู้สึกเบื่อหน่าย
ครั้งนั้นยสกุลบุตรถึงกับเปล่งอุทานออกมว่า "วันวายจริงหนอ" จึงสวมรองเท้าแล้วเข้าไปทาง
ประตูในเวหน พวกอมมนุษย์ก็เบ็กประคู้ให้ด้วยพุกว่าใคร ๆ อย่าได้ทำอันครายแก่ยสกุลบุตร ๆ จะ
ได้ออกจากภวราวมวอย่างสะควกสบาย ท้อมายสกุลบุตรออกไปจนถึงประตูเมือง เหล่าอมมนุษย์ก็
เบ็กประคู้ให้จนยสกุลบุตรเดินทางไปถึงน้ำอิติปกนมฤคทายวัน

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จลุกขึ้นแต่เช้าครู่แล้วเสด็จจงกรมกลางแจ้งใต้ชอกพระเนตรเห็นยสกุลบุตรกำลังเดินมาไกล จึงเสด็จลงจากที่จงกรมประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้แล้ว ฝ่ายยสกุลบุตรเดินเปล่งอุทานว่า “ที่นี้วันวายหนอ ที่นี้ชัคข์องหนอ” เดินมาใกล้ที่ประทับของพระผู้มีพระภาค

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทวิสนัยยสกุลบุตรว่าก่อนยสะที่นี้ไม่วันวาย ที่นี้ไม่ชัคข์องชัฎฐาทังนเถยสะ เธอจะนั่งลงเรวจักแสดงธรรมแก่เธอ ยสกุลบุตรพอได้ยินคำว่า “ที่นี้ไม่วันวาย ที่นี้ไม่ชัคข์อง” ก็เกิดความรำแริงเบิกบานตลอดรวงเท้าแล้วเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายบังคมแล้วนั่งลงในที่อันสมควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคได้ทวิสนัยยสกุลบุตรว่าปรารถนาแล้ว คือ พระองค์ทรงประกาศทานกถา สีกถา สักกถา โทษอันคำทราวม ความเศร้าหมองของกามและอาหิงสในกามรอกจากกาม เมื่อทรงทราบว่ายสกุลบุตรมีจิตสงบอ่อนโยนปราศจากนิวรณ์ธรรมรำแริงเบิกบานและเลื่อมใสดีแล้วก็ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันเป็นสามกัถสิกเทศนาภาสโนวาท ซึ่งเป็นพุทธวิสัยของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ กล่าวแล้วก็คือพระอริยสังขธรรมทั้ง ๔ ประการ คือ ทกขัสมุทัย นิโรธ และมรรค

ธรรมจักขุอันปราศจากรูปลีปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแก่ยสกุลบุตรผู้สถิตอยู่ที่อาสนะนั้นว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมกา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมกา ประคองผ้าขาวอันบริสุทธิมิไค้มีวหมองด้วยน้ำย้อมก็แล้วก็คคสีน้ำย้อมโดยเร็วฉะฉนั้น ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงกล่าวไว้ว่า

เมื่อครั้งพระจอมมุนีโลกเชฎฐี ประทับอยู่ที่บ่าอสิปคนะนั้น มีบุตรเศรษฐีคนหนึ่งมีทวิสนัยยสกุลบุตรชื่อยสะเห็นประการอันแปลกของเหล่าหญิงนักพื่อนซึ่งพากันเปลือยเครื่องคนตรี นอกหลับกันอยู่มีความเบือหน่ายในที่อยู่อาศัย จึงหนีออกไปจนได้พบพระชินเจ้า

ครั้งนั้นแล มารดาของยสกุลบุตรได้ขึ้นไปยังปราสาทไม่พบลูกชายจึงเข้าไปหาเศรษฐีผู้สามีแล้วถามว่า ยสกุลชายของท่านหายไปไหน เศรษฐีให้ค้นหาทุกที่ต่าง ๆ ก็ไม่เจอ จึงส่งแม่เร็วไปคคคามหาทวิทั้ง ๔ ทิศ ส่วนตนก็ออกค้นหาไปทางบ่าอสิปคนมฤคทายวันได้เห็นร่องเท้าทองของลูกชายซึ่งถอยควางไว้ที่หนึ่งจึงคคคามเข้าไป

พระผู้มีพระภาคได้ทอศพระเนตรเห็นเศรษฐีกำลังเดินมาแต่ไกลจึงทรงดำริว่า เราควรทำ
อิทธิบาทสังขารโดยประการที่เศรษฐีนั้นแล้วจะมองไม่เห็นสกุลบุตรซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้น ครั้นแล้วจึงทรง
ทำอิทธิบาทสังขารตามพระดำรินั้น

ครั้นนั้นแล เศรษฐีก็หอบคิได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับแล้วกราบทูลว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ พระองค์ทรงเห็นสกุลบุตรบ้างหรือเปล่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
ก่อนนฤฤหิต ถ้าเช่นนั้นเรี่ยทำนังก่อน ถ้าทำนงในทันทีแล้วก็จะเห็นสะ บุตรของท่านซึ่งนั่งอยู่
ในที่นั้นแล้ว เศรษฐีก็มิชใจว่าเวียงเบิกบานด้วยคิดว่า "นัยว่าเวลานั่งในที่นั้นแล้วก็จะเห็นสะบุตรของ
เราซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้น" จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วนั่งอยู่ในที่นั้นสมควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาค
จึงทรงแสดงอนุพุททิกตาเช่นเดียวกับที่ได้ทรงแสดงแก่สกุลบุตร เมื่อเศรษฐีมิชใจสงบอ่อนโยน
ปราศจากนิวรณ์ธรรมว่าเวียงเบิกบานเต็มโตแล้ว พระองค์จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันเป็น
สามกุกังสีกเทศนาภาสโนวาท ซึ่งเป็นพุทธรวิสัยของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์กล่าวแล้วก็คือพระอริย-
สัจจธรรมทั้ง ๔ ประการคือ ทุกข์ สมุทัยนิโรธและมรรค ธรรมจักขุอันปราศจากอัสติและมถินได้
บังเกิดแก่เศรษฐีว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีการดับ ไปเป็น
ธรรมดา เปรียบเหมือนผ้าขาวอันบริสุทธิ์ปราศจากความดำ เมื่อเขานำลงไปแช่ในน้ำร้อนก็คืนน้ำ
ย้อมอย่างทีละดวงเดียว ฉะนั้น ต่อมาเศรษฐีก็ดูหอบคิ เห็นแจ้งบรรลुरुชีกะพระธรรมยถิตถิพระธรรม
ดวงพันความสงสัยต่าง ๆ หมกค้ำตามเกิดความกลัวกลัวไม่มีคนอื่นเป็นเบ้จยในศาสนาของพระศาสดา
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์แจ่มแจ้งแล้ว ข้าพระองค์ก้าว
ล่วงได้แล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงประกาศธรรมโดยเอกปรีชาอย่างแจ่มแจ้ง
ชัดเจน เปรียบเสมือนบุคลกลหลายภษณะที่คว่ำหรือเบ้คเณยสิ่งทีลลลล หรือบอกทางแก่คนหลงทาง
หรือตามประทีปในที่มืดคนมีจักขุก็ย่อมมองเห็นรูปได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นั้นขอถึง
พระผู้มีพระภาค พระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะที่พึ่งขอพระผู้มีพระภาคไประจำข้าพระองค์ไว้ว่า
เป็นอุบาสก ตั้งแต่วันนี้ไปข้าพระองค์ขอถึงวันละทั้ง ๓ วันว่าเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชั่วชีวิต

ก็เศรษฐีนั้นได้เป็นเทวจักออุบาสก ก็เป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นคนแรกในโลก

ลำดับนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่บิดาอยู่ อสกุลบุตรได้พิจารณาตามกัม-
ตามทีได้เห็นตามทีได้รู้กัมจกผลทุกพันจาณอาสาทะทงหลาย เพราะเมื่อคืนก่อนนั้น ลำดับนั้น พระผู้มี

พระภาคทรงดำริว่า เมื่อเราแสดงธรรมแก่บิดาของยสะ ยสกุลบุตรก็พิจารณาภูมิธรรมตามที่ได้เห็น ตามที่ได้รู้จักที่หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่มีการยึดมั่น บัดนี้ยสกุลบุตรไม่ควรถูกนับไม่เป็นพระวราส นวิโลกกามคังแก่ก่อน เราควรระวังบิณฑบาตถึงฆราวาสเสียก่อน แล้วพระองค์จึงทรงระวังบิณฑบาตถึงฆราวาสนั้นเสีย ฝ่ายเศรษฐีก็เห็นยสกุลบุตรนั่งอยู่ในสำนักของพระคาสกา แล้วกล่าวว่าพ่อยสะมารดาของเจ้าถึงความเศร้าโศกพิเวรว่าพันอย่างใหญ่หลวง เจ้าจึงให้ชีวิตแก่มารดาของเจ้าด้วยเด็ก ครั้นนั้น ยสกุลบุตรจึงมองดูพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคจึงทักกับเศรษฐีว่า ตุก่อนทำนาคฤหบดี ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ประการใด ยสกุลบุตรได้เห็นธรรมด้วยญาณอันเป็นเสขะและกัวยการ เห็นอันเป็นเสขะ เมื่อยสกุลบุตรพิจารณาภูมิธรรมที่ท่านเองได้เห็น ได้รู้จักของเขาร้างหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น ตุก่อนทำนาคฤหบดีควรหรือที่ยสกุลบุตรจะเวียนไปเป็นพระวราสแล้วบวิโลกกามคังไม่เหมือนก่อน คฤหบดีกราบทูลว่าไม่ควรพระพุทเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคทูลว่า บัดนี้ยสะ ได้เห็นธรรมแล้วด้วยญาณและทักนอันเป็นเสขะ เมื่อเขาได้พิจารณาตามภูมิธรรมที่ท่านเองได้เห็น ได้รู้จักของเขาร้างหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่มีการยึดมั่นถือมั่น ฉะนั้นยสะจึงไม่ควรที่จะเวียนกลับไปเป็นพระวราสเพื่อบวิโลกกามเหมือนก่อนอีกต่อไปแล้ว คฤหบดีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญเป็นลาภของท่านยสะแท้ๆ การที่จักหลุดพ้นจากอาสวะเพราะการไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้น นับว่าเป็นลาภอันประเสริฐที่ยสะได้รับดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระองค์โปรดสงเคราะห์รับอาราธนาเพื่อเสวยภัตตาหารพร้อมด้วยท่านยสะเป็นปัจฉาสมณะในนเวทน์ของข้าพระพุทธเจ้า เพื่อให้เป็นบุญกุศลแก่ข้าพระพุทธเจ้าในวันนั้นด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยอสุภิกภาพ

ครั้นนั้น เศรษฐีคฤหบดีรู้ว่าพระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้วก็ลุกจากอาสนะถวายบังคม ทำประทักษิณพระผู้มีพระภาคแล้วก็ปลีกไป ครั้นเศรษฐีปลีกไปไม่นาน ยสกุลบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธองค์พึงได้การบรรพชาและอุปสมบทในสำนักของพระองค์ พระผู้มีพระภาคจึงทูลว่า "เธอจงเป็นภิกษุมานเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เมื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด" กวีธนั้นได้เป็นวิธียอุปสมบทของท่านยสะนั้น ในสมัยนั้นแล ได้มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลกเพียง ๘ องค์ คือ

พระจอมมุนีผู้ทรงเป็นที่พึ่งของเทวดาและมนุษย์และพระเบญจวารรคีย์เถระผู้เป็นโอรสของพระทศพล รวมทั้งพระยสะผู้เป็นพุทธบุตร

บุตรของคฤหบดีผู้ประเสริฐ รวมเป็นพระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากมลทิน
ในโลก ๗ องค์ (พหุสี)

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงครองผ้าในเวลาเช้าแล้วทรงถือเอาบาตรและจีวรได้เสด็จ
ไปยังนิเวศน์ของเศรษฐีคฤหบดีพร้อมด้วยพระอเสะประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดและคกแก่้งไว้เรียบ
เรียบร้อยแล้ว ครั้นนั้นมารคาและภรรยาเก่าของท่านอเสได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้วจึงนั่ง
ในท่อนสมควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงครัสถอนุพุทธิกถาแก่หญิงเหล่านั้น ทรงพรรณนา
ถึงทานกถาก่อนแล้วทว่า

ธรรมกว่าทาน บัณฑิตวิกรันว่าเป็นบ่อเกิดของอภิญญาธรรม มีสุข
เป็นอันอย่างออกเอี่ยม และบัณฑิตกล่าวว่าเป็นบ่อเกิดเป็นที่ประคองฐานะ
แห่งโลกทวีปี้ ทานเป็นเครื่องป้องกันอันตรายของมนุษย์ ทานให้ความ
เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า และทานนี้ย่อมทำให้สัตว์ล่วงพ้นจาก
ทุกข์ได้

* ทาน เป็นที่พึ่งอย่างยิ่งของเหล่าสัตว์ผู้ประสบทุกข์อยู่ ท่านอาจารย์ทั้งหลาย แสดงทาน
ว่าเป็น "เรือ" ด้วยอรรถว่า ช้ำทุกข์เสียได้และพรรณนาถึงทานว่าเป็น "เมือง" โดยการคุ้มครองภัย
หนึ่งทาน ท่านกล่าวว่า ไม่เป็นพิษ ไม่เป็นภัย ด้วยอรรถว่า พิษภัยเข้าถึงได้โดยยาก ทาน
ย่อมกำจัดมลทิน คือ ความโลภเป็นต้น เสียได้เหมือนคอกบัวไม่ติดเบียดกมลนั้น ที่พึ่งในโลก
ของบุรุษจะเสมอด้วยทานไม่มี ก็เพราะเหตุนี้ บุคคลพึงให้ทานนั้นเกิด ด้วยนิตยคือการกระทำ
อันผู้มีความรู้ในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้ให้ทานทั้งหลายเพื่อประโยชน์แก่โลกสวรรค์ จึ่งอยู่ ชื่อว่า นรชน
คนไหนยินดีประโยชน์แก่ก่อกุศลในโลก จะไม่พึงให้ทาน นรชนคนไหน ใตสตัป สมบัติอันเกิดจาก
ทานในหมู่เทพแล้ว จะไม่พึงให้ทานอย่างอื่นเป็นบ่อเกิดแห่งความสุข เป็นเครื่องทำให้จิตใจเราเร่ง
บุคคลปฏิบัติทานแล้ว มีนางเทพอัปสรพร้อมล้อม ยินดีอยู่ในสวนนั้นทุกวัน อันเป็นสถานที่บันเทิง
ของเทวดา ตลอดกาลนาน

* นายสุวรรณ จินต์ประชา ป.ธ. ๘ แปล

บุคคลผู้ให้ทาน ย่อมประสบบิณฑิอันยิ่งใหญ่ ย่อมถึง คือ ย่อมท่องเที่ยวไปในโลกที่มี
 ความเคารพ และผู้ให้ทาน ย่อมถึงความเป็นผู้มีชื่อเสียงไม่มีที่สิ้นสุด อนึ่ง ผู้ให้ทาน ย่อมเป็นผู้นำ
 คบหา นรชนให้ทานแล้ว ย่อมประสบความสำเร็จในภพสมบัติ ได้ขายอิน ความมั่งคั่งไพเราะ
 รูปที่น่าอินคดียิ่ง ค่างอยู่ในวิมาน อันระยิบระยับแสงนงนุชต่าง ๆ เล่นอยู่กับเหล่าเทพอัปสรใน
 สวรรค์ สวรรค์ ทานเบญจทรัพย์ อันไม่ทั่วไปแก่ใคร ชำศึก พระราชา น้าและไฟ แก่ทานนั้น ย่อม
 ให้สาวกญาณภูมิ บิณฑิภูมิ และพุทธภูมิแล

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสงทานกถา ตามนัยมโหชาอย่างนี้ ตักจากทานกถานั้น จึง
 ทวีตลึงกล่าว

“ศีล เป็นเหตุอย่างยิ่งของความสุข บุคคลผู้มีศีล ย่อมไปสู่ไตรภพ
 ได้ ก็เพราะศีล และศีลเป็นที่ค้ำทาน เป็นที่สถิตเร้น และที่ไปในเบื้อง-
 หน้า (เป็นเครื่องนำทาง) ของสัตว์ผู้ท่องเที่ยวไปในสงสาร ก็ที่พึงอย่างอื่น
 ในโลกนี้หรือในโลกอื่น ของชนทั้งหลาย เสมอด้วยศีล จักมีแต่ที่โหน
 บรรคาคุณธรรมทั้งหลาย ศีลเป็นที่พึ่งอย่างยิ่ง เหมือนสายนา เป็นที่พึ่ง
 อันถาวรแก่หมู่สัตว์ ฉะนั้น

เล่ากันมาว่า ศีลเป็นเครื่องประดับทั้งกายมัย ศีลเป็นสิ่งสูงสุดในโลกผู้มีศีล เป็นเหตุ
 ให้ท่านเรียกว่า มโหชาคือ คือความประพฤติกุศลอย่างพระอริยะ จึ่งอยู่เครื่องประดับที่ทำความดี
 เป็นค้ำ จะเสมอด้วยศีลไม่มี กลิ่นของหอมอันพุ่งไป ในที่ทวนลมและที่ตามลมจะเสมอเหมือนกลิ่น
 ของศีลไม่มี สิ่งก่าจกมลทินคือกิเลส เสมอด้วยศีลไม่มีในโลก สิ่งซึ่งเข้าไปสงบระงับความแฉ้วร้อน
 เสมอด้วยศีลไม่มีในโลก ก็คืออย่างหนึ่ง สิ่งซึ่งประกาศเกียรติคุณ จะเสมอด้วยศีลไม่มีในโลก บันใด
 สำหรับโคขิ้นสู่สวรรค์ อันประเสริฐจะเสมอด้วยศีลไม่มี พระราชาทรงประดับด้วยแก้วมุกดาและแก้ว
 มณี ก็ยังไม่งามเหมือนนักรบศ ผู้ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีล กลิ่นของหอม ซึ่งจะพุ่งไป
 สม่่าเสมอทั้งในที่ตามลมและทวนลม เสมอด้วยกลิ่นศีล จักมีแต่ที่โหน กลิ่นดอกไม้อื่น ย่อมไม่พุ่งไป
 ในที่ทวนลม กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา และกลิ่นกลัมพิก ย่อมไม่พุ่งไปในที่ทวนลม แก่ว่ากลิ่นศีล
 ของสัตว์บุรุษ พุ่งไปในที่ทวนลมได้ สัตบุรุษ ขจรไปทั่วทิศานุทิศ จันทน์ก็ดี กฤษณาก็ดี อุบลก็ดี
 มณีก็ดี กลิ่นของศีล ยอดเยี่ยมกว่าค้ำรักษาเหล่านี้

แม่น้ำใหญ่ทั้งหลาย คือ แม่น้ำคงคา กษัตริย์ ยมุนา กษัตริย์ สรรพ กษัตริย์ สวรรค์ กษัตริย์ อจิรวดี กษัตริย์ แม่น้ำมหากษัตริย์ ไม่สามารถชำระมลทินอันนั้นของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ได้ น้ำคือศีล ย่อมชำระมลทินของสัตว์ทั้งหลายได้แน่นอน ลมคือศรัทธา ระวังมลทิน อันนั้นมิได้ และเมฆจันทร์แดง ก็ระวังมิได้ แก้วมุกดาหาร แก้วมณี วัชมีอันอื่นๆ แห่งจันทร์ ก็ระวังมิได้ ศีลที่บุคคลรักษาก็แล้วนั้น เป็นอวยก็มีความเย็นยิ่งนัก ย่อมระงับความแฉะร้อนอันใด ของเหล่าสัตว์ในโลกนี้ได้ ศีลย่อมกำจัดภัย มีการลดค่าหนักตนเป็นต้นได้โดยประการที่ปวง ทั้งยังสร้างชื่อเสียงและความว่าเวียง แก้วมณีศีลได้ทุกเมื่อ

บันไดสำหรับโคขืนสู่สวรรค์ ก็หรือว่า ประคองสำหรับสัตว์โลกเข้าไปสู่พระนครคือนิพพาน อย่างอื่นเสมอกับศีล จักมีแต่ที่ไหน เธอทั้งหลายจงรักษาสิ่งอันยอดเยี่ยมของศีล อันเป็นรากเหง้าแห่งคุณธรรม กำจัดเสียซึ่งกำลังแห่งโทษ ด้วยประการฉะนี้แล

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงอันดังศีลด้วยประการฉะนี้แล้ว ต่อจากนั้นไป เพื่อจะทรงแสดงว่า "ก็บุคคลอาภยก็สิ้นแล้ว ย่อมได้สมบัติคือสวรรค์ ขึ้นชื่อว่า สวรรค์นั้นเป็นสถานน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ มีความสุขสบายถ่ายเท" จึงตรัสด้วยคำอันกล่าวถึงสวรรค์ ต่อจากศีลนั้น ต่อไปว่า

"เหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ย่อมเสวยทิพย์สุขานถึง ๔ ล้านปี นับเป็นประมาณอายุเนื่องในภพของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาเหล่านั้น"

เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาเหล่านั้น เสวยทิพย์สุขอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ๓ โกฎิกับ ๖ ล้านปี พระบรมภาสกาพรองค์นั้นตรัสด้วยคำอันว่าด้วยสวรรค์ เป็นต้น ด้วยประการฉะนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงปลอบโยนด้วยถ้อยคำอันว่าด้วยสวรรค์แล้ว จึงทรงประกาศ ความไม่เที่ยงของสวรรค์เพิ่มเติม ตรัสพระคำวโรวว่า

แม้สวรรค์นั้นยังไม่เที่ยง ไม่มีความยั่งยืน และไม่แน่นอน ก็แลนักปราชญ์ ไม่ควรทำความกำหนัดพอใจในสวรรค์นั้น พระพุทธองค์ ครั้นทรงประกาศความเศร้าหมอง คำพราหมณ์ของกามทั้งหมกและอันดังสิ่งในกาธออกบวชด้วยพระคำวโรวแล้ว จึงตรัสธรรมิกถาอันมีพระนิพพานเป็นที่สุก โศกความผกษมแล

ในกาลใด พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า หอึงเหล่านั้นมีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตไม่
 คึกคัก มีจิตฟุ้งซัน มีจิตเลื่อมใสแล้วในกาลนั้น ทรงประกาศสามกัถศีกรวมเทศนา สำหรับพระพุท
 เจ้าทุก ๆ พระองค์ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค บนอาสนะนั้นนั้นนั้นแล หอึงเหล่านั้นเกิดธรรม
 จักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) ปราศจากอสุติหมกมลทินว่า

“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเป็นธรรมคา สิ่งนี้ทั้งหมดมีความกับเป็นธรรมคา เหมือนผ้า
 ชาวสะยาไม่มีสีศา พังคคิสที่อ้อมโค้งจะฉนั้น”

อุบาสิกาเหล่านั้น เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หอ้งลงสู่ธรรม
 แล้ว ชำความสงสัยได้แล้ว ปราศจากข้อกัถาคำถึงความเห็นผู้แก่วรรณะ ไม่ต้องมีคนอื่นเป็นเบ้าจับ
 ได้กราบทูลคำกับพระผู้มีพระภาค ในเรื่องสักกตาศรีว่า “สักกตาศรีล่วงไปแล้วพระเจ้า
 ก้าวล่วงแล้วพระเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลพึงหมายของที่กว่าอยู่ หรือพึงเบ้าของที่บึก
 หรือพึงบอกทางแก่คนที่หลงทางหรือพึงให้แสงสว่างในที่มืด ตัวอย่างใจว่าผู้มีจักขุจะเห็นรูปได้
 ฉนั้นใด พระผู้มีพระภาค ก็ฉนั้นนั้น ทรงประกาศธรรมเป็นอเนกปริยาย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 พวกข้าพระองค์เหล่านี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งขอพระ
 ผู้มีพระภาค จงทรงจำพวกข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสิกา ผู้เข้าถึง คือ ถึงที่พึ่งด้วยลมปราณ (กลอก
 อยุ) ในวันนี้” ก็หอึงเหล่านั้นได้เป็นอุบาสิกาพวกแรกในโลก เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่

“เศรษฐีนั้น ได้เป็นเศวตจิกอุบาสก ผู้ประเสริฐคนแรกในแผ่นดิน ภริยาพร้อมทั้ง
 มารดาของเศรษฐีนั้น หมคความหวัง ได้เป็นเศวตจิกอุบาสิกาพวกแรก”

ครั้งนั้นแล บิภามารดาและภริยาเก่าของพระยสะ อังคาสพระผู้มีพระภาค และพระยสะ
 ด้วยของเคียวของฉนั้นอันประณีตด้วยมือของคน ห้อมล้อมเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ซึ่งกำลังสว
 มีพระหัตถ์หย่อนลงในบาตร หนึ่ง ณ ที่ส่วนใดส่วนหนึ่ง ลำคั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงปลอบโยน
 ชักชวนบิภามารดาและภริยาเก่าพระยสะ ให้อาจหาญว่าเวียงด้วยธรรมกถา ลุจากอาสนะเสด็จหลีกไป

สหายผู้เป็นคฤหัสถ์ของพระยสะ เป็นบุตรของตระกูลเศรษฐีนี้ชื่อยุใหญ่ ในเมืองพาราณสี
 ๔ คน คือ วิมลละ ๑ สุพาหุ ๑ ปุณณชิ ๑ คุมปีติ ๑ ต่างก็ไล่สคัมมว่า “เล่ากันว่า ยสกุลบุตร
 ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าข้อมน้ำผ้าค ออกจากเรือน บวชไม่มีเรือน”

ครั้นเสกขันธ์แล้วสหายทั้ง ๔ เหล่านั้น ได้มีความคิดอย่างหนึ่งว่า “ก็แล พระธรรมวินัยนั้น คงไม่ต่ำช้าแน่ การบรรพชาก็ไม่ต่ำช้า ซึ่งสกุลบุตรปรลงหมและหนวก แล้วนั่งห่มผ้าย้อมน้ำฝาด ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน”

ครั้นนั้นแล เขาเหล่านั้นเข้าไปหาพระยาสกุลบุตรถึงที่พัก ครั้นเข้าไปหาแล้ว อภิวัตน์ ท่านอื่นอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ท่าน ท่านพระยาสหายผู้เป็นกฤตศักดิ์ทั้ง ๔ ท่านนั้น เข้าไปเฝ้ายังที่ประทับพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายอภิวัตน์พระผู้มีพระภาค นั่งที่สมควร ส่วนข้างหนึ่ง ท่านพระยาสหายผู้นั่งในส่วนหนึ่งแล ได้กราบทูลคำนับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ สหายผู้เป็นกฤตศักดิ์ ๔ ท่านเหล่านั้น เป็นบุตรตระกูลเศรษฐีอันใหญ่ในเมืองพาราณสี คือ วิมล ๑ สุพาหุ ๑ ปุณฺณเชษ ๑ ความปรี ๑ ขอพระผู้มีพระภาค จงอบรมสั่งสอนเราทั้ง ๔ เหล่านี้ด้วยเถิด พระผู้มีพระภาค ครั้นสอนบุพพิกถาแก่สหายเหล่านั้น คือ ทรงประกาศทานกถา ศีลกถา สติกถา กามาทนวกถา อันเป็นองค์เสวยหมองคำพราหมณ์ และอันถึงดีในการออกบวช

ในกาลใด พระผู้มีพระภาคทรงทราบ สหายเหล่านั้นว่า ผู้มีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตไม่ขี้ขียง มีจิตพูน มีจิตเต็มโต ในกาลนั้น ทรงประกาศสามกถาสิกขธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค สหายเหล่านั้น เกิดธรรมจักขุ ปราศจากธุติ หมดมลทินบนอาสนะนั้นแล้ว “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีความดับเป็นธรรมดา เหมือนผ้าสีขาวสะอาดปราศจากสีดำ ฟังรับน้ำย้อมได้ง่ายฉะนั้น” สหายเหล่านั้น เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ชำความสงสัยได้แล้ว ปราศจากข้อกักกัน ถึงความเป็นผู้แก่แล้ว ไม่ต้องมีคนอื่นเป็นผู้สนับสนุน (เป็นบัจฉย) ได้กราบทูลคำนับพระผู้มีพระภาคในเรื่องสลักศาสนาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย พึงได้รับการบรรพชา พึงได้การอุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาค”

พระผู้มีพระภาคได้ทูลว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด” “ธรรมอันเรากล่าวก็แล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุกทุกข์โดยชอบเถิด” ก็สหายผู้มียศเหล่านั้น ได้อุปสมบทแล้ว ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาค ทรงแนะนำพราสาทอนภิกษุเหล่านั้น ด้วยธรรมิกถา เมื่อพระผู้มีพระภาค ทรงแนะนำพราสาทอนท่านเหล่านั้นด้วยธรรมิกถาอยู่ จิตพินแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่ยึดมั่น ก็สมณนั้นแล ปรากฏมีพระอรหันต์ในโลกถึง ๑๑ รูป ก็พระอรหันต์เหล่านั้นเหล่าไหน พระอรหันต์เหล่านั้นคือ

ในครั้งนั้น ได้มีพระอรหันต์ผู้บรรลุอรหัตผล ไม่มีมลทิน ไม่มีอาสวะ ปราศจาก
 ราคะ ๑๑ องค์ ในโลกคือ พระผู้มีพระภาคผู้เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ ผู้ศรัทธา ผู้สูงส่งกว่าสัตว์ ๒ เท้า
 ๑ พระเถระผู้ประเสริฐ (คือพระปัญจวัคคีย์) ๕ รูป พระยสะ ๑ พร้อมกับสหายอีก ๔ รูป

สหายผู้เป็นภคอุทิศตัวชาวชนบทของท่านพระยสะ นับได้ ๕๐ คน เป็นบุรุษแห่งตระกูลเศรษฐี
 เก่าแก่ ได้ฟังแล้วแล้ว "ไต่อาสน์ว่า ยสอุบลบุตรปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าข้อมนำผ้าคอก ออกจาก
 เรือนบวชไม่มีเรือน" ครั้นได้สลับมา พวกเขาจึงมีความคิดอย่างนั้นว่า "ก็พระธรรมวินัยนั้น ไม่
 เป็นของค้ำทราบนั่นเอง การบรรพชาอันนี้ ก็ไม่เป็นของค้ำทราบนั่น ซึ่งยสะกุมารได้ปลงผมและ
 หนวด นุ่งห่มผ้าข้อมนำผ้าคอก ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน"

ครั้นนั้นแล สหายผู้เป็นภคอุทิศตัวนับได้ ๕๐ คนเหล่านั้น เข้าไปหาพระยสะอุบลบุตร จน
 ถึงที่อยู่ ครั้นเข้าไปหาแล้ว อภิวัตน์ท่านพระยสะ ไต่อาสน์อยู่ ณ ที่ควรรข้างหนึ่ง ที่นั้น ท่านพระยสะ
 ได้พาสหายผู้เป็นภคอุทิศตัวนับได้ ๕๐ คนเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค จนถึงที่ประทับ ครั้น
 เข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค นั่งอยู่ ณ ที่ควรรข้างหนึ่ง ท่านพระยสะผู้ซึ่งนั่งอยู่ในที่
 ส่วนหนึ่งแล้วแล กราบทูลจุดประสงค์กับพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สหายผู้เป็น
 ภคอุทิศตัวนับได้ ๕๐ คนเหล่านั้น ชาวชนบท เป็นบุรุษตระกูลเศรษฐีสืบต่อกันมา ขอพระผู้มีพระภาค
 ทรงแนะนำพาสอน เขาเหล่านั้นด้วยเถิด" พระผู้มีพระภาคทวีสอนบุพพิกถา แก่เขาเหล่านั้น คือ
 ทวิสทานกถา ศีลกถา สัจจกถา กามาทินวกถา อันเป็นความเศร้าหมองค้ำทราบนั่น และอานิสงส์ใน
 เนกขัมมกถา

ในกาลใด พระผู้มีพระภาคทรงทราบ สหายผู้เป็นภคอุทิศตัวเหล่านั้นว่า ผู้มีจิตสงบ มีจิต
 ย่อน มีจิตไม่กึกกัก มีจิตพูน มีจิตเสื่อมใส ในกาลนั้น ทรงประกาศสามกถาสังขารมณฑนาของ
 พระพุทธทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค สหายเหล่านั้น นุ่งบิณฑาสนะนั้นนั้นแล
 เกิดธรรมจักขุ ปราศจากธุลี หมกมลทินชื่อว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดเป็นธรรมภา สิ้นนั้น
 ทั้งหมด มีความดับเป็นธรรมภา เหมือนผ้าขาวบริสุทธิ์ ไม่มีสีค้ำเจือ พึงรับผ้าข้อมนำได้ง่ายฉะนั้น"

สหายนับได้ ๕๐ คนเหล่านั้น เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว วัฏจักรธรรมแล้ว หยิ่ง
 ลงสู่ธรรมแล้ว ชำความสงสัยได้แล้ว ปราศจากคำคัดค้าน ถึงความเป็นผู้แก่กล้า ไม่มีคนอื่น
 เป็นเบียดเบียน กราบทูลคำกับพระผู้มีพระภาคในเรื่องสักกตาสถาวว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอข้าพระองค์
 พึงได้การบรรพชาในสำนักของพระผู้มีพระภาค ขอข้าพระองค์พึงได้การอุปสมบท" พระผู้มีพระภาค

ทว่า “พวกท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมเราแล้วทีแล้ว พวกท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” ก็ท่านเหล่านั้นได้อุปสมบทแล้ว

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำพราสาทอนภิกษุเหล่านั้น ด้วยธรรมิกถาแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแนะนำพราสาทอนท่านเหล่านั้นด้วยธรรมิกถา จิตหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่ยึดมั่น ก็สมณันนั้นแล มีพระอรหันต์ในโลก ๖๐ รูป ก็พระอรหันต์เหล่านั้นพวกไหน ? คือ

พระพุทธเจ้า ๑ พระเถระปัญจวัคคีย์ผู้เป็นพุทธบุตร ๕ พระเถระผู้ประเสริฐมีพระยะเป็นต้น เป็นบุตรของพระสุกค ๕ และสหาวุสผู้เป็นกฤตสันต์เป็นมุนี ๕๐ รวมเป็นมุนีผู้เป็นพระอรหันต์ได้มีถึง ๖๐ รูป

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคผู้เป็นครูของโลกพร้อมทั้งมนุษย์และเทวดา ทรงพระประสงค์จะรื้อถอนเสี้ยวโลกผู้มีชนธาวาแตกทำลายจมลงในสสาร ก็องสารอุกขาติชราวมณะทุกซ์เป็นต้นและมังกร จะเข้ ปลายลาม และเก่าเบียดเบียน ออกจากสารคือองสารนั้น ทรงเปล่งพระสุรเสียงอันไพเราะอันนัก ซึ่งเกิดเพราะผลแห่งสุจริตที่ทรงประพฤติสั่งสมมามิใช่น้อย เมื่อจะทรงส่งภิกษุทั้งหลายไปในทิศอันใหญ่ เพื่อประโยชน์แสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายในที่นั้น ๆ ได้กัศพระศาสดาเหล่านั้นว่า

“เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งหมค ทั้งที่เป็นของทิพย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงเหล่านั้นจงเที่ยวจาริกไปในบ้นัน ภิกษุทั้งหลาย เธอจงทำประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ตน เทียวไปยังแผ่นดินนั้น แสดงธรรมแก่มนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันประเสริฐ อันมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงพร้อมทั้งอรตพหุญชนะ ซึ่งคาดคคประกาศแล้ว ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ผู้มีธุลีในจกษุณ้อยเป็นปรกคมีอยู่พากันเสื่อมจากธรรม เพราะไม่ได้ฟังธรรม ก็ชนเป็นอันมาก ผู้รู้จักธรรมยังมีอยู่ภิกษุทั้งหลาย แม้เราจักไปยังบ้นแห่งคำปลอฐเวลาเสนาณิกม ในบ้นันเพื่อแสดงอรตแห่งธรรมพวกท่านจงพักอยู่ที่ซึ่งเขาและแนวบ้นที่สังกัดช่วยกันประกาศพระสัทธิธรรมของเราแก่ชาวโลกคคคคกันภิกษุทั้งหลาย เธอจงยังบุคคลซึ่งทำการประทุษร้ายธรรมให้พ้นจากความสงสัย ปาพจน์ที่เธอศับ

แล้วของเรา มีเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย เธอผู้ซึ่งสิ้นอาสวะแล้ว จึงบีบ
 ประคอบชายทั้งหมด จึงเบ็ดเตล็ดไปสู่สวรรค์และนิพพานอันประเสริฐ เธอ
 ทั้งหลายเป็นคนดี เป็นที่อาศัยของบุคคลมีกรุณาเป็นต้น จึงเพิ่มพูนพระ-
 สัทธรรมให้เจริญรุ่งเรือง แก่ชาวโลกด้วยการปฏิบัติตามพระธรรมเทศนา
 เด็ด เธอทั้งหลายจงทำความเป็นผู้มีอุปการะให้ปรากฏ แก่กฤตส์ถ์ผู้มี
 อุปการะผู้ให้อามิสอยู่เป็นนิตย์โดยการให้ธรรมแก่กฤตส์ถ์เหล่านั้น เธอได้
 ทำงานที่จะพึงทำแล้ว ประกาศพระสัทธรรม ออกธรรมาชญาขึ้น ปฏิบัติเพื่อ
 ประโยชน์แก่บุคคลอื่น การให้ธรรมพระพุทธรูปเจ้าทรงพรรณนากล่าว
 การให้สิ่งทั้งปวงแล้ว”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราแต่มีการใส่
 ใจโดยแยบคาย มีความเพียรโดยแยบคาย มีวิมุติอันสูงสุดบรรลุแล้ว มีวิมุติอันสูงสุดทำให้แจ้ง
 แล้วภิกษุทั้งหลาย แม้เรามีการใส่ใจโดยแยบคาย มีความเพียรโดยแยบคายบรรลุวิมุติอันยอดเยี่ยม
 ทำให้แจ้งวิมุติอันยอดเยี่ยมแล้ว”

ครั้งนั้นแล มารผู้ลามกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้วกราบ
 ทูลกับพระผู้มีพระภาคด้วยกาถาว่า

“เราได้ผูกท่านไว้แล้วด้วยบ่วงแห่งมารทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของ
 ทัพย์และของมนุษย์”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“เราพ้นจากบ่วงของมารแล้ว อุกุมารอันกळे เราจักทำ
 เสียแล้ว”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนั้นแล้ว มารผู้ลามกจึงกล่าวกาถานี้ว่า

“บ่วงที่เกี่ยวไปในอากาศใด บ่วงหย่อนเกี่ยวไปในหมู่มนุษย์ เรา
 จักผูกท่านไว้ด้วยบ่วงนั้น ข้าแต่สมณะ ท่านจะไม่พ้นไปจากเราได้”

เมื่อมารกราบทูลแล้วอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกาถานี้ว่า

“รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ อันเป็นสิ่งน่าพอใจ
 ความพอใจของเราในรูปเป็นต้นนั้นหายไปแล้ว อุกุมารอันกळे เราจัก
 ทำเสียแล้ว”

ครั้งนั้นแล มารผู้ลามกก็ว่า “พระผู้มีพระภาคจะรู้จักเรา พระสุกกจะรู้จักเรา” มีความทุกข์ระทมใจจึงอันตรธานหายไปในที่นั้นนั่นเอง

ที่นั่น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในเมืองพาราณสี ตามความพอพระทัยแล้ว เสด็จไปสู่ที่จาริก ๘ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จแวงลงจากหนทาง เข้าไปยังแนวป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ครั้นเข้าไปแล้วอีกเขาแนวบ้านั้น ประทับนั่ง ๘ โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง

ก็โดยสมัยนั้นแล สหายภิกษุทั้งหลายก็ประมาณ ๓๐ คนพร้อมด้วยภริยา บำรุงบำเรอกันอยู่ ๘ แนวบ้านั้น สหายคนหนึ่งไม่มีภริยา สหายที่เหลือได้นำหญิงแพศยามาเพื่อประโลมแก้สหายคนนั้น ที่นั่น หญิงแพศยานั้น เมื่อสหายเหล่านั้นประมาณบำรุงบำเรอกันอยู่ ไช้โมฆะกัฒตะหนีไปเมื่อเป็นเช่นนั้น สหายเหล่านั้นเมื่อทำการชวนชาย เพื่อนสหายค้นหาหญิงนั้น เมื่อเที่ยวไปยังแนวบ้านั้น ได้พบพระผู้มีพระภาค ซึ่งประทับนั่ง ๘ โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ครั้นพบแล้วได้เข้าไปอยู่ที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้วได้กราบทูลถามกับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคได้พบหญิงนั้นบ้างไหม” “อุกรกumar ทั้งหลายก็พวกเธอเป็นอะไรกับหญิงนั้น” “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ เป็นสหายภิกษุทั้งหลาย ๓๐ คน ในที่นั้น บำรุงบำเรอกันอยู่ในแนวบ้านั้น สหายคนหนึ่งไม่มีภริยา ได้นำหญิงแพศยาคนหนึ่งมา เพื่อประโลมแก้สหายนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่นั่นหญิงแพศยานั้น เมื่อพวกข้าพระองค์ประมาณบำรุงบำเรอกันอยู่ ไช้โมฆะกัฒตะหนีไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เหล่านั้น เมื่อทำการชวนชายแก้สหาย จึงค้นหาหญิงนั้น จึงเที่ยวมายังแนวบ้านั้น” “อุกรกumar เธอสำคัญชื่อนั้นเป็นอย่างไร ชื่อที่พวกเธอแสวงหาหญิงหรือแสวงหากัน อย่างไรจะประเสริฐกว่าสำหรับเธอ” “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อที่พวกข้าพระองค์แสวงหากันประเสริฐกว่าสำหรับพวกข้าพระองค์” “อุกรกumar ทั้งหลาย ถ้ากระนั้นจึงนี้เอง เราจะแสดงธรรมให้ฟัง” สหายภิกษุทั้งหลายก็เหล่านั้น กราบทูลแล้วแล้ว “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์พึงปฏิบัติอย่างไร” “อภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ๘ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ครวติอนุบุพพิทถาแก้สหายเหล่านั้น คือ ทรงประกาศ ทานกถา ศีลกถา สัจจกถา โทษแห่งกาม อันเกี่ยวหมองคำพราหมณ์ และอันสงฆ์ในการออกบวช

สมัยใด พระผู้มีพระภาคทรงทราบ ว่า สหายเหล่านั้น ผู้มีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตไม่ติดขัด มีจิตหุ้่น มีจิตผ่องใส สมัยนั้นทรงประกาศสามกถาสังคิธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค บนที่หนึ่งนั้นนั้นแล สหายเหล่านั้นเกิดดวงตาเห็นธรรมปราศจากธุลี

หม่อมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความภักดีเป็นธรรมศาสน์เท่าหม่อมมีความศรัทธาเป็นธรรมศา เหมือน
ผ้าขาวบริสุทธิ์ ฟังก็คน่าย้อมได้ง่ายฉนั้น

สหายเหล่านั้น เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้วหยั่งถึงธรรมแล้ว
รับความสงสัยแล้ว ปราศจากคำคัดค้าน ถึงความแก่แล้วก็ไม่ต้องมีคนอื่นช่วยเหลือ กราบทูล
คำกับพระผู้มีพระภาค ในสัถยวาทว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์พึงได้การ
บรรพชา ฟังได้การอุปสมบท ในสำนักผู้มีพระภาค" พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ท่านจงเป็นภิกษุ
มาเถิดธรรมเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด" ก็การ
อุปสมบทนั้น ได้แก่ท่านผู้เฒ่าเหล่านั้น ก็โดยสมณันนั้นแล มีพระอรหันต์ ๔๑ รูป เพราะเหตุนี้
ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่

"พระพุทธเจ้า ๑ พระบัญญัติศักดิ์เป็นนุณี ๕ พระเถระมีพระสละ
เป็นต้น ๕ สหายกฤตสันต์ผู้เป็นนักพรต ๕๐ พระภิกษุศักดิ์กฤตมรณุนีเหล่า
นั้น ๓๐ จึงรวมเป็นพระอรหันต์ ๔๑ รูป"

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปสู่ที่จาวิกิตตามลำคัมภ์ ประทับอยู่ที่ตำบลอุรุเวลา
เสนานิคม ก็โดยสมณันนั้นแล ณ ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม มีชฎิล ๓ พันองค์ คืออุรุเวลาภิกษุสละ ๑
นทิกัสสปะ ๑ อายกัสสปะ ๑ อายกัธย ชฎิลชื่อว่าอุรุเวลาภิกษุสละ เป็นผู้เฒ่าเป็นผู้เฒ่า เป็นยอก เป็น
ประมุข เป็นประธานของชฎิล ๕๐๐ คน ชฎิลชื่อว่า นทิกัสสปะ เป็นผู้เฒ่า เป็นผู้เฒ่า เป็นประมุข
เป็นประธานของชฎิล ๓๐๐ คน ชฎิลชื่อว่า อายกัสสปะ เป็นผู้เฒ่า เป็นผู้เฒ่า เป็นยอก เป็นประมุข
เป็นประธานของชฎิล ๒๐๐ คน

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังอาศรมของชฎิลชื่อว่าอุรุเวลาภิกษุสละ ครั้นเสด็จ
เข้าไปแล้ว ได้ตรัสคำกับชฎิลอุรุเวลาภิกษุสละว่า "อุรุเวลาภิกษุสละ ถ้าท่านไม่หนักใจไซ้ เราขอพักอยู่ใน
เรือนไฟสัก ๑ ภาคร" "ข้าแต่ท้าวสมณะ ข้าพเจ้าไม่มีความหนักใจออก แต่ในเรือนไฟนี้มีพญานาค
กรวยชฎราย มีฤทธิ์ มีพิษร้ายแรง มันจะเบียดเบียนท่าน" แม้ครั้งที่ ๒ แล พระผู้มีพระภาคได้
ตรัสคำกับชฎิลชื่ออุรุเวลาภิกษุสละว่า "อุรุเวลาภิกษุสละ ถ้าท่านไม่หนักใจไซ้ เราขอพักในเรือนไฟสัก
๑ ภาคร" "ข้าแต่ท้าวสมณะ ข้าพเจ้าไม่มีความหนักใจออก แต่ในเรือนไฟนี้มีพญานาคกรวยชฎราย
มีฤทธิ์ มีพิษร้ายแรง มันจะเบียดเบียนท่าน" แม้ครั้งที่ ๓ แล พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสคำกับชฎิล

ชื่ออูรเวลากัสสะปะว่า “ศุกรกัสสะปะ ถ้าท่านไม่หนักใจไซ้วี เราขอพักอยู่ในเรือนไฟสัก ๑ ราตรี” “ข้า
 แค่มหาสมณะข้าพเจ้าไม่หนักใจออก แกล่นเรือนไฟนี้ มีพญานาคราช คุ้มครองมีฤทธิ์มีพิษร้ายแรง มัน
 จะเบียดเบียนท่าน” “มันคงไม่เบียดเบียนเราแน่นอน ศุกรกัสสะปะ เชิญอนุญาตรเรือนไฟเถิด” “ข้า
 แค่มหาสมณะขอท่านจงอยู่ในเรือนไฟให้สบายเถิด”

ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาค เสด็จเข้าไปยังเรือนไฟแล้วบุรุษเครื่องลาคฤงา ประทับ
 นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ตั้งสติไว้เฉพาะหน้า

ที่นั้นแล พญานาคนั้น ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปแล้วครั้นแล้ว จึงมีความทุกข์
 ชักใจ บังหวนควั่นขิ้น แกล่นแลพระผู้มีพระภาคได้ทรงมีความดำริว่า “โง่หนอ เราไม่พึงและ
 ต้องผิวหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ของนาคนี้ ใช้เคี้ยวควบคุมเศษของนาคนี้เสีย” ที่นั้นแลพระผู้มี
 พระภาคเปล่งอิทธากัมมังซาร เห็นปานนั้น บังหวนควั่นขิ้นขณะนั้นแล นาคนั้น ทนความสบหลุ่ไม่ได้
 จึงลุกเป็นไฟขึ้น แม้พระผู้มีพระภาคทรงเข้าเคี้ยวซากให้โพล่งแล้ว เมื่อถึง ๒ มีเศษซากช่วง เรือน
 ไฟเป็นเหมือนถุกไฟใหม่รุ่งโรจน์โชติช่วงแล้ว

ครั้นนั้นแล ชฎิลเหล่านั้น ล้มเรือนไฟไว้ ได้กล่าวอย่างว่า “ผัจฉริย สมณะรูปงาม
 ถูกนาคเบียดเบียนเอา” ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาค พอล่วงราตรีนั้น ไม่ทรงกระทบ ผิว หนัง
 เนื้อ เอ็น และกระดูกของนาคนี้ ทรงใช้เคี้ยวควบคุมเศษของนาคนี้ได้ เอนาคนั้นใส่ไว้ในบาตร
 แสดงให้ชฎิลอูรเวลากัสสะปะดู ครั้นนั้นชฎิลอูรเวลากัสสะปะได้มีความคิดเห็นว่า “มหาสมณะมีฤทธิ์มาก
 มีอำนาจมาก ผู้ที่ใช้ฤทธิ์อำนาจ คือนาคราชตัวคู่ร้าย มีฤทธิ์ มีพิษร้ายแรง ซึ่งเราเองไม่มี ต้อง
 เป็นพระอรหันต์แน่นอน”

ณ เวลานั้นเมื่อนานวันวิษุขา พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำกับชฎิลอูรเวลากัสสะปะนั้นว่า “ศู
 กรกัสสะปะ ถ้าเธอไม่หนักใจไซ้วี เราจะพึงอยู่ในเรือนไฟสักคืนหนึ่ง ในวันนี้” “ข้าแค่มหาสมณะ
 ข้าพเจ้าไม่หนักใจแล ข้าพเจ้าต้องการให้พระองค์มีความสบาย จึงทำไว้ในเรือนไฟนี้ นาค
 ราชมฤทธิมีพิษร้ายแรง มันอย่าเบียดเบียนพระองค์” “ชื่อโง่ มันพึงเบียดเบียนเรา กัสสะปะเชิญ
 เถิด ท่านจงอนุญาตรเรือนไฟ” พระผู้มีพระภาคทราบเรื่องนั้นว่า “ชฎิลให้แล้ว” จึงไม่กล่าว ทรง
 ล่วงอันตรายเฉพาะ เสด็จเข้าไปแล้ว พญางู ครั้นเห็นว่า ฤๅษีเข้ามาชักใจ บังหวนควั่นขิ้น ฝ่าย
 พระผู้มีพระภาคผู้เป็นนาคมนุษย์มีความสบายใจไม่ขุ่นมัว ทรงบังหวนควั่นคอบไป หนึ่ง พญางู

ออกทนต่อการรบกวนไม่ได้ จึงถูกโพล่งเหมือนไฟ แม้พระผู้มีพระภาคทรงเป็นนาคมนุษย์ ทรงฉลาด
ในไตรชาตุ ทรงถูกโพล่งขึ้นเหมือนกัน เมื่อทั้งสองฝ่ายมีความโศกช่วง เวียนไฟที่ถูกลง
ชฎิลทั้งหลายกล่าวกันว่า “ผู้เจริญมหาสมณะจงมียิ่งนัก ถูกนาคเบียดเบียน”

ครั้งนั้น เมื่อรাকษีผ่านไป พญางูก็หมดเปลวไฟ อนึ่งเปลวไฟนั้นแล สำหรับผู้มีฤทธิ์
มีสี่หลายหลาก คือ เป็นสีเขียว สีแดง สีขาว สีแดงชาก สีเหลือง สีคังแก้วสี่หลากหลายหลาก ที่รูป
กายพระองค์จึงมีเปลวไฟสีต่าง ๆ ครั้งนั้น พระศาสดาทรงใส่ลงในบาตร เมื่อแสดงพญางูแก่
พรหมณ์จึงตรัสว่า “อุกรกัถสปะ นาคคณินฺของทาน กุณฺยมีฤทธิ์มีพิษมากเราใช้เศษของเราควบคุม
เศษของนาคนั้นไว้ได้”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัถสปะ เลื่อมใสในอิทธิปฏิหารีย์ของพระผู้มีพระภาค ได้กล่าว
คำนี้ว่า “ข้าแต่มหาสมณะ พระองค์ของประทับอยู่ในอาศรมของเรานี้เถิด” “ข้าแต่พระมหา牟尼
ข้าพระองค์จะบำรุงพระองค์ด้วยธัญญ์”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่แล้วในแนวบำ ไม่ไกลชฎิลอุรุเวลากัถสปะ

ปฐมปาฏิหาริยอกถา จบ

เมื่อพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ในแนวบ้านั้น ท้าวมหาทที่ ๔ เมื่อรากษีคิบลาน
มา มีวิเศษโศกช่วงส่องแนวบำตลอดแนวเข้าไปเผ้ายังที่ประทับของพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปเผ้า
แล้ว อภิเวทพระผู้มีพระภาค ประทับยืนในทิศที่ ๔ เป็นประหนึ่งว่า มีกองไฟใหญ่ ๔ กอง ครั้ง
นั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัถสปะ เมื่อรากษีนั้นผ่านไป จึงเข้าไปเผ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปเผ้าแล้ว
กราบทูลเนื้อความนี้กับพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่มหาสมณะ เป็นภคของพระองค์ ภักอันข้าพระองค์ให้
สำเร็จแล้ว ข้าแต่มหาสมณะ เมื่อรากษีคิบลานเข้ามา คนเหล่าไหนหนอ
แลมีผิวพรรณโศกช่วง ยิ่งแนวบำให้สว่างไสวทั้งมวลเข้ามาเผ้าพระองค์

ก็เขาเหล่านั้น ครั้นเข้ามาเฝ้าแล้วภิวาทพระองค์ผู้เป็นมุนี ยืนอยู่ในทิศ
ทั้ง ๔ เชิญพระเจ้าข้า พระองค์ผู้ถูกข้าพระองค์ถามแล้ว ขอจงกรัสสนอก

เมื่อชฎิลอุรุเวลากัสสปะ กราบทูลอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสค้ำกับชฎิลอุรุเวลา
กัสสปะว่า “อุกรกัสสปะ มหาราชทั้ง ๔ เหล่านี้ได้เข้ามาหาเรา เพื่อสกับธรรม”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “มหาสมณะ มีฤทธิ์มาก มีอำนาจ
มาก ก็ในที่ชื่อว่า มหาราชทั้ง ๔ จักเข้าไปเฝ้าเพื่อฟังธรรม พระองค์เป็นพระอรหันต์เป็นแน่ ซึ่ง
เราเองยังไม่ได้เป็น”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสวยภัคอาหารของชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ประทับอยู่ ณ แนว
บ้านนั้นนั้นแล

ทศยป้าฎิหารียกถา จบ

เมื่อพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ที่แนวบ้านนั้น ท้าวสักกผู้จอมเทพ เมื่อราตรีผ่านเข้ามา
มีผิวพรรณเผ่งใส ยังแนวไพรทงหมกให้สว่างไสว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้น
เข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง เปรียบประหนึ่ง กองไฟสว่าง
ไสวและประเด็กว่า แสงสว่างแห่งวรรณะที่มีมาแต่ก่อน

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ เมื่อราตรีนั้นผ่านไป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้น
เข้าไปแล้วได้กราบทูลค้ำกับพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแค้นมหาสมณะ เป็นกาลของพระองค์ ภัคของข้าพระองค์ให้
สำเร็จแล้ว ข้าแค้นมหาสมณะ ไกรหนอแล เมื่อราตรีผ่านเข้ามาผิวพรรณเผ่งใส
และผุ้หนึ่งแนวป่าให้สว่างไสวทั้งสน เข้ามาเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับ ครั้น
เข้ามาเฝ้าแล้วถวายบังคม นิ่งอยู่ส่วนข้างหนึ่ง เป็นประหนึ่งว่า กองไฟ
ลุกโผลงโซ่คิช่วงและประเด็กว่าแสงสว่างแห่งวรรณะที่มีมาแต่ก่อน บุคคล

นั่นคือใคร เป็นท้าวสักกะ พรหม มาร พระจันทร์ พระอาทิตย์ หรือ
ทวนอแล

เมื่อชฎิลกราบทุกอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสค้ำกับชฎิลอุรุเวลาภัสสะปะว่า

“อุกรภัสสะปะ คนนี่คือ ท้าวสักกะผู้จอมเทพ เข้ามาหาเราเพื่อ
พึงธรรมจากเรา”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลาภัสสะปะ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “พระมหาสมณะนี้มีฤทธิ์มากแล
มีอำนาจมาก ซึ่งท้าวสักกะมาหาเราเข้าไปเฝ้าเพื่อพึงธรรม พระมหาสมณะต้องเป็นพระอรหันต์
ไม่เป็นเช่นกับเรา” ที่นั่น พระผู้มีพระภาคเสวยภัตของชฎิลอุรุเวลาภัสสะปะ ประทับอยู่ที่แนวบำ
นั้น นั้นแล

พรรณนาคติยาปฏิหารยิกา จบ

ครั้งนั้นแล ท้าวหิมปัตพรหม เมื่อวาทวิผ่านมาได้มีวิคัมมิสว่างไสว ยังแนวบำนั้นให้
สว่างทั้งนั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคองค์ที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค
อื่นอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง เป็นประหนึ่งว่า กองไฟลุกโพล่งรุ่งโรจน์ ประเด็ทกว่าแสงสว่างแห่ง
วรรณะก่อนๆ ครั้งนั้นแลชฎิลอุรุเวลาภัสสะปะ พอรวาทวินั้นผ่านไป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้น
เข้าไปเฝ้าแล้ว ได้กราบทุกค้ำกับพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระมหาสมณะ เป็นกาลของท่าน ภัคอันข้าพระองค์ให้
ไกรทวนอแลเมื่อวาทวิศึบกลานเข้ามา มีวิคัมมิงคางมยังแนวบำนั้นให้สว่าง
โชติช่วงค้ำวิคัมมิ ไกรคนนั้นเข้ามาเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับ ครั้นเข้ามา
เฝ้าแล้ววิภาท ยิน ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง เป็นประหนึ่งกองไฟลุกโพล่งอยู่
บนยอดเขา มีวิคัมมิพวยพุ่ง ประเด็ทกว่าวรรณะก่อนๆ คนนี่คือ ท้าวสักกะ
พรหม มาร ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ หรือทวนอ แล

เมื่อชฎิลอุรุเวลาภัสสะปะ กราบทุกแล้วอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสค้ำกับชฎิลอุรุเวลา
ภัสสะปะ ว่า

“กुरुกัศปะ บุคคลผู้หนึ่งแล คือ ท้าวสหัมบดีพรหมในโลก
เข้ามาหาเรา เพื่อสัทธิธรรมของเรา”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลา กัศปะ ได้มีความคิดอย่างหนึ่งว่า “พระมหาสมณะ มีฤทธิ์มาก
และมีอำนาจมาก ชื่อว่า เป็นผู้ทำสหัมบดีพรหม จักเข้ามาเฝ้าเพื่อสัทธิธรรม พระมหาสมณะ
ต้องเป็นพระอรหันต์ ไม่เหมือนเรา” ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเสวยภัตของชฎิลอุรุเวลา กัศปะแล้ว
ประทับยืนอยู่ที่แนวบ้านนั้นนั่นเอง

พระรณาสกุลตปาฎิหาริยกา จบ

ก็โดยสมัยนั้นแล ชฎิลอุรุเวลา กัศปะ ปรากฏการบุชายัญใหญ่และประชาชนชาวเมืองอังคะ
และเมืองมทรทัมมวล นำราหณะและโภชนียะสำหรับบุชายัญการจะเข้าไปหา ที่นั้น ชฎิลอุรุเวลา
กัศปะ ได้มีความคิดอย่างหนึ่งว่า “บัดนี้แล การบุชายัญใหญ่ปรากฏแก่เรา ชาวเมืองอังคะและเมือง
มทรทัมมวล นำราหณะและโภชนียะจักเข้ามาหา ถ้าว่า พระมหาสมณะจักกระทำอิทธิปาฎิหาริยใน
หมู่มหาชนให้ พระมหาสมณะก็จักเจริญไปด้วยลาภสักการะ เราก็จักเสื่อมจากลาภสักการะ กระไร
หนอ จะไม่ฟังมาในวันรุ่งขึ้น” ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความปริวิตกทางใจของชฎิลอุรุ
เวลา กัศปะ จึงเสด็จไปยังอุครกุรุทวีป ทรงรับมิลตบาจากทวีปนั้น จนที่สระอโนคาค ทรงกระทำ
การพักผ่อนตอนกลางวัน ที่สระอโนคาคนั้นนั่นเอง

ที่นั้นแล ชฎิลอุรุเวลา กัศปะ พอรাত্রคืนนั้นผ่านไป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไป
เฝ้าแล้ว กราบทูลคำนับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระมหาสมณะ เป็นกาลของท่าน ภักอันเรา
ให้สำเร็จแล้วเมื่อวันวาน ทำไมหนอแล พระองค์จึงไม่เสด็จมายังที่อยู่ของข้าพระองค์เล่า ก็แล
พวกข้าพระองค์กระตือรือร้นและโภชนียะสำหรับพระผู้มีพระภาค ข้าแต่พระมหาสมณะ ทำไมหนอแล
พระองค์จึงไม่เสด็จมายังที่อยู่ของข้าพระองค์เล่า ข้าพระองค์จักแจ่มแจ้งแก่ภักพร้อมทั้งพหุญชนะและเม
ของเกี้ยววงไว้แล้วสำหรับพระองค์ แม้บัดนี้ขณินนคังฉันเถกั”

เมื่อชฎิลกราบทูลอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสคำนับกับชฎิลอุรุเวลา กัศปะว่า

“อัคร กัสสปะ ความปรีวิติทอย่างนี้ ได้มีแก่เธอมิใช่หรือว่า การ
 บุญอายุใหญ่ อันพรักพร้อม ได้ปรากฏแก่เราแล้ว ณ บัดนี้ ชาวอังกะและ
 ชวามครทั้งหมก ดื้อเอาของควรรเคียวและของควรรจมีใช้น้อย จักเข้ามา
 ยิงอากรรมเราเพื่อบุญอายุ ถ้ามหาสมณะนั้น มาถึงสำนักเราแล้ว จักทำอิทธิ
 ปาฏิหาริย์บางอย่างในหมู่ชนไซ้รี ฉากสักการะและเสียงเอื้อนยอจักเจริญแก่
 มหาสมณะนั้นแน่แท้ ฉากสักการะและชื่อเสียงของเราจักเสื่อม โอหนอ
 มหาสมณะไม่พึงมายังสำนักของเราในวันรุ่งขึ้น เราได้รู้ความปรีวิติทแห่ง
 ใจของเธอด้วยใจของเรา จึงไปอยู่อุครกุรวทวีป วัณบิณฑบาตอย่างก็ยังมี
 แล้วฉันที่สระโนคาค ทามสบาย ยับยังอยู่ตลอดที่วากาลที่สระนั้นนั้นแท้
 ออกจากวิหารสมาบัติที่สระโนคาค แล้วจึงมายังสำนักของท่าน”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรวเวลากัสสปะ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า

“มหาสมณะ มีฤทธิ์มากมีอำนาจมาก ชื่อว่า ทรงใจด้วยใจ
 มหาสมณะต้องเป็นพระอรหันต์ ไม่เหมือนเรา”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค เสวยภักของชฎิลอุรวเวลากัสสปะ แล้วประทับอยู่ที่แนวบ้าน
 นั้นแล

พรรณนาบุญญาภิหารียกถา จบ

ก็โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาค มีผ้าบังสุกุล เกิดขึ้นผืนหนึ่ง ครั้นนั้นแล พระองค์
 ทรงมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจะพึงซักผ้าบังสุกุลอย่างไรหนอแล” ที่นั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรง-
 ทราบความปรีวิติทในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยใจ ทรงเอาผ้าพระหัตถ์ชุกสระโบกขรณีขึ้น แล้ว
 ได้กราบทูลคำนับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค ขอจงซักผ้าบังสุกุล
 ที่สระนี้” ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาค ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจะพึงซักผ้าบังสุกุลที่ไหนหนอแล”
 ที่นั้นท้าวสักกะจอมเทพ ทราบความปรีวิติทในพระทัยของพระผู้มีพระภาคจึงยกศิลาแผ่นใหญ่ขึ้นมา
 ค้ำยูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ซักผ้าบังสุกุลบนแผ่นศิลาเถิด” ครั้นนั้น พระผู้มี
 พระภาค ได้มีความปรีวิติทอย่างนี้ว่า “เราจะพึงซักบนแผ่นศิลาที่ไหนหนอแล” ที่นั้นเทวดา
 ผู้สิงสถิตย์อยู่บนต้นไม้มรกพา ทราบความปรีวิติทจากใจถึงพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาค น้อมก้ม
 ลงมาแล้วกราบทูลว่า “ขอพระองค์ซักบนแผ่นไม้มรกพาเถิด” ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคได้

มีความคิดอย่างนั้นว่า “เราจะพึงฝังผ้าบังสุกุลไว้ในที่ไหนหนอแล” ที่นั้น ท้าวสักกะจอมเทพ ทราบ
 ความปริวิตกในใจด้วยใจ จึงยกหินแผ่นใหญ่ขึ้นมา แล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระ-
 ผู้มีพระภาค จงฝังผ้าบังสุกุลไว้บนแผ่นศิลา”

ครั้นเห็นชฎิลอุรเวลาใกล้สลับ พอรাত্রีผ่านไป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปเฝ้า
 แล้ว กราบทูลกาลเวลาแก่พระผู้มีพระภาคว่า

“นโมแก่กาลสำหรับพระมหาสมณะ ที่จะทรงฉันทักของข้าพระองค์
 และภักขันข้าพระองค์ให้สำเร็จแล้ว มหาหมันขอพระองค์จึงรู้สึกเกิด เหตุ
 ะไรหนอแล ในกาลก่อน จึงไม่มีสระโบกขรณีในที่นี้ บัดนี้สระโบกขรณี
 นนฺธ มีน้ำใสสะอาดดุจแก้วมณี แคก่อนมา ศิลา ๒ แผ่นเหล่านี้ไม่มี
 ไครยกขึ้นตั้งไว้ ศิลาเหล่านี้มีพื้นสะอาดเรียบ ไครยกขึ้นตั้งไว้ใบนั้น
 ค้นรกฟ้านไม่เคยใหม่กึ่งมาก่อนเลย บัดนี้ กิ่งไม้เนนกลีบอันลงมาเหมือน
 นกฟ้อน”

เมื่อชฎิลกล่าวอย่างนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาค ตรัสคำกับชฎิลอุรเวลาใกล้สลับว่า “อุกรใกล้สลับ
 ผ้าบังสุกุลเกิดขึ้นแก่เรา ในป่าเสถียร อุกรใกล้สลับ ความปริวิตกได้มีแก่เราแล้ว เราจะพึงซักผ้า
 บังสุกุลได้อย่างไร ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพ ทราบถึงความดำริของเราทรงใช้ผ้าพระพักตร์ชุดสระโบก-
 ขรณี แล้วพุกกับเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค จงซักผ้าบังสุกุลในสระนี้ สระน้ำ
 นนฺธ อันบุคคลมิใช่มนุษย์ เขาห้ามอุชฺชน” “อุกรใกล้สลับ ต่อจากนั้น เราได้มีความปริวิตกเห็นว่า
 เราจะพึงขอผ้าบังสุกุลในที่ไหนหนอแล อุกรใกล้สลับ ที่นั้นท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ในชาวสวรรค์ชั้น
 ดาวดึงส์ ทราบความดำริของเราแล้ว ยกศิลาแผ่นใหญ่ขึ้นกล่าวกับเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 ขอพระองค์ขอผ้าบังสุกุล บนศิลาอันเกิด ศิลาแผ่นใหญ่นนฺธ อันบุคคลมิใช่มนุษย์ยกขึ้นแล้ว ถัด
 จากนั้น อุกรใกล้สลับ เราได้มีความคิดเห็นว่า

“เราจะแหวนผ้าบังสุกุลที่ซักแล้วไว้ในที่ไหน อุกรใกล้สลับ ก็ที่นั้น
 เทวาคผู้สถิตบนต้นรกฟ้า ทราบความคิดของเรา จึงน้อมกิ่งไม้ลงมาล่าว
 กับเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค จงแหวนผ้าบังสุกุล
 บนกิ่งไม้ที่น้อมลงมาเถิด อุกรใกล้สลับที่นั้น เราได้มีความปริวิตกเห็นว่า

เราจะพึงเก็บผ้าบังสุกุลนี้ ในที่ที่อย่างไรหนอแล ชุกรกัสสปะ ที่นั่น ท้าว
 สักกะเทวราชสุขัมบคินัน ทราบความดำริของเรา จึงยกศิลาแผ่นใหญ่ขึ้น
 กล่าวกับเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค จงเก็บผ้าบังสุกุล
 ไว้บนที่นี้ ศิลาแผ่นใหญ่นี้ มีชื่อมนุษย์ยกขึ้นตั้งไว้”

พระวิสัยชกปาฏิหาริย์ที่ ๑๐ จบ

ที่นั่น ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้มีความคิดว่า มหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก
 แม้แต่ท้าวสักกะเทวราชก็ยอรับแรงกระทำกรชวนชวาย ต้องเป็นพระอรหันต์แน่ ไม่เหมือนเรา ที่นั่น
 พระผู้มีพระภาค เสวยภัตของชฎิลอุรุเวลากัสสปะแล้วประทับอยู่ ณ แคว้นบ้านนั้นนั่นเอง เมื่อยามรุ่งอรุณ
 ชฎิลอุรุเวลากัสสปะก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลแต่พระองค์ว่า “ข้าแต่
 มหาสมณะ ขณะนี้ถึงเวลาแล้ว ข้าพระองค์กระเตรียมภัตอาหารเสร็จแล้ว” พระผู้มีพระภาคครัสว่า
 “เธอไปเถิดกัสสปะ เราเองก็จะไปเหมือนกัน” จึงทรงส่งชฎิลอุรุเวลากัสสปะไปแล้ว ทรงถือเอา
 ผลไม้หว้า ที่ปรากฏอยู่ในชมพูทวีป แล้วเสด็จมาถึงก่อน ประทับนั่งในเรือนไฟ

ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้เห็นพระผู้มีพระภาค ประทับนั่งในเรือนไฟแล้ว กราบทูลคำนับ
 กับพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่มหาสมณะ พระองค์เสด็จมาทางไหน ข้าพระองค์ก็มายัง
 อาศรมของข้าพระองค์ก่อนพระองค์ แต่พระองค์เสด็จมาถึงอาศรมก่อน
 ข้าพระองค์ แล้วประทับนั่งในเรือนไฟโดยที่เคี้ยว พระองค์เสด็จมาทาง
 ไหนกัน” เมื่อถูกทูลถามแล้วอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคครัสค้ำกับชฎิลอุรุ
 เวลากัสสปะว่า

“ชุกรกัสสปะ เราส่งฤาษีไปในป่าแล้ว ถือเอาผลไม้หว้าจากชมพู
 ทวีปด้วยเสภาอนุภาพ แล้วมานั่งในเรือนไฟก่อนท่าน ท่านจงรู้หนทางของ
 เราอย่างนี้ ชุกรกัสสปะ ถ้าท่านยังสงสัย ท่านจงบริโภคไม้หว้าวันละหนึ่ง ซึ่ง
 มีสี่สวย มีกลิ่นและรสอันละเอียดเล็ก”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนั้นแล้ว ชฎิลอุรุเวลาภัสสระมีความคิดเห็นว่า มหาสมณะ มี
 ฤทธานุกาพมากจริง ๆ ให้เราไปล่วงหน้า แล้วทรงถือเอาผลไม้หน้าที่ปรากฏในชมพูทวีป แล้วมา
 ประทับนั่งในเรือนไฟก่อนเรา พระองค์ก็ทรงเป็นพระอรหันต์แน่นอน ไม่เหมือนเรา ครั้นนั้นแล
 พระผู้มีพระภาคเสวยภัตของชฎิลอุรุเวลาภัสสระ ประทับอยู่แล้วในแคว้นนั้นนั่นเอง

ชมุผลปาฏิหาริย์ที่ ๑๑ จบ

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลาภัสสระ เมื่อราตรีผ่านไปแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่
 ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว กราบทูลถามกับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่มหาสมณะ นี่เป็นกาล
 ข้าพระพุทธเจ้าตระเตรียมภัตอาหารเสร็จแล้ว” “อุรวกัสสระ เธอจงไป เราจะไป” ทรงสั่งชฎิลอุ-
 รุเวลาภัสสระไปแล้ว ประทับอยู่ใต้คันมะม่วง ในที่ไม่ไกลจากคันหว่านมากนัก

อัมพปาฏิหาริย์ที่ ๑๒ จบ

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลาภัสสระ วลา ประทับอยู่ใต้คันมะขามบือม ในที่ไม่ไกลจากคัน
 มะม่วงนั้น

อมลภปาฏิหาริย์ที่ ๑๓ จบ

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลาภัสสระ วลา ที่คันสะเกาไม่ไกลจากคันมะขามบือมนั้น

พรรณนาหริศกปาฏิหาริย์ที่ ๑๔ จบ

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลาภัสสระ วลา เสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงถือเอาดอก
 ปาวิฉัตถกะ เสด็จมาประทับนั่งที่เรือนไฟก่อนใครอื่น ชฎิลอุรุเวลาภัสสระ ได้เห็นพระผู้มีพระภาค
 ผู้ประทับนั่งอยู่ในเรือนไฟแล้ว กราบทูลถามกับพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่มหาสมณะ พระองค์เสด็จมาทางไหนกัน ข้าพระองค์
 มายังอาศรมของข้าพระองค์ก่อนพระองค์ แต่พระองค์เสด็จมาถึงอาศรม
 ของข้าพระองค์แล้วประทับนั่งในเรือนไฟก่อนข้าพระองค์เสียอีก พระองค์
 เสด็จมาทางไหนกันเล่า” เมื่อกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัส
 คำนี้กับชฎิลอุรุเวลาภัสสระว่า

“คุณกรกัศปะ เราส่งฤๅษีไปในป่าแล้ว ไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นที่อยู่ของผู้กระทำบุญไว้ ดึงเอาดอกไม้ปาริฉัตรดอกมาก่อนท่าน นั่งอยู่ในเรือนไฟแห่งกัศปะ คุณกรกัศปะ เธอจงคุกอกไม้ไฟ อันเราผู้เป็นปราชญ์ นำมาจากต้นไม้ปาริฉัตรกะ ซึ่งสวยงามมีดีและกลิ่นหอมเล็ก”

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลา กัศปะ มีความคำรืออย่างนั้นว่า “มหาสมณะมีฤทธานุกาพมาก ซึ่งได้ส่งเราไปก่อนแล้ว เสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดึงดอกไม้ปาริฉัตรกะ เสด็จมาประทับอยู่ในเรือนไฟก่อนที่เคียว พระองค์คงเป็นพระอรหันต์แน่นอน ไม่เหมือนเรา”

พรรณนาปาริฉัตรกุปปปาฏิหาริย์ที่ ๑๕ จบ

กัศมยนั้นแล ชฎิลเหล่านั้น ปราวธนาจะบูชาอยู่ จึงไม่สามารถผ่าฟันได้ ที่นั้นเขาเหล่านั้น ได้มีความคิดกันว่า พวกเราผ่าฟันไม่ได้ เพราะฤทธานุกาพของมหาสมณะโดยไมต้องสงสัย

พรรณนาภิกษุกาลณปัญจตปภาฏิหาริย์ที่ ๑ จบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้คร่ำคร่ำกับชฎิลอุรุเวลา กัศปะว่า “คุณกรกัศปะ พวกชฎิลจงผ่าฟัน” ชฎิลอุรุเวลา กัศปะ กราบทูลว่า “ข้าแต่มหาสมณะ พวกชฎิลจะผ่าฟัน” พวกชฎิลเหล่านั้นผ่าฟัน ๕๐๐ คู่กันได้ คราวเดียวกันที่เคียว ที่นั้นชฎิลอุรุเวลา กัศปะ ได้มีความคิดกันว่า “มหาสมณะ มีฤทธานุกาพมาก ทำให้ชฎิลทั้งหลายผ่าฟันได้ ต้องเป็นพระอรหันต์แน่แท้ ไม่เหมือนเรา”

พรรณนาภิกษุกาลณปัญจตปภาฏิหาริย์ที่ ๒ จบ

กัศมยนั้นแล ชฎิลเหล่านั้นต้องการจะบูชาอยู่ ไม่สามารถจะก่อไฟได้ ที่นั้นแล ชฎิลเหล่านั้น ได้มีความคิดกันว่า “ต้องเป็นฤทธานุกาพของมหาสมณะอย่างไมต้องสงสัยเลย พวกเราจึงไม่สามารถก่อไฟได้”

พรรณนาอัคคินุชชาตณปัญจตปภาฏิหาริย์ที่ ๓ จบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคคร่ำคร่ำกับชฎิลอุรุเวลา กัศปะว่า “คุณกรกัศปะ ไฟจงลุกโพล่งเถิด” “มหาสมณะไฟลุกโพล่งแล้ว” ไฟ ๕๐๐

กองลูกโหลงชั้นกรวาลเดียวกันทีเดียว ที่นั่นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้มีความคิดกันว่า “มหาสมณะ มีฤทธานุภาพมาก ถึงไฟที่ลูกโหลงชั้นเองก็ต้องเป็นพระอรหันต์ไม่เหมือนเรา”

พรรณนาอัคคิอุชฌาณบัญญัติปาฏิหาริย์ที่ ๔ จบ

ก็สมัยนั้นแล ชฎิลเหล่านั้นบูชาไฟแล้ว ไม่สามารถจะดับไฟได้ ที่นั่น ชฎิลเหล่านั้นได้มีความคิดกันว่า “ต้องเป็นเพราะฤทธานุภาพของมหาสมณะโดยมีต้องสงสัยเลย จึงทำให้พวกเราไม่สามารถดับไฟได้

พรรณนาอัคคิวิชฌาณบัญญัติปาฏิหาริย์ที่ ๕ จบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้คร่ำครวญกับชฎิลอุรุเวลากัสสปะว่า “อุกรกัสสปะ ไฟยังลุกอยู่หรือ ?” “ข้าแก่มหาสมณะ ไฟยังลุกอยู่” ไฟ ๕๐๐ กองได้ดับลงพร้อมกันทีเดียว ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้มีความคิดกันว่า “พระมหาสมณะมีฤทธานุภาพมาก ซึ่งเป็นเหตุให้ไฟดับลงได้ ต้องเป็นพระอรหันต์แน่ เรายังไม่เป็นพระอรหันต์”

พรรณนาอัคคิวิชฌาณบัญญัติปาฏิหาริย์ที่ ๖ จบ

ก็สมัยนั้นแล เวลาหน้าหนาวหิมะตกยามราตรี ชฎิลเหล่านั้นก็เปลือยกายล่อนจ้อน ลงคำน้ำตลุ่ม ๆ ไหล ๆ ในแม่น้ำเวฐิขรา ที่นั่น พระผู้มีพระภาค เนมกชฎา ๕๐๐ ชั้น ซึ่งชฎิลเหล่านั้นเปียกสอไว้แล้ว

ครั้งนั้นแล ชฎิลเหล่านั้นได้มีความคิดกันว่า ไม่ต้องสงสัยเลย ต้องเป็นฤทธานุภาพของมหาสมณะ ที่เนรมิกชฎาเหล่านี้ ที่นั่นแล ชฎิลอุรุเวลากัสสปะ ได้มีความคิดกันว่า “มหาสมณะมีฤทธานุภาพมากจริง ๆ จึงทรงเนรมิกชฎาเป็นอันมาก พระต้องเป็นพระอรหันต์แน่นอน ไม่เหมือนเรา”

พรรณนามันณพมุขบัญญัติปาฏิหาริย์ที่ ๗ จบ

ก็สมัยนั้นแล มหาภคเนรชกัณฐิณ ให้งุ่นก่แล้ว หวังน้ำใหญ่เกิดขึ้น สถานที่ทุกหนทุกแห่ง ที่พระผู้มีพระภาคประทับดูหน้าท่วมหมก ที่นั่น พระผู้มีพระภาคทรงมีความคิดกันว่า “อย่ากระนั้นเลย เราจะพึงทำให้น้ำท่วมรอบ ๆ แล้วจึงกรมบนพื้น อันเป็นเนินตรงกลาง

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทำให้น้ำท่วมแล้ว เสด็จจงกรมบนพื้นที่มีเนินตรงกลาง ที่นั้น ชฎิลอุรุเวลาภคัสปะคิดว่า “พระมหาสมณะอย่าดูหน้าพิศพาไปเลย” จึงโดยสารเรือไปยังประเทศ ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่พร้อมชฎิลจำนวนมาก ชฎิลอุรุเวลาภคัสปะได้เห็นพระผู้มีพระภาค ผู้ให้น้ำท่วมรอบ ๆ แล้วเสด็จเดินจงกรมบนพื้นดินที่แรมกลางตรงกลาง ครั้นเห็นแล้วก็กราบทูลคำกับพระผู้มีพระภาคว่า “พระมหาสมณะ ประทับอยู่ในที่นี้หรือแล” พระผู้มีพระภาคทูลว่า “คุณภคัสปะ เธออยู่ในที่นี้เอง แล้วเสด็จเหาะขึ้นสู่เวหาส กลับลงมาประทับบนเรือแล้ว ที่นั้นชฎิลอุรุเวลาภคัสปะคิดว่า “มหาสมณะ มีฤทธธานุภาพมาก แม้แต่น้ำก็ท่วมไม่ได้เลย ต้องเป็นพระอรหันต์แน่นอน ไม่เหมือนเรา”

พรรณนาอุทกุสสาทณปาฏิหาริย์ จบ

พรรณนาปาฏิหาริย์ ๓,๕๑๖ เรื่อง จบแล้ว

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้มีพระดำริว่า โมฆบุรุษนี้มีความสงสัยในพระผู้มีพระภาค อย่างนี้แน่นอนว่า มหาสมณะมีฤทธธานุภาพมาก ต้องเป็นพระอรหันต์แน่นอน ไม่เป็นเช่นกับเรา โฉนหนอ เราพึงให้ชฎิลสงฆ์เรา ที่นั้นพระผู้มีพระภาค ทูลคำกับชฎิลอุรุเวลาภคัสปะว่า “คุณภคัสปะ ท่านยังไม่เห็นพระอรหันต์ และยังไม่มีบรรลุประอรหัตตมรรค ปฏิปทาของท่าน ชนิดทำให้ท่านเป็นพระอรหันต์ หรือบรรลุประอรหัตตมรรคแม้นั้น ยังไม่มี จากนั้นชฎิลอุรุเวลาภคัสปะ หมอบศีรษะลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค กราบทูลคำกับพระองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์พึงได้กราบมรรพชา อุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเถิด” คุณภคัสปะ ท่านแลเป็นผู้เฒ่า เป็นผู้เฒ่า เป็นผู้ชรา เป็นผู้ชรา เป็นผู้ชรา เป็นผู้ชรา ๕๐๐ คน เธอจงบอกเล่าเธอเหล่านั้น ให้เธอเหล่านั้นทำการอินทียอริยวัตรมาก่อน

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลาภคัสปะ เข้าไปยังที่พวกชฎิลเหล่านั้นอยู่ แล้วกล่าวคำกับชฎิลเหล่านั้นว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราปรารถนาจะประพฤติกิรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ กระทำโดยประการที่ท่านผู้เจริญทั้งหลายยอมรับ” ชฎิลเหล่านั้นกล่าวว่า “หวังมานาน ท่านผู้เจริญ แม้พวกเราถือศีลในพระมหาสมณะแล้ว ถ้าท่านผู้เจริญ จักประพฤติกิรหมจรรย์ ในพระมหาสมณะใช้ เราทั้งหลายก็ด้วย ก็จักประพฤติกิรหมจรรย์ในพระมหาสมณะเช่นกัน”

ครึ่งหนึ่งแถม ชฎิลเหล่านั้น เขาเครื่องประดับเนื่องกับผม เนื่องกับชฎา เนื่องกับเทวitic เนื่องกับเครื่องบูชาไฟลอยลงโน่นนั่น แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้วหมอบกราบลงใกล้พระบาทของพระผู้มีพระภาค กราบทูลคำนับกับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์พึงได้การบรรพชา อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาค” พระผู้มีพระภาคทูลว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมานะเถิด ชรรมนั้นเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” และเขาเหล่านั้น ได้รับการอุปสมบทแล้ว

พรรณนาการบรรพชาชฎิลอุรุเวลาถีสปะ จบ

ชฎิลที่ถีสปะ ได้เห็นแล้วแล ซึ่งเครื่องประดับเนื่องกับผม เนื่องกับชฎา เนื่องกับเทวitic เนื่องกับเครื่องบูชาไฟ ลอยเข้ามา ครั้นเห็นแล้ว ท่านได้มีความคิดกันว่า “แน่นอนทีเดียว พี่ชายของเราจะต้องมีอันตาย”

ชฎิลที่ถีสปะ ที่ปรึกษากับชฎิลทั้งหลายว่า “พวกท่านจงไป จงทราบพี่ชายของเรา” ก็ท่านพร้อมกันชฎิล ๓๐๐ เข้าไปหาท่านอุรุเวลาถีสปะถึงอาศรม ครั้นเข้าไปหาแล้ว จึงได้กล่าวคำนับกับท่านอุรุเวลาถีสปะว่า “ถีสปะปลัดธินหรือหนอแล ที่ว่าประเสริฐกว่าของท่าน” “อย่างนั้น ผู้เฒ่า”

ครึ่งหนึ่งแถม ชฎิลเหล่านั้น เขาเครื่องประดับเนื่องกับผม เกี่ยวกับชฎา เกี่ยวกับเทวitic เกี่ยวกับเครื่องบูชาไฟลอยลงไปโน่นนั่น แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว จึงหมอบกราบลงใกล้พระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กราบทูลคำนับพระองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ พึงได้การบรรพชา พึงได้การอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด” พระผู้มีพระภาคเจ้าทูลว่า “เธอจงเป็นภิกษุมานะเถิด” แล้วทูลว่า “ชรรมนั้นเรากล่าวดีแล้วท่านทั้งหลาย จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” ก็ท่านเหล่านั้นสำเร็จการอุปสมบทแล้ว

พรรณนาที่ถีสปะบรรพชา จบ

ครึ่งหนึ่งแถม ชฎิลคยาถีสปะ ได้เห็นเครื่องบริวารเกี่ยวกับผม เกี่ยวกับเทวitic เกี่ยวกับชฎา เกี่ยวกับเครื่องบูชาไฟ ซึ่งลอยเข้ามา ครั้นเห็นแล้วจึงได้มีความคิดกันว่า “อันตาย อย่าได้มีแก่พี่ชายเราเลย” ให้พวกชฎิลลอยบริวารไปแล้วพูดว่า “ขอพวกท่านจงไป จงรู้พี่ชายของเรา” และ

ตัวท่านเองพร้อมด้วยบริวาร ๒๐๐ คน ก็เข้าไปหาท่านอรุเวลากัสสะปะถึงที่อยู่ ครั้นเข้าไปหาแล้ว จึงได้กล่าวคำกับท่านอรุเวลากัสสะปะว่า "ท่านกัสสะปะ ลัทธิหรือหนอที่ว้าประเสริฐ" "อย่างนั้น ผู้มีอายุ"

ครั้งนั้นแล ชฎิลเหล่านั้นรวบรวมเครื่องบริวารเกี่ยวกับผม เกี่ยวกับธนู เกี่ยวกับเทริด เกี่ยวกับเครื่องบูชาไฟลอยไปในน้ำ เขาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายบังคมแทบพระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลคำนว้า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย พึงได้การบรรพชา พึงได้การอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด" พระองค์ทวิสว้า "เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุมเถิด" แล้วทวิสว้าไปว่า "ธรรมอันแรกกล่าวคือแล้ว ท่านทั้งหลาย จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด" ก็ท่านเหล่านั้น ได้รับการอุปสมบทแล้ว

พรรณนากษัตริสปะบรรพชา จบ

ด้วยการอธิษฐานของพระผู้มีพระภาคเจ้า บริวารไม้ ๕๐๐ ชุก ไม้ได้แยกกันบ้าง แยกกันออกบ้าง ไม้ได้ลดยบ้าง ลอยอยู่บ้าง ไม้ได้ถูกไฟไหม้บ้าง ถูกไฟไหม้บ้าง พระองค์ทรงนมัสกเทริด ๕๐๐ ชุก ตามนั้นมีปฎิหาริย์ ๓๕๑๖ อย่างในคำปลงอุระเวลาเสนาภิศม ทรงทรงมาชฎิล ๓ พี่น้องพร้อมชฎิลบริวาร ๑๐๐๐ คนอันมีชฎิลอุระเวลากัสสะปะเป็นคณ ให้การบรรพชาด้วยความเป็นเอทธิภิกษุประทับนั่งที่คยาสีสะประเทศ ให้ท่านเหล่านั้นดำรงอยู่ในความเป็นพระอรหัตถ์ด้วยเทคนเฉยาทิกคปิวิยาสุตกร

พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระอรหัตถ์ ๑,๐๐๐ นั้นแวกถลัม ทรงพระคำว้าว่า "เราจักเปลื้องคำปฏิญญาของพระเจ้าพิมพิสาร" จึงได้เสด็จไปยังวนอุทยานสวนศาลงมู่ใกล้เมืองราชคฤห์ ขณะนั้นคนเฝ้าสวน กราบทูลแก่พระราชาแล้ว พระราชาสทบว้าว่า "พระคาสคาสดีจกแล้ว" จึงพร้อมด้วยพราหมณ์และคหบดี ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ คน เสด็จเข้าเฝ้าพระทศพลผู้เป็นนักพรตอันออกเยี่ยมคฤทว้าวันปราศจากเมฆละเน้น ทรงหมอบพระเศียรอันไซคิช่วงด้วยมงกุฎผืนิน้ำทักกันยั้งนักกลนแทบพระบาทพระทศพล ซึ่งมีพินประทับด้วยจักรมีดอกโกมลนอยใหญ่ปราศจากมลทินคฤเกิดในน้ำ พร้อมกับบริษัทประทับนั่งส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้นแล เหล่าพราหมณ์และคหบดีเหล่านั้นได้มีความคิดนว้าว่า "พระมหาสมณะ ประพฤติพรหมจรรย์ในชฎิลอุระเวลากัสสะปะหรือหนอแล หรือว้า ชฎิลอุระเวลากัสสะปะประพฤติพรหมจรรย์

ในพระมหาสมณะ” ทันทันแลพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความปริวิตกในใจของคนเหล่านั้น จึง
ครวญกับพระเถระเป็นคาถาว่า

“อุกรกัสสปะ ผู้อยู่ในคำบถอุรวาเสนาทิม ผู้กล่าวสอนหมู่ชฎิล
ผอม ท่านเห็นเหตุอะไรหรือจึงได้ละการบูชาไฟ อุกรกัสสปะ เราขอถาม
ข้อความนี้กับท่าน ท่านละการบูชาไฟได้อย่างไรกัน”

พระเถระทราบความประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงกราบทูลเป็นพระคาถานี้ว่า

ยัญทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผลคือ รูป เสียงและรส เป็นอารมณ์
ที่สัตว์ปวารณาและสัตว์ทั้งหลาย ข้าพระองค์ได้ทราบว่าเป็นผลคือกามนั้น
เป็นเมล็ดที่เครื่องเสว้าหมองก่อกองอยู่ในกิเลส เหตุนี้ข้าพระองค์จึงไม่ยินดี
ในการเช่น ในการบูชาเพลิง

พระผู้มีพระภาคเจ้าครวญว่า

“กัสสปะ กิเลสของเธอ ไม่ยินดีในอารมณ์เหล่านั้น คือ รูป
เสียง และรสแล้วใจของท่านจะยินดีในสิ่งใดเล่า ในเทวโลก หรือใน
มนุษย์โลก ท่านจงบอกชื่อนั้นแก่เรา”

พระเถระกราบทูลว่า

“ข้าพระองค์ได้เห็นธรรมอันระงับแล้วไม่มีกิเลสเครื่องเสว้าหมอง
อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่มีกังวล ไม่ติดอยู่ในกามภพอันจักไม่ผันแปร
เป็นอื่น ไม่ใช้ธรรมที่ผู้อื่นจะพึงนำไป เหตุนี้ข้าพระองค์จึงไม่ยินดี
ในการเช่นและการบูชาเพลิง”

พระเถระครั้นกราบทูลคาถานี้แล้ว เพื่อประกาศให้ทราบการที่ตนเองเป็นสาวกจึงน้อม
เศียรลงแทบพระบาทพระภคคคเจ้า กราบทูลว่า “ข้าแก่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า
เป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก” เหาะขึ้นไปสู่สุวากกลางทวารประมาณ ๑-๒-
๓-๔-๕-๖-๗ คำคาถาถึง ๗ ครั้ง ทำปฎิหาริย์ลงจากอากาศแล้วถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า
นั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้นแล มหาชนเห็นปาฏิหาริย์นั้นของพระเถระแล้วสำคัญว่า "โอ ! ธรรมกว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพุทธานภาพจรังแท้" ถึงอุรเวลากัสสปะมีทริฐเแรงกล้าอย่างนั้น สำคัญกว่า "เราเป็นพระอรหันต์" ก็ทำลายช้อคิทธิแล้วกล่าวคุณภาของพระทศพลว่า "พระศตภาคเจ้าทรงฝึกเราแล้ว" พระกาสก สดับคำนั้นแล้วจึงทูลว่า "เราฝึกอุรเวลากัสสปะไม่ใช่แค่นี้แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในอศักราชก็ได้ฝึกเธอมาแล้วเหมือนกัน"

ครั้งนั้นแล มหาชนลุกขึ้นจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า น้อมศีรษะประคองอุฏฐิสถิกราบทูลอย่างนั้นว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ข้าพระองค์ทั้งหลายเห็นพระองค์ฝึกอุรเวลากัสสปะนี้แล้ว ส่วนในอศักราชพระผู้มีพระภาคเจ้าฝึกมาแล้วอย่างไร" พระศตภาคเจ้าเมื่อมหาชนอันชวนจึงได้กรรมทานารทกัสสปะชากซึ่งปกบิภกษอื่นไว้ แล้วทรงประกาศอวยยศ ๔ ต่อแก่นั้นพระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยพราหมณ์และคหบดี ๑๐,๐๐๐ คน สดับพระธรรมกถาของพระกาสกแล้วดำรงอยู่ในพระโสตภักตนิผลแล้วทั้ง ๑๐,๐๐๐ คนประกาศตนเองเป็นอุบาสก พระราชาถึงตรณกนิทรวงนิมนต์พระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์เพื่อฉันในวันรุ่งขึ้น ทรงกระทำประทักษิณ ๓ ครั้งถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเสด็จหลีกไป

ในวันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีภิกษุ ๑,๐๐๐ รูปพร้อมล้อมประคองท้าวสักกะเทวราชผู้มีนัยน์ตาทั้ง ๓๐,๐๐๐ อันหมู่เทวดาท้อมล้อมและเหมือนท้าวมหาพรหมอันหมู่พรหมล้อม ฉะนั้นเสด็จเข้าไปยังเมืองราชคฤห์แล้ว

ก็โดยสมัยนั้นแล ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทรงแปลงเพศเป็นมาณพเข้าไปกล่าวคาถาเหล่านี้ข้างหน้าภิกษุสงฆ์ผู้มีพุทธเจ้าเป็นประธานว่า

"พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงฝึกฝนพระองค์แล้วพร้อมด้วยป्राถะชฎิลผู้ฝึกฝนแล้ว หลกพ้นแล้วจากเครื่องหลกพ้นทั้งหลายมีพระฉวีสุกปลั่งคังทองเสด็จเข้าไปสู่เมืองราชคฤห์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ข้ามพ้นแล้วพร้อมด้วยป्राถะชฎิลผู้ข้ามพ้นแล้ว หลกพ้นแล้วจากธรรมเครื่องหลกพ้นทั้งหลาย ทรงมีพระฉวีวรรดสุกปลั่งคังทองคำเสด็จเข้าไปสู่เมืองราชคฤห์แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สงบแล้วพร้อมด้วยป्राถะชฎิลผู้สงบแล้ว หลกพ้นแล้วจากธรรมเครื่องหลกพ้นทั้งหลาย ทรงมีพระฉวีวรรดสุกปลั่งคังทองคำเสด็จเข้าสู่เมือง

ราชศฤงคารแล้ว พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้มีธรรมเครื่องอยู่ ๑๐ ประการมี
พลธรรม ๑๐ ประการ เป็นต้น รู้แจ้งทศธรรมเข้าถึงทศธรรมอย่างแนบ
แน่นมีภิกษุ ๑๐,๐๐๐ องค์ เป็นบริวารเสด็จเข้าสู่เมืองราชศฤงคารแล้ว

มนุษย์ทั้งหลาย เห็นท้าวสักกะจอมเทพแล้วจึงกล่าวกันว่า “มาเพ รุปร่างนักหนอ
มาเพหน้าขมนักหนอ มาเพหน้ารักหนอ มาเพหน้าของใครหนอแล” ต่อจากนั้นท้าวสักกะจอมเทพ
จึงได้คร่ำครวญพวkmมนุษย์เหล่านั้นเป็นคาถาว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดเป็นนักปราชญ์ ผิดก็แล้วในที
ทั้งปวง เป็นผู้บริสุทธิ์หากคนเปรียบมิได้ เป็นพระอรหันต์เสด็จไปแล้วใน
โลก ข้าพเจ้าขอเป็นผู้รับใช้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสาร ผู้
เป็นจอมทัพชาวนคร ครั้นเสด็จเข้าไปแล้วจึงประทับนั่งบนอาสนะ ที่เขาจักไว้พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์
พระราชาทรงถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในเวลาเสวยเสร็จได้กราบทูลคำนับ
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เว้นพระรัตนตรัยเสียแล้วจักไม่สามารถ
เป็นอยู่ได้ จะในเวลาหรือในอนาคตก็ตามจะขอมายังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็กลัวชิวินอยู่ไกล
เกินไป สวนอุทยานเวสุวันน์ สำหรับท่านผู้ชอบความวิเวกไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก การไปมาสะดวก
ปราศจากหมู่ชน มีความสุขเกิดแคว่แวก สมบูรณ์ด้วยเงาไม้และธารน้ำประคองด้วยหินลาดเย็นเรียบ
เป็นภุมมิกาทิณารัชมัยอย่างยิ่งเนื่องแน่นไปด้วยดอกโกสมและต้นไม้มากลิ่นหอมที่ประดับด้วยปราสาท
วิหารเรือนมุงกันเดียวและมณฑปอนันารัชมัยเป็นต้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงรับอุทยาน
เวสุวันน์เถิด” แล้วจึงทรงถือพระเศวตงำซึ่งปลูกตั้งถ่านเพลิงที่เผาไหม้ ๆ ทรงยกก้อนมีสี
เหมือนแก้วมณีด้วยคอกมะลิหอม เมื่อจะทรงถวายเวสุวันน์รวมทรงตั้งนาลงในพระหัตถ์พระทศ-
พลแล้ว เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับพระอารามพระพุทธศาสนาก็เป็นอันหยั่งรากลงแล้ว มหาปฐพีคล
ก็หวั่นไหว คุ้งน้ำก็พร้อมมีความมีใจพื่อน้ำอยู่ฉะนั้น ก็ในชมพูทวีป นอกจากเวสุวันน์มหาวิหารแล้ว
เป็นไม่มีเสนาสนะแห่งอื่นที่ทรงรับแล้วแผ่ดินไหว พระภาคศาเมื่อทรงรับพระเวสุวันน์รวมแล้ว จะ
ทรงอนุโมทนาการถวายพระวิหารของพระราชาจึงคร่ำครวญว่า

“ก็ธรรมดาว่าใครเล่าเป็นผู้เป็นบุรุษ และแม้บรรดาท่านผู้เป็นหัวหน้าผู้ประกอบข้าวยืนวิหารทั้ง ๑๐,๐๐๐ คน นอกจากพระพุทธเจ้าผู้โลกนาถเสียด้านสามารถจะกล่าวอันถึงสักการถวายอาวาสได้ นรชนผู้ถวายอาวาสวิหารแก่สงฆ์ บัณฑิตเรียกว่าได้ชื่อว่าให้ ชาติ วรรณะ สุระ พละ และปฏิภาณ อันเป็นศาสน์ยศอันเยี่ยม ก็ผู้ให้ที่อยู่อันปกป้องเสียด้านนครแห่งชีวิตมีความเย็นเป็นกันนั้นชื่อว่ายอมรักษาซึ่งอายุ สักบรุษทั้งหลายกล่าวถึงผู้ให้ที่ชื่อว่าเป็นผู้ให้อายุ เมื่อได้อยู่ในสถานสงบ ไม่ร้อนไม่เย็น ย่อมเกิดมี พละ วรรณะและปฏิภาณ ด้วยเหตุนี้ผู้ถวายวิหารนั้นจึงชื่อว่าได้กำลัง ผิวพรรณและไหวพริบพิศมัย ผู้ให้ซึ่งที่อยู่ชื่อว่าได้ให้ความสุขเป็นนิตย์ เพราะปกป้องซึ่งทุกข์หลายอย่างมีทุกข์ที่เกิดจากความหนาวร้อน เหลือบ ุง และแตกเป็นต้นบรรดาในในโลกเสียได้

เพราะเหตุที่ผู้ให้ที่อยู่ ย่อมห้ามเสียได้ซึ่งความทุกข์จากเย็น ร้อน ลม แดด ผ่านวิวัก เหลือบ ุง และเนื้อร้ายเป็นต้น ฉะนั้น เราจึงประสพสุขในโลกอื่น ผู้มีจิตผ่องใสยินดีในที่อยู่อันเป็นที่นรมย์ทางใจ เป็นเหตุไปจากภพน้อยภพใหญ่ ชื่อว่า ย่อมให้สิ่งที่ดีก่อให้เกิดคุณเมตตเป็นกัน ชาวโลกจึงเรียกว่าเป็นผู้ให้ทุกอย่าง เขาละเสียด้านดีที่คือความตระหนี่พร้อมความโลภ หมกขาลยแห่งขาลยคือคุณให้ที่อยู่ หมกความเศร้าโศก ทำผู้อื่นให้บังเกิดในสวรรค์ตามเป็นจริง นรชนพึงสร้างวิหารอันโอฬารมีรูปสวยเยี่ยม พึงนิมนต์พระภิกษุให้อยู่ในวิหารนั้น พึงถวายข้าวน้ำและผ้าแก่พระภิกษุเหล่านั้นด้วยจิตที่เลื่อมใสโดยเคารพเป็นนิตย์ เพราะเหตุนี้มหาบพิตร บุคคลจึงประสพโลกพรทิพย์ อันเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่ง ด้วยผลแห่งการถวายวิหาร พระองค์ก็จะทรงประสพความสุขสงบไว้ทุกข์โศกภายหลัง”

ด้วยประการฉะนี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นจอมมุนี ครั้นทรงอนุโมทนาวิหารทานแก่พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นจอมแห่งนรชนแล้ว จึงเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะมีภิกษุสงฆ์ล้อมล้อมเสด็จ

กำหนดโยททางเยื้องกรายอันนำเลื่อมใส ด้วยพระวิภังค์แห่งพระวรกายของพระองค์อันนำเลื่อมใสยิ่งนัก เหมือนก้าทางนกลงของอันมีในวนวิมานเป็นคันฉ่องนั้น ทรงมีพระรูปกายองคามยิ่งนัก ประทับด้วยพระมหาปริสธักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ด้วยพุทธลีลาอันหาที่เปรียบปานมิได้ ด้วยพุทธสิริวิลาสอันหาที่เปรียบมิได้ เสด็จเข้าไปยังเวฬุวันมหาวิหารพร้อมกับภิกษุสงฆ์นั้นแต่

สมเด็จพระโหราจารย์กล่าวว่

“พระศาสดาเจ้าพระองค์ผู้ฉลาดล้ำ ประทับอยู่ในพระเวฬุวันวิหาร
 นั้นอันเป็นที่สงกันำวันรมย์ใจ ทรงใคร่ครวญเนื่องหนักในอันที่จะแนะนำ
 สัตว์โลกด้วยธรรมเครื่องอยู่ต่าง ๆ”

เรื่องการทรงรับพระเวฬุวันวิหารจบ

ก็สมัยนั้นแล สัตว์ร้อยปรีพาทกอาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์ พร้อมกับปรีพาทกผู้เป็นศิษย์มากมาย พระสารีบุตรแลพระโมคคัลลานะกับปรีพาทก ๒๕๐ คน ก็ได้อยู่ประพฤติกพรหมจรรย์กับอาจารย์สัตว์ร้อยปรีพาทกด้วย ท่านทั้งสองได้ตั้งกติกากันไว้ว่า “ใครได้บรรลุอมตธรรมก่อน ขอให้ผู้นั้นบอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง” ครั้นนั้นท่านพระอัสสชิได้เวลาเข้าครุถึงทุ่งส้มบงจิวรมียถิยบาตรเข้าไปมีเขตบาทยังเมืองราชคฤห์ มีกิริยาการก้าวไปข้างหน้าถอยมาข้างหลังการแลเหยียดศอกเข้าเหยียดศอกนำเลื่อมใสมีอันเฝ้าทอลงสมบุรณ์ พร้อมกับอริยานถ สารีบุตรปรีพาทก ได้เห็นท่านพระอัสสชิกำลังเดินมีเขตบาทในเมืองราชคฤห์ มีกิริยาการก้าวไปข้างหน้าถอยมาข้างหลังการแลเหยียดศอกเข้าเหยียดศอก นำเลื่อมใส มีอันเฝ้าทอลงสมบุรณ์ พร้อมกับอริยานถ ครั้นได้เห็นแล้วก็เกิดความอัศจรรย์ว่า “ในจำนวนท่านผู้เป็นพระอรหันต์หรือท่านผู้ได้บรรลุธรรมคัมภรคทั้งหลายนั้น ท่านเสมณะหงจะเป็นผู้หนึ่งด้วยเหมือนกัน อย่ากระนั้นเลย เราต้องเข้าไปหาสมณะนี้เรียนว่า ฮาวโส ท่านบวชเพื่อใครกัน ใครเป็นพระศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร” หลังจากนั้นสารีบุตรปรีพาทกก็คิดได้ใหม่ว่า “ตอนนั้นไม่ใช่เวลาที่จะถามภิกษุนี้ ท่านกำลังเดินเที่ยวมีเขตบาทอยู่ตามระแวกบ้าน อย่างไรเสียเราต้องติดตามท่านไปข้างหลัง ๆ ซึ่งเป็นแนวทางที่ผู้ต้องการผลประโยชน์ทราบกันดี ขณะนั้นท่านพระอัสสชิ เดินเที่ยวมีเขตบาทในกรุงราชคฤห์กลับมาแล้ว สารีบุตรปรีพาทกก็เข้าไปหาท่านพระอัสสชิถึงที่อยู่เมื่อเข้าไปหาแล้วก็ขึ้นชมอยู่กับท่านพระอัสสชิ

ไต่ถาม ๘ ส่วนข้างหนึ่ง เพื่อสนทนากับอัครมหาเสนาบดี สารีบุตรปริพาชกผู้ยืนอยู่ ๘ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งได้เรียนคำนี้กับท่านพระอัสสชิว่า "อาวุโส อินทริยของท่านผ่องใสนัก ผิวพรรณเก็บวิสุทธิสุคนธ์ ใครเป็นศาสตราของท่านหรือท่านชอบใจธรรมของใคร" ท่านพระอัสสชิกล่าวว่า "อาวุโส พระมหาสมณะศากยบุตรออกบวชจากศากยสกุล เรามาวงเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระศาสดาของเรา และเราก็ชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น" สารีบุตรปริพาชกถามต่อว่า "ก็พระศาสดาของท่านมีปณิธานอย่างไร" พระอัสสชิตอบว่า "อาวุโสเราเพิ่งจะบวชใหม่ไม่นาน เพิ่งจะเข้าสู่ธรรมวินัยนี้ เราจึงไม่อาจแสดงธรรมให้พิสดารได้ เราจึงขอล่าวเนื่อความย่อ ๆ แก่ท่านพอได้ความ

ที่นั้น สารีบุตรปริพาชกก็ได้เรียนท่านพระอัสสชิเป็นคาถาว่า

“ช่วงเด็ก ผู้มีอายุ ท่านจักกล่าวน้อยหรือมากก็ตามขอให้กล่าวแต่
เนื่อความเด็ก เราก็ยังการแต่เนื่อความเท่านั้น ท่านจะกล่าวให้มากไปทำ
ไมกัน”

ต่อจากนั้น ท่านพระอัสสชิได้กล่าวธรรมปริยान์แก่สารีบุตรปริพาชกว่า

“ธรรมเหล่าใดเกิดจากเหตุ พระศากยศาสดาเจ้าครุฑและความคิด
ของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปณิธานอย่างนั้น”

ครั้งนั้นแล สารีบุตรปริพาชกได้ฟังธรรมปริยान์ก็เกิดธรรมจักขุอันปราศจากขุติ คือ
มลทินว่า ถึงใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมศาสน์นั้นทั้งมวลล้วนมีความดับเป็นธรรมศา ที่นั้น
สารีบุตรปริพาชกจึงเข้าไปพบโมคคัลลานะปริพาชกยังที่อยู่ โมคคัลลานะปริพาชกได้เห็นสารีบุตร
ปริพาชกกำลังเดินมาจากที่ไกล จึงกล่าวว่า “อาวุโส อินทริยของท่านผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณเก็บวิสุทธิ
สุคนธ์ ออาวุโส ท่านได้บรรลุอมตธรรมแล้วหรืออย่างไร” สารีบุตรปริพาชกก็ตอบว่า “อย่างนั้นเพื่อน
เราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว” โมคคัลลานะปริพาชกถามว่า “อาวุโสที่ท่านได้บรรลุอมตธรรมอย่างไร”
ครั้งนั้นสารีบุตรปริพาชกได้กล่าวถึงอรรถคำที่ท่านพระอัสสชิกล่าวไว้ว่า

“ธรรมเหล่าใดเกิดจากเหตุ พระศากยศาสดาเจ้าครุฑและความคิดของ
ธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปณิธานอย่างนั้น”

ครั้งนั้นแล โมกข์ลลนประวิพาทกรัณพึงธรรมปริยอันแล้วก็เกิดธรรมจักขุปรากฏ
 รุติคือมถทิวาสึงโคสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นธรรมตา สิ่งนี้ทั้งมวลล้วนมีความกับเป็นธรรมตา ก่อ
 จากนั้นโมกข์ลลนประวิพาทกได้กล่าวกับสารีบุตรประวิพาทว่า “เราไปยังสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้ากัน
 เด็ด” สารีบุตรประวิพาทกล่าวว่า ฮาสุโส ประวิพาท ๒๕๐ คนเหล่านี้หาก็พาเราให้เห็นกับพวกเรา
 จึงอยู่ที่นี้ พวกเราจะต้องบอกลาพวกเขาก่อน พวกเขาทำอะไรพวกเราก็ทำตามอย่างนั้น”
 ครั้งนั้นแล สารีบุตรกับโมกข์ลลนประวิพาทก จึงพากันไปหาประวิพาทเหล่านั้นแล้วกล่าวว่า “ท่านทั้ง
 หลายพวกเราจะไปสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระศาสดาของเรา
 เรา” พวกประวิพาทกผู้เป็นศิษย์ก็เรียนว่า “พวกเราอาศัยท่าน เห็นกับท่านจึงได้อยู่ที่นี้ ถ้าแม้ว่าท่าน
 จักประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ ไซ้รู้พวกเราทุกคนก็จักประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหา
 สมณะด้วย” ครั้งนั้นแล สารีบุตรและโมกข์ลลนประวิพาทกเข้าไปหาสัจจขัยประวิพาทกที่อยู่ แล้วได้
 เรียนกับสัจจขัยประวิพาทกว่า “ท่านอาจารย์ผู้มีอายุ พวกข้าพเจ้า จะไปยังสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระศาสดาของเราข้าพเจ้า” สัจจขัยประวิพาทกกล่าว “อย่าเลย
 ผู้มีอายุอย่าได้ไปเลย เราทั้ง ๓ คนนี้แหละจักบริหารคณะนี้ ถึงครั้งที่ ๒ กิติ ครั้งที่ ๓ กิติ สารีบุตร
 และโมกข์ลลนประวิพาทกก็ได้เรียนสัจจขัยประวิพาทกว่า “ท่านผู้มีอายุพวกข้าพเจ้าจะไปสำนักพระผู้มี
 พระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระศาสดาของเราข้าพเจ้า” สัจจขัยประวิพาทกกล่าว
 ว่า “ผู้มีอายุ อย่าเลยขอพวกท่านอย่าได้ไปเลย พวกเราทั้ง ๓ คนจักบริหารคณะ”

ที่นั้นแล สารีบุตรและโมกข์ลลนประวิพาทก พาประวิพาทก ๒๕๐ คน เข้าไปยังพระเวฬุวัน
 ที่นั้นแล สัจจขัยประวิพาทกอาเจียนเป็นโลหิต ๘ ที่ครั้งนั้นนั่นเอง

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทอดพระเนตรเห็นสารีบุตรและโมกข์ลลนซึ่งกำลังเดินมาแต่
 ไกล ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้วจึงครัสเรียกพวกภิกษุมว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย สองสหาย คือ
 โกลิตะ และ อุปกิสสะกำลังมานั้นจักเป็นคู่สาวกผู้เจริญที่สุดของเรา”

พระสาวกเหล่านั้น ผู้หลุกพันอย่างวิเศษในธรรมอันเป็นที่สนอุปธิอันออกเยี่ยมผู้มีวิสัย
 ในญาณอันลึกซึ้งยังไม่ทันถึงพระเวฬุวัน พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า “สหายทั้งสองคือ โกลิตะ
 และอุปกิสสะกำลังมา นันจักเป็นคู่สาวกผู้เจริญที่สุดของเรา” ถ้าด้วยนั้น สารีบุตร และโมกข์ลลน
 ได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นเข้าเฝ้าแล้วจึงหมอบศีรษะลงแทบประบาท พระผู้มี

พระภาคเจ้าได้กราบทูลพระองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพวกข้าพระองค์ ก็ได้รับการบรรพชา
 พึงได้การอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานการ
 อุปสมบทว่า “ธรรมเรากล่าวคือแล้ว เธอทั้งหลายจงประพฤติ พรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์
 โดยชอบเถิด”

ครั้งนั้นพระศาสดาทรงขยายพระธรรมเทศนา ถวายอำนาจแห่งจริยาวัตรของบิณฑูของ
 ภิกษุเหล่านั้นก่อนวันพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเสีย ภิกษุที่เหลือบรรลุประสัจแล้ว ก็
 สำหรับพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะยังไม่สำเร็จกิจแห่งมรรค ๓ ข้างบน เพราะสาวกบารมี
 ญาณเป็นคุณเขาคืออันใหญ่ยิ่ง

ครั้งนั้นพระมหาโมคคัลลานะ นับแต่วันที่บวชแล้วในวันที่ ๗ เข้าไปอาศัยอยู่ยังหมู่บ้าน
 กัลวาฬคามในแคว้นมคธ เมื่อความมุ่งเหงหาชวนอนเข้าครอบงำ พระศาสดาทรงให้สังเวชแล้ว
 บรรเทาความมุ่งเหงหาชวนอนเสียได้พึงพระธาคกรมฐาน ที่พระศาสดาเจ้าทรงประทานแล้ว ก็
 ยังจิตแห่งมรรค ๓ เบื้องบนให้สำเร็จแล้วบรรลุตที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ ฝ่ายพระสารีบุตรเถระ นับ
 แต่วันที่บวชแล้วได้กึ่งเดือน เข้าไปอาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์นั้นแหละ อยู่ในถ้ำสุกรชากาพร้อมกับ
 พระศาสดา เมื่อพระศาสดาทรงแสดงเวทนามปริกขณสูตร แก่ที่ขณะปริพาชกผู้เป็นหลานของท่าน
 ส่งญาณไปตามกระแสพระสูตร ก็ได้บรรลุตที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ ประจักษ์ว่า บุคคลบวชวิภิกขุภิกษุ
 ที่เขาคักไว้สำหรับคนอื่นละนั้น ก็ท่านมีปัญญาภกมิใช่หรือ ? เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไฉนจึง
 บรรลุตสาวกบารมีญาณช้ากว่าพระมหาโมคคัลลานะเล่า ? เพราะมีการใคร่ครวญมาก ก็ในวันนั้นเอง
 พระศาสดาทรงประชุม พระสาวกในเวฬุวนาราม ทรงประทานตำแหน่งอัครสาวก แก่พระเถระทั้ง
 สองท่านแล้ว ทรงแสดงพระปาฏิโมกข์ ธรรมกว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมมีกาดาแห่งพระปาฏิโมกข์
 ๓ กาดา เหล่านี้ คือ

ขันติ คือความอดกลั้น เป็นทบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 กล่าวพระนิพพานว่าเป็นบรมธรรม บุคคลผู้บวชแล้ว ยังทำร้ายผู้อื่น
 เบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่ชื่อว่าสมณะแล

การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำแต่ความดี การทำจิตใจของตนให้
ผ่องใส ๓ ข้อนี้ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่ทำร้าย การ
ไม่ทำร้าย ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการ
บริโภค ทิณน ทินัง อินสังค การประกอบความเพียรในอธิจิต ๖ ข้อ
นี้ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

เพราะเหตุนี้ ในคัมภีร์พุทธวงศ์ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า

“การประชุมกันครั้งหนึ่ง แห่งพระสาวกของเราให้แสงหาจุดอัน
ยิ่งใหญ่ ได้จักเป็นการประชุมของภิกษุทั้งหลายจำนวน ๑๒๕๐ รูป”

เรื่อง การบรรพชาของสาวรีบุตรและโมคคัลลานะ จบ

ก็โดยสมัยนั้นแล ในบ้านพราหมณ์ชื่อว่ามหาคัคคิ ในแคว้นมคธก็มีบุตรของภมิล-
พราหมณ์นามว่า บิปลิมาณฑ

ในเมืองสาละในแคว้นมัททะ ได้มีธิดาของพราหมณ์โกสิยะชื่อว่าภัททาเมื่อชนเหล่านั้น
เจริญวัยโดยลำดับ บิปลิมาณฑมีอายุได้ ๒๐ ปี ภัททามีอายุได้ ๑๖ ปี มารดาและบิดาของบิปลิ-
มาณฑเห็นบุตรแล้วรบเร้าเหลือเกินว่า “พ่อ เจ้าโตแล้ว ธรรมคาวาสกุลวงศ์ เจ้าจะต้องให้คำรับรอง”
มาณฑจึงพูดว่า “ท่านทั้งหลายอย่าพูดด้อยค่าอย่างนี้ให้ข้าพเจ้าได้ยินเลย ข้าพเจ้าจักปฏิบัติความเท่าที่
ท่านทั้งหลายยังมีชีวิตอยู่ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วข้าพเจ้าจักออกบวช” มารดาและบิดาเหล่านั้นปล่อย
เวลาล่วงไป ๒-๓ วันก็พุกขึ้นอีก แม้มารดาพ่อก็ห้ามเหมือนคราวก่อนเช่นกัน ตั้งแต่นั้นมารดา
ก็พุกอยู่เรื่อย ๆ เหมือนกัน มาณฑพิกว่า “เราจักให้มารดาของเรานิยม” ดังนี้แล้ว จึงให้ทองคำ
๑,๐๐๐ แ่งให้นายช่างทองหล่อรูปผู้หญิงคนหนึ่ง ในเวลาที่เสร็จการงาน มีการชกเถลารูปปั้นเป็นกัน
ก็ให้รูปปั้นนั้นผู้สีกาง ให้ประดับด้วยดอกไม้และเครื่องประดับต่าง ๆ ที่ถึงพร้อมไปด้วยดีแล้วให้
เรียกมารดามากล่าวว่า “ข้าแต่แม่ ข้าพเจ้า เมื่อได้อารมณ์เห็นปานนี้จึงจักอยู่ในเรือน เมื่อไม่ได้ก็
จักไม่อยู่” พราหมณ์ผู้เป็นบิดาก็พิกว่า “บุตรของเรา ผู้มีบุญให้ทาน สร้างอภินิหารกระทำบุญมิได้
กระทำเพียงลำพังผู้เดียว หญิงที่ทำบุญร่วมกับบุตรของเราใน จักมีรูปเปรียบประดุจทองคำแท้” ที่นั้น
จึงสั่งให้พาพราหมณ์ทั้งหลายมา คักเลือกผู้ที่มีความสามารถจริง ๆ ให้ยกรูปหล่อทองคำขึ้นรดสังข์ว่า

“พ่อเจ้า พวกท่านจงไปค้นหาเด็กหญิงผู้รูปเหมือนรูปเหล่านี้ ในตระกูลที่เสมอด้วยชาติโคครและ โภคะของเราทองคำทำให้เป็นเครื่องบรรณาการ” ตั้งแต่นั้นจึงส่งไป

พราหมณ์เหล่านั้น มีความรักใคร่ชอบว่า “นั่นเป็นการงานของพวกเรา” ตั้งแต่นั้นจึงพากันออกไป คิดว่าจะไปที่ไหนกันดี ลึกต่อไปว่า “ธรรมดาว่าแก้วมัททกะเป็นแหล่งที่อยู่ของสตรี พวกเราจักไปยังแก้วมัททกะแล้วพักรูปหล่อทองคำนั้นไว้ที่ท่าน้ำในเมืองนั้นหนึ่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้น แม่ของนางกัททาให้นางกัททาอาบน้ำแล้วประดับตกแต่งให้หนึ่งในห้องอันมี สตรีแล้วออกไปอาบน้ำ เห็นรูปนั้นแล้วตกใจด้วยสำคัญว่า “ธิดาแม่เจ้าของเรา” จึงเงือกเงือคำมอซน พร้อมกับกล่าวว่า “เด็กหัวคือ เจ้ามัททกะทำไม” แล้วกลับไปข้างแม่ด้วย พูกว่า “ยังไม่เร็ว” มีอีก สะเทือน ศุภมงคลที่แผ่นดิน นางจึงรู้ว่ารูปเป็นของจริงอย่างนั้นจึงดลยกลับไปเกิดความเข้าใจว่า “ธิดาแม่เจ้าของเรา” แล้วกล่าวว่า “กัปรินแม่จะได้รับการนุ่งห่ม ก็ยังไม่คู่ควรกับธิดาแม่เจ้าของเรา”

ที่นั้น พราหมณ์เหล่านั้นพากันห้อมล้อมนางแล้วจึงถามว่า “ธิดาแห่งนายของท่านสวย อย่างนี้หรือ ธิดานี้ชื่อไรกัน ธิดาแห่งแม่เจ้าของคิฉัน มีรูปสวยกว่าธิดานี้ถึง ๑,๐๐๐ เท่า เธอหนึ่ง ในห้องซึ่งยาว ๑๒ ศอก ไม่ต้องการประทีป ถ้าจักษิมืดเสียได้ด้วยรัศมีออกจากร่างกาย “ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงมา” พราหมณ์ผู้เลี้ยงนั้นไปเอกรูปทองคำขึ้นรถหยุดอยู่ที่ประตูเรือนโกศโคครพราหมณ์ แล้วแจ้งข่าวการมาให้ทราบ

พราหมณ์ทำการต้อนรับแล้วถามว่า “พวกท่านมาจากไหน มาจากบ้านกบิลพราหมณ์ ไนบ้านเมหาคิถะแก้วมัททกะ” เพราะเหตุอะไรจึงมา ด้วยเหตุอันนี้ พ่อทั้งหลายเป็นการดี พราหมณ์ของเรามีชาติโคครและสมบัติเสมอกัน เราจักยกเด็กหญิงให้” รับเอาเครื่องบรรณาการแล้ว พราหมณ์เหล่านั้นส่งข่าวสาร ไปบอกแก่กบิลพราหมณ์ว่า “ไถ่ นางทริกาแล้วขอท่านจงทำสิ่งที่ดีๆ ทำเถิด”

อำมาตย์ทั้งหลาย ฟังข่าวนั้นแล้วบอกแก่ปณิธาตพว่า “ได้ข่าวว่าไถ่ นางทริกาแล้ว” มาณพิกิว่า “เราไม่คิดว่าจะได้ พวกนี้กล่าวว่า ไถ่ นางทริกาแล้ว เราเป็นกนไม่ต้องการจักส่ง หนังสือตอบไป” ตั้งแต่นั้นจึงไปในที่ลับเขียนหนังสือไปว่า “ขอให้ห้องกัททาจงได้การอยู่ครองเรือน ที่เหมาะสมด้วย ชาติ โคคร โภคะของคณเด็ก” ข้าพเจ้ากับบุตร จงอย่าได้มีความเคียดชังในภายหลังเลย”

ฝ่ายนางภักทาทิ้งข่าวว่า "ได้ยินว่าเราจะให้เราแก่บุคคลชื่อโน้น" ครั้นแล้วจึงเขียนหนังสือขอมไปว่า "พระลูกเจ้า จงได้การอยู่ครองเรือนที่สมควรด้วยชาติ โศครและโภคะของคนเกิด คตินจกบวร ทำนยาได้มีความเคียดช้อนใจในภายหลังเถอ" คนที่ถือหนังสือ ๒ ฉบับมาพบกันระหว่างทาง จึงถามกันว่า "นี่เป็นหนังสือของใคร" ได้รับคำตอบว่า "เป็นหนังสือที่บีบผลิตมาเพื่องถึงนางภักทา" "นี่เป็นหนังสือของใคร" เมื่อเขาตอบว่า "เป็นหนังสือที่นางภักทาส่งถึงบีบผลิตมาเพื่องถึงสองอำมาตย์สาสน์ทั้ง ๒ ฉบับแล้วพูดว่า "พวกท่านจงดูการกระทำของเด็กชาย" แล้วฉีกทิ้งไปโน้นบ้าง เขียนหนังสือข้อความเสมอกัน แล้วส่งไปทางฝ่ายโน้นและฝ่ายนี้

เมื่อคนทั้ง ๒ นั้นทั้งที่ไม่รักกัน ได้คบหากันด้วยประการฉะนี้

ในวันนั้นนั่นเอง ฝ่ายภิกษุได้ให้คนถือเอาพวงดอกไม้ ๒ พวง ถึงนางภักทาได้วางพวงดอกไม้เหล่านั้นไว้ท่ามกลางที่นอน แม้คนทั้ง ๒ บวรีโภคาอาหารเวลาเย็นแล้วจึงมาประชุมปรึกษากันจักเข้านอน มาดพรรณที่นอนข้างขวา ฝ่ายนางภักทาทิ้งทางซ้าย กล่าวกันว่า "ดอกไม้ที่ข้างของผู้ใด เราจักรู้ว่าเหี้ยมผู้นั้นแก่กจริตกำหนดแล้ว" พวงดอกไม้เหล่านั้นหาได้เหี้ยมไม่ ก็คนเหล่านั้นไม่ได้หลับตลอดคราศรี ๓ ยาม เพราะกลัวจะถูกต้องตีระซึ่งกันและกัน ปลอ่ยให้เวลาผ่านไปไม่ได้มีเพียงการหัวเราะ คนเหล่านั้นมิได้ถูกโลกามิสย้อมใจ ไม่ได้จัดแจงสมบัตินอกเวลาที่บิดามารคามชีวิตอยู่เมื่อท่านทำกาละแล้วจึงได้จัดแจง

สมบัตินามเพิ่มเป็นจำนวนมากถึง ๘๗ โกฎิ เพียงแต่ส่งทองคำ สำหรับบาทวันแล้วทั้งไปในวันหนึ่งใช้ถึง ๑๒ ทะนาน แห่งทะนานชาวมคร มีบึงใหญ่สำหรับผูกยนต์ ๖๐ แห่ง พื้นที่ทำนา ๑๒ โยชน์ บ้านสำหรับคนรับใช้อยู่ ๑๔ แห่ง ประมอดเท่าเมืองอนุราธบุรี มีโรงช้าง ๑๔ แห่ง โรงม้า ๑๔ แห่ง โรงรถ ๑๔ แห่ง

มาดพรรณในวันหนึ่ง ๆ ก็ยังมีซึ่งประดับตกแต่งแล้วมาหาชนห้อมล้อมไม่ทำงานอันอยู่ที่ปลาณา ได้เห็นนกทั้งหลายมีกาเป็นต้น จิกกินสัตว์เล็ก ๆ มิได้เคียนเป็นต้น จากที่ตามนวลใดแล้วถามว่า "พ่อเจ้าทั้งหลายสัตว์เหล่านั้นกินอะไร" คนทั้งหลายตอบว่า "กินไส้เคียนลูกเจ้า" จึงถามว่า "บาปที่สัตว์เหล่านั้นกระทำจะมีแก่ใคร" "มีแก่ท่านลูกเจ้า" มาดเพ็ลคิดว่า บาปที่สัตว์เหล่านั้นกระทำจะมีแก่เรา ทวพีย์ ๘๗ โกฎิ ทำอะไรให้แก่เรา ที่นา ๑๒ โยชน์ มีประโชนอะไร บึง ๖๐ แห่ง สำหรับผูกยนต์มีประโชนอะไร บ้านสำหรับคนรับใช้ ๑๔ แห่งมีประโชนอะไร เราจักมอบ

ทรัพย์สินทั้งหมดแก่นางภักททา แล้วจักออกบวช นางภักททาก็นั่งนิ่งให้คนหว่านเมล็ดถึง ๓ หม้อ ลงในพื้นทีในขณะนั้นมีนางสนมห้อมล้อมนั่งมองศกาทงหลายกำลังจิกกินางและสัตว์ทั้งหลายอยู่ จึงถามว่า “แม่เจ้าทั้งหลายพวกกาเหล่านี้กินอะไร” “กินสัตว์เล็ก ๆ แม่เจ้า” “อุกุดจะมีแก่ใคร” “แก่ท่านแม่เจ้า” นางก็ว่า “เราได้เพียงฝ้านึ่งห้าหม้อ ๔ ศอก ข้าวสุกเพียง ๑ ทะนานก็พอ ก็ถ้าอุกุดนี้ ที่ชนเห็นปานนี้กระทำจะมีแก่เราไซ้ เราจะไม้อาจยกศีรษะขึ้นจากวิฏสงสาร แม้โดย ๑,๐๐๐ แห่งภพ พอพระลูกเจ้ามาถึงท่านจะมอบทรัพย์สินกับทั้งหมดให้ และจักออกบวช” มาแต่พรนั้น มาแล้วก็ขึ้นสู่ปราสาทนั่งบนบัลลังก์อันมีค่ามาก ลำดับนั้นคนทั้งหลายก็จิกอาหารอันสมควรแก่พระเจ้าจักรพรรดิไว้แล้ว คนทั้ง ๒ ก็บริโภคน เมื่อพวกบริวารออกไปแล้ว อยู่ในที่ลับนั่งอยู่ในที่สบาย

ที่นั้น มาแต่พูดกับนางภักททาว่า “ภักททาเมื่อเธอมาสู่เรือนนี้ นำทรัพย์สินมาเท่าไร” “๕ หม้อ ๕ พันเล่มแก้วียนพอเจ้า” “สมบัติประมาณ ๔๘ โกฎิ ค่างโดยมีบึงประมาณ ๖๐ แห่ง สำหรับผูกถนนเป็นถนนอยู่ในเรือนนี้ทั้งหมดรวมมอบให้เธอทีเดียว” “ก็ท่านพ่อเจ้า” “เราจะบวชละ” “พ่อเจ้าถึงคิดนึกถึงรอกกรรมมาของท่านเหมือนกัน เราจะบวช ภพทั้ง ๓ ปราบกฎแก่คนทั้ง ๒ นั้น เหมือนกระตอมใบไม้ที่ถูกไฟไหม้ คนเหล่านั้นจึงให้ไปนำฝ้ายอมรสฝัก และบาศกรินมาจากตลาดใกล้ ๆ ปลงหม้อให้แก่กันและกัน บวชด้วยอธิษฐานจิตว่า “พระอรหันต์เหล่าใดมีอยู่ในโลก เราทั้งหลายจะบวชอุทิศพร้อมหน้าเหล่านั้น” โสภาริไว้ในแฉ่งแล้วคล้องที่จะลงจากปราสาทไปแล้ว คนไซ้ในเรือนหรือพวกกรรมกรสักคนหนึ่งมิได้รู้เลย

ที่นั้น เมื่อเขาออกจากบ้านพรหมณ์ เดินไปทางประตูบ้านทาสพวกอยู่ในบ้านทาส จำได้ด้วยอำนาจจากภักททา เขาจึงให้หมอบที่เท้าพูดกันว่า “พ่อเจ้า แม่เจ้า ท่านทั้ง ๒ ท่านพวกกระผมไม่ให้มีที่พึ่งหรือ” คนทั้ง ๒ นั้นจึงพูดว่า “เราทั้ง ๒ บวชแล้วด้วยคิดว่า ภพทั้ง ๓ เหมือนกระตอม ใบไม้ที่ถูกไฟไหม้ ถ้าพวกเราจะทำให้ท่านทุกคนเป็นไทได้ไซ้ แม้ถึง ๑๐๐ ปีก็ไม่เพียงพอ ขอพวกท่านเหล่านั้นจงชำระศีรษะพวกท่านอยู่เป็นไทเถิด” เมื่อเขาเหล่านั้นกำลังร้องให้อยู่ก็เลยได้หนีไปแล้ว

นี่ผลเดินไปข้างหน้ากลับมาแลดูก็ว่า “นางภักททาก็นั่งนิ่ง เป็นหญิงมีราคามาก ในชมพูทวีปทั้งนั้น กำลังเดินมาข้างหลังเรา ก็เป็นเหตุผลที่จะมีได้ซึ่งใคร ๆ ก็คิดอย่างนี้ว่า คนเหล่านั้นแม้บวชแล้วก็ไม่อาจอยู่แยกกันได้ ไม่ทำกิจสมควร ชื่อว่าใคร ๆ ประทุษร้ายใจเราพึงเปรียบพร้อม

ในอบาย การที่เราจะนางนไปเยี่ยมควรว" จึงมีความคิดขึ้นอีกอย่างหนึ่ง แล้วเดินนำหน้าไปพบทาง
๒ แพร่ง ได้ยืนอยู่ท่ามกลางทางนั้น ฝ่ายนางก็ทักมาไ้ยืนอยู่แล้วที่นั่นเขาได้กล่าวกับนางว่า "ดู
ก่อนน้องก็ทัก มาหาชนผู้มีจิตศรัทธาในพวกเรา เห็นหญิงผู้เช่นเธอเดินมาข้างหลัง ก็จงพากันคิดว่า
"ชนเหล่านี้แม้บวชแล้วก็ยังไม้อาจจะแยกกันได้" จะพึงพากันไปในอบาย เธอจึงไปทางสายหนึ่ง
ฉันก็จะไปทางอีกสายหนึ่ง "พ่อเจ้า ธรรมดาว่ามาตุคาม ย่อมเป็นมดดินของนักบวชทั้งหลาย
คนทั้งหลายก็จะพึงโทษพวกเราว่า ชนเหล่านี้แม้บวชแล้วก็ไม่แยกกัน ท่านจงเดินทางสายหนึ่ง
คิดนึกจะเดินทางอีกสายหนึ่ง พวกเราจักต้องแยกกัน" ทำการจนวรา ๓ ครั้ง ให้อภัยเบญจางค-
ประดิษฐ์ในฐานะทั้ง ๔ ประคองอัญชลี ประชุมแห้วทั้ง ๑๐ แล้วกล่าวว่า ความเป็นมิตรกันที่ทำการ
มานานประมาณแสนปีจะขาดในวันนี้ ท่านเชื่อว่าเป็นผ่ายชา (ผู้ฆ่า) ทางเบื้องขวาจึงสมควรแก่
ท่าน คิดนึกชื่อว่ามาตุคาม เป็นผ่ายชาทางเบื้องซ้ายจึงสมควรแก่ฉัน ให้อภัยแล้วจึงเดินทางไปใน
เวลาที่กันเหล่านั้นแยกทางกัน แผ่นดินใหญ่ได้สะเทือนเลื่อนลั่นเหมือนจะพูดว่า "เราแม้ว่าจะ
ทรงภูเขาสีเนรุ อันเป็นขุนเขาในจักรวาลไว้ได้ก็ไม่อาจจะทรงคุณของท่านทั้งหลายได้เลย" เป็นคุณ
เสียดสนับบาทเป็นไป ภูเขาในจักรวาลก็โอนอ่อน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับนั่งอยู่ในคันธกุฎีในเวฬุวันมหาวิหารสควยเสียงแผ่นดินไหว
แล้ว ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า "แผ่นดินไหวนี้ไหว เพื่อใครหนอแลสืบผลิมณฑล และภักทากบิสาณ
ละทั้งสมบัตินับประมาณมิได้ บวชอุทิศรา การที่แผ่นดินไหวนี้ไหวเกิดด้วยกำลังคุณของคนทั้ง ๒
ในฐานะที่กันเหล่านั้นแยกกัน ถึงเราควรจะทำการสงเคราะห์กันเหล่านั้น" ตั้งแล้วจึงเสด็จออก
จากคันธกุฎี ทรงถือบาตรและจีวรด้วยพระองค์เองทีเดียว ไม่ทรงบอกลาใคร ๆ ในบรรดาพระมหา-
เถระ ๘ รูป ทรงทำการค้อนวัชสันระระทาง ๓ คาวุก ประทับนั่งคู้บัลลังก์ที่โคนต้นไม้พุดุกก
นิโครธ ระหว่างกรุงราชคฤห์และนาถนทาก่อนกัน ก็แลเมื่อประทับนั่ง ไม่ทรงนั่งเหมือนภิกษุผู้ฉำ
มังสุกตรูปโครูปหนึ่ง ทรงถือเอาเพศแห่งพระพุทธเจ้า ประทับนั่งแปลงพระวัชมีหนที่บ ๘๐ ทอก

ในขณะนั้น พุทธวัชมีประมาณเท่าใบไม้ร่วง ล้อเกวียนและเรือนออกเป็นต้น แผ่นดิน
ไปรอบทิศ ทำให้เหมือนกับเวลาที่พระจันทร์และพระอาทิตย์ขึ้นอย่างละ ๑,๐๐๐ ดวง ได้ทรงกระทำ
แนวบ้านนั้นให้มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกันแล้ว เหมือนท้องฟ้าแนวบ้านรุ่งเรืองด้วยศิริแห่ง พระมหาปุริส-
ตักขณะ ๓๒ ประการ แพรพราวด้วยหมู่ดาว เหมือนพื้นน้ำมีกอบบัวบานสะพรั่ง ฉะนั้น ต้นไม้
นิโครธ มีกิ่งก้านสีขาว ใบมีสีเขียว ดอกมีสีแดง ก็ในวันนั้นคันธกุฎีมีลาทันและกิ่งเท่า ๆ กัน

มีสติทองคำทองคำ แม้ปัสลิตเห็นพระผู้มิ่งพระภาคประทับนั่งที่นั่น ไม่นั่ง ผู้มีสรีระถูกบีบคั้นมีวรรณะ
๕ ลูกของแล้วก็คิดว่า “ท่านผู้จักเป็นพระศาสดาของเรา เราขอชุกีทำนุสนธิ” นับแต่ที่เห็น
แล้ว ก็น้อมร่างกายลงมาแล้วหมอบศีรษะลงแทบพระบาทพระผู้มิ่งพระภาคในที่นั้นเอง ได้กราบทูล
คำนี้กับพระผู้มิ่งพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้า-
พระองค์เป็นพระสาวก” ดังนี้

เมื่อปัสลิตกราบทูลอย่างนี้ พระผู้มิ่งพระภาคได้ตรัสถามว่า “ศุกรกัสสปะ บุคคลใดแล
เมื่อไม่รู้จักสาวกผู้ประกอบด้วยคุณในใจทั้งหมดอย่างนี้ พึงกล่าวว่า เราจัก เมื่อไม่เห็นเลยกล่าวว่า
“เราเห็น” แม้ศีรษะของผู้นั้นจะต้องแตกไป ศุกรกัณ ภัตสปะก็เราแต่เมื่อรู้ยอมกล่าวว่า “รู้” เมื่อเห็น
ยอมกล่าวว่า “เห็น” ศุกรกัณ ภัตสปะเพราะเหตุนี้แล เธอพึงสำเหนียก อย่างนี้ว่า เราจักเข้าไปยัง
ทิวไรโอคคัมปีปะอย่างแรกกล้า ในภิกขุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นพระเถระ ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่ ทั้งที่เป็นปานกลาง
ศุกรกัสสปะก็เธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ ว่าเราจะพึงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ประกอบด้วยคุณเราจะ
จจจำใส่ใจธรรมนั้นทุกอย่าง ประมวลมากด้วยใจทั้งหมด เยี่ยหลงสภธรรม ศุกรกัสสปะก็เธอพึง
สำเหนียกอย่างนี้ ศุกรกัสสปะเพราะเหตุนี้แล อันเธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราจักไม่ละเว้นกาย
กาศลคิ อันประกอบด้วยความยินดี” ศุกรกัสสปะก็เธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ พระคำวสันนนั้นแหละ ได้
เป็นการบรรพชาและอุปสมบทของภัตสปะนั้น

ครั้งนั้นแล พระผู้มิ่งพระภาคทรงประทานการบรรพชาแก่ท่านปัสลิตนี้ด้วยพระโอวาท
๓ ข้อ พาท่านปัสลิตนี้เสด็จ มุ่งหน้าคือเวฬุวนาราม เดินทางระยะไกล แวะเข้าข้างทางเสด็จเข้าไป
ไปยังโคกหนึ่งมีต้นหนึ่ง ครั้นเสด็จเข้าไปแล้ว ทรงแสดง อากาการประทับนั่ง พระเถระรู้ว่า “พระ-
ศาสดาประสงค์จะประทับนั่ง” จึงปูผ้าสังฆาฏิอันหนา ๔ ชั้น ซึ่งเป็นผ้าสำหรับห่มของภิกษุแล้วได้
กราบทูลคำนี้กับพระผู้มิ่งพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มิ่งพระภาคจงประทับนั่งบนผ้า
ซึ่งจะเบียดเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพระองค์สันกาลนาน พระผู้มิ่งพระภาคประทับนั่ง
แล้วแล บนอาสนะที่ท่านพระมหาภัตสปะปฎิธวาแล้ว พระผู้มิ่งพระภาค ครั้นประทับนั่งแล้วจึง
คำไว้ว่า “เราจักกระทำภิกษุนี้ให้เป็นผู้ดีห้ามงุศลเป็นวัตร ให้เป็นผู้นั่ง ๘ อาสนะเดียวเป็นวัตร”
ดังนี้แล้วก็ทรงเปลี่ยผ้าจีวรกับพระเถระจึงเอาผ้าพระหัตถ์ซึ่งมีสติทองกับผ้า ลูบผ้าจีวร
นั้นแล้วครั้นว่า “ศุกรกัสสปะเป็นผู้สังฆาฏิอันเป็นแผ่นผ้า ของเธอละเหยียดอันแล” พระเถระรู้ว่า

“พระศาสดาคริสต์ถึงผ้าสังฆาฏิของเราว่าเป็นผ้าละเอียดอ่อน พระองค์ทรงพระประสงค์จะห่ม” ดังนี้ แล้วจึงถามทูตว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระผู้มีพระภาคจงทรงห่มผ้าสังฆาฏิ” “อุกรกัสสปะก็เธอดึงห่มอะไร” “เมื่อข้าพระองค์ได้ผ้านุ่งก็จึงห่ม” “อุกรกัสสปะก็เธอดึงใช้สอยผ้าบังสกุลนี้เป็นผ้าบ้านเย็บก็แล้วหรือ เราจักใช้มาบุงเดหาคือห่มจีวรผืนนี้เข้าไปสู่บ่าซ้ายที่เขาตัดไว้ใบบ่าซ้ายคืบ สบคิ้วตัวสัตว์เล็กน้อยออกประมาณศอกหนึ่ง ดำรงอยู่ในมหาอริยวงค์ ได้ดีเฝ้าเขาแล้ว ในวันที่เราจับจีวรผืนนี้ของเธอนั้น มหาปรุวิในหมื่นจักรวาล บนลือลั่นหวั่นไหวแล้ว อากาถก็มีเสียงดัง ภูฏะ ๆ เทวดาในจักรวาลได้ให้สาธุการว่า อันภิกษุผู้ดีเฝ้าจีวรนั้นควรเป็นผู้ถือผ้าบังสกุลเป็นวัตร ย่อมเป็นวัตรจนมือเคียวเป็นวัตรเทียวบิณฑบาตตามลำดับ ถ้าจักสามารถทำผ่านให้สมควรแก่จีวรผืนนี้หรือพระเถระควทำตนเอง ทรงพละกำลัง ๕ ข้างสาร ท่านมีใจก้านถึงเรื่องนั้นดีกว่า” “เราจักบำเพ็ญข้อปฏิบัติกันนี้ ประสงค์จะทำผ่านให้สมควรแก่สกุลจีวรด้วยความอุทิศสาธุใจได้กราบทูลคำนับกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ จะขอใช้สอยผ้าบังสกุลอันเป็นผ้าบ้านที่เย็บก็แล้วของพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคจงทำการแลกเปลี่ยนจีวรแล้ว ทรงห่มผ้จีวร ที่พระเถระห่มแล้วด้วยประการฉะนี้ พระเถระก็ห่มจีวรของพระศาสดาแล้ว ในสมัยนั้นมหาปรุวิจนกระทั่งถึงน้ำรองแผ่นดิน บนลือลั่นหวั่นไหวแล้ว พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปสู่เวฬุวันกับพระเถระแล้ว พระเถระตั้งแคบวชได้แล้ว ๗ วัน ยังเป็นปุถุชนอยู่ในวันที่ ๘ บรรลุพระอรหัตพร้อมปฏิสัมภิทา

พรรณนามรรพทศของพระมหากัสสปะเถระ จบ

ก็โดยสมัยนั้นแล เหล่ากุลบุตรของชาวมคธ ผู้รู้แล้วเข้าใจแล้ว พากันประพฤติกุศลกรรมในพระผู้มีพระภาคเป็นส่วนมาก เพราะเหตุนี้พระศาสนาของพระผู้มีพระภาค จึงเจริญแพร่หลาย เบ่งบานก็ริกกั้นเป็นส่วนใหญ่ได้เป็นการประกาศในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในกัมภีร์พุทธวงศ์ว่า

คำสอนของพระศาสดามุนีแห่งเราในโลกนี้แผ่ไปกว้างขวาง รู้กันโดยมากเจริญแพร่หลาย เบ่งบานดี อันเราชำระให้หมดจดดีแล้ว เราผู้รุ่งเรืองอยู่แต่ภิกษุสงฆ์ ปราศจากมลทินจะให้ทุกสิ่งทีบุกกลปรารภณเหมือนแก้วมณีให้ทุกสิ่งทีบุกกลปรารภณฉะนั้น เราจะประกาศจากราวีสัจจะ เพื่ออนุเคราะห์เหล่าสัตว์ผู้หวังผลผู้แสวงหาคุณเป็นเครื่องค้ำภพเหล่าภิกษุหลาย

ร้อยผู้หมกอาสวะปราศจากราคะ ผู้มีจิตสงบ ตั้งมั่นแห่งหมด แวงล้อมเว
ในกาลทุกเมื่อ

กับบั้งแก่พระผู้มีพระภาคตรัสรู้แล้วอย่างนี้ จนถึงพระองค์ทรงยับยั้งอยู่ ๘ สัปดาห์ ประ
ภาครวมจักรที่ป่า อธิปไตยนครทุกทวารวัน แขวงเมืองพาราณสี ๒ เดือน ผ่านไป เมื่อเสด็จจำพรรษาใน
ที่นั้น ๑ พรรษา ๓ เดือนก็ผ่านไป ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคออกพรรษาแล้ว เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลา
เสนานิคม แสดงปาฏิหาริย์ ๓๕๐ กับอีก ๑๖ ครั้งทรงมาณชฎิล ๓ พันองค์ พร้อมบริวาร ๑,๐๐๐ คน
๓ เดือน ผ่านไปเมื่อพระองค์ ถูกแวงล้อมด้วยพระอรหันต์ ๑,๐๐๐ องค์นั้นเสด็จไปสู่เมือง
ราชคฤห์ เพื่อต้องการเปลื้องปฏิกุญญา ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ๒ เดือน ผ่านไปแล้ว
พระผู้มีพระภาคทรงใช้เวลา ๑๐ เดือน นับแต่ที่พระองค์ทรงตรัสรู้แล้วด้วยประการฉะนี้

ครั้งนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในพระเวฬุวันมหาวิหาร พระเจ้าสุทโธทนะ
มหาราชพุทธบิดาได้สัคับว่า

"บุตรของเราทำทุกกริยายิ่ง ๖ ปี บรรลุพระปรมาภิไธยโพธิญาณประกาศธรรมจักร
อันประเสริฐให้เป็นไป เสด็จไปกรุงราชคฤห์ประทับอยู่ในพระเวฬุวันมหาวิหาร ตั้งนี้แล้ว ครั้นเรียก
มหาอำมาตย์ท่านหนึ่งมาปรึกษาคว่ำว่า "คุรุพนาย เธอจงมาพร้อมบุรุษบริวาร ๑,๐๐๐ คนไปยัง
เมืองราชคฤห์แล้วกราบทูลถามคำของเราว่า พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชพระบิดาของพระองค์ประสงค์
จะพบ จงนำบุตรของเรา" อำมาตย์นั้นรับพระราชบัญชาว่า "ศิละสมมุติเทพ" พร้อมบุรุษบริวาร
๑,๐๐๐ คน เดินทาง ๖๐ โยชน์ ในวันนั้นนั่นเอง เข้าไปยังวิหารในเวลาทีพระศาสดากำลังทรงแสดง
ธรรม อำมาตย์นั้นคิดว่า "สาสน์ที่ในหลวงส่งมาพักไว้ก่อน" ยืนอยู่ท้ายบริษัท สดับธรรมเทศนา
ของพระศาสดาทักที่อยู่นั่นเอง พร้อมบุรุษบริวาร ๑,๐๐๐ คน บรรลุพระอรหัต แล้วจึงได้ทูล
ขอบรรพชา

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเหยียดพระหัตถ์ดำรัสว่า "พวกเธอจงเป็นภิกษุเถิด" อำมาตย์
เหล่านั้นทั้งหมด ทรงไว้ซึ่งบาปและจิวรอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ในขณะนั้นนั่นเอง สมบูรณ์ด้วย
ยากปฏิกิริยามหาเดระพรรษาถึง ๑๐๐ แวงล้อมพระผู้มีพระภาคแล้ว กับบั้งแก่ได้บรรลุพระอรหัต
แล้ว ธรรมคว่ำว่าพระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ว่างคน เป็นกลางที่เดียว เพศนั้น ท่านจึงมิได้
กราบทูลข่าวสาสน์ ทีพระราชาส่งมาแก่พระทศพล พระราชาทรงพระดำริว่า "อำมาตย์ผู้ไปแล้วมิได้

กลับมา และเราก็ได้รับฟังข่าวสาส์น” ได้ส่งอำมาตย์พร้อมบริวาร ๑,๐๐๐ คนไปอีก ๑ ชุดถึงอำมาตย์นั้นไปแล้ว ก็บรรลुพระอรหัตพร้อมกันบริษัท โดยนัยก่อนเหมือนกัน บวชแล้วได้เป็นผู้หนึ่งเดียว พระราชาได้ส่งอำมาตย์ไปถึง ๔ ครั้ง โดยทำนองนี้ บรรดาบรุษอำมาตย์ ๔,๐๐๐ คนนั้น แม้สักคนหนึ่งก็มีไ้กลับมาทูลแก่พระราชาเลยหรือ ไม่ได้ส่งข่าวสาส์นมาเลย ได้บรรลุพระอรหัตบวชเสียทั้งหมด

ครั้งนั้นพระราชาทรงจินตนาการว่า “ใครกันหนอจักทำตามคำสั่งของเราได้สำเร็จ” ทรงมองดูราชพลทั้งหมค ทรงเห็นกาสุทธานำอำมาตย์ เล่ากันว่าท่านอำมาตย์นั้นจักผลประโยชน์พระราชาทุกอย่าง เป็นคนภายใน คู่กันเคยกับพระราชาเป็นอย่างดี เกิดวันเดียวกันเล่นเล่นมาด้วยกันกับพระโพธิสัตว์ หลังจากนั้นพระราชาครัดเรือกาสุทธานำอำมาตย์นั้นมาแล้วครัดว่า “พอกาสุทธานำเราต้องการจะเห็นบุตรของเรา ส่งบรุษไปถึง ๔,๐๐๐ คนแล้ว ก็ไม่มีเลยแม้สักคนเดียวที่จะมาบอกแม่เพียงข่าวสาส์น หนึ่งจะมีอันตราถึงชีวิตเราก็ไม่รู้เลย เวลาที่มีชีวิตอยู่นี้ต้องการจะเห็นบุตรของเรา เขามีความสามารถที่จะแสดงบุตรให้แก่เราได้ไหม” อำมาตย์นั้นกราบทูลว่าสมมติเทพพระเจ้าข้า ข้าพระองค์มีความสามารถ ถ้าหากว่าข้าพระองค์ได้บวช “พอเธอจะบวชก็ตาม ไม่บวชก็ตาม จงแสดงบุตรแก่เราได้” อำมาตย์นั้นทูลรับว่า “พระเจ้าข้า สมมติเทพ” นำเอาข่าวสาส์นของพระราชาไปยังกรุงราชคฤห์ ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาพร้อมด้วยบรุษผู้เป็นบริวาร ๑,๐๐๐ คน ได้บรรลุพระอรหัตบวชด้วยเอตทัคคะอุปสัมปทาแล้ว นับแต่วันที่กาสุทธานำเดระมาแล้ว ผ่านไป ๗-๘ วัน เหมันตกถูกก็ล่วงไปแล้ว วสันตสมัยก็มาถึงกาลดำดิม แผ่นดินก็อากาศไปด้วยดินเขาคิเขียวจี พวกประชาชนก็หว่านข้าวกล้าตามริมทางเดินโดยทั่วไป แแนวไพรมีดอกไม้บานสะพรั่ง ถนนหนทางก็เหมาะแก่การเดินทาง พระกาสุทธานำเดระคิดว่า “เป็นเวลาสมควรแล้วที่จะได้ทำการสังเคราะห์พระญาติของพระทศพลเจ้า” จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าในวันเพ็ญแห่งฝักกุงเมส (เดือน ๔) พรรณนายอภังการเสด็จไปเพื่อประโยชน์คือการเสด็จไปสู่พระนครตะกุดแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ไ้กล่าวคาถาประมาณ ๖๔ คาถาว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัณฑิตหมู่ไม่เชื่อว่าอุมุสลักใบที่สุกผลิกอก
ออกผลแล้ว หมู่ไม้เหล่านั้นเจริญงอกงามแผ่กิ่งก้านไสว ข้าแต่มหาวิระ
นี้เป็นสมัยแห่งพระอังกิรตทั้งหลาย หมู่ไม้สวยงามวิจิตรปราศจากสิ่งรบกวน
มีต้นอ่อนสีแสดชูยอดเป็นปริมณฑลสวยงาม ข้าแต่มหาวิระนี้เป็นสมัย
แห่งพระอังกิรตทั้งหลาย ต้นไม้ทั้งหลาย ผลิกอกมีดอกสะพรั่งเป็นที่น่า

พอใจ มีกลิ่นหอมยังประโชชน์ให้สำเร็จได้ ย่อมเจริญ อสงคามในทิศทั้ง
 ๒ ข้างแคว้นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระอัครสทั้งหลาย ทนไม่อินวิจิตร ผลึก
 ผลออกมาเป็นอนุเปการ บรรเทาเสียแม้กระทั่งความกระหายเล็กน้อยได้
 ในที่ปราศจากอากาศแก่ทิศทั้ง ๒ ข้างแคว้นหาวีระ นี้เป็นสมณแห่งพระ
 อัครสทั้งหลาย ทนไม่ทั้งหลายมีระเบียบวิจิตร มีใบเขียวสะอาด มีลำต้น
 สดงาม แผ่กิ่งก้านสาขาสูงทางนกลงเจริญงอกงามอยู่ทั้ง ๒ ทิศ ข้างแคว
 นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระอัครสทั้งหลาย ทนไม่ทั้งหลายมีผล และใบคอก
 ด้รับการตกแตกอย่างก็เป็นทั้งพักอาศัย ยิ่งเหล่าหมู่สัตว์ที่เมื่อสำจาก
 การเดินทางไกลให้สบายใจ ข้างแคว้นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระอัครสทั้ง
 หลาย เถาวัลย์นานาชนิดมีออกสวยงาม อาศัยคลุมพุ่มไม้อยู่ในป่าปราศจากสิ่ง
 รบกวน ทำเหล่าสัตว์ให้สบายใจเหมือนดวงแก้วมณีฉะนั้น ข้างแคว้นหาวีระ
 นี้เป็นสมณแห่งพระอัครสทั้งหลาย อนึ่งเถาวัลย์ชนิดหนึ่ง เกาะอาศัยอยู่
 ในหมู่ไม้มีประโชชน์สำหรับคู่ชอบใจที่เคี้ยวอยู่ระไรให้เกิดชื่นและมีกลิ่นหอม
 ก็ ข้างแคว้นหาวีระ นี้เป็นสมณแห่งพระอัครสทั้งหลาย นกทั้งหลายมีสี
 ยวนใจมีสีเขียวแก่เป็นต้นเช่นอยู่โดยรอบ ยิ่งหมู่เกาะก็เป็นเครื่องประดับ
 เคียงให้อันดี ข้างแคว้นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระอัครสทั้งหลาย อนึ่ง
 แม่น้ำชื่อมหิ เป็นแหล่งที่พอใจทั้ง ๒ ฝ่าย ปราศจากสิ่งรบกวนมีสีเขียว
 ไหลอยู่ตลอดเวลา มีต้นไม้ออกดอกบานสะพรั่ง มีดอกบัวเป็นเครื่องประดับ
 ข้างแคว้นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระอัครสทั้งหลาย เมล็ดทรายประคองจะ
 สำเร็จด้วยแก้วมุกดาที่จัดแจงไว้ดี มีหินราบสีขาวสูงผลระยับ ส่องทึบ
 ให้สว่างไสวโดยรอบ ข้างแคว้นหาวีระ นี้เป็นสมณแห่งพระอัครสทั้งหลาย
 สถานที่อยู่ซึ่งประดับด้วยกลิ่นดอกไม้ นำพาพอใจ สะอาดเรียบมีสมบัติ
 ปราศจากสิ่งรบกวนเรียบร้อยสวยงาม ข้างแคว้นหาวีระนี้เป็นสมณแห่งพระ
 อัครสทั้งหลาย แนวไพรจัดไว้เป็นอย่างดี ประคองหนึ่งว่าสวนนั้นหวันประดับ
 ด้วยพุ่มไม้สวยงามวิจิตรนานาชนิดส่งกลิ่นหอมนำวันรมย์ ข้างแคว้นหาวีระ
 นี้เป็นสมณแห่งพระอัครสทั้งหลาย สระน้ำวิจิตรสวยงามนำพาใจ จักไว้
 อย่างดี มีบัวงอกและบัวมุดชุก มีน้ำใสเย็นเต็มเปี่ยม ข้างแคว้นหาวีระ

นี้เป็นสมัยแห่งพระอภัยมณีหลาย กลิ่นคอกบัว หอมพลูเจริญใจ อันประกอบด้วยคอกบัวบังกรรนาชานิกบานสะพรั่งยังใจแห่งหมู่บรรชนให้รื่นรมย์แท้ ข้าแค้นหาวิระนี้เป็นสมัยแห่งพระอภัยมณีหลาย ฟุ้งนททิตาชาติ อาศัยเกษรคอกไม้ ซึ่งบานสะพรั่ง เป็นอยู่ ยินดีปราโมทย์อยู่รอบๆ สรรพพร้อมกับคู่ของมัน ข้าแค้นหาวิระนี้เป็นสมัยแห่งพระอภัยมณีหลาย

ฝูงสกุดาทั้งหลาย คาบเอาเกษรจากคอกไม้ที่บ้านแปลงปลั่งก็แล้วบินร่อนไปในที่ต่าง ๆ กูเสื่องร้องอย่างไร้เพราะ กลิ่นคอกไม้ที่หอมจับใจก็ฟุ้งไปทั่วทุกทิศ ข้าแค้นหาวิระ เวลานั้นเป็นเวลาที่ดีของพระองค์ผู้ที่มีพระจิวรรตแปลงปลั่งเผื่อออกจากพระวรกาย อนึ่งภรรยาตัวซิมมันแฉกเสียดัง เดินไปแถบภูเขา สายอุทกาวรีและแม่น้ำทั้งหลายก็ไหลไปดังคลื่น ๆ ข้าแค้นหาวิระ เวลานั้นเป็นเวลาที่ดีของพระองค์ผู้ที่มีพระจิวรรตแปลงปลั่งเผื่อออกจากพระวรกาย อนึ่งภรรยาตัวซิมมันแฉกเสียดัง หนีลงปราศรัยอยู่รอบคอรำแพนทางคองคองไปทั่วทิศ ข้าแค้นหาวิระเวลานี้เป็นเวลาที่ดีของพระองค์ผู้ที่มีพระจิวรรตแปลงปลั่งเผื่อออกจากพระวรกาย ฟุ้งอุราพรุ่งพร้อมด้วยเหล่านางนกกาง ๆ รำแพนอยู่บนยอดเขาค้างร้องประสานเสียงกันอย่างไพเราะจับใจ ข้าแค้นหาวิระ เวลานั้นเป็นเวลาอันควรเสด็จของพระองค์ผู้ที่มีพระจิวรรตแปลงปลั่งเผื่อออกจากพระวรกาย เหล่าที่ราชาธิหลายชนิดเป็นคันทวนกแซกเข้าคองคองด้วยชนบ่อกันสวยสด น้ำรินรมย์ใจ จับอยู่บนยอดเขา แปลงเสียงนั้นแซ่แซ่ ข้าแค้นหาวิระ เวลานั้นเป็นเวลาที่ดีของพระองค์ผู้ที่มีพระจิวรรตแปลงปลั่ง อนึ่งยอดเขาสูงนั้นเล่าก็คาคาซไปด้วยบุปผาชนิดอื่นเบ่งบาน ประกอบด้วยกลิ่นหอมมาชานิก งวงมทั่วทุกหนทุกแห่ง ข้าแค้นหาวิระ เวลานั้นเวลาที่พระองค์ผู้ที่มีพระจิวรรตจะเสด็จไป แม่น้ำทั้งหลายก็มีกลิ่นหอมเพราะการรวมกันแห่งน้ำหลายสาย ไหลไปไม่ซาคสาย เปรียบเสมือนแม่น้ำในสวนสวรรค์ของท้าวสักกะเทวราช ข้าแค้นหาวิระ เวลานั้นสมควรที่พระองค์ผู้ที่มีพระ

รัชสมัยปลั่งปลั่งจะเสด็จไป แม่น้ำทั้งหลาย มีทำนาสวนสองสาม ไหลหลังอยู่
 ตลอดเวลา เป็นที่รมรื่นสถานแห่งนานามฤคบุษยชาติทั้งหลาย ข้าแต่ท่าน
 มหาวีระเวลานี้ควรที่พระองค์ผู้มีพระวชิรมนต์สรวนออกจะเสด็จไป หนึ่ง ที่
 สองข้างแม่น้ำก็มีต้นไม้ซึ่งมีกลิ่นหอมบาน แยม สวยดุจทอง มีดอกเหมือน
 ฤคกแก่งไว้ดูสวยสองสามยิ่งนัก ข้าแต่ท่านมหาวีระ เวลานี้ควรที่พระองค์
 ผู้มีพระวชิรมนต์สรวนออกจะเสด็จไป บำกัศคายาไปค้อยหมู่ไม้บานาพันธุ์ ซึ่ง
 มีกลิ่นหอมและมีสายน้ำหลายหลาก มองดูสวยสดอย่างวิจิตร กล้ายสวน
 นันทวันของจอมสุรินทร์ เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ใจของเหล่ากัพรกตลอด
 เวลา ข้าแต่ท่านมหาวีระ เวลานี้ควรที่พระองค์ผู้มีพระวชิรมนต์จะเสด็จไป ที่
 หนทางนั้นแลมีคามนิคมที่รื่นรมย์ใจมากมาย ซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวน้ำ
 ที่สะอาด ทั้งกับข้าวกับรสอร่อยดี ข้าแต่ท่านมหาวีระ เวลานี้ควรที่พระ-
 องค์ผู้มีพระวชิรมนต์จะเสด็จไปและในรอบทางนั้น หมูชนเป็นอันมากทั้งที่ประ-
 กอบด้วยคุณธรรม มีศรัทธาอันบริสุทธิ์เป็นต้น ทั้งกับบรรณาที่จะได้พบ
 เห็นพระพุทธร่องค์ ข้าแต่ท่านมหาวีระ เวลานี้ควรที่พระองค์ ผู้มีพระวชิรมนต์
 จะเสด็จไป สระโบกขรณีก็ดูสวยสดน่ารื่นรมย์ใจคากายาไปค้อยคอกปทุม
 นานาชนิด ภูมิเคล้ารสซึ่งเกิดจากรากบัวกล้านามแล้วก็นับไป ข้าแต่
 ท่านมหาวีระ เวลานี้ควรที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่ง ภาควินคืนโคยรอบ
 ก็คากายาเต็มไปค้อยคอกมณีซึ่งมีรสสวยกกลั่นลงมาข้าแต่ท่านมหาวีระเวลานี้
 เป็นเวลา ทั้งประทับไปค้อยเหล่าแมลงทับ ซึ่งพากันโฉบเอาละของเกษร
 ที่พระองค์ควรเสด็จไป ที่ข้างทางทั้งสองก็มีป่าภูภาคทั้งองามขึ้นมาสูง
 เหมือนกับว่ามุงไว้ด้วยเครื่องมุงอันวิจิตร ข้าแต่ท่านมหาวีระ เวลานี้ควรที่
 พระองค์จะเสด็จไป บำกัศกอลุมไปค้อยหมอกสีเขียวสวยวิจิตร มีคอกไม้ส่ง
 กลิ่นหอมทั่วทุกหนแห่ง เปียบเสมือนสวนนันทวันในเทวโลก ข้าแต่ท่าน
 มหาวีระ เวลานี้สมควรที่พระองค์จะเสด็จไป ในระยะทางโยชน์หนึ่งๆ ก็มี
 หมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์ด้วยกษัตราหาร ปลูกเรียงรายตลอด มองดูน่าเพลึก
 เพลึกมีหมูคนมาก ข้าแต่ท่านมหาวีระ เวลานี้ควรที่พระองค์จะเสด็จไป

ภายหลังกองใหญ่ และที่พิท มิวเมนต์ มีน้ำกัมพรังพร้อม ทำให้ผู้ที่พิทอาศัย
 ได้มีความสุขอย่างพร้อมสรรพ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ครวที่พระองค์
 จะเสด็จไป สวนและบึงก็ประดับด้วยรั้ว หมู่นไม้ต่าง ๆ ล้วนสวยสดงค
 งามส่งกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่วทุกหนแห่ง น่าเอนอิมใจ ข้าแต่ท่านมหาวิระเวลานี้
 พระองค์จะเสด็จไป สมออื่น ๆ พืชไร้อพ้อเย็น ๆ ทั้งท้องฟ้าก็ปราศจากเมฆ
 หมอก ทั่วทุกทิศสว่างไสวสุขสววย ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ครวที่พระ
 องค์จะเสด็จไป ภูติและเมฆหมอกก็มีได้กับยงหนทาง ผ่านก็ไปรอยประเฉพา
 กลางคืน ท้องฟ้าก็มีแสงพระอาทิตย์เรือง ๆ เอนสบาย เวลานี้สมกวรที่
 พระองค์จะเสด็จไป โขลงช้างข้ามมันที่กักกะนอง ต่างก็กลับมีใจดี วิ่งเล่น
 ไปรอบ ๆ ทักกับโขลงช้างพลายคล้ายหยาหยาข้ามมัน พันดินโคยรอบก็ประดับ
 ด้วยดอกอมดิสวยสดงคณคล้ายหญิงผู้มีสิริงามทำสรรพางค์ ข้าแต่มหาวิระ
 เวลานี้ครวที่พระองค์จะเสด็จไป ผีเสื้อฟุ้งข้างที่ข้ามมัน ซึ่งกนกมัน ต่างก็เปล่ง
 เสียงร้อง เหล่าที่ชาวเขาก็เปล่งเสียงบันลืออย่างไพเราะรอบราวบ้านวารีรมย์
 ใจยิ่งนัก ข้าแต่ท่านมหาวิระเวลานี้สมกวรที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่ง ทน
 ทางทั่วทุกแห่งกว้างขวางใหญ่โต มีเครื่องใช้บริบูรณ์ ครวค้ำเนินไปอย่าง
 ยิ่งสามารถนับกาลสุขให้ทุก ๆ ฤดูกาล ข้าแต่มหาวิระ เวลานี้ครวที่พระองค์
 จะเสด็จไปทั้งราวป่าทั่วทุกแห่ง มีรูปอันวิจิตรงดงามที่เขาคงแคงไว้ เหมือน
 สวนนั้นทวนย้อมให้ความบึกอินดีเกิดขึ้นแก่เหล่านักพรต ข้าแต่มหาวิระ
 เวลานี้ครวที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่งราชธานีอันไค่นามว่า กบิลพัสดุ์ เขา
 ก็ประดับตกแต่งไว้อย่างสวยงามน่าวารีรมย์ใจคล้ายเทพนคร และเหมือน
 นครของชนชาวกรู ข้าแต่มหาวิระ เวลานี้ครวที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่ง
 กบิลพัสดุ์บุรีอันวิจิตรไปด้วยเชิงเทินและบึงคู ประดับด้วยดอกปทุมและ
 ดอกอุบลเขียวที่กำลังแอมบานน่าวารีรมย์ใจยิ่งนัก ข้าแต่มหาวิระ เวลานี้
 ครวที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่งกบิลพัสดุ์บุรีนี้มีบึงปราการสวยงาม มีหน
 ทางเดินสะอาด ประคจว่าเป็นที่อยู่ของหมู่เทพซึ่งมาประชุมพร้อมกัน ข้า
 แต่มหาวิระเวลานี้ครวที่พระองค์จะเสด็จไป ราชบุตรแห่งกากราชประเทศ

ตกแต่งสวยงาม เหมือนเทพบุตรอยู่ในสรวงสวรรค์ ก็อยู่ในเมืองนี้ ข้าแค้น
 มหาวิระ เวลาคงเวลาที่พระองค์จะเสด็จไป พระเจ้าสุทโธทรมหาราช มี
 พระประสงค์จะทอดพระเนตรพระจอมมุนี จึงได้ทรงส่งบุรุษอำมาตย์พร้อม
 ทั้งหมู่พลเป็นอันมาก ไปถึง ๑๐ ครั้ง ข้าแค้นมหาวิระเวลาคงเวลาที่พระองค์
 จะเสด็จไป ท้าวเธอไม่ได้ทอดพระเนตรพระองค์ ผู้เสด็จมา และไม่ได้
 สกัษพระวาจาก็จะทรงโทมนัส ข้าพระองค์ปรารถนาให้พระองค์ได้โปรด
 อนุเคราะห์ที่ท้าวเธอให้ทรงชื่นชมโสมนัสด้วยเถิด ข้าแค้นมหาวิระ เวลาคง
 เวลาที่พระองค์จะเสด็จไป บิดอันนำออกจรรยาก็จะบังเกิดแก่จอมกษัตริย์ เพราะ
 ได้ทักนาพระพุทธรองค์ ข้าแค้นมหาวิระผู้ประเสริฐด้วยคุณ คือจอมมุนี เวลา
 นี้พระองค์ควรจะเสด็จไป ชาวนาโคทว่านพิชโรได้ผลดี เหล่าพ่อค้ากัมมเสาะ
 หาไปสีค่าเป็นข้าวสารขาย เหล่าพ่อค้าทางเรือก็ค้าขายได้กำไรงาม ข้าแค้น
 ทำนมหาวิระ เวลาคงเวลาที่พระองค์จะเสด็จไป บ้าไม้ก็เขียวชอุ่มนำทักนา
 ยิ่งนัก เป็นที่น่าประหลาดใจแก่เหล่าชนผู้ได้พบเห็น เปรียบเสมือนนัยกเขา
 เขียวที่นำวันรมย์ใจ ข้าแค้นทำนมหาวิระ เวลาคงเวลาที่พระองค์จะเสด็จไป
 ท้องฟ้าก็ปราศจากเมฆหมอกกำบังคู่สวยงาม แผ่นดินก็ชุ่มฉ่ำประคัมคก
 แคงไว้ และทั่วทิศก็สว่างไสว ข้าแค้นทำนมหาวิระ เวลาคงเวลาที่พระองค์
 จะเสด็จไป เหล่าคนธรรพ์ วิทยากร กิณนร และกินนรี ต่างพากันบรรเลง
 คณครด้วยเสียงอันไพเราะ เทียวไปโนบ่าอนนำวันรมย์นั้น ข้าแค้นทำนมหา
 วิระ เวลาคงเวลาที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่ง บ้านอันอันภิกษุสงฆ์ผู้มีศบะ
 ปราศจากกิเลสสังเษพ และควรเป็นที่สำเร็จการอยู่จำพรรษาของภิกษุสงฆ์
 ข้าแค้นมหาวิระ เวลาคงเวลาที่พระองค์จะเสด็จไป ทั่วทั้งป่ามีผลไม้ต่าง ๆ
 มากมาย ไม่สกปรกกรุงรัง นำวันรมย์ใจอยู่ตลอดเวลา ย่อมยังบิภิกให้
 เจริญแก่เหล่านักพรต ข้าแค้นทำนมหาวิระ เวลาคงเวลาที่พระองค์จะเสด็จไป
 หนึ่ง หมู่ชนก็อยู่ตามบ้านเมืองตลอดทาง พระองค์เสด็จผ่านไปจะได้ช่วย
 สงเคราะห์แด่สงครวมแก่พวกเขาเหล่านั้นให้ได้รับ ข้าแค้นทำนมหาวิระ เวลา

นี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไปประชุมชนในที่นั้น ต่างก็พากันสมบรูณ์หุ่นสุข มีเครื่องใช้สอย ข้าวน้ำ หนึ่ง ที่นอน ของหอม ระเบียบ และเครื่องลูบไล้ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะได้เสด็จไป และประชาชนในที่นั้นทุกหนทุกแห่ง จะได้มีชัยมีสุข มีความสำเร็จมีโภคทรัพย์มากมาย ด้วยบุญฤทธิ์ของพระองค์ ต่างก็แยกกันอยู่ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไป หนึ่ง ท้องนภาอากาศทั้งสี่นั้นก็แจ่มใสมีสีสวยบริสุทธิ์ ทั้งพระจันทร์ก็ส่องแสงไปทั่วทุกทิศ และคลอคลิ่นก็มีลมพัดโชยอ่อน ๆ พวยเย็นสบาย ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไป ในเวลาพระจันทร์ขึ้นไป หมูชนต่างพากันว่าเวียงอินดี กล่าวชมความสวยของพระจันทร์อยู่กลางลานบ้านของตน พร้อมกับบ้านเชิงเบ็กบ้านกับคนรัก ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไป ท้องฟ้ารุ่งเรืองด้วยวิมานของพระจันทร์ ทั้งแผ่นดินก็มีสีสวยบริสุทธิ์น่ารื่นรมย์ และทั่วทุกทิศก็มีวิมานปรากฏจากเมฆหมอกกับบัง ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไป ทอกลไม้ที่ภาคพื้นดินต้องวิมานของพระจันทร์แล้วก็เบ่งบาน มีกลิ่นหอมรวมกัน แฉ่ฟุ้งกระจายไปโดยรอบ ข้าแต่ท่านมหาวิระ เวลานี้ควรวที่พระองค์จะเสด็จไป ข้าพระองค์มาในที่นี้ด้วยความหวังอันใด ขอความหวังอันนั้นของข้าพระองค์ได้สัมฤทธิ์ผล ขอเนกไม่หนาวไม่ร้อนเกินไป ทั้งภิกษุชาวาก็อุคมาหาได้ไม่ยากนัก ทั้งภาคพื้นดินก็กำลังมีหญ้าเขียวสดดี ข้าแต่พระมหา牟尼 กาลนี้ เป็นสมัยที่พระองค์จักเสด็จไปสู่กบิลพัสดุ์บุรีเพื่อโปรดพระชนกนาถ และพระประยูรญาติเกิด

ล้ากับนั้น พระศาสดาจึงครัดกับพระภิกษุทายีว่า อุทายี เอ๊ย เธอพรรณานาหนทางด้วยเสียงอันไพเราะ อย่างนี้กระไร

พระภิกษุทายีกราบทูลว่า พระเจ้าสุทโธทนะ พระบิดาของพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ส่วนพระมารดาทรงพระนามว่า มายา พวยประสูติพระโพธิสัตว์แล้วก็ทิวงคค ไปบ้นแข็งอยู่ในสวรรค์ เพราะแตกกายทำลายชิ้นไป ส่วนพระนางโคตมี ทำกาสเคลื่อนจากอภักพันแล้ว จักพร้อมพร้อมด้วยการคุมเอ็นเบ้นทิพย์ บ้นแข็งด้วยกำมคุมห้า อันหมู่เวทาคาห้อมล้อม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระ

เจ้าสุทโธทนมหาราชผู้มียศ พระราชาบิดาของพระองค์ มีพระประสงค์จะทอดพระเนตรพระองค์
ขอพระศากย กษัตริย์ผู้ประโชชน์ และเป็นนาคของสัตว์โลกโปรดได้ทำการสงเคราะห์หมู่พระญาติ
ด้วยเถิด

พระศากยเจ้า ผู้มีประโชชน์แก่โลก ได้สดับคำทูลวิงวอนอย่างไรเพราะของท่าน อุทย
คังนัณ จึงทูลว่า อุทย คีแท้ เราจักทำการสงเคราะห์ญาติในกาลบัดนี้

แม้พระผู้มีพระภาคได้ทูลว่า อุทย ถ้าอย่างนั้นเราจงบอกหมู่ภิกษุ พวกเธอจะนำเพ็ญ
กมียัตถ์ พระเถระรับว่า คีแล้ว พระเจ้าข้าแล้วได้บอกหมู่ภิกษุ ก็กราบทูลพระผู้มีพระภาค

ล้ากัณนัณ พระผู้มีพระภาคผู้แวดล้อมด้วยพระขีณาตพสองหมื่นรูปทั้งสิ้น คือ กุลบุตรชาว
อังกะและมคธ จำนวนหนึ่งหมื่นรูป และของชาวกรุงกบิลพัสดุ์อีกจำนวนหนึ่งหมื่นรูป เสด็จออก
จากกรุงราชคฤห์ เสด็จไปได้หนึ่งโยชน์ทุก ๆ วัน ระยะทางจากกรุงราชคฤห์ ถึงกรุงกบิลพัสดุ์
ห่างกัน ๖๐ โยชน์ พระผู้มีพระภาค พระองค์มิได้เสด็จพระราชดำเนินอย่างรีบด่วนนัก เมื่อพระผู้มี
พระภาคเสด็จพระราชดำเนินไปได้ ๑ โยชน์ พระกาสุทยเถระ ได้ชำระสระของถนนแล้วคิดว่า เรา
จักกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินว่า พระผู้มีพระภาคเสด็จออกแล้ว จึงเหาะไปปรากฏอยู่ที่พระราชวังของ
พระเจ้าสุทโธทนะ พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระเถระแล้วทรงจำได้ ทรงพอพระทัยยิ่ง ได้มีนงค์
พระเถระให้รับนินนคัลลิก วัณสังฆราชบุรุษนำมกรบรรจุโภชนะที่มีรสเลิศต่าง ๆ ที่จัดไว้สำหรับ
พระพุทธรองค์ ถวายแล้วพระเถระได้ลุกจากที่นั่ง แสดงอาการไป พระราชาทูลว่า นินนคัลลิก
ก่อนเถิดลูก พระเถระถวายพระพรว่า มหาบพิตร อาคมภาพจักไปจนถึงที่สำนักพระคาสก พระราชา
ทูลถามว่า ก็พระคาสกประทับอยู่ที่ไหนลูก พระเถระถวายพระพรว่า มหาบพิตร พระคาสกพร้อม
ด้วยภิกษุจำนวนสองหมื่นรูป กำลังเสด็จมาเยี่ยมพระองค์ พระราชาทูลถามว่า พระคาสกเสด็จมา
ไกลเท่าไรแล้วลูก พระเถระถวายพระพรว่า ได้ ๑ โยชน์แล้ว มหาบพิตร พระราชาทรงก็พระทัย
ทูลว่า ขอพระคุณเจ้าโปรดนำมิดชบาตถวายแก่พระคาสกทราบเท่าที่บุตรของโยมยังไม่ถึงนครนี้
พระเถระได้รับนินนคัลลิกแล้ว พระราชาทรงเลื่อมใสพระเถระ วัณสังฆราชบุรุษนำมกรบรรจุ
ด้วยโภชนะอย่างเลิศจนเต็ม ทูลว่า ขอพระคุณเจ้าโปรดถวายแก่พระศากย แล้วได้วางมกรใน
มือพระเถระ เมื่อชนทั้งปวงกำลังมองดู พระเถระได้โยนบาตรไปในอากาศ ตนเองก็เหาะไป นำ
บาตรวางไว้แทบพระบาทพระคาสก พระคาสกได้เสวยพระกระยาหารจากบาตรนั้นแล้ว พระเถระ
นำมิดชบาตของพระราชาวาถวายพระคาสก โยชอุบายนี้ แม้พระคาสกได้เสวยมิดชบาตของพระ

ราชานันท์และ ในระหว่างการเดินทาง ฝ่ายพระเถระกระทำภักทิจเสร็จแล้ว ได้ทำราชตระกูลทั้ง
 สัน ซึ่งยังไม่ทันได้เห็นพระศาสนาให้เกิดความเลื่อมใสในพระศาสนาด้วยธรรมดาที่สรรเสริญพระ-
 พุทธคุณทุก ๆ วัน และเพราะเหตุนี้ที่เกี่ยว พระผู้มีพระภาคจึงได้สถาปนาพระภิกษุอาสน์ไว้ใน
 ตำแหน่งเอกที่ชื่อว่า ภิกษุทั้งหลาย บวรศาสนากองเราผู้ซึ่งตระกูลให้เลื่อมใส พระภิกษุอาสน์เป็น
 ผู้เล็กกว่าใคร และพระผู้มีพระภาคได้เสด็จพระราชดำเนินตามสบาย พอล่วงได้ ๒ เดือนเท่านั้นก็
 ถึงกรุงกบิลพัสดุ์

ฝ่ายเจ้ากาละ ก็พากันประชุม ค่ายทรงคำไว้ว่า พวกเราจักได้เห็นพระญาติผู้ประเสริฐ
 ของพวกเรา ในเมื่อพระผู้มีพระภาคยังเสด็จไม่ถึงเลย พากันแสวงหาสถานที่ประทับของพระผู้มี
 พระภาค ต่างก็กำหนดว่า อารามของเจ้าสักกะนิโครธ นารีนรมย์ กระทำวิธีการชำระทุกอย่างใน
 สถานที่นั้น มีพระหัตถ์ถือของหอมและดอกไม้เป็นอาทิ กระทำการต้อนรับ พากันส่งพระราชโอรส
 และพระราชธิดา ซึ่งอยู่ในวัยรุ่น ประดับประกาศด้วยเครื่องประดับทุกชนิดไปก่อน ในลำดับนั้นพวก
 เจ้ากาละ เสด็จปะปนกันไปกับพระราชโอรสและพระราชธิดา บุชาพระผู้มีพระภาคด้วยเครื่องสัก-
 ภาระ มีดอกไม้และของหอม เป็นอาทิ ให้พระราชโอรสและพระราชธิดายืนข้างหน้า พากันมา
 นิโครธาราม แม้พระผู้มีพระภาคอันพระชิวาเสพจำนวน ๒ ห่มนรูป แวคล้ายเหมือนพระอาทิตย์
 ทอแสงอ่อน ยิ่งทอแสงใสให้สว่างไสวด้วยพระรัศมีกัมพิณ เหมือนจะราวครุฑที่พระนิโครธาราม
 ด้วยสายน้ำทองเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ ที่แวคล้ายด้วยหมู่แก้ว สองสว่างด้วยฉัพพรรณรังสีที่
 เก้นซัด เหมือนพระยาหงส์ทอง แวคล้ายด้วยหมู่หงส์ เหมือนพระยาไกรสรสีหราช แวคล้ายด้วย
 หมู่สัตว์กุ่มบถ เหมือนพระเจ้าจอมจักรพรรดิ แวคล้ายด้วยหมู่สุวรรณ ๔ เหล่า เหมือนท้าวสักกะ
 เทวราช แวคล้ายด้วยหมู่เทพบุตร และเหมือนท้าวมหาพรหม แวคล้ายด้วยหมู่พรหม ฉะนั้นได้
 เสด็จเข้าไปในนิโครธาราม เมื่อพระผู้มีพระภาค เสด็จเข้าไปแล้วได้ประทับนั่งบนพุทธอาสน์อัน
 เลอเลิศซึ่งทางราชวงศ์กแก่ไว้ ทอดพระเนตรบริษัทั้งสัน ด้วยพระเนตรอันคงาม ด้วยความ
 แจ่มใส ๕ อย่าง เหมือนรวงผึ้งทั้งคงามด้วยสี ๕ อย่าง เพราะการไปอยู่ไปแห่งภทรคอกบัวแดงที่
 บานท่ามกลางบัวจะนั้น แม้หมู่ภิกษุทั้ง ๗ อาสนะที่ถึงแก่คนคามลำดับ กษัตริย์กาละ มีชาติมานะ
 คือมีความถือตัวอย่างมาก เพราะฉะนั้น จึงพากันคำไว้ว่า พระสิทธัตถะกุมารอ่อนกว่าพวกเรา เป็น
 เพียงน้องชาย หลาน บุตร และนาคา ของพวกเราเท่านั้น จึงได้ศรีกับพระราชกุมารที่เฝ้าไว้
 ว่า พวกเราจงไหว้พระผู้มีพระภาค พวกเราจักนั่งข้างหลังพวกเขา เมื่อพระราชกุมารเหล่านั้นพา

กันด้วยบังคม พระผู้มีพระภาคประทับนั่งแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงทอดพระเนตรอริยาคัยของ
 เหล่าเจ้าศากยะแล้ว ทรงดำริว่า พระญาติแม่เหล่านี้ ไม่ยอมให้ไว้เรา เพราะถือว่าคนแก่แล้วแล้ว
 พวกเขาไม่มีความศิกเลย ว่า ชนชื่อว่าพระพุทธรเจ้าเป็นเช่นไร กำลังพระพุทธรเจ้าเป็นเช่นไร ชน
 ชื่อว่าพระพุทธรเจ้าเป็นเช่นนี้ กำลังพระพุทธรเจ้าเป็นเช่นนี้ เขาเดิกรวมเมื่อจะแสดงกำลังพระพุทธรเจ้า
 ของตน และพึงกระทำปฏิหาริย์ พึงเนรมิตทั้งจกรมซึ่งทำด้วยวิเศษทุกอย่าง กว้าง ๑ หมื่นจักกวาด
 ในอากาศ เมื่อทำการจกรม พึงแลอริยาคัยของมหาชน แล้วจึงแสดงธรรม ๗ สถานทีนั้น

เพราะเหตุนี้ เพื่อแสดงความปรีวิคกำลังฤทธิ์ พระสังกัศการยจึงกล่าวคาถา ๓ คาถา
 ไว้ในพุทธวงศ์สหทานว่า

เหล่าเทวดาและมนุษย์ ย่อมไม่รู้เลยว่า พระบัญญัติพละ ของพระ
 ผู้มีพระภาค เป็นเช่นไร พระพุทธรพละของพระผู้มีพระภาคผู้เกิดกุดชาวโลก
 เป็นเช่นไร พระพุทธรเจ้า พระองค์นั้นผู้เป็นยอดแห่งนระ เป็นเช่นไร

เหล่าเทวดาและมนุษย์ ย่อมไม่รู้เลยว่า พระพุทธรเจ้าผู้เป็นยอด
 แห่งนระพระองค์เป็นเช่นไร พระอิทธิพล และพระบัญญัติพละเป็นเช่นไร
 พระพุทธรพละของพระผู้มีพระภาคผู้เกิดกุด ชาวโลก เป็นเช่นไร

เหล่าเทวดาและมนุษย์ย่อมไม่รู้เลยว่า พระพุทธรเจ้า พระองค์ผู้ยอด
 เยี่ยมกว่านระนี้ เป็นเช่นไร พระอิทธิพล และบัญญัติพละ เป็นเช่นไร
 พระพุทธรพละของพระผู้มีพระภาค ผู้เกิดกุดชาวโลก เป็นเช่นไร

เอาเถอ เราจักแสดง พระพุทธรพละอันยอดเยี่ยม จักเนรมิตที่
 จกรมอันทำด้วยวิเศษท่ามกลางนภาภท

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงดำริเช่นนี้เท่านั้น เหล่าเทวดาชั้นภุมมะเป็นต้น ผู้อยู่ในหมื่น-
 จักกวาด ได้ซึ่งธการชนพร้อมกันด้วยดวงใจอันเบิกบาน เหล่าเทวดาชั้นอากาศผู้รู้อะ เมื่อสดับเสียง
 ของภุมมภูฏเทวดา ก็ได้ซึ่งธการด้วยดวงใจอันเบิกบานก็เข้ามาที่เหล่าเทวดาชั้นนัทพลาหทะ ต่อมา
 ก็เหล่าเทวดาชั้นอุตพลาหทะ ต่อมาก็เทวดาชั้นนิวัสสะพลาหทะ ต่อมาก็ที่วามหาราซทั้ง ๔ พระองค์
 ต่อมาชั้นดาวดึงส์ ต่อมาชั้นยามา ต่อมาชั้นคัสติ ต่อมาชั้นนิมมานรติ ต่อมาชั้นปรินิมมิทวสวัตติ
 ต่อมาชั้นพรหมปรวิตธชา ต่อมาชั้นพรหมปุโรหิตา ต่อมาชั้นนพพรหมมา ต่อมาชั้นปริตคภา
 ต่อมาชั้นอัปภมาเดภา ต่อมาชั้นอภัสตรา ต่อมาชั้นปริตคสุภา ต่อมาชั้นอัปภมาเดสุภา ต่อมาชั้น

ตฤกษิตเหา ต่อมารัชนเวทปัสละ ต่อมารัชนเวทิวา ต่อมารัชนเวทิปา ต่อมารัชนเวทิสตา ต่อมารัชนเวทิสตี
 ต่อมารัชนเวทิสทิวา เทวคาได้รื้อสร้างการด้วยดวงใจอันเบิกบานเช่นเดียวกัน เว้นแต่สยัญญูภพและอรูป
 พรหมเหล่าเทวคา มนุษย์ และภพนาค เป็นต้น ผู้ถึงกระแสนวมได้ทำเสียงให้ร้องและร้องสร้างการ
 ด้วยดวงใจอันเบิกบานที่สุด

เพราะเหตุนี้ในพุทธช่วงต้นท่าน พระสังกัตติกาจารย์จึงกล่าวว่า

เหล่าเทวคาชั้นภุมมา ท้าวมหาราชทั้ง ๔ พระองค์ ชั้นดาวดึงส์
 ชั้นยามา ชั้นคฤติ ชั้นนิมมณารที ชั้นปรมนิมมควสวัตที และชั้นพรหม
 กายิกา ต่างพากันวันเวียงบันเทิง ได้ทำการให้ร้องก้องซัย

ลำดับนี้พระกาสตา เสด็จเข้าโศทกสถิตสมาบัติทันทีแล้วทรงอธิษฐานว่า ทิวทัศน์
 จักรวาลนี้บังเกิดเป็นแสงสว่าง เพราะพระคำวิธิษฐานนี้จึงได้เกิดมีแสงสว่างทั้งแผ่นดินแผ่นดิน จน
 ถึงชั้นอนันตภูภพ

เพราะเหตุนี้ พระสังกัตติกาจารย์จึงกล่าวว่าพื้นปฐพี และเทวโลกได้เกิดมีแสงสว่าง
 โลกนี้ตริภุคร์กซึ่งหนามาก ก็ได้เบื่อกษยแล้ว และกาลนั้นความมืดมิดได้ถูกกำจัดแล้ว เพราะได้เห็น
 ปาฏิหาริย์อันอัศจรรย์นี้ เหล่าเทพคาผู้อยู่ในอากาศ อมนุษย์ในโลกนี้ตริภุคร์ก คนธรรพ์ มนุษย์
 และเหล่าราชสย ได้เกิดการมองเห็นกัน ทั้งในโลกนี้ โลกหน้า ตลอดจนเบื้องล่าง เบื้องบน เบื้องขวาง
 และแผ่ไปโดยรอบ

ที่นี้พระผู้มีพระภาค ทรงกระทำกรแผ่แสงสว่างไปในพื้นจักรวาล ทรงเข้าจตุคคณาน
 มียัญญูเป็นบาท ทรงออกจากจตุคคณานนั้นแล้ว จึงทรงเหาะไปด้วยพระคำวิธิษฐานนั้น
 แล้วทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ท่ามกลางบริษัทหมู่ใหญ่ประกอบด้วยเหล่าเทวคาและมนุษย์ เปรียบ
 ประดุจจะไปรุดพ้นจากพระบาทลงบนศีรษะของเขเหล่านั้น ฉะนั้น

คำถามว่า "ญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระศาสดาคือเป็นไฉน"

คำตอบว่า "ข้อให้พวยพุ่งออกจากเบื้องบนพระวรกาย เบื้องล่างพระวรกายสายธารไหล
 ออกมา ข้อให้พวยพุ่งออกจากเบื้องล่างพระวรกาย สายน้ำไหลออกจากเบื้องบนพระวรกาย ข้อให้
 พวยพุ่งออกจากเบื้องหน้าพระวรกาย สายน้ำไหลออกจากเบื้องหลังพระวรกาย ข้อให้พวยพุ่งออกจาก
 เบื้องหลังพระวรกาย สายน้ำไหลออกจากเบื้องหน้าพระวรกาย ข้อให้พวยพุ่งออกจากพระเนตรข้าง
 ขวา สายน้ำไหลออกจากพระเนตรข้างซ้าย ข้อให้พวยพุ่งออกจากพระเนตรข้างซ้าย สายน้ำไหลออก

จากพระเนตรข้างขวา ท่อไฟพวยพุ่งออกจากช่องพระกรรณข้างขวา สายน้ำไหลออกจากช่องพระกรรณข้างซ้าย ท่อไฟพวยพุ่งออกจากช่องพระกรรณข้างซ้าย สายน้ำไหลออกจากช่องพระกรรณข้างขวา ท่อไฟพวยพุ่งออกจากพระบาทข้างขวา สายน้ำไหลออกจากพระบาทข้างซ้าย ท่อไฟพวยพุ่งออกจากพระบาทข้างซ้าย สายน้ำไหลออกจากพระบาทข้างขวา ท่อไฟพวยพุ่งออกจากช่องพระองค์เล็ก สายน้ำไหลออกจากช่องพระองค์เล็ก ท่อไฟพวยพุ่งออกจากพระโลมาซุมหนึ่ง ๆ สายน้ำไหลออกจากพระโลมาเส้นหนึ่ง ๆ ท่อไฟและสายน้ำไหลออกมามีสี ๖ สี คือ สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีเหลือง และสีเลือดประภักดิ์ พระผู้มีพระภาคเสด็จจรงกรม พระพุทธรูปมิต ย่อมยืน หรือนั่ง หรือนอน พระผู้มีพระภาคประทับยืน พระพุทธรูปมิต ย่อมจรงกรม หรือนั่ง หรือนอน พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง พระพุทธรูปมิต ย่อมจรงกรม ยืน หรือนอน พระผู้มีพระภาคประทับไสยาสน์ พระพุทธรูปมิต ย่อมจรงกรม ยืน หรือนั่ง พระผู้มีพระภาค ทรงจรงกรมประทับนั่ง หรือทรงไสยาสน์ พระพุทธรูปมิต ย่อมยืน พระผู้มีพระภาคทรงจรงกรมประทับยืน หรือทรงไสยาสน์ พระพุทธรูปมิต ย่อมประทับนั่ง พระผู้มีพระภาคประทับยืน ประทับนั่ง หรือทรงจรงกรม พระพุทธรูปมิตไสยาสน์ นี้เป็นญาณในยอมปฏิหาริย์ของพระคณาจารย์

อนึ่ง ท่อไฟพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องบนด้วยอำนาจเอกโชภสถิตสมบัติของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ท่อไฟไหลออกจากพระวรกายเบื้องล่าง ด้วยอำนาจอาโปกสถิตสมบัติ ท่อไฟพุ่งออกจากสถานที่ สายน้ำไหลออกอีก สายน้ำไหลออกจากสถานที่ ท่อไฟพุ่งออกอีก แม้ในเวลาที่เหลือก็อันเหมือนกัน บรรดาท่อไฟ และสายน้ำ ๒ อย่างนี้ ท่อไฟมิได้ผสมด้วยสายน้ำเลย ถึงสายน้ำก็มีได้ผสมด้วยท่อไฟเลย บรรดาวิภักดิ์เหมือนกัน วิภักดิ์สายที่ ๒ ได้แก่ช่างออกในขณะที่วิภักดิ์ สายที่ ๑ แผลช่างไป เหมือนนัยแรก และไม่มีความเป็นไปของจิต ๒ ทวง ในขณะที่เดียวกันเลย เพราะพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายมีความเคลื่อนไหวว่องคึกฉิวว่อง และเพราะพระองค์ชำนาญด้วยอาการ ๕ อย่าง วิภักดิ์เหล่านั้นจึงแผลช่างออกไป เหมือนในขณะที่เดียวกันจะนั้น ก็การรำพึง การปริกรรม และการอธิษฐาน แห่งพระวิภักดิ์นั้นได้เป็นไปทีละครั้ง เพื่อให้เป็นวิภักดิ์สีเขียว พระผู้มีพระภาคก็เสด็จเข้าสถิตสีเหลือง เพื่อจะให้เป็นวิภักดิ์สีเหลือง เป็นคัมภ์ พระผู้มีพระภาคก็เสด็จเข้าบิณฑกสถิต เป็นคัมภ์

เมื่อพระผู้มีพระภาค กำลังแสดงยมกปฏิหาริย์อย่างนี้หมื่นจักรวาลทั้งสิ้น ได้เป็นเหมือนเวลาที่ได้ถูกแกงแล้ว เพราะเหตุนี้ พระสังกตกาจารย์จึงกล่าวว่า พระศาสดาผู้เป็นเอกศรูปผู้ประเสริฐยิ่ง ผู้เป็นหนักแน่นน่าตั้งส่อนอย่างยอด ผู้หนักแน่นและมนุษย์บูชาแล้ว ผู้มีอำนาจมาก ผู้บุญอุบลกษณะ ๑๐๐ อย่างได้ทรงแสดงปฏิหาริย์อันน่าอัศจรรย์

ที่นั่น พระศาสดาทรงแสดงอภิปฎิหาริย์บนอากาศ ทรงตรวจความระจิกของมหาชน ประสงค์จะแสดงธรรมสมควรแก่ธรรมาศัยของเขา จึงทรงเนรมิตที่จักรกรม ทำด้วยรัตนทุกอย่าง กว้างเท่าพื้นจักรวาลในอากาศ ก็พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงเนรมิตสถานที่จักรกรม ได้ทรงเนรมิตสถานที่จักรกรมรอบด้านขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันออก

เพราะเหตุนี้ พระสังคคิกการยจึงกล่าวว่าในคราวนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้เป็นยอดคนระ ผู้เป็นจอมชาวโลก มีฤทธิ์ และมีอนุศาสน์เทศนาอย่างน่าอัศจรรย์ ถูกพระกาสุทัยเระ ผู้มีจักขุทองเชื่องแล้ว ทรงยินยอมเนรมิตสถานที่จักรกรมเพียบพร้อมด้วยรัตนทุกอย่าง

พระผู้มีพระภาค ผู้ชำนาญในปฎิหาริย์ ผู้เป็นจอมชาวโลกทรงเนรมิตสถานที่จักรกรมแล้วด้วยรัตนทุกอย่าง สำเร็จแล้ว

พระผู้มีพระภาค ทรงเนรมิตเสาศันหลายอันที่ยอดภูเขาสิเนรุ ณ ที่พื้นโลกธาตุ ทรงแสดงที่จักรกรม ซึ่งสำเร็จด้วยรัตนะ

พระอินทร์เจ้าทรงเนรมิตที่จักรกรมทั่วพื้นจักรวาล มหาชนต่างพากันแลดูที่จักรกรม ทำด้วยรัตนและทองคำ

พระผู้มีพระภาคทรงเนรมิต แผ่นกระดานทองคำอันราบเรียบมีสระบริบบริบทั่วทุกแผ่น ประดับประคาคด้วยแก้วมณีและแก้วมุกดา พระองค์ทรงบันดาลให้ทั่วทุกทิศสว่างไสวประจักษ์วิมมัง ๑๐๐ วัคมี พวยพุ่งขึ้น ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคผู้เป็นจอมปราษฎ์ ประกอบด้วยพระมหาบุริสตัษณะ ๓๒ ประการ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ผู้ข้ามกิเลสทุกอย่างได้ใช้ชีช่วงอยู่บนสถานที่จักรกรมนี้แล้ว เสด็จจักรกรมไปมาอยู่ที่นี่แล

สมากนพวกดาวทุกหมู่เหล่า ต่างพากันไประยคองมณฑลชาติพิย คอกปทุมพิย และคอกปาวีฉัตร ไว้บนที่จักรกรม

เทวดาทั่วพื้นจักรวาลต่างพากันปราโมทย์รื่นเริงบันเทิง ร่วมกันแลดู นมัสการนอบน้อม พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น

เหล่าเทพชั้นดาวคังส์ ชั้นยามา ชั้นสุสิค ชั้นนิมมานรติ ชั้นปวิณนิมิกวสวัคคิ พากันมีจิตเบิกบาน มีใจดี พากันแลดู พระโลกนาถ

เหล่าเทวดาคนธรรพ มนุษย์ ยักษ์ นาค ครุฑ และกินนร พากันแลดูพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น ผู้อนุเคราะห์ประโชนในสุขค่อชาวโลก เปรียบเหมือนเมองคุมณฑลพระจันทร์ ซึ่งลอยเด่นในอากาศ ฉะนั้น

พรหมชั้นอาภัสสรา ชั้นสุภกัณหา ชั้นเวทฬัปลา และชั้นอภินิฐา ผู้มีผ้านุ่งหม้ออันชาว
 บวิสุทธิ์ ต่างพากันยื่นประคองอัญชติ โปรยปรายคอกมณฑลชาติพิชย์ ซึ่งมีสี ๕ สี อันแจ๋อด้วยจุกแห่ง
 ไม้อันทนมอม และคราวนั้น ชายแผ่นผ้าได้โบกสะบัดในท้องฟ้าเหมือนกับจะพูดว่า โอ! พระชิน-
 พุทธเจ้า ผู้อนุเคราะห์ประโชชน์สุขต่อชาวโลก พระองค์เป็นครู เป็นธงชัย เป็นที่พิทักษ์ เป็นที่พึ่ง
 เป็นประทีป และเป็นยอดแห่งประทีปของเหล่าสัตว์ เปรียบเหมือนประสาธน์เป็นที่พึ่งของหมู่สัตว์
 ฉะนั้น

เหล่าเทพทั่วหมื่นโลกธาตุ ผู้มีฤทธิ์มาก ต่างพากันชื่นชมบันเทิงใจ แวดล้อม
 นมัสการพระองค์

หมู่เทพต่างมีจิตใจโสมนัส แลศพระผู้มีพระภาค ผู้องอาจกว่าระ พระองค์นั้น แล้ว
 บูชาด้วยดอกไม้มีสี ๕ สี ด้วยการคิดว่า โอ! เทือกจักรวาลในโลก การชนพองสองเกล้าได้มีแล้ว
 การชนพองสองเกล้าอันนำอัครวรัย เช่นนี้ไม่เคยมีมาก่อนเลย

เหล่าเทวดาผู้สถิตอยู่ ณ ภพของกน ๆ ต่างพากันหัวเราะว่า เรืองใหญ่หลวง เพราะเห็นเทกุ
 อัครวรัยในนภากาศ

อากาศวิภูเทวตา และภุมมวิภูเทวตา ผู้สถิตอยู่ ณ พื้นแผ่นดิน ต่างพากันโสมนัสบันเทิง
 กระทำอัญชติ นมัสการพระผู้มีพระภาค

นาคเหล่าโคมิชยอิน มีบุญ มีฤทธิ์มาก นาคเหล่านั้นต่างพากันชื่นชมนมัสการ บูชา
 พระผู้มีพระภาคผู้เป็นยอดแห่งระ

การขบวรังคนครี ก็ดำเนินไปในท้องฟ้าที่ไว้เมฆหมอก ฮ้วยระส่วนผิวหนังของเหล่า
 เทวตาและมนุษย์ ก็ปลั่งปลั่ง เพราะได้เห็นเหตุนำอัครวรัยในท้องฟ้า

เพราะเห็นเหตุอัครวรัยในท้องฟ้าคราวนั้น สังข์ บัณเฑาะว์ ตลอดจนเครื่องประโคม
 คนครี ก็ได้บรรเลงขึ้นเองในท้องฟ้า

ทวยเทพและมนุษย์ได้สลับเสียงคนครีเหล่านั้นแล้ว ต่างพากันเกิดปีติว่า วันนั้นพวกเรา
 ได้เกิดชนพองสองเกล้าแล้วหนอ! ได้รับประโยชน์และความสำเร็จอย่างแน่นอน ถึงคราวของพวก
 เรแล้ว โอ! พระพุทธเจ้า

ทวยเทพและมนุษย์เมื่อกล่าวว่า พุทโร พุทโร ต่างก็พากันยื่นประคองอัญชติ เสียง
 สาธุการ และเสียงโฮโห้ร้องก็ได้ดำเนินไป และหมู่สัตว์ผู้ประคับประคองอำภรณ์หลายชนิด ต่าง
 พากันกระทำอัญชติต่อพระผู้มีพระภาค

เหล่าคนธรรพ์ ได้พากันประโคมดนตรี ขับร้องและพ้อนว่า ไปร่ตอกไม้ ๕ ชนิด และคอยมณฑาทิพย์ ซึ่งเจือด้วยจุกเงินทั้งแฉ่ง

ข้าแต่พระมหาวีระ เปรียบเหมือนลักษณะแองจักร ที่พระบาทสองข้างของพระองค์ อันกุดกรวมคกแก่ให้เป็นธงชัย ธงแผ่นผ้าคล้ายแก้ววิเชียร และรูปขอเหล็กอันกลม พระผู้มีพระภาคผู้ไม่มีใครเทียบได้ด้วยพระรูป คือ สมภาณี และปัญญา ผู้ไม่มีใครเทียบได้ด้วยวิมุตติ ทรงมีธรรมจักรให้หมุนไป พระกำลังของพระองค์คามปกติ เปรียบได้กับกำลังข้างถึง ๑๐ เชือก เมื่อพระองค์ทรงให้ล้อจักรคือธรรมหมุนไป พระองค์ก็หาใครเทียบไม่ได้ ด้วยกำลังคือพระฤทธิ์ ฉันทะ บุคคลควรนมัสการ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้เป็นนพมาณี ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ผู้เป็นที่พึ่งของชาวโลก ผู้ประกอบด้วยพระคุณทุกอย่าง ผู้เข้าถึงส่วนแห่งพระคุณทุกอย่าง พระองค์ย่อมควร การอภิวัต การชมเชย การกราบไหว้ การสรรเสริญ การนมัสการ และการบูชาทุกอย่าง ฉะนั้น ข้าแต่ท่านมหาวีระ ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งผู้ควรการกราบไหว้ ย่อมควรซึ่งการกราบไหว้ ผู้ประเสริฐกว่า ชน เหล่านั้นทั้งหมด เช่นกับพระองค์ ย่อมไม่มีเลย

ครั้งนั้นแล เมื่อพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น แสดงยมกปาฏิหาริย์เนรมิตที่จักรมแล้วเสด็จจกรมบนสถานที่จักรมแก้วนั้น ท่านพระสารีบุตร กับพระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป กำลังอยู่บนภูเขาชิลชฎกฏใกล้กรุงราชคฤห์

ทันนั้น พระเถระ เมื่อแลดูพระผู้มีพระภาค ได้เห็นพระองค์กำลังเสด็จจกรม บนสถานที่จักรมที่สำเร็จด้วยวิริยะในอากาศ ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ จึงคิดว่าอย่างกระนั้นเลย เราจักเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาค ทูลขอการแสดงพระพุทธรังค์ ซึ่งประกาศพระคุณของพระพุทธเจ้าดังนี้แล้ว ท่านเองก็ร่วมประชุมพระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ผู้มีกำลังสมบูรณ์

ด้วยเหตุนี้ พระสังกัทธิกาจารย์ จึงกล่าวว่า พระสารีบุตรเถระผู้มีปัญญามาก ฉลาดทางสมาธิ และฉานอื่นอยู่บนภูเขาชิลชฎกฏ นั้นเอง แลดูพระผู้มีพระภาค ผู้เป็นจอมแห่งชาวโลก เปรียบเหมือน แลดูไม้สาละที่เบ่งบานดีแล้วเหมือนแลดูพระจันทร์ ที่ลอยเด่นอยู่ในท้องฟ้า ฉะนั้น พระเถระสารีบุตร แลดูพระผู้มีพระภาคผู้เป็นจอมแห่งพระอาทิตย์ในเวลาเที่ยงวันฉะนั้น พระสารีบุตรแลดูพระผู้มีพระภาค ผู้เป็นจอมแห่งชาวโลก ผู้เป็นนักปราชญ์ มีพระวัคมีแผ่ขานไปประมาณ ๑๐๐ เหมือนแลดูต้นกาคะทิงที่มีกิ่งกแบ่งบาน และเหมือน แลดูพระอาทิตย์ขึ้นทอแสงเรือง ๆ ฉะนั้น

ท่านพระสารีบุตร นิมนต์พระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ผู้เป็นพระอรหันต์ไว้มณฑล ให้ประชุมกัน ในขณะนั้น ค่ายำพุกว่า พระภคศาได้แสดงปฏิหาริย์ที่ทำให้ชาวโลกเสื่อมใสแล้ว พวกเราต้องพากันไปในสถานที่นั้น แล้วถวายบังคมพระชินเจ้า มาเถิด เราทั้งหมดจักพากันไปทูลถามพระชินเจ้า เมื่อพระชินเจ้า ผู้เป็นจอมชาวโลกแล้ว จักบรรเทาความสงสัยเสียได้

พระอรหันต์จำนวน ๕๐๐ รูป ผู้สำรวมอินทรีย์ มีปัญญาเฉลียวฉลาดค้อนรับ พระเถระว่า "ดีแล้ว" ต่างพากันถือบาตรและจีวรของตน รีบดำเนินไปทันที

พระสารีบุตรผู้มีปัญญามาก ผู้ฝึกตนอย่างเยี่ยม ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พร้อมกับพระชีนาสพ จำนวน ๕๐๐ รูป ผู้ไว้มณฑล ผู้ฝึกตนมาอย่างดี

พระสารีบุตร ผู้อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมเป็นคณะใหญ่ ได้ให้หมู่เวทสาพาภักนประชุมแล้วได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นด้วยอิทธิฤทธิ์

พระภิกษุชีนาสพเหล่านั้น เว้นจากการโง่และจาม มีความเคารพยำเกรงเข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้วได้แลดูพระสมัญญ์ผู้เป็นจอมชาวโลก เป็นนักปราชญ์ ผู้เพาะอยู่ในท้องฟ้า เหมือนแลดูพระจันทร์ ที่ลอยเด่นอยู่ในท้องฟ้า เหมือนแลดูคันธกาศที่ ที่มีคอกบานสะพรั่ง เหมือนแลดูสายฟ้าในท้องฟ้า ฉะนั้น และเหมือนแลดูพระอาทิตย์ในเวลาเที่ยงวันฉนั้น

พระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ทั้งสิ้น ต่างพากันประคองอัญชลี ยินดีปราโมทย์เฝ้าพระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมชาวโลก เหมือนแลดูห้วงน้ำที่ใสแจ้ว และเหมือนแลดูคอกปทุมที่บ้านแล้วฉนั้น ต่างพากันนมอบนมัสการ ที่พระลักษณะงกจักรของพระภคศา พระสารีบุตรผู้มีปัญญามาก เช่นกับลูกเกาทัณฑ์อันแหลมคมที่บุคคลซัดไปในอากาศผู้ฉลาดในสมาริธนาน ได้เข้าไปเฝ้าพระโลกนาถแล้ว

ที่นั้น ท่านพระสารีบุตร ได้แลดูพระผู้มีพระภาค ผู้แวดล้อมด้วยจำนวนหมู่เวทสาประมาณ ๑๐,๐๐๐ องค์ กำลังจงกรมด้วยพุทธลีลา อันหาที่เปรียบมิได้ ด้วยพุทธวิลาส อันหาที่เปรียบมิได้ เหมือนแลดูพระตริระอันประเสริฐที่งามด้วยมหาปฐิสถักษณะ ๓๒ ประการ และพระอนุพยัญชนะ จำนวน ๘๐ ประการ อันผลทุกสิ่งที่พระองค์บำเพ็ญไว้นับจำนวนไม่ถ้วนให้เกิดขึ้นแล้ว เหมือนแลดูมวลเกษรดอกไม้ ปาวีฉัตร สูงได้ ๑๐๐ โยชน์ ซึ่งบานเต็มที่ และเหมือนแลดูภูเขาทองสูง ๑๘ คอก ซึ่งมีรัศมีประมาณ ๑ วา แผ่ฐานออกไปฉนั้น

ก็พระสารีบุตรนี้ ครั้นเห็นเหตุเช่นนี้แล้ว ได้คิดว่า ท้าว ๑๐,๐๐๐ โลกธาตุ ต่างประชุมกันแล้ว ๗ ที่นี้ พึงมีการแสดงพระธรรม ครั้งใหญ่ก็การแสดงผลพระพุทธรวงค์ มีอุปการะมาก เพราะ

ความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค ออ่ากระนั้นเลย เราฟังทูลถามพระพุทธองค์ตั้งแต่วันที่พระทศพล
แสดงอภินิหาร ดังนั้นแล้ว หม้จิ๋วเจื่องบ่าข้างหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กระทำอุชฺฐี
ทั้งสองข้าง เหมือนคอกบัวทมซึ่งกำลังแย้มโผล่จากพื้นน้ำ ฉะนั้น ได้กราบทูลกับพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่พระมหาวีระ ผู้เป็นจอมแห่งนระ อภินิหารของพระองค์
เป็นเช่นไร ข้าแต่พระมหาวีระ พระองค์ปรารถนาโพธิญาณอันอุดมมากตั้งแต่
เมื่อไร

ทาน คีล เนกขัมมะ บัญญา วิริยะ เป็นเช่นไร ชนิกิ สัจจะ
อธิษฐาน เมกคา และอุเบกขา เป็นเช่นไร ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ผู้เป็นจอมแห่งชาวโลก พระบารมี ๑๐ ทศของพระองค์ เป็นเช่นไร พระ-
อุปการมี และพระปรนक्तिปารมีของพระองค์ เป็นเช่นไร
ที่นั่น พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสพระพุทฺธวงศ์ ซึ่งแสดงจำนวนวงศ์ ของพระพุทธเจ้า
๒๔ พระองค์ มีพระที่บังกร เป็นดังนี้ ตั้งแต่เวลาแสดงอภินิหารของพระองค์ ด้วยเหตุนี้ พระ-
สังคิกิจการยี่ จึงกล่าวว้

พระผู้มีพระภาคถูกพระสารีบุตรเดระนั้นทูลถามแล้ว เมื่อจะให้
ดวงใจของมนุษย์และเทวโลกเกิดความสงบเย็น ได้ให้ชาวโลกพร้อมทั้ง
เทวโลกว้เวงบันเทิงใจได้เปล่งเสียงอันไพเราะคล้ายนกกการเวก

ยมกปฏิหาริย์นี้ พระพุทธเจ้าผู้ได้บุพเพนิวาญาณ เมื่อประกาศประโยชน์สุขแก่ชาวโลก
พร้อมทั้งเทวโลก ได้ทรงแสดงให้ไปคามวงศ์พระพุทธเจ้าในอดีต

พระผู้มีพระภาค เมื่อเสด็จจงกรมบนรัตนจงกรมในอากาศ ได้แสดงพระพุทฺธวงศ์ของ
พระสารีบุตรเดระเป็นดังนี้ ด้วยประการฉะนี้ ในเวลาจบเทศนาเทศาประภค ๑,๐๐๐ โกฎิ ได้มี
จิตหลุดพ้นจากอาสวะแล้ว ส่วนเทศาคผู้ดำรงในมรรคและผลที่เหลือก็เหลือคณนหานับ

เมื่อพระผู้มีพระภาคกระทำยมกปฏิหาริย์ในอากาศทรงเนรมิตที่จงกรมล้วนด้วยแก้ว จง-
กรมบนที่จงกรมนั้นแสดงพุทฺธวงศ์อยู่อย่างนี้ สมเด็จพระพุทฺธบิศาสุทโรทนะมหาราช ได้เห็นเหตุ
อันอัศจรรย์นั้นแล้ว ได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคครีตอย่างนี้ว่า

พระองค์ผู้เจริญ โยมได้เห็นพระบาททั้งสองข้างของพระองค์ ซึ่งพวกพระประยูรญาติ นำเข้าไปเพื่อให้ไว้ภาพทิวทัศน์ ในวันพระองค์ประสูติ กลับลึงไปวางอยู่บนกระหม่อมของ พราหมณ์ จึงได้ให้พระบาทของพระองค์นี้เป็นการไว้ครั้งแรกของโยม โยม ได้เห็นการไม่ เคลื่อนไหวของงาไม้หว่า ในขณะที่พระองค์ทรงบรรพชนที่นอนประกอบด้วยศิวิ ๗ ไร่ไม้หว่า ใน วันแรกนาขวัญ จึงได้ให้พระบาทของพระองค์นี้เป็นการไว้ครั้งที่สองของโยม บัดนี้โยมได้เห็น ปฏิกิริยานี้ซึ่งยังไม่เคยพบ จึงได้ให้พระบาทของพระองค์ นี้เป็นการไว้ครั้งที่สามของโยม

ก็เมื่อพระราชบิดาได้ให้พระผู้มีพระภาคแล้ว เจ้าศากยะแม้พระองค์หนึ่งที่ไม่ได้อวยบงกม มิได้มีเลย ทั้งหมดค้างพาทันถวายบงกมพร้อมกันเลยทีเดียว. พระผู้มีพระภาคได้ทรงทำให้หมู่พระ ประยูรญาติ ไว้แล้วก็เสด็จลงจากอากาศประทับนั่งบนพุทธาสนะอันประเสริฐที่เขาปลาคีไว้ ก็เมื่อ พระผู้มีพระภาคประทับนั่งแล้ว ก็ได้มีสมาคมพระประยูรญาติด้วยกัน ทั้งหมดมีจิตเป็นเอกัคคทานันถ์ แล้ว ลำคับนั้น มหาเมฆได้บันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกแล้ว นามีสีแดงท่งไหลไปภายใต้ ผู้ใด ออกาให้เบี่ยงหน้า ผู้นั้นจึงเบี่ยงหน้า ผู้ไม่ต้องการให้ร่างกายเบี่ยงหน้า แม้หยกหน้าเพียงหยดเดียวก็มีได้ เบี่ยงเลย พระประยูรญาติที่ปวงได้เห็นเหตุอันอัศจรรย์นั้นแล้ว ต่างพากันอัศจรรย์ใจ พวกพระ- ภิกษุได้พากันสนทนากันว่า แหม น้อยก็จรรยี้ แหม! สิ่งนี้ไม่เคยมีเลย โอ! พระพุทธเจ้ามีอำนาจ อย่างนี้ ฝนโบกขรพรรษเห็นปานนี้ ได้ตกในสมาคมพระประยูรญาติแล้ว พระศาสดาได้สลับเหตุ นั้นแล้ว ได้กล่าวว่า มิใช่แค่ในบัดนี้เท่านั้นนะภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อนฝนโบกขรพรรษก็ได้ ตกลงท่ามกลางสมาคมญาติของเราดังนี้ เพื่อจะถือเรื่องนี้เป็นเหตุอุบัติ จึงได้ควมท้าวสนันศวรรษาทุก พระเทคนาได้เกิดมีประโยชน์แก่มหาชนแล้วเจ้าศากยะทุกพระองค์ พอฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ต่าง พากันลุกขึ้นถวายบงกมพระผู้มีพระภาคสลัดไปแล้ว บรรดาเจ้าศากยะเหล่านั้นพระราชานแม่พระองค์ หนึ่ง หรือราชมาชยาแม่กนเคียวก่อนไปจะทูลนิมนต์ว่า พวุงนี้ขอพระองค์ไปเวยครัมภิกษาของ พวกข้าพระองค์ ก็มีได้มีเลย

รุ่งขึ้นพระศาสดามีพระภิกษุประมาณ ๒๐,๐๐๐ รูปแวดล้อมได้เสด็จไปบิณฑบาตยัง กรุง กบิลพัสดุ์ ไกร ๆ ผู้จะไปนิมนต์หรือรับมาครพระพุทธเจ้านั้นไม่มีเลย พระผู้มีพระภาคประทับยืนที่ เสาเขื่อนทรงว่าฟังว่า พระพุทธเจ้าในการก่อน เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในนครตระกูลหรือเปลาหนอ หรือว่าเสด็จไปยังเรือนอิสริณคามลำดับ หรือว่าเสด็จไม่เที่ยวคามลำดับครอก ลำคับนั้นพระองค์ได้ ทราบว่าเราไม่เห็นพระพุทธเจ้าแม่สัทพระองค์เคียว ผู้เสด็จไปตระกูลเรือน หรือเสด็จไปเรือนอิสริณ คามลำดับเลย นี้เป็นวงศ์เป็นประเพณีของเรา และพระสาวกของเราจักได้นำเพ็ญ บิณฑบาตจัก

วัชร ค่อยไป จึงได้เสด็จเที่ยววิเศษบาทคามลำคัมครอก ทั้งแก่เรือนที่พระองค์เสด็จเข้าไปถึงปลาย
 สุขุมหารนได้พากันแบกหน้าก่าง ที่ปราสาท ๒ ชั้น ๓ ชั้น เป็นคันแล้ว พยายามคอยจ้องดูด้วยการ
 กิคว่า ข้าว่าพระผู้เป็นเจ้าสิทธิศักดิ์กุมารกำลังเสด็จเที่ยววิเศษบาท

ฝ่ายพระราชเทวีมารดาพระราหุลได้เบ็ศท์หับฉัตรทอศพระเนตรค้ำยทรงตำวีว่า ข้าว่า
 พระผู้เป็นเจ้าราชโอรสกำลังเสด็จเที่ยวไปด้วยพาหนะมีวอยทองเป็นคัน ค้ำยพระบรมราชานุภาพใหญ่
 หลวงในพระนครนัยอมงคางมเหลือเกิน บัดนี้พระองค์ได้ปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงผ้ากาสาวะ
 ดือกระเบื้องเที่ยววิเศษบาท พระองค์จะจงคามหรือไม่หนอ ได้ทอศพระเนตรพระผู้มีพระภาค ผู้ทำ
 ให้ถนนทั่วพระนครสว่างไสวด้วยรัศมีจากพระสรีระ ที่รุ่งเรืองประภาจากรากะทั่งมวล ร่ายล้อม
 ค้ำยพระรัศมีประมาณาหนึ่งโอภาสค้ำยพระอนุพยัญชนะ ๔๐ ประการ ประทับประกาศด้วยมหาปฐวิ
 ลักษณ์จำนวน ๓๒ ประการ โชคิช่วงค้ำยพระพุทธรูปสี่หาที่เปรียบมิได้ และพระพุทธรูปวิวิธาสหา
 ที่เปรียบมิได้ ชมเชยอยู่ตั้งแต่พระอุดลโถมจนถึงพื้นพระบาท ตรีศตเรียกพระราหุลกุมารราชโอรส
 ของพระองค์มา ได้กรีศพระกาดานรสีหะ ๔ คาดว่า

สมเด็จพระเจ้า มีเสนพระเกษาย่อนสรวยมีสีคำสนทิมพื้นพระเนลาถ
 งคางมยั้งนักุจสุยิมณฑลอันปราจจากเมษมสทิน และมีพระนาสิกโค้งเป็น
 สันดูยยาวคัจแจ้ววีเชียร รุ่งเรืองไปค้ำยช่ายพระรัศมีมีพรธโอภาส เป็น
 นรสีหบุรุษ

สมเด็จพระลูกเจ้า มีพื้นพระบาทยุคด มีพรธอันแดง ประทับ
 ค้ำยลายลักษณ์งกจักร และรอยรูปมัทมคงคมีรูปจักร และจามรเป็นคัน
 พระนรสีหบุรุษนี้แล คือพระบิดาของเจ้า

พระองค์เป็นพระราชกุมารอันประเสริฐสุขุมลชาติ มีพระสรีรกาย
 อันวิจิตรค้ำยพระลักษณะวิลาสบริบูรณ์ เป็นผู้ประเสริฐในหมู่บุรชน เสด็จ
 มาเพื่อเป็นประโยชน์แก่สัตว์โลก พระนรสีหนี้แลคือพระบิดาของเจ้า

พระองค์มีพรธพระพักตร์ ผ่องเพียงศกิริมณฑลอันบริบูรณ์ใน
 วันปุณณมี เป็นที่รักใคร่ของท้าวพระยาเทวดาและมนุษย์ เสด็จพระราช-

คำนึงถึงงานประจักษ์ลึกลับแห่งพระยาไกรสรราชมฤคินทร์ พระนรสีหะนั้นแล
คือพระบิภาของเจ้า

พระองค์ มีพระสระเสียงไพเราะ หวานซึ่งนุ่มนวลก็ มีพระชีวทา
และพระโอษฐ์สีแสดเข้ม* และมีพระทนต์ราบเรียบขาวสะอาดงามพิลาศกั
ยสิ่งซึ่งบนและล่างข้างละ ๒๐ ทักพระนรสีหะนั้นแล คือพระบิภาของเจ้า

พระองค์ ประสูติในชกคิยอัครตระกูล กวาทที่ทวยเทพยดาและ
มนุษย์ทั้งมวลก็พากันอภิวาทพระบวรบาทยุดล มีพระกมลน้อยอยู่ในศีล สมภา
ปัญญา พระนรสีหะนั้นแลคือพระบิภาของเจ้า

พระองค์ มีลำพระศอกกลมคุดกุดถึงมีพระหนุงมคังคางแห่งสิหราช
มีพระสร้อยกายไพบลูย์พิลาศประคองกายพระยาราชสีห์ และมีพระฉวีวรรณ
เลอเลิศประคองสีทองคำสุกปลั่ง พระนรสีหะนั้นแลคือพระบิภาของเจ้า

พระองค์ เสกัจจุรยากรไปท่ามกลางพระอริยสงฆ์สาวก มีกวีวนา
คุดวงจันทร์อันแวดล้อมด้วยหมู่ดาวลึกลับไปในนเวหาหาว พระนรสีหะนั้นแล
คือพระบิภาของเจ้า

พระนางพิมพานั้น ครั้นชมเชยพระผู้มีพระภาค ด้วยพระนรสีหะกาธา ๘ คาถาแล้ว ได้
เข้าไปเฝ้าพระพุทธบิดา เมื่อจะกราบทูลแก่พระองค์ จึงได้ทักสาคาถาว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพผู้ประเสริฐบดินทร์ พระราชบุตรของพระ
องค์ เสกัจจมาโคจรบิณฑบาตในพระนครนี้ด้วยลึกลับอันงามคุดกุดจอมเทพยดา

พระราชชาติทรงสถิตค่านันแล้ว ก็สังเวชพระทัยทรงกระษัมผ้าสาฎกให้แน่น แล้วผลุน
ผลันเสกัจจออกจากพระราชนิเวศบจรโดยค้วน ไปหยอคือน้อยตรงพระพักตร์พระกาศศาแล้วกราบทูล
ว่า พระองค์ผู้เจริญ ! โฉน พระองค์จึงทำให้ข้าพเจ้าอับอายคุดคุด มาเที่ยวบจรบิณฑบาตเพื่อต้องการ
อะไร หรือเข้าพระทัยว่า ข้าพเจ้ามีอายให้พระภิกษุสงฆ์มีประมาณเท่านี้ ได้ภักคาคาหารฉนพอกัน

* ส้มแดงเข้ม - หิคุล - Vermilion ปัทมาภรณ์มาลีโธษอังกุณ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรี
นฤนาถ, ๒๕๒, หน้า ๕๑๑.

แล้วหรือ พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า ลูกอ่อนมหานพิกข อันการเทียวบิณฑกานนี้ เป็นจารึก
 ประเพณีแห่งอาคมภาพ สมเด็จพระพุทธมภิไศยได้ตรัสถามว่า พระองค์ผู้เจริญ ชื่อนี้ชื่อว่า กษัตริย์สิบมา
 แก่มหาสมมุติวงศ์ และแม้กษัตริย์พระองค์ที่อยู่ในบุรีนี้ ที่จะเทียวภิกขาจาร มิได้มีเลย พระพุทธเจ้า
 ได้ตรัสตอบว่า ลูกอ่อนมหานพิกข ชื่อว่าวงศ์อย่างนี้ เป็นวงศ์ของพระองค์ แต่ชื่อว่าพุทธวงศัน
 เป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้ามีพระทัยปรารถนาเป็นต้น ของอาคมภาพ พระทัยปรารถนาพระพุทธเจ้าเป็นต้น เหล่านี้
 อาคมภาพ หรือพระพุทธเจ้าเหล่านี้นับได้หลายพันพระองค์ ก็ได้เสด็จชีวิตด้วยภิกขาจารทั้งนั้น
 เสด็จยืนอยู่ในระหว่างทาง ได้ตรัสภาณานี้ว่า

บุคคลไม่พึงประมาทในการลุกขึ้นรับ พึงประพฤติธรรมให้สุจริต
 ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ในเวลาจบภาดา พระราชาทั้งที่กำลังประทับยืนนั้นแล ได้ดำรงอยู่ในโสคาบักคิมผลแล้ว
 พระองค์กระทำให้แจ้งโสคาบักคิมผลแล้ว ได้รับมาครของพระผู้มีพระภาค นิมนต์พระผู้มีพระภาค
 พร้อมทั้งบริษัท ขึ้นสู่มหาปราสาท อังคาสค้ำยของเคี้ยวของฉันทที่แสนประณีต ในเวลาพระกาสคา
 เสร็จภักคิกข พระนางสนมทั้งปวงมีพระนางมหาปราชยติเป็นประธาน เว้นพระมารดา พระราชทุ
 ท่างพากันมาถวายบังคมพระผู้มีพระภาค

ก็พระนางถึงอุทฺทชนข้างเคียงกราบทูลว่า ขออัญเชิญไปให้พระพุทธเจ้าเกิดภักคิรสว่า ถ้า
 เรายังคุณงามความดีอยู่ละก็ พระลูกเจ้าเองนั้นแหละจักเสด็จมาสำนักเรา แล้วเราก็กินให้พระองค์ซึ่ง
 เสด็จมาเท่านั้น จึงมิได้เสด็จไปเฝ้าพระกาสคา แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงกระทำภักคิกขเสร็จแล้ว
 เมื่อจะเสด็จธรรมแก่พระราชา จึงตรัสภาณานี้ว่า

บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติทุจริต ผู้ประพฤ
 ติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ในเวลาจบภาดา พระราชา ได้ดำรงอยู่ในสักทากามิผล พระนางมหาปราชยติโคดมมีพระ
 มาตุจฉาพระผู้มีพระภาคได้ดำรงอยู่ในโสคาบักคิมผลพระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แก่ชนเหล่านั้นแล้ว

สมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงให้พระราชาได้บรรลุประสพทาทานิมผล แล้วโปรดให้พระ
 พุทธบริษัทรับภคร แล้วเสด็จไปยังพระราชมณเฑียรซึ่งประกอบด้วยคีรีของพระราชธิดาพร้อมกับพระ
 อัครสาวกทั้งสองรูป แล้วทรงดำริว่า พระราชธิดา เมื่อให้ข้ามความชอบใจแล้วเราไม่ควรกล่าว
 อะไรเลย แล้วได้ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูถวาย พระนางจึงเสด็จมาจับที่ข้อเท้าของพระองค์ ทรง
 กดิ่งเกลือกพระเศียรบนหลังพระบาท ถวายบังคมตามพระอริยาถัย ที่นั้นพระราชาได้พรรณนาถึงพระ
 คุณสมบัตินับไม่ถ้วนของพระราชธิดา ต่อพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญพระธิดาของข้าพระองค์
 พอได้สกับว่าพระองค์ทรงมุ่งหมั้นฝ่ากาสาวะเท่านั้น คงเท่านั้นที่ทรงฝ่ากาสาวะทันทีพอสกับว่าพระองค์
 จินนภัคทาทรหนเดียว ก็ได้เสวยภัทรหนเดียวตาม พอสกับว่าพระองค์สละพระแท่นบรรทมขนาด
 ใหญ่ ก็ทรงบรรทมด้วยเตียงขนาดเล็ก พอทราบว่พระองค์ทรงเว้นจากเครื่องของหอมและพระ
 มลาดาเป็นต้น ก็เว้นเครื่องของหอมและพระมลาดาทาน เมื่อบรรดาญาติของกนส่งสาส์นไปว่าพวกเรา
 จักปฏิบัติตาม ก็ไม่ทรงแลดูญาติเมืองกัหนึ่งเลยพระราชธิดาของข้าพระองค์สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัตินี้
 อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสกับพระคำวสันนี้แล้ว เมื่อจะภริสพรตนาคุณของพระนาง เหมือน
 จะให้พระจันทร์โผล่ขึ้นในท้องฟ้า จึงได้ภริสพระคำวสัน กับพระราชาว่า

นารีโค มีอุปการะ ยินดีในสุระและทุกข์เป็นมิตรคอยแนะประโยชน์
 เป็นผู้อนุเคราะห์นารีด้วยกัน นารีนั้น ได้บำเพ็ญมทาทานแก่พระพุทธเจ้า
 จำนวน ๕๐๐ โภกฏี แก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๕๐๐ โภกฏี

มหาบพิตร ขอพระองค์โปรดสกับอธิการของอชคตมภาพพร้อมพระ
 นางพิมพ์ว่า พระนางพิมพ์ได้บำเพ็ญมทาทานแก่เทวดาและมนุษย์จำนวน
 ๑๑๑ โภกฏี

มหาบพิตร ขอพระองค์โปรดสกับอธิการของอชคตมภาพพร้อมพระ
 นางพิมพ์ว่า พระนางพิมพ์ได้บำเพ็ญมทาทานแก่พระพุทธเจ้า จำนวน
 ๑๒๐ พระองค์แก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๑๑๐ โภกฏี

มหาบพิตร ขอพระองค์ทรงสกับอธิการของอชคตมภาพพร้อมพระ
 นางพิมพ์ว่า ได้บำเพ็ญมทาทานแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจำนวน ๑๔๐ โภกฏี
 แก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลายจำนวน ๑๕๐ โภกฏี

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บิธิการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระพุทธเจ้าจำนวน ๑๖๐ โกฎิ แก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๑๗๐ โกฎิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บิธิการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระพุทธเจ้าจำนวน ๑๘๐ โกฎิ แก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๑๙๐ โกฎิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บิธิการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๑ แสนกฎิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บิธิการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่เทวดาและมนุษย์ จำนวน ๕ แสนกฎิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บิธิการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระฤาษีจำนวน ๑๕ แสนกฎิ แก่เทวดาและมนุษย์จำนวน ๑๘๕ โกฎิ และจำนวน ๑๗๗ โกฎิ

มหาดพิตร ขอพระองค์ทรงสัคข์บิธิการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาว่า พระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทาน แก่พระบิ๊จเอกพุทธเจ้า ผู้ชักรวาคะจำนวนครั้งละ ๘ โกฎิ แก่เทวดาและมนุษย์ผู้เป็นบิ๊จวารของพระบิ๊จเอกพุทธเจ้าเหล่านั้นด้วย

มหาดพิตร ขอพระองค์โปรดสัคข์บิธิการของอาคมภาพพร้อมพระนางพิมพาได้บำเพ็ญมหาทานแก่พระสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพระชีนาสพรวิจาจากมลทินนับจำนวนไม่ได้

ก็แลพระผู้มีพระภาคกรั้นครั้นอย่างนั้นแล้ว ประสงค์จะประกาศพระคุณของพระนางเพิ่มขึ้นไปอีก จึงตรัสว่า มหาดพิตร การที่พระวราชธิดาที่พระองค์คุ้มครองรักษาคนในเมื่ออุปถัมภ์แล้วในกาลบัดนี้ไม่ห่ออกัจจรวีย์เลย ถึงในกาลก่อนพระนางจะมีได้รักษาที่หามิได้ เสกข็จะยวไปทีเชิง

ภูเขา เมื่อญาณถึงความแก่รอบแล้ว ก็ได้รักษาคน ดังนี้แล้วได้กวัดจันทกนิหรีธาคนทำให้พระนางสร้างโคกแล้ว เสด็จลุดจากอาสนะเข้าไปยังพระวิหาร

ในวันที่ ๓ เมื่อการกระทำกรวิวาหมงคล คือการเข้าไปยังพระราชมณฑลเพื่อการอภิเษกสมรสของพระนันทราชกุมารกำลังดำเนินอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงดำริว่า ถ้าพระนันทกุมารนี้ พึงได้สรีระสมผลจากสตรีชนปถกถยาณีผู้ประสูติแก่สกุลกษัตริย์ศากยราช ประจุสุลาแห่งเทพธิดานักป้อน เพราะนางฉลาดในการบรรเลงดนตรีมีองค์ ๔ อย่าง เพราะมีพระวิภังค์แห่งพระสรีระแผ่ซ่านออกด้วยพระโอภาส ในพื้นที่ประมาณ ๑๒ คอก เหตุมีรสประจุสุลาจึงงามเมืองประกอบด้วยลักษณะเบญจกถยาณีแล้วไซริในคราวนั้น ถึงพระมุนีผู้ประเสริฐจึงพินพระองค์เช่นแรกนี้ไม่สามารถจะถอนแสรซันได้ เราจักให้เธอบวชเสียก่อนอาวาทมงคลดีกว่า ดังนี้แล้วเสด็จเข้าไปนิมนทาภคแล้วเสด็จไปพระราชมณฑลของนันทกุมาร ทรงกระทำภคกถิจเสร็จแล้ว ประทานนาครไว้ในมือของพระนันทกุมาร ทวีตมงคลแล้วเสด็จลุดจากอาสนะหลีกไปไม่ทรงรับบาตรจากพระหัตถ์พระกุมาร แม้ท้าวเธอก็ไม่สามารถจะกราบทูลได้ว่า ขอพระองค์โปรดรับบาตรของพระองค์เถิด พระเจ้าข้า เพราะความเคารพในพระศากย กิณนันทกุมารมีความคิดว่า พระศาสดาจักรับบาตรที่หวั่นไคณสถานทีนั้น พระผู้มีพระภาคก็มีได้ทรงรับเลย ต่อมาท้าวเธอทรงดำริว่า จักทรงรับที่พระลานหลวง แม้สถานทีนั้น พระผู้มีพระภาคก็มีได้ทรงรับ ต่อมาท้าวเธอทรงดำริว่า จักทรงรับที่พระลานหลวง แม้สถานทีนั้น พระผู้มีพระภาคก็มีได้ทรงรับอีก พระกุมารใคร่จะเสด็จกลับเสด็จตามไปอย่างไม่พอพระทัย แต่เพราะความเคารพพระศาสดาจึงไม่สามารถจะกราบทูลได้ว่า ขอพระองค์โปรดรับบาตรเถิด ทรงพระดำริแล้วว่าพระองค์จักทรงรับในที่นี้ ๆ แล้วเสด็จตามไป ขณะนั้นสตรีเหล่าอื่นต่างพากันกราบทูลนางชนปถกถยาณีว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พระผู้มีพระภาค พาพระนันทะเสด็จไปแล้ว พระองค์เว้นจากพระนันทะแล้ว จักทำอย่างไร ฝ่ายพระศาสดา ก็มีได้ทรงรับบาตรจากพระหัตถ์พระนันทะเธอนำเธอไปพระวิหารแล้วท้วงว่า เธอจักบวชหรือนันทะ เพราะความเคารพในพระพุทธรเจ้า นันทกุมารจึงไม่กล้ากราบทูลว่าไม่บวช แต่กราบทูลว่าข้าพระองค์จักบวช แต่กราบทูลว่าข้าพระองค์จักบวช พระเจ้าข้า พระศาสดาทรงให้ภิกษุทั้งหลายรับภาระว่าภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้นพวกเธอจงให้นันทะบวชเถิด พระภิกษุเหล่านั้นได้ทำคามรับแล้ว พระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ในวันที่ ๓ ก็ได้ให้พระนันทะบวชแล้ว พอถึงวันที่ ๔ พระมารดาพระราชา ก็ได้ประคัมพระกุมารส่งเธอไปสำนักพระผู้มีพระภาคด้วยพระคำรัสว่า ลูกเอ๋ย

จงดูพระผู้มีพระภาคนี้ อันพระสมณะจำนวน ๒๐,๐๐๐ รูป แวดล้อม มีพระฉวีวรรตฤๅษทองคำ พระรูปโฉมคล้ายพระพรหม พระสมณะนั้นแหละเป็นพระบิดาของเจ้า ก็ถึงแก่เวลาที่พระสมณะนั้นประสูติแล้ว ก็เกิดมีขุมทรัพย์มหาศาล ทั้งแก่พระองค์เสด็จออกบวชแล้ว แม้ไม่ได้พบเลย เจ้าจึงไปขอราชสมบัติกับพ่อว่า เสด็จพ่อลูกยังเป็นกุมารอยู่ก็เอากิเชกแล้ว จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ลูกก็ต้องการทรัพย์สมบัติเพื่อไปรับมรดกทรัพย์สมบัติให้ลูกเกิด ลูกก็ต้องการเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติพ่อ ดังนั้นแล้วพระกุมารก็เสด็จไปสำนักพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้ว กลับได้ความรักในพระบิดามีพระทัยนึกกราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ เมาของพระองค์เอ็นดู ได้ยื่นกราบทูลถ้อยคำอันสมควรแก่คนเป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคทรงกระทำภักติกิจเสร็จแล้วก็กระทำอนโมทนาเสด็จจุลจกจากอาสนะไป แม้พระกุมารก็ได้คิดคำนึงพระผู้มีพระภาค พร้อมกับอันยอมว่า ข้าแต่พระสมณะ โปรดประทานราชสมบัติแก่หม่อมฉัน ข้าแต่พระสมณะ โปรดประทานราชสมบัติแก่หม่อมฉัน ฝ่ายพระผู้มีพระภาคก็มีได้ทรงยินยอมให้พระกุมารเสด็จกลับ ถึงชนโคถัดซิด ก็ไม่สามารถจะทูลพระกุมาร ซึ่งกำลังเสด็จตามไปกับพระผู้มีพระภาคให้เสด็จกลับได้ พระกุมารได้เสด็จไปยังอาราม กับพระผู้พระภาค ด้วยประการฉะนี้ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า ทรัพย์ซึ่งเป็นของบิดาที่พระกุมารปรารถนา นั้นเป็นไปในวิภวภู๓ กับแค้นใจไป เขาและ เราจะประทานขวียทรัพย์ ๘ อย่าง ซึ่งเราได้ทีทันโพธิ์ จักทำเธอให้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติซึ่งเป็นโลกุ๓ตระ ดังนั้นแล้วควรเรียกท่านพระสาวรีบุ๓ครกว่า พระสาวรีบุ๓คร ถ้าอย่างนั้น เธอจงให้ราหุลกุมารบวช พระเถระได้ให้พระราหุลกุมารผนวชแล้วก็แล เมื่อพระกุมารผนวชแล้ว พระราชาได้เกิดทุกข์อย่างใหญ่หลวง เพราะได้สคบชวานั้น ทำเธอไม่สามารถจะยกคืนความทุกข์นั้นไว้ได้ จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบแล้วทูลขอพรว่า พระองค์ผู้เจริญขอโอกาสเถิด พระคุณเจ้าไม่ควรบวชให้กุลบุตรซึ่งบิดามารดายังไม่อนุญาต พระผู้มีพระภาคเมื่อจะพระราชทานพรนั้นแก่พระราชา จึงโปรดให้ประมุขภิ๓ษสงฆ์แล้วบัญญัติสิกขาบทแก่พระภิ๓ษว่า ภิ๓ษทั้งหลาย พวกเธอ อย่าบวชให้กุลบุตรที่บิดามารดายังไม่อนุญาตให้บวชเลย ๗

วันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาค เสดยภัก๓าหารเช้าที่พระราชนิเว๓ณแล้ว ผู้เฝ้าพระราชผู้ประทับนั่ง ๘ ที่สมควรกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในสมัยที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาเทว๓าคณหนึ่งได้เข้ามาหาข้าพระองค์ กล่าวว่า 'บุตรของท่านถึงชีพิต๓กษณแล้ว ข้าพระองค์ไม่เชื่อคำเทว๓าคณนั้น' จึงได้คัดค้านว่า บุตรของเวายังไม่บรรล๓พระสั๓โพธิ์ญาณ จะยังไม่ตาย' ดังนั้น จึงควรดำ มหา๓พิ๓ครบ๓นี้ พระองค์จะเชื่ออย่างไร ? แม้เมื่อก่อน เมื่อเทว๓าคณแสดงกระตุ๓แล้ว

บอกว่า บุครของท่านตายแล้ว พระองค์ก็มีได้เชื่อแล้วเพื่อจะแสดงเรื่องนี้ จึงควมหารวมปาล
 ชาก ในเวลาจบภาค พระราชา ทรงดำรงอยู่ในอนาคามีผลแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงให้พระบิคา
 ดำรงอยู่ในผล ๓ แล้วเสด็จออกจากกรุงบิณฑิสส์ ท้อกาลไม่นานนัก เสด็จจาริกไปมีลละ ประทับอยู่
 ณ อนุเบียมพัน

สมัยนั้นพระเจ้าสุทโธทนะ ทรงรับสั่งให้พระภิกษุคากยะประชุมกันครว้ว่า "บุครของ
 เราถ้าครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เพียบพร้อมไปด้วยรัศนะ ๘ ประการ ถึงราหุลกุมาร
 หลานของเรา ก็จักเที่ยวไปกับหมู่กษัตริย์ แก่มาบั้น บุครของเรา ได้เป็นพระพุทเจ้า มีหมู่
 กษัตริย์เป็นบริวาร พวกท่าน จงให้พระกุมารพระองค์หนึ่ง ๆ จากตระกูลหนึ่ง ๆ ผนวชเถิด" เมื่อ
 พระราชาได้ครัดพระคำรัสเช่นนี้แล้ว กษัตริย์กุมารจำนวน ๑,๐๐๐ พระองค์ได้ผนวชพร้อมกันแล้ว
 เมื่อกษัตริย์คากยะทรงผนวชมากเข้า เหล่าเจ้าคากยราช ได้เห็นพระกุมารจำนวน ๑ พระองค์ คือ
 พระภิกษุคากยราช พระอนุรุทธะ พระอานนท์ พระภุค พระกิมพิล และพระเทวทัตซึ่งยังไม่ผนวช
 จึงได้สนทนากันว่า พวกเราได้ให้โอรสของคณนเวร เจ้าคากยะเหล่านี้ เห็นจะไม่ใช่อุภากิ เพราะ
 ฉะนั้นจึงไม่ผนวช ที่นั้น พระเจ้าคากยะเมทานาม ได้เข้าไปหาพระอนุรุทธะ ครว้ว่า "พ่อเอ๋ย !
 กษัตริย์กุมาร ซึ่งปรากฏชื่อเสียง ได้พากันผนวชตามพระผู้มีพระภาค ชันชื่อว่ากษัตริย์ที่จะผนวชจาก
 ตระกูลของพวกเรา ไม่มีเลย เธอผนวชหรือเราผนวชดี" พระอนุรุทธะได้สลับคำของพี่ชายแล้วครว้ว่า
 "ชื่อว่ากรรมนเวรนั้นเป็นเช่นไร" พระเจ้าเมทานามะ ครว้ตอบว่า "พ่อเอ๋ย ! บุคคลผู้ปลงผมและหนวด
 หนุ่งผ้ากาสาวะ นอนบนที่ลาดไม้ หรือเตียงไม้ เทียวไปบิดเขมาคอยุนั้นชื่อว่ากรรมนเวร" พระอนุรุทธะ
 ครว้ว่า "พี่ ! หม่อมฉัน เป็นกษัตริย์ละเอือค่อน จักไม่สามารถผนวชได้" พระเจ้าเมทานามะครว้ว่า
 "ถ้าอย่างนั้น เธอจงเรียนการงานอยู่ครอบครองเรือน เพราะบรรดาเราทั้งสอง คนหนึ่งจะไม่ผนวชไม่
 ได้" ที่นั้นเจ้าอนุรุทธะได้ถามพี่ชายว่า "ชันชื่อว่ากรรมนเวรนั้นเป็นเช่นไร" ที่นั้นเจ้าสัททะเมทานามะได้
 บอกถึงกรรมนเวรที่จะต้องทำทุก ๆ น้แก่พระอนุรุทธะว่า "เบื่องันต้องโดนเสียดก่อน" เป็นอาทิ พระ
 อนุรุทธะจึงกราบทูลว่า "ถ้าเช่นนั้นพระองค์นั้นแหละอยู่ครองเรือนเถิด หม่อมฉันจักผนวชเอง" ถัง
 นี้ได้เข้าไปเฝ้าพระมารดา กราบทูลว่า "พระแม่เจ้า ! โปรดอนุญาติให้หม่อมฉันบวชเถิด" เมื่อ
 พระมารดาครว้ว่า "ถ้าพระภักทียราชสาหยาของเธอ ผนวชไซ้ เธอก็จะผนวชกับพระองค์เถิด"
 จึงเข้าไปเฝ้าพระภักทียราชา กราบทูลว่า "สหายเอ๋ย ! การผนวชของหม่อมฉันแล เนื่องด้วยพระ

องค์" แล้วทรงทำดาพระภักทิตยราชประองค์นั้นอินยอมโดยประการต่าง ๆ ในวันที่ ๗ ก็ทรงรับ
ปฏิญาณเพื่อจะทรงผนวชกับพระองค์

ลำดับนั้นกษัตริย์จำนวน ๖ พระองค์ คือ พระภักทิตย พระอนุรุธะ พระอานนท์ พระ
ภุคว พระกิมพิละ พระเทวทัต รวมเป็น ๗ ทั้ง อุบาลีข้างกลบก ได้เสวยสมบัติ ๑ สัปดาห์เหมือน
เทวกาละนั้น ในวันที่ ๘ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ที่อุบืออัมพวันบรรพชาแล้ว ลำดับการ
บรรพชาของกษัตริย์จำนวน ๖ พระองค์นั้น ในที่นี้เป็นเพียงความย่อส่วนความพิสดาร นักศึกษา
พึงทราบความนัยที่กล่าวไว้ในสังฆเภทชนธกะนั้นเทอญ เมื่อกษัตริย์จำนวน ๖ พระองค์เสด็จไปอุบือ-
อัมพวันผนวชแล้วอย่างนี้ ภายใตพระชนันแล พระภักทิตยเถระ บรรลุพระอรหัตแล้ว พระอนุรุธ
เถระได้ทิพยจักขุ พระอานนเถระดำรงอยู่ในโสคาบิภคผล พระเทวทัตได้ฤทธิอันเป็นของบุดูชน
พระภุควเถระและพระกิมพิละเถระ ภายหลังได้บรรลุ พระอรหัต พระอุบาลีเถระ เป็นพระวินัยธร

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคได้เสด็จประทับสำราญ ณ อุบืออัมพวันนั้น เสด็จเที่ยวจาริกไป
วันรุ่งขึ้น ได้เสด็จไปพระนครราชคฤห์ ประทับ ณ สีสปวัน

สมัยนั้นอนาถปิณฑิกกฤหบดี ได้เป็นน้องเขยของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ครั้นนั้นแล
อนาถปิณฑิกกฤหบดี ได้ไปอังกฤษราชคฤห์ ด้วยกรณีกิจบางอย่าง ก็ขณะนั้นเองเศรษฐีชาวกรุง-
ราชคฤห์ ได้มีมเหสีพระภิกษุสงฆ์พระพุทธเจ้าเป็นประมุขมาเพื่อฉันทกตาทวารวันรุ่งขึ้น ที่นั้นแล
เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ได้บังคับทาส และกรรมกรว่า แม่พนาย ถ้าเช่นนั้น พวกเธองลฺกฺษิน
แค่เข้าทูล หุงข้าวต้ม หุงข้าวสวย ต้มแกง จักแจงแกงอ่อม ที่นั้นอนาถปิณฑิกกฤหบดีได้มีความคิด
ว่า คราวก่อน ๆ กฤหบดีนั้นเมื่อเรามาแล้วได้พักกิจทุกอย่าง สนทนากับเราอย่างเคียว บัดนี้เขาภิก
ความคิดสับสนบังคับทาสและกรรมกรว่า แม่พนาย! ถ้าเช่นนั้น พวกเธองลฺกฺษินแค่เข้าทูล หุง
ข้าวต้ม หุงข้าวสวย ต้มแกง จักแจงแกงอ่อม ดังนี้ กฤหบดีนั้นจักมีอวาหะ วิวาหมงคล หรือจะ
มีการบูชาอุยอย่างใหญ่หลวง หรือจะอุยเชื่อพระเจ้าพิพิสารจอมทัพมกระมาพร้อมกระบวรวิพลเพื่อ
ทรงเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น

ครั้งนั้น เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ครั้นสั่งงานพวกทาสและกรรมกรแล้ว ได้เข้าไปถึงที่
อยู่อนาถปิณฑิกเศรษฐี ได้สนทนากับเศรษฐีนั้น ณ ที่สมถกรรมแห่งหนึ่ง อนาถปิณฑิกเศรษฐี ได้กล่าว
กับเศรษฐีกรุงราชคฤห์ว่า ท่านเคยคบคิดครั้งแรกเมื่อเรามา ท่านหยุดการงานทุกอย่าง ได้แค่สนทนา

กันอย่างเคียวเท่านั้น (แต่) บัดนี้ ท่านช่างกุดักจอบสิ่งทาสและกรรมกรว่า "ถ้าเช่นนั้น พวกเรของลูก
 ขันแก่เข้าคู่ กัมข้าวกัม หุงข้าวสวย กัมจัดแจงแกงอ่อมเถิด ท่านกฤหมคี่จะมีพิธีอาวาทมงคลหรือ
 วิวาหมงคล จะมีพิธีบูชาญีครั้งยิ่งใหญ่ หรือญีเชิญพระเจ้ากัมพิสารจอมทัพมครมาพร้อมรพลเพื่อ
 เสวยพระกระยาหารหรือ?"

เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ตอบว่า เป็นความจริงเราตระเตรียมพิธีการบูชาญีครั้งใหญ่
 นั้นก็คิดว่าเราเ็นมคี่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขมาเพื่อถวายภัคทาหารวันพรุ่งนี้

อนาถบิณฑิกเศรษฐี "ท่านกฤหมคี่ ท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าหรือ" เศรษฐีกรุงราชคฤห์
 "ท่านกฤหมคี่ เรากล่าวว่าพระพุทธเจ้า" อนาถบิณฑิกเศรษฐี "ท่านกฤหมคี่ ท่านกล่าวว่า พระ
 พุทธเจ้าหรือ" เศรษฐีกรุงราชคฤห์ "ท่านกฤหมคี่ เรากล่าวว่าพระพุทธเจ้า" อนาถบิณฑิกเศรษฐี
 "ท่านกฤหมคี่ เรากล่าวว่า พระพุทธเจ้า" อนาถบิณฑิกเศรษฐี "ท่านกฤหมคี่ แม้เสียดว่า พระ
 พุทธเจ้านี้แล หาได้ยากในโลก ท่านกฤหมคี่ เราสามารถเพื่อจะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันต
 สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้นได้หรือเปล่าหนอ"

เศรษฐีกรุงราชคฤห์กล่าวว่า ท่านกฤหมคี่ นมิใช่กาลที่จะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
 อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นในเวลานี้ แต่พรุ่งนี้ท่านเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมา
 สัมพุทธเจ้าตามกาลได้

ครั้งนั้นแลอนาถบิณฑิก กฤหมคี่ ก็ว่า พรุ่งนี้เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันต
 สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตามกาลอันเหมาะสม แล้วก็นอนด้วยความระลึกถึงพระพุทธเจ้า ท่าน
 อนาถบิณฑิกะ สักกัวสว่างแล้วได้ลุกขึ้นในกลางคืนถึง ๒-๓ ครั้ง ครั้งนั้น ท่านอนาถบิณฑิก
 กฤหมคี่ได้เข้าไปทางประตูชื่อว่าสิวะ พวกอมุขยได้เปิดประตูแล้ว ครั้งนั้น เมื่ออนาถบิณฑิก
 กฤหมคี่ ออกจากพระนคร แสงสว่างได้หายไป ความมืดได้ปรากฏ ความกลัว ความสะดุ้ง การ
 รนพระองค์องเกล้าได้เกิดขึ้น ที่นั่นท่านอนาถบิณฑิก กฤหมคี่ ได้ประสงค์จะกลับอีก ครั้งนั้น
 สิวอกษได้อันครธานหายไป แล้วเปล่งเสียงว่า

ช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑๐๐ ตัว รถม้า ๑๐๐ คัน สตรี ๑๐,๐๐๐ นาง แก้วมุกดา
 แก้วมณีและแก้วกุธาลยังไม่มีถึง ส่วนที่ ๑๖ แห่งที่อยู่รอบพระบาท แม้รอยหนึ่งงงเดินค่อไม่เกิด
 ท่านกฤหมคี่ สว่างคี่แล้ว การถอยกลับไม่คี่สำหรับท่าน ที่นั่นความมืดได้หายไป แสงสว่างได้

ปรากฏแก่ท่านอนาถบิณฑิก ฤทธิพิ ความกลัว ความสะอึก การชนพองสองเกล้า ได้หมกไป
แสงสว่างได้จางหายไป ความมืดได้ปรากฏแก่ท่านอนาถบิณฑิกะ ฤทธิพิก็อีกเป็นคำรบ ๒ และ
คำรบ ๓ ความกลัว ความสะอึก การชนพองสองเกล้าได้เกิดขึ้นอีก ลำดับนั้นท่านฤทธิพิ
ประสงค์จะกลับอีก สิวกฤษีได้อนุเคราะห์หายไ้ เปลี่ยนเสียงดังดังถึง ๒-๓ ครั้งว่า

ช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑๐๐ ตัว รัตมา ๑๐๐ คัน สตรี ๑๐,๐๐๐ นาง แก้วมุกดา
แก้วมณี แก้วกวดทะเล ย่อมไม่ถึงส่วนที่ ๑๖ แห่งรอยพระบาท แม้รอยหนึ่งจงก้าวไปเกิด ฤทธิพิ
สว่างแล้ว การก้าวถอยกลับไม่ทำสำหรับท่านเลย

ความมืดได้หายไป แสงสว่างได้ปรากฏ แก่ท่านอนาถบิณฑิก ฤทธิพิ ถึงครั้งที่ ๓
ความกลัว ความสะอึก การชนพองสองเกล้า ได้หมกไป

ครั้งนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิก ฤทธิพิได้เข้าไปทางสิทวัน สมัยนั้น พระผู้มีพระภาค
เสด็จลุกขึ้นยามราตรีใกล้รุ่งอรุณ เสด็จจกรมที่กลางแจ้งได้ทอดพระเนตรเห็นอนาถบิณฑิก ฤทธิพิ
ซึ่งกำลังเดินมาแต่ไกล จึงเสด็จลงจากที่จกรม ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปลากไ้ว พอประทับนั่ง
เท่านั้น ได้ครวสีกาน กับอนาถบิณฑิกฤทธิพิว่า มาหน้เกิดท่านเสตุลคะ ครั้งนั้นแล อนาถบิณฑิก
ฤทธิพิ ได้มีจิตอันคิดเบิกบานว่า พระผู้มีพระภาคได้ครวสเรียกเราโดยชื่อ ดังนี้ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้
มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วเอาศีรษะหมอบลงแทบพระบาทพระผู้มีพระภาค แล้วได้กราบพูดคำ
กับพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ พระองค์ทรงบรรทมสบาย บ้างหรือ พระผู้มี
พระภาคได้ครวสตอบว่า

พราหมณ์โต เอือกเอิน ปราศจากกิเลสเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ไม่
ติดอยู่ในกาม พราหมณ์นั้นเป็นผู้ดับแล้ว ย่อมมเอนเป็นสุขในกาลทุกเมื่อ
แลเขา คักความเกี่ยวข้องทุกอย่างแล้ว พึงคักความกระวนกระวายในดวงใจ
สงบแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข ความสงบพึงเกิดขึ้น แก่บุคคลผู้มีจิตเช่นนั้น

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค ได้ครวสนุพุพิทิดาแก่ท่านอนาถบิณฑิกฤทธิพิแล้ว ก็
ทรงประกาศทานกถา สักกถา สักกถา สิงควาหมองอันคำ ซึ่งเป็นโทษแห่งกาม และอาณินตส์
ในการบรรพชา คราวใดพระผู้มีพระภาค ได้ทรงพรหมว่าท่านอนาถบิณฑิกฤทธิพิ มีจิตเบา

อ่อนโยน ปราศจากนิเวศน์ เบิกบาน และมีจิตเลื่อมใส คราวนั้นพระองค์ก็ทรงประกาศ อริยสัจ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อันเป็นพระธรรมเทศนาชั้นยอด ของพระพุทธเจ้า ธรรมจักร ที่ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแก่ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดี ในที่นั้นนั่นเองว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับเป็นธรรมดา" เหมือนบุคลิกคือผ้าที่สะอาด ปราศจากมลทิน ควรแก่การย้อมได้อย่างดี ฉะนั้น

ครั้งนั้นท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดี ได้เห็นธรรม บรรลธรรม วิชฌธรรม หนักแน่นในธรรม ชำพันความสงสัย หมกความสงสัย ถึงความแก่ล้า ล้า ไม่มีสิ่งเศร้าหมองอื่นใดเป็นปัจจัย ได้กราบทูลคำถามกับพระผู้มีพระภาคว่า สว่างแล้ว พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุคลิกหลายภาษาที่กล่าวไว้หรือเบ็ดภาษาที่ปักปัก บอกหนทางแก่คนหลงทางหรือตามประทีปในที่มืดด้วยการถอนแคะหัวใจ คนมีจักขุย่อมมองเห็นรูปเป็นต้นฉนั้นใด พระผู้มีพระภาค ก็ได้ประกาศพระธรรมโดยอเนกปริยาย ฉะนั้นนั้นนี้เทียว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญข้าพระองค์นั้น ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพระองค์ขอถึงพระรัตนตรัยอันว่าเป็นที่พึ่งจนตลอดชีวิต เพราะเหตุนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคพร้อมกับหมู่พระสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เถิด พระผู้มีพระภาคได้ทรงรับนิมนต์ ด้วยอุษณิภาพ

ครั้งนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีครั้นทราบว่พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้ว จึงได้ลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป

เศรษฐีกรุงราชคฤห์ ได้สดับว่า ชาวว่า ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีได้มีเมณต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อถวายภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ ทินั้นเศรษฐีกรุงราชคฤห์ ได้กล่าวกับท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีว่า ท่านกฤหบดี ชาวว่า ท่านได้มีเมณต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อถวายภัตตาหารในวันพรุ่งนี้หรือ ก็ท่านยังเป็นอศินศุกะ ท่านกฤหบดี ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือท่านทำการถวายภัตตาหารแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขอนาถบิณฑิกกฤหบดีได้ตอบว่า อย่าเลย ท่านกฤหบดีข้าพเจ้าสามารถทำการถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขได้ หัวหน้าชาวนิคมกรุงราชคฤห์ได้สดับว่า ชาวว่า ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดี ได้มีเมณต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขเพื่อถวายภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นหัวหน้าชาวนิคมกรุงราชคฤห์ ได้กล่าวกับท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีว่า ท่านกฤหบดี ชาวว่า ท่านได้มีเมณต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น

ประมุข เพื่อถวายภัตตาหารวันรุ่งพรุ่งนี้หรือ ก็ทำนองเป็นอาคันตุกะอยู่ ท่านคฤหบดี เราจะช่วยเหลือท่านเพื่อทำการถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ท่านอนาคตบิณฑิกคฤหบดีได้กล่าวตอบว่า ฮ้อ! เธอ ท่านหัวหน้า ข้าพเจ้าสามารถทำการถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขได้

พระเจ้าแผ่นดินพิมพิสารแคว้นมคธ ได้สดับว่า ข้าว่าท่านอนาคตบิณฑิกคฤหบดี ได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขมาถวายภัตตาหารวันพรุ่งนี้ ครั้นนั้นพระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าพิมพิสาร ได้คร่ำครวญว่า ท่านคฤหบดีว่า ข้าว่า เธอได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อถวายภัตตาหารวันพรุ่งนี้ หรือ ก็เธอยังเป็นอาคันตุกะอยู่ เราจะช่วยเหลือเธอทำการถวายภัตตาหารพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ท่านอนาคตบิณฑิก คฤหบดีได้กราบทูลว่า ขอพระ ขอร้องเถิด ข้าพระองค์มีผู้ช่วยเหลือเพื่อทำการถวายภัตตาหารแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขได้

ครั้นนั้น ท่านอนาคตบิณฑิกคฤหบดี ได้ให้คนใช้กระเทียมขาหนีบะโกชนีเยะ อย่างประณีตในบริเวณของเศรษฐีกรุงราชคฤห์ไกลกาลล่วงไปแห่งราตรีนั้น แล้วให้บุคคลกราบทูลเวลาแก่พระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญ ถึงกาลแล้วภัตตาหารจัดเสร็จแล้ว ดังนี้ ครั้น พระผู้มีพระภาค ได้จัดแจงทรงครองบาตรและจีวรในเวลาเช้าแล้วเสด็จไปทางบริเวณของเศรษฐีกรุงราชคฤห์ ครั้นเสด็จเข้าไปแล้วก็ได้ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปลาคั้วไว้พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ครั้นนั้นท่านอนาคตบิณฑิกคฤหบดีได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขได้ทรงอัญญาด้วยอาสนะนี้ โภชนีเยะอย่างประณีตด้วยมือของตน มีผ้ามีอันธมถ กับพระผู้มีพระภาคผู้ทรงสวยเสร็จแล้ว จึงนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่งแล้วได้กราบทูลถามกับพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดรับการอยู่จำพรรษาในกรุงสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เถิด พระกาสก ทวีตว่า คฤหบดี ตถาคต ทั้งหลายยินดีอยู่ในเรือนว่างแล ท่านอนาคตบิณฑิก คฤหบดีได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทราบแล้ว ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจแล้ว ที่นั่น สมเด็จพระผู้มีพระภาคได้ทรงให้ท่านอนาคตบิณฑิก คฤหบดี เกิดความเห็นแจ้ง ชักชวนปลุกใจให้เปลือกเปลือนด้วย ธัมมิกถาแล้วเสด็จจากอาสนะหลีกไป

สมัยนั้นแลอนาคตบิณฑิก คฤหบดี ได้เปรียบเสมือนพระเจ้าแผ่นดิน คือ มีมิตรมาก มีสหายมาก มีวาทีที่ควรเชื่อถือ ที่นั่นท่านอนาคตบิณฑิก คฤหบดี ครั้นเสร็จจรดณีกิจในกรุงราช-

ฤดูแล้ว ได้เดินทางกลับกรุงสวคดี และที่นั่น อนาคตบิณฑิก กฤหบดี ได้สั่งพวกมนุษย์ในระหว่าง
 ทางว่า ลูกเอ๋ย! พวกเราจงช่วยสร้างอาราม สร้างวิหาร เติมนั่งโรงทาน พระพุทธเจ้าทรงอุบัติ
 ในโลกแล้ว และเราก็ได้มีนัยศัพพัญญูผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแล้ว พระองค์จักเสด็จมาทางนี้ ที่นั่น
 มนุษย์เหล่านั้น อนาคตบิณฑิกกฤหบดีก็ส่งไปแล้ว ก็ได้ช่วยกันสร้างอาราม สร้างวิหาร
 ตระเตรียมทาน ครั้นนั้น ท่านอนาคตบิณฑิกกฤหบดี ก็ได้ตรวจดูกรุงสวคดี พระผู้มีพระภาคควร
 ประทับ ณ ที่ไหนแล ซึ่งมีการคมนาคมสะดวกไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านมากนัก มนุษย์ที่มี
 ความประสงค์ที่จะเข้าไปเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่านแจจแจ กลางคืนก็ไร้เสียงเงียบสงบ ไม่ถูกรบกวน
 จากหมู่มนุษย์เป็นที่เหมาะแก่การพักผ่อน ท่านอนาคตบิณฑิกกฤหบดีก็เห็นว่าอุทยานของเจ้า
 เชกกุมาร มีการคมนาคมสะดวกไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านนัก มนุษย์ที่มีความประสงค์ที่จะเข้าไป
 เฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่านแจจแจ กลางคืนก็ไร้เสียงเงียบสงบจากหมู่ชน ไม่ถูกรบกวนจากหมู่
 มนุษย์ เป็นที่เหมาะแก่การพักผ่อน แล้วก็เข้าไปเฝ้าเจ้าเชกกุมารถึงที่ประทับ ได้กราบทูลคำนับ
 ท้าวเธอว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระองค์โปรดประทานสวนแก่ข้าพระพุทธเจ้าเพื่อสร้างพระวิหารเถิด
 เจ้าเชกกุมารได้ตรัสตอบว่า เราไม่ควรให้อารามใครหรือ กฤหบดีก็ยกอย่างหนึ่ง คัญการปลุกเงิน
 ถึงโกฏิ ก็มิได้ ท่านอนาคตบิณฑิกกฤหบดีได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระลูกเจ้าข้าพระพุทธเจ้าคือเฮฮาธรรมนะ
 เจ้าเชกกุมาร "ท่านจะถือเฮฮาธรรมไม่ได้ยกกฤหบดี ทั้ง ๒ ท่านได้ถามมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัยว่า
 ธรรมถือเอาได้หรือถือเอาไม่ได้ดังนี้ พวกมหาอำมาตย์ได้กราบทูลอย่างนั้นว่า ข้าแต่พระลูกเจ้าบุคคล
 ต้องประมวลราคาจึงจะถือเฮฮาธรรมได้ ที่นั่นท่านอนาคตบิณฑิกกฤหบดีก็ได้ให้คนใช้เอาเกวียนเงินมา
 แล้วให้ปลุกพระเชกวันประมาณ ๑ โกฏิ จำนวนเงินที่ขนมาคราวแรกเอาปลุกกลางแจ้งรอบซุ้มประตู
 นึกท่อน้อยก็ยังไม่พอเลย ครั้นนั้นท่านอนาคตบิณฑิกกฤหบดี ได้สั่งพวกมนุษย์ว่าไปเถิด พนาย จงนำ
 เงินมา เราจักปลุกทั่วที่ว่างนี้ ที่นั่นเจ้าเชกกุมารได้เกิดความคิดว่า การสร้างวิหารนี้คงไม่ค่าค้อย
 แน่ ท่านกฤหบดีจึงส่งเงินจำนวนมาก พระกุมารจึงได้ตรัสกับท่านกฤหบดีว่า พอเถิดท่านกฤหบดี
 อย่าปลุกเงินทั่วที่ว่างนี้เลย จงให้โอกาสแก่เราบ้าง นี่เป็นหน้าที่ของเรา ถึงนั้นท่านอนาคตบิณฑิก
 กฤหบดีก็คิดว่าเจ้าเชกกุมารมีชื่อเสียง มนุษย์รู้จักมีฤทธิ์มากแล ก็บุคคลซึ่งมีชื่อเสียงเห็นปานนี้ได้
 เกิดความเสื่อมใสในพระธรรมวินัยแล้ว จึงได้ให้โอกาสแก่เจ้าเชกกุมาร ครั้นนั้นแลเจ้าเชกกุมาร
 ได้สร้างซุ้มประตู ๗ ที่ว่างนั้น ที่นั่นท่านอนาคตบิณฑิกกฤหบดี ได้ให้สร้างเชกวันมหาวิหารแล้ว
 ให้สร้างบริเวณ ซุ้มประตู อุฏฐานศาลา กัมभीกุฎี เวจจกุฎี บีสสาวกุฎี ที่จงกรม ศาลาที่จงกรม

ทำน้ำ ศาลาทำน้ำ เวียนไฟ ศาลาเวียนไฟ สระโบกขรณี และมณฑป ท้าแหขรรษีไว้ให้สร้าง
 เชกวันมหาวิหารนำรัณรมย์เหลือเกินโดยได้บริจาคทรัพย์ดีร ๑๘ โกฎิ แล้วจักส่งทุกไปเพื่อบิณฑ
 พระทศพลให้เสด็จมา

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ตำราญในกรุงราชคฤห์แล้วเสด็จจาริกไปทางเมืองไพศาลี
 ถึงได้เสด็จมา พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ฎฎาคารสาธาณามหาวันใกล้กรุงไพศาลี
 และที่นั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จประทับที่กรุงไพศาลี ตามสบายพระทัยแล้ว เสด็จจาริกไปทางกรุง
 สาวกดี เมื่อพระผู้มีพระภาคยังมีเสด็จจนถึง ฝ่ายท่านมหาขรรษี ก็ได้ประทับบุครชายของคน
 ค้ายเครื่องประดับทุกอย่าง แล้วจักส่งไปเพื่อยกยอนรับพระผู้มีพระภาค พร้อมด้วยค้ายเด็กชายจำนวน
 ๕๐๐ คน ซึ่งประดับประคากคองแล้ว

บุครชายขรรษีนั้น พร้อมทั้งบิวาร พากันถือเปลวประทีปมี ๕ ที จำนวน ๕๐๐ ที
 แล้วยืนทรงพระพักตร์พระทศพล ณ เบื้องหลังของเด็กเหล่านั้น มีธิดาขรรษี ๒ คน คือ มหาสุภักทา
 และจุฬสุภักทาพร้อมกับเด็กหญิงจำนวน ๕๐๐ คน ได้พากันเดินถือหม้อน้ำเต็มปริ่ม ช้างหลังเด็ก
 หญิงเหล่านั้น ภริยาของท่านขรรษี ก็ประดับเครื่องอลังการทุกอย่าง พร้อมด้วยหญิงชาวบ้าน
 จำนวน ๕๐๐ คน ได้เดินถือถาดเต็มเปี่ยมไปค้ายสิ่งของ ช้างหลังคนทั้งปวง ท่านมหาขรรษี ได้
 นุ่งห่มเรียบร้อยแล้ว ได้เดินไปกับบิวารจำนวน ๕๐๐ คน ซึ่งนุ่งห่มเรียบร้อยแล้วเหมือนกัน พระ
 ผู้มีพระภาคไปรคให้ อุบาสกและอุบาสิกาจำนวนเท่านั้น อยู่ข้างหน้า ทรงแวดล้อมด้วยพระภิกษุ
 สงฆ์เป็นอันมาก ทรงกระทำระหว่างบ่าให้สว่างไสว ด้วยพระรัศมีจากพระสรีระของพระองค์ เหมือน
 นกเบ็คน้ำซึ่งมีรัศมีตัวเป็นทองฉะนั้น แล้วเสด็จเข้าไปยังเชกวันมหาวิหาร ด้วยพระพุทธิสถานหา
 ประมาณไม่ไค้ และด้วยความงามแห่งพระพุทธิสิ อันไม่มีที่เปรียบ

ข่าวว่าพระผู้มีพระภาคประทับ ณ พระเชกวันาราม ของท่านอนาถบิณฑิกขรรษี ใกล้
 กรุงสาวกดี ครั้งนั้น ท่านอนาถบิณฑิกกฤหมบดี ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้ว
 ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค นัง ๘ ที่สมควรข้างหนึ่ง ท่านอนาถบิณฑิกกฤหมบดี ครั้งหนึ่ง ๘ ที่
 สมควรแล้ว ได้กราบทูลถามกับพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์พร้อมทั้งพระ
 ภิกษุสงฆ์ไปรครับภัคคอาหารของข้าพระองค์วันพรุ่งนี้ พระผู้มีพระภาค ได้ทรงรับนิมนต์ด้วยอุษณีภาพ

ต่อมา ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีได้ทราบว่ามีผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้วก็ลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคกระทำทักษิณ หลีกไป

ที่นั่นท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีได้ให้บุคคลจัดแจง ขาพหิยะโกชนียะอันประณีต โดยส่งไปแห่งราชวรินทร์ แล้วให้กราบทูลเวลาแก่พระผู้มีพระภาค ที่นั่น พระผู้มีพระภาคทรงนั่งห่มจีวรแจ่มขาวและจีวรในเวลาเช้า แล้วเสด็จเข้าไปทางนิเวศน์ของท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดี ครั้นเสด็จเข้าไปแล้วได้ประทับนั่งบนอาสนะที่บุคคลปูลาดไว้ พร้อมหมู่พระภิกษุ ครั้นนั้นท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์พระพุทธรเจ้าเป็นประมุขให้อิมหน้าด้วยขาพหิยะ โกชนียะอันประณีตด้วยมือของตน ผู้มีฝ่ามืออันกลมกับพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเสวยเสร็จแล้ว จึงนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดี ครั้นนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่งแล้วแล ได้กราบทูลคำถามกับพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะปฏิบัติในพระเชตะวันอย่างไร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า กฤหบดี ถ้าอย่างนั้น เธอจงสถาปนาพระเชตะวัน เพื่อพระสงฆ์ซึ่งมาจากทิศทั้ง ๔ อนาถบิณฑิกกฤหบดีได้ตอบรับว่าดีแล้ว พระเจ้าข้า แล้วได้สถาปนาพระเชตะวันแก่พระสงฆ์ซึ่งมาจากทิศทั้ง ๔ ด้วยประการฉะนี้ ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาอนาถบิณฑิกกฤหบดีด้วยกาลหลายกาลว่า

ท่านเศรษฐี เธอจงพึงยินดีสั่งแห่งการถวายวิหารอันประเสริฐซึ่งใหญ่สุด เพราะพระพุทธรเจ้าทั้งหลายได้สรรเสริญว่า การให้ที่อยู่อาศัยเล็กกว่าการให้ทุกอย่าง

การถวายวิหารให้อยู่ วัฒนธรรม สุขะ พละ และญาณ เพราะเหตุนี้แล พระพุทธรเจ้าจอมมุนิจึงสรรเสริญการถวายวิหาร ว่าประเสริฐกว่าการถวายทุกอย่าง

ผู้ใดมีจิตเลื่อมใสบันเทิง ถวายวิหารมีโกศเป็นเหตุ มีใจยินดีอย่างยิ่ง แต่พระพุทธรเจ้าผู้คงที่ด้วยคุณเมตตาเป็นต้น ผู้นั้นเราเรียกว่า ผู้ถวายวิหารที่ประเสริฐกว่าการถวายทุกอย่าง .

พวกภิกษุอยู่ในวิหาร ย่อมไม่สัมผัสสิ่งที่ไม่เบียดเบียนชีวิต มีความหนาวเย็นเป็นต้น เพราะอายุของภิกษุเหล่านั้น เพราะฉะนั้น ตักบรูษจึงกล่าวการถวายวิหารนั้นว่า บุคคลผู้ถวายวิหารชื่อว่าเป็นผู้ให้อยู่

การบ่อนักบวชเบียดเบียนชีวิตมีความทวนเวียนกัน วรรณะ กำลัง
การเป็นนักปราชญ์และความสุข ย่อมมีได้ ในเพราะการถวายวิหาร

เพราะเหตุนี้แต่ ผู้ให้ที่อยู่อาศัยนั้นชื่อว่าให้ วรรณะ กำลัง ญาณ
และความสุข

ผู้ใดมีศรัทธาในภคภัททสมบุรุษด้วยปัญญารูปหนึ่งฉนภัททาพร
ทานของผู้นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกาศว่า มีผลมาก

นรชนใดมีปัญญาฟังนิมนต์พระโสคาบัน ๑๐๐ องค์มา ฉนภัททาพร
ทานของนรชนนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกาศว่า มีผลมากกว่าการถวาย
ทานแก่บุคคลผู้สมบุรุษด้วยปัญญา

นรชนใด มีปัญญาฟังนิมนต์พระสกทาคามีองค์หนึ่ง มาฉน
ภัททาพรทานของนรชนนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศว่า มีผลมากกว่า
การถวายทานแก่พระโสคาบัน ๑๐๐ องค์

นรชนใด มีปัญญา นิมนต์พระสกทาคามี ๑๐๐ องค์มาฉนภัททาพร
ทานของนรชนนั้น พระพุทธเจ้าประกาศว่า มีผลมากกว่าการถวายทานแก่
พระสกทาคามีองค์เดียว (หลายองค์ดีกว่าองค์เดียว)

นรชนใด มีปัญญา นิมนต์พระอนาคามี ๑ องค์ มาฉนภัททาพร
ทานของนรชนนั้น พระพุทธองค์ประกาศว่า มีผลมากกว่าการถวายทานแก่
พระสกทาคามี ๑๐๐ องค์

นรชนใด มีปัญญา นิมนต์พระอรหันต์องค์เดียวมาฉนภัททาพร
ทานของนรชนนั้นตรัสว่า มีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระอนาคามี ๑๐๐
องค์

นรชนใด มีปัญญา นิมนต์พระอรหันต์ ๑๐๐ องค์มาฉนภัททาพร
ทานของนรชนนั้น ตรัสว่า มีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระอรหันต์องค์เดียว
(หลายองค์ดีกว่าองค์เดียว)

นรชนโค มีบุญญา นิมิตต์พระบึงเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งมาฉน
ภักคากหาร ทานของนรชนนั้น ครวี่ว่า มีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระ-
อรหันต์ ๑๐๐ องค์

นรชนโค มีบุญญา นิมิตต์พระบึงเจกพุทธเจ้า ๑๐๐ องค์มาฉน
ภักคากหาร ทานของนรชนนั้น ครวี่ว่ามีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระบึงเจก
พุทธเจ้าองค์เดียว (หลายองค์ก็กว่าองค์เดียว)

นรชนโค มีบุญญา นิมิตต์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์เดียวมาฉน
ภักคากหาร ทานของนรชนนั้น ครวี่ว่ามีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระบึงเจก
พุทธเจ้า ๑๐๐ องค์

นรชนโค มีบุญญา นิมิตต์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑๐๐ องค์มาฉน
ภักคากหารทานของนรชนนั้นครวี่ว่ามีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าองค์เดียว (หลายองค์ก็กว่าองค์เดียว)

นรชนโค มีบุญญา นิมิตต์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์นายกแห่ง
ชาวโลกพร้อมด้วยหมู่

พระสงฆ์มาฉนภักคากหาร และนรชนโคย่อมสร้างวิหาร ตามกำลัง
ที่จะสร้างได้ถวายแก่พระสงฆ์ ซึ่งมาจากทิศทั้ง ๔ การถวายทานของนรชน
นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศว่ามีมากกว่าการถวายทานแก่พระสัม-
มาสัมพุทธเจ้าพร้อมพระสงฆ์นั้น

เพราะเหตุนี้แล บุคคลผู้เป็นบัณฑิต เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์
ของตน ควรสร้างวิหารที่นารีนมัย นิมิตต์ภิกษุผู้เป็นพหูสูทให้อุทธาศัย
ควรถวายทาน ๑๐ อย่าง ที่ประเสริฐ มีข้าวและน้ำ เป็นต้น แต่ภิกษุสงฆ์ผู้
สมบูรณ์ด้วยศีล มีความประพฤติซุกเสลาภิเลสเหล่านั้น

เทวดาเหล่าใดมีในเทินั้น ควรอุทิศทักษิณาทานเพื่อเทวดาเหล่านั้น
ด้วย เทวดาที่ถูกบูชาแล้ว ทำน้อมบูชาขอบ ทักนบถ้อยแล้ว ย่อมนบถ้อย
ขอบแก่นั้นเทวดาเหล่านั้นย่อมอนุเคราะห์บุคคลผู้ถวายทานนั้น ประหนึ่ง
มารดาอนุเคราะห์บุตรผู้เกิดจากอก

บุรุษได้อาศัยเทวคาถาอนุเคราะห์แล้ว ย่อมเห็นภิกษุอันเจริญทุกเมื่อ
 เขาผู้ชกัธรรมอันใดในโลกนี้แล้วจักไม่มีอาสวะปรีวิพพาน ภิกษุทั้ง
 หลายจะแสดงธรรมนั้น อันนำออกจากทุกข์ทั้งปวงแก่เขา และเขาฟังธรรม
 อันประเสริฐของภิกษุเหล่านั้นแล้ว จักปรีวิพพานไม่มีอาสวะ

ถ้าบุคคลผู้ถวายวิหารท่องเที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่ ก็ชื่อว่าเกิดดี
 แล้ว ในสถานที่มี โภคะ ตระกูล และวรรณะ ถ้าเขาจะเกิดในวรรณะ
 กษัตริย์หรือในวรรณะพราหมณ์ เขาจะไม่เกิดในวรรณะต่ำเลย

บุคคลผู้ถวายวิหารเกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้นย่อมเจริญด้วย เขต
 สมบัติ โภคะมากมายและยศเป็นต้น

สมบัติทุกอย่างย่อมเจริญด้วยการถวายวิหารนั้นทั้งหมด
 อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดสร้างเอง หรือให้บุคคลอื่นสร้างวิหาร ผู้นั้น
 ย่อมอายุยืน สมบูรณ์ด้วยวรรณะและพละ ไม่มีโรค มีปัญญาใหญ่หลวง
 อันชาวโลกทั้งปวงนับบูชา

ผู้ถวายวิหาร ย่อมไม่เข้าถึงความเป็นผู้มีชาติเป็นคนคาบอดและทุ
 หนวกเป็นต้น มีรูปร่าง มีจักหูผ่องใส มีอวัยวะทุกส่วนสมบูรณ์ มีวาจา
 อ่อนหวาน

กับบุคคลผู้ถวายวิหารนั้น แม้นั่งสบาย ตลอดจนออกจากกรรมมารคา
 ก็สบาย เวลาที่กลอดแล้วก็เก็บโตโดยง่าย ในกาลไหน ๆ ย่อมไม่เข้าถึงทุกข์
 ในโลกเลย

ในเวลาเกิด ธรรมคามมนุษย์ทุกคนไม่มีศีรษะลง แล้วจะออกจาก
 กรรมมารคาไม่ได้ แต่ผู้ถวายวิหารจะเป็นอย่างนั้นก็หาไม่ ย่อมหลุดจาก
 กรรมมารคาเหมือนพระธรรมกถึก ผู้กล่าวจากธรรมาสน์ฉะนั้น

ผู้ถวายวิหารนั้นได้เสวยความสุขอันเกิดจากความเป็นมนุษย์ทุกอย่าง
 ได้สั่งสมกุศลกรรมทำ ๓ ประการไว้เป็นอย่างดี บรรลุการไปสุคติ มีจิตไม่
 ลุ่มหลงจุกจากโลกมนุษย์ก็ได้ไปยังเทวโลกอันเป็นสถานที่อยู่อันรื่นรมย์อันดี
 อย่างใหญ่ด้วย

ผู้ถวายวิหารนั้น มีผิวพรรณงดงามอย่างยิ่ง เหนือกว่าผิวพรรณของ
เทวดาทัวไป ย่อมครอบงำผิวพรรณของเทวดาเหล่าใดที่ทรง^{๒๕} และย่อม
ครอบงำเหล่าเทวดาผู้มีความสำราญ มียศ มีกำลัง ด้วยคุณสมบัติที่เกิดจาก
ตนเป็นต้น

เหล่าหญิงสาวสวยเกินกว่า ๑๐ คน มีร่างกายงดงามอย่างยิ่ง มี
ความงามทั่วทุกผิวพรรณมีพิศดารงดงามอย่างยิ่ง ทั้งงดงามด้วยเครื่อง
ประดับย่อมกั้น ย่อมกบหา ผู้ถวายวิหารผู้นอนบนที่นอนอันประเสริฐ
ด้วยเครื่องดนตรีมีการพ้อน และการประโคม เป็นต้น

บุคคลผู้ถวายวิหาร มีหมั่นเนื่องเทวดาชั้นจาตุมหาราช ได้ไปสู่
หมู่เทวดา ชั้นดาวดึงส์ส่วนหมู่เทวดาในชั้นดาวดึงส์ได้ไปสู่หมู่เทวดาชั้นยา
มาจุติจากชั้นยามาแล้ว ก็ได้ไปชั้นคฤติคยไป

กับบุคคลผู้ถวายวิหารนั้น จุติจากชั้นคฤติคยอันเป็นที่รื่นรมย์อย่างดี
แล้ว ก็ได้ไปสู่หมู่เทวดาชั้นนิมมานรดี

ก็เขาจุติจากชั้นนิมมานรดีแล้ว ก็ได้ไปสู่หมู่เทวดาชั้นปรนิมมิตว
สวัตถิ

บุคคลผู้ถวายวิหารนั้น ครั้นจุติจากหมู่เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตถิ
แล้วก็ได้มาสู่หมู่เทวดาชั้นนิมมานรดีอีกแม้ไปสู่ชั้นคฤติคยจากหมู่เทวดาชั้น
นิมมานรดีแล้ว ก็ได้มาสู่ชั้นยามาอีก

ผู้ถวายวิหารนั้น ได้ไปสู่ชั้นดาวดึงส์แล้วก็จุติจากชั้นยามา และ
จากชั้นดาวดึงส์นั้นแล้วก็ได้มาสู่หมู่เทวดาในชั้นจาตุมหาราชอีก โดย
อนุโลมและโดยปฏิโลม ด้วยประการฉะนี้

ผู้ถวายวิหารนั้น ครั้นเสวยกามโภคอันเป็นทิพย์ ในเทวโลก ๖ ชั้น
แล้ว ได้รับสุขอย่างเลิศอันไพบูรณ์ จุติจากเทวโลก ๖ ชั้นนั้นแล้ว จักเป็น
พระเจ้าจักรพรรดิผู้ประเสริฐในมนุษยโลก

ผู้ถวายวิหารนั้น ครั้นจุติจากมนุษย์โลกนี้แล้วก็ไปยังเทวโลกอีก
เสวยโภคทรัพย์อันเป็นของเทพยดาอันประเสริฐดั่งไปๆ คำยอหรืออุทิศถือ
การถวายวิหารในโลกเหมือนพระภิกษุผู้ชำนาญได้บริโภคนิโครจิวระนั้น

ก็ผู้ถวายวิหารนั้น เมื่อปรารภนาให้อัศภพเป็นแสงสว่าง ย่อม
ถึงความเป็นผู้มีอัศภพอันประเสริฐ เมื่อปรารภนพระนิพพานสุข ก็ย่อม
บรรลุพระนิพพานสุขนั้น

เว้นพระโลกนาถเสี้ย นรชนใดๆ ในโลก ๓ นี้สามารถเพื่อกล่าว
อาณิสสังอย่างไธสารในการถวายวิหารแม้ด้วยปากคนหลายพันปาก

พระผู้มีพระภาคผู้เป็นที่เคารพของชาวโลกคือมนุษย์และเทวดา ทรงอนุโมทนาท่าน
อนาถบิณฑิกกฤหบดีด้วยศาดาลหลายศาดาลเหล่านี้แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ได้เข้าไปยังวิหารแล้ว ท่าน
อนาถบิณฑิกกฤหบดี ได้ทำการฉลองวิหาร ด้วยการตลงเงินจำนวน ๑๔ โกฎิ เป็นเวลา ๔ เดือน
ถึงได้เสร็จสิ้นลง เฉพาะวิหารหลังหนึ่ง ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดีนั้นต้องใช้เงินสร้างถึง ๕๔ โกฎิ
ด้วยประการฉะนี้

ก็ในอดีตกาล ครั้นสมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี ท่านอนาถบิณฑิกกฤหบดี
ได้เป็นเศรษฐี ชื่อว่า สุมิตตะได้ใช้แผ่นดินอุฏฐทองคำ ชื่อสถานที่แล้ว ให้สร้างอารามสงฆ์
ประมาณ ๑ โยชน์ ในสถานที่นั้นนั้นแหละ สมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสีหิ ท่านได้เป็น
เศรษฐีนามว่า สิริวิฑฐณะ ได้ใช้แผ่นดินทองทับทิมทอง ชื่อสถานที่ แล้วสร้างอารามสงฆ์ยาวประมาณ
๓ ศากุฑ ในสถานที่นั้น ครั้นสมัยพระผู้มีพระภาค พระนามว่าเวสสภู ท่านเป็นเศรษฐีนามว่า
โสภณิยะ ได้ใช้แผ่นดินแก้วช้างทองคำชื่อสถานที่ แล้วสร้างอารามสงฆ์ ยาวประมาณถึงโยชน์ ในสถาน
ที่นั้น ต่อมาสมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากกุสันธะท่านได้เป็นเศรษฐีนามว่าอุจจกะ ได้ใช้แผ่นดิน
ทองคำชื่อสถานที่ แล้วสร้างอารามสงฆ์ยาวประมาณ ๑ ศากุฑ ในสถานที่นั้น สมัยพระผู้มีพระภาค
พระนามว่าโกณฑนยะ ท่านได้เป็นเศรษฐีนามว่าอุจจกะ ได้ใช้แผ่นดินแก้วทองคำชื่อสถานที่ แล้วสร้าง
อารามสงฆ์ ยาวประมาณถึงศากุฑ ในสถานที่นั้น สมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ ท่านได้เป็น
เศรษฐีนามว่าสุเมกคละ ใช้แผ่นดินอุฏฐทองคำชื่อสถานที่แล้วสร้างอารามสงฆ์ ยาวประมาณ ๑๖ กวีส ใน
สถานที่นั้น แลครั้นสมัยพระผู้มีพระภาคของเราท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะได้ใช้แผ่นดินกฎิกท่าประเ

ชื่อสถานที่แล้วสร้างอารามสงฆ์ยาวประมาณ ๔ กวีส ในที่นั้น คงได้ศัคมมา พระพุทธเจ้าทุกพระองค์
มีทรงได้ละทิ้งสถานที่นั้นเสีย เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ในอรชกถาปฐาปธานสูตรว่า สถานที่ที่พระ-
พุทธเจ้าทุกพระองค์มิได้ทรงละเว้นมี ๔ อย่าง คือ พระโพธิสัตว์องค์พระพุทธรเจ้ามิได้ทรงละเว้น
มีในสถานที่เดียวกัน ไม่ทรงละเว้นสถานที่ประกาศพระธรรมจักร ๓ บ้างคือ ปกนุกถาวันไม่ทรง
ละเว้นสถานที่ว่าพระบาทก้าวแรกลงที่ประสูติสังกัสสนคร ในเวลาเสด็จลงจากเทวโลก และไม่ทรง
ละเว้นสถานที่รื้อยแทนเตียง ๔ อย่าง ในพระคันธกุฎี ๓ พระวิหารเชควัน ก็พระวิหารมีเล็กบ้าง
ใหญ่บ้าง พระวิหารไม่ทรงยกเว้น แ่งกวันพระนคร ก็คราวโคพระนครอยู่ค้ำกติกะวันออก
คราวนั้นพระวิหารอยู่ค้ำกติกะวันตก คราวโคพระนครอยู่ค้ำกติกะวันออกนั้นพระวิหารอยู่ค้ำ
กติกะเหนือ คราวโคพระนครอยู่ค้ำกติกะวันตก คราวนั้นพระวิหารอยู่ค้ำกติกะวันออก คราวโค
พระนครอยู่ค้ำกติกะเหนือ คราวนั้นพระวิหารอยู่ค้ำกติกะใต้ แต่บัดนี้ พระนครอยู่ค้ำกติกะเหนือ
พระวิหารอยู่ค้ำกติกะใต้

พระผู้มีพระภาคทรงรับพระเชควันมหาวิหารอันเป็นอารามของท่านอนาถมีนชกเศรษฐี
แล้ว ประทับอยู่สู่สราฐาญในวิหารนั้นนั้นแหละ เสด็จจาริกไปในประเทศอื่น เสด็จไปกรุงราชคฤห์
ตามลำดับประทับอยู่ ๓ พระเวฬุวันมหาวิหาร ตั้งแต่เวลานั้นเป็นต้นมา พระผู้มีพระภาคผู้นับชาว-
โลกเคารพ เมื่อพิจารณาบุคคลที่พระองค์จะทรงแนะนำในที่ใด ก็เสด็จไปในที่นั้น ให้บุคคลเหล่านั้น
ตรัสรู้ตามแล้ว สมกับที่ท่านพระสังคิกกาจารย์ กล่าวไว้

พระศาสดาเจ้าจอมปราชญ์ เมื่อตรวจดูผู้สัตว์ที่ควรแนะนำ ได้ประทับอยู่ในพระเชค-
วันมหาวิหารอันสงบอันเป็นที่ร่มเย็นแห่งใจนั้น ด้วยวิหารธรรมต่าง ๆ

ก็ในกาลต่อมาพระพุทธเจ้าผู้ชี้แนวทางได้ประทับอยู่ ๓ พระเวฬุวันอันนำวันรมย์ อัน
นรชนผู้เกลี้ยกล้าควรเข้าไปเฝ้า ทรงแสดงกุกถกรรมอันพระองค์สั่งสมไว้อันเป็นบาทแห่งธรรม
ทั้งปวง เปรียบเหมือนพระอาทิตย์ ทอแสงขึ้นไปบนยอดภูเขาฉะนั้น

พระพุทธเจ้าจอมมุนี ทรงเปลื้องเหล่าสัตว์ ผู้มีกุกถกรรมที่ตนสั่งสมไว้แทบพระบาท
ของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐองค์ก่อน ๆ จึงได้ทรงประโคมธรรมแก่ริอย่างไพเราะ อันนับถือด้วย
เสียงไพเราะอย่างยิ่ง แล้วเสด็จเข้าไปประทับในสถานที่นั้น ๆ

กล่าวด้วยประการถวายรับพระเชควันมหาวิหาร จบ

จบนิทานภาคตั้งแต่การบรรพบุรุษพระสัพพัญญูคุณาของพระผู้มีพระภาค จนถึงการทรง
รับพระเชตะวันมหาวิหารตามลำดับด้วยประการฉะนี้

บัดนี้จะนับการเข้าจำพรรษาของพระผู้มีพระภาคต่อไป นับอย่างไร ? คือ

พรรษาแรก พระผู้มีพระภาคทรงประกาศพระธรรมจักรที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน โดย
นัยที่กล่าวมาแล้วทรงทำให้พรหมจำนวน ๑๘ โภกิ คัมภีร์น้อมมฤค เสด็จเข้าไปอาศัยกรุงพาราณสีแล้ว
ประทับ ณ ที่นั้น

พรรษาที่ ๒ พระผู้มีพระภาค เสด็จเข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์ ประทับ ณ พระเวฬุวัน-
มหาวิหาร

พรรษาที่ ๓ และพรรษาที่ ๔ ก็ประทับ ณ พระเวฬุวันมหาวิหารนั่นเอง

พรรษาที่ ๕ พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปอาศัยพระนครเวสาลี ประทับ ณ ภูฏาคารศาลา
ป่ามหาวัน แล้วทรงจำพรรษา ณ ภูฏาคารศาลานั้นนั่นแล เพราะทรงเอ็นดูชนผู้ควรทรงแนะนำ ใน
พรรษานั้นแล ได้เกิดโรคร้ายแรงขึ้นแก่พระเจ้าสุทโธทนะมหาราช พระพุทธบิดา ลำคับนั้น เหล่า
กษัตริย์กษัตริย์ และหมู่พระสงฆ์มีพระนางมหาปชาบดีเป็นประมุข ไม่สามารถจะเยียวยาโรคนี้ได้
พระราชาทรงประสรวรหนัก ทรงถูกพยาธิร้ายแรงครอบงำแล้ว มีพระวรกายชুবสอม เสด็จบรรทม
บนพระแท่นสวรรคต กลิ้งเกลือกไปมาด้วยคำวิว่า โอ ! ทุกข์ ทรงระลึกถึงพระผู้มีพระภาคว่า
โอหนอ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบุรุษของเราไปรคเสด็จมาที่นี่ ลุบลำคัศจรรย์ของเราผู้มีเวทนาถา พระ
นันทะและพระอานนท์ ลุบลำคัทั้งสองข้าง และพระราหุล ลุบลำคัหลังเท้าของเรา พระราชาทรง
ระลึกถึงพระผู้มีพระภาค เสด็จบรรทมบนพระแท่นสวรรคต ด้วยประการฉะนี้

ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาค เสด็จออกจากมหากรุงเวสาลี ในเวลาเช้ามืด ทรง
ตรวจดูบุคลิก ผู้ที่พระองค์ควรแนะนำ ในเวลาที่ทรงตรวจดูนี้แหละ พระองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็นพระราชาทรงประสรวรหนัก เสด็จบรรทมบนพระแท่นสวรรคต อย่างน่าสงสารเหลือเกิน ทรง
คำวิว่า โอ มหาราชพระบิดาของเรา ทรงประสรวรหนักเหลือเกิน ปราถนการไปของเรา บัดนี้ถึง
เวลาที่เราจะต้องไป จึงเสด็จลุกจากสี่ไฮสาสน์ ทรงกระทำกรชำระสรีระ เสด็จเที่ยวไปบิดตบขา
ณ กรุงโพนาลีเสด็จกลับจากการบิดตบขาแล้วได้คร่ำครวญพระอานนทเถระว่า อานนท์ ! พระบิดาของ
เราได้ทรงประสรวรหนักมากในววันนี้ ปราถนการจะให้เราไป มาเถิด อานนท์ เราไปเฝ้าท้าวเธอทัน

และเธอก็บอกภิกษุสงฆ์ด้วย พระเถระรับคำของพระผู้มีพระภาคแล้วได้บอกแก่ภิกษุสงฆ์ ครั้นนั้น พระเถระมีพระสาวกบุตรและพระโมกคัลลฐานะเป็นต้น ได้พากันถือบาตรและจีวร ออกจากสถานที่ของตนแล้ว พระเถระได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบแล้ว ต่อมาพระผู้มีพระภาคได้ทวิตเรียกพระภิกษุเหล่านั้นมาทวิตอย่างนั้นว่า ภิกษุทั้งหลาย วันนั้นพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชทรงประสูติพระโอรสองค์แรกมาให้เราไป เราจักไปเยี่ยมพระองค์ นี่เป็นการเห็นครั้งสุดท้ายของเรา ก็แลพระผู้มีพระภาคครั้งทรงแจ้งภิกษุเหล่านั้นให้ทราบแล้วพร้อมด้วยภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ได้เหาะไปด้วยพุทธานภาพเสด็จไปทางกรุงบิลพัตถ์ เกิดเช่นปราสาท แล้วประทับนั่งบนบัลลังก์เหนือพระแท่นบรรทมของพระราชาซึ่งทรงประสูติพระโอรส ทอดพระเนตรพระราชาซึ่งมีพระสตรีระชุมผสมทรงเกิดธรรมสังเวช ได้ทวิตคำแก่พระราชาว่า โยมพระองค์พออดทนได้ พออภัยภาพให้เป็นไปบ้างหรือ ทรงหายจากทุกขเวทนาหรือยัง พระราชาได้ทรงสดับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาค ทรงมีพระศอกขึ้นพระพักตร์นอนไปด้วยพระอัสสฤต ได้ทวิตคำแก่พระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญ โยมอดทนไม่ไหวแล้ว ไม่สามารถจะให้อภัยภาพดำเนินไปได้ ทุกขเวทนาแสนสาหัสได้ครอบงำโยม โยมยอมหายเสียที ต่อมาพระผู้มีพระภาคได้ทวิตว่า อย่าได้ทรงคิดมากไปเลยโยม ตั้งนี้เป็นต้นแล้วทรงเหยียดพระพักตร์เบื้องขวาเหมือนวงช้างเอราวัณออกจากภายในจีวร แล้วทรงอธิบายว่าถ้าเรานำเพ็ญบารมี ๓๐ ประการ คือ บารมี ๑๐ ทัก อุปบารมี ๑๐ ทัก ปรมัตถบารมี ๑๐ ทัก นำเพ็ญจริยา ๓ ประการ คือ โลกัตถจริยา ฉวักถถจริยา พุทธัตถจริยา ได้บริจาคมหาบริจาคม ๕ ประการ คือ บริจาคมทวิภย บริจาคมโอรส บริจาคมเหสี บริจาคมอวัยวะ และบริจาคมชีวิต ในสองไซ ๔ สองไซ อึ่งด้วยแสนกัป เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ จึงได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วไซ้ ด้วยอำนาจการกตัญญูอย่างนี้ พอมือข้างขวาของเรานำจับที่พระกระหม่อมพระบิภิกษาของเรา ขอให้เวทนาที่กล้าแรงทุกอย่าง จงหายไป แล้วทรงลูบลูกคำพระเศียรพระราชา พอพระเศียรพระราชาถูกองค์พระพักตร์ขวาเข้าเท่านั้นเวทนาทุกอย่างก็หายไป

ลำดับนั้นพระอานนท์ประสงค์จะกระทำสัตยาธิฐานของตน จึงได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วกระทำสัตยาธิฐานว่า พระองค์ผู้เจริญ ถ้าหม่อมฉันได้ศึกษามพระองค์ เหมือนเงาอันอยู่ที่ใต้ พระผู้มีพระภาคก็อยู่ที่นั่น พระผู้มีพระภาคอยู่ที่ใด อานนท์ก็อยู่ที่นั่นเพราะเหตุนี้ ด้วยการกตัญญูนี้ พอมือหัดข้างขวาของข้าพระองค์ถูกองค์พระพักตร์เบื้องขวาของพระมหาราชเจ้าเท่านั้น ขอเวทนาที่พระบาทข้างขวา จงหายไปเถิด แล้วได้ลูบลูกคำพระบาทข้างขวาของพระราชา

ในขณะนั้นนั้นแล เวหนที่พระพาหาทั้งหมก ได้หายไป ครั้นนั้น พระนันทะประสงค์จะทำสักขาธิษฐาน จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคกราบทูลอย่างนั้นว่า พระองค์ผู้เจริญ ถ้าหม่อมฉันกระทำการพระดำรัสของพระองค์ ถ้าเป็นจริงไซ้ พอดีแล้วข้าพเจ้าก็ขอพระโรคที่พระพาหาเบื้องซ้ายพระบิคาของเราเท่านั้น ขอพระโรคจงสงบไปเถิด ธิษฐานแล้วได้ลบลคำพระพาหาข้างซ้ายของพระราชา ถ้าบัดนี้ เวหนที่พระพาหาข้างซ้ายของพระราชาได้สงบลง ต่อจากนั้น พระราชาทูลประสงค์จะทำสักขาธิษฐานของกนจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคตั้งสักขาธิษฐานว่า พระองค์ผู้เจริญ ถ้าข้าพเจ้าพระองค์ใคร่ต่อการศึกษา อุตุนค่อโอวาทของพระองค์ไซ้ เพราะเหตุนี้ด้วยการตั้งสัจจะนี้ พระหัตถ์ขวาของข้าพเจ้าก็ได้ออกคอง พระปฤษฎาภักดิ์ พระเจ้าผู้ของข้าพเจ้าองค์เขาเท่านั้น ขอพระโรคที่พระปฤษฎาภักดิ์จงสงบแล้วทรงลบลคำที่พระปฤษฎาภักดิ์ของพระราชา ในขณะนั้นนั้นแล เวหนที่พระปฤษฎาภักดิ์ พระอุระ และพระชนกและพระบาทของพระราชาได้สงบลง คราวนั้นพระราชาทรงหายจากพระโรคทรงเกิดพระบิคาและโสมนัสเสด็จจากอาสนะ ได้อินถวายบังคม พระผู้มีพระภาคแล้ว

ถ้าบัดนี้พระผู้มีพระภาคทศพระเนตรเห็นพระราชา ซึ่งทรงหายจากทุกข์เวทนาแล้ว ทรงทราบว่ พระชนมายุของพระบิคาอันมีน้อย ทรงรำพึงว่า โอ! พระบิคาของเรานพึงสวรรคตภายในสัปดาหนี้ พระอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของพระองค์จะมีหรือไม่หนอ ดังนี้แล้ว พ้อทราบว่ พระอุปนิสัยพระอรหันต์มีแน่ จึงทรงแสดงธรรมตลอดคืนแฉวัน พระผู้มีพระภาควันหนึ่งทรงแสดงธรรมแก่พระราชาด้วยประการฉะนี้แล้ว ในวันที่ ๘ ทรงเริ่มธรรมกถาอันแสดงอนิจจังลักษณะอีก ได้ครวัสพระดำรัสนั้นก็กับพระราชาว่า

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีการเกิดขึ้นและมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป การเข้าไปสงบสังขารเหล่านั้นเป็นสุข

เมื่อใดบุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง เมื่อนั้นเขาย่อมเบื่อหน่ายในทุกชั้นนั้นเป็นทางแห่งความหมดจด

เมื่อใดบุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ เมื่อนั้นเขาย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นั้นเป็นหนทางแห่งความหมดจด

เมื่อโคบุตรได้เห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้น
เขาย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นั่นเป็นทางแห่งความหมดจด

เมื่อพระผู้มีพระภาคกำลังแสดงธรรม โดยนัยที่ว่ามานี้ พระเจ้าสุทโธทนะมหาราช
ทรงเจริญวิปัสสนาตามกระแสพระธรรมเทศนา ทรงบรรลุพระอรหัตต์ พร้อมกับปฏิสัมภิทาอันกระทำ
การละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาได้โดยไม่มีเหลือ ลำดับนั้นพระราชาทรง
บรรลุพระอรหัตต์ผล เกิดปีติโสมนัส ได้กราบทูลพระคำวสันตที่พระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญ
โยมพ้นจากเครื่องผูก คือสงสารแล้ว พระนิพพานสำเร็จแก่โยมแล้ว อีกประการหนึ่งชีวิตของโยม
มีน้อย โยมจักปรีณิพพานวันนั้นแหละ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ครวสีว่า จงกำหนดกาลเอาเองเถิด
โยม พระราชาครวสีว่า นั่นแหละ พระเจ้าข้าเหล่ากษัตริย์ค้ำคอง และหมู่พระสนมมีพระนางมหาปชา
บดีเป็นประมุขได้สดับคำนั้นแล้ว ต่างสยงหมกมืดพระอุระกันแสงแล้ว ลำดับนั้นพระราชาทรง
ปลอบกษัตริย์เหล่านั้นให้เข้าพระทัย แล้วครวสีอย่างนี้ว่า พวกเธอ อย่าเศร้าโศกว่าไรเลย ความ
สมหวัง ความพลัดพรากจากสิ่งที่เรารักน่าพอใจทุกอย่างนี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นธรรมดาของโลก
สิ่งใดเกิดขึ้นแล้ว สิ่งนั้นทั้งหมกทุกคนย่อมผิดหวัง ทุกคนจะพึงสมหวังในสิ่งนั้นแก่ที่ไหนเล่า
พระราชาทรงทำให้กษัตริย์เหล่านั้นเบาพระทัยแล้ว เสด็จจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาค
แล้วครวสีอย่างนี้ว่า พระองค์นักหนาแห่งชาวโลกผู้เจริญ กายกรรม วาจกรรม หรือมนโกรรมอะไร ๆ
ของโยมถ้ามีอยู่ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดยกโทษนั้น ๆ ให้แก่โยมด้วยเถิดพระเจ้าข้า พระเจ้าสุทโธ
ทนะมหาราช ได้ขอขมาโทษพระผู้มีพระภาคด้วยประการฉะนี้แล้ว เสด็จบรรทมบนพระแท่นบรรทม
ประกอบด้วยสิริ ปรีณิพพานบนพระแท่นบรรทมนั่นเอง ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาค ทรงทราบว้
พระราชปรีณิพพานแล้ว ทรงเกิดธรรมสังเวช ได้ครวสีพระคำวสันตแก่พระภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย ! พวกเราองค์พระมหาราชพุทธบิดา มรดกธรรมมีใกล้เคียงองค์พระองค์เลย พระองค์นั้น
ถึงความไม่เที่ยงแล้ว เพราะสัตว์ทั้งปวง มีความตายเป็นธรรมดา มีความแก่เป็นที่สุดไม่ล่วงพ้น
จากความตายไปได้ เพราะฉะนั้นพวกเราอย่าได้พากันประมาทเลย

ในคราวนั้น พระนางมหาปชาบดี พระนางโสธรา กษัตริย์ค้ำคองและหมู่พระนางสนม
ต่างพากันเคียดชกกันแล้วว้าว้อด้วยเสียงดัง ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทำให้ชนเหล่านั้นทุกคน
เบาใจด้วยธรรมกลาที่ประกอบด้วยความไม่เที่ยงแล้ว ได้ครวสีคำวสันตที่ท่านมหาภิณษณ์ประเดระว่า ไปเถิด
กัณณะ เราจักมาปณิกิจพพระบิดาของเรา เธอจงทรวงดูสถานที่มาปณิกิจนั้น พระเถระได้คอยรับ

ว่าศิลปะพระเจ้าแล้ว แวกล้อมด้วยพระภิกษุผู้ทรงรุดคุณ ไปยังสถานที่ถวายพระเพลิงพระสรีระของ พระราชาพร้อมด้วยกษัตริย์ศากยะ ตรวจสถานที่นั้นแล้วก็ให้สร้างจิกกาธาร ในเวลานั้นเหล่าเทวกา ผู้สถิตอยู่ในหมื่นจักรวาล ท้าวหาพรหม มีท้าวสักกเทวราช เทวคานันเสียมะ ชันสันคูลิศ ชันนิมมานรดี และเทวคานันปรนิมมิตวสวัตติเป็นประมุข ได้พากันยักเอาเรือนยอดจำนวน ๔๐๐ หลัง และของหอมมิได้จันทน์และของหอมอื่นเป็นที่หอเป็นคันร่วมกันสร้างจิกกาธารกับพระมหากัสสปเถระ เมื่อจิกกาธารสำเร็จแล้ว พระมหากัสสปเถระได้กลับมาราบทุกพระผู้มีพระภาคอีก

ถัดมา พระผู้มีพระภาคทรงยกพระเศียรพระราชด้วยพระองค์เอง ทรงรคน้ำพร้อม กับพระสาวบริวารเถระบนพระแท่นบรรทมแก้วมณี ทรงให้ยกขึ้นประคองฐานไว้ในอุทกของประทับด้วย รัศมีคราวนั้น กษัตริย์ศากยะ ประชุมกันแล้วช่วยกันยกเศวตฉัตร ธงชัย ธงแผ่นผ้าและพัคจามรจีน ประโคมดนตรี มีกลอง สังข์ บัณเฑาะว์เป็นต้นแล้วช่วยกันนำพระแท่นบรรทมของพระราชาไป สุสานด้วยอุทก เหล่าเทวกา คณธรรพที่ต่างพากันประโคมดนตรีพิชัยในอากาศแล้วพากันไปสุสาน หลวง พระผู้มีพระภาคทรงแวกล้อมด้วยหมู่ภิกษุเสด็จไปสุสานหลวง ทรงยกพระแท่นบรรทมของ พระราชาด้วยพระองค์เองขึ้นสู่จิกกาธาร ต่อมา ท้าวสักกเทวราชทรงแวกล้อมด้วยหมู่เทวกาทั้งสอง ข้าง ทรงกระทำประทักษิณจิกกาธารของพระราชา ทรงถือไฟแก้วมณีโรยทิศเปลวลูกไฟลงประสงก์ จะถวายพระเพลิงจิกกาธารของพระราชา ถ้าคัมภีร์ พระผู้มีพระภาคครีว่า พระเทวราช พระองค์ อยู่แห่งถวายพระเพลิงพระจิกกาธาร พระบิดาของกถาคคก่อน อาคมภาพจักถวายพระเพลิงก่อน แล้วทรงรับไฟแก้วมณีจากพระหัตถ์ ท้าวสักกเทวราชถวายพระเพลิงพระจิกกาธารแล้ว ถ้าคัมภีร์ เหล่าเทวคามที่ท้าวสักกเป็นต้น ได้พากันถวายพระเพลิงคามแล้ว เมื่อพระจิกกาธารพระราชานันกำลัง ตกไฟลงอยู่ กษัตริย์ศากยะ และหมู่พระสมณมีพระนามหาปราชิตเป็นประมุข ทั้งสิ้น ต่างพากันกัน แสงด้วยพระสุรเสียดังสนั่น แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงปลอบโยนกษัตริย์ทุกพระองค์เหล่านั้น ให้ เบาใจด้วยพระธรรมมีกลาประกอบด้วยความไม่เที่ยง หมู่สัตว์ประมาณ ๘,๔๐๐ ได้บรรลุนิพพานในสมาคมนั้น

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนมหาราชปรินิพพานแล้ว จำนวนแคว้น ๖ แคว้น ซึ่งเป็นพระญาติ ของพระพุทธเจ้า ได้พากันกำเริบแล้วคือ

แคว้น ๖ แคว้น ซึ่งเป็นพระญาติพระพุทธเจ้าได้แก่แคว้นกบิลพัสดุ์ แคว้นเทวทหะ แคว้นโกกิชะ แคว้นสักกระ แคว้นสุปปีวาสา และแคว้นเวระ หมู่มหาชนมีพระมหากษัตริย์เป็นทั้ง

ในแคว้น ๖ แคว้น ได้สดับข่าวสาส์นการสวรรคตของพระราชา ต่างพากันกันแสวงว่าไว้ แล้วเริ่ม
บูชาบุญอุทิศพระราชา

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมหมู่ภิกษุได้เสด็จไปยังสถานที่เหล่านั้นนิมนต์ไว้ เสวตมา-
หิยอุชอมหารชน เมื่อจะทรงอนุโมทนา จึงได้ทรงภาษีกาถาเหล่านั้นว่า

พระราชามหากษัตริย์ มารดาบิดา พี่น้องชาย-หญิง ญาติ พระ-
อุปัชฌาย์อาจารย์ ที่มีความอาลัย ไว้ที่พึง ญาติ มิตร สัมพันธวงศ์ เมื่อ
ญาติล่วงลับไปแล้ว พึงทำบุญอุทิศเขาตามกำลัง

เหล่านั้นเป็นผู้เป็นนาย เจ้าของตระกูล มิตรสหาย ครั้นทำบุญ
อุทิศญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ย่อมได้รับผลบุญกรรมที่ตนทำแล้ว และทานที่
ชนเหล่านั้นบำเพ็ญแล้วก็จักมีผลสำเร็จแก่เหล่าญาติที่ล่วงลับไปแล้ว

นรชนเหล่าใดที่เป็นญาติมิบุตรและหลานเป็นต้น ซึ่งยังมีชีวิตอยู่

* เมื่อญาติล่วงลับไปแล้วไม่ทำบุญอุทิศไปให้ตามกำลัง คนพวกนั้น

เป็นทั้งคนอกตัญญูทั้ง ไม่คงอยู่ในธรรมเมื่อไปเกิดในอบายภูมิ ก็ต้องประสบ
กับความลำบากเป็นเวลานาน ส่วนเหล่านั้นที่เป็นคนกตัญญูทำบุญอุทิศไป
ให้ญาติ ถวายทานแก่พระทักษิณอุบะกุลตามกำลังแล้ว ภายหลังก็ไปเกิด
ในสวรรค์ ดังนั้น เหล่าชนที่มีปัญญาทำบุญอุทิศให้ญาติเป็นผู้มีมิตรที่เกี่ยว
เนื่องกันมาแต่ตระกูล มักทำอุปการะตอบแทนแก่เหล่านั้นที่ยุโมทนาทาน
ซึ่งถวายแก่ท่านผู้เป็นอาหุโนอบุคคลด้วยใจที่มีศรัทธาเต็มใส จะร้องไห้
เศร้าโศกว่าไรไปทำไมกัน เพราะการร้องไห้เศร้าโศกว่าไรดังกล่าวนั้น
หาสำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วไม่ ญาติ ๆ ก็คงอยู่ในสภาพ
เดิมอย่างนั้นมิแต่ทุกข์ฉะพาทนที่ถวายเข้าไปตั้งไว้ดีแล้ว ในพระสงฆ์เท่านั้น
ที่สำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไปโดยฐานะชีวิตกาลนาน ด้วยประการดังนี้

พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงเสวยวิฤตถาณของพวกพระญาติแล้วจึงทรงกระทำการสงเคราะห์

พระญาติประทัพบ ๘ นิโคธารามที่พระญาติ ๑๖๐,๐๐๐ ตระกูลให้สร้างไว้ ๘ ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี
๘ กาลครั้งนั้น พระนางมหาปราชินีโกกมิ ได้เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทัพบ
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วได้เสด็จออกมาประทัพบยืนอยู่ ๘ ที่อันเหมาะสมแล้วได้กราบทูลพระ

* นายเกษียร มะปะโม ป.ธ. ๕ แปล

ผู้มีพระเจ้าว่า ขอประทานวโรกาสพระเจ้าข้า ขอให้มาคุกคามได้บวชในพระธรรมวินัยที่พระศาสดาทรงประกาศแล้วเถิด พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อย่าเลยพระนางโคกมีย์ พระองค์อย่าทรงพอพระทัย ให้มาคุกคามบวชในพระธรรมวินัยที่ศาสดาทรงประกาศแล้วเลย ถึงครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ พระนางมหาปชาบดีโคกมีย์ยังคงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอประทานวโรกาส พระเจ้าข้า ขอให้มาคุกคามพึงได้บวชในพระธรรมวินัยที่พระศาสดาทรงประกาศไว้แล้วเถิดพระผู้มีพระภาคตรัสว่า อย่าเลย พระนางโคกมีย์ พระองค์อย่าทรงพอพระทัย ให้มาคุกคามบวชในพระธรรมวินัยที่ศาสดาทรงประกาศแล้วเลย พระผู้มีพระภาคทรงห้ามจนถึงครั้งที่ ๓ ต่อมาพระนางมหาปชาบดีโคกมีย์ ทรงเห็นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้มาคุกคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระศาสดาทรงประกาศแล้ว ก็ทรงระทมทุกข์โหมหนั พระชลดเนรโหลนอง กันแสงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยเวียนรอบทางขวา แล้วก็เสด็จกลับไป

ต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ เมืองกบิลพัสดุ์ ตามพระอริยาคัยแล้วเสด็จจาริกไปทางเมืองไพสาลีเสด็จถึงเมืองไพสาลีโดยลำดับประทับ ณ ภูฏาคารศาลาบำมทาวน ครั้งนั้นพระนางมหาปชาบดีโคกมีย์ได้ปลงพระเกศา ทรงผ้ากาสายแล้วเสด็จกลับไปทางเมืองไพสาลีพร้อมด้วยนางกษัตริย์ศากยวงศ์เป็นจำนวนมากแล้วเสด็จเข้าไปใกล้ภูฏาคารศาลาบำมทาวนตามลำดับ ครั้งนั้นแลพระนางมีพระบาททั้งสองข้างระบม มีพระวรกายเบือนละของธุดีทรงระทมทุกข์โหมหนั พระชลดเนรโหลนองกันแสงได้ประทับยืนอยู่ ณ ภายนอกชุ้มประคู้ ท่านพระอานนท์ได้พบพระนางมหาปชาบดีมีพระบาททั้งสองระบมมีพระวรกายเบือนละของธุดี ทรงระทมทุกข์โหมหนั พระชลดเนรโหลนองกันแสงประทับยืนอยู่ภายนอกชุ้มประคู้ จึงได้ทูลถามพระนางว่า เรื่องอะไรพระนางโคกมีย์ ทำไมพระองค์จึงมีพระบาทระบมมีพระวรกายเบือนละของธุดีทรงระทมทุกข์โหมหนัพระชลดเนรโหลนองกันแสงประทับยืนอยู่ภายนอกชุ้มประคู้เล่า พระนางมหาปชาบดีตรัสว่าจริงอย่างว่า ท่านพระอานนท์ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้มาคุกคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระศาสดาทรงประกาศแล้ว พระอานนท์จึงทูลว่า พระนางโคกมีย์ ถ้าอย่างนั้นพระองค์ไปรดประทับ ณ ที่นี้สักครู่จนกว่าอากาศจะทูลขอพระผู้มีพระภาคให้มาคุกคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระศาสดาทรงประกาศแล้ว

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วก็นั่ง ณ ที่อันสมควรแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมหาปชาบดีโคกมีย์มีพระบาททั้งสองข้างระบมมีพระวรกายเบือนละของธุดี ทรงระทมทุกข์โหม

นัสพระชลเนคร ไหลนองกันแสงประทีบขึ้นภายนอกซุ้มประตูครว้ว่า พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระคณาจารย์ประกาศแล้ว ขอประทานวโรกาส พระเจ้าข้า มาตุคามควรได้บวชในพระธรรมวินัย ที่พระคณาจารย์ประกาศแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ครว้ว่า อย่าเลยอาหนันท์ เธออย่าพอใจการที่มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่คณาจารย์ประกาศเลย แม้ถึงครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ ท่านพระอาหนันท์ก็ยังคงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมหาปชาบดีโคตมีนี้มีพระบาททั้งสองข้างระนมีพระวรกายเปื้อนละอองธุลี ทรงระทมทุกข์ โทรมนัส พระชลเนครไหลนอง กันแสง ประทีบขึ้น ณ ภายนอกซุ้มประตู ครว้ว่า พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระคณาจารย์ประกาศแล้ว แม้ถึงครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคก็ครว้ห้ามเสีย ต่อมาท่านพระอาหนันท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระคณาจารย์ประกาศแล้วสามารถบรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้หรือไม่ พระผู้มีพระภาคครว้ว่า อาหนันท์ มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่คณาจารย์ประกาศแล้วสามารถบรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้ พระอาหนันท์กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ถ้าหากมาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระคณาจารย์ประกาศแล้วสามารถบรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้ไซ้ พระเจ้าข้า พระนางมหาปชาบดีโคตมี เป็นผู้มัวอุปการะมาก เป็นพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค ทรงซุบเสียง เมื่อพระนางสตีวิมาหาสาครแล้ว ทรงให้คัมภีรชาด ข้าพระองค์ ขอประทานวโรกาส พระเจ้าข้า ขอให้มาตุคามพึงได้บวชในพระธรรมวินัยที่พระคณาจารย์ประกาศแล้ว เกิด พระผู้มีพระภาคครว้ว่า อาหนันท์ ถ้าหากพระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงยอมรับครุธรรม ๘ ประการ การยอมรับนั้นจงเป็นอุปสมบทของพระนาง นางภิกษุณีซึ่งอุปสมบทได้ ๑๐๐ พรรษาต้องทำการลูกรับกราบไหว้ และเคารพนอบน้อมแก่ภิกษุซึ่งอุปสมบทได้เพียงวันเดียว แม้ธรรมนี้ นางภิกษุณีพึงสักการะเคารพนับถือบูชาไม่พึงก้าวล่วงกลดอชชีวิต นางภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่เป็นของภิกษุ แม้ธรรมนี้ภิกษุณีพึงสักการะเคารพนับถือบูชาไม่พึงก้าวล่วงกลดอชชีวิต ธรรม ๒ ประการ คือ การตามเกี่ยวกับเรื่องอุโบสถ และการเข้าไปฟังโอวาท นางภิกษุณีพึงหวังได้จากภิกษุสงฆ์ทุกที่เถลิงธรรมนี้ นางภิกษุณีพึงสักการะเคารพ นับถือบูชาไม่พึงก้าวล่วงกลดอชชีวิต ออกพรรษาแล้ว นางภิกษุณี ต้องปวารณาโดยฐานะทั้ง ๓ ทั้งที่เห็นทั้งที่เคียดหรือสงสัยในพระสงฆ์สองฝ่าย ธรรมนี้ นางภิกษุณี สักการะพึงเคารพนับถือบูชาไม่พึงก้าวล่วงกลดอชชีวิต นางภิกษุณีผู้รับเอาครุธรรมแล้ว พึง

ประพาศิมาณัตถ์บิษัหนึ่งในพระสงฆ์สองฝ่าย แม้ธรรม^{นี้} นางภิกษุณี ฟังสักการะเคารพนับถือบูชาไม่ฟัง
 ก้าวล่วงตลอดชีวิต นางสิกขมาณาผู้ได้ศึกษาสิกขาบทในธรรม ๖ ประการครบ ๒ ปีแล้ว ควรแสวงหา
 การอุปสมบทในพระสงฆ์สองฝ่าย แม้ธรรม^{นี้} ภิกษุณีฟังสักการะเคารพนับถือบูชา ไม่ฟังก้าวล่วงตลอด
 ชีวิต ภิกษุณีไม่ควรค่าเหล่าภิกษุโดยปริยายใด ๆ ธรรม^{นี้} ภิกษุณี ฟังสักการะเคารพนับถือบูชาไม่ฟัง
 ก้าวล่วงตลอดชีวิต ทั้งแคว้น^{นี้}นางภิกษุณีฟังรับโอวาทธรรมของภิกษุฝ่ายเดียว นางภิกษุณี ไม่ฟัง
 สอนธรรมแก่ภิกษุโดยประการใด ๆ ธรรม^{ข้อนี้} นางภิกษุณีฟังสักการะเคารพนับถือบูชาไม่ฟังก้าว
 ล่วงตลอดชีวิต อานนท์ ถ้าหากพระนางมหาปชาบดีโคตมีสามารถรับศีลธรรม ๘ ประการตั้งว่ามาน^{นี้}
 ได้ใช้ การรับเอาศีลธรรม ๘ ประการ^{นั้น} จึงเป็นอุปสมบทของพระนางเถิด

ต่อมา ท่านพระอานนท์เรียนศีลธรรม ๘ ประการในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็
 เข้าไปหาพระนางมหาปชาบดีโคตมีถึงที่ประทับแล้วได้ทูลพระนางว่า พระนางโคตมี ถ้าหากพระองค์
 ทรงสามารถรับเอาศีลธรรม ๘ ประการ^{นี้ได้} การรับเอา^{นั้น}จักเป็นอุปสมบทของพระองค์ ก็แล
 ครั้นทูลอย่าง^{นี้}แล้ว พระอานนท์เถระก็ได้ทูลบอกศีลธรรม ๘ ประการ โดยทำนองที่ตนเรียนมาแล้ว
 แต่พระนางมหาปชาบดีโคตมี เห็น พระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้คร่ำครวญทูลท่านพระอานนท์ว่า
 ท่านพระอานนท์ จันพอใจอย่างยิ่งที่จะรับเอาศีลธรรม ๘ ประการ ไว้ปฏิบัติไม่ล่วงเกินตลอดชีวิต
 เปรียบเสมือนชายหนุ่มหญิงสาวซึ่งอาบน้ำชำระร่างกายแล้ว ได้ถือดอกไม้หอมประคองยกขึ้นวางไว้บน
 ศีรษะของตัวเองละ^{นี้}

ต่อมา ท่านพระอานนท์ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบอภิวาทแล้วกราบทูลว่า
 ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงรับเอาศีลธรรม ๘ ประการแล้ว พระภาคเจ้า
 ทรงอุปสมบทแล้วพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคได้ทรงประทานการบรรพชาและอุปสมบทพร้อมด้วย
 ศีลธรรม ๘ ประการแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี ด้วยประการตั้งว่ามาน^{นี้} พระนางจึงได้บรรพชา
 อุปสมบทตั้งแต่นั้นมา พวกหญิงในตระกูลซึ่งมีพระนางโสธราเป็นประธานก็ได้บวชในสำนักของ
 พระผู้มีพระภาคตามลำดับ

๓ คือ ปัญจวัคคีสถา

ก็ในพรรษาที่ ๖ พระผู้มีพระภาคทรงยกหมู่สัตว์ซึ่งมีเวรแค้นเพราะการแตกทำลายแห่ง
 ชันธสันดาน ซึ่งจมลงไปในสงสารสาครฤกษ์สัตว์ต่าง ๆ เช่นมังกร จระเข้ ปลาฉลามและเต่า คือ

ความทุกข์มีระชาธิ ชาวและมรณะเป็นต้นนับขึ้นสู่ธรรมนาว่า (เวือคือธรรม) ด้วยอำนาจการทรมาน
 อริยผลที่ ๔ (อรหัตตผล) เสด็จประทับ ณ มกุฏบรรพต พระราชที่ ๗ พระผู้มีพระภาคทรงแสดง
 อภิสรรพปฏิภักแก่หมู่เทพยดาซึ่งมีพระพุทธรูปมารดาเป็นประมุข เสด็จประทับเหนือบัดทุกัมพตศิลาอาสน์
 โกลีตภัปวาริฉคคกะ ในภพดาวังสี ในพระราชที่ ๘ พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไปอาศัยสูงสูมาวรีนกร
 ในภักชชนบทเสด็จประทับ ณ เกสกพาวัน (น้ำไม้สี่เสือก) พระราชที่ ๙ เสด็จเข้าไปอาศัยเมืองโกสุมพิ
 ประทับที่โฆสิถาราม พระราชที่ ๑๐ ทรงเข้าไปอาศัยข้างช้อปาลีเลยยกะ ประทับ ณ โคนคันภักทสาล
 ในปาลีเลยยกไพโรสนต์ พระราชที่ ๑๑ เสด็จประทับ ณ พราหมณคามในนาพาชนบท พระราชที่ ๑๒
 เวยฐพรพราหมณทัถุณินนทให้เสด็จประทับ ณ โคนคันสะเคาทันเพรุษักษัรรักษานาในเววยฐชนกร พระรา
 ราชที่ ๑๓ เสด็จประทับ ณ จาลิยบรรพต พระราชที่ ๑๔ ทรงประทับ ณ เซควันมหาวิหาร พระราชที่
 ๑๕ ทรงเข้าไปอาศัยเมืองกิลพัศคู่ประทับที่นิโคธารามริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี พระราชที่ ๑๖ ทรงทรงมาน
 อาพวักษัรให้สัตว์ ๘๔,๐๐๐ คิมน้ำอมฤตเสด็จเข้าไปอาศัยอาพวีนกร เสด็จประทับ ณ อคาพวเจตีย์
 พระราชที่ ๑๗ ประทับที่เมืองราชกฤถ์นั้นเอง พระราชที่ ๑๘ เสด็จประทับอยู่จาลิยบรรพต พระราชที่
 ๑๙ ก็เหมือนกัน แต่พระราชที่ ๒๐ ทรงเข้าไปอาศัยเมืองราชกฤถ์ ประทับอยู่ที่เวพวันมหาวิหาร ถึง
 แค้นนั้นมา พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปอาศัยเมืองสาวกัถิประทับประจำที่เซควันมหาวิหารและบุพพาราม
 บรรพตสถานที่ที่พระองค์เสด็จเข้าจำพรรษาใน เซควันมหาวิหารทรงประทับจำพรรษาถึง ๑๔ พรรษา
 บุพพาราม ๖ พรรษา แต่พรรษาสุดท้าย ทรงพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ หมู่ใหญ่เสด็จเข้าไปอาศัยเมือง
 โพลสตี ประทับที่เวพวคาม

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย พวก
 เรืองเจ้าจำพรรษารอบเมืองโพลสตีอย่างเพี้ยนเพี้ยนเพี้ยนคบกันเถิด ส่วนเราจะเข้าจำพรรษาที่เวพ
 วคามนี้แหละ ทำไมพระองค์จึงตรัสอย่างนั้น ได้ทราบแล้ว พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า เรามีชีวิต
 อยู่ไปได้เพียง ๑๐ เดือนก็จักปรินิพพาน ถ้าหากภิกษุเหล่านั้นไปไกลก็จะไม่สามารถพบเราในเวลา
 ปรินิพพานได้ เมื่อเบ้าเช่นนั้น ภิกษุเหล่านั้นจะพึงถือคร้อนทั่วกันว่า พระศาสดาเมื่อจะทรง
 ปรินิพพาน ก็ไม่ทรงเตือนสติพวกเราบ้าง ถ้าพวกเราจะไม่อยู่ไกลอย่างนี้ แต่เมื่อภิกษุอยู่จำ
 พรรษารอบเมืองโพลสตีก็จะมาศึกษาธรรมและรับเอาโอวาทของพระสุคตได้เดือนละ ๘ ครั้ง เพราะ
 เหตุคั้งนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอย่างนั้นเพื่อพระองค์จะได้ทอดทิ้งเหล่าภิกษุไปไกล

พวกภิกษุเหล่านี้รับทราบพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคว่า เข้าใจตามนั้นแล้ว พระเจ้าข้า แล้วพากันไปจำพรรษารอบเมืองโพสาลีอย่างเพื่อนคบเพื่อนเห็น ส่วนพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าจำพรรษาที่เวฬุคาม ต่อมาเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าจำพรรษาแล้วทรงอาหารอย่างหนักบังเกิดเวทนาถ้ำจวนเจียนจะสิ้นพระชนม์ ขณะนั้นพระองค์ได้ทรงดำริว่า ไม่เป็นการสมควรกรรมงที่เรานี้ไม่เรียกอุฏฐาก ข้าอาพระภิกษุสงฆ์แล้วปรีนิพพานไปเสีย อย่างกระนั้นแล เราต้องใช้ความเพียรระงับอาพาธนี้แล้วปลงชีวิตสังขารอยู่ ลำดับต่อมา พระองค์ทรงใช้ความระงับอาพาธแล้วปลงชีวิตสังขารเสด็จประทับอยู่แล้ว แต่นั้นอาหารของพระองค์ก็ระงับไป ต่อมาพระองค์ผู้ทรงหายจากอาหารได้ไม่นาน ก็เสด็จออกจากวิหารไปประทับนั่งบนอาสนะที่ภิกษุสงฆ์ปลุกถวายที่รมวิหาร ลำดับนั้นท่านพระอานนท์ก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับแล้วกราบถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วถอยห่างออกมานั่ง ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้เห็นความผาสุกของพระผู้มีพระภาคแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้เห็นความสะอึกสยของพระผู้มีพระภาคแล้ว แต่ที่ทั้งหลายไม่ปรากฏแก่ข้าพระองค์ เหมือนพระวรกายที่ส่งงามของพระผู้มีพระภาคปรากฏแก่ข้าพระองค์ แม้ธรรมก็ไม่แจ่มแจ้งแก่ข้าพระองค์เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอาหาร อีกอย่างหนึ่งข้าพระองค์ได้มีแค่เพียงดมหายใจคิดเหนื่อยเท่านั้น คราบไค้ที่พระผู้มีพระภาคยังครีสปราวกับพระภิกษุสงฆ์รับสั่งหาบางสิ่งบางอย่างได้ พระผู้มีพระภาคจักไม่เสด็จปรีนิพพานคราบัดนี้ พระผู้มีพระภาคครีสป่าวานนท์ ภิกษุสงฆ์จะหวังอะไรในตัวเราเล่า ธรรมที่เราแสดงไม่มีที่สิ้นสุดไม่มีในภายนอก เราตถาคตซึ่งไม่มีศรัทธาจารย์ได้มีความเห็นอย่างแน่นอนว่า จักปกครองภิกษุสงฆ์ได้ หรือภิกษุสงฆ์เป็นผู้ยกย่องเรา อานนท์ ตถาคตจักยกใครสักคนขึ้นปรวารภิกษุสงฆ์เพียงครั้งเดียว อานนท์บัดนี้เราทราบแก่แล้ว ผ่านวัยที่ยาวนานถึง ๘๐ ปีเข้าไปแล้ว อานนท์ เกวียนที่เก่าไปได้เพราะโครงร่างที่ประกอบขึ้นด้วยไม้ไผ่ฉันทไค้ ภายของเราตถาคตก็เหมือนกันนั้นแหละ ตูเหมือนจะให้ไค้ภาพเป็นไม้ไผ่เพราะจักที่เจือปนด้วยสมธาธิ อานนท์ ครวโลกตถาคตเข้าไปสำเร็จนิมิตตเจโตสมาธิอยู่เพราะไม่คำนึงถึงนิมิตทั้งหมดและเวทนาบางเหล่าดับไป ครวนั้นร่างกายของเราตถาคตสบายยิ่ง อานนท์ ดังนั้น พวกเธอในธรรมวินัยนี้จงอยู่มีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่งอย่ามีคนอื่นหรือสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงอยู่มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่งเกิด อานนท์ทำอย่างไรเล่า ภิกษุจึงจะอยู่มีตนเป็นเกาะมีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีใครอื่นเป็นที่พึ่ง อานนท์ ภิกษุในพระศาสนา พิจารณาเห็นภายในกายมีความเพียรมีกัมมัตถุญจะอยู่อย่างจัก

อภิธมาโหมนัตโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนามีความเพียรมีสติสัมปชัญญะอยู่กำจกัอภิธมาโหมนัตโลกได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียรมีสติสัมปชัญญะอยู่กำจกัอภิธมาโหมนัตทำอย่างนั้นแหละอาเนท กิษุจึงจะมีคนเป็นเกาะมีคนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีใครอื่นเป็นที่พึ่งอยู่ อาเนท กิคนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จากมีคนเป็นเกาะ มีคนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่งไม่มีใครอื่นเป็นที่พึ่งอยู่ในปัจจุบันหรือเมื่อเรา (ตลาคค) ส่งไปแล้ว อาเนทในอนาคค เขาเหล่านั้นจักเป็นภิกษุ คนเหล่าใดเหล่าหนึ่งใครในการศึกษา คนเหล่านั้นจักเป็นภิกษุ ดังนั้นแล้วจึงยกเอาเทศนาคำธรรมเป็นอศคคืออรหัต พระเถระก็อนุโมทนา ตามพระคำรัสของพระผู้มีพระภาค

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคออกพรรษาปวารณาแล้ว ก็เสด็จออกจากเวฬุคาม เสด็จถึงเมืองสาวัตถีโคธลาคับเสด็จเข้าสู่พระเชตะวันมหาวิหาร พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร แสกงวัตรแก่พระผู้มีพระภาคแล้วก็เข้าที่พักกลางวัน เมื่อเหล่าอันเถวสิกในพระเชตะวันมหาวิหารต่างแสดงวัตรกลับไปแล้ว พระสารีบุตรก็กวาดที่พักกลางวัน ปูท่อนหนึ่งล้างเท้ายังกับดั่งก็เข้าผลสมาบัติ ต่อมาเมื่อท่านออกจากสมาบัติที่กำหนดไว้แล้วเกิดวิตกขึ้นว่า พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ปรินิพพานก่อนหรือพระอัครสาวกนิพพานก่อน แค้นนี้กรู้ว่า พระอัครสาวกนิพพานก่อนจึงตรวจดูอายุสังขารของท่านทราบว่ายอายุสังขารจักดำรงอยู่ได้แก่สัปดาหก็เลยท่านนั้นจึงคิดว่า เราจักนิพพานที่ไหน แค้นนี้ท่านก็คิดทบทวนไปมาว่า พระราชาตถกนิพพานในภพภาวคังสั พระอัญญาโกณฑัญญะเถระกนิพพานที่สระจัททันต์ เราจะนิพพานที่ไหนกันแล้ว ดังนั้นแล้วจึงได้สติปรารภมารดาว่า มารดาของเราเป็นถึงมารดาของพระอรหันต์คัง ๘ องค์ เลื่อมใสในพระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์ นางมีอุปนิสัย (พอที่จะบรรลุธรรม) หรือไม่หนอ จึงเห็นอุปนิสัยโสคาปคคิมรรคของนาง แล้วตรวจดูก็ว่า นางจักบรรลุธรรมเพราะเหตุหาของใคร ก็ทราบว่าจักบรรลุเพราะธรรมเทศนาของเราเอง มิใช่ใครอื่น แต่ถ้าหากเราจะพึงเป็นผู้ชวนชวายน้อยบ้าง ก็จักมีคนพุกกันว่า พระสารีบุตรเถระเป็นที่พึ่งของคนที่เหลือได้ จึงอย่างนั้นในวันที่ท่านแสดงสมจิกกสสุรทิมเทพธคาเป็นแสนโกฏิบรรลุพระอรหัตเทพธคาที่บรรลุมรรคทั้งสาม นับไม่ได้และในที่อื่นก็ปรากฏว่ามีผู้บรรลุธรรมอยู่จำนวนมากมายอนึ่ง คน ๘ หมื่นตระกูลที่เกิดในสวรรค์เพราะทำจิตให้เลื่อมใสในพระเถระกก็มีมาก แต่ท่านก็หามาแต่เพียงความเห็นผิดของมารดาออกไปได้ไม่ดังนั้นท่านจึงคลงใจว่า เราจักเปลื้องมารดาออกจากความเห็นผิดแล้วนิพพานในท้องถิ่นที่เรากันเอง ในวันที่เหมือนกัน เราจักให้พระผู้มีพระภาค

ทรงอนุญาตแล้วออกไป จึงเรียกท่านพระจุนทรเถระมาสั่งว่า มาไปเยี่ยมมารดาของเรากันเถิด ท่านจงให้สัตย์ผูกแก่พระภิกษุ ๕๐๐ รูปว่า พวกเราจงถือเอาบาตรและจีวรกัน พระธรรมเสนาบดีประสงค์จะไปนาดกกรม พระเถระได้กระทำตามสั่ง พวกภิกษุต่างเก็บเสนาสนะถือบาตรและจีวรมาตั้งสำนักของพระเถระ

พระเถระเก็บเสนาสนะแล้วกวากที่พักกลางวัน ยืน ณ ที่ประตูพักกลางวัน ครวญคร่ำพักกลางวันแล้วเอ่ยขึ้นว่า นพภิกษุครั้งสุดท้าย ไม่มีการกลับมาอีก มีภิกษุ ๕๐๐ รูป ห้อมล้อมเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมใต้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีเจรัญ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงอนุญาต ขอพระสุคติจงทรงอนุญาต บัดนี้ถึงเวลาที่ข้าพระองค์จะนิพพาน อยู่สังขารก็ปลงลงแล้ว ก็เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อพระองค์ตรัสว่า เธอจงนิพพาน ก็เท่ากับว่าทรงพรณนาคของกาย เมื่อพระองค์ตรัสว่า จงอย่าปรินิพพานก็เท่ากับว่าตรัสพรณนาคของวิญญู พวกมิจลาภิรัฐก็จักอกโทษเอา เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงไม่ตรัสแม้ทั้งสองอย่าง ดังนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสตามพระสาวบศรีว่า เธอจักนิพพานที่โหนดสาวิบุตร เมื่อท่านพระสาวบศรีทูลว่า ห้องน้อยที่เกิดในนาดกกรมในแคว้นมคธมีอยู่ ข้าพระองค์จักนิพพานในที่นั้น ดังนั้นแล้วพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า สาวบศรีเธอจงสำคัญกาลเวลาของเธอนั้น บัดนี้ พี่ชายน้องชายของเธอจักพบภิกษุเช่นเธอได้ยาก เธอจงแสดงธรรมแก่พวกเขาเถย

พระเถระทราบบว่า พระกาสตกทรงหวังจะให้เราแสดงธรรมเทศนาซึ่งมีการแสดงฤทธิ์เป็นส่วนเบื้องต้น ดังนั้นครัสถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเหาะขึ้นไปสู่อากาศสูงเท่าลำคานแล้วลงมามาก ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วขึ้นไปยืนอยู่ในอากาศสูงเท่าคันคาน ๗ คันต่อกันแล้วแสดงฤทธิ์เทศนาธรรมแล้ว คนทั่วทั้งนครประชุมกัน พระเถระ ลงมาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วกราบทูลว่า ถึงเวลาไปแล้วพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า เราจักเตือนให้พระธรรมเสนาบดีเข้าใจ ดังนั้นแล้วเสด็จจากนครธรรมมาสน์ เสด็จไปที่หน้าพระคันธกุฎี ได้ประทับยืนบนแผ่นดินแคว้นมคธ พระเถระทำการเทียบชวารอบพระผู้มีพระภาค ๓ ครั้งแล้ว ถวายบังคมไปในที่ทั้ง ๔ แล้วกราบทูลว่า ไนอสงไขยแสนกัป ตั้งแต่กัปนี้ไป ข้าพระองค์ก็เคยหมอบแทบบาททูลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี ปวารณาอยากจะพบพระองค์ การปวารณาของข้าพระองค์สำเร็จผลแล้ว ได้พบพระองค์แล้ว นับเป็นการเห็นครั้งสุดท้าย ไม่มีการได้พบเห็นพระองค์อีก ดังนั้นจึงประสงค์อยู่ขอสัตถ์ด้วยนิ้วมือทั้ง ๑๐ นิ้ว แล้วบ้วนน้ำหน้าไปจนพ้นที่คันธวิสัย (สุคตสาธา) แล้วกราบทูลว่า การไปและการมา

โนทีไหน ๆ ค่ายอำนาจจตุและปฏิสนธิอย่าได้มี ตั้งแต่นั้นไป ตั้งนั้นแล้ว ถวายบังคมทูลกลับไปแล้ว แผ่นดินใหญ่จรดถึงน้ำใต้หัวน้ำไหลแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุซึ่งยืนแหวดล้อมอยู่ว่าภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงถามพิราลัยของพวกเธอไป พวกพระภิกษุได้พากันไปจนกระทั่งถึงซุ้มประตู พระเถระกล่าวว่า หลุยก่อนท่านทั้งหลาย พวกท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ตั้งนั้นแล้วให้พวกภิกษุกลับแล้วก็กลับไปพร้อมด้วยบริษัทของตนเอง

พวกหมู่ชนต่างศึกษาคำว่าครวญว่า เมื่อก่อนพระผู้เป็นเจ้าเที่ยวจาริกไปแล้วก็กลับมา แค้นกัน การไปคงไม่มีมีการกลับมาอีกแน่ แม้นคนพวกนั้นท่านพระเถระก็ให้กลับด้วยพูดว่า พวกท่านจงอย่าประมาท สังขารก็มีสภาพอย่างนี้แหละ ลำดับนั้นท่านพระสารีบุตรทำการอนุเคราะห์แก่พวกมนุษย์ในระหว่างทางตลอด ๗ วัน ตอนเย็นก็ไปถึงนาลกคามได้ยืนที่โคนต้นไทรใกล้ประตูบ้าน

ครั้งนั้น อุปเวระกะหลานชายของพระเถระไปนอกบ้านพบพระเถระแล้วได้เข้าไปหาขึ้น อยู่แล้ว พระเถระพูดกับหลานชายว่า ยายของเธออยู่บ้านใหม่ หลานชายบอกว่ายู่ช่อรวบ พระเถระจึงบอกว่า เธอจงไปบอกว่ารามาที่นี่แล้ว เมื่อยายถามว่า เพราะเหตุไรพระเถระจึงมา ก็จึงตอบว่า ข้าว่าพระเถระจักอยู่ในบ้านนี้เพื่อวันหนึ่งวันเดียว ขอให้ท่านบิณฑบาตที่ห้องน้ช้อที่นอนก่อน แรกเกิด และจรรูทีสำหรับช้อยของพระภิกษุ ๕๐๐ รูปด้วย หลานชายก็ไปบอกว่า คุณยายหลวงกรับ หลวงลุงของเรามาแล้ว ยายถามว่าเคียวินอยู่ไหนละ เขาคอบว่าอยู่ใกล้ประตูบ้าน ยายถามว่า ท่านมาคนเดียวหรือมีใครอื่นมาด้วย เขาคอบว่า ท่านมากับพระภิกษุ ๕๐๐ รูป ยายถามว่า ทำเมฆอะไร อะไร เขาก็เล่าเรื่องนั้นให้ยายฟัง นางพรหมณีนึกคิดว่า ลูกของเราให้บิณฑบาตที่สำหรับช้อยของภิกษุประมาณเพียงนี้ ด้วยเรื่องอะไรกันหนอ หรือท่านบวชแต่หนุ่มแล้วอยากสึกมาเป็นฆราวาส เมื่อแก่ ตั้งนั้นแล้วให้คนบิณฑบาตที่ห้องน้ช้อย จัดสถานที่ให้ภิกษุ ๕๐๐ รูป ตามประทีปแล้ว มอบให้พระเถระ พระเถระขึ้นไปยังปราสาทพร้อมด้วยเหล่าภิกษุ แล้วก็เข้าไปยังห้องน้ช้อยแล้วได้ส่งพวกภิกษุไปด้วยพูดว่า จงไปยังที่ช้อยของพวกเธอเถิด พวกภิกษุเหล่านั้นไปแล้วเท่านั้น พระเถระได้เกิดอาพาธขึ้นอย่างหนัก เวทนาซึ่งมีการอาเจียรออกเป็นโลหิต อาการปางตายก็กำเริบขึ้น ด้วยอุจจาระ บิดสภาวะอยู่ตลอดเวลา (ภาชนะหนึ่งเข้า ภาชนะหนึ่งออก) นางพรหมณีนได้ยื่นพิงประตูบ้านอันเป็นที่ช้อยของตนกล่าวว่า เราไม่พอใจกับความเป็นไปของลูกเรา เวลานั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ครวญดูว่า พระธรรมเสนาบดีอยู่ที่ไหน ก็รู้ว่านอนอยู่บนเตียงซึ่งเป็นที่พิพานในห้องน้ช้อยที่นาลกคาม จึงตกลงกันว่าจะไม่เยี่ยมครั้งสุดท้ายตั้งนั้นแล้วได้พากันมากราบไหว้แล้วขึ้นอยู่ พระเถระถามว่า พวก

ท่านเป็นใคร ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ตอบว่า พวกเราเจ้าคือ มหาราช ขอรับ พระเถระถามว่า มาทำไมกัน ท้าวมหาราชตอบว่า จักมาพยายามใช้ พระเถระบอกว่า ช่างเถอะ อากามมีคนพยายามใช้แล้ว พวกท่านไปเถิด แล้วก็ส่งไป ในเวลาที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ไปหมดแล้ว ท้าวสักกเทวราชก็มาโดยท่านเองเดียวกัน เมื่อท้าวสักกเทวราชไปแล้ว ท้าวยามา เป็นคนตลอดคืน ท้าวมหาพรหมก็พากันมา ถึงท้าวยามาและท้าวมหาพรหม พระเถระก็ส่งกลับไปเหมือนกัน

นางพราหมณ์ เห็นเทศาคาไป ๆ มา ๆ จึงคิดว่า ทำไมหนอเทศาคาเหล่านี้จึงพากันไหว้ลูกของเราแล้วก็ไป จึงเข้าไปประคองพระองค์พระเถระแล้วถามว่า ลูกของเราเมื่อเรื่องอะไรกันจึงพอจนพระเจตุนะบอกความเป็นไปแล้วจึงเรียนพระเถระว่า มหาอุบาสิกามาเยี่ยมขอรับ มหาอุบาสิกาถามว่า ใครมาเยี่ยมลูกบ้าง พระเถระตอบว่า ท้าวมหาราชทั้งอุบาสิกา มหาอุบาสิกาถามว่าลูกใหญ่กว่า ท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือลูก พระเถระก็บอกว่า เทศาคาเหล่านี้ก็เป็นเสมือนคนวัดและอุบาสิกา ตั้งแต่พระศาสนาของพวกเราทรงถือปฏิสนธิมาเทศาคาท่างก็ถือพระขรรค์อินธรรักษาแล้ว อุบาสิกาถามว่า หลังจากท้าวมหาราชไปหมดแล้ว ใครมาอีกลูก พระเถระตอบว่า ท้าวสักกเทวราช อุบาสิกาถามว่า ลูกใหญ่กว่า ท้าวสักกเทวราชเขียวหรือ พระเถระตอบว่า ท้าวสักกเทวราชก็เปรียบเสมือนสามแนวผู้ถือภันฑะคอยถือบาตรและจิวรก้าวตามลงมาในเวลา ที่พระศาสนาของเราเสด็จลงจากภพดาวดึงส์ อุบาสิกาถามว่า หลังจากท้าวสักกเทวราชไปแล้ว ใครที่ทำใหม่แสงสว่างไสวมาแล้วลูก พระเถระตอบว่า นั่นคือท้าวมหาพรหม อุบาสิกาถามว่า ลูกยังใหญ่กว่าท้าวมหาพรหมผู้มีโชคของเราหรือ พระเถระตอบว่า ในวันที่พระศาสนาของพวกเราประสูติ ท้าวมหาพรหมทั้ง ๔ ก็เอาดาบของกำรองรับมหาบุรุษ ต่อมาเมื่อนางพราหมณ์คิดว่า อานุภาพของลูกเรายังถึงเพียงนี้ อานุภาพของพระศาสนาของลูกเราก็เป็นเช่นไรหนอ เช่นนี้ บิณฑิ ๕ อย่าง เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านไปทั่วสระ

พระเถระคิดว่า มารดาของเราเกิดบิณฑิโสมนต์แล้ว บิณฑิได้เวลาที่เราจะแสดงธรรมจึงกล่าวว่า อย่าคิดอย่าว่าไร มหาอุบาสิกา มหาอุบาสิกาบอกว่า แม้คิดเพียงแค่นี้ว่า ลูกของเรายังมีคุณถึงเพียงนี้แล้ว พระศาสนาพระองค์นั้นจักมีพระคุณเช่นไร พระเถระได้แสดงธรรมเทศาที่ประกอบด้วยพระพุทธคุณโดยนัยเป็นต้นว่า มหาอุบาสิกาในขณะที่พระศาสนาของเราประสูติ ในเวลาทรงออกผบวชในคราวที่ท้าวว่า พระอนุครตสัมมาสัมโพธิญาณ และในคราวแสดงธัมมจักกัปปวัตถิศสูตร ทมิณโลกธาตุได้วันไหว้ ไม่มีผู้ที่จะเสมอด้วยคือ สมานิ บัญญา วิมุติ และวิมุติญาณ-

ที่นั้น แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จึงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า
หลังจากถูกรักแสดธรรมจบลง นางพรหมณีก็ตั้งอยู่ในโสคาบักกิมล พุทกับพระลูกชายว่า ลูก
อุปนิสัยนี้ ทำไมลูกจึงทำอย่างนี้ ทำไมไม่ให้อมศธรรมเช่นนี้แก่แม่ตลอดกาลเพียงนี้

พระเถระคิดว่า บัณฑิตเราให้รูปแก่มารดาเราแล้ว จำต้องอุจักษสมควรแก่สรีรพรหมณี
ด้วยธรรมมีประมาณเท่านี้ จึงส่งนางพรหมณีไปด้วยคำว่า ไปเถิดมหาอุบาสิกา แล้วกล่าวว่า จุณพะ
เวลาเท่าไรแล้ว พระจุณฑเถระบอกว่า โกลีสว่างแล้วซอรับ พระเถระบอกว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจง
เสกขึงภิกษุสงฆ์ให้ประชุมกันเถิด พระจุณฑเถระเสกขึงให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้วก็เรียนพระเถระว่า
ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้วซอรับ พระเถระกล่าวว่า เธอจงถนอมฉันนี้ แม้พระจุณฑเถระก็ได้ทำคาม
สังี้ พระเถระเรียกเหล่าภิกษุมานั่งว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย บ้างเมื่อพวกท่านเที่ยวไปกับเรา ๔๔ ปี
กรรมโตของข้าพเจ้าที่เป็นไปทางกายหรือวาจาซึ่งพวกท่านไม่ชอบใจ ขอพวกท่านไปรคโอฬิศกรรม
นั้นแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด พวกภิกษุเรียนท่านว่า ท่านซอรับ พวกกระผมเที่ยวไปไม่ทอดทิ้งท่านเหมือน
เวทคามตัวตลอดกาลประมาณเท่านี้เช่นนี้ว่า สิ่งที่ไม่ชอบใจไม่มีเลย ขอแก่ท่านจงโอฬิศกรรมให้แก่
พวกกระผมด้วยเถิด ค่อมพอเมื่อแสงอรุณปรากฏขึ้นพระเถระก็ให้ปฐมบิณฑิลแล้วนิพพานด้วย
อนุภาทิเสสนิพพานธาตุ ในเวลาที่พระเถระนิพพาน พวกเทพดาและมนุษย์จำนวนมากทำสักการะ
แล้ว

ท่านพระจุณฑเถระถือบาตรจีวรและผ้ากรองน้ำของพระเถระไปยังพระเชตะวัน พาท่าน
พระอานนเถระเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงรับเอาผ้ากรองน้ำแล้วตรัส
พรรณนาคณะของพระเถระด้วยพระคาถา ๕๐๐ พระคาถา แล้วทรงรับสั่งให้สร้างธาตุเจดีย์ ทรง
ประทานสัญญาแก่พระอานนเถระว่าเจดีย์ไปเมืองราชคฤห์ พระเถระแจ้งแก่พวกภิกษุแล้ว พระ
ผู้มีพระภาคแวดล้อมด้วยหมู่ภิกษุได้เสด็จไปยังเมืองราชคฤห์แล้ว

ถกกว่าด้วยการนิพพานของพระสารีบุตร จบ

ในกาลนั้น พระมหาโมกคัลลสถานเถระอยู่ที่กาฬสิลา ถูกพวกโจรเบียดเบียนอยู่ จึง
คิดว่าจักเฝ้าพระศาสดาแล้วนิพพาน ดังนั้นแล้วจึงประสานอักษิณด้วยอำนาจฉาน แล้วเหาะไป
เฝ้าพระศาสดาถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระ-

องค์จักนิพพาน พระศาสดาศรัยตามว่า เธอจักนิพพานหรือไม่ก็กล่าวนะ ท่านกราบทูลว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า พระศาสดาศรัยตามว่า ทีไหน ท่านกราบทูลว่า ที่กาฬสียาพระเจ้าข้า พระศาสดาศรัยว่า ไม่ก็กล่าวนะ ถ้าอย่างนั้นเธอแสดงธรรมแก่เราเองจึงค่อยไป เพราะคงเห็นไปเราจะไม่ได้พบสาวกเช่นเธออีก พระเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักทำอย่างนั้นพระเจ้าข้า ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดา เหาะขึ้นไปในอากาศ แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ เหมือนพระสาวกบุตรเถระแสดงธรรมลงมาจากอากาศ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วไปองค์กาฬสียา นิพพาน ณ ที่นั้นนั้นแล ขณะนั้นนั่นเอง ทั้งพวกภุมมีย์ และเหล่าเทพยดา ได้ยินเสียงโกลาหลเป็นเสียงเดียวกันต่างก็พากันถือดอกไม้ของหอมน้ำหอมและธูปซึ่งเป็นทิพย์และไม่พินค่าง ๆ มาแล้ว พระศาสดาประทับยืนอยู่ใกล้ ๆ พระเถระทรงให้กระทำการฝังศพพระเถระด้วยเครื่องบูชาสักการะ อย่างมากมาย ในที่โธรณหนึ่งรอบ ๆ บำช้า ฝ่นดอกไม้ก็โปรยปรายลงมา เทพยดาอยู่ในระหว่างพวกภุมมีย์ พวกภุมมีย์ก็อยู่ในระหว่างเทพยดา เหล่าเทพยดาและภุมมีย์ต่างเล่นสาธกพิพากันตลอด ๘ วัน พระศาสดาทรงให้อือเอาอุชิธาตุของพระเถระแล้วทรงให้สร้างเจดีย์ไว้ที่ชุมประศุพระเวฬุวัน ครั้งนั้นพวกภิกษุต่างสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย พระสาวกบุตรเถระไม่ได้รับการยกย่องจากสำนักของพระพุทธเจ้า เพราะไม่ได้นิพพานในสำนักของพระคฤคค พระมหาโมกคัลลานเถระได้รับการยกย่องอย่างใหญ่หลวง เพราะนิพพานในสำนักของพระคฤคค อนึ่งฝ่นดอกไม้ตกในบ้ำช้าที่ฝังศพของพระมหาโมกคัลลานะ พระศาสดาเสด็จมาศรัยตามว่า ภิกษุทั้งหลายเถวนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้ ดังนี้จึงทูลว่าโมกคัลลานะได้รับการยกย่องในสำนักของเรามีแต่เถวนี้เท่านั้น แม้ในปางก่อนเธอก็ได้รับการยกย่องเหมือนกัน ฝ่นดอกไม้ตกที่หลุมฝังศพของเรามีแต่ในบ้ำช้าเท่านั้น แม้ในปางก่อนก็ตกแล้วเหมือนกัน ดังนี้แล้วจึงตรัสตบสังขราดก

ในอัครสาวกทั้งสองซึ่งนิพพานอย่างนี้ พระสาวกนิพพานในวันเพ็ญเดือนสิบสอง พระมหาโมกคัลลานะนิพพาน วันข้างแรมเดือนสิบสอง เมื่อพระอัครสาวกทั้งสองนั้นนิพพานแล้ว พระผู้มีพระภาคก็ไม่มีพระอัครสาวก เหมือนอย่างคันหว่าใหญ่แก่ไม่มีใบและผล ถึงทั้งสองของมันก็หักลงมาก่อนฉนโคต พระผู้มีพระภาคก็เหมือนกัน เปรียบเสมือนคันหว่าใหญ่ที่แก่ พระมหาสาวกทั้งสองก็เปรียบเสมือนกิ่งไม้หว่าใหญ่เมื่อพระอัครสาวกทั้งสองนิพพานแล้ว พระผู้มีพระภาคก็ไม่มีพระอัครสาวกเช่นเดียวกับคันหว่าใหญ่ซึ่งกิ่งใหญ่หักสะบั้นตกลงฉนั้น อีกอย่างหนึ่งเหมือนพระเจ้า

จักรพรรดิปราศจากผู้นำดินโค พระผู้มีพระภาคก็ปราศจากพระอัครสาวกนั้นนั้น ด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อพระสาวิกบุตรและพระโมกคัลลนานะนิพพานแล้วพระผู้มีพระภาคประทับตามปกติในเมืองราชคฤห์ ครั้นธรรมกาลที่เกี่ยวกับการนิพพานของพระสาวิกบุตรและพระโมกคัลลนานะว่า

สังฆาทถ์หลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมมา เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป การเข้าไปสงบแห่งสังฆาทถ์เหล่านั้น เป็นเหตุ นำสุขมาให้ เมื่อใดมันตึกเห็นด้วยปัญญาว่า สังฆาทถ์ปวงไม่เที่ยง เมื่อมันย่อมเมื่อหน่ายในทุกข์ นี้คือทางแห่งความหมดจก ถึงนี้

เมื่อพระผู้มีพระภาคครีเสกาศเหล่านั้นจบลง เหล่าสัตว์หลายโคก ก็ได้บรรลุธรรม

พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากเมืองราชคฤห์ เสด็จมุ่งพระพักตร์สู่แม่น้ำคงคา แล้วได้เสด็จไปสู่อกเจตวันนภ ๗ ที่นั้นใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา พระผู้มีพระภาคแควดล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูแล้ว ครั้นธรรมกาลที่เกี่ยวกับการนิพพานของพระสาวิกบุตร และพระโมกคัลลนานะ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากอกเจตวันนภแล้วได้เสด็จไปสู่เมืองโพนาลี พอพระองค์เสด็จถึงเมืองโพนาลีโดยลำดับด้วยอาการอย่างนี้แล้ว เช้าตรู่วันรุ่งขึ้นทรงครองผ้าทรงถือบาตร และจีวรเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในเมืองโพนาลีเสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้วครั้นวัดพระอาสนะที่มารับสั่งว่า จงถ้อยเขาผ้าที่นี้เราจักเข้าไปทางป่าวาลเจดีย์เพื่อพักผ่อนกลางวัน พระอาสนะทเถระรับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคว่า พระเจ้าข้า ถึงนี้แล้วถ้อยเขาผ้าที่นี้จักติดตามพระผู้มีพระภาคไป ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปทางป่าวาลเจดีย์แล้วทรงประทับนั่งบนอาสนะที่พระอาสนะที่ปูถวาย ฝ่ายพระอาสนะทเถระกราบถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วก็นั่ง ๗ ที่อันควร พระผู้มีพระภาคครีเสกกับท่านพระอาสนะทเถระซึ่งนั่ง ๗ ที่อันควรว่า อาสนะที่ เมืองโพนาลี นำเรีนรมย์ดี อุเทนเจดีย์ก็นำเรีนรมย์ โศคนเจดีย์ก็นำเรีนรมย์ สักกิมพเจดีย์ ปุคกเจดีย์ สรวนทเจดีย์ ป่าวาลเจดีย์ก็เช่นกัน อาสนะที่ ใครคนใดคนหนึ่งอบรมบำเพ็ญสั่งสมปวารณอิทธิบาท ๔ หากเขาหวังผล ก็จะมีพึงดำรงอยู่ได้ถึงกับหรือกับเหลือ อาสนะที่ ตกาศกแลอบรมบำเพ็ญสั่งสมปวารณอิทธิบาท ๔ ถ้าตกาศหวังก็จะมีพึงดำรงอยู่ได้กับหนึ่งหรือกับเหลือ แม้ด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทำนมิตร โยภาสน์โอฬาร ท่านพระอาสนะที่ก็หาสามารถแทงตลอดได้ไม่ ทั้งไม่ทูลขอพระผู้มีพระภาคว่า ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงดำรงอยู่ตลอดกับปี ขอพระสุคตจงทรงดำรงอยู่ตลอดกับปี เพื่อเกื้อกูลแก่ชน

หม่อมมาก เพื่อความสุขของคนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์สุขของเทพยาคาและมนุษย์
 ท่านปานประหนึ่งว่าถูกมารตาคลใจ แม้ครั้งที่ ๒-๓ พระผู้มีพระภาคก็ได้ครัดอย่างนั้นเหมือนกัน
 พระเถระถูกมารตาคลใจไม่ได้ตลอดพระผู้มีพระภาคครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้ครัดเรียกพระ-
 อานนท์มาสั่งว่า ไปเถอเอานนท์ วัฏฏะของเธอเองเถอ พระอานนท์รับพระดำรัสว่าพระเจ้าข้า
 แล้วก็ลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วทำประทักษิณพระผู้มีพระภาคนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้
 ต้นหนึ่งไม่ไกลเท่าไรนัก ต่อมาเมื่อท่านพระอานนท์กลับไปได้ไม่นานนัก เจ้ามารใจชั่วก็เข้าไปเฝ้า
 พระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับ แล้วได้ยืน ณ ที่สมควร เจ้ามารใจชั่วผู้ซึ่งยืน ณ ที่อันสมควรได้
 กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจงปรีณิพพานบัดนี้ ขอพระ-
 สุกตจงปรีณิพพาน บัดนี้ถึงเวลาปรีณิพพานของพระผู้มีพระภาคแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระ-
 องค์ก็ได้เปล่งพระวาจาไว้ว่า มารผู้ใจชั่ว เราจักไม่ปรีณิพพาน จนกว่าภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบา-
 สิกา สวาก สวีกาของเราจะไม่เป็นผู้ฉลาด เจียมแหลม ผู้พอแนะนำได้ แก่ลัทธิ เป็นพหูสูต
 ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม ยกตนเองขึ้นเป็นอาจารย์
 บอกรธรรมแสดงบัญญัติ เบ็ดเสร็จจำแนก ทำธรรมที่ลึกให้คน ชั่ววาทะของฝ่ายอื่นที่เกกขัน
 ให้เป็นอันข่มด้วยคัตถุสสธรรม แสดงธรรมพร้อมด้วยปฏิภาหวิยัติ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญบัดนี้
 ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา สวาก สวีกาของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ฉลาด เจียมแหลมผู้พอ
 แนะนำได้ แก่ลัทธิ เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยัง ประ-
 พฤติตามธรรม ยกตนเองขึ้นเป็นอาจารย์บอกรธรรมได้ แสดง บัญญัติ เบ็ดเสร็จ จำแนก ทำธรรม
 ที่ลึกให้คนได้ ชั่ววาทะของฝ่ายอื่นที่เกกขันให้เป็นอันข่มด้วยคัตถุสสธรรม แสดงธรรมพร้อมด้วย
 ปฏิภาหวิยัติ บัดนี้ขอพระผู้มีพระภาคจงปรีณิพพานขอพระสุกตจงปรีณิพพาน บัดนี้ถึงเวลาปรี-
 นิพพานของพระผู้มีพระภาคแล้ว ก็พระผู้มีพระภาคได้ทรงภาษิตพระวาจาว่า มารผู้ใจชั่ว เราจัก
 ไม่ปรีณิพพานจนกว่าพรหมจรรย์ของเราจะไม่สมบูรณ์ แพร่หลาย กว้างขวาง คนมากรู้ แน่น
 หนาขึ้น จนกว่าพวกมนุษย์ประกาศดีแล้ว ก็บัดนี้พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาค สมบูรณ์ แพร่-
 หลาย กว้างขวาง คนมากรู้ แน่นหนาขึ้น คนประกาศดีแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคจงปรีณิพพาน
 บัดนี้ ขอพระสุกตจงปรีณิพพาน บัดนี้ถึงเวลาปรีณิพพานของพระผู้มีพระภาคแล้ว

เมื่อมารใจชั่วนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงครัดกับมารผู้ใจชั่วนั้นว่า มารเธอจง
 เป็นผู้ชวนชวนน้อยเด็ก ตลาคคจกัปรีณิพพานไม่นานนัก ถึงแค่นี้ก็ไปอีก ๓ เดือน ตลาคคจกั

ปรีณิพพาน ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงมีสติสัมปชัญญะทรงปลงอายุสังขารที่ป่าवालเจตีย์ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงปลงอายุสังขารแล้ว แผ่นดินใหญ่ไถ่หว่น ไถ่หว่น่าสะพังกวักเกิดขนพองสยองเกล้า และกลองเทพเจกักับนลือลั่น ต่อมาพระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้นแล้วทรงปลงอุทานในเวลา
นั้นว่า

พระมุนีผู้อนันตในอัชฌักกเบกขา มีใจคงมั่นแล้วไม่ยี่คิดในภพและ
สังขารซึ่งซึ่งเกิดและไม่โตซึ่งมีปรากฏอยู่ประหนึ่งว่า ได้ทำลายภพและสังขาร
ซึ่งเกกมขนเพราะอภิมันถ้อมันควัดคนเป็นเหตุ

ครั้งนั้นแลท่านพระอานนท์ได้เกิดความกึกขึ้นว่า นายคัจจรัยหนอ ผู้เจริญ นำแปลก
หนอผู้เจริญ แผ่นดินไหวครั้งใหญ่หนอ แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ยิ่งน่าสะพังกวักเกิดขนพองสยอง
เกล้า และกลองเทพเจกักับนลือลั่น ไกรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ครั้ง
ต่อมาท่านพระอานนท์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับ กราบถวายบังคมพระผู้มีพระภาค
แล้วนั่ง ณ ที่อันควรได้กราบบังคมทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า นายคัจจรัยจึงพระเจ้าข้า นำแปลก
พระเจ้าข้า แผ่นดินไหวครั้งใหญ่หนอ แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ยิ่งน่าสะพังกวักเกิดขนพองสยองเกล้า
และกลองเทพเจกักับนลือลั่นพระเจ้าข้า ไกรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้แผ่นดินไหวครั้ง

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อานนท์ เหตุ ๔ ประการ บังชัย ๔ ประการเหล่านี้ เป็นเหตุ
ให้แผ่นดินใหญ่ไหว เหตุบังชัย ๔ ประการ อะไรบ้าง อานนท์แผ่นดินใหญ่นี้อยู่ในน้ำ น้ำอยู่
บนลม ลมอยู่ในอากาศ ลมนี้แหละเป็นสมย อานนท์ ลมใหญ่พัด เมื่อลมใหญ่พัดก็ทำให้น้ำไหว
น้ำไหวแล้ว แผ่นดินก็ไหว นี่เป็นเหตุ เป็นปัจจัยที่ ๑ ที่ทำให้แผ่นดินใหญ่ไหว

ยังมีอีก อานนท์ สมณะหรือพราหมณ์ เป็นผู้มฤตหรือบรรลพโคธสีภาพ (ความขำนาญ
ทางใจ) หรือเทวดาผู้มีฤทธิ์ปรากฏ สมณะหรือพราหมณ์นั้น ได้อบรมปฏฐิติญาณทิทน้อยแล้วได้
อบรมธำไปสติญาณอันหาประมาณมิได้แล้ว สมณะ หรือพราหมณ์นั้น ย่อมให้แผ่นดินไหว หว่นไหว
พร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นสันคือน นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ ๒ ที่ทำให้แผ่นดินใหญ่ไหว

ยังมีอีก อานนท์ ปางเมื่อพระโพธิสัตว์เคลื่อนจากคฤสถภาพ มีพระสติสัมปชัญญะ ก้าวลงสู่
พระครรภีพระมารดา คราวนั้น แผ่นดินไหวหว่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นสันคือน นี่เป็นเหตุ
เป็นปัจจัย ที่ ๓ ที่ทำให้แผ่นดินใหญ่ไหว

ยังมีอีก อานนท์ เมื่อคราวที่พระโพธิสัตว์ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ เสก้ออกจากพระ-
 ธรรม์พระมารดา คราวนั้นแผ่นดินนั้นก็หวั่นไหว หวั่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นดินกลอนนั้นเป็น
 เทกเป็นปัจจุย ที่ ๔ ที่ทำให้แผ่นดินไหวใหญ่

ยังมีอีก อานนท์ เมื่อคราวที่ภคกษัตริย์นครสัมมาสัมโพธิญาณ คราวนั้นแผ่นดิน
 ก็หวั่นไหว หวั่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นดินกลอน นั้นเป็นเทกเป็นปัจจุยที่ ๕ ที่ทำให้แผ่นดิน
 ใหญ่ไหว

ยังมีอีก อานนท์ เมื่อคราวที่ภคกษัตริย์นครสัมมาสัมโพธิญาณ คราวนั้นแผ่นดิน
 แผ่นดินนั้นหวั่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นดินกลอน นั้นเป็นเทกเป็นปัจจุยที่ ๖ ที่ทำให้แผ่นดินใหญ่
 ไหว

ยังมีอีก อานนท์ เมื่อคราวที่ภคกษัตริย์นครสัมมาสัมโพธิญาณ ปล่อยอายุสังขาร คราวนั้นแผ่นดิน
 ก็หวั่นไหว หวั่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นดินกลอน นั้นเป็นเทกเป็นปัจจุยที่ ๗ ที่ทำให้แผ่นดิน
 ใหญ่ไหว

ยังมีอีก อานนท์ เมื่อคราวที่ภคกษัตริย์นครสัมมาสัมโพธิญาณ ปล่อยอายุสังขาร คราวนั้น
 แผ่นดินนั้นก็หวั่นไหว หวั่นไหวพร้อมสะเทือนเลื่อนลั่นดินกลอน นั้นเป็นเทกเป็นปัจจุยที่ ๘ ที่ทำให้
 ให้แผ่นดินใหญ่ไหว

ครั้งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมาแล้วนี้มีอธิบายว่าในคราวที่แผ่นดินไหวทั้งหมดนี้ ครั้งที่ ๑
 ไหวเพราะธาตุกำเริบ ครั้งที่ ๒ เพราะธาตุธาณภาพ ครั้งที่ ๓ และที่ ๔ เพราะเคชแห่งบุญ ครั้งที่ ๕
 เพราะเคชแห่งญาณ ครั้งที่ ๖ เพราะการให้สาธุการ ครั้งที่ ๗ เพราะความกรุณา ครั้งที่ ๘
 เพราะการร้องไห้คร่ำครวญ อานนท์ วันนั้นเคชวันเอง ภคกษัตริย์นครสัมมาสัมโพธิญาณปล่อยอายุสังขารที่ป่าवाल
 เจศ็ยแล้ว

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้วท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ข้าแก่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงดำรงอยู่ตลอดกัป ขอพระสุกกงทรงดำรงอยู่
 ตลอดกัป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์สุขของเทวดาและ
 มนุษย์ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทวิสว่า บัณฑิตอย่าชอกชากศเลออานนท์ แม้ครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓
 ท่านพระอานนท์ก็ยังได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าแก่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจง

ทรงดำรงอยู่ตลอดกัป ขอพระสุกกษัตริย์ทรงดำรงอยู่ตลอดกัป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์สุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า เธอเชื่อปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ของคณาจารย์ใหม่ อานนท์ พระอานนท์กราบทูลว่า เชื้อ พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เพราะเหตุนี้แลอานนท์ นั่นเป็นความผิดของเธอเอง เวรบอกเธอก่อนแล้วมิใช่หรือว่า ความไม่เป็นต่าง ๆ กัน ความไม่ผลัดพรากจากกัน ความไม่เป็นอื่นจากของที่รัก ที่ชอบใจทั้งหมด เธอจะหาได้จากที่ไหนเล่า อานนท์ โลกธรรมที่เกิดขึ้นขึ้นตามสภาพย่อมย่อยยับไป อานนท์ก็ขี้ที่คณาจารย์จะกลายพันละตตะเคี้ยวคานนั้นมิใช่ฐานะที่จะมีอยู่ได้ เราปลงอายุสังขารแล้ว เราภิกษุชาวโคสส่วนเดียว อีกไม่นานนักคณาจารย์ก็ปรินิพพานแล้ว ตั้งแต่วันที่ ๓ เดือน คณาจารย์ปรินิพพาน เพราะฉะนั้นข้อที่คณาจารย์กล่าวก็เพราะเหตุแห่งชีวิตนั้น มิใช่ฐานะที่จะมีอยู่ได้ มาเถิดอานนท์ เราจักเข้าไปยังภูฏาณกาลาญามหาวัน ทำพระอานนท์ได้รับพระดำรัสสั่งของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า ถ่อมมาพระผู้มีพระภาคพร้อมกับพระอานนท์ เสด็จเข้าไปยังภูฏาณกาลาญามหาวัน แล้วได้ทราบดีว่าพระอานนท์นั้น จงไปเถิดอานนท์ เธอจงให้เหล่าภิกษุซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองไพสาลีทั้งหมดประชุมกันในกาลาญอนัน พระอานนท์ทูลรับว่า พระเจ้าข้า ตั้งแต่วันที่เหล่าภิกษุซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองไพสาลีทั้งหมดประชุมกันในกาลาญอนันแล้ว กราบทูลให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังกาลาญอนัน ทรงประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ดีแล้ว ทราบดีว่าภิกษุทั้งหลายมาทราบดีแล้วว่า ภิกษุทั้งหลายธรรมเหล่าใดที่เรารู้อาจแสดงไว้ดีแล้ว พวกเธอพึงเรียนเอาธรรมเหล่านั้นให้ดีแล้วเสถเจริญอุบรบททำให้มากขึ้น เพื่อให้พรหมจรรย์อันอื่นและตั้งอยู่ได้นาน เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์สุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พรหมจรรย์นั้น คืออะไรบ้าง คือสติปัฏฐาน ๔ สมมัปปธาน ๔ อธิธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ภิกษุทั้งหลายธรรมเหล่านั้นแลที่เรารู้อาจแสดงแล้ว เธอทั้งหลายพึงเรียนให้ดีแล้วเสถเจริญอุบรบททำให้มาก เพื่อให้พรหมจรรย์อันมีนัยดำรงอยู่ได้ตลอดกาลนาน พรหมจรรย์นั้นทั้งเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์สุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เสด็จภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตเรา จะขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความสิ้นไปและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลาย

จงปฏิบัติธรรมให้บริสุทธิ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด อีกไม่นานนักตถาคตก็จักปรินิพพาน ก่อนไป
อีก ๓ เดือน ตถาคตจักปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคกรณครุสยอย่างนี้แล้วจึงได้ตรัสต่อไปอีกว่า

ไม่ว่าจะเป็นคนหนุ่ม คนสาว คนแก่ คนโง่ คนฉลาด
คนมีงิมหรือคนจนต่างก็บ้นำไปสู่ความตายเหมือนกันหมด

ช่างหมอบันภาชนะดินให้เล็กและใหญ่ได้ตามต้องการ ภาชนะดิน
ทั้งที่เผาและยังไม่ได้เผาก็ล้วนแต่จะมีการแตกเบิ่นที่สุคนใด ชีวิตของเหล่า
สัตว์ก็ฉะฉานเหมือนกันไม่เพียงมีการแตกสลายไปในที่สุด

อีกประการหนึ่ง พระกาสกได้ครุสพระพุทธรูปหนึ่งไว้ว่า เราวัยแก่แล้วชีวิตของเราอัน
นึกเคียวเราจักจากพวกท่านไป เราได้ทำทั้งไว้เพื่อคนแล้ว ภิกษุทั้งหลายพวกท่านจงอย่าประมาท
มีสติสัมปชัญญะความกำรไว้ให้มั่นรักษาจิตของตนเถิด ผู้ใดไม่ประมาทอยู่ในธรรมวินัย ผู้นั้น
ก็จักละลาภสังสารทำที่สุดทุกขได้ ดังนี้

กล่าวถึงความการปลงพระชนมาขุสังขาร จบ

ครั้งนั้นแล เจ้าครุ พระผู้มีพระภาคทรงครองผ้าทรงถือเอาบาตรและจีวรเสด็จเข้าไป
บิณฑบาตที่เมืองโพนาลี แล้วเสด็จกลับจากบิณฑบาตภายหลัง ภิกษุทั้งหลายทรงจรดเมืองโพนาลี
ที่นาคาวโลกเจตีย์แล้วครุสเรียกพระอานนท์มาทราสว่า อานนท์จักบังการเห็นเมืองโพนาลีครั้งสุก
ท้ายของตถาคต มาเถิดอานนท์พวกเราจักเข้าไปยังบ้านภัณฑุคาม ท่านพระอานนท์ได้รับพระคำรัส
ของพระผู้มีพระภาคว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า ต่อมาพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมากได้
เสด็จเข้าไปยังบ้านภัณฑุคาม ชำว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จประทับอยู่ ณ บ้านภัณฑุคามนั้น ณ บ้าน
ภัณฑุคามนั้นแล พระผู้มีพระภาค ครุสเรียกพวกภิกษุมาทราสว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะการไม่รู้
ไม่แทงตลอดธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ เราและท่านทั้งหลายจึงท่องเที่ยวเวรื้อนไปในสงสารตลอดกาล
นานด้วยประการอย่างนี้ ธรรม ๔ ประการคืออะไรบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะการไม่ครุสดี ไม่แทง
ตลอดอริยสัจ เราและท่านทั้งหลายจึงท่องเที่ยวเวรื้อนไปในสงสารตลอดกาลนานด้วยอาการอย่างนี้
ภิกษุทั้งหลาย เพราะการไม่ครุสดี ไม่แทงตลอดอริยสัจ เราและท่านทั้งหลายจึงท่องเที่ยวเวรื้อนไป
ในสงสารตลอดกาลนานด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะการไม่ครุสดี ไม่แทงตลอดอริยบัญญัติ
เราและท่านทั้งหลายจึงท่องเที่ยวเวรื้อนไปในสงสารตลอดกาลนานด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย

เพราะการไม่ศรัทธา ไม่เทงกลอศรัทธาวิมุตติ เราและท่านทั้งหลายจึงต้องเที่ยวเร่ร่อนไปในสงสารกลอศ
 ภาณานด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายหรือศีลนั้น เราได้ศรัทธาเทงกลอแล้ว อริยสมาธิเราได้
 ศรัทธาเทงกลอแล้ว อริยปัญญา เราได้ศรัทธาเทงกลอแล้ว อริยวิมุตติ เราได้ศรัทธาเทงกลอแล้ว
 ภวคณฺหาเราถอนได้แล้ว ซากอันนำไปสู่ภพสิ้นไปแล้ว บันถภพใหม่จึงไม่มีอีกต่อไป พระผู้มีพระ
 ภาควิได้ตรัสพระพุทธพจน์อีกว่า

เพราะเหตุคั่งว่ามานี้ พระพุทธเจ้าผู้กระทำซึ่งที่สุดทุกข์ ผู้เป็น
 บรมครู ผู้มีจักขุได้ศรัทธาแล้ว จึงบอกรวมแก่ภิกษุทั้งหลาย แล้วเสด็จ
 ดับขันธปรินิพพาน

ไต่เห็นว่าพระผู้มีพระภาคประทับ ณ ภูมิตุคามมานั้น ศรัทธารวมเป็นจำนวนมากแก่ภิกษุทั้ง
 หลายว่า อย่างนี้ศีล อย่างนี้สมาธิ อย่างนี้ปัญญา สมาธิที่อบรมมาเพราะศีลย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์
 มาก ปัญญาที่อบรมมาเพราะสมาธิย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก จิตที่อบรมมาเพราะปัญญาย่อมหลุด
 พ้นจากอาสวะทั้งหลายโดยชอบทีเดียว อาสวะที่ว่ามีมานี้ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ภิกขุสาสวะ อวิชาสวะ

ต่อมา พระผู้มีพระภาคเสด็จประทับที่คามสบายพระทัย ณ ภูมิตุคามคามปกคิแล้วศรัทธา
 เรียกท่านพระอาณนทีมารับสั่งว่า มาเถิดอาณนที เราจักเข้าไปยังโกกนนคร ท่านพระอาณนทีรับพระ
 คำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าอย่างนั้นพระเจ้าช่า ดังนี้ ครั้นนั้นแลพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์
 เป็นจำนวนมากเสด็จเข้าไปยังโกกนนคร ไต่เห็นว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อาณนทีเจดีย์ในโกกนนคร
 นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายในโกกนนครนั้นภควรว่า ภิกษุทั้งหลายเราจักแสดง
 มหาปเทศ ๔ ประการเหล่านี้ พวกเธอจงฟังและใส่ใจให้ดี เราจักภาษิต พวกภิกษุต่างรับพระคำรัส
 ของพระผู้มีพระภาคว่าอย่างนั้นพระเจ้าช่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายภิกษุ
 ในธรรมวินัยนี้ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย นีธรรม นวินัย นีคาสอนของพระศาสดาซึ่ง
 เราได้ฟังได้รับเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคแล้ว ภิกษุทั้งหลายธรรมวินัยที่ภิกษุนี้รับยกแล้ว
 พวกเขาไม่ควรชื่นชมไม่ควรกักกัน ครั้น ไม่ชื่นชมไม่กักกันแล้วพึงเวียนบทพหุญจนะเหล่านั้นให้ดี
 แล้วรวบรวมไว้ในพระสูตร

พึงรับแจ้งไว้ในพระวินัยบทพหุญจนะที่รวมลงในพระสูตรและที่แสดงไว้ในพระวินัย ย่อม
 ไม่รวมลงในพระสูตรและไม่ปรากฏในพระวินัย พึงเห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า นิมิไร้พระพุทธพจน์

ของพระผู้มีพระภาคเจ้า^๕นั้น ภิกษุ^๖เรียนมาคิดแน่นอน ภิกษุ^๗ทั้งหลาย ก็เพราะเหตุดังนี้พวกเธอ
พึง^๘ทงความซื่อสัตย์ บทพญู^๙ณะที่รวมไว้ในพระสูตรและที่แสดงไว้ในพระวินัยก็ย่อมรวมลงใน
พระสูตรและปรากฏในพระวินัย พึงเห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า^{๑๐} นี้เป็นพระพุทธรูปของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า^{๑๑} และภิกษุ^{๑๒}นั้นก็เรียนมาคิดแล้วแน่นอน ภิกษุ^{๑๓}ทั้งหลาย พวกเธอพึงจำหาปโลกข้อที่ ๒
ไว้

ภิกษุ^{๑๔}ทั้งหลาย ก็ภิกษุ^{๑๕}ในพระศาสนา^{๑๖}นี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระสงฆ์พร้อมด้วยพระเถระ
พร้อมด้วยพระผู้เป็นประธาน อยู่ในอาวาสใน^{๑๗}นี้ คำนี้เราพึงมาค่อนหาพระสงฆ์^{๑๘}นั้น ริมภาคหน้า
พระสงฆ์^{๑๙} นธรรม^{๒๐} นวินัย^{๒๑} นสัตตศาสน^{๒๒} ภิกษุ^{๒๓}ทั้งหลายคำที่ภิกษุ^{๒๔}นั้นพูดแล้วเขาไม่ฟังชั้นสมถันที่
ไม่ฟังก็คักกัน ครั้นไม่รับชมไม่คักกันแล้วพึงเรียนบทพญู^{๒๕}ณะเหล่านั้นให้คักแล้วให้รวมลงในพระ
สูตร พึงแสดงในพระวินัย บทพญู^{๒๖}ณะที่รวมลงในพระสูตรและที่แสดงไว้ในพระวินัยหา^{๒๗}รวมลงใน
พระสูตรไม่ ปรากฏในพระวินัยไม่ พึงเห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า^{๒๘} นี้ไม่ใช่พระพุทธรูปของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พระสงฆ์^{๒๙}นั้นเรียนมาคิดแน่นอน ภิกษุ^{๓๐}ทั้งหลายก็เพราะเหตุดังนี้
พวกเธอพึง^{๓๑}ทงความซื่อสัตย์ บทพญู^{๓๒}ณะที่รวมลงในพระสูตรและที่แสดงไว้ในพระวินัย ก็ย่อม
รวมลงในพระสูตรและปรากฏในพระวินัย พึงเห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า^{๓๓} นี้เป็นพระพุทธรูปของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า^{๓๔}นั้น พระสงฆ์^{๓๕}นั้นเรียนมาคิดแล้วแน่ ภิกษุ^{๓๖}ทั้งหลายพวกเธอพึง^{๓๗}จำหาปโลกข้อที่ ๒
ไว้

ภิกษุ^{๓๘}ทั้งหลายภิกษุ^{๓๙}ในพระธรรมวินัย^{๔๐}นี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ภิกษุ^{๔๑}ผู้เป็นพระเถระผู้เป็น
พุทธคองแก่เรือนทรงธรรมทรงวินัย^{๔๒}เป็นจำนวนมากอยู่ในอาวาสใน^{๔๓}นี้ เราพึงพระสูตรมาเฉพาะพระ
เถระเหล่านั้น เราเรียนพระสูตรมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้น นธรรม^{๔๔} นวินัย^{๔๕} นสัตตศาสน^{๔๖} ภิกษุ^{๔๗}
ทั้งหลาย คำที่ภิกษุ^{๔๘}นั้นพูดแล้วพวกเธอไม่ฟังชั้นสมถันที่ ไม่ฟังก็คักกัน ครั้นไม่รับชม ไม่คักกัน
แล้วพึงเรียนบทพญู^{๔๙}ณะเหล่านั้นให้คักแล้วให้รวมลงในพระสูตร แสดงไว้ในพระวินัย บทพญู^{๕๐}ณะ
ที่รวมลงในพระวินัยและที่แสดงไว้ในพระวินัยนั้นย่อมไม่รวมลงในพระสูตรและไม่ปรากฏในพระวินัย
พึงเห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า^{๕๑} นี้ไม่ใช่พระพุทธรูปของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๕๒} และพระเถระเหล่านั้น
เรียนมาคิดแล้วแน่ ภิกษุ^{๕๓}ทั้งหลายก็เพราะเหตุดังนี้พวกเธอพึง^{๕๔}ทงความซื่อสัตย์ บทพญู^{๕๕}ณะ
ที่รวมลงในพระสูตรและที่แสดงไว้ในพระวินัย ย่อมรวมลงในพระสูตรและปรากฏในพระวินัย พึง
เห็นสันนิษฐานในข้อนี้ว่า^{๕๖} นี้เป็นพระพุทธรูปของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๕๗} และพระเถระเหล่านั้น
เรียนมาคิดแล้วแน่ ภิกษุ^{๕๘}ทั้งหลาย พวกเธอพึง^{๕๙}จำหาปโลกข้อที่ ๓^{๖๐} ไว้

ภิกษุทั้งหลายก็ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่าภิกษุผู้เป็นพระเถระรูปหนึ่งเป็น
 พุทธศกนแก่เรือนทรงธรรม ทรงวินัย ทรงภคิกกา อยู่ในอาวาสโน้น ท่านเราได้ฟังมาเฉพาะหน้า
 พระเถระนั้นได้มารับเฉพาะหน้าพระเถระนั้น นธรรม นวินัย นสัตตสาสนภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุ
 นั้นกล่าวแล้วพวกเขาไม่ฟังชั้นชมทนต์ไม่ฟังคักคาน ครั้นไม่ชั้นชมไม่คักคานแล้ว ฟังเรือนเอา
 บทพญูชนะให้คักแล้วจึงให้รวมลงในพระสูตร ฟังแสงไว้ในพระวินัย บทพญูชนะที่ให้รวมลงใน
 พระสูตร และที่แสงไว้ในพระวินัยนั้น ย่อมไม่รวมลงในพระสูตรย่อมไม่ปรากฏในพระวินัยพึงเห็น
 สันนิษฐานในข้อนี้ว่า นี้ไม่ใช่พระพุทธรวณะของพระผู้มีพระภาคเจ้าองค์นั้น และพระเถระนั้น
 เวียนมาคิดเป็นแน่ ภิกษุทั้งหลายก็พวกเขาฟังถึงความข้อนี้เสีย บทพญูชนะที่รวมลงในพระสูตร
 และที่แสงไว้ในพระวินัยนั้น ย่อมรวมลงในพระสูตรและปรากฏในพระวินัยพึงเห็นสันนิษฐานใน
 ข้อนี้ว่า นี้เป็นพระพุทธรวณะของพระผู้มีพระภาคเจ้าองค์นั้น และพระเถระนั้นเวียนมาคิดแล้ว ภิกษุ
 ทั้งหลายเธอทั้งหลายพึงทรงจำมหาบทข้อที่ ๔ นี้ไว้ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทรงจำมหาบท
 ทั้ง ๔ ข้อนี้แล

ได้ยินว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในโกถนครนั้นทรงกระทำเหตุนี้ขึ้นนั้นแหละให้เป็น
 ธรรมิกถาเป็นจำนวนมากแก่ภิกษุทั้งหลายที่อาเนนทเจตีย์ว่า คัดแม่เพราะเหตุนี้ สมภีแม่เพราะเหตุนี้
 บัญญาแม่เพราะเหตุนี้ สมภีอินคัลอบรมมาแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก บัญญาอันสมภีอบรม
 แล้ว ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก จิกอินบัญญวอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นด้วยดีจากอาสวะทั้งหลายคือ
 กามาสวะ ภวาสวะ ภิกฺขุสาสวะ อวิชชาสวะ

โกถนครถา ขบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคครัสเรียกท่านพระอานนท์มาว่า “มาเถิด อานนท์ เราจะ
 ไปเมืองปาวากัน” ท่านพระอานนท์รับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคว่า “พระเจ้าข้า” ครั้งนั้นแล
 พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปยังเมืองปาวาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แล้ว ได้ทราบว่พระผู้มีพระภาค
 ประทับอยู่ในสวนมะม่วงของบุตรช่างทองชื่อจุนทะในเมืองปาวานั้น นัยว่าจุนทะนั้นมีกวีทำเป็น
 กุฎุมพีใหญ่

พอพบพระผู้มีพระภาคเป็นครั้งแรกเท่านั้นก็เป็นพระโสภณให้สร้างวิหาร ไว้ในสวน
 มะม่วงของกเมอบดาวยแล้ว นางจุนทะก็มีมารบุตรได้ทราบข่าวว่า “เราว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จมา

ถึงเมืองปาวาประทับอยู่ในสวนมะม่วงของเราดังนี้” ครั้นนั้นแล จุนทกัมมารบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วกราบถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงขังแจชักชวนให้จุนทกัมมารบุตรผู้ซึ่งหนึ่ง ณ ที่ควรให้อาจาหาญว่าแจ้งด้วยธรรมิกถาแล้ว ครั้นนั้น จุนทกัมมารบุตร ผู้ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงขังแจชักชวนให้อาจาหาญว่าแจ้งด้วยธรรมิกถา กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระผู้มีพระภาคจงรับฉันนคังฉันภัคคาหารของข้าพระพุทธเจ้าในวันพรุ่งนี้ พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เถลิง” พระผู้มีพระภาคทรงรับคำฉันนคังด้วยกุศลภาพ ครั้นนั้น จุนทกัมมารบุตรทราบบว่า พระผู้มีพระภาคทรงรับคำฉันนคังแล้วจึงลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วจึงหลีกไป ครั้นนั้นแล จุนทกัมมารบุตร หลั่งร่ำวันนั้นผ่านไป ก็ให้ตระเตรียมขาทนยะโภชนาหารอันประณีต และให้ตระเตรียมสุกรมัททวะเป็นอันมากไว้ในที่อยู่ของตน แล้วให้กราบทูลเวลาแก่พระผู้มีพระภาคว่า “ได้เวลาแล้วพระเจ้าข้า ภัคคาหารเสร็จแล้ว” ในเวลาเช้าพระผู้มีพระภาคทรงครองผ้า ถือบาตรและจีวรพร้อมภิกษุสงฆ์เถลิงเข้าไปยังนิเวศน์ของนายจุนทกัมมารบุตร ครั้นเสด็จถึงแล้วจึงประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปลุกไว้แล้ว พระผู้มีพระภาคครั้นประทับนั่งแล้วจึงครัสติเรียกจุนทกัมมารบุตรมาว่า “จุนทะ เธอจงองค์สทาเวทด้วยสุกรมัททวะที่เธอตระเตรียมไว้แล้วเถลิง จงองค์สทาเวทภิกษุด้วยขาทนยะโภชนาหารอย่างอื่นที่เธอตระเตรียมไว้แล้วเถลิง จุนทกัมมารบุตรรับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระเจ้าข้า” แล้วก็องค์สทาเวทด้วยสุกรมัททวะที่ได้ตระเตรียมไว้ องค์สทาเวทภิกษุสงฆ์ด้วยขาทนยะโภชนาหารอย่างอื่นที่ตระเตรียมไว้ ครั้นนั้นแลพระผู้มีพระภาคผู้ส่วยภัคคาหารเสร็จแล้วครัสติเรียกจุนทกัมมารบุตรมาว่า “จุนทะ เธอจงฝั่งสุกรมัททวะที่เหลือของเธอไว้ในหลุมเถลิง จุนทะ สุกรมัททวะเมื่อนั้นที่บุคคลบริโภคนแล้วจะ (ไม่) ย่อยไปได้ง่ายเว้นคฤคาค เวายังไม่เห็นเลยในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ในโลก พร้อมทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลก จุนทกัมมารบุตรรับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคครัสติอย่างนั้นแล้ว จึงเสด็จลุกออกจากอาสนะเสด็จหลีกไปที่ยิมพวันแล้ว จุนทกัมมารบุตรฝั่งสุกรมัททวะที่เหลือไว้ในหลุมแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับ แล้วจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคหนึ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงขังแจชักชวนจุนทกัมมารบุตรผู้ซึ่งหนึ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งให้อาจาหาญว่าแจ้งด้วยธรรมิกถา ครั้นนั้นแลจุนทกัมมารบุตรผู้ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงขังแจชักชวนให้อาจาหาญว่าแจ้งด้วยธรรมิกถาแล้วลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคกระทำประทักษิณ แล้ว

จึงหนีไป ขณะนั้นเสนาอำมาตย์ก็เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคผู้เสวยภัตตาหารของจุนทกัมมารบุคร
ที่เวหนากลับมาทำให้เกิดโรคลงแคงทนได้ยากใกล้เวลาสิ้นพระชนม์ก็เกิดขึ้น ได้ทราบว่ามี ๗ ที่นั้น
พระผู้มีพระภาค ทรงมีพระสติสัมปชัญญะไม่เคืองร้อนทรงยังยั้งได้ การที่โรคลงแคงสำรอกออกมา
เกิดเพราะอำนาจแห่งกรรม

ได้อินว่าในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลคหบดีลาคในแวชกรรมเลี้ยงชีพด้วย
เวชกรรม เขารักษาบุตรเศรษฐีคนหนึ่งอาศัยความประมาทในเพราะการให้โทษธรรมในอุกฤษณ์จึงได้
โทษชานอื่น ทำให้สำรอกถ่ายออกมา บุครเศรษฐีนั้นได้ให้ทรัพย์สินเป็นจำนวนมากเลี้ยงดูแล้ว ด้วย
กรรมวิบากนั้น จึงได้มีอาหารเพราะโรคลงแคงในภพหลังนี้จึงได้มีการสำรอกลงแคงตามนัยที่กล่าว
มาแล้ว สมคังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าครัสไว้ว่า

เมื่อก่อนนี้เป็นหมอให้ลูกชายเศรษฐีสำรอกถ่ายออกมา ด้วย
กรรมวิบากนั้นโรคลงแคงจึงมีแก่เรา

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคครัสเรียกท่านพระอานนท์มาว่า “มาเถิกอานนท์เราจักเข้าไป
เมืองกุสินารากัน” ท่านพระอานนท์ได้รับพระคำรัสพระผู้มีพระภาคว่า “พระเจ้าข้า” ด้วยเหตุ
นั้นท่านพระสังกัศการยทั้งหลายจึงได้กล่าวไว้ว่า

“เราได้ฟังมาว่า พระธีรเจ้าทรงเสวยภัตตาหารของนายจุนท-
กัมมารบุครแล้วจึงทรงประสพอาหารอย่างหนักใกล้สิ้นพระชนม์ พยธิ
อย่างหนึ่งบังเกิดขึ้นแล้วแก่พระศาสดาผู้เสวยสุกรมัททวะ พระผู้มีพระภาค
ผู้ทรงสำรอกพระโลหิตออกมาได้ครัสว่า เราจักไปเมืองกุสินารา” ดังนี้

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้เสด็จจาริกไปเมืองกุสินาราแล้ว กำลังของพระผู้มีพระภาค
ผู้เสด็จดำเนิน ไปเท่ากับกำลังของช้างนับได้โกฏิเชือก

ด้วยเหตุนี้แล พระผู้มีพระภาคจึงทรงแวงลงจากทางเสด็จเข้าไปยังโคนต้นไม้คันหนึ่ง
ครันเสด็จเข้าไปแล้วจึงครัสเรียกท่านพระอานนท์มาว่า “เอาเถิก อานนท์ เธอจงปฐัสงฆิกิ ๔ ชั้น
ให้เราหน่อย เราเหนื่อย อานนท์ เราเหนื่อย” ท่านพระอานนท์ได้รับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาค
ว่า “พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้วก็ปฐัสงฆิกิ ๔ ชั้นถวาย พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนอาสนะที่พระ-

อานนท์ปฎิเวศแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงประทับนั่งแล้วแลได้คิดว่าเรียกท่านพระอานนท์มาว่า "เฮา
 เด็ก อานนท์ เธอจงนำน้ำดื่มมาให้เรา เราจักดื่ม" เมื่อพระองค์ตรัสอย่างนั้นแล้วท่าน
 พระอานนท์จึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ เกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่ม
 ผ่านไปแล้ว น้ำที่ล้อเกวียนตกผ่านไปในนี้ไหลชุ่มฉ่ำนิกหน้อย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญถูกกฏาณที่
 ซึ่งมีน้ำใสขาวเย็นอยู่ไม่ไกลนักทำที่ค้ำน้ำวันรมย์ พระผู้มีพระภาคจักทรงค้ำน้ำที่แม่น้ำนั้น และพระ-
 องค์จักทรงให้หมู่เกวียน ๕๐๐ เล่มที่ผ่านไปขมแอ้นได้ แม้ในวาระที่ ๒ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสอย่าง
 นั้นกับท่านพระอานนท์ พระเถระก็ทูลห้ามอย่างนั้นเหมือนกัน แม้ในวาระที่ ๓ พระผู้มีพระภาคก็
 ตรัสอย่างนั้นนั่นแล ท่านพระอานนท์รับพระดำรัสพระผู้มีพระภาคว่า "พระเจ้าข้า" แล้วก็รับบาตร
 ไปยังแม่น้ำนั้น ครั้นนั้นแลแม่น้ำนั้นล้นล้นเกวียนตกผ่านไปจึงชุ่มฉ่ำนิกหน้อย เมื่อท่านพระ
 อานนท์เข้าไป กลับเป็นน้ำใสไม่ชุ่มฉ่ำนิกหน้อย ที่นั้นท่านพระอานนท์ได้มีความคิดว่า อัครจริยจริง
 หนอผู้เจริญ นำแปลงจริยหนอผู้เจริญ เพราะพระศากยคทรมมีฤทธิ์มากมีอาญาพมาก จึงทำให้แม่
 น้ำสายนี้ซึ่งล้นล้นเกวียนตกผ่านไปจึงชุ่มฉ่ำนิกหน้อย พอเราเข้าไปใกล้กลับใสแจ่มไม่ชุ่มฉ่ำนิกหน้อย ครั้น
 นั้นแลพระเถระจึงเอาบาตรค้ำน้ำดื่มแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับแล้ว ได้กราบทูล
 พระผู้มีพระภาคว่า "น้ำอัครจริยพระเจ้าข้า นำแปลงพระเจ้าข้า พระศากยคทรมมีฤทธิ์มาก มี
 อาญาพมาก พระเจ้าข้า บัดนี้แม่น้ำนั้นซึ่งล้นล้นเกวียนตกผ่านไปชุ่มฉ่ำนิกหน้อย เมื่อข้าพระองค์
 เข้าไปใกล้กลับใสแจ่มไม่ชุ่มฉ่ำนิกหน้อย ขอพระผู้มีพระภาคทรงค้ำน้ำดื่มเด็ก ขอพระสุกเจ้าจงทรงค้ำ
 น้ำดื่มเด็ก ครั้นนั้นแลพระผู้มีพระภาคทรงค้ำน้ำดื่มแล้ว

ก็โดยสมัยนั้น ปุกกุสมัตถบุตรซึ่งเป็นสาวกของยาพราคารบสภาคตามโคจรได้เดินทางไกล
 จากเมืองกุสินาราสู่เมืองปาวา แท้จริงปุกกุสมัตถบุตรเป็นราชโอรสของเจ้ามถละ ได้ทราบว่าเขาเจ้า
 มถละผลัดกันขึ้นครองราชย์ พวกที่ยังไม่ถึงวาระกำหนดครองราชย์ก็ทำการค้าขาย แม้ปุกกุสมัตถบุตร
 การค้าขายอยู่เหมือนกันให้เทียมเกวียน ๕๐๐ เล่ม เมื่อลมพิกมาข้างหน้าก็ล่องหน้าไปก่อน เมื่อลมพิก
 มาข้างหลัง ก็ส่งพวกนายเกวียนล่องหน้าไป ส่วนตัวเองไปทีหลัง ก็ในคราวนั้นลมพิกมาข้างหลัง
 เพราะเหตุนี้เขาจึงส่งหมู่เกวียนล่องหน้าไป ตัวเองนั่งบนรถแก้วทั้งคันออกจากเมืองกุสินารา คิดว่า
 "เราจักไปยังเมืองปาวา" ครั้นแล้วก็เดินทางไป

ปุกกุสมัตถบุตรได้เห็นแล้วแลซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ประทับนั่งใต้โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ครั้น
 เห็นจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วจึงถวายบังคมนั่ง ๘ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ปุกกุสมัตถบุรุษผู้หนึ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า นายศัจจรัย พระเจ้าข้า นำแปลก พระเจ้าข้า บรรพชิตอยู่ด้วยวิหารธรรมอันสงบหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว อาหารคาวสกถามโคตรเกินทางไปแฉะลงจากทางใหญ่ นิ่งพัก่อนกลางวันได้โคนต้นไม้ต้นหนึ่งไม่ไกลนัก พระเจ้าข้า ครั้งนั้นแล เกวียน ๕๐๐ เล่ม อาศัยอาหารคาวสกถามโคตรผ่านไป ต่อมาบุรุษคนหนึ่งมาข้างหลังเกวียนนั้นก็เข้าไปหาอาหารคาวสกถามโคตรแล้วได้กล่าวกับท่านว่า ท่านผู้เจริญ ก็เกวียน ๕๐๐ เล่ม ผ่านไปท่านได้เห็นบ้างไหม อาหารคาวสกถามโคตรตอบว่า “เราไม่เห็นเลย ผู้มัวชย” บุรุษนั้นถามว่า “ที่ท่านได้ยินเสียงบ้างไหมหรือ” อาหารคาวสกถามโคตรตอบว่า “ไม่ได้ยินเสียงเลย ผู้มัวชย” บุรุษนั้นถามว่า “ที่ท่านหลับหรือครับ” อาหารคาวสกถามโคตรตอบว่า “ไม่หลับหรือกับผู้มัวชย” บุรุษนั้นถามว่า “ที่ท่านมีความรู้สึกไหม” อาหารคาวสกถามโคตร “มิใช่ผู้มัวชย” บุรุษนั้นถามว่า “ท่านผู้เจริญท่านมีความรู้สึกอยู่เกี่ยว ๕๐๐ เล่มผ่านไปท่านยังไม่เห็น ทั้งไม่ได้ยิน สัญชาติของท่านเป็นอนโกลนหรือ” อาหารคาวสกถามโคตรตอบว่า “ใช่ผู้มัวชย” ครั้งนั้นแลบุรุษนั้นได้มีความคิดกันว่า “นายศัจจรัยหนอ ท่านผู้เจริญ นำแปลกหนอท่านผู้เจริญ พวกบรรพชิตอยู่ด้วยวิหารธรรม ก็บุรุษได้มีความรู้สึกอยู่เกี่ยว ๕๐๐ เล่มผ่านไปไม่เห็นทั้งไม่ได้ยินเสียง ที่นั้นบุรุษนั้นก็ประกาศความเลื่อมใสอย่างใหญ่หลวงในอาหารคาวสกถามโคตรแล้วก็กลับไป

เมื่อปุกกุสะกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ปุกกุสะเธอสำคัญความซื่อ นั้นเป็นโง่น ผู้ได้มีความรู้สึกอยู่ เกวียน ๕๐๐ เล่มผ่านไปไม่เห็นไม่ได้ยินเสียงก็หรือว่าผู้ได้มีความรู้สึกอยู่ เมื่อฝนตกฟ้าคำรามสายฟ้าแลบอสุนัขปากฟักเปรี๊ยะก็ไม่เห็นไม่ได้ยินเสียง อันไหนหนอแลหายากหรือเกิดยากกว่ากัน เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ ปุกกุสะจึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เกวียน ๔๐๐ เล่ม ๗๐๐ เล่ม ๘๐๐ เล่ม ๙๐๐ เล่ม หรือ ๑,๐๐๐ เล่ม จะทำอะไรได้ ผู้ซึ่งมีความรู้สึกอยู่ เมื่อฝนตกฟ้าคำรามสายฟ้าแลบ อสุนัขปากฟักเปรี๊ยะอยู่ก็ไม่เห็น ไม่ได้ยินเสียงนั้นค้างหาก ทำได้ยากและเกิดได้ยาก

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปุกกุสะคราวหนึ่ง เราเคยอยู่ที่เรือนแพไม้ ก็แลสมัยนั้น เมื่อฝนตกฟ้าคำรามสายฟ้าแลบอสุนัขปากฟักเปรี๊ยะ ชาวเราสองพี่น้องและโคพลีพิทธี ๔ ตัวซึ่งอยู่ไม่ไกลเรือนแพไม้ ถูกฟ้าผ่า ปุกกุสะ ครั้งนั้นแล หมูชนจำนวนมากออกจากเรือนแพไม้ เข้าไปหาชาวเราสองพี่น้องและโคพลีพิทธี ๔ ตัวจนถึงที่อยู่ ปุกกุสะ ก็สมัยนั้นแล เราออกจากเรือนแพ

ไม่แล้วก็คืนจกรรม ๓ กลางแจ้งใกล้เรือนแพนั้น ปุกกุสะเราได้ตามบุรุษคนนั้นว่า "ทำไมหนอหมู่ชนจึงประชุมกัน" เขาตอบว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ เมื่อผ่านกก พักำราม สายฟ้าแลบ อสุณีนาคพาคเปรียง ชาวนาสองพี่น้องและโกพลพัทท์ ๔ ตัว ถูกฟ้าผ่า มหาชนประชุมกันในที่นั้น พระเจ้าข้า พระองค์อยู่ที่ไหน" เราจึงทอบว่า "เราอยู่ที่นั่นแหละ บุรุษนั้นทูลถามว่า "พระองค์ทอดพระเนตรเห็น ไหมพระเจ้าข้า เราทอบว่า "ไม่เห็น เขาทูลถามว่า ทรงได้ดับเสียงไหม เราทอบว่า "ไม่ได้ยิน เขาทูลถามว่า "พระองค์ทรงหลับหรือ เราทอบว่า "ไม่หลับ เขาทูลถามว่า "พระองค์มีความรู้สึกอยู่หรือ เราทอบว่า "มีสิ เขาทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญพระองค์มีความรู้สึกทันอยู่ เมื่อผ่านกก พักำรามสายฟ้าแลบสายอสุณีนาคพาคเปรียงก็กราวโศ พระองค์มีความรู้สึกทันอยู่ คราวนั้น พระองค์ไม่ทอดพระเนตรเห็น ไม่ทรงได้ยินเสียงหรือ เราทอบว่าเป็นอย่างนั้น ปุกกุสะที่นั่นเราจึงเกิดความคิดกันว่า นำอัจจรรยัหนอ นำแปลงหนอ ข้อที่บรรพชิตอยู่ คิววิหารธรรมมีความรู้สึกทันอยู่ เมื่อผ่านกก ฟาว้องสายอสุณีนาคพาคเปรียงอยู่ ยังไม่เห็นไม่ได้ยิน เมื่อเป็นดังนี้แล้ว เราจึงเกิดความเลื่อมใสในเราอย่างมากทำประตักษณแล้วก็หลีกไป

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนั้นแล้ว ปุกกุสะมัตถบุครได้กราบทูลคำนับกับพระผู้มีพระภาค ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะปล่อยความเลื่อมใสที่ข้าพระองค์มีอยู่ในอาสารคาบสกาลามโคครไปคามลมใหญ่หรือลอยไปเสื่อในแม่น้ำที่มีกระเสเชียว สิ่งที่มีนล่วงไปแล้วก็ให้ผ่านไป สิ่งที่มีพันไปแล้วก็ให้พันไปพระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญเปรียบเสมือนหนึ่งว่า บุคคลหงายสิ่งทีคว่า หรือเบ็ดสิ่งทีเข้าบักไว้ หรือบอกทางแก่คนหลงทาง หรือจุกประทีปน้ำมันในที่มืด หรือคนมีักษุมองเห็นรูปได้แม้ฉันโต พระผู้มีพระภาคกถินนั้นเหมือนกันทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริกกาย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรมและภิกษุสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ถึงเด็วันนั้นเป็นต้นไป ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่าเป็นอุบาสกผู้เข้าถึงพระโคจรสระตลอดชีวิต ครั้นนั้นแลปุกกุสะมัตถบุครได้เรียกบุรุษคนหนึ่งมาว่า "เฮนถิกหนาย เธอจงนำผ้านเนื้อเกลี้ยงทีควรรครองซื้อสิ่งคิวรรตมาให้เรากูหนึ่ง บุรุษนั้นรับคำของปุกกุสะมัตถบุครว่า "ได้ขอรับ" แล้วได้นำผ้านเนื้อเกลี้ยงซื้อสิ่งคิวรรตมาให้กูหนึ่ง ที่นั้นปุกกุสะมัตถบุครได้น้อมผ้านเนื้อเกลี้ยงซื้อสิ่งคิวรรตทีควรรทรวงหนึ่งถวายแก่พระผู้มีพระภาคด้วยกล่าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงรับผ้านเนื้อเกลี้ยงทีควรรทรวงกูหนึ่งซื้อสิ่งคิวรรตนี้ เพื่อบนกระเวห้ข้าพระองค์กัด้วยเด็ก พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ปุกกุสะถาย่างนั้น เธอจงให้เรากรองผืนหนึ่ง อีกผืนหนึ่งให้อาณนทีกรอง ปุกกุสะรับ

พระคาร์ธของพระผู้มีพระภาคว่า “พระเจ้าข้า” ดังนั้นแล้วให้พระผู้มีพระภาคครองผืนหนึ่ง ท่านพระอาณนที่ครองผืนหนึ่ง

ถามว่า ก็พระเถระรับผ้าผืนนั้นอยู่หรือ ตอบว่า พระเถระรับ ถามว่า เพราะเหตุไรจึงรับ ตอบว่า เพราะท่านเมื่อก็งดถึงที่สุดแล้ว ก็ท่านพระอาณนที่ห้ามลาภเห็นปานนี้ ปฏิบัติหน้าที่อุปัฏฐากก็จริง แต่หน้าที่อุปัฏฐากนั้นยังไม่ถึงที่สุด เพราะเหตุนี้ท่านจึงรับผ้าผืนนั้น เพื่อจะชักโอกาสแห่งคำพูดของเหล่าชนที่พูดกันอย่างนี้ว่า “พระอาณนที่เห็นจะไม่เป็นที่โปรดปรานกรรมังเพราะอุปัฏฐากมา ๒๕ ปี ไม่เคยได้อะไร ๆ จากสำนักของพระผู้มีพระภาคเลย” ดังนั้นท่านจึงรับผ้าผืนนั้น อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่ “พระอาณนที่ถึงจะรับไป ตัวเองคงไม่ครองจักทำการบูชาเราแน่แหละก็มัลลบุตรเมื่อบูชาพระอาณนที่ก็นับว่าเป็นอันบูชาพระสงฆ์ด้วย เมื่อเป็นอย่างนี้ของบุญใหญ่ก็จกัมกับแก่มัลลบุตรนั้น” ดังนั้นจึงทรงให้ถวายแก่พระเถระถึงพระเถระก็รับเพราะเหตุนี้เหมือนกัน

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงชักชวนปุกกุสมัลลบุตรให้आหาญว่าเรึงด้วยธรรมิกถาแล้ว ครั้งนั้นปุกกุสมัลลบุตรผู้ซึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงชักชวนให้आหาญว่าเรึงด้วยธรรมิกถาแล้ว ก็ลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วหลีกไป

ครั้งนั้นแล ท่านพระอาณนที่ เมื่อปุกกุสมัลลบุตรหลีกไปไม่นานก็หันเข้ามาเนือเกลองซื้อสิ่งกัวรรณที่ควรครองผืนนั้น เขาไปถวายพระผู้มีพระภาค ผ้าที่ท่านพระอาณนที่น้อมเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาคก็รุ่งเรืองเหมือนเปลวเพลิง ทั้งนี้ท่านพระอาณนที่ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “นาคก็ขรรยพระเจ้าข้า นำแปลกพระเจ้าข้าที่พระฉวีวรรณของพระศากยคเจ้าบวีสุทธิศุคผู้มองอย่างนี้ ผ่าสิ่งกัวรรณเนือเกลองที่ควรครองคุณนพอูปุกกุสนน้อมเข้าไปถึงพระกายของพระผู้มีพระภาคเท่านั้น ก็รุ่งเรืองเหมือนเปลวเพลิง พระผู้มีพระภาคเจ้าครว้ว่า “อาณนที่เหตุนี้ก็เป็นอย่างนี้ ผีวพรรณของศากยคบวีสุทธิศุคผู้มองอย่างนี้ใน ๒ เวลาในนั้น ๒ นั้นเวลาไหนบ้าง อาณนที่คือในราตรีที่จะสำเร็จพระอนุครสัมมาสัมโพธิญาณ ๑ ในราตรีที่จะปรีนิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑ อาณนที่ ผีวพรรณของศากยคผู้มองบวีสุทธิศุคผู้มองเป็นอย่างนี้ใน ๒ เวลาเหล่านี้แล

ถามว่าเพราะเหตุไร ผีวพรรณของพระศากยคจึงบวีสุทธิศุคผู้มองในเวลาทั้งสองนี้เท่านั้น ตอบว่า เพราะอาหารพิเศษและเพราะโสมนัสมีกำลังแรง คือ ใน ๒ คราวนั้นเหตุภายในจักรวาลทั้งสิ้น

ได้ใส่โธษลงในอาหาร พออาหารที่ประณีตนั้นตกถึงพระอุทรเท่านั้นก็ทำให้รูปอ่อนแอเสียครั้งหนึ่ง เพราะเหตุที่รูปซึ่งมีอาหารเป็นสมุฏฐานของโธแล้วอินทรีย์ ๖ ก็รุ่งเรืองยิ่ง ส่วนในวันครบถ้วนนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า “กองกิเลสอันสะสมอยู่หลายโกฏิกัมป์ เราจะได้แล้วในวันนี้” ก็เกิดโสมนัสแรงกล้าจิกของพระองค์ก็ฝังโธ เมื่อจิกฝังโธโลหิตกัฝังโธ เมื่อโลหิตกัฝังโธอินทรีย์ ๖ ก็รุ่งเรืองยิ่ง แม้ในวันจะเสด็จปรินิพพาน พระองค์ก็ทรงรำพึงว่า “วันนี้เราก็กินสุ่มยอมทานนิพพานครบอันพระพุทธเจ้าหลายแสนองค์เข้าไปแล้ว” ดังนั้น ก็เกิดโสมนัสแรงกล้า จิกก็ฝังโธ เมื่อจิกฝังโธ โลหิตกัฝังโธ เมื่อโลหิตกัฝังโธ อินทรีย์ทั้ง ๖ ก็รุ่งเรืองอย่างยิ่ง พึงทราบว่า พระฉวีวรรคของพระผู้มีพระภาคย่อมบริสุทธิ์สุกฝังอย่างนี้ในกาลทั้ง ๒ ด้วยอำนาจอาหารพิเศษและด้วยโสมนัสมีกำลังแรงกล้าดังพรรณนามาฉะนี้ ด้วยเหตุนี้ พระสังคักกิกจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า

“ปุกกุสะได้นำผ้าสังคักวรรคเนือเกล็ดงูหนึ่ง ไปถวาย เพราะ
เหตุนี้ พระศาสดาจึงได้งามมีวรรณะดังทอง”

ปุกกุสะปสาทกา จบ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ วันนั้นแล เราตลาศกจกั
ปรินิพพาน ณ ระหว่างคันธทั้งคู่อ ในศาลวันของพวกมัลลกะศรัยิโกถ์เมืองกุสินาราในปัจฉิมยาม
แห่งราตรี มาเถิดอานนท์ เราจักเข้าไปยังกุกกุฎาณที่

ท่านพระอานนท์ ทูลรับพระคำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระเจ้าข้า” ครั้งนั้นแล
พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์พุทธบริษัทเป็นจำนวนมากเสด็จดำเนินไปยังกุกกุฎาณที่ ครั้น
เสด็จถึงแล้วจึงเสด็จลงเมื่อน้ำกุกกุฎาณที่ทรงสงระแล้วเสด็จขึ้น จึงเสด็จเข้าไปประทับยังอัมพวัน
ครั้นเสด็จถึงแล้วจึงครัสเรียกพระจุนทกะเถระมาครัสสั่งว่า “เฮเถิด จุนทกะ เธอจงปลุกผ้าสังฆาฏี
๔ ชั้นแก่เราหน่อย จุนทกะ เราเหนื่อย เราจักนอน ดังนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าครัสเรียกพระจุนทกะมาว่า “พระอานนท์ไปไหน ทราบว่า ขณะนั้น
ท่านพระอานนท์เถระกำลังนิคคักกาอยู่ พระจุนทกะอยู่ใกล้ เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงครัส

เรียกพระจันทระนั้น ท่านพระจันทะทูลรับว่า “พระเจ้า” แล้วก็ปลุกผ้าสังฆาฏี ๔ ชั้นถวาย
 ทิ้งพระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสี่ไสยาสน์ โดยข้างเบื้องขวาซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท มีพระ-
 สติสัมปชัญญะมันทรงใสใจถึงอุฏฐานสติญา (ความสำคัญว่าละกุศล) ส่วนท่านพระจันทะก็นั่งเฝ้า
 อยู่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค ณ ที่นั้นนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังกักราจารย์ทั้งหลาย
 จึงกล่าวไว้ว่า

พระพุทธเจ้าศรีนเสด็จถึงกุกกุฎาณที่ซึ่งมีน้ำไม่ขึ้นโตแจ้ว แล้วจึงเสด็จลง พระศาสดา
 ผู้กตาคหาผู้เปรียบปานมิได้ในโลกทรงมีพระรูปไม่เห็นอ้ออันถ่างแล้ว พระศาสดาทรงสงสนาน
 และคัมแล้วเสด็จขึ้นปรากฏอยู่ในท่ามกลางหมู่แห่งภิกษุ พระผู้มีพระภาคผู้ศกาศผู้แสวงหาคุณอัน
 ใหญ่ทรงให้ธรรมเป็นไปในโลกแล้วเสด็จเข้าไปยังอัมพวัน ครั้นเรียกภิกษุชื่อจันทะทูลว่า “เธอจง
 ปลุกที่นอน ๔ ชั้นแก่เรา” พระจันทะนั้นผู้มีศนอันอบรมดีแล้ว ถกพระผู้มีพระภาคเคียนกับรับปลุก
 ผ้าสังฆาฏี ๔ ชั้นอย่างรวดเร็ว พระศาสดาผู้ทรงมีพระรูปไม่เห็นอ้อล้าทรงบรรทมแล้ว แม้พระจันทะ
 ก็นั่งเฝ้าอยู่เฉพาะพระพักตร์ ณ ที่พระองค์สำเร็จสี่ไสยาสน์ ก็ด้วยเวลาเพียงเท่านี้ท่านพระอาเนทก็
 มาถึง ที่นั้นพระผู้มีพระภาค ครั้นเรียกท่านพระอาเนทว่า “อาเนทก็ผู้ใดจะพึงให้ความเคียวอัน
 เกิกชนแก่จันทะกัมมารบุตร ขอให้ผู้นั้นพึงบรรเทาความเคียวอันของจันทะกัมมารบุตรเสียอย่างนี้ว่า
 “ข้อที่พระคตาคทบริโลกบิณฑชบาตครั้งสุดท้ายของท่านแล้วปรีณิพพานนั้น เป็นลาภของท่าน ท่าน
 ได้คิดแล้ว จันทะ เราได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค เราได้รับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้
 มีพระภาคว่า บิณฑชบาต ๒ อย่างนี้มีผลเสมอกันมีวิบากเสมอกัน มีผลมากกว่าและมีอันสังขมมากกว่า
 บิณฑชบาตเหล่านี้มากมาย บิณฑชบาต ๒ ประการนั้นเป็นโณน คือ พระคตาคทเจ้าทรงบริโลก
 บิณฑชบาตอันใดแล้วครั้นวิญญูญครสมมีสามัมโพธิญาณ ๑ พระคตาคทเจ้าทรงบริโลกบิณฑชบาตอันใด
 แล้วปรีณิพพานด้วยอนุภาที่เสสนิพพานธาตุ ๑ บิณฑชบาต ๒ ประการเหล่านี้แล มีผลมีวิบากเท่าๆ
 กัน มีผลมากกว่า และมีอันสังขมมากกว่าบิณฑชบาตชนิดอื่นๆ อย่างมากมาย กรรมที่ให้อยู่ วรณะ
 สุข สวรรค์ และความเป็นอริบตีเป็นไป อันจันทะกัมมารบุตรสั่งสมไว้แล้ว อาเนท ความเคียวอัน
 ของจันทะกัมมารบุตร ท่านทั้งหลายพึงบากบั่นเสียอย่างนี้ ในชื่อว่าสมผลาณ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้
 นี้ ถนามว่า “บิณฑชบาตอันใดที่นางสุชาดาถวาย และพระผู้มีพระภาคเสวยในคราวที่มีวิระกะโทสะและ
 โมหะก็บิณฑชบาตนั้นนี้ ที่จันทะถวายและพระผู้มีพระภาคเสวยในคราวที่ปราศวิระกะโทสะและโมหะ
 เพราะเหตุไรบิณฑชบาตเหล่านี้ท่านจึงเรียกว่า สมผลา (มีผลเท่ากัน) ตอบว่า ก็พระผู้มีพระภาคทรง

เสวยบิณฑบาตที่นางสุชาดาถวายแล้วปรีณิพพานด้วยอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เสวยบิณฑบาตที่นาย
 จุนทถวายแล้ว ปรีณิพพานด้วยอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เพราะมีการปรีณิพพานเท่ากัน เพราะการ
 เข้าสมาบัติเท่ากันและการระลึกถึงเท่ากัน ด้วยประการทั้งนี้พึงทราบว่ามีผลเท่ากัน
 เพราะมีการปรีณิพพานเหมือนกัน ก็ในวันจะครบสี่ พระผู้มีพระภาคทรงเข้าสมาบัตินับได้
 ๒๔,๐๐๐ โภกิกครั้ง แม้ในวันจะปรีณิพพาน ก็ทรงเข้าสมาบัติทั้งหมดนั้นเหมือนกัน ด้วยเหตุทั้งนี้
 พึงทราบว่า บิณฑบาตเหล่านั้นมีผลเสมอกัน เพราะการเข้าสมาบัติเสมอกัน ต่อมานางสุชาดาได้
 ทราบว่า รุกขเทวาก็ได้กินบิณฑบาตของตน พระโพธิสัตว์นั้นเอง บริโภคบิณฑบาตนั้นแล้วได้
 ครบถ้วนอุครตมสมาธิโพธิญาณ ขำว่า การอภัยภาพให้เป็นไปของพระองค์ เพราะบิณฑบาตนั้น
 เป็นไปได้ถึง ๘ วัน เมื่อนางได้ทราบข่าวดังนั้นแล้วจึงระลึกอยู่ว่า "นับเป็นลาภของเรานะ" ดังนั้น
 จึงได้เกิดบิณฑบาตนั้นขึ้นมีกำลังแรงกล้า ในกาลต่อมา เมื่อนางจุนท ก็ได้ทราบข่าวว่า "ข่าวว่าบิณฑบาต
 สุกท้ายเราก็ได้ถวายแล้ว ยศแห่งธรรมเราก็รับเอาแล้ว พระศาสดาทรงเสวยบิณฑบาตของเราแล้ว
 เสด็จปรีณิพพานด้วยอุปาทิเสสนิพพานธาตุ" เขาค้นได้ฟังแล้วจึงระลึกว่า "นับเป็นลาภของเรา
 นะ" ดังนั้นจึงได้เกิดบิณฑบาตนั้นขึ้นมีกำลังแรงกล้า พึงทราบว่าบิณฑบาตทั้งสองมีผลเท่ากัน เพราะ
 มีการระลึกถึงเหมือนกันดังพรรณานี้

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความแล้วจึงทรงเปล่งอุทานในเวลาหนึ่งว่า
 บุญย่อมเจริญยิ่งแก่บุคคลผู้ให้ เวรย่อมไม่ก่อแก่บุคคลผู้สำรวม ผู้
 ฉลาดแลย่อมละความชั่วเสียได้ และหลับสนิทจากราคะโทสะและโมหะสันเข็ง

ที่นั้นพระผู้มีพระภาคจึงครัสเรียกท่านพระอานนท์ว่า มาเถิดอานนท์ เราจักเข้าไปยัง
 สาลวันใกล้เมืองกุสินาราวิมฝั่งโน้นของแม่น้ำหิรัญยวที ท่านพระอานนท์รับพระคำรัสของพระผู้มี
 พระภาคว่า "พระเจ้าข้า" ครั้งนั้นแลพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จเข้าไปยังสาลวัน
 ของเจ้ามัลละทั้งหลายใกล้เมืองกุสินาราวิมฝั่งโน้นของแม่น้ำหิรัญยวที

ในข้อว่า มหาภิกษุสงฆ์ ๓๓๓ นี้พึงทราบวินิจฉัยว่าไม่มีการกำหนดนับจำนวน
 แห่งภิกษุบรรดาภิกษุผู้ซึ่งทราบข่าวว่าอีกไม่นาน พระผู้มีพระภาคจักเสด็จปรีณิพพาน แล้วพากันมา
 จากทิศต่าง ๆ ตั้งแต่เวลาที่พระองค์ทรงข่มเวทหน้าที่เวฬุคาม จะหลีกหนีไปสักองค์ก็หาไม่มีเลยเพราะ
 เหตุนี้จึงนับจำนวนพระสงฆ์ไม่ได้ว่าเท่าไร ตามว่า เพราะเหตุไรสาลวันของพวกเขาเจ้ามัลละ จึงชื่อ

ว่าใกล้ (อุปวคฺชน) ทอบว่า เหมือนอย่างว่าดูปารามทางค้ำนราชมาศวิหฺร บุคคลจึงไป ทางฝั่ง
 กลมพทที่ฉันโคสาลวโนทยานก็ควรไปทางฝั่งโน้นแห่งหิริญญวคฺฉินั้น อุนราชบุรีมีดูปารามฉันโค
 เมืองกุสินาราก็มีสาลวโนทยานฉันนั้นทางไปองนครทางค้ำนประคักก็ยึดแต่ดูปารามหันหน้าไปทางค้ำน
 ทิสศุครฉันโค สาลวณเฑอทยานก็หันหน้าไปทางทักปราชิน กลับทางทักศุครฉันนั้นเพราะเหตุฉัน
 สาลวณนั้นท่านจึงเรียกวว่า อุปวคฺชน (ทีใกล้)

พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จดำเนิน ไปยังฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิริญญวคฺฉิ ถึงเมืองกุสินาราแล้ว
 ครวดีเรียกพระอานนท์ว่า "ศุครอานนท์เธอจงปลุกเตียงให้ทันหัวไปทางทักศุคร ระหว่างไมรั้งทักกู่
 เรศถาคคเห็นออลำบถกายแล้วจักนอน พระอานนท์ที่ลรับพระค้ำรศีของพระผู้มีพระภาคว่า "พระ
 เจ้าข้า" แล้วแก่งก้งปลุกเตียงให้ทันหัวไปทางทักศุคร ระหว่างไมรั้งทักกู่

ก็ฉันว่า ท่านพระอานนท์ได้แก่งก้งปลุกเตียง ฉันเป็นที่บรรทมของราชสกุลซึ่งมีอยู่
 ในอุทยานนั้นถวาย ว่ากันตามจริงพระผู้มีพระภาคทรงพลก่าลังเท้าข้างปกิ ๑ ล้านโกฏเชือก เมื่อ
 นบิขามบุรุษทองมีก่าลังเท้าบุรุษแสนโกฏิกน แมื่ก่าลังทั้งหมดฉันก็ถึงความสิ้นหมกไป นบิขังแค
 เวลาที่เสวยบิณฑบาตของนายจุนทะ เป็รียบเหมือนหน้าทีใส่ไว้ในกระเบื้องร้อยฉันฉัน พระผู้มีพระภาค
 ประทับนั่งในฐานแห่ง ๒๕ ในระหว่างเมืองกุสินาราประมาณ ๓ ศากวแต่เมืองปาวา เสด็จมากด้วย
 พระอุคสาหะอย่างมก แล้วเสด็จไปยังสาลวณในเวลาที่พระอากิยอศีศงพระผู้มีพระภาคทรงอ้ำอศีความ
 ไม่มีไรคทั้งหมกเสด็จมา พระผู้มีพระภาคครวดีพระวจาอนักระทักความสังเวศแก่สัตว์โลกทั้งมวล
 เหมือนแสดกเห็นอความฉันครวดีว่า "อานนท์เราเห็นอแล้วเราจักนอน ถามว่า "ก็เพราะเหตุไร
 พระผู้มีพระภาคจึงเสด็จมาในที่นี้ด้วยพระอุคสาหะอันใหญ่หลวงอย่างนี้ พระองค์ไม่สามารถจะ
 ปรีนพิพพานในที่อื่นคอกนหรือ ทอบว่า "พระองค์ไม่สามารถจะปรีนพิพพานในที่ไหน ๆ ก็พามีได้แค
 พระองค์เสด็จมาที่นี้ด้วยเหตุ ๓ ประการ ก็พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาเห็นเหตุนี้ว่า "เมื่อเรา
 ปรีนพิพพานที่อื่นก็จักไม่เกิดเรื่องมหาสุทิสสนสุคร เมื่อปรีนพิพพานที่เมืองกุสินารา สมบคิฉันโคก็จักจะ
 เสวยโนเทวโลกและโนมนุษย์โลก เราจักยกแก่งแสดกด้วยบถภาณวารทั้งสอง มหาชนได้ฟังสมบคิ
 ที่เราแสดกนั้นแล้วก็จักเข้าใจกุศลกรรมที่ควรกระทำ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาเห็นออื่นอีกว่า
 "เมื่อเราปรีนพิพพานที่อื่น สุภททปรีนพิพพานคนคเดียวก็ไม่เห็น สุภททฉันนั้นพระพุทเจ้าพจะแนะนำได้
 สวาททั้งหลายไม่สามารถจะแนะนำเขาได้ แคเมื่อเราปรีนพิพพานที่เมืองกุสินารา เธอจักเข้าไปหาแล้ว
 ถามบิปัญหา แมื่ในเวลาทีแมื่ปัญหาสันสุคอง เธอจะคองอยู่ในสระณะแล้วได้บรรพชาและอุปสมบทใน

สำนักของเราเรียนเข้ากับปฏิฐาน เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่เราจักบรรลุประชาตเป็นสาวกองค์สุดท้าย อีกข้อหนึ่งพระองค์ทรงเห็นว่า "เมื่อเราปรินิพพานที่อื่น จักวุ่นวายอย่างมากในการแจกพระธาตุ แม้น้ำคือเลือดจากไหลนองเมื่อเราปรินิพพานที่เมืองกุสินาราแล้ว โทษเพราะหมัดจักเข้าไประงับข้อวิวัฒนาการแล้วจักแบ่งพระธาตุ พึงทราบวา "พระผู้มีพระภาคเสด็จมาที่นั่นด้วยอุคสาธะอย่างใหญ่หลวง เช่นนี้ เพราะเหตุ ๓ ประการเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเสด็จถึงอุปัชฌาย์คนสาธวะนังมงคลสถานแล้ว ทรงสำเร็จสี่ไสยาสน์ โดยช้างเบี่ยงขวามบนเตียงที่พระอาสน์ที่แกะขกแก่งปลุกถวายเป็นพระบาท เหลือมพระบาทที่พระสถิตมีปรัชญาอันมั่นคงการถึงอนุปฎฐานสัญญา (ความสำคัญว่าจะไม่ลุกขึ้น)

ก็โดยสมัยนั้นแล ต้นรังทั้งกลุ่มก็ผลิอกออกผลทั้งหมด ทุกเวลาและก็เรียวยไปรอยปราย เป็นคอกไม้ดอกกุณฑลร่วงหล่นลงสู่พระวรกายของพระศากย เพื่อบูชา มิใช่แค่กันสาธวะที่คู่อย่างเดียวเท่านั้น แม้แก่กันไม้ทั้งหมดก็ผลิอกออกผลทั้งหมดเหมือนกัน มิใช่แต่ในอุทยานอย่างเดียวเท่านั้น แม้ในเขมยอนจักรวาลทั้งสิ้น ต้นไม้ที่ควรจะออกคอก ก็ออกคอก ที่ควรจะออกผลก็ออกผล บรรดาคันไม้ทั้งหมด คอกบัวที่เกิดที่ลำต้นก็เกิดที่ลำต้น ที่เกิดที่กิ่งก็เกิดที่กิ่ง ที่เกิดที่เถาวัลย์ก็เกิดที่เถาวัลย์ ที่เกิดในอากาศก็เกิดในอากาศ ที่เป็นลำต้นก็ชำแรกพันคินบานแล้ว มหาสมุทรคาศาษาไปก็้วยคอกบัวเบญจพรรณ บำนิมพานเต็กกว้างได้ ๓ พันโยชน์ได้เป็นที่รณมัยประคุด แวงทางนงุยที่มืดเป็นกำ ประหนึ่งกลุ่มค้วยคอกไม้คอกกันเป็นพิศ ประหนึ่งเทวคอกไม้ที่คอกไว้แน่นประหนึ่งคอบที่มีคอกไม้เต็มคิ

คอกมณฑารพ ซึ่งเป็นของทิพย์แม้ในเทวโลกมีคุดงทองประภคแห่งคัรบใบไม้บรรจุเกษรท่าทานานใหญ่่วงหล่นลงมาจากอากาศเรียวยไปรอยปรายลงสู่พระวรกายของพระศากยเพื่อบูชา มิใช่แค่คอกมณฑารพอย่างเดียวเท่านั้นแม้แก่คอกไม้ทิพย์อื่น ๆ เช่นคอกแคะผ้อย และคอกทองหลาง เป็นต้น ก็ตกลงมาจากอากาศ เทวคาคูคัรงอยู่ที่ยอบปภาจักรวาลก็คิที่เมืองไตรทศกคิที่พิภพโลกก็คิบรรจุคอกไม้เต็มคอบของค้ำเข้าไปเผ้าเพื่อบูชาพระศากย คอกไม้ทิพย์เหล่านั้นตกลงมาเกลื่อนกล่นไปรอยปรายลงสู่พระวรกายของพระศากยพร้อมค้วยละของเกษรของกันใบ

แม้จุดแฉ่งไม้จันท์อันเป็นทิพย์ก็ตกลงมาจากอากาศเพื่อบูชาพระศากยเจ้า มิใช่ของเทพยคಾಯ่างเดียวเท่านั้น แม้จุดแฉ่งที่ใช้สำหรับนาค ครุฑและมนุษย์ก็หล่นลงมาเหมือนกัน มิใช่แค่จุดแฉ่งจันท์อย่างเดียวนั้น จุดแฉ่งแห่งของทอมและเครื่องอบทั้งปวงเช่นจันท์ค้ำและจันท์

แกลงเป็นต้น จุดนี้แห่งทรวงกายออกกาทองและเงิน อันเทพยดาผู้น้อยที่ขอบปากจักรวาลเป็นต้น
ใส่รัตนเครื่องอบหอมอันเป็นทิพย์ทั้งหมดให้เต็มในสมุททองและเงินเป็นต้นก็เข้าไปเรียวยาวไปรอบปราศ
ลงสู่พระวรกายของพระศกาคค คนครีทิพย์ประโคมอยู่ในอากาศเพื่อบูชาพระศกาคค มิใช่แต่คนครี
ทิพย์เหล่านั้นเท่านั้น เทวดาในหมื่นจักรวาลประชุมกันในจักรวาลหนึ่งก็ประโคมคนครีของนาคครุฑ
และมนุษย์ต่างคัวคนครีที่ใส่คัสสิเบ่าทั้งหมดในอากาศเพื่อบูชาพระศกาคค

แม้สิ่งศักดิ์สิทธิ์กับบรรเลงในอากาศเพื่อบูชาพระศกาคค ได้อันว่าเทพยดาผู้เฝ้ายืนบน
หนึ่งชื่อวรวารณเทพยดาได้ทราบข่าวว่า "พระมหาบุรุษจักบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในดินแห่งมนุษย์"
จึงคิดว่าในวณที่ถือปฏิสนธิ เราจักพาพระมหาบุรุษนั้นไป" ดังนั้นเริ่มร้อยพวงมาลัยแล้ว วรวารณ
เทพยดาในอุกถามว่า พระมหาบุรุษอุบัติในอุทรพระมารดาแล้วท่านจะร้อยไปเพื่อใครกัน" จึงพูด
ว่า "ยังก่อนเราจักนำไปในวณเสด็จออกจากอุทรพระมารดา เทพยดาในเสถียรข่าแม้อีกว่า "พระ-
มหาบุรุษประสูติแล้ว" จึงร้อยพวงมาลัยด้วยคิดว่าเราจักไปในวณออกมหานิษกกรมณ" แล้วสลับว่า
"พระมหาบุรุษทรงครองเรือนอยู่ ๒๔ ปี เสด็จออกมหานิษกกรมณวันนั้นแล้ว" จึงคิดว่า "เราจักไป
ในวันครีสัจจอนุครสสัมมาสัมโพธิญาณ" แล้วจึงร้อยพวงมาลัยสลับข่าอีกว่า "พระมหาบุรุษทำความ
เพียรอยู่ ๖ พรรษาแล้วครีสัจจวันนั้นเอง" จึงคิดว่า "จักไปในวณประกาศธรรมจักร" แล้วจึงร้อย
พวงมาลัย สลับข่าว่า "พระมหาบุรุษทรงบิณฑุอยู่โพธิมณฑลถึง ๘ สัปดาห์ เสด็จไปบิณฑุสัพเพ
ประกาศพระธรรมจักรแล้ว" จึงร้อยพวงมาลัยด้วยคิดว่า "จักไปในวณทำยมกปฏิหาริย์สลับแม้อีกว่า
ทรงทำยมกปฏิหาริย์วันนั้น" จึงร้อยพวงมาลัยด้วยคิดว่า "จักไปในวณเสด็จลงจากเทวโลก สลับข่าว่า
"พระศาสดาเสด็จลงจากเทวโลกวันนั้นแล้ว" จึงร้อยด้วยคิดว่า "เราจักไปในวณทรงปลงพระชนมายุ
สังขาร" สลับอีกว่า "ทรงปลงพระชนมายุสังขารวันนั้น" จึงคิดว่า "ยังก่อนเราจักไปในวณเสด็จ
ปรินิพพาน" แล้วร้อยพวงมาลัย สลับข่าว่า "วันนั้นพระผู้มีพระภาคทรงมีพระสติสัมปชัญญะมั่นคงสำเร็จ
สี่ไสยาสน์โดยข้างเบื้องขวาในระหว่างไม้สาละทั้งคู่จักปรินิพพานในตอนใกล้รุ่ง ท่านร้อยพวงมาลัย
ไว้เพื่อใครกัน" จึงกล่าววาทาไมพวกท่านจึงบอกเราว่า พระมหาบุรุษทรงถือปฏิสนธิในอุทรพระ-
มารดาวันนั้น ทรงออกจากอุทรพระมารดาวันนั้น ทรงออกมหานิษกกรมณวันนั้น เป็นพระพุทธเจ้า
วันนั้นประกาศพระธรรมจักรวันนั้นได้ทรงทำยมกปฏิหาริย์วันนั้น เสด็จลงจากเทวโลกวันนั้น ทรงปลง-
พระชนมายุสังขารวันนั้น ข่าว่าจักเสด็จปรินิพพานวันนั้นเอง แม้เวลาเพียงคัมภายีทั้งกชอยู่ในวันที่ ๒
มิใช่หรือ การที่พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีถึง ๑๐ แล้วบรรลุเป็นพระพุทธเจ้านั้นไม่สมควร" ดังนั้น

แล้วจึงถือเอาระเบียบดอกไม้ที่ยังไม่สำเร็จมา เมื่อไม่ได้โอกาสในภายในจักรวาลจึงห้อยไว้ที่ขอบปากจักรวาลแต่ไม่ไปที่ขอบปากจักรวาลเอาเมื่อประสานกันจับที่ข้อปราวพระรัตนตรัยร้องเพลงขับปราวภพปุริสลักษณะ ๓๒ ฉัพพัชฌันธิ์ จักรกึ่งหนึ่ง ซาก ๑๐๐ พระพุทธคุณ ๑๔ ในเวลาจบแห่งการร้องเพลงขับพระรัตนตรัยนั้น ๆ จึงกล่าวว่สาหาเส สหาเส อาศัยเหตุถึงกล่าวนี้ท่านพระอรชฎาจารย์จึงกล่าวว่ “สังคิกแม่เป็นทิพย์ประคองในอากาศเพื่อบุชาพระตถาคตเจ้า”

ก็พระผู้มีพระภาคทรงบรรทมโดยช้างขวาในระหว่างไม้สาละทั้งคู่ ทรงเห็นความอุทสาหะอันยิ่งใหญ่ของบริษัที่ประชุมกัน ทั้งแผ่นดินแผ่นดินจนถึงขอบปากจักรวาลจรขอบปากจักรวาลและจนถึงพรหมโลก เมื่อจะคว่ดับชอกแก่ท่านพระอาณัติจึงคว่ว่ “อาณัติกันสาละทั้งคู่ซึ่งผลิตคอกออกผลบานสะพรั่งไปหมด ก็เวียรายไปรยปรายร่วงหล่นลงสู่สรีระของตถาคตเพื่อบุชาค้วยคอกไม้้นอกฤคกาล กอกลมณาหารพริ้งเป็นทิพย์ก็หล่นลงมาจกอากาศเวียรายไปรยปรายร่วงหล่นลงสู่สรีระของตถาคตเพื่อบุชา แม้จุดเฒ่แห่งจันทน์ทีเป็นทิพย์ก็หล่นลงมาจกอากาศเวียรายไปรยปรายร่วงหล่นลงสู่สรีระของตถาคตเพื่อบุชา แม้นครีทพิภกับนลือในอากาศเพื่อบุชาดลาค อาณัติเวรตถาคตันบุคลตถกการเควรพนธ์ือบุชหรือพนธ์ือค้วยเหตุเพียงเท่านี้หามีได้แล อาณัติผู้ใดแจะและเป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม อุบาสกก็ตาม อุบาสิกาก็ตาม ปฏิบัติธรรมสมคврแ่ธรรม ปฏิบัติชอชิงประพฤคิการธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่า สักการะเควรพนธ์ือ บูชาดลาคค้วยการบูชาย่างอิง อาณัติเพราะเราหมอบที่บาทมลพระที่ป้งกรพุทธเจ้า ประชุมธรรม ๘ ประการ ทำอภินิหาร ทำอภินิหารเพื่อประโยชน์แห่งระเบียบคอกไม้้ของหอมคนครีและเพลงขับไม้้ ทำบำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์แก่อภินิหารนั้นไม้้ เหตุนี้เราหาได้ชื่อว่าอภิบรุษบูชาค้วยการบูชานั้นไม้้ ภิกษุและภิกษุณีผู้ไม้้กล่าวว่ สักการะทที่คถาคคบัญญัติไว้แก่คนอันเป็นแชนแก่นชีกันกาลสุทรของพระชินเจ้าแม่มีประมาณน้อย ชื่อปฏิบัติธรรมสมคврแ่ธรรม อุบาสกและอุบาสิกาผู้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ในสวระ ๓ คีล ๕ คีล ๑๐ วัชชาอุโบสถคีลเคียนละ ๘ ครั้งให้ทานทำการบูชาค้วยของหอม และระเบียบคอกไม้้บำรุงมารทาบิคาสมณพราหมณ์ผู้คงอยู่ในธรรมชื่อว่า ปฏิบัติธรรมสมคврแ่ธรรม ก็บุชานี้ชื่อว่านิรามิตบูชานี้สามารถจะดำรงศาสนาของเราให้อันนานได้ กับบริษั ๔ เหล่านี้บุชานี้ค้วย การบูชานี้คอลลกกาลเพียงใด ศาสนาของเราทีจะรุ่งโรจน์ไปกลลคกาลเพียงนั้น ประคจพระจันทรวันเพ็ญลอยเด่นอยู่กลางภจาฉะนั้น อาณัติ เพราะเหตุนี้ เธอฟังศึกษาในชื่อนี้ว่ “เราจักปฏิบัติธรรมสมคврแ่ธรรม ปฏิบัติชอชิง ประพฤคิการธรรมอยู่” อาณัติ เธอทั้งหลายฟังศึกษาอย่างนี้แล

ถามว่า ในที่อื่นทรงพระเนืองถึงวิบากแห่งการบูชาที่บุคคลถือเอา แม้เพียงดอกสามหาว
 ดอกหนึ่ง แล้วนึกถึงพระพุทธคุณ กระทำว่า แม้อันพุทธญาณก็กำหนดไม่ได้ ก็เพราะเหตุไรในบาป
 ประเทณ จึงทรงห้ามการบูชาอย่างใหญ่หลวงเห็นปานนี้เสีย ทรงอนุเคราะห์บริษัท ๑ ด้วยประสงค์
 ให้ศาสนาทั้งนี้ ๑ ก็ถ้าว่าพระผู้มีพระภาคจะไม่พึงห้ามอย่างนี้ไซ้ในอนาคตบริษัททั้งหลาย จักไม่
 นำเพญีสลให้บริบูรณ์ ในที่ควรนำเพญีสล จักไม่นำเพญีสมาธิให้บริบูรณ์ในที่ควรนำเพญีสมาธิ
 จักไม่ยงวิปัสสนาให้ถือเอาซึ่งห้องในที่ควรนำเพญีวิปัสสนา จะเพียงแต่ชักชวนพวกอุปัฏฐากทำการ
 บูชาถ่ายเคียนนั้น ก็ธรรมดาว่ายามิสฺสุชานไม่สามารถจะดำรงพระศาสนาให้คงอยู่ได้แม้เพียงเวลาที่มี
 ชำรายุกุสก็อีกเคียวเมื่อนั้นก็เคียว เพราะวิหารทั้งนั้นเช่นกับมหาวิหารก็ดี เจดียทั้งนั้นเช่นกับมหา
 เจดียก็ดี ไม่สามารถจะดำรงพระศาสนาให้มั่นคงอยู่ได้ ผู้ใดทำ อานตฺตสํกัมมแก่ผู้นั้นเท่านั้น ก็
 สัมมาปฏิบัติเป็นการบูชาที่สมควรแก่พระศาสดา เพราะสัมมาปฏิบัตินี้ย่อมสามารถดำรงพระศาสนา
 อยู่ได้ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงห้ามยามิสฺสุชานเสีย

กล่าวคำวิวิธบูชา จบ

ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระอุปัฏฐากเฝ้าถวายงานพักอยู่ ณ ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มี-
 พระภาค ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงรับท่านพระอุปัฏฐากด้วยพระคำรัสว่า ภิกษุ เธอจงหลีก
 ไป เธออย่าได้ยื่นข้างหน้าเรา ด้วยพระคำรัสครั้งเดียวเท่านั้นพระเถระก็ได้วางพักใบตาลอันอยู่ ณ
 ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้มีความคิดว่า "ท่านพระอุปัฏฐากนั้นแล เป็นอุปัฏฐาก
 อยู่ในสำนักอยู่ในที่ใกล้พระผู้มีพระภาคตลอดกาลนาน ก็เมื่อเป็นเช่นนั้นพระผู้มีพระภาคทรงรับได้
 ท่านพระอุปัฏฐากในกาลสุดท้ายว่า "จงหลีกไปภิกษุ เธออย่ายื่นอยู่เฉพาะหน้าเรา อะไรเป็นเหตุ
 อะไรเป็นปัจจัยหนอแล ครั้นนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลคำถามกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
 "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระอุปัฏฐากนั้น เป็นอุปัฏฐากอยู่ในสำนักใกล้เคียงพระผู้มีพระภาคเจ้า
 มาช้านาน แต่บังนทุกข์ที่สุด พระผู้มีพระภาคทรงรุกรานท่านพระอุปัฏฐากว่า "จงหลีกไปภิกษุ เธอ
 อย่ายื่นเฉพาะหน้าเรา อะไรหนอแลเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัยพระเจ้ข้า เมื่อพระอานนท์กราบทูล
 อย่างนั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงความข้อนั้นจึงตรัสว่า "อานนท์ เทพทางทั้งหลายในพื้น

โลกธาตุมาประชุมกันโดยมาก เพื่อจะเห็นศกาคคเรา คู่ก่อนอาณนที ดาววันซึ่งอยู่ใกล้เมืองกุสินารา โดยรอบประมาณ ๑๒ โยชน์ โอกาสประเทคนั้นแม้ประมาณหกคณาจากปลายชนทราวยหคองก็ไม่มี เทวคามผู้ศักดิ์ใหญ่ก็ไม่ได้ถูกคองประเทศนั้นเลย คู่ก่อนอาณนที เทพคาทงหลาย โทหนทากันว่า "เราทั้งหลายมาเถไกลเพื่อหวังจะได้เห็นพระศกาคคเจ้า พระศกาคคอรพณคตสมมตัมพุทธเจ้า ย่อมบังเกิดในโลก ณ กาลบางคร้งบางกราว พระศกาคคเจ้าจักทรงปรีณิพพาน ณ ยามศุกท่ายแห่งราควีวันนแหละ ก็แคว่ว่าภิกษุผู้ศักดิ์ใหญ่ของคณินมายนกันอยู่เบองพระพักคร์พระผู้มีพระภาค พวกเราจึงไม่ได้เห็นพระศกาคค ณ กาลศุกท่าย

ได้ยินว่าพวกเทพคามผู้ศักดิ์ใหญ่พวกละ ๑๐ ได้เนรมิตรอกภาพให้ละเนยคียนเฝ้าในโอกาสประมาณเท่าปลายชนทราวยในถิ่นประเทศที่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า เทพคาพวกละ ๒๐ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าเทพคาพวกละ ๑๐ นั้น เทพคาพวกละ ๓๐ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าพวกเทพคาพวกละ ๒๐ นั้น เทพคาพวกละ ๔๐ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าเทพคาพวกละ ๓๐ นั้น เทพคาพวกละ ๕๐ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าเทพคาพวกละ ๔๐ เทพคาพวกละ ๖๐ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าเทพคาพวกละ ๕๐ เหล่านั้น เทพคาเหล่านี้ หากได้เบือกเสือกกันและกันด้วยมือด้วยเท้าหรือด้วยค้ำไม่ ชนชื่อว่าอาการทิจจะฟังพวกกันว่า "จงหลีกไปอย่าเบือกกันนัก" ดังนมีคติมเลย ก็เทพคาเหล่านี้ แม้จะมีเป็นพวกละ ๑๐ ๒๐ ๓๐ ๔๐ ๕๐ ก็ได้ยินอยู่ ณ เพียงจกลองแห่งปลายชนทราวยนั้น หมบวรัชทัทพุกว่า "เบือกเสือกกันและกัน" มีคติมเลย

ก็แม้คามปลกท พระเถระมีรูปร่างใหญ่เช่นกับลูกช้างห่มผ้าบังสกุลจิวรแล้วได้เป็นประเทหนึ่งใหญ่ยิ่งมาก เทพคาเมื่อไม่ได้เห็นพระพักคร์พระผู้มีพระภาค จึงพากันโทหนทา ถมว่า ก็เทพคาไม่สามารถจะเห็นพระเถระจากทที่ที่อยู่ใต้หรือ คอบว่าใช่ ไม่สามารถ ก็เทพคาสามารถเห็นปุดชนจากทที่ที่อยู่ใต้ แต่ไม่สามารถจะเห็นพระชคณาสทได้ ไม่สามารถแม้จะเข้าไปใกล้ได้เพราะพระเถระมีศักดิ์ใหญ่และมีเศษสูง ถมว่า ก็เพราะเหตุไร พระเถระจึงเป็นผู้มีเศษสูง พระอรพณคคเหล่าอนมีเศษไม่สูงคอกหรือ คอบว่า เพราะมีพระเจคคยของกตสปพุทธเจ้าได้มีอวรกษเทพคาอยู่ ได้ยินว่าเมื่อพระสมมตัมพุทธเจ้าพระนามว่า วิบสตี เสคคปรีณิพพานแล้ว เหล่าบวรัชทได้สร้างเจคคยของคคหนึ่งสำหรับพระสวระราชเช่นกับแทงทองทบคียนเคยว ก็พระพุทธเจ้า ผู้มีพระชนมายุอนกัมพระเจคคยของคคเคยวเท่านั้น มนุษย์ทงหลายสร้างเจคคยนั้นให้สำเร็จ กระทำค้อยคินเพนยาคสมน้ามันค้อยน้ามินา โดยใช้อูฐของค้ำยว ๑ คอก กว้าง ๑ คืบ หนา ๒ นิ้ว และใช้หคาลมโนคิตาอีก

ร่วมสร้างไว้ประมาณ ๑ โยชน์ จากนั้นภุมมเทวดาสร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์ จากนั้นอากาศัญญู-
เทวดาสร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์ จากนั้นอุณหเวลาดาหกเทวดาสร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์ จากนั้น
อัทภเวลาดาหกเทวดาสร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์ จากนั้นจากมหาธาตึกาเทวดาสร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์
จากนั้นเทวดาชั้นดาวดึงส์สร้างต่อประมาณ ๑ โยชน์ รวมแล้วพระเจดีย์ได้มีประมาณ ๗ โยชน์ด้วย
ประการฉะนี้

เมื่อพวกมนุษย์ถือระเบียบของหอม และผ้าเป็นต้นมาอารักษ์เทวดาก็รับมาบูชาพระเจดีย์
ขณะที่พวกมนุษย์เหล่านั้นมองเห็นอยู่ ครั้นนั้นพระเถระนั้นเป็นพราหมณ์มหาศาลถือผ้าเหลืองผืนหนึ่ง
ไปแล้ว เทวดาก็รับเอาผ้าจากมือของพราหมณ์นั้นไปบูชาพระเจดีย์ แม้พราหมณ์ก็เห็นเทวดานั้นจึง
มีใจเลื่อมใสทำความปรารถนาว่า "ในอนาคตขอให้ข้าพเจ้าเป็นอารักษ์เทวดาที่พระเจดีย์ของพระพุทธ
เจ้าเห็นบ้านเกิด" ครั้นแล้วก็จุติจากโลกนั้นบังเกิดในเทวโลก เมื่อเขาท่องเที่ยวอยู่ทั้งในเทวโลก
และมนุษย์โลก พระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสปะทรงอุปคัมภ์ในโลก ปรีณิพพานแล้ว แม้พระ
พุทธเจ้าพระองค์นั้นก็ทรงมีพระเจดีย์สำหรับบรรจุพระเสวรีระของพระองค์เหมือนกัน พวกมนุษย์รับ
เอาพระสรีรธาคนั้นแล้วให้สร้างเจดีย์ไว้ประมาณโยชน์หนึ่ง

* พราหมณ์นั้นเกิดเป็นอารักษ์เทวดาในเจดีย์นั้น เมื่อสิ้นศาสนาแล้ว ก็บังเกิดในสวรรค์
จุติจากสวรรค์มาถือปฏิสนธิในครรภ์ใหญ่ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าของเรา ออกบวชแล้วสำเร็จพระ-
อรหันต์เพราะพระเถระเคยเป็นอารักษ์เทวดาซึ่งรักษาอยู่ในเจดีย์นั้น ใคร ๆ จึงรู้ว่าท่านมีฤทธิ์เดชสูง
เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "อานนท์ พวกเทวดากลัวกันว่า บุกรของเราไม่มีความ
ผิดอะไรเลย" เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนั้นแล้ว ท่านพระอานนท์จึงทูลถามว่า "ก็เทวดาพากัน
ใสใจอย่างไร พระเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "เทวดาพวกที่แรมมิคนั้นคิดขึ้นในอากาศ ทั้ง
เทวดาผู้อยู่บนพื้นดินธรรมคา พากันสหายผสม ร้องให้ประคองแขนกลักวญนอนกลิ้งเกลือกไปมา
เหมือนคนขาดนิ้ว ฝ่าเท้าอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าจักเสด็จปรีณิพพานเสียเร็วพลัน พระสุกษาศา
เจ้าจักเสด็จปรีณิพพานเสียเร็วไว คงจักขุในโลกจักพลันสูญหายไปเร็วนัก แต่เทวดาพวกที่ปราศ-

* นายสุวัฒน์ ไทพลรัตน์ ป.ธ. ๕ แปล

จากราคะ มีสติสัมปชัญญะย่อมยกกลิ่นความเศร้าโศกไว้ได้ด้วยพิจารณาเห็นว่า สังขารทั้งหลายเป็น
สิ่งไม่เที่ยงแท้แน่นอนแม้โลกธรรมที่เกิดขึ้นก็ย่อมเสื่อมสลายไป จะหาความยั่งยืนมั่นคงในโลกธรรม
นั้นได้แก่ที่ได้

กล่าวด้วยการประชุมของเทวดา จบ

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ครั้งก่อน ๆ ภิกษุทั้งหลายจำพรรษาอยู่ในที่ต่าง ๆ ออกพรรษาแล้วก็พากันมาเฝ้าพระศาสดาจารย์ พวก
ข้าพระองค์ก็ได้เห็น ไต๋นึ่งไถ่ภิกษุทั้งหลายผู้ควรยกย่องนับถือ แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าล่วงลับ
ไปแล้ว พวกข้าพระองค์ก็จกไม่เห็น ไม่ไต่ไถ่ภิกษุทั้งหลายผู้ควรยกย่องนับถืออีกเลย พระ-
เจ้าข้า” ที่นั้นพระศาสดาจารย์ว่า “อานนท์ สถานที่น่าดูน่าสอใจของกุลบุตรผู้มีศรัทธา มี ๔ แห่ง
คือสถานที่พระศาสดาประสูติ ๑ ที่ครุสรี ๑ ที่ทรงแสดงพระธรรมจักร ๑ ที่ปรีณิพพาน ๑
บริษัถ ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาพากันมาไหว้สถานທີ່ทั้ง ๔ แห่งนี้ด้วย
ใจเลื่อมใสว่า พระศาสดาจารย์ทรงประสูติ ณ ที่นี้ ทรงครุสรีอนุภควรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ที่นี้
ทรงแสดงธรรมจักรกับปัญจกนศุทธอนนยอกเขียม ณ ที่นี้ และทรงดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปา-
ทิสตนิพพานธาตุ ณ ที่นี้ คุณอันอานนท์ เขาเหล่านั้นทั้งหมดก็ท่องเที่ยวไปกราบไหว้พระเจดีย์ มีใจ
ศรัทธาเลื่อมใส ถึงคราวกายไปก็จักบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์เป็นแน่แท้

กล่าวด้วยการไปกราบไหว้พระเจดีย์ จบ

ลำดับนั้น พระอานนท์เถระทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “พวกข้าพระองค์จะปฏิบัติใน
มากุลามอย่างไร พระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงข้อปฏิบัติอันอุกฤษฏ์นี้ จึงทูลว่า
“อย่าดูเสียเลยเป็นกาฬี อานนท์” อธิบายว่า ความโลภจะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอนจนครบเท่าที่ภิกษุผู้
ประพฤติอยู่ในเสนาสนะไม่มองคุมกุกาม แม้จะยืนอยู่ที่ประตู จิตก็จะไม่หวั่นไหว ความสงบย่อม
เกิดขึ้น เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกับพระอานนท์ว่า “อย่าดูเสียเลยเป็นกาฬี อานนท์”

ทันทีที่ท่านพระอรหันต์ทั้งหลายถามว่า “ถ้าการเห็นเมื่ออยู่ในเมื่อมีผู้กระทำวรมภิกษุเข้าไปสู่ตระกูลของท่านเป็นต้น ภิกษุทั้งหลายจะพึงปฏิบัติในมคฺคามอย่างไร พระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า “การที่บุคคลถือคัมภุคกับบุรุษผู้อื่นอยู่ว่า ถ้าท่านพุกกับเรา เราจะกตศีระของท่านให้หลุดจากบ่าในทันทีก็แล้ว หรือพุกกับนางยักษิณผู้อื่นอยู่ว่า ถ้าท่านพุกกับเรา เราจะสับเนื้อของท่านออกเป็นชิ้น ๆ ในที่นั้นแล้วเกี่ยวกินเกี่ยวประเสริฐกว่าการพุกกับมคฺคาม เพราะความพิณาศมเพียงอักษภาพเกี่ยวเท่านั้น ไม่ถึงกับเสวยทุกข์ในอบายภูมิ แต่เมื่อมีการพุกคุยกับมคฺคามบ่อย ๆ ย่อมเกิดความคุ้นเคย เมื่อเกิดความคุ้นเคยย่อมได้ช่องโอกาส เมื่อมีช่องโอกาสเธอ (ภิกษุ) ก็ถึงการทำลายศีล เมื่อคายไปย่อมเข้าถึงอบายภูมิ เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงว่า อย่าพุกเสียเลยเป็นการดี นะอรหันต์”

สมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ในภายพุกกับมคฺคามสองครั้งสอง ภิกษุถึงความวิบัติแห่งศีล เต็มจากพรหมจรรย์ เหมือนบุคคลสิ้นชีวิตในเพราะพุกกับคนผู้ถือคัมภุคบ้าง ในเพราะพุกกับบิณฑกบ้าง ในเพราะจับอสรพิษซึ่งมีพิษร้ายกาจ ถูกมันแวงกัดเอาบ้าง ฉะนั้น ท่านพระอรหันต์ทั้งหลายถามว่า “ถ้ามคฺคามมาถามปัญหา ขอสัตถ์ หรืออยากฟังธรรม หรือมีกิจธุระกับพวกภิกษุตลอดวัน ถ้าไม่พุกด้วย พวกเหล่านั้นก็จะถือว่า “ท่านรูปนี้เป็นใบ้ รูปนี้หูหนวก เขาแค้นใจอย่างเดียวกับที่นิงปากแข็ง เมื่อถูกทักอย่างนี้ ภิกษุจะพึงปฏิบัติอย่างไร

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า “ภิกษุพึงมีสติอยู่เสมอและอรหันต์คือ หญิงผู้มีอายุปุ่นแม่ให้นึกว่าเป็นมารดา ปุ่นพี่สาวให้นึกว่าเป็นพี่สาว ปุ่นน้องสาวก็ให้นึกว่าเป็นน้องสาว ปุ่นธิดาก็ให้นึกว่าเป็นธิดา ภิกษุพึงมีสติในพวกมคฺคามอย่างนี้แหละอรหันต์

กล่าวถึงความการปฏิบัติในมคฺคาม จบ

ครั้งนั้น ท่านพระอรหันต์เถระทั้งหลายถามว่า “พวกข้าพระองค์จะปฏิบัติในพระสรีระของพระศากยเจ้าอย่างไร พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า “พวกเธออย่าชวนชวาช เพื่อบูชาสรีระของศากยเจ้าเลย จงพากันพากเพียรแต่ในประโยชน์ของคนเกิด อย่าประมาทในประโยชน์ของคน พากษัตริย์บัณฑิต พรหมณ์

บัณฑิต กฤตยบัณฑิต มีอยู่พวกนี้จักบูชาสรีระของกตาคค” พระอานนท์ทูลถามว่า “พวกนี้
 ควรปฏิบัติในพระสรีระของพระกตาคคเจ้าอย่างไร พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ควรปฏิบัติในสรีระของกตาคคเหมือนปฏิบัติในพระสรีระของ
 เจ้าจักรพรรดิ

พระอานนท์ ทูลถามอีกว่า เขาปฏิบัติในพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างไร
 พระเจ้าข้า !

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ชนทั้งหลายเอาผ้าไหม พันพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ
 แล้วซับด้วยสำลี พันด้วยผ้าฝ้าย พันกลับไปกลับมอย่างนั้นหมดผ้าไป ๕๐๐ กุ ใสลงในรางเหล็ก
 ซึ่งเก็บเปี่ยมด้วยน้ำมัน บิคฬารางเหล็กอีกใบหนึ่ง ทำเชิงตะกอนด้วยไม้หอมทั้งสี่ ถวายพระเพลิง
 พระศพเสร็จแล้วนำไปก่อเจดีย์บรรจุพระอัฐิธาตุของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ในทาง ๔ แพร่ง ฟังปฏิบัติ
 ในสรีระของกตาคคเหมือนปฏิบัติในพระสรีระของพระเจ้าจักรพรรดินั้นเถิด ชนทั้งหลายผู้นำดอกไม้
 ของหอม หรือสงฆ์จำนวนมากไปไหว้บูชาพระเจดีย์นั้น หรือเพียงแต่ทำจิตให้เสื่อมใส ก็จักได้รับ
 ประโยชน์สุขสันกาลนาน

กล่าวด้วยวิธีการปฏิบัติในพระสรีระของพระกตาคคเจ้า จบ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระอานนท์ว่า “อุปราหมุคค คือบุคคลผู้ควรสร้างเป็นสถูป
 มี ๔ จำพวก คือ พระกตาคคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑ พระสาวกของ
 พระกตาคคเจ้า ๑ พระเจ้าจักรพรรดิ ๑ ชนเป็นอันมากอาศัยอำนาจประโยชน์หลายอย่างจึงทำจิตให้
 เสื่อมใสเป็นพระสถูปของพระกตาคคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เป็นพระสถูปของพระปัจเจกสัม-
 พุทธเจ้า นี้นี้เป็นพระสถูปพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี้นี้เป็นพระสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิ
 ชนเหล่านั้นเมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

มีปัญหาว่า ทำไมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตการสร้างเจดีย์บรรจุพระ-
อัฐิธาตุของพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นกฤหัตถี แต่ไม่ทรงอนุญาตการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุพระภิกษุ
ปุถุชนผู้มีศีล

แก้วว่า ไม่น่าอัครจริย เพราะว่าถ้าทรงอนุญาตพระสถูป สำหรับพระภิกษุปุถุชน ใน
เกาะลังกาก็จะเต็มไปด้วยพระสถูป ถึงในท้องถิ่น ๆ ก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้นท่านเหล่านั้นจึงไม่น่า
อัครจริย ดังนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ทรงอนุญาตไว้ พระเจ้าจักรพรรดินั้น ประสูติเพียงองค์
เดียว พระสถูปจึงเป็นของน้าอัครจริย ส่วนสักการะใหญ่ถึงแก่ภิกษุปุถุชนผู้มีศีล ควรทำอย่างยิ่ง
เหมือนทำแก่ภิกษุผู้ปรีณิพพานละ

กล่าวด้วยเรื่องอุปราหุคค จบ

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เกรงเจ้าจะเข้าไปสู่วิหารอื่นเห็นยวสลักเพชรร้องให้อยู่ มี
เรื่อง (เล่าว่า) ท่านพระอานนท์เกรงเจ้าว่าฟังว่า พระศาสดาคฤหัตถีฐานแห่งการอยู่ร่วมกันของเรา
กับพระองค์ ครวสถึงการเที่ยวไปมัสการพระเจดีย์ ซึ่งนำความสุขความเจริญมาให้ ทางแก้ปัญห
ในวิธีที่จะฟังปฏิบัติในมามากมาย ครวสถึงการปฏิบัติในพระสรีระของพระองค์ ครวสถึงอุปราหุคค
๔ จำพวก วันนั้นพระองค์ก็จักเสด็จจับขันธปรีณิพพาน เมื่อท่านเห็นถึงเรื่องเหล่านี้ก็เกิดความเสียใจ
ซึ้งอย่างแรง ล้าคัมภีร์ท่านนั้นกันได้ว่า ชื่อว่าการร้องไห้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่คั้น
เราจักต้องไปบรรเทาความโศก ณ ที่แห่งอื่น จึงเข้าไปยังโรงกลม ยืนเห็นยวสลักเพชรซึ่งอยู่ท้ายสุด
นอกประตู ว่าฟังว่าพมามากมายว่า เรายังเป็นผู้ศึกษาอยู่ ยังมีสิ่งที่ต้องทำอยู่ แก่พระศาสดา
ผู้นุเคราะห์เราจักปรีณิพพานเสียแล้ว ถึงแก่พรุ้งนี้ไปเราจักถวายหน้าวันปากแกไครจก้างเท้าให้
แกไคร จักจัดแจงเสนาสนะไว้ให้ใคร จักเตรียมมาครและจีวรไว้เพื่อใคร

ล้าคัมภีร์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงเห็นพระอานนท์ในท่ามกลางหมู่สงฆ์ จึงครวสเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาแล้วครวสว่า "อานนท์ไปไหน" พวกภิกษุกราบทูลว่า "ท่านอานนท์เข้าไปวิหารอื่น
เกาะยวสลักเพชรร้องให้อยู่ พระเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาครับสั่งให้เรียกภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมาแล้วครวส
ว่า "มานี้ภิกษุ เธอจงไปบอกอานนท์ตามคำของเราว่า พระศาสดารับสั่งให้ท่านนะฮิวโส" ภิกษุรูป

นั้นตอบรับพระคำรัสว่า “ทราบแล้วพระเจ้าข้า แล้วก็เข้าไปหาท่านอาหนท์ตั้งที่อยู่ใต้แจ้งให้ทราบว่า พระบรมศาสดารับสั่งหาท่านชอว์บ ท่านพระอาหนท์รับทราบแล้วว่า “ชอว์บ ฮาวโส แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้วนั่งที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้คร่ำพระคำรัสว่า

“อาหนท์ เธออย่าร้องไห้เศร้าโศกไปเลย เราเคยบอกเธอแล้วมิใช่หรือว่า ความพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งปวงเป็นของธรรมดา ใคร ๆ จักปรารถนาได้แต่ที่ไหนว่า สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วเป็นแล้ว มีปัจจัยยกแก่งแล้ว ซึ่งมีความแตกสลายไป ฉะนั้นการปรารถนาเช่นนั้น จึงเป็นไปไม่ได้เลย เธอได้ปฏิบัติพระศากยาคมช้านาน ด้วย กาย วาจาใจ อันประกอบด้วยเมตตา นำประโยชน์สุขซึ่งหาประมาณมิได้มาให้ตลอดกาลนาน เธอได้ทำบุญไว้แล้วแหละอาหนท์ ขอให้เธอประกอบความเพียรบ่อย ๆ เด็ด อีกไม่นานนักเธอก็จะไม่มีอาสวะ เพราะว่าการปฏิบัติที่ทำแก่คนผู้เช่นเรา จะไม่ไร้ผลแน่นอน แม้ในครั้งก่อน คือ คราวที่เธอยังมีความงมงายเป็นต้น ได้ทำการปฏิบัติแก่เรายังไม่ไร้ผลเลย บัดนี้เธอทำการปฏิบัติทำไม่จักต้องไร้ผลแล้ว”

เมื่อภิกษุทูลถามว่า “เมื่อไรพระเจ้าข้า จึงทรงนำอดีตนิพพานมาคร่ำว่า

ครั้งกีกคามรพฺพ เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ชื่อ ปลาสะ ไม่ไกลจากเมืองพาราณสีมากนัก คราวนั้นชาวเมืองพาราณสีเป็นผู้กระทำการมงคลเกี่ยวกับการอัญนวยนเทวดา ประกอบในกิจการทั้งหลายมีการทำพลีกรรมเป็นต้นเป็นนิจ

ครั้งนั้นยังมีพราหมณ์เชื่องใจคนหนึ่ง คิดว่า เราจักเอาใจเทวดาศักดิ์คนหนึ่ง จึงปราบพันที่ตรงโคนต้นไม้ใหญ่ที่มีใบปกกันหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กลางแดดให้เสมอราบเรียบ ล้อมรั้ว ปักกวางค้ำพันที่แล้ว ยกมือไหว้บูชาด้วยของหอม ดอกไม้และรูปเทียนกล่าววาทะ พึงอยู่ตามสบายเถิด กระทำทักษิณศันไม้แล้วก็กลับไป และในเวลากลางวันที่ไปตามถึงการอยู่สบายถึงสองสามครั้ง

ต่อมาวันหนึ่ง รุกขเทวดาศึกคิดว่า พราหมณ์คนนี้เป็นนิกเรชาติเหลือเกิน เราจักพิจารณาคุพพราหมณ์คนนั้นแล้วบังคาลความปรารถนา อันเป็นสาเหตุที่เขามาปรนนิบัติเราให้สำเร็จ เมื่อ

พราหมณ์นั้นมากกว่าโคเคนกันไม่อย่างเคย รุกขเทวาก็แปลงเพศเป็นพราหมณ์แก่เข้าไปยืนใกล้ ๆ
เมื่อจะถามปัญหาจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ท่านพราหมณ์ ท่านรู้ว่าท่านทองกวาวท่านไม่มีเจตนา ไม่มีควม
รู้สึก ฟังอะไรไม่รู้เรื่อง แต่ท่านก็ยังปรารถนาความเพียร ไม่ประมาท เกิด
เคี้ยว มันคงมาขำนาน ตามถึงการอยู่ให้สบายเป็นสุข เพราะเหตุไรเล่า
พราหมณ์ได้ฟังดังนั้น เมื่อจะบอกเหตุแห่งการปรนนิบัติของคนจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้าแต่พราหมเทวคา ท่านไม่ที่อยู่ในพื้นที่อันเหมาะสมปรากฏในที่
ไกลๆ เป็นที่สังคีตของภูกตมผู้เป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกราบไหว้
ท่านทองกวาวที่ภูกตมสังคีตอยู่ เพราะอยากได้ทรัพย์

รุกขเทวคาได้ฟังดังนั้นแล้ว เกิดความเลื่อมใส จึงปลอบใจพราหมณ์ว่า ท่านพราหมณ์
ข้าพเจ้าเป็นเทวคา มันเกิดที่นั่นมัน ขอท่านอย่าวิตกไปเลย ข้าพเจ้าจะให้ทรัพย์แก่ท่าน แล้วจึง
พาขึ้นไปยืนอยู่ที่ประจิวกันของถนนในอากาศ ถ้วยยานุภาพของเทวคาผู้ศักดิ์สิทธิ์ใหญ่ เทียบมือ
ออก เมื่อจะขรมทรัพย์ให้จึงกล่าวสองคาถาว่า

พราหมณ์ ข้าพเจ้านำกำลังมองหาผู้คนที่มีความกตัญญูอยู่ พบท่าน
จึงบันดาลให้ท่านได้รับขุมทรัพย์ เพราะอาศัยคาถานี้ในหลุมบ่อที่ขุดไว้
นี้ แต่ก่อนว่างเปล่าไม่มีอะไรโดยแท้

ต่อมาภายหลัง ชาวบ้านทำการบูชาผู้ด้วยทรัพย์มากมาย เขาไม้ที่
แข็งแรงล้มไว้ เขาฝังทรัพย์ไว้ที่โคนต้นไม้เหล่านั้นแหละ ไม่มีใครเป็นพยายา
รับทรัพย์ไป ขอท่านไปขุดมันขึ้นมาใช้สอยเถิด

ก็รุกขเทวคาครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว จึงชี้แจงต่อไปอีกว่า ขุมทรัพย์มหาศาลนั้นไม่มีเจ้าของ
เขาทำไว้ล้อมโคนต้นไม้ไว้แล้วเอาทรัพย์ฝังคืนด้วยการเอาคอกหม้อซ้อน ๆ กัน ท่านจงไปขุดขึ้น
แล้วรีบเอาไปเถิด และแล้วให้โอวาทแก่พราหมณ์อีกว่า พราหมณ์ถ้าท่านขุดทรัพย์นั้นขึ้นใช้แล้ว
จักลำบากใจละก็จงไปเสียเราจะเอาทรัพย์ไปให้ที่เรือนแล้วฝังไว้ ณ ที่ไหน ๆ ก่อน แล้วท่านค่อยนำ
มันออกมาใช้สอยทีละเล็กทีละน้อยจนตลอดชีวิต จงให้ท่านรักษาที่ตลอดชีวิตเถิด ครั้นแล้วก็บันดาล

ให้ทรัพย์สินไปอยู่ที่บ้านของพราหมณ์นั้น ทิวอาณภาพของคนพราหมณ์อาศัยทรัพย์สินเหล่านั้นชวักอยู่อย่างสบาย บำเพ็ญแต่บุญกุศลอย่างเกี่ยวตลอดอายุ

พระผู้มีพระภาคทรงนำเรื่องราวในอดีตกาลแล้วครัสว่าภิกษุทั้งหลาย อานนท์ปรนนิบัติเราอยู่อย่างนี้มิใช่ว่าจะไว้ประโยชน์เสียแต่ที่เดียวครันแล้วทรงประชุมชาครกว่า พราหมณ์ครึ่งหนึ่งเป็นอานนท์ ส่วนรุกเขทวาคคือเราที่เหลือ ทรงปรารภการพรรณนาคณะของพระอานนท์ เหมือนท่านผู้มีฤทธิ์ ปลุกปลิ่นแผ่นดินใหญ่ เหมือนขยายนภากาศให้กว้างขวางออกไปเหมือนรวบรวมเงาจักรวาลเข้าด้วยกัน เหมือนยกชาติเนรมิตทั้งโลก และเหมือนจับศัพทวิญญูญาณนั้น ทรงเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วครัสว่า ภิกษุผู้ปฏิบัติรากพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยกเยี่ยมทั้งในอดีตกาลและอนาคตก็เหมือนกับอานนท์นั้น อานนท์เป็นบัณฑิตที่รู้ว่า เวลาอันเป็นเวลาเฝ้าพระพุทธรูปสำหรับภิกษุ ภิกษุผู้อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ พราหมณ์ ศฤหบดี เกียรติยศ และสวาทของเกียรติยศ ภิกษุทั้งหลาย อานนท์มีอัจฉริยธรรม ๔ ประการ คือถ้า ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท อุบาสิกาบริษัท ไปหาอานนท์ พอได้เห็นก็จิตใจ เวลาอานนท์แสดงธรรมก็ดี ไม่อ้อมค้อมการฟังธรรมของอานนท์ จนกระทั่งอานนท์หนึ่ง

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอัจฉริยธรรมอันยอดเยี่ยม ของพระอานนท์อย่างนั้นแล้ว บัณฑิตเมื่อจะทรงเปรียบเทียบของพระอานนท์กับพระเจ้าจักรพรรดิ จึงครบว่า ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิย่อมมีอัจฉริยธรรมอันยอดเยี่ยม ๔ อย่างเหมือนกัน คือ ถ้าชคคิยบริษัท พราหมณ์บริษัท ศฤหบดีบริษัท สมณบริษัท เขาไปเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิพอได้เห็นก็จิตใจ ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิทรงแสดงธรรมในที่ประชุมนั้น พวกนั้นก็ใจไม่รู้จักอ้อม ไม่รู้จักเบี่ยงพระคำวสันต์ จนกระทั่งพระเจ้าจักรพรรดิทรงหยอคนึงนิต อัจฉริยธรรมของอานนท์ก็มี ๔ อย่างดังนี้ คือบริษัท ๔ คีใจที่ได้เห็นพระอานนท์ คีใจที่ได้ฟังธรรมของพระอานนท์ ซึ่งฟังไม่อ้อมไม่เบี่ยง จนกระทั่งอานนท์หนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันยอดเยี่ยมนำอัจฉริย ๔ เหล่านี้แหละมีอยู่ในอานนท์

กล่าวด้วยถ้อยคำธรรมเสวัญพระอานนท์ จบ

ลำดับนั้น พระอานนท์กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่าปรีนิพพานในเมืองเล็ก ๆ น้อย พระเจ้าข้า เมืองใหญ่อื่น ๆ ยังมีอีกมาก เช่น เมืองจำปา ราชคฤห์ สาวกดี สามก

โกสัมพี และพาราณสี ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงปรีณิพพานในเมืองใหญ่ ๆ นั้นเกิด กษัตริย์มหา-
 ชาติ พรหมมณมหาชาติ ทั้งล้อมล้อมในพระศตาคกเจ้าในเมืองใหญ่ ๆ นั้นก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก
 พวกเขาคิดได้บูชาพระสรีระของพระศตาคกเจ้า พระผู้มีพระภาคกรัสสอนว่า อานนท์เธออย่าพูดอย่าง
 นั้นเลย อย่าว่าเมืองกุสินารานี้เป็นเมืองน้อยเมืองคนเดียว เมื่อก่อนมีพระราชาทรงพระนามว่า
 มหาสุทนต์เคยเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นที่สุด เป็นผู้ชนะ
 วิเศษ บ้านเมืองมีความมั่นคงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ กุสินาราแห่งนี้มีชื่อว่า กุสาวดีได้เป็น
 ราชธานีของพระเจ้ามหาสุทนต์ ความยาววัดจากทิศตะวันออกถึงตะวันตกได้ ๑๒ โยชน์ ความกว้าง
 วัดจากทิศเหนือถึงทิศใต้ได้ ๗ โยชน์ เมืองกุสาวดีนั้นเป็นราชธานีที่กว้างใหญ่ มั่งคั่งมีผู้คนอาศัย
 อยู่มาก บริบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร เหมือนกับบาดาลกมันทาราชาธานีของเหล่าเทพกาละนั้น เมือง
 กุสาวดีระงมไปด้วยเสียง ๑๐ ประการ ทั้งกลางวันและกลางคืน คือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงกลอง
 เสียงรถ เสียงกะโพน เสียงพิณ เสียงขมับร้อง เสียงสังข์ เสียงพิณพาทย์ เสียงร้องเรียกกันให้กลับมา
 กินข้าว ดังระงมไม่หมด นอกจากนั้นแล้ว เมืองกุสาวดีราชธานีล้อมรอบไปด้วยกำแพง ๗ ชั้น คือ
 ชั้นที่ ๑ สร้างด้วยทองคำ ชั้นที่ ๒ สร้างด้วยเงิน ชั้นที่ ๓ สร้างด้วยแก้วไพฑูริย์ ชั้นที่ ๔ สร้าง
 ด้วยแก้วผลึก ชั้นที่ ๕ สร้างด้วยแก้วทับทิม ชั้นที่ ๖ สร้างด้วยบุษราคัม ชั้นที่ ๗ สร้างด้วยรัตน
 ๗ ประการ มีประตูเข้าออก ๔ ทาง คือ ทางหนึ่งสร้างด้วยทองคำ ทางหนึ่งสร้างด้วยเงิน ทาง
 หนึ่งสร้างด้วยแก้วไพฑูริย์ ทางหนึ่งสร้างด้วยแก้วผลึก แต่ละประตูมีเสาระเนียดอยู่ ๗ เสา ฝั่ง
 หนึ่งอยู่ ๓ ชีวิตคน โผล่ขึ้นเหนือพื้นดินสูง ๑๒ ชีวิตคนพอที่ เสาระเนียดเสาที ๑ ทำด้วยทองคำ เสาที ๒
 ทำด้วยเงิน เสาที ๓ ทำด้วยแก้วไพฑูริย์ เสาที ๔ ทำด้วยแก้วผลึก เสาที ๕ ทำด้วยแก้วทับทิม
 เสาที ๖ ทำด้วยบุษราคัม เสาที ๗ ทำด้วยรัตน ๗ ประการ เมืองกุสาวดีราชธานีล้อมรอบด้วยแนว
 คันคาล ๗ แถว แถวที่ ๑ ทำด้วยทองคำ แถวที่ ๒ ทำด้วยเงิน แถวที่ ๓ ทำด้วยแก้วไพฑูริย์
 แถวที่ ๔ ทำด้วยแก้วผลึก แถวที่ ๕ ทำด้วยแก้วทับทิม แถวที่ ๖ ทำด้วยแก้วบุษราคัม แถวที่ ๗
 ทำด้วยรัตน ๗ ประการ ล้ำคันคาลทำด้วยทองคำล้วน ใบและผลของมันทำด้วยเงิน ล้ำคันที่
 ทำด้วยเงิน มีใบและผลทำด้วยทอง ล้ำคันที่ทำด้วยแก้วไพฑูริย์ มีใบและผลทำด้วยแก้วผลึก ล้ำคัน
 ที่ทำด้วยแก้วผลึก มีใบและผลทำด้วยแก้วไพฑูริย์ ล้ำคันที่ทำด้วยแก้วทับทิม มีใบและผลทำด้วย
 บุษราคัม ล้ำคันที่ทำด้วยบุษราคัม มีใบและผลทำด้วยแก้วทับทิม ล้ำคันที่ทำด้วยรัตน ๗ ประการ
 มีใบและผลทำด้วยรัตน ๗ ประการ เหมือนกันเสียงของแถวคันคาลที่ต้องดมไธเวาะจับใจ ทำให้
 เกลิบเกล็ดมลงไหลเหมือนเสียงคนตรีที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ฉะนั้น

ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งพระอานนท์อีกว่า เธอจงเข้าไปในเมืองกุสินารา บอกเจ้ามัลละทั้งหลายว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย วันนี้พระศากยเจ้าจักปรีณิพพาน ในปัจฉิมยามเวลากลางคืน ขอท่านจงพากันออกไปเถา ภายหลังจะไม่ต้องเดือดร้อนใจว่า พระศากยเจ้าไม่ได้ปรีณิพพานในคืนแค้นแค้นนี้ของพวกเรา พวกเราไม่ได้เฝ้าพระศากยเจ้าในครั้งสุดท้าย พระอานนท์ทำตามรับสั่ง ดิถีบาครและจิวรเข้าไปยังเมืองกุสินาราแก่เพียงผู้เดียว

ครั้งนั้น พวกเจ้ามัลละชาวเมืองกุสินารากำลังประชุมกันอยู่ที่ท้องพระโรงด้วยเรื่องสำคัญ บางอย่าง หากมีปัญหาว่า พวกเจ้ามัลละไม่ทราบ ว่า พระศากยเจ้าเสด็จมาหรือ ทอบว่า ถ้าเจ้ามัลละรู้ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมา ความชุลมุนวุ่นวายใหญ่ก็จะเกิดขึ้น ก็จะไม่พากันมาประชุมด้วยข้อราชการอันสำคัญ ท่านเหล่านั้นจะมาจากแ่งที่นั่นที่เอนด้วยแก้วกัญชงก็มีคนเสียหมก ดังนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงสั่งพระอานนท์ไปยังสำนักของเจ้ามัลละเหล่านั้นในเวลาวิกาล

ที่นั้น พระอานนท์เข้าไปบอกเจ้ามัลละตามคำสั่งของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลำดับต่อมา เจ้ามัลละพร้อมด้วยพระโอรส สะโกลี และชายต่างที่เขว้าไถกโหม่นนี้ น้อยใจ บางพวกสยาลม ประคองแขนร้องไห้ดังเกลือกไปมา เหมือนคนขาดใจ คราวที่ประชุมอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรีณิพพานเสียเร็วพลัน พระศุกกาสกเจ้าจักเสด็จปรีณิพพานเสียเร็วไวควงจักอยู่ในโลกจักพลันสูญหายไปเร็วนัก ครั้นแล้วจึงเข้าไปหาพระอานนท์ที่บ่าคั้นรังด้วยความเขว้าไถกเสียใจเป็นกำลัง ท่านพระอานนท์ก็กล่าว ถ้าเราจักให้เจ้ามัลละชาวเมืองกุสินาราดวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าทีละคน ชาวเมืองกุสินาราก็จักไม่มีโอกาสได้ถวายบังคม เพราะจะสว่างเสียก่อน อย่างกระนั้นเหย เราจะกันพวกเจ้ามัลละชาวเมืองกุสินาราให้เรียงแถวเข้าถวายบังคมตามลำดับสกุลจะดีกว่า จึงกราบทูลว่า เจ้ามัลละพร้อมด้วยบุตรและภรรยา ชื่อนั้นพระเจ้าข้า ยามาด้วยพร้อมด้วยบริวารชื่อนั้นขอถวายพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ด้วยอุบายที่ท่านพระอานนท์ให้พวกเจ้ามัลละชาวเมืองกุสินารา ด้วยบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งแก่ยามที่นั้นทีเดียว

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงธรรมอันสมควรแก่อุปนิสัยของชนเหล่านั้น จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ชีวิตนี้ช่างน้อยนัก เหล่าสัตว์มีอายุไม่ทันถึง ๑๐๐ ปีก็ตาย ถ้าผู้ใดมิชีวิตเกินกว่าร้อยปี ผู้นั้นก็จะหายไปเพราะชรา ชีวิตก็ภาพ สุขและทุกข์ล้วนแต่ประกอบด้วยจิตดวงเดียวกัน ขณะก็เป็นไปอย่างรวดเร็ว

ถลป้กัซอ์ไต้ดิง ๘ หมันเบ็เป็น้อย่างน้อย แต่เหล่าสัคว์จะคำรงอยู่
นานอย่างนั้นไมไ้ สัคว์ท้งหลายจะมีความรู้สึกร้กัคค้อยู่สองอย่างค้งว่ามานัน
ผู้ทีเก็คมาแล้วดิงจะพยายามทีจะไม่ไ้คายกัค้อยู่คายเป็นแน้แท้ เพราะจะดิง
ความแก่ชราคายไปเองนัเป็นธรรมชาติของหมุ่สัคว์ ดิงหมุ่สัคว์จะรวมพุงุ้อย่าง
คัวยัก้าล้ง เพื่อเขาชระความแก่และความคายกัคห่าสัคว์ไม่ สังชารท้งป่วง
ยังดูชราคิและชราครอบง่าแล้ว คนจะไม่แก่และไม่คายห่ามิไม่ เพราะฉะนั้น
ท่านท้งหลายจงอย่าประมาทประพฤคิธรรมเดคิ

ผู้เป็นใหญ่ในแว่นแคว้น ยกเท้าเข้าค้อยู่ช่าคิอย่างไมพรันพริง
ย้อมชระกองทัพทีประกอบคัวของคั ๔ อันนำสะพิงกล้วไ้ แต่ไมสามารถ
เขาชระค้อยู่คายไ้ค้อยู่ เพราะฉะนั้นแล้ท่านท้งหลายจงอย่าประมาท
ประพฤคิธรรมเดคิ

ช่าคิท้งหลายย้อมพ้นจากกองทัพช่าง กองทัพม้า กองทัพรถ
กองทัพเคินเท้า ไคยส่วนเค็ยว แต่ไมสามารถพ้นจากความคายไปไ้ค้อยู่
เพราะฉะนั้นท่านท้งหลายจงอย่าประมาทประพฤคิธรรมเดคิ

ลูกกร ย้อมห้กราญ ก้าจักกองทัพช่าง กองทัพม้า กองทัพรถและ
กองทัพเคินเท้าไ้ แต่ไมสามารถห้กราญพระยามัจจุราชไ้ เพราะฉะนั้นแล้
ขอท่านท้งหลายจงอย่าประมาท ประพฤคิธรรมเดคิ

ช่างคัวประเสริฐ ทกมันแนคคัวออกจากโงลงอยู่แต่ล้าพังคัวเค็ยว
ย้อมยัยก้าจันชระนให้วคายไปไ้ แต่ไมสามารถยัยก้าจักพระยามัจจุราช
ไ้ค้อยู่ เพราะฉะนั้นแล้ ขอท่านท้งหลายจงอย่าประมาท ประพฤคิธรรม
เดคิ

นัคิงธนูเป็นคนฉลาด แม้คิธนูอยู่ก็สามารถยิงชระทวายคัทีไกล
ไ้ แต่ไมสามารถยิงชระพระยามัจจุราชไ้ เพราะฉะนั้นแล้ขอท่านท้งหลาย
จงอย่าประมาท ประพฤคิธรรมเดคิ

ชีวิตความเป็นอยู่ของคนทุกจำนวนสิบส่วนผู้ชาย เหมือนกันไม่มี
 เกียกัแล้ว แต่กลับแห่งเดียวเป็นใบเหลืองลงโดยลำดับ เพราะฉะนั้นแล
 ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท พระพุทฺธิธรรมเถิก

คนหนุ่มสาว คนแก่ คนปานกลาง ทั้งสตรีและบุรุษย่อมมี
 การแตกสลายแห่งสรีระด้วยกันทั้งนั้น เหมือนผลไม้อ่อมร่วงหล่นจากต้น
 ฉะนั้น เพราะฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

อีกประการหนึ่ง พวกยักษ์ บิศาและเปรต เมื่อโกรธขึ้นมาแล้ว
 ย่อมทำให้มวลมนุษย์ถึงความฉิบหายได้ ทำการช้อให้ฉิบหายก็ได้แต่ไม่
 สามารถทำให้มนุษย์ฉิบหายได้ เพราะฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงอย่า
 ประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

พระราชาผู้มีความผิด ผู้มักประทุษร้าย ผู้ชอบเบียดเบียนทำการ
 ช้อช้อก็ไม่ได้ แต่ทำการช้อพระยามัจจุราชไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นแล
 ท่านทั้งหลาย จงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

อีกประการหนึ่ง ไม่ว่าจะช้อหรือ หรือพราหมณ์ ไม่ว่าจะคนมีฤทธิ์
 มีเดชมีกำลังสักปานใด ก็ไม่สามารถจะช้อพระยามัจจุราชได้เลย
 เพราะฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

อนึ่ง ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง กคซึ่งแห่งเนื้อที่คน
 เพื่อหนีเอาตัวรอด เกียวกันได้ แต่สามารถจะเกียวกับพระยามัจจุราชได้
 เพราะฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

นักมายากล ท่ามายากลได้ต่าง ๆ นานา ดวงตาของคนให้ลุ่มหลง
 ได้ก็เกียว แต่ไม่สามารถดวงพระยามัจจุราชให้ลุ่มหลงได้ เพราะฉะนั้นแล
 ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

อสพษิมพิษที่ร้ายกาจ มีฤทธิ์เดชแรงกล้า โกรธขึ้นมาแล้วฉกฉก
 มนุษย์ให้ตายในทันทีได้ แต่ไม่สามารถฉกฉกพระยามัจจุราชได้ เพราะ
 ฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท ประพุทฺธิธรรมเถิก

อีกประการหนึ่ง อสรพิษโกรธแล้วฉกก็ตั้งพอจะรักษาเยียวยา
นำพิษของมันออกมาได้ แต่จะไม่มีใครนำพิษของพระยามัจจุราทที่ข่มกัก
แล้วออกไปได้เลย เพราะฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายอย่าประมาท
ประพฤติธรรมเถิด

ธรรมแล่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่ประพฤติกี่แล้ว ย่อม
นำความสุขมาให้ นี่เป็นอาทิสงส์ในธรรมที่ประพฤติกี่แล้ว ผู้ประพฤติธรรม
ย่อมไม่ไปสู่ทุกข์

ธรรม ๒ อย่างคือ ธรรมและอธรรม ให้ผลไม่เท่ากันคือ อธรรม
นำสัตว์ไปสู่นรก ส่วนธรรมนำสัตว์ไปสู่สุคติ

กล่าวด้วยอาการแสดงธรรมแก่พวกมัลลกันขัตวีธิ์ จบ

ก็ในคราวนั้น มีปรีณิพพาทกคนหนึ่ง ชื่อสุภทัชชชากย์อยู่ในเมืองกุสินารา เขาออกจาก
ตระกูลพรหมณ์ซึ่งร่ำรวย บวชเป็นฉันทปริพพาทก พวกนักบวชรุ่นคำ เขาได้ยินข่าวว่า พระ-
สมณโคตมจักปรีณิพพานในปัจฉิมยามคืนวันนั้น จึงคิดว่าเราเคยได้ยินแต่คำพูดของปรีพพาทกผู้เล่า
ผู้แก่ ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่ ๆ เล่าต่อ ๆ กันมาว่า พระศาสดาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายอุบัติ
ขึ้นมาในโลกเป็นครั้งคราว พระสมณโคตมจักปรีณิพพานในปัจฉิมยามคืนวันนั้นแล้ว เรายังมีความ
สงสัยอยู่ เราเลื่อมใสในพระสมณโคตมอย่างนี้ว่า พระสมณโคตมคงจะแสดงธรรมให้เราละความ
สงสัยได้

คำสงสัยว่า ทำไมปรีพพาทกคนนี้จึงเพิ่งจะเกิดความภิกขุที่จะถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้า
ในวันนั้น

ตอบว่า เพราะเขาเป็นผู้มีอุปนิสัยถามบุญกุศลที่ได้กระทำมา

มีทิทานเล่ากันมาว่า ในเวลาทำบุญในครั้งก่อนโน้น มีพี่น้องสองคนได้ทำนาด้วยกัน
เรื่อยมา ต่อมาพี่ชายมีความรู้สึกว่าการทำนาครั้งแรกนี้ เราควรถวายข้ากสิณ้อยกเยื่อนเป็นทาน

สัก ๔ ครั้ง ในเวลาหัวน เขาให้ส่วนเล็กที่เป็นพิษในเวลาเช้ากลั้มท้องจึงปรึกษากับน้องชายว่า
 ในเวลาเช้ากลั้มท้องเราจักลิกท้องเช้ากลั้มออกถวายทานนะน้องนะ น้องชายจึงตั้งขึ้นว่า "พี่อย่าให้
 ชั่วกลั้มอ่อนเสียเลยไป" พี่ชายรู้ว่าน้องชายไม่เห็นด้วย จึงแบ่งนากันคนละครึ่ง ผ่าข้าวที่มีท้องจาก
 ส่วนของคนรักเอาส่วนที่เป็นน้ำมันปรุงด้วยเนยใสและเนยข้น ได้ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้า
 เป็นประธาน ในเวลาที่หัวน เขาให้ทำส่วนเล็กด้วยข้าวเม่าถวาย ในเวลาเกี่ยวได้ทำส่วนเล็กใน
 การเกี่ยวถวาย ในเวลาทำเขนคักได้ทำส่วนเล็กในการทำเขนคักถวาย ในเวลาทำเป็นพ่อนเป็นคัน
 ก็ทำถวายส่วนเล็กในการทำพ่อน ได้ทำถวายส่วนเล็กในเวลาทำลานถวายส่วนเล็กในเวลาทำลอม
 ถวายส่วนเล็กในเวลาน้ำขึ้นลงในเวลาทำนาคครั้งเดียว เขาได้ถวายทานอันเล็กถึง ๔ ครั้ง ด้วยประการ
 ฉะนี้ ส่วนน้องชายได้บอกเล็กให้ทานแล้ว บรรดาพี่น้อง ๒ คน คนที่เป็นพระอัญญาโกณฑัญญะ
 เถระยังอยู่ในพระโสคาบักคิผลพร้อมภพพรหม ๑๘ โภก ในกาลที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรม
 จักรกัมปวัคคินสูตร สักคนน้องชายบรรลุสำเร็จเพราะคนให้ทานในภายหลัง ในเวลาที่พระพุทธเจ้าจะ
 ทรงปรินิพพาน จึงคิดอย่างนี้ ประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

ลำดับนั้น สุกัททปริพาชกจึงเข้าไปหาพระอานนท์ที่ศาลาวันของพวกเจ้ามัลละ ได้บอก
 เรื่องราวที่ตนจะเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แก่พระอานนท์แล้ว พระอานนท์จึงห้ามว่า "อย่าเลย
 สุกัททอย่าเบียดเบียนพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย พระองค์ทรงลำบากเห็นเห็นอพระวรกายมากแล้ว"
 ชาวว่า พระอานนท์ สำคัญว่า พวกเขยรดีเถลั่นชอบถือเคล็ดทริของตน จักเบียดเบียนพระผู้มี
 พระภาคเจ้าผู้ศรัทธามาก ด้วยกายและวาจา เมื่อต้องการจะให้พระองค์ทรงแก้ปัญห เพราะตามปกติ
 พระองค์ก็ทรงเห็นเห็นอพระวรกายมากอยู่แล้ว จึงกล่าวว่า "อย่าเลย สุกัทท" ปริพาชก
 คิดว่า "ภิกษุรูปนี้ไม่ให้โอกาสเราเลย แต่เมื่อเรามีความต้องการจะเข้าเฝ้าก็องค์ทวาริธีจะให้ภิกษุ
 รูปนี้ให้โอกาสจนได้" จึงขอรับรองอันวอนพระเถระถึง ๒-๓ ครั้ง แม้พระเถระก็ห้ามเสียทุกครั้ง

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสกับคำของพระอานนท์กับสุกัททปริพาชก พุคคณันใกล้
 ประคองซึ่งมีนากันอยู่ จึงครัดเรียกพระอานนท์ให้เข้าไปเฝ้าแล้วครัดว่า "อานนท์ อย่าห้ามสุกัทท
 เลย เขาอยากเฝ้าคากค จักถามปัญหาบางอย่างกับเรา ไม่ได้มุ่งอย่างอื่น ไม่ได้มุ่งถึงการเบียดเบียน
 เราจักแก้ปัญหที่เขาดถาม เขาก็รู้แจ้งปัญหาโดยพลัน" พระอานนท์ออกมาบอกสุกัททปริพาชก
 แล้วพูดว่า "ไปเถิด สุกัทท พระผู้มีพระภาคเจ้าให้โอกาสแก่เธอแล้ว"

สุภัททปริพพาชก จึงเข้าไปเฝ้าสนทนาปราศรัยกับพระพุทธเจ้า นั่งลงกราบทูลว่า “ข้า
 แต่พระโคตม พวกสมณพรานหมณเฑาะเป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคนอาจารย์ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของ
 คนเป็นอันมาก มือขวับวาว เป็นเจ้าลัทธิ คนส่วนมากลงความเห็นว่าเป็นคนดี คือ ปุณณกัศปะ
 มักขลิโคสาด อธิกเกสสัมพัต ปุกุทธกัจจายณะ สัญชัยเวฬุรูปุทรวร นิกชนณนาฎปุทรวร พวกนี้รู้อย่าง
 ความปฏิญญาของกนหมกหรือ หรือไม่รู้ยั้งทั้งหมด หรือรู้อย่างเฉพาะบางคน บางคนก็ไม่รู้อย่าง” พระ
 ผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงห้ามว่า คำสอนของเจ้าลัทธิเหล่านั้นไม่ใช่ทางนำไปสู่ความดับทุกข์และเมื่อจะ
 ทรงแสดงธรรมตามสภาวะธรรมที่เป็นจริง จึงทูลว่า “อย่าเลย สุภัททะ เราจะรู้อย่างความปฏิญญาของ
 คนทั้งหมดหรือไม่ หรือบางคนรู้อย่าง บางคนไม่รู้ยั้ง ก็จงยกไว้ก่อน เราจักแสดงธรรมให้เธอฟัง
 จงตั้งใจฟังให้ดี เราจักแสดงในบัดนี้” เมื่อเขาอมรับที่จะฟังพระผู้มีพระภาคจึงทูลว่า “สุภัททะ
 ในธรรมวินัยใด ไม่มีอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ในธรรมวินัยนั้นก็ไม่สมณะที่ ๑ สมณะที่ ๒
 สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ อริยธรรมประกอบด้วยองค์ ๘ มีในธรรมวินัยใด สมณะที่ ๑ สมณะ
 ที่ ๒ สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ ก็มีในธรรมวินัยนั้น สุภัททะ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘
 มีอยู่ในศาสนาของเรานี้ สมณะที่ ๑ สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ ก็มีอยู่ในพระธรรม
 วินัยของเรานี้เท่านั้น ก่อนสุภัททะ ตักกษุเหล่าหนึ่งประพฤติกิ ปฏิบัติชอบอยู่ โลกก็จักไม่ว่าง
 จากพระอรหันต์เลย

พระสุกคศาสดาเจ้าจึงได้คร่ำครวญพระภาคให้ค่อยไปอีกว่า

“สุภัททะ เราตามแสวงหาอยู่ว่าจะไรเป็นกุศล จึงได้บรรพชาเมื่อ
 อายุได้ ๒๕ ปี บำเพ็ญสมณธรรม ประพฤติกิพรหมจรรย์อยู่ถึง ๕๑ ปี ก็ยัง
 ไม่เห็นมีสมณะประพฤตินอกวิคินนอกรอออกไปจากธรรมวินัยนี้เลย สมณะ
 ที่ ๑ สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ ภายนอกธรรมวินัยของเรา
 นี้ก็ไม่มีเลย ธรรมวินัยอื่นก็เปล้าจากสมณะเหล่านี้ ตักกษุทั้งหลายใน
 ธรรมวินัยของเรานี้ยังประพฤติกิ ปฏิบัติชอบอยู่ โลกก็จักไม่ว่างเปล้าจาก
 พระอรหันต์แน่นอน”

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าคร่ำครวญอย่างนี้แล้ว สุภัททปริพพาชกจึงกราบทูลว่า “พระดำรัส
 ของพระองค์น่าอัศจรรย์ออกเยี่ยมจริง ๆ พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศพระสัทธรรม
 ด้วยดีลาต่าง ๆ มากมาย ให้เข้าใจได้แจ่มแจ้ง เปรียบเหมือนคนหงายของคว่ำเหมือนเบ็ดของที่

ปกปิด เหมือนชี้หนทางให้แก่คนหลงทางเหมือนถือประทีปนำมันในที่มืด ด้วยหวังอนุเคราะห์ว่า คนมีศรัทธามองเห็นรูปได้ชัดเจน ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอตั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกขอข้าพระองค์พึงได้กราบรพพรชาอุปสมบทในสำนักของ พระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด พระเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า “ดูก่อนสุภัททะ ผู้ที่เคยเป็นเกียรติยศมาก่อน จำจงชอบรพพรชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ต้องอยู่อุบรรมให้ครบ ๔ เดือนเสียก่อน เมื่อพ้น ๔ เดือนแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นดีชอบจึงจะให้รพพรชาอุปสมบทเป็นภิกษุได้อีกอย่างหนึ่ง เธอเป็นบุคคลที่ต่างจากผู้อื่น จงประพฤติในวินัยสัณหาและมรรคผลให้ปรากฏเสียก่อนเถิด เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอย่างนั้นแล้ว สุภัททปริพพาชกได้กราบทูลคำกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าผู้เคยเป็นเกียรติยศมาก่อนประสงค์ชอบรพพรชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ต้องอยู่อุบรรมให้ครบ ๔ เดือนเสียก่อน เมื่อครบ ๔ เดือนไปแล้วภิกษุทั้งหลายเห็นดีเห็นชอบจึงให้รพพรชาอุปสมบทได้ไซ้ ข้าพระองค์จักอยู่อุบรรมถึง ๔ ปี ค่อยเมื่อล่วง ๔ ปีไปแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นดีเห็นชอบ ขอให้ข้าพระองค์ได้รับการรพพรชาอุปสมบทเป็นภิกษุเถิด พระเจ้าข้า” ที่นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้เรียกพระอานนท์มาแล้วทูลว่า “อานนท์ ถ้าอย่างนั้น เธอจงให้สุภัททปริพพาชก รพพรชาเถิด” พระอานนท์ได้ทำตามที่ได้รับสั่งแล้ว สุภัททปริพพาชกได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า “เป็นลาภอันดีของท่านอานนท์ ที่ชนทั้งหลายอุกอุกแซกให้เป็นอันแตกสลายในที่เฉพาะพระพักตร์ของ พระศาสดา ณ ที่นี้”

เล่ากันว่า ในศาสนาภายนอกถือกันว่า อาจารย์สั่งให้อันเวลาสิกขคนใจจัดการรพพรชา และอุบรรมสั่งสอนอันเวลาสิกขคนนั้นก็เท่ากับได้ดำรงตำแหน่งเสมออาจารย์ เพราะฉะนั้นสุภัททะจึงกล่าวว่า “ที่พระพุทธเจ้ารับสั่งให้รพพรชาและอุบรรมสั่งสอนคน เป็นลาภอันดีของพระอานนท์ ฝ่ายพระอานนท์เถระนำสุภัททะผู้ยังมีศีลหรืออื่นเข้าไปเฝ้าแล้ว กราบทูลว่า “สุภัททปริพพาชก ได้รพพรชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว” เล่ากันมาว่า พระเถระนำสุภัททะไปอยู่ที่แห่งหนึ่ง เอน้ำที่บรรจุในน้ำเค็ม เข้าวาศศิระงให้เปียกแล้ว ให้จบบัญจกัมมัญฐาน ปลงหมและหนวด ให้นุ่งห่มผ้าอ้อมผ้าดก ให้รพพรชา ให้สรงและ แล้วนั่งในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ครั้นสุภัททะได้อุปสมบทแล้วไม่นาน เวียนกรรมฐานกับพระพุทธเจ้าแล้วหลีกออกจากหมู่คณะอยู่แต่ผู้เดียวเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร เป็นผู้เฝ้ากเลสส่งใจไปในนิพพาน ไม่ช้าก็ได้สำเร็จที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่ต้องการของกัลปวัตรทั้งหลาย ผู้อุกอุบรพรชาไม่มีบ้านเรือน

กระทำพระนิพพานให้แจ้งเข้าถึงอยู่เพราะรู้อเอง และคิดว่าความเกิดขึ้นไปแล้ว พรหมจรรย์ก็อยู่จบแล้ว ไม่มีส่วนอื่นที่จำต้องทำ ก็อื่นเพื่อความเป็นอย่างไม่มีอีก ท่านสุภทัชก็ได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง และได้เป็นบิณฑิมสาวกของพระพุทธเจ้าด้วย

ผู้ใดได้รับการบรรพชาในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ภายหลังก็ได้รับการอุปสมบทเวียนกัมมัฏฐานแล้ว บรรลุพระอรหัตหรือเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่นั้นเอง ได้รับการอุปสมบทต่อมาจึงเวียนกัมมัฏฐานแล้วบรรลุพระอรหัต หรือว่าเวียนกัมมัฏฐานในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่นั้นเอง ภายหลังก็บรรลุพระอรหัต ผู้นั้นแม้ทั้งหมดก็ใช้ชื่อว่าบิณฑิมสาวก แต่สุภทัชปรีพาทชนได้บรรพชาอุปสมบท เวียนกัมมัฏฐาน บรรลุพระอรหัต ได้เป็นพระสาวกองค์สุดท้ายในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ทีเดียว

กล่าวถึงความการบรรพชาอุปสมบทของสุภทัชปรีพาทชน จบ

ลำดับนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสั่งพระอานนท์ว่า "อานนท์ พวกเธอจะต้องนึกว่า ปาพจน์ คือคำสั่งสอนซึ่งพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราจะไม่มีการศาสดาอีก แต่พวกเธอไม่ควรลงความเห็นกันอย่างนี้ ตักขุณอานนท์ ธรรมวินัยอันใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว ธรรมวินัยอันนั้นจักเป็นครูเป็นศาสดาของพวกเธอในเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ก็เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ได้แสดงมหาวินัยทั้งสองวิภังค์พร้อมทั้งชั้นรทกบวิวารไว้ ในเมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นด้วยอำนาจอาบัต ๗ กองว่า นีอาบัต เบน นีอาบัตหนัก นีอาบัตหนักแก้ไขได้ นีอาบัตหนักแก้ไขไม่ได้ นีอาบัตหนักเป็นโลกวัชระ (โทษทางโลก) นีอาบัตหนักเป็นบิณฑิมคัตวัชระ (โทษทางพระวินัย) ออกจากอาบัตินี้ได้ในสำนักของบุคคล ออกจากอาบัตินี้ได้ในสำนักของคณะ อาบัตินี้แสดงให้เห็นได้ในสำนักของสงฆ์สังฆะ เมื่อเราปรินิพพานแล้ว พระวินัยบัญญัติทั้งสามนั้นจักทำหน้าที่แทนพระศาสดาของพวกเธอ เมื่อเรายังดำรงอยู่ได้แสดงพระสุคณคัมภีร์แก่นภรรยาเหล่านั้นออกไปตามอาการว่า เหล่านี้คือสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้คือ สัมมปปีฐาน ๔ เหล่านี้คืออิทธิบาท ๔ เหล่านี้คืออินทรีย์ ๕ เหล่านี้คือพะละ ๕ เหล่านี้คือ ไพรฌงค์ ๗ อันนี้คือ อวิมมรคประกอบตัวของคัมภีร์ ๘ ดังนี้ เมื่อเราปรินิพพานแล้ว พระสุคณคัมภีร์ทั้งสามนั้น จักทำหน้าที่เป็นศาสดาของพวกเธอ และเมื่อเรายังดำรงอยู่ได้แสดงอภิธรรม-

บิฏก อันประทับด้วยสมณภิกษุฐาน ๒๔ และมหาบิฏกฐาน ซึ่งมีอันหาที่สุดมิได้ จำแนกธรรม
 เหล่านี้ออกได้ว่า เหล่านี้เป็นชั้นที่ ๕ เหล่านี้เป็นอายตนะ ๑๒ เหล่านี้เป็นธาตุ ๑๘ เหล่านี้เป็น
 อริยสัจ ๔ เหล่านี้เป็นอินทริย ๒๒ เหล่านี้เป็นเหตุ ๕ เหล่านี้เป็นเวทนา ๘ เหล่านี้เป็นสัญญา ๘
 เหล่าเป็นเจตนา ๘ เหล่าเป็นจิต ๘ ธรรมอันเป็นกามาวจรมีเท่านี้ รูปาวจรมีเท่านี้ อรูปาวจร
 มีเท่านี้ ปรีชาปันธรรมมีเท่านี้ อปรีชาปันธรรมมีเท่านี้ โลกียธรรมมีเท่านี้ โลกุตตรธรรมมี
 เท่านี้ ดังนี้ เมื่อเราปรีนิพพานแล้ว พระอภิธรรมบิฏกทั้งสนั่น จักทำหน้าที่แทนพระศาสดาของ
 พวกเธอ ก็ปาพจน์ทั้งสนั่นที่เราได้แสดงแล้ว ได้บอกไว้แล้ว เริ่มตั้งแต่ครั้งวิมาดาจนกระทั่ง
 ปรีนิพพานเป็นเวลา ๔๕ พรรษา มีประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ บิฏก ๓ นิกาย ๕ องค์ ๘ พระ
 ธรรมชั้นที่ ๘๔,๐๐๐ เป็นอันว่าพระธรรมชั้นที่ ๘๔,๐๐๐ ย่อมดำรงอยู่อย่างนี้ เราผู้เสียท่านในที่
 ปรีนิพพานไป เวลาที่เราผู้เกี่ยวข้องสอนชักชวนพวกเธอ เมื่อเราปรีนิพพานแล้ว พระธรรมชั้นที่
 ๘๔,๐๐๐ นี้จักยังสอน ชักชวนพวกเธอ

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงเหตุการณเป็นอันมากอย่างนี้จึงคิดว่า เมื่อเราล่วงลับไป
 แล้ว พระธรรมวินัยอันจักเป็นครูเป็นศาสดาของพวกเธอ ครั้นแล้วเมื่อจะทรงแสดงจารีตในอนาค
 ตยอีก จึงคิดว่า "บัดนี้พวกเธอเรียกกันอย่างใด" เป็นคน คริสต์ต่อไปอีกว่า "อานนท์ ไบบั้น ภิษุ
 ทั้งหลายเรียกกันด้วยคำว่า "ฮากุโต" แต่เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พวกเธอไม่ควรเรียกกันอย่างนั้นภิษุ
 ผู้แก่กว่าควรเรียกภิษุผู้อ่อนกว่าตามชื่อ หรือ ตามโคตรหรือตามคำว่า "ฮากุโต" (คุณ) ส่วนภิษุผู้
 อ่อนกว่าควรเรียกภิษุผู้แก่กว่าว่า ภทฺทหนฺเต หรือ ฮายสุมา หรือ ภนฺเต (ข้าแก่ท่าน, ท่าน, หรือ
 ท่านผู้เจริญ) อย่างใดอย่างหนึ่ง

* พระผู้มีพระภาคเจ้าครึว่า "อานนท์ สงฆ์เมื่อหวังอยู่ จะถนอมเสกษาบดเล็ก ๆ น้อย
 โดยกาลล่วงไปแห่งเราเสียก็ได้ อานนท์ เมื่อเราล่วงไปแล้ว สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ฉนนะภิษุ
 เด็ด ถ้าคบกันแล้ว ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า "ข้าแก่พระองค์ผู้เจริญ ก็พรหมทัณฑ์เป็นไฉน" ที่นั้น
 พระผู้มีพระภาค เมื่อจะครึตบอพรหมทัณฑ์นั้น จึงครึว่า "อานนท์ ฉนนะภิษุ ปวารณาจะ
 พุคค้ำไค ก็พึงกล่าวคำนั้น อนภิษุทั้งหลายไม่พึงว่ากล่าว ชักชวน พว้าสอนเธอเลย"

ถามว่า เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงรับสั่งให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉนนะ

ตอบว่า มีเรื่องเล่าว่า ท่านพระฉันทะนั้น คำบริภาษ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ว่า เราเมื่อออกมหาภิเนษกรรมดื่กับพระลูกเจ้า ครั้งนั้นไม่เห็นใครอื่นแม้สักคน บัดนี้ ภิกษุเหล่านี้ เทียวพูดว่า เราคือพระสารีบุตร เราคือพระโมคคัลลานะ พวกเราคือพระสาวก พระภาสกาได้ทรง ทราบเรื่องราวเห็นจากภิกษุทั้งหลาย จึงมีรับสั่งให้เรียกมาเฝ้าแล้วตรัสสอนว่า อย่าทำอย่างนั้นเลย ฉันทะ สารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกของเรา เธอมิได้ปรารถนาตำแหน่งอัครสาวกสร้าง อภินิหารไว้ ท่านฉันทะเงือบไปชั่วระยะหนึ่งแล้วก็ไปคำบริภาษพระเถระทั้งสองอีก พระภาสกา ทรงมีรับสั่งให้เรียกพระฉันทะนั้น ผู้คำบริภาษถึง ๓ ครั้งอย่างนั้นมาตรัสตั้งสอนว่า ฉันทะ อัครสาวก ทั้งสองนั้นเป็นกัลยาณมิตร เป็นบุรุษผู้สูงส่งของเธอ เธอจงคบหากัลยาณมิตรเช่นนั้น

ส่วนพระฉันทะเถระ ได้ฟังพระโฆวาทนั้นแล้วก็ไปคำบริภาษพระเถระทั้งสองโดยทำนอง เดิมอีกนั่นแล ภิกษุทั้งหลาย ก็ไปกราบทูลพระภาสกาอีก พระองค์ทรงสทักขันธ์แล้ว ทรงทราบบ ว่า เมื่อเรายังดำรงชีพอยู่ ใคร ๆ จักไม่อาจให้ฉันทะภิกษุ สำเนาใด เมื่อเราปรินิพพานแล้ว ยานนท์จักสามารถทำได้ ดังนี้แล้ว ได้ตรัสคำแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรายังดำรง ชีพอยู่ ใคร ๆ จักไม่อาจ ให้ฉันทะภิกษุสำเนาอีกได้ แต่เมื่อเราล่วงไปแล้ว ยานนท์ จักสามารถ ทำได้ เพราะฉะนั้นในเวลาเสด็จปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงรับสั่งว่า ยานนท์ เมื่อเรา ล่วงไปแล้ว สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ฉันทะภิกษุเถิด

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จปรินิพพานแล้ว ฉันทะภิกษุนั้น ได้ฟังพรหมทัณฑ์ ที่พระอานนทเถระ ยกขึ้นแสดง ก็เป็นทุกข์ ธรรมทรอมใจ ลมัสลบลงถึงสามครั้ง อ้นวอนพระ- อานนท์ว่า ท่านผู้เจริญ อย่าทำผมให้ฉิบหายเลย ครั้นแล้ว บำเพ็ญวัตรปฏิบัติของพระภาสกาให้ บริบูรณ์ไม่นานนัก ก็ได้บรรลुพระอรหัตตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงยกพรหมทัณฑ์ที่จะพึงทำแก่พระฉันทะนั้นขึ้นแสดงอย่างนี้ แล้ว เมื่อจะทรงประทานโฆวาทแก่ภิกษุทั้งหลายจึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจัก แสดงธรรมอันไม่เป็นที่คั่งแห่งความเสื่อม ๘ ประการ (อปริหานิยธรรม) แก่เธอทั้งหลาย ขอเธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้น ทูลรับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอ ทรงตรัสเถิดพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนั้นว่า

อภิธานียธรรมมี ๗ ประการ คือ

๑. ภิกษุทั้งหลายยังหมั่นประชุมกันบ่อยๆ อยู่คราบโค ฟังหวังความเจริญได้ทราบนั้น จะไม่มีความเสื่อมเลย (อธิบายว่า) ถ้าภิกษุทั้งหลายไม่หมั่นประชุมกันบ่อยๆ ก็จะไม่ได้อินเรื่องราวที่เป็นมาจากทิศต่างๆ แต่นั่นจะไม่รู้เรื่องราวเป็นต้นว่า สัมมาในวิหารในนครกรุงรัง แต่การกระทำอุโบสถ ปวารณาถึงยุคชะงัก ภิกษุในที่นั้น พากันทำการศึกษาค้นคว้าบ้านด้วยเวรกรรมเป็นต้น เป็นผู้มากไปด้วยการขอ เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยการให้ยกไม่เป็นต้น ฝ่ายภิกษุ ผู้ลามก ประพฤตินอกธรรมวินัย เมื่อรู้ว่าพระสงฆ์เป็นผู้ประมาท ก็จะทำพระศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ให้เสื่อมถอยลงได้ ถ้าภิกษุทั้งหลายหมั่นประชุมกันเนื่องๆ คอยฟังข่าวที่เป็นไปจากทิศต่างๆ แต่นั่น จึงทรงส่งภิกษุสงฆ์ไป ทรงอบรมสั่งสอนให้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ และให้ทำสังฆกิจมีอุโบสถและปวารณาเป็นต้น ค่อยไปคานเคม ทรงแสดงพระเถระผู้มีความชำนาญในการกล่าวอธิบายว่า ไปยังที่อยู่ของพวกภิกษุผู้เลื่อมซึ้งในทางอันมีขอบธรรมให้กล่าวสอนเกี่ยวกับเรื่องอธิบายว่า ที่ภิกษุควรประพฤติปฏิบัติคือไป ชุ่มภิกษุผู้ประพฤตินอกธรรม นอกวินัย ฝ่ายภิกษุผู้ลามกประพฤตินอกธรรมนอกวินัย จะคิดกันว่า พระสงฆ์ เขาจริง ไม่ทอکتังเรื่องเหล่านี้แน่ พวกเราไม่สามารถจะเที่ยวหลอกลวงชาวบ้านเขาเลื่อมซึ้ง ค่อยไปได้อีกแล้ว คังนี้ แล้วได้พากันแยกย้ายหลบหนีไป ด้วยเหตุผลถึงที่กล่าวมานี้ การหมั่นประชุมกันนั้นจะมีแต่ความเจริญด้วยเหตุนี้ ไม่มีความเสื่อมเลย

๒. ภิกษุทั้งหลายยังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเล็กและพร้อมเพรียงช่วยกัน ทำกิจกรรมของสงฆ์ อยู่คราบโค ฟังหวังความเจริญได้ทราบนั้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

อธิบายว่า ข้อที่ว่าพร้อมเพรียงกันนั้นหมายความว่า ภิกษุทั้งหลายทำมาว่าๆ ไปว่า ขอพระสงฆ์จงประชุมกัน เพื่อปรนนิบัติพระเจดีย์ เพื่อกราบไหว้เวียนโพธิ์และโรงอุโบสถ หรือเพื่อใครจะแสดงชอกศิกาวัด หรือทำอย่างเลือนลอย เพียงเพื่ออยากให้เกิดผลหรือให้เกาะระงังว่า ขอให้พระสงฆ์จงประชุมกัน ข้าพเจ้าจะ (เฮ้น) ย่อมจีวร จะระบบบมาคร หรือจะสร้างกุฏิวิหาร คังนี้ ไม่เชื่อว่า พร้อมเพรียงกันประชุม แคยกเว้นฐานะทั้งหมดคนนั้นเสีย ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน ด้วยการตระพังครั้งเดียวเท่านั้น มุ่งมั่นแก่ว่า เราจะประชุมให้เสร็จเสียก่อนๆ คังนี้ จึงจะเชื่อว่าพร้อมเพรียงกันประชุม ครันประชุมแล้ว ยังไม่ได้พิจารณาทำกิจที่ควรทำ ลุกออกไปจากที่ประชุมแต่ผู้เดียว อย่างนี้ ไม่เชื่อว่าพร้อมเพรียงกันเล็ก แต่เมื่อภิกษุเหล่านั้นเล็กประชุมกันแล้ว ผู้ที่ไม่ถึงก่อนจะบอก

ข้าพเจ้ามีกิจธุระที่จะต้องทำในภายนอก เรื่องราวต่างๆ จักมีการตกลงกันอีกในที่ประชุมนี้ ดังนี้ พวกคุณ
 ลูกชนด้วยอาการกล่าวครั้งเดียวเท่านั้น ชื่อว่าพร้อมเพรียงกันเล็ก

อีกอย่างหนึ่ง ภิษุ ได้ชื่อว่า สนิทไมตรีในที่ชื่อโน้น รกรงวัง การทำโยสธและ
 ปวารณา ก็หุศระงัก ณ ที่โน้นก็มีภิษุสามกษัตริย์นอกธรรมนอกวินัย อยู่ด้วยกันมากมาย
 เพราะเหตุแห่งเวรกรรมเป็นต้น เมื่อมีใครถามว่า ใครจักชมภิษุพวกนั้นได้ ก็บอกกล่าว ข้าพเจ้า
 เอง ข้าพเจ้าก็เช่นอย่างนั้นชื่อว่า พร้อมเพรียงกันเล็กเหมือนกัน ก็ภิษุทั้งหลาย เห็นภิษุอาคันตุกะ
 มา อย่างพูดว่า นิมนต์ไปที่โน้นๆ จงพร้อมเพรียงกันทั่วจักร ท่านเห็นบาตรและจีวรของท่านแก่ก็
 พากันแสวงหาบาตรและจีวร ถวายแก่ท่านด้วยภิกขาจารวัตร ทั้งแสวงหาวิชาใช้สำหรับผู้เป็นใช้
 อย่างพูดกับภิษุผู้เป็นใช้ไว้ที่ฟังว่า นิมนต์ไปที่โน้นเด็ก ช่วยกันปรนนิบัติทุกอย่างในที่ของคน มีผี
 อยุ่หัวหนึ่งโผล่ขึ้นมา ก็ช่วยกันเอาหัวนั้นออก อย่างนี้ ชื่อว่า พร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่สงฆ์จัก
 ต้องกระทำด้วยเหตุผล ดังกล่าวมานี้ ภิษุทั้งหลายจะมีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเลย

๓. ภิษุทั้งหลายไม่บัญญัติ สิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติขึ้น ไม่ถอนสิ่งที่พระองค์ทรง
 บัญญัติไว้แล้ว สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ครบไตร ภิษุพึงหวังความ
 เจริญได้ครบนั้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

อธิบายว่า ภิษุทั้งหลายให้ภิษุใหม่ศึกษาชอกกิกาวจร ที่ไม่ถูกต้องตามธรรมวินัย
 ภิษุใหม่พากันเรียนเอาชอกกิกาวจรนั้นอยู่ ชื่อว่าบัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติไว้ ถ้าไม่ทำ
 อย่างนั้น ชื่อว่าไม่บัญญัติสิ่งที่พระองค์มิได้ทรงบัญญัติไว้ ความเจริญย่อมมีแก่ภิษุ ผู้กระทำอยู่
 อย่างนี้ด้วยคุณธรรมมีศีลเป็นต้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

๔. ภิษุเหล่าใด เป็นผู้ใหญ่บวรมานาน เป็นสังฆมนตรี เป็นผู้นำ เป็นประธานใน
 สงฆ์ ภิษุผู้น้อยยังเคารพนับถือ บุษยา เชื้อพียงดี้อคำของท่านอยู่ครบไตร ความเจริญเป็นอันหวัง
 ได้อยู่ครบนั้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

อธิบายว่า ภิษุหนุ่มทั้งหลาย ไม่ทำความเคารพสักการะเป็นต้นแก่พระเถระผู้ใหญ่ ทั้งไม่
 ไปสู่ที่บำรุงถึงสองสามครั้ง เมื่อรับโอวาท แม้พระเถระทั้งหลาย ก็ไม่ให้อโอวาท ไม่อบรมพร้าสอน
 ตามขนบธรรมเนียม ประเพณีทั้งไม่ให้ศึกษาธรรมปริยาย อันเป็นสาระแก่นสาร ท่านเหล่านั้นก็จะ
 เสื่อมจากคุณธรรมเป็นต้นว่า เสื่อมจากพระธรรมชั้นมัคค์ที่บริสุทธิ์เป็นอาทิ และเสื่อมจากอิริ-

ทรัพย์สิน ๗ ประการ ก็ภิกษุเหล่านี้ กระทำความเคารพสักการะเป็นต้น แก่ภิกษุผู้เดียวก็ให้โอวาทแก่พระภิกษุเหล่านั้นเป็นต้นว่า พวกท่านพึงเดินไปข้างหน้าอย่างนี้ พึงเดินถอยกลับอย่างนี้ กล่าวอบรมพร้าสอนคานชนบรกรรมนิยมประเพณี ให้ศึกษารวมปรีชาอันเป็นสาระเป็นแก่นสาร พราวดสอนด้วยธรรมาศ ๑๓ และเถรภาวศ ๑๐ ประการ ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในโอวาทของท่านแล้วก็จะเป็นผู้สมบูรณ์ไปด้วยศีลาศิกุณ อาจะบรรลุถึงสามัญผล (ในที่สุก) ด้วยอาการดังกล่าว แล้วนี้ ภิกษุทั้งหลาย ก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง ไม่มีความเสื่อมเลย

๕. ภิกษุทั้งหลาย ไม่ลู่อ่านาจแห่งความอยากที่ให้อภพก่อชาติที่เกิดขึ้นแล้วได้ครอบงำ พึงหวังความเจริญได้ครบนั้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

อธิบายว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่เกี่ยวข้องกับภิกษุอาจารย์ไปมาหมู่บ้านต่าง ๆ เพราะเหตุแห่งปัจจัย ชื่อว่า ลู่อ่านาจแห่งความอยาก ส่วนภิกษุนอกนั้น ไม่ชื่อว่า ลู่อ่านาจแห่งความอยาก ภิกษุทั้งหลายย่อมเจริญด้วยคุณทั้งหลายมีการปฏิบัติภาวนาจริยวงศ์เป็นต้น จะไม่มีความเสื่อมเลย

๖. ภิกษุทั้งหลาย จักยินดีเสนาสนะที่อยู่ในน้ำครบไตร พึงหวังความเจริญได้ครบนั้น จักไม่มีความเสื่อมไม่

อธิบายว่า ภิกษุแม้พิจารณาแห่งสิ่ง ทำตามให้แน่วแน่ในเสนาสนะใกล้บ้าน แต่พอออกจากฉานแล้ว ไคยินเสียงสทวิบุรุษ เด็กชาย เด็กหญิง เป็นต้น ชรรวมวิเศษที่ท่านได้บรรลุกลับเสื่อมไป แต่ถ้านอนหลับอยู่ในเสนาสนะที่ตั้งอยู่ในน้ำ พอตื่นขึ้นมา ไคยินเสียงของราชสีห์ เสือโคร่ง และเสียงโจร เป็นต้น ย่อมจะยังปกติให้เกิดได้ ซึ่งเป็นผลแห่งการอยู่ในน้ำ เมื่อใค้ว่ครวญ พิจารณาธรรมนั้น ก็สามารถที่จะตั้งอยู่ในมรรคผลอันเลิศได้ ด้วยอาการดังกล่าวแล้วนี้ ภิกษุทั้งหลาย จะมีแต่ความเจริญตายตัว จักไม่มีความเสื่อมเลย

๗. ภิกษุทั้งหลาย ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนสหธรรมิกภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้มีศีล ยังไม่มาสู่อาวาส ก็ขอให้มีมา ที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เป็นสุข ครบไตร พึงหวังความเจริญได้ครบนั้น จักไม่มีความเสื่อมเลย

อธิบายว่า พวกภิกษุผู้เป็นเจ้าถิ่น เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ไม่ปรารถนาจะไปอยู่ในที่ผ้าสุกของเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน จึงไม่ทำความเอื้อเฟื้อเป็นต้นว่า การอุทิศที่อันรับ

การรับมาศและจีวร การปลุกเสกเสนาสนะ และการยกแก่งที่อยู่อาศัย เพื่อภิกษุอาคันตุกะผู้เดินทางมาถึงแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น การคิดเงินนทาภิกษุผู้เป็นเจ้าของจะแจกกระจายออกไปว่า พวกภิกษุที่อยู่ ในวิหารโน้น ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ไม่ยอมทำ วิหารปฏิฐานวัตร (วัตรที่ภิกษุกระทำแก่ผู้ เข้าไปอยู่ในวิหาร) และวัชฌปฏิวัตร (วัตรที่ภิกษุทำต่อกัน) หนักวรทั้งหลาย ครั้นได้อิน ถังนั้น แม้เดินไปถึงประตูวิหาร ก็จะไม่ยอมเข้าไปยังวิหารเลย ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ก็จะไม่มีกันอีกเลย ฝ่ายภิกษุอาคันตุกะ เมื่ออยู่นั้นไม่ผาสุก ไม่รู้จึงพากันมาคิดไว้ก่อนว่า พวกเรา จักอยู่ในที่นั้น เมื่อมาถึงแล้ว คิดกันว่า ใครเล่าจักอยู่กับพวกภิกษุเจ้าถิ่นเหล่านั้นได้ ครั้นแล้วพากัน ออกไปเสีย วิหารนั้น ก็มีไว้ว่าจะไม่มีภิกษุเหล่านี้มาอาศัยอยู่ ต่อไปภิกษุเจ้าถิ่นก็จะไม่ได้เห็นภิกษุ ผู้มีศีล จะไม่ได้ผู้ศรัทธาปัญหาให้หาความสงสัยได้ หรือผู้ทำลงศึกษาอยู่ในอาจระ (แบบแผน) ก็จะไม่ได้ฟังพระสัทธรรมอันไพเราะ การเล่าเรียนธรรมที่ภิกษุเหล่านั้นมีได้ตั้งใจกำหนดจงจำให้ก็ จะไม่ปรากฏ และการกระทำความเอื้อเฟื้อ ซึ่งหมายถึงการปฏิสนธิธรรมที่เคยเรียนมาแล้ว ก็จะไม่ปรากฏ เหมือนกัน ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุเหล่านั้น จะมีแต่ความเสื่อมอย่างเดียว ไม่มีความเจริญเลย ส่วนภิกษุผู้ที่ปรารถนาการมาของเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน มีศรัทธาเลื่อมใส ทำการปฏิสนธิธรรมมี การลุล่วงเป็นต้น แก่เพื่อนพรหมจารีผู้มาถึงแล้ว ปลุกเสกเสนาสนะถวาย พากันเหล่านั้นเข้าไป บิณฑบาต บรรเทาความสงสัยเสียได้ ย่อมได้ฟังพระสัทธรรมอันไพเราะ เมื่อเป็นเช่นนั้น ชื่อเสียง กิตติศัพท์อันดีงามของภิกษุเจ้าถิ่นนั้น จะซจรกระจายไปทั่วว่า ภิกษุในวิหารโน้น มีศรัทธาเลื่อมใส เป็นผู้ถือวัตรปฏิบัติเป็นอย่างดี ครั้น ภิกษุทั้งหลายในที่ต่าง ๆ ครั้นได้อินกิตติศัพท์เช่นนั้น แม้จะ อยุ่ไกลก็จะพากันมาหา ภิกษุผู้เป็นเจ้าของทั่วๆ ไปแก่ภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้น ไปไหว้ภิกษุอาคันตุกะ ผู้มีพรรษาแก่กว่า ถือเอาเสนาสนะไปนั่งในสำนักของภิกษุผู้มีพรรษาอันกว่า ตามโดยความเอื้อเฟื้อว่า ท่านจักพักในวิหารนี้ (หรือ) จักไปวิหารโน้น เมื่อท่านตอบว่าจักไปก็พากันกล่าวเอาใจเป็นต้นว่า ที่นี้มีเสนาสนะสะควกสบาย อาหารการขบฉันก็หาได้ง่าย ครั้น แล้วก็ไม่ยอมให้ไป ถ้าท่านเป็น พระวินัยธร ก็พากันเรียนพระวินัยในสำนักของท่าน ถ้าเป็นพระที่ชำนาญในพระไตรปิฎก มีพระ- สุตกัณฑ์ปิฎกเป็นต้น ก็พากันเล่าเรียนพระสูตรและพระอภิธรรมในสำนักของท่าน ภิกษุผู้เจ้าถิ่นเหล่านั้นก็อยู่ในโอวาทของพระเถระอาคันตุกะ ก็ได้บรรลพพระอรหัตต์ พร้อมทั้งปฏิสนธิทางทั้งหลาย ภิกษุอาคันตุกะบอกว่า พวกเรามาที่ด้วยความประสงค์ที่จะอยู่ในที่นี้สักวัน สองวัน แลกลับมายังถึง ๔๒ ปี ก็เพื่อยากจะให้ภิกษุเหล่านั้นอยู่กันอย่างสะควกสบาย ด้วยอาการอย่างนี้ ความเจริญ ย่อมมี แก่ภิกษุทั้งหลาย ความเสื่อมย่อมไม่มีเลย

ลำดับนั้น พระอานนทเถระ ความทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อะไวหนนเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่จะทำให้พระสัทธรรมคงอยู่ไม่ได้นาน หลังจากพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว พระเจ้าข้า พระองค์ได้คร่ำครวญพระอานนทที่ว่า อุกฺขรานนทํ เหตุปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรมคงอยู่นานไม่ได้ หลังจากกตถาคณิพพานแล้วก็คือ ภิกขุ ภิกขุณิ อุบาสก อุบาสิกา เป็นผู้ไม่เคารพ ไม่ยำเกรง ในพระคาสตา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในเสกขา ในความไม่ประมาท ในปฏิสัธธุรอยู่

ชื่อว่า อคารวา ความไม่เคารพนั้น หมายความว่า ภิกขุใด เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จกับขันธ์ปรินิพพานแล้ว ไม่ไปไหว้พระเจดีย์ ไม่ทำเจดีย์วัตร หมดลมในสถานที่ที่มีพระเจดีย์คงอยู่ กัณฺฐม สวมรองเท้า แม้ในการเคารพพระพุทธรูปเจ้าก็มีลักษณะอย่างนี้เหมือนกัน ครั้นภิกขุเหล่านั้นกล่าวว่า เพราะเหตุไรท่านจึงทำอย่างนี้ สิ่งนี้ไม่ควรเลย ท่านควรที่จะละอายต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบ้าง เธอก็เป็นผู้หนึ่งเสีย กล่าวตอบว่า ท่านพูดถึงพระพุทธรูปเจ้าทำไม ผู้ที่พูดอย่างนี้ ชื่อว่า ไม่เคารพในพระคาสตา

ส่วนผู้ใด เมื่อพระสงฆ์ประกาศการฟังธรรม ไม่ไปฟังธรรมโดยเคารพ นอกหลับหรือไมกัณฺฐกุกุณฺธเสธ ไม่เวียนธรรมและไม่ให้แสดงธรรม โดยเคารพ เมื่อภิกขุอื่นพูดว่า ทำไมท่านจึงไม่ทำความเคารพในพระธรรม เธอก็เป็นผู้หนึ่งเสีย

ตอบว่า ท่านพูดถึงแต่คำว่า ธรรม ธรรมนั้นคืออะไวเล้า ผู้ที่พูดอย่างนี้ ชื่อว่า ไม่เคารพในพระธรรม

ส่วนภิกขุใดเห็นพระเถระมีไคณิมเถให้แสดงธรรมกลับแสดงธรรม กล่าวปัญหาไป ยินเบือก นังเบือก พระเถระ ผู้เล้า ตะบัตถาหรือตะบัตถิมือ หมดลมในท่ามกลางระหว่างพระสงฆ์ กัณฺฐม สวมรองเท้า เมื่อถูกภิกขุอื่นทักท้วงว่า ท่านควรละอายพระภิกขุสงฆ์บ้าง ก็ทำเป็นหนึ่งเสีย แล้วประกาศว่า พระสงฆ์หรือ พระสงฆ์หรือ กลับพูดพาลหลายอย่างเป็นคันทว่า พระสงฆ์คือใคร พระสงฆ์คือเนื้อทรายหรือคือแพะกันแน่ ผู้ที่พูดอย่างนี้ชื่อว่า ไม่เคารพในพระสงฆ์ เมื่อไม่ทำความเคารพอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ไม่ทำความเคารพในพระสงฆ์เหมือนกัน

ส่วนผู้ที่ไม่บำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์ ชื่อว่า ไม่เคารพในเสกขาผู้ที่สร้างบาปกรรม ด้วยความประมาท ชื่อว่า ไม่เคารพในความไม่ประมาท

ผู้ที่ไม่แสดงธรรมปฏิบัติเราร ทำแต่ยามีสถปฏิบัติเราร ชื่อว่า ไม่เคารพในปฏิบัติเราร
 นแล อานนท์ เหตุปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรมคงอยู่ไม่ได้นาน หลังจากกถาคถกกับชนธปริณิพพาน
 แล้ว อุกุรอาณนถ์ เมื่อกถาคถกปริณิพพานแล้ว นวิษถ์ ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
 ยังมีเคารพ ยังมีความยำเกรงในพระคาสคา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในความ
 ไม่ประมาท ในปฏิบัติเรารกนอยู่ พระสัทธรรมก็จะคงอยู่ได้นาน

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อุกุรภิกษุทั้งหลาย พระสุคร
 ทั้งหลายที่เราถาคถกกล่าวไว้แล้ว มีอรรดสาระอันลึกซึ้งเป็นธรรมอันสูงสุดอันว่างเปล่าจากอุปธิกิเลส
 ทั้งปวง เมื่อพระสุครเหล่านั้น มีอยู่พร้อมมูล แก่ภิกษุทั้งหลาย ไม่คงใจฟัง ไม่เวียงไสกลดสกับ
 ไม่ใส่ใจ ไม่สำเหนียก ไม่เห็นความสำคัญในธรรมว่า ควรศึกษา ควรเล่าเรียน อุกุรภิกษุทั้งหลาย
 พระสุครที่เราถาคถกได้กล่าวแล้ว มีอรรดสาระลึกซึ้งเป็นธรรมอันสูงสุด ซึ่งว่างเปล่าจากอุปธิกิเลส
 ทั้งปวงนั้น จักเสื่อมสูญอันครธานไป ด้วยอาการอย่างนี้ เพราะเหตุนี้แล ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ
 ฟังศึกษาอย่างนี้ว่า พระสุครทั้งหลาย ที่พระถาคถกครัสไว้แล้ว ละเอียดมีอรรดสาระอันลึกซึ้ง เป็น
 ธรรมอันสูงสุดว่างเปล่าจากอุปธิกิเลสทั้งปวง เมื่อพระสุครเหล่านั้น ยังมีอยู่พร้อมบริบูรณ์ พวกเรา
 จักคงใจฟัง จักเวียงไสกลดสกับ จักทำจิตให้มั่นคงแน่วแน่ จักเห็นความสำคัญในธรรมเหล่านั้นว่า
 ควรศึกษา ควรเล่าเรียน ดังนี้ เมื่อพวกเธอศึกษาอยู่อย่างนี้ พวกพรหมณ์และคฤหบดีผู้มีอุปการะ
 มาก ก็จะมีบำรุงพวกเธอ ด้วยข้าว บิณฑบาต เสนาสนะและกิลานปัจจุจยเภสัชบริวาร ทั้งพวกเธอ
 ก็ทำอุปการะมาก แก่พรหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น จึงแสดงธรรมอันงามในเมืองถิ่น งามในที่
 กลาง งามในที่ลึกแก่พวกเขาเหล่านั้น จึงประกาศพรหมจรรย์ที่บริสุทธิ์ บริบูรณ์ โทสนันเชิง พร้อม
 ทั้งอรรดและพญินระ อุกุรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยกันและกันอย่างนี้ อยู่ประพฤติพรหมจรรย์
 เพื่อทำที่สุกแห่งทุกข์โดยชอบ เพื่อประโยชน์ที่จะช่วยนำหมู่สัตว์ออกจากโอฆสงสาร ดังนี้

พระสุคเจ้าบรมกาสคา ครันครัสอย่างนี้แล้ว ได้ครัสคาสคาเหล่านั้นต่อไปอีกว่า

ทั้งคฤหัสถ์และบวรพริศต่างก็อาศัยกันและกันทั้งสองฝ่ายให้เอื้อเพือ
 ยินดีพระสัทธรรม เพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโอศะ กับบวรพริศ
 ทั้งหลาย อาศัยปัจจัย คือข้าว พร้อมทั้งเสนาสนะของคฤหัสถ์นำมาปกับ
 เพื่อบรรเทาอันครวย ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนก็อาศัยบวรพริศ มีกัทรธา

แน่นอน ไม่พวักไหว ได้เห็นอริยมรรคญาณแล้วบรรลุพระอรหัตถ์ เทพคา
 ทั้งหลายผู้ใคร่ในพระสัทธรรม ได้ประพฤติกุศลอันมีปกติไปสู่สุคติโลก
 สวรรค์ ย่อมพากันเปลือกเปลีน บันเทิงใจในเทวโลก บัณฑิตทั้งหลาย ได้
 พังเรื่องราวแห่งการประพฤติกุศลของเทพคาเหล่านั้น ได้รู้โดยชอบคือรู้
 ธรรมอันเป็นที่สิ้นไปแห่งความทุกข์ได้เกิดชาติ ย่อมไม่หวนกลับมามีทุกข์ใหม่
 อีกเลย อุกุรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งาม
 ในท่ามกลาง และงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ที่ติดากประกาศแล้ว
 พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิงเถิด เธอทั้งหลาย
 เป็นผู้มั่งคั่งธรรม มีกรุณาเป็นต้น เป็นเจ้าเรือน และมีความเชื่อในความ
 เป็นพุทธะของเรา จงประกาศศาสนธรรมคำสั่งสอนแก่มวลชาวโลก จง
 กระทำการตอบแทนอนุเคราะห์แก่ผู้ศรัทธาด้วยธรรมทาน แก่ภิกษุทั้งหลาย
 ผู้อุปถัมภ์บำรุงอยู่ด้วยอามิสทานเนื่องในศีลเถิด อุกุรฤๅษีนักพรตทั้งหลาย
 พวกเธอทั้งหลาย เมื่อจะแสดงพระสัทธรรม จงแสดงธรรมทานที่พระสุค
 เจ้าสรรเสริญว่าเป็นยอดแห่งทานทั้งปวงเถิด จงเป็นที่พึ่งของคนและมีธรรม
 เป็นที่พึ่ง จงยินดีในความไม่ประมาณ และจงปฏิบัติกิจที่ควรทำเถิด

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงครีตสอนภิกษุสงฆ์โดยประการต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว เมื่อ
 จะทรงครีตถามถึงความระวางสงสัยต่อไปอีกว่า แม้ภิกษุรูปหนึ่ง มีความเคลือบแคลงสงสัยในพระ
 พุทธเจ้า ในพระธรรมเจ้า ในพระสังฆเจ้า มรรคผลหรือในปฏิบัติ ก็จงถาม อย่าให้เกิดความ
 เสื่อใจในภายหลังว่า พระศาสดาของพวกเรา ไม่อยู่พร้อมหน้าเสียแล้ว พวกเราไม่สามารถทูลถาม
 พระผู้มีพระภาคเจ้าเฉพาะพระพักตร์ได้ ดังนี้

เมื่อพระองค์ครีตสอนดังนี้ถึง ๓ ครั้ง ภิกษุทั้งหลายก็พากันหนึ่งอยู่ทั้ง ๓ ครั้งอย่างนั้น จึง
 ครีตต่อไปว่า อุกุรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่ถามด้วยความเคารพในพระศาสดา อุกุรภิกษุทั้งหลาย
 พวกเธอไม่ถามด้วยความเคารพในพระศาสดา อุกุรภิกษุทั้งหลาย แม้สหายก็ควรจะบอกแก่สหายแล
 ลำคัมภีร์ ท่านพระอรหันต์ กราบทูลค้ำกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า น้าก็จรรยพระเจ้าข้า สิ่งนี้
 มีแล้วพระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความเลื่อมใส ในพระภิกษุสงฆ์อย่างนี้ว่า

ความสงสัยหรือความเคลือบแคลงใจ ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรมเจ้า ในพระสังฆเจ้า ในมรรคผล หรือในปฏิปทาข้อปฏิบัติ ย่อมไม่มีในหมู่ภิกษุสงฆ์ แม้แก่ภิกษุรูปเดียว

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า อานนท์ เธอพูดด้วยความเลื่อมใสแล จงอยู่ในชั้น^{นี้} เธอคงทราบดีทีเดียว อานนท์ ความสงสัยหรือความเคลือบแคลงใจ ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรมเจ้า ในพระสังฆเจ้า ในมรรคผล หรือในปฏิปทาข้อปฏิบัติ ย่อมไม่มีแก่พระคฤคาค แม้แก่ภิกษุรูปเดียว ในหมู่สงฆ์หมู่^{นี้} อานนท์ ก็เพราะว่า บรรดาภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูปเหล่านี้ ภิกษุรูปที่มีคุณธรรมค่าที่สุด ก็เป็นพระโสดกัมมัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมคา มื่อนันจะได้รู้ธรรมเบื้องสูงในเบื้องหน้าแน่นอนทีเดียว ดังนี้

มังถินโฆวาท

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า

อุกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังฆารทั้งหลาย มีความเลื่อมสนับเป็นธรรมคา เธอทั้งหลาย จงยังกิจของหนและกิจของผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด

(ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วหาได้ตรัสอีกต่อไปไม่) พระโฆวาท^{นี้} จึงเป็นมังถินโฆวาทของพระคฤคาคเจ้า พระองค์ ทรงบรรทมบนเตียงอันเป็นพระแท่นที่ปรินิพพาน ได้ทรงรวบรวมพระโฆวาททั้งหมดที่พระองค์ได้ทรงประทานไว้ตลอด ๔๕ พระวัสสา ลงในความไม่ประมาทอย่างเกี่ยวเท้านั้น

กล่าวด้วยถ้อยการประทานโฆวาทครั้งสุดท้าย จบ

พระสุณิพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพาน

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌาน เข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌาน เข้าคิยฌาน ออกจากคิยฌาน เข้าจุกกถฌาน ออกจากจุกกถฌาน เข้าอาภา-

สถานียาคนสมาบัติ ออกจากอากาศสถานียาคนสมาบัติ เข้าวิญญาณียาคนสมาบัติ ออกจากวิญญาณียาคนสมาบัติ เข้าอภิกขุญญาคนสมาบัติ ออกจากอภิกขุญญาคนสมาบัติ เข้าเวสตัณยานาสตัณญาคนสมาบัติ ออกจากเวสตัณยานาสตัณญาคนสมาบัติ เข้าสตัณญาเวทิกนิโรธสมาบัติ

ที่นั่นแล ท่านพระอรหันต์ เห็นความไม่มีสมยตสสาละบัสสาละของพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเข้านิโรธสมาบัติ จึงถามท่านพระอนุรุธะว่า ท่านพระอนุรุธะผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรีณิพพานแล้วหรือ

ลำดับนั้น พระเถระได้บอกท่านว่า ฮาสุโส พระผู้มีพระภาคยังมีได้ปรีณิพพาน (ขณะนั้น) พระองค์ทรงเข้าสตัณญาเวทิกนิโรธสมาบัติ

ถามว่า พระเถระทราบได้อย่างไร

ตอบว่า ได้ทราบที่ พระเถระได้เข้าสมาบัติกัน ๆ พร้อมกับพระศาสดา เข้ากันไปจนถึงเสด็จออกจากเวสตัณยานาสตัณญาคนสมาบัติ จึงทราบได้ว่า ขณะนี้ พระผู้มีพระภาคเข้านิโรธสมาบัติ ชื่อว่าการกระทำภาณิกิริยา ในภายในนิโรธสมาบัติ ย่อมไม่มีดังนี้

ต่อจากนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากสตัณญาเวทิกนิโรธสมาบัติแล้วกลับเข้าเวสตัณยานาสตัณญาคนสมาบัติ ออกจากเวสตัณยานาสตัณญาคนสมาบัติ เข้าอภิกขุญญาคนสมาบัติ ออกจากอภิกขุญญาคนสมาบัติ เข้าวิญญาณียาคนสมาบัติ ออกจากวิญญาณียาคนสมาบัติ เข้าอากาศสถานียาคนสมาบัติ ออกจากอากาศสถานียาคนสมาบัติ เข้าจุกคุดดาน ออกจากจุกคุดดาน เข้ากคิยดาน ออกจากกคิยดาน เข้าทุกคิยดาน ออกจากทุกคิยดาน เข้าปฐมดาน ออกจากปฐมดาน แล้วกลับเข้าทุกคิยดานอีก ออกจากทุกคิยดาน เข้ากคิยดาน ออกจากกคิยดานแล้วเข้าจุกคุดดาน ทรงออกจากจุกคุดดานแล้วเสด็จปรีณิพพานในลำดับที่จากนั้นนั้นแล

ก็แลพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นเจ้าของแห่งธรรม ทรงเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เสด็จเข้าสู่พระแท่นเป็นที่คัมภีร์ปรีณิพพาน ทรงเข้านิโรธสมาบัติอันนับได้ ๒๔ แส่นโกฏี ทรงเสวยความสุขอันเกิดแก่สมาบัติทั้งปวง เหมื่อนบุคคละเดินทางไปอยู่อย่างถิ่นเสียนาน พอกลับมาพบญาติพี่น้อง ก็ทรงเข้ารวมกอดกันด้วยความดีใจฉะนั้น

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปรีณิพพานแล้ว ความหวนไหวแห่งแผ่นดินใหญ่ อันนำสะพริงกล้ว ทำให้กคิยของสยงเกล้า พร้อมกับมีการปรีณิพพาน กลอทิพย์ก็ดับสิ้นในอากาศ

เมื่อพระผู้มีพระภาค เสด็จปรินิพพานแล้ว พร้อมด้วยเสด็จปรินิพพาน ท้าวสหัม-
 บศิพรหม ไต่กล่าวภาณานว่า

สัตว์ทั้งปวง ที่เกิดมาในโลก จักต้องทอดทิ้งร่างกายไว้ทั้งนั้น พระ
 สุกต ศาสตราสัมภัสสมุทฺธเจ้า ทรงเป็นผู้คนที่ หาผู้ที่เปรียบปานในโลกมิ
 ได้ ถึงพร้อมด้วยกำลัง ตรีศูรีด้วยพระองค์เอง ก็ยังต้องเสด็จดับขันธปรินิ-
 พพาน ท้าวสักกะเป็นผู้เป็นจอมแห่งเทพ ไต่กล่าวภาณานว่า สังฆารทั้งหลาย
 ไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับ
 ไป ความเข้าไปลงบรจบันแห่งสังฆารเหล่านั้นเป็นสุข ดังนี้
 ท่านพระอนุรุธเถระ ไต่กล่าวภาณานว่า

ลมหายใจเข้าออกมิได้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้คนที่ ผู้มีจักกัณห์
 พระจอมมุนี ผู้มีพระจักขุมิได้ทรงเห็นไหว ปรารภความสงบ ดับรอบแล้ว
 ทรงครอบงำเวทนาเสียได้ด้วยพระทัยอันมิได้หวั่นไหวด้วยดับสนิท ความหลง
 พันแห่งพระทัย ได้มีแล้วแก่พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงรุ่งเรืองแล้วนั้นแล

ท่านพระอนนท์เถระ ไต่กล่าวภาณานว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงประกอบด้วยอาการอันประเสริฐ
 ทั้งปวง เสด็จปรินิพพานแล้ว ได้มีอาการอันน่าสะพึงกลัว มีอันให้เกิดขน
 พองสยองเกล้าดังนี้

เมื่อพระผู้มีพระภาค เสด็จปรินิพพานแล้ว ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นใดในเวลานั้น ที่ยังไม่
 ปรากฏจากราคะ บางพวกก็ยกแขนทั้งสองขึ้น ร้องไห้ คร่ำครวญ เกลือกกลงไปมาเหมือนคนเมาที่
 ขาดละนั้น ว่าหนอชื่อว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานเร็วนัก พระสุกตเจ้า เสด็จปรินิพพานเร็ว
 นัก พระผู้เป็นดวงตาในโลก อันครธานไปแล้วจากโลกนี้เร็วนัก ส่วนภิกษุผู้ปรากฏจากราคะ มีสติ
 สัมปชัญญะ ย่อมออกสันได้ว่า สังฆารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ จะหาความเที่ยงแท้ในสังฆารเหล่านั้น
 ได้แต่ที่ไหนหนอ

ถ้าคัมภีร์ ท่านพระอนุรุธเถระ ได้เวทีกภิกษุทั้งหลายมาว่า พอสื่อที่เด็กทั้งปวง
 ย่ำได้ร้องไห้เศร้าโศกเสียใจไปนักเลย ฮาวโสท่านผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทวิสไว้ก่อนแล้ว

มิใช่หรือว่า ความพลัดพรากจากสิ่งทั้งปวง อันเป็นของที่รัก ที่ชอบใจ ย่อมมิเป็นธรรมดา ใดๆ ก็
บังคับไม่ได้ว่า สิ่งใด ที่เกิดแล้วเป็นแล้ว อันมิอาจปรุงแต่งแล้วที่ผู้พึงไปเป็นธรรมดา ขอสิ่งนั้น
อย่าได้พังแตกสลายไปเลยจะหาความเที่ยงแท้แน่นอนในสิ่งเหล่านั้นได้แก่ที่ไหน ฮาธุโร ท่านผู้มี
อายุ ถึงเทวาททั้งหลาย ต่างก็พากันคิดเคียนอยู่ว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ยังกดกลั้น ความเศร้าโศก
ไม่ได้ จะยังผู้อื่นให้ทอดกลั้นได้อย่างไร พระอานนท์ถามว่า ข้าแต่พระอนุรุธะผู้เจริญ เทวาท
เหล่านั้น มีความคิดเห็นอย่างไร

ท่านพระอนุรุธะตอบว่า ฮาธุโร ท่านพระอานนท์มีอยู่ เทวาทจำพวกที่เข้าใจว่า อากาศ
เป็นแผ่นดิน พากันสยอชม คร่ำครวญยกแขนทั้งสองขึ้นร้องไห้ กลิ้งกลิ้งไปมา เหมือนคนมี
เท้าขาด ว่าไรว่าพันอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปรินิพพานเร็วนัก พระสุคตเจ้าเสด็จปรินิพพาน
เร็วนัก พระผู้เป็นดวงจักษุในโลก อันครธานไปจากโลกนี้เร็วนัก ดังนี้และว่า ฮาธุโร ท่านพระ
อานนท์ มีอยู่ เทวาทจำพวกที่เข้าใจว่า แผ่นดินเป็นแผ่นดิน ก็พากันสยอชม คร่ำครวญ ยกแขน
ทั้งสองขึ้นร้องไห้ กลิ้งกลิ้งไปมา เหมือนคนมีเท้าขาด ว่าไร ว่าพันอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จปรินิพพานเร็วนัก พระสุคตเจ้าเสด็จปรินิพพานเร็วนัก พระผู้เป็นดวงจักษุในโลก อันครธาน
ไปจากโลกนี้เร็วนัก ดังนี้ ส่วนเทวาท เหล่าใด ที่ปราศจากราคะ มีสติสัมปชัญญะ ย่อมออกกลั้น
ได้ว่าสังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยงทนอ จะหาความเที่ยงแท้ในสังขารเหล่านั้นได้แก่ที่ไหนหนอ

ครั้งนั้นแล ท่านพระอนุรุธะเถระ และท่านพระอานนท์เถระได้ยังราตรีที่เสถียรนั้น ให้
ล่วงไปด้วยการแสดงธรรม เพราะว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปรินิพพานในเวลาจวนใกล้รุ่ง พระ
เถระทั้งสองได้แสดงธรรมกถาอันเกี่ยวเนื่องด้วยความกายเห็นปานนั้นว่า ฮาธุโร ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
ไม่ว่าโดย ที่มิัจจุราชนั้นจะละเว้นแม้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้หาบุคคลอื่นเปรียบเทียบมิได้ ในโลก
พร้อมทั้งเทวโลก จะบอกกล่าวไปไย ถึงโลกิยมหาชนเล่า ก็เมื่อพระเถระทั้งสองเหล่านั้นแสดง
ธรรมกถานั้นอยู่ โดยกาลเพียงครู่เดียว ฮาธุโรก็ขึ้นไปพอดี

ลำดับนั้น พระอนุรุธะเถระ จึงเรียกพระอานนท์มาเรียนท่านว่า ฮาธุโรอานนท์ ท่าน
จงไปแจ้งข่าวแก่พวกภิกษุสงฆ์ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นนาเสฏฐะผู้ประเสริฐ ปรินิพพาน
แล้ว พวกท่านจงสำคัญกาลที่จะไปเกิด ท่านพระอานนท์ รับคำของท่านพระอนุรุธะแล้วมุ่งนำ
เรือบวชยกรองจีวรดิอบาคร เข้าไปยังเมืองกุสินาราแก่ผู้เดียว

ก็โดยสมอันนั้นแล มัลลภยศัตรีชาวเมืองกุสินารา ประชุมกันอยู่ที่หอประชุม ปรีกษา หรือกันว่า ในสถานที่เสด็จปรีกษาพยาน ควรจะจัดเครื่องสักการะมียอดไม้ของหอมเป็นคันเช่นไร นอนแณ ควรจะจัดที่นั่งถวายพระภิกษุสงฆ์เช่นไร ควรจะจัดของเคี้ยวและของบวปีโภคถวายเช่นไร ที่นั้น พระอานนท์ ก็ได้เข้าไปสู่สันฐาคารนั้น (ที่ประชุม) ครั้นเข้าไปถึงแล้ว ก็ได้แจ้งข่าวการเสด็จปรีกษาพยานของพระผู้มีพระภาคเจ้า แก่มัลลภยศัตรีชาวกุสินาราเหล่านั้นแล้ว พอพวกมัลลภยศัตรีพร้อมทั้งพระโอรส พระสุตธิดา (สะโถ) และพระปชาบดี ได้ฟังด้วยคำของพระอานนท์นั้น แล้ว ก็เป็นทุกข์ ไม่สบายใจ เสียใจ บางพวกก็สยামม คร่ำครวญ ร้องไห้ ยกแขนขึ้นป้องนอนก่อกเล็กไปมาเหมือนคนมีเท้าขาด ว่าพันเออว่า พระผู้มีพระภาค เสด็จปรีกษาพยานเร็วนัก พระสุคเจ้า เสด็จปรีกษาพยานเร็วนัก พระผู้เป็นควงกานโลก ไต่อันครธานไปจากโลกนี้ เร็วนัก

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้ปลอบใจชาวประชาทุก ๆ คน ด้วยการแสดงธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับความตาย แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ภูเขาคิดาเป็นแท่งทึบ สูงตระหง่าน จรดท้องฟ้าปกอากาศ ถึงหม่น
 กลังมาจากสี่ทิศโดยรอบ บดขยี้สิ่งที่อยู่ขวางหน้าให้แหลกละเอียดค่อยย่อยไป
 ฉนั้นใด พระยามัจจุราชผู้แสนจะโหดร้ายทารุณ ก็ฉนั้นนั่น ส่วนเสวยอำนาจของ
 สัตว์ทุกจำพวก ย้ายทุกสิ่งทุกอย่างไม่ละเว้นใคร ๆ คนใดคนหนึ่ง จะเป็น
 กษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร คนจัณฑาล หรือคนที่เก็บขยะปัดกวาด
 มุขฝอยอยู่คามถนนหนทางก็ตาม พระราชาทั้งหลาย มีพระเจ้านมัสสมก
 เป็นต้น ถึงจะมียศใหญ่ เป็นพระราชผู้ประเสริฐ (สักปานใด) พระยา
 มัจจุราช ก็ทำให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจได้ทุกคน ถึงพระยาอภัยผู้ทรงพลังกำลัง
 มีเว็วแรงมาก เช่น ท้าววสุเทพ ท้าวมลเทพ ท้าวภิมเสน ท้าวธัญญ์ธูลา
 ท้าวถาณะ ท้าวมหามลละ พระยามัจจุราช ก็สามารรถทำให้พินาศได้ทุกคน
 รูปพรหมชั้นกามาวจรหกชั้นก็ตี อนุรูปพรหมชั้นสูง ๆ ขึ้นไปถึงก็ตี พระยา
 มัจจุราชก็ย้ายได้ทั้งหมด พระสวากและพระอัครสวาก เป็นพระอรหันต์
 ไม่มีมลทินปราวจากราคะ พระยามัจจุราชยังย้ายได้ทุกรูป แม้พระนังเกก
 พุทธเจ้า อาศัยสมถกรรมฐาน (การทำใจให้สงบด้วยอาการเพ่งสิดเป็นนิมิต)
 แล้วสำเร็จบรรลุนิพพานไปแห่งอาสวะกิเลส พระยามัจจุราชก็ให้ถึงความ

พินาศย่อยยับไปได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้ประเสริฐกว่า
 ชาวโลกทั้งปวง เป็นผู้อันชาวโลกทั้ง ๓ บุชาแล้วทุกเมื่อ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้นทรงไว้ซึ่งอหุญชณะ ๘๐ มีพระลักษณะอันประเสริฐ ๓๒
 ประการ มีพระรูปกายแน่นหนาไม่บกพร่องเหมือนเต็มไปด้วยเพชร ไม่มีผู้
 เปรียบปาน ทรงประทับด้วยคุณมีศีลอันบริสุทธิ์โดยอาการทั้งปวงเป็นต้น
 มีพระธรรมกายอันแนบแน่นสนิท มีพระยศ ทรงบัญชาคุณ ทรงเป็น
 ผู้นำหมู่คณะ ทรงเป็นผู้มีฤทธิ์มาก ทรงไว้ซึ่งพละกำลัง ๑๐ ประการ เป็น
 พระสหัพพัญญู (รู้แจ้งสิ่งทั้งปวง) พาลุสมอบเหมือนมิได้ เป็นพระชินเจ้าผู้
 ชำระ พระอนัญจุราช ผู้ไม่มีความหวาดกลัว อ้อมกระทำอภัยพระอรหันต์
 ผู้ประกอบด้วยชื่อเสียงเกียรติคุณ ผู้เป็นคุุพระอาทิตย์ที่ททำความสว่างไสวให้
 แก่ชาวโลก โดยประการทั้งปวงให้ย่อยยับไป ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น
 ท่านทั้งหลาย อย่าได้เศร้าโศกนักเลย อย่าได้ร้องไห้คร่ำครวญให้มากนักเลย
 ธรรมนี้เป็นของเที่ยงแท้แน่นอน ประจำโลก พร้อมทั้งเทวโลก ดังนั้น
 ท่านพระอานนท์ได้ปลอบประโลมใจประชาชนเหล่านั้นทั้งหมดด้วยอาการ
 อย่างนี้

บุรุษพระบรมศาสดาพระผู้มีพระภาค

ลำดับนั้น กษัตริย์มัลลชาวกุสินารานครเหล่านั้น ด้วยความเศร้าโศกลงได้ จึงสั่งพวก
 ราชบุรุษไปว่า นี่แน่ พนษ พวกท่านจงนำของหอมดอกไม้และเครื่องดนตรีทั้งหมด มารวมกันที่
 เมืองกุสินารานี้ ครั้นแล้วมัลลกษัตริย์ชาวกุสินารานคร ก็จักเอาของหอม ดอกไม้ และเครื่องดนตรี
 ทุกอย่างกับผ้า ๕๐๐ กุ ออกไปบูชาสถูปโชนาน อันเป็นที่แหวะเวียนไปของมัลลกษัตริย์ ครั้นแล้วจึง
 ทำสักการะ เคารพ นมัสส บูชา ซึ่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพ้อนว่า ชัมบริ่ง
 ประโคมดนตรี ดอกไม้ของหอม ทำเพลาณด้วยแผ่นผ้า ให้กแก่ประวัที่มุ่งบังด้วยดอกไม้ตลอดวัน

ลำดับนั้น มัลลกษัตริย์ปริษากันว่า วันนั้นคำเกินไป พวกเราไม่สามารถจะถวายพระ-
 เพลิงพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ พຽงนั้นพวกเราจึงถ้อยถวายพระเพลิงกันเกิด ครั้นในวัน
 รุ่งขึ้น พวกมัลลกษัตริย์ชาวกุสินารานคร ทำสักการะ เคารพ นมัสส บูชา พระสรีระของพระผู้
 มีพระภาคเจ้า ด้วยการพ้อนว่า ชัมบริ่ง ประโคมดนตรี ดอกไม้ของหอม คาชเพลาณผ้า ให้ก

แกลงว่าที่มุ่งบังคับด้วยดอกไม้ กระทำอยู่ตั้งแต่วันที่สองถึงวันที่หก ให้อัปไปด้วยอาการอย่างนี้ ครั้นถึงวันที่ ๘ ชาวกุสินารา ได้คิดกัน ดังนี้ว่า พวกเราทำสักการะ เคารพ นับถือ บูชา พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพ้อน้ำ ขันร้อง ประโคมดนตรี ควรจะอุปัชฌาย์พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า เข้าสู่พระนคร ทางคันทิกทักขิณ แล้วอุปัชฌาย์ออกจากพระนครทางทิศทักขิณ ถวายพระเพลิงภายนอกพระนคร

ก็โดยสมัยนั้นแล มัลลกะศรัยผู้เป็นหัวหน้า ๘ องค์ ทรงนำขารเถลาคแล้ว นุ่งหม้อใหม่ พู่ว่า พวกเราจักยกพระสรีระ (ศพ) ของพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่ไม่สามารถจะยกให้เขื่อนได้ ลำคั้นนั้น พวกมัลลกะศรัย จึงเวียนถามท่านพระอนุรุธเถระ ดังนี้ว่า ข้าแต่ท่านพระอนุรุธผู้เจริญ อะไรหนอแต่เป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย ก็ในเมื่อมัลลปะโมกษ์ ๘ องค์ ทรงนำขารเถลาคแล้ว นุ่งหม้อใหม่ พู่ว่าพวกเราจักยกพระศพของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ไม่สามารถจะยกให้เขื่อนที่ได้ ท่านพระอนุรุธเถระ ตอบว่า เพราะพวกท่านกับพวกเทวคามีความประสงค์ไปคนละอย่าง

มัลลกะศรัยถามว่า พวกเทวคามีความประสงค์อย่างไรแก่ท่านผู้เจริญ

พระอนุรุธเถระตอบว่า ลูกวราเสฏฐะ พวกท่านมีความประสงค์ว่า พวกเราได้ทำสักการะ เคารพ นับถือ บูชา พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพ้อน้ำ ขันร้อง ประโคมดนตรี ดอกไม้ ของหอมเสร็จแล้วหวังจะอุปัชฌาย์พระบรมศพเข้าสู่พระนคร ทางคันทิกทักขิณ นำออกไปถวายพระเพลิงภายนอกพระนคร ทางคันทิกทักขิณ (เหมือนกัน) ส่วนพวกเทวคามีความประสงค์ว่า พวกเรา ทำสักการะ เคารพ นับถือ บูชา พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพ้อน้ำ ขันร้อง ประโคมดนตรี ดอกไม้ ของหอมอันเป็นทิพย์ เสร็จแล้ว หวังจะอุปัชฌาย์พระบรมศพเข้าสู่พระนครทางทิศอุดร (ทิศเหนือ) เชิญนำไปถามท่ามกลางเมืองแล้วอุปัชฌาย์ออกทางประตูคันทิกปุรพา (ทิศตะวันออก) ถวายพระเพลิงที่มกุฏพันธนเจดีย์ อันเป็นเจดีย์ของพวกมัลลกะศรัย ด้วยคิดว่า พวกเราจักถวายพระเพลิง พระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้ พวกมัลลกะศรัยกล่าวว่า ขอให้เป็นไปตามความประสงค์ของพวกเทวคามิเถิด พระเจ้าข้า

ก็โดยสมัยนั้นแล เมืองกุสินาราเต็มไปด้วยดอกไม้ธูปเทียน (ดอกไม้สวรรค์) กองสูงประมาณได้เท่าเขา เทียงคังกองหยากเยื่อที่กองสูงชัน ๆ ไปถึงจัวแห่งเวียน ครั้นนั้น เหล่าเทวคามิและพวกมัลลกะศรัยชาวเมืองกุสินารา ได้ทำสักการะ เคารพ นับถือ บูชา พระบรมศพของพระ

ผู้พระภาคเจ้า ด้วยการพื่อนว่า ขับร้องประโคมดนตรี คอกไม้ ของหอมทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์เสร็จแล้วอัญเชิญพระบรมศพเข้าสู่พระนครทางทิศอุดร อัญเชิญแท้ไปกามท่ามกลางพระนคร ออกไปทางประตูคันทิกบูรพา แล้วอัญเชิญพระบรมศพไปประดิษฐานไว้ ณ มกุฏพันธเจดีย์ของพวกมัลลกะศรัย

เมื่อไก่อัญเชิญพระบรมศพไปอย่างนี้ นางมัลลิกา ภรรยาของพันชุตเสนานที ได้ทราบข่าวว่า เขาจะอัญเชิญพระบรมศพมา ก็ให้นำเครื่องประดับช่อมหาดดา เช่นเดียวกับเครื่องประดับของนางวิสาขา ซึ่งนางเก็บไว้ตั้งแต่สมัยของนกชาย ก็มีให้นำออกมาใช้อีกเลย ให้เช็ดล้างเครื่องประดับนั้น ด้วยน้ำหอม อันอยู่ที่ประตูคันทิกว่า เราจักใช้เครื่องประดับนี้ บูชาพระศาสดา ทราบว่าเครื่องประดับนั้น มีอยู่ ๓ แห่งเท่านั้นคือ ที่บ้านของนางวิสาขา บ้านของนางมัลลิกา และบ้านโอวาหนือใจ เมื่อเขาอัญเชิญพระบรมศพของพระศาสดา ผ่านถึงประตูบ้าน นางมัลลิกา ก็บอกว่า พ้อทั้งหลาย ขอทำทั้งหลาย จงวางพระบรมศพของพระศาสดาลงก่อนเถิด แล้วเอาเครื่องประดับนั้น สามที่พระบรมศพของพระศาสดา คือ สามกิ่งแก่พระเศียรลงไปจนถึงฝ่าพระบาท พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งมีสีดังทองคำ เมื่อถูกประดับด้วยเครื่องประดับมหาดดา อันล้วนแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ ก็ยิ่งรุ่งเรืองยิ่งนัก นางมัลลิกาเห็นเช่นนั้นก็มีใจเลื่อมใส ได้กระทำความปรารถนาว่า ข้าพเจ้ายังเวียงเว้ายกายเกลือกอยู่ควรมใด ขออย่าให้ข้าพเจ้าได้แยกจากเครื่องประดับอยู่ควรมนั้น ขอให้สรีระของข้าพเจ้าจงเป็นเหมือนสามเครื่องประดับอยู่เป็นนิตย์

มัลลกะศรัยदानังการปฏิบัติพระบรมศพกับพระอานนท์

ครั้นแล้ว ชาวเมืองจึงยกพระบรมศพพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเครื่องประดับมหาดดาอันล้วนแล้วไปด้วยแก้วนั้น อัญเชิญออกทางประตูคันทิกตะวันออก แล้วนำไปประดิษฐานไว้ที่มกุฏพันธเจดีย์คันทิกตะวันออกของเมืองกุสินารานั้นเอง

ลำดับนั้น พวกมัลลกะศรัยเมืองกุสินารา ทวีตถตามทำพระอานนท์ว่า พวกเราจะปฏิบัติพระบรมศพของพระสุคตเจ้าอย่างไรกันนะท่านพระอานนท์ พระอานนท์เถระเจ้า จึงถวายพระพรว่า ถึงปฏิบัติเหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อพระศพของพระเจ้าจักรพรรดิฉันเถิด

มัลลกะศรัยตามอีกว่า ก็เขาปฏิบัติต่อพระศพของพระเจ้าจักรพรรดินั้นอย่างไร

พระอานนท์ชี้แจงว่า ชนทั้งหลาย เอาผ้าใหม่พันพระศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ชับด้วยผ้าใหม่ แล้วพันด้วยผ้าใหม่ซ้ำอีก พันกลับไปกลับมอย่างนี้ จนหมดผ้าไป ๕๐๐ คู่ แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงบรรจุในรางเหล็กอันเต็มด้วยน้ำมันหอม ครอบด้วยรางเหล็กอีกใบหนึ่ง ทำเชิงกะนอนด้วยของหอมทั้งหมดแล้วจึงถวายพระเพลิง ครั้นถวายพระเพลิงแล้วสร้างพระสถูป บรรจุพระบรมอัฐิธาตุไว้ที่ทางใหญ่ ๔ แพร่ง ท่านทั้งหลายควรปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระภาคเจ้าด้วยอาการอย่างนั้นแล้วควรก่อพระสถูป เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่ทางใหญ่ ๔ แพร่ง ณ สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาุนั้น ชนเหล่าใด จักยกขึ้นซึ่งดอกไม้ของหอมกระแจะจันทร์อันหอม จักกราบไหว้บูชา หรือจักทำจิตให้เลื่อมใส ชนเหล่านั้น ก็จักได้รับบุญกุศล ประโยชน์สุขตลอดกาลนาน ดังนี้

ลำดับนั้น มัลลกะศรัยเมืองกุสินารา จึงสั่งราชบุรุษว่า นี่แน่เพนย พวกท่าน จงนำผ้าใหม่ ๆ ของพวกมัลลกะศรัยมาร่วมเข้าด้วยกัน ครั้นแล้ว พวกเขาก็ได้ทำตามคำของพระอานนท์ แล้วอัญเชิญพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าขึ้นสู่เชิงกะนอน ที่ทำด้วยของหอมทั้งหมด

ก็สมัยนั้นแล ท่านพระมหากัสสปเถระ เดินทางมาจากเมืองปาวาจะไปยังเมืองกุสินารา ด้วยระยะทางอันไกล พร้อมกับพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมากประมาณ ๕๐๐ รูป ท่านได้แวะออกจากทางไปนั่งพักผ่อนอยู่ที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง

หากจะมีปัญหาถามว่า เพราะเหตุไรเราจึงไม่พูดว่า ท่านเข้าไปสู่ที่พักกลางวัน

พึงแก้ว่า เพราะท่านไปได้นั่งเพื่ออยากจะพักผ่อนกลางวัน ก็ภิกษุทุกรูป ซึ่งเป็นบริวารของพระเถระ ล้วนแต่เป็นผู้เจริญด้วยความสุข มีบุญมาก พวกท่านเดินทางไปด้วยเท้าเปล่าบนแผ่นดิน เช่นกับแผ่นดินที่ร้อนระอุ ในเวลาเที่ยงวัน ได้รับความลำบากมาก

พระเถระ เห็นภิกษุเหล่านั้นแล้วคิดว่า ภิกษุเหล่านั้นคงเห็นเหนื่อย และสถานที่จะเดินทางไปก็ยิ่งย่ำยึกไกลไซ่ อย่างกระนั้นเลยเราจักพักผ่อน สักครูหนึ่ง ระวังความเหน็ดเหนื่อยแล้ว ไปถึงเมืองกุสินารา ก็เป็นเวลาเย็นพอดี จักได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระทศพล เมื่อศกคั้งนั้นแล้ว จึงได้แวะเข้าข้างทาง ปู่ผ้าสังฆฏิ เหน้จากกระตักน้ำ ลูบเท้าทั้งสองให้เย็นแล้วนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้

กันหนึ่ง แม้มักขู่ข่มเป็นบิวารของท่าน ก็ยังที่โคนต้นไม้ ทำกรรมฐาน สวรรณีญาคณะพระรัตนตรัย
อยู่ เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่พูดว่า พระเถระนั่งพักกลางวัน เพราะท่านนั่ง เพื่อจะบรรเทาความ
ร้อนเท่านั้น

ก็ในขณะนั้น มีอาชีวกคนหนึ่ง ถือคอกมณเฑียรพรมีประมาณเท่าคอกใบใหญ่คอกหนึ่ง
ซึ่งเทวคาได้ไปรดลงมาจากสวรรค์เพื่อบูชาพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เมืองกุสินารา โดย
เอาคอกไค้นนั้นเสียบเข้าที่ค้ำไม้เท้าของคนเดินทาง กันมาข้างร่วม เดินทางไกลมาสู่เมืองปาวา พระ
มหากัสสปเถระได้แลเห็นอาชีวกนั้นเดินมาแกล้งใจจึงคิดว่า มีคอกมณเฑียรพรมอยู่ในมือของอาชีวกและ
คอกไม้ั้น ไม่มีเสมอไปคือไม่มีปรากฏในมนุษย์โลกเลย ก็เวลาโคผู้มีฤทธิ์เศษ ทำการสำแดงฤทธิ์
หรือในเวลาทีพระสัมพันธูปริสส์ตัวก้าวลงสู่พระศรวิกแห่งพระมารดาเป็นต้นเวลานั้น จึงจะมีคอกไม้
เช่นนั้น ก็แต่ ไนวันนั้นไม่มีใครแสดงฤทธิ์ พระบรมศาสดาของเราไม่ได้เสด็จลงสู่พระศรวิก ไม่ได้
ประสูติ ทั้งวันนั้นก็มิใช่วันครัสสู มิใช่วันประกาศพระธรรมจักร มิใช่วันกระทำมหากฎิหาริย์
มิใช่วันเสด็จลงจากเทวโลก มิใช่วันปลงอายุสังขาร พระศาสดาของเรา ก็ทรงชรภาพแล้ว คง
จะเสด็จปรินิพพานเป็นแน่ จึงคิดว่า เราจักตามอาชีวกคนนั้นดู กลับคิดอีกว่า ถ้าเราจักนั่งตาม ก็
จักเป็นการไม่ทำความเคารพในพระศาสดา ดังนี้ จึงลุกเดินออกจากที่นั่งนั้นไป หม่ำบังสุกุลจีวร ที่
มีสังข์สี่แห่งเมษ ซึ่งพระทศพลทรงประทานให้ เหมือนพระยาสร้างฉันทันศักดิ์กลมกัวยหนึ่งมีสีแก้ว
มณีฉะนั้น แล้วท่านก็ประณมมือทั้งสองขึ้นเหนือศีรษะ หันหน้าไปทางอาชีวกด้วยความเคารพต่อ
พระศาสดา แล้วจึงถามว่า เธอรู้เรื่องพระบรมศาสดาของเราบ้างหรือ อาจารย์บางพวก ถึงบัญญัติ
ไว้ว่า ก็พระเถระรู้การปรินิพพานของพระศาสดาหรือจึงตามอาชีวกอย่างนั้น หรือว่าไม่รู้ แก้วว่า
ท่านไม่รู้จึงถาม เพราะท่านมิได้เห็นมาก่อนคือการรู้ของพระชินาสัพพัตถหลายเนื่องด้วยการณ์ก็ (เมื่อนี้ก็
จึงรู้ ถ้าไม่นี้ก็ไม่รู้) อาจารย์บางพวกกล่าวว่า พระเถระเป็นผู้มากไปด้วยการเข้าสมาบัติ ย่อมอภภาพ
ให้เป็นไปด้วยการเข้าสมาบัติ เป็นนิตย์เป็นคั่นว่า ในที่พักกลางวัน ที่พักกลางวันทีไหนและปะว่า ใน
เวลาที่พระเถระเข้าไปบิณฑบาต ในหมู่บ้านต่าง ๆ พอไปถึงประตูเรือนหนึ่ง ๆ ก็ (นั่ง) เข้าสมาบัติ
แล้วจึงรับบิณฑบาต คือพระเถระคิดว่า เราจักสงเคราะห์มหาชน ด้วยอภภาพครั้งสุดท้ายนี้ พวก
โค ถวายอาหารหรือบูชาสักการะเราด้วยคอกไม้เป็นต้น ขอคุณผลบุญอันใหญ่หลวง จึงมีแก่คน
พวกนั้น พระเถระชอบทำอย่างนี้เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่รู้ เพราะเป็นผู้มากไปด้วยการเข้าสมาบัติ
แต่ไม่ควรถือเอาเป็นประมาณ เพราะว่าการที่จะไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับการปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธ

เจ้านั้นไม่มี เพราะเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายกำหนดการปรีณิพพานของพระศาสดาไว้ ด้วยนิมิต
 ทั้งหลายมีการวันไหว้แห่งหนึ่งโลกธาตุเป็นต้น แต่พระเถระคิดว่า บรรดาบริษัทของเรา บาง
 พวกได้เคยเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว บางพวกยังไม่เคยเห็น บางพวกที่เคยเห็นแล้วก็อยากจะอุก
 พวกที่ยังไม่เคยเห็น ก็อยากจะเห็น และไปด้วยความอยากเห็นอย่างยิ่ง เมื่อถามว่า พระผู้มีพระภาค
 เจ้าประทับอยู่ที่ไหน พอได้ยินว่าเสด็จปรีณิพพานแล้ว ก็จักไม่สามารถคงสติไว้ได้ ทั้งบารและจิรว
 นุ่งแก้สบังทวนเขียวหรือนุ่งหม้อไม้ก็ ต้อก (ชกหัว) ร้องไห้ คนทั้งหลายในที่นั้น จะกำหนดได้ว่า
 ภิภุขุเหล่านั้นส่วนแก่เป็นผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรมากกับท่านพระมหาโกสสปากันร้องไห้ร้องไห้ เหมือน
 ผู้หญิง คนเองก็พากันมาเป็นเสื่ออย่างนั้นแล้วจะมาลอบใจพวกเราได้อย่างไร ส่วนในที่นั้นเป็นน้ำใหญ่
 เป็นที่ว่างถึงภิภุขุทั้งหลาย จะพากันร้องไห้อย่างใด ๆ ก็จะไม่ใคร่ทำหนได้ เพราะผู้ที่มีความเลื่อมใส
 ในพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อได้ทราบข่าวการปรีณิพพานเสียก่อนแล้ว ความ
 เศร้าโศกก็จะลดน้อยลง พระเถระมีความประสงค์จะให้เกิดขึ้นสัมปชัญญะแก่ภิภุขุทั้งหลาย จึงตาม
 อาชีวกทั้งที่รู่อยู่ ฝ่ายอาชีวกเมื่อถูกพระเถระถามอย่างนี้ จึงตอบว่า ฐฐิท่าน พระสมณโคตมปรี
 นิพพานได้เจ็ดวันแล้ว คอกมณฑลารพนี้ เราก็กินมาจากที่นั้น ภิภุขุบางพวก ผู้ยังไม่ปราศจาก
 รากะ ก็ยกแขนทั้งสองขึ้นประคองร้องไห้ว่าควรวุฏกลงเลือกไปมาเหมือนคนมีเท้าชก พิโรว่าพัน
 อยุธยา พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปรีณิพพานเร็วนัก พระสุตเจ้า เสด็จปรีณิพพานเร็วนัก พระผู้เป็น
 ฅวงจักขุแห่งโลก ได้อันครธานจากโลกนี้ไปเร็วนัก ส่วนพวกภิภุขุที่ปราศจากรากะ มีสติสัมปชัญญะ
 ออกกลันได้ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ ไกร ๆ จักปรารถนาได้มากแท้ที่ไหนว่า สิ่งใดเกิดแล้ว
 เป็นแล้ว มีปัจจัยปรุงแต่งแล้ว มีความแตกสลายไปเป็นธรรมดา สิ่งนั้นอย่าแตกสลายไปเลยดังนี้

ก็ในครั้งนั้นมีภิภุขุผู้บวชเมื่อภายหลังประหนึ่งชื่อว่า สุภทัตภิภุขุ นั่งอยู่ในท่ามกลางบริษัท
 นั้นด้วย ได้กล่าวห้ามพวกภิภุขุชนว่า อย่าเลยท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกเสียใจว่า
 ควรวุฏไปเลย พวกเราสบายใจได้แล้ว แต่ก่อนพวกเราถูกพระมหาสมณเรูกราน ทำให้วิหิงคาญด้วย
 การสังขยาน (จุกจิกจู้จี้) ว่า สิ่งนี้สมควรแก่พวกเธอ สิ่งนี้ไม่สมควร กับคณิ พวกเราปรารถนาจะทำ
 สิ่งใด ก็ทำได้ตามใจปรารถนา ไม่มีใครว่าอะไร พวกเราอีกแล้ว ทำไมระวิทาสุภทัตจะจึงกล่าวอย่าง
 นั้น เพราะเขาผูกความอาฆาตในพระผู้มีพระภาคเจ้ามาก่อนแล้ว ความโงะยอว่า ขววิทาสุภทัตนี้
 เกิดเป็นช่างกัศมมอยู่ในเมืองอาคัมาแล้วได้บวชเมื่ออายุมากแล้ว เขาได้ทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาค
 เจ้าเสด็จออกจากเมืองกุสินารา มายังเมืองอาคัมาพร้อมด้วยเหล่าภิกษุสงฆ์ ๑๒๕๐ รูป ตั้งใจไว้ว่า

พอพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาถึง เราจักถวายข้าวต้ม จึงบอกบุตรสองคนที่เป็สามเณรว่า ลูกเอ๋ย
 ข้าว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จะเสด็จมายังเมืองอาทมา พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากถึง
 ๑๒๕๐ รูป เจ้าทั้งสองจงยกถ้องมีคโคณและถือพานท้าวไปคามบ้านค่างๆ ซอกเถือ น้ำมัน และ
 ของขบถัน เอามารวบรวมไว้ พวกเราจักถวายข้าวต้ม แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพระองค์เสด็จ
 มาถึง สามเณรทั้งสองก็ทำคามค้ำไยมิกล้าส่ง คนทั้งหลายเห็นสามเณรทั้งสองยังเป็นเด็ก นำเอ็นดู
 เหมือนลูกหลาน ถึงอยากจะทำบุญหรือไม่อยากทำก็ต้องทำในเวลาสามเณรจะจากไป ก็คิดว่า จัก
 รับประทานอาหารไปทำไม สามเณรทั้งสองก็ตอบว่า ไม่ได้รับไปเพื่อประโยชน์แก่พวกเราดอก แต่ไย
 บิคาของเรา มีความประสงค์จะถวายข้าวต้มแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าในเวลาพระองค์เสด็จมาถึง คน
 ทั้งหลายครันได้ฟังดังนั้น ก็คิดว่าอย่างเพียงพอ ไม่มีประมาณ สิ่งใดที่สามเณรทั้งสองสามารถนำ
 เขาไปได้ ก็ถวายให้หมด สิ่งใดที่ไม่สามารถนำเขาไปได้ ก็ให้คนทั้งหลายนำเขาไปส่ง ครั้นเมื่อ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาถึงเมืองอาทมา เข้าไปยังกุหาการแล้ว ขวักสาสุภทัตตะก็เข้าไปยังหมู่บ้าน
 บัววประกาศให้ชาวบ้านได้ทราบทั่วกันว่า ลูกอุบาสิกและอุบาสิกาทั้งหลาย เราจักไม่เอาสิ่งใด ๆ จาก
 พวกท่านมาหุงต้ม เพราะสิ่งของต่างๆ มีนามเป็นต้น ที่ลูกเรานำมา ย่อมเพียงพอแก่พระสงฆ์
 แต่ขอแรงจากพวกท่านมาช่วยกันทำถวาย แล้วก็ให้ชาวบ้านขนเอาเครื่องอุปกรณ เครื่องใช้ทั้งหมด
 ออกไปกองเผาไฟที่วิหาร ส่วนตนเองมุ่งห่มผ้าสีค่า ตรวจสอบความเรียบร้อย ให้คนทำสิ่งนั้นตั้งน้อย
 ตลอดคืน ทั้งใกล้ละหวัชเสณหนึ่ง ให้ตระเตรียมจัดแจงข้าวต้มอย่างดี พร้อมทั้งน้ำผึ้งและน้ำมัน
 ข้าวต้มอย่างนั้น ปรุงด้วยเนยใส น้ำมัน น้ำมัน ปลา เนื้อ ดอกไม้ และผลไม้ เป็นต้น
 มีรสและกลิ่นคอง เข้าวรุ่งขึ้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเข้าสู่ที่สงฆ์ แวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์
 บ่ายพระพักตร์เข้าสู่เมืองอาทมา เพื่อบิณฑบาต คนทั้งหลาย จึงบอกขวักสาสุภทัตตะว่า พระผู้มี
 พระภาคเจ้า เสด็จเข้าไปบิณฑบาตแล้ว ขวักสาจักข้าวต้มไว้เพื่อใคร ขวักสาสุภทัตตะ ผู้มุ่งห่มผ้าสี
 ค่า รุมร่วม ไม่เรียบร้อย มีหนึ่งถือทัพพี มีหนึ่งถึงกระจากรีบไปคุกเข่าขวางถวายบังคมที่
 พ้นคืน ต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ทำอาการเหมือนกับท้าวมหาพรหม กราบทูลว่า ขอ
 พระผู้มีพระภาคเจ้า จงรับข้าวต้มของข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า

ธรรมคา พระศากยเจ้าทั้งหลาย ถึงจะทรงทราบอยู่ ก็วิตถตามคั้งนั้น ตามเรื่องราว
 ที่มาในคัมภีร์ชั้นแรก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตาม ครันได้ทรงสดับแล้ว จึงทรงก็เตียน
 ขวักสาสุภทัตตะด้วยถ้อยคำนานาประการ จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทในเพราะเรื่องการขอไว้ ๒ สิกขาบท

คือสักขยาบทว่าด้วยการถือเอาสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะ และสักขยาบทว่าด้วยการบริหารกล่อมมิถโกน แล้วครั้นว่าครุภิกษุทั้งหลายภิกษุทั้งหลาย แสวงหาโภชนะให้ล่วงเลยมาถึงหลายโกฏีกัลลปิถิกณแก่ โภชนะนั้นก็สมควรแก่พวกเธอโภชนะนั้นเกิดขึ้นโดยชอบธรรม ภิกษุฉนั้น โภชนะนั้น จักเกิดในอบายภูมิหลายแสนชาติ เธอทั้งหลายจงอย่ารับประเคนโภชนะนั้น ครั้นครัตถ์ตั้งแล้ว ก็บ้ายพระพักตร์ไปเที่ยวบิณฑบาตในที่อื่น แม้ภิกษุสักรูปก็ควรก็ไม่ได้รับสิ่งใดๆ ของขรรวัคาสุกัททะและขรรวัคาสุกัททะอยู่ได้จริงยั่งยืนเมื่อไหร่ ก็เกิดความน้อยใจ ได้ผูกอาฆาตในพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ว่าพระสมณะโคตมนี้ เทียววอกใครต่อใครว่าตนรู้ทุกอย่าง ถ้าไม่ประสงค์จะรับสิ่งของเหล่านี้ ก็ควรส่งคนมาแจ้งแก่เราสักการะอย่างนี้เชื่อว่าจะต้องอยู่ไม่ได้นานแน่นอน อย่างนานก็เพียงเจ็ดวัน ส่วนตั้งของทั้งหมดกัน เราจักไว้พระจะเลื่องชีวิตได้ตลอดชีวิตก็เทียบแก่พระสมณะโคตม ทำให้ดิบหายไปเสียหมด ไม่มุ่งประโยชน์สุขแก่เราเลยก็งั้น ครั้นเมื่อพระทศพลยังทรงพระชนม์อยู่ เราไม่สามารถจะกล่าวอะไรได้ด้วยคิดเห็นว่า พระมหาบุรุษนั้น บวชจากตระกูลสูง ถ้าเราจะพูดอะไรออกไปก็จักถูกถามเรา พอได้ยินว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าปรีณิพพานแล้วในวันนั้นเท่านั้น เขากลบว่าเริงจิตใจเป็นอย่างยิ่ง เหมือนฟังจะได้ลมหายใจใหม่อีกจึงกล่าวออกมาอย่างนั้น

ฝ่ายพระมหากัสสปเถระ ได้ฟังก็สลดใจ (เหมือนถูกประหารที่อกและเหมือนสายฟ้าฟาดลงมาถึงกลางพระหม่อม) คิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรีณิพพาน ได้เพียง ๘ วัน เท่านั้น วันนั้นพระสรีระอันมีสีเหมือนทองคำของพระองค์ ก็ยังดำรงอยู่ สีบนหนาม หลักค้อนไม้ก็ยังมีอันที่บังเกิดขึ้นในพระศาสนา อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำมาด้วยความยากลำบากอย่างนั้น อย่างรวดเร็วเมื่อคนลามกเช่นนี้เจริญขึ้น มีพรรคพวกมากขึ้น ก็จะทำให้พระศาสนาสื่อมทรามลง ก็คืออย่างนั้นแล้ว จึงคิดต่อไปว่า ถ้าเราจักให้หลวงคาสุกัททะนั้นสักเสื่อในที่นั้น ทาตัวให้หอมแมงกั่วอันแล้วให้ไล่ตะเพิกไม่เสียจากที่นั้นทั้งหลาย จักก็เทียบเราได้ว่า พระสรีระของพระสมณะโคตมยังดำรงอยู่แท้ไม่ทันไรเลย พวกสาวกมาทะเลาะวิวาทกันเสียแล้ว เราจักออกทนไปก่อน เพราะว่าพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว ย่อมเป็นเหมือนกองดอกไม้ที่ยังไม่ได้จักไม่ได้ร้อย พอถูกลมพัดก็กระจัดกระจายไปเหมือนกาลเวลาล่วงไปๆ ตัวอันอาจนลามกเช่นนี้ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ก็จักเสื่อมไปทีละน้อยๆ จนไม่มีอะไรเหลือ พวกเราจักเป็นเหมือนบ่สาขที่ไม่มีธรรมวินัยควบคุม รอให้เราได้กระทำสังคายนาพระธรรมวินัยเสียก่อน เมื่อเราได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยแล้ว พระธรรมวินัยก็จักไม่กระจัดกระจาย เหมือนดอกไม้ที่ร้อยไว้ด้วยค้ำยันอีกไว้มันคงจะนั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเห็นประโยชน์อันนี้ จึงเสด็จไปก่อนรับเราสิ้นระยะทาง ๓
 คาวุต ได้ประทานอุปสมบทให้แก่เราด้วยโอวาท ๓ ข้อ ได้เปลี่ยนจีวรจากพระวรกายของพระองค์
 ประทานให้แก่เรา ทรงยกย่องปฏิบัติอันบริสุทธิ์ของเราเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญลอยเด่นอยู่ท่าม
 กลางนภากาศ ให้ปรากฏแก่สายตาของชาวโลก ทรงโปรดให้เราเป็นศาสนทายาทถึง ๓ ครั้ง เช่นนี้
 ก็เมื่อภิกษุเช่นเรายังมีชีวิตอยู่ คนลามกเช่นนี้อย่าได้งองามขึ้นในพระศาสนาเลย สภาพที่มีธรรม
 ยังไม่รุ่งเรืองครบโต ธรรมยังกางกัน ชักขวางธรรมไม่ได้อยู่ครบโต สภาพที่มีวินัย ยังไม่
 รุ่งเรืองอยู่ครบโต วินัยยังกางกัน ชักขวางสังฆมัยวินัยไม่ได้อยู่ครบโต พวกอธรรมวาทิ ยังไม่
 มีกำลังครบโต พวกอธรรมวาทิ ยังไม่อ่อนกำลังลงครบโต พวกที่กล่าวว่าไม่เป็นวินัยยังไม่มีกำลัง
 ครบโต พวกที่กล่าวว่า เป็นวินัยยังไม่อ่อนกำลังลงครบโต ครานนั้น เราจักสังคายนาพระธรรม
 และพระวินัย เมื่อได้สังคายนาพระธรรมและพระวินัยแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ก็จักถือเอาสิ่งที่สมควรแก่
 ตนกล่าวสิ่งที่เหมาะที่ควร คนลามกเช่นนี้ ก็จักถูกข่มขี่เองจักไปอาจะแยกที่ระชนได้อีก ศาสนาก็
 จักเจริญมั่นคงสันถวานาน ท่านเกิดคัมภีร์แล้วจึงสั่งสอนภิกษุสงฆ์ให้หายความเศร้าโศก คงได้กล่าวมา
 แล้วนั้น

ในคราวนั้น มัลลปาโมกข์ ๔ องค์ ทรงนำข้าวเปลือก ทรงเครื่องห่มใหม่ทั้งใจว่า
 เราจักจุดไฟถวายพระเพลิง แต่ก็ไม่สามารถที่จะจุดไฟให้ไฟติดพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้
 จึงเพิ่มชนอีก ๘ คน ๑๖ คน จนถึง ๓๒ คน ต่างก็ถือคบเพลิงด้วยมือทั้งสองข้าง มัดด้วยใบคา
 รมด้วยผ้าขาว (อย่างคิ) เพื่อทำทุกสิ่งทุกอย่าง ก็ไม่สามารถจะจุดไฟให้ติดขึ้นมาได้ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะ
 พวกเทวฑาที่เป็นอุปัฏฐากของพระมหากัสสปเถระไม่เห็นพระเถระอยู่ในที่นั้น จึงพากันมองหาว่า พระ
 เถระผู้เป็นเจ้าของพวกเรายอยู่ที่ไหน เห็นพระเถระกำลังเดินทางมาจากเมืองปาวาอยู่ จึงอธิษฐานว่า
 เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ยังไม่ได้ถวายบังคมพระบาท ขอเชิงคอก่อน อย่าจุดไฟไหม้เลย
 เพราะฉะนั้น พวกมัลลปาโมกข์จึงไม่สามารถจะจุดไฟให้ติดขึ้นมาได้ จึงได้ถามท่านพระอรุโฑธะ
 ว่า เหตุไรไฟจึงหาได้ติดไม่

พระเถระตอบว่า เพราะพวกท่านกับพวกเทวฑามีความประสงค์คนละอย่าง คือพวก
 เทวฑามีความประสงค์อยู่ว่า พระมหากัสสปเถระเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เป็นจำนวนมากประมาณ
 ๕๐๐ รูป กำลังเดินทางไกลจากเมืองปาวามาสู่เมืองกุสินารา ครบโตที่พระเถระเจ้ายังไม่ได้ถวาย

บังกมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า เชิงตะกอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็จักยังไม่คิดไฟทราบนั้น
 ดังนั้น เพื่อให้เป็นไปจากความประสงค์ของเทวดา ขอให้มัลลปาโมกข์จงรอก่อน จนกว่าพระเถระเจ้า
 จะเดินทางมาถึง คนทั้งหลายได้ฟังดังนั้น จึงพูดกันว่า ชาวว่า ภิกษุนามว่า มหาภัสสป กำลัง
 เดินทางมาถวายบังกมพระทศพลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ถ้าพระเถระรูปนี้ยังเดินทางมาไม่ถึง
 เชิงตะกอนก็จะไม่คิดไฟ ภิกษุรูปนี้มีรูปว่างลักษณะอย่างไร คำหรือชาว สูงหรือเตี้ยกันแน่ ชาวว่า
 ถ้าภิกษุรูปนี้ยังดำรงอยู่ (ก็เหมือนกัน) พระทศพลยังไม่เสด็จปวีนิพพาน ดังนั้น บางพวกก็ถือคอกไม้
 ของหอมเดินสวนทางกันขวักไขว่ไปมา บางพวกเดินตามถนนค่างก็ยืนชะเง้อชะงะนั่งถือแลดูหนทางที่
 พระเถระเจ้ากำลังเดินทางมา

ฝ่ายพระมหาภัสสปเถระเดินทางมาถึงภูฏัพพินเจตีย์ โยธลาคับ แล้วนำภิกษุสงฆ์ทำ
 ประทักษ์เดินเวียนรอบเชิงตะกอน (จิกกาธรว) ซึ่งประดับตกแต่งด้วยรัตนเจดีย์ ๒๐๐๐ ธนิก กำหนด
 ว่าพระบาทอยู่ตรงนั้น ยืนอยู่ในที่ใกล้พระบาท เข้าจุกุดถาดอันมีอภิญญาเป็นที่ตั้งออกจากจุกุดถาด
 แล้วอธิษฐานว่า ขอให้พระบาทของพระทศพลเจ้า อันประดับด้วยลายงจักรจำนวนพัน จงทะลุฝ่า
 ๕๐๐ กุ้ รางทองคำและเชิงตะกอนเงินทั้งหอม ออกมาพร้อมด้วยปุ๋ยฝ้ายแล้วมาประคิษฐานอยู่บน
 ศีรษะของเรา พออธิษฐานจบ พระบาททั้งสองก็แหวกฝ่า ๕๐๐ กุ้ ให้แยกออกเป็นสองภาคไหล
 ออกมาเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญไหลออกจากถ้ำเมฆฉะนั้น พระเถระเจ้าเหยียดมือทั้งสองอันเปรียบ
 ดังประทุมทองที่กำถ้ำบาน ไปจับพระบาทของพระศาสดายันมีสีเหมือนทองคำ ลูบลงไปจนถึงข้อ
 พระบาท แล้วจับมาวางไว้บนศีรษะของตน ภิกษุผู้เป็นบริวารของท่านก็ทำเช่นเดียวกัน มหาชน
 เห็นอัศจรรย์ เช่นนั้น ต่างก็เปล่งเสียงให้ร้องขึ้นพร้อมกันแล้วบูชาด้วยคอกไม้และของหอมเป็นต้น
 ถวายบังกมตามความต้องการของตน พอพระมหาเถระและมหาชนพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูปนั้น
 ถวายบังกมเสร็จแล้วเท่านั้น พ้นพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งมีสีแสดเหมือนแว่นกระจก ก็หลุด
 ออกจากมือของพระเถระ ด้วยอำนาจการอธิษฐานตามปกติ แล้วกลับเข้าไปตั้งอยู่ตามเดิม แก่นเงินทั้ง
 เป็นต้น ก็มีได้เคลื่อนไหวแม้แก่น้อย คือเมื่อพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไหลออกมาหรือกลับ
 เข้าไปก็ดี สัตว์และเสน่หาก็อหุ้หือพระบรมศพ ผ้าชุบน้ำมันหรือคูนพินก็มีได้เคลื่อนไหวจากที่เลย
 อยู่ตั้งอยู่ที่เดิม เมื่อพระบาทของพระศาสดาเจ้ากลับหายเข้าไป เหมือนดวงจันทร์และดวงอาทิตย์
 ตั้งขึ้นแล้ว ก็กลับไปฉะนั้น มหาชนพากันร้องให้ คร่ำครวญ ระงมไปทั่ว นำสงสาร นำเวทนา
 ยิ่งกว่าคราวเสด็จปวีนิพพานเสียอีก

ทันทีนั่นเอง เชิงตะกอนก็ถูกเป็นเปลวไฟขึ้นเอง โดยไม่มีใครจุดเลย และได้ถูกเป็นไฟขึ้นพร้อมๆ กันทุกคัน ค่ายองคาภพของเทวกา พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งแต่ก่อนเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ทุกส่วน แต่เมื่อถูกไฟไหม้ก็ระจิกกระจายไปยังเหนือแก่พระอิฐรากุ ซึ่งเป็นเหมือนคอกมะลิคุ่ม และเหมือนแก้วมุกดาที่หล่นหลอมก็แล้วฉะนั้น

ธรรมคาพระสรีระของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มีธาตุอันติดกันเป็นแท่งเดียว เหมือนกับแท่งทองคำ ส่วนพระพุทธเจ้าของเราได้ทรงอธิษฐานให้พระรากุ ระจิกกระจายไปว่า เราอยู่ได้ไม่นานก็จะปรินิพพาน ศาสนาของเราจะไม่แพร่หลายออกไปทุกหนทุกแห่ง เพราะฉะนั้น เมื่อเราปรินิพพานแล้ว จงให้มหาชนได้ถือเอารากุของเราอย่างเล็กเท่าเมล็ดพริกเผือกภาค ไปก่อเจดีย์ไว้ในที่อยู่ของตน ทำการสักการบูชาให้ได้ไปเกิดในสวรรค์เกิด

มีคำถามว่า ก็พระรากุของพระพุทธเจ้าที่ระจิกกระจายไม่มีเท่าไร

แก้วว่า พระรากุทั้ง ๗ คือ

๑. พระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔

๒. พระรากุขวัญทั้ง ๒

๓. พระอุตเทิส ๑

ทั้ง ๗ ประการนี้ ไม่แตกกระจายไป นอกนั้นแตกกระจายหมด

พระรากุอย่างเล็กที่สุดเท่าเมล็ดพันธ์ฝักภาค

อย่างกลาง เท่าเมล็ดข้าวสารหัก

อย่างใหญ่ที่สุด เท่าเมล็ดถั่วเขียวคักครึ่ง

กับบรรดาผ้า ๕๐๐ ก้อนนั้น มีอยู่สองผืนที่ไม่ถูกไฟไหม้ (คือผ้าบังและผ้าห่มคลุม) ส่วนพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าถูกไฟไหม้ทุกส่วนทั้งภายในและภายนอก มีที่อรารน้ำเท่าปลายแขนก็มี เท่าแข้งก็มี เท่าลำคาลงก็มี ตกลงมาจากอากาศ มาจับเชิงตะกอน เนื่องจากเชิงตะกอนที่ประดิษฐานพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าใหญ่โต จึงมีสายน้ำขนาดใหญ่พุ่งขึ้นมาจากพื้นดินโดยรอบ แล้วพุ่งเป็นสายขึ้นไปเหมือนกับพวงแก้วผลึกไฟค้ำเชิงตะกอน พวกมัลลกะษัตริย์ชาวเมืองกุสินารา ใช้น้ำหอมนานาชนิดที่ใส่ไว้ในหม้อทองคำและหม้อเงิน ประพรมลงที่เชิงตะกอน

แล้วช่วยกันดับเครื่องตะกอนที่ทำด้วยแก่นจันทร์ ในเวลาที่ไฟไหม้เครื่องตะกอนอยู่นั้น ได้มีเปลวไฟพุ่งออกจาก กิ่งก้าน สาขา คำคม และใบของต้นรัง ซึ่งตั้งอยู่โดยรอบ แต่ใบกิ่งหรือคอกของต้นรังไม่ถูกไฟไหม้เลย สัตว์ต่าง ๆ ทั้งนกค่าง มกแกง แมลงมด ก็เที่ยวไปมาในระหว่างเปลวไฟได้อย่างสบาย การที่สายน้ำตกลงมาจากอากาศก็ พุ่งออกจากต้นรังก็ พุ่งขึ้นจากพื้นดินก็ ตั้งเหล่านี้เป็นของธรรมดา สำหรับพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์

ครั้นดับเครื่องตะกอนอย่างนั้นแล้ว มัลลฉกัศวีจึงให้ประพรมหอยประชุมตัวของหอม ๔ อย่าง ให้โปรยดอกไม้มีสีขาวดอกเป็นที่ ๕ ให้ผูกเพดานผ้าไว้ข้างบน สลักกลวกลายด้วยดาวทองเป็นต้น ให้ห้อยพวงของหอม พวงดอกไม้และพวงแก้วไว้ ให้ซึ่งหน้ากันไว้สองข้างทาง ถึงแก่หอยประชุมจนถึงสี่ประสานมงคลกาลา คือ มกฏพันธเจดีย์ ให้ซึ่งหน้ากันไว้ข้างบน สลักกลวกลายด้วยดาวทองเป็นต้น ให้ห้อยพวงของหอมพวงดอกไม้และพวงแก้วไว้ตามรายทาง ให้บังกรง ๕ อย่าง ที่มีแสงามระยิบเหมือนสีดวงแก้วมณี บังกรงแผ่นผ้าที่ทำด้วยแก้วไว้โดยรอบ ให้ซึ่งกันกลวและหม้อน้ำไว้ริมถนน ตามรายทางให้ตามประทีปด้วยสว่างไสวไปทั่วแล้วให้ยกวางทองคำพร้อมด้วยพระธาตุ ขึ้นคอกข้างพระที่นั่งบุษาคด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้น เล่นสารภีฟ้า อัญเชิญแห่เข้าไปสู่ภายในพระนคร แล้วนำเข้าไปประภัสฐานไว้บนบัลลังก์ ซึ่งล้วนแล้วด้วยรัตนทุกส่วน ที่หอยประชุมนั้น ให้กันแก้วกลศไว้ข้างบน ให้จัดบุษยถือหอกยื่นเป็นยามรักษาโรงประชุมไว้ ถัดไปให้พลข้างขึ้นล้อมรักษา ถัดไปเป็นพลม้า ถัดไปเป็นพลรถ ถัดออกไปค้ำหน้านอกเป็นพลเค็นตระเวน ถือธนูเป็นยามคอยเผ่ารักษาอยู่ตลอดที่ประมาณ ๑ โยชน์ ทำการสักการะ บูชาฉลองพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการพินธุ ขันร้อง ประโคมดนตรี ดอกไม้และของหอมเป็นต้นตลอดถึง ๘ วัน เพราะเหตุไร จึงกระทำเช่นนั้น เพราะว่าในสองสัปดาห์แรก มัลลฉกัศวีเหล่านั้น ถึงเวลาแก่การจักที่นั่งที่นอน ซาที่นอน โคนี่ยะ ถวายพระภิกษุสงฆ์อยู่ จึงไม่มีโอกาสได้ชมสารภีฟ้า จึงปรึกษากันว่า ต่อจากนี้ไปหนึ่งสัปดาห์ พวกเราจักชมสารภีฟ้า พวกเราจะประมาทไม่ได้ อาจจะมีคนมานำเอาพระธาตุไปในเวลาที่พวกเราเหลือ เพราะฉะนั้น ต้องตั้งอารักขาไว้เสียก่อนจึงจักเล่นกีฬาได้ เมื่อปรึกษาหารือกันดังนั้นแล้ว จึงได้จัดการอารักขาไว้อย่างเข้มงวดกวดขัน

นี่เป็นการกล่าวเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติในพระบรมมคของพระผู้มีพระภาคเจ้า

ต่อมาพระเจ้าอชกัศวีซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร และนางเวเทหิกา ในกรุงราชคฤห์ ได้ทราบข่าวการเสด็จปรินิพพานของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ความจริงพวกอำมาตย์

ของพระองค์ได้ทราบมาก่อนแล้วจึงคิดกันว่า พระบรมศาสดา เสด็จปรินิพพานแล้ว ไม่มีใครนำ พระองค์กลับมาได้อีก ก็บรรดาปุถุชนผู้มีศรัทธาไม่มีใครเสมอกับพระราชอาชญาของเราเลย ถ้า พระองค์จักได้ทรงทราบข่าวการเสด็จปรินิพพานด้วยพระอาการตามปกติ พระหทัยของพระองค์จัก แยก พวกเราควรจะรักษาพระราชอาชญาของเราไว้ คิดกันดังนี้แล้ว จึงให้นำร่างทองคำมา ๓ ร่าง ใส่ให้เต็มด้วยน้ำหอม ๔ อย่าง แล้วพากันเข้าไปเฝ้ากราบทูลว่า พวกข้าพระองค์เห็นเห็น นิมิตกลาง สัตว์อย่างหนึ่ง พระเจ้าข้า เพื่อป้องกันกลางร้อยนั้นเสียดวงที่พระองค์ จะทรงนุ่งผ้าทุกชุดพัศตร์สอง ชั้น แล้วบรรทมที่รางน้ำหอม ๔ อย่าง ให้ไหลแต่เพียงพระนาสิกเท่านั้น พระเจ้าชราकर्คฺคฺ ได้ ทรงฟังดังนั้น ก็รับว่าตามใจแล้วได้ทรงทำตามคำกราบทูลทุกอย่าง

ลำดับนั้น อามาคย์คนหนึ่ง ได้เปลี่ยนเครื่องประดับออกสยายผม หันหน้าไปทางทิศที่ พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ประณมมือขึ้นกราบทูลพระราชอาชญาว่า ข้าแต่สมมติเทพ อัมสัทธิที่เจพ้นจากความกายไม่มีเลอพระผู้มีพระภาคเจ้า บรมครูของพวกเรา ผู้เป็นที่เจริญอายุ เป็นเจคือเป็นเนือนาบุญ และเนือคอกิเชกของพวกเรา ได้เสด็จปรินิพพานแล้วที่เมืองกุสินารา พระเจ้าข้า พอพระเจ้าชราकर्คฺคฺคฺได้ทรงสดับดังนั้น ก็สั่นเสกสัมปญญะ สลบไป ปล่อยไออุ่นออกมาที่รางน้ำหอม ๔ อย่างนั้น พวกอามาคย์ จึงอุ้มขึ้นจากรางแรกนำไปวางไว้ที่รางที่สอง ท้าวเธอกลับได้พระสติกข์มออีก ครั้สตามว่า พุกว่าอะไรนะ สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว พระเจ้าข้า พวกอามาคย์กราบทูล พระเจ้าชราकर्คฺคฺคฺก็สลบไปอีก พวกอามาคย์จึงอุ้มท้าวเธอไปไว้ในรางที่สาม พอท้าวเธอได้พระสติกข์ตามอีก ครันได้ทรงสดับคำที่พวกอามาคย์กราบทูล ก็ทรงสลบไปอีก พวกอามาคย์จึงอุ้มท้าวเธอขึ้นให้ตรงสนานรคาน้ำที่พระเศียรจนท้าวเธอได้พระสติกข์เมื่อได้พระสติกข์แล้ว ทรงลุกขึ้นจากที่ประทับ ทรงสยายพระเกศาอันมีสีเหมือนแก้วมณีที่ขอบด้วยของหอม ทรงสยายไปข้างหลังอันมีสีเหมือนแผ่นกระดานทองคำ ทรงตีพระอุระด้วยฝ่าพระหัตถ์เหมือนเอานิ้วพระหัตถ์อันเรียวงามซึ่งมีสีเหมือนแท่งแก้วประพาฬตามลงที่พระอุระที่มีสีเหลืองเหมือนกลาพิมพ์ทองคำ กันแสง เสด็จดำเนินออกสู่อุณน พระสติกข์เลื่อนลอยเหมือนคนบ้า จึงพร้อมด้วยนักพื่อนนางสนม เสด็จออกจาก พานนครไปยังสวนมะม่วงของหมคชิวัก ได้ทอดพระเนตรเห็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงแสดงธรรม ให้ฟังแล้วกันแสงพรว้าว่าท้าวว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระสัพพัญญู พระองค์เคยประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ที่นี้มิใช่หรือ ได้ทรงกำจัดลูกศรคือความโศกของข้าพระองค์ในที่นี้มิใช่หรือ ขอพระองค์จงทรงกำจัดลูกศรคือความโศกของข้าพระองค์ด้วยเถิด ข้าพระองค์เข้าใจถึงพระองค์เป็นที่

ระลึก และมาเฝ้าพระองค์แล้ว แต่บั้นพระองค์ไม่ได้ครัดคอบำของข้าพระองค์เลยในกาลอื่น ๆ ข้าพระองค์ได้ฟังข่าวว่าพระองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จเที่ยวไปในพื้นที่ชมพูทวีปมิใช่หรือ แต่บั้น ข้าพระองค์ได้ฟังข่าวอันไม่สมควรแก่พระองค์เสียแล้ว ดังนี้ ท้าวเธอ ทรงระลึกถึงพระพุทธรูปเป็นอันมาก ด้วยกรรวล้ำดัง ๖๐ พระกาบ แล้วทรงดำริว่า ไม่สำเร็จประโยชน์อันใดด้วยการบ่นเพื่อเจือของเรา เราจะอัญเชิญพระบรมธาตุของพระทศพลกาวีที่เมืองของเรา จึงทรงส่งทูลและข่าวสาส์นไปแจ้งแก่มีถลกษัตริย์เมืองกุสินาราวว่า ทั้งพระพุทธรเจ้าและข้าพเจ้าต่างก็เป็นกษัตริย์ด้วยกัน ข้าพเจ้าควรให้ส่วนแบ่งพระบรมธาตุของพระพุทธรเจ้าบ้าง ครั้นได้แล้ว ก็จะไปสร้างพระสถูปจัดการเฉลิมฉลองพระบรมสารีริกธาตุขึ้น ดังนี้ ครั้นส่งทูลไปแล้ว จึงทรงยกกรุงกสเสนเสด็จออกไปด้วยพระองค์เอง ด้วยทรงมุ่งหวังว่า ถ้าเขาแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้ก็จะเป็นการดี ถ้าไม่แบ่งให้ ก็จักอัญเชิญมากด้วยอุทรวารี

ต่อมาเจ้าเมืองต่าง ๆ คือ

เจ้าลิจฉวีกษัตริย์เมืองโศสานี

เจ้ากาคละ กรุงกบิลพัสดุ์

เจ้าจุล ชาวเมืองอัสสัมปะ

เจ้าโคถิลละ ชาวเมืองรามะ

เวฐฐทีปกพรหมณ์

เจ้ามีถละ ชาวเมืองปาวา

ทั้งหมดต่างก็ยกกรุงกสเสนไปตั้งเมืองกุสินารา เพื่อขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรเจ้า

ถ้ามีคำถามว่า ในหัวเมืองเหล่านั้น ชาวเมืองปาวาอยู่ใกล้กว่าทุกเมือง ก็อยู่ห่างจากเมืองกุสินาราเพียง ๓ คาวุกเท่านั้น ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จไปเมืองปาวาก่อนแล้วจึงเสด็จไปเมืองกุสินารา แต่เพราะเหตุไร ชาวเมืองปาวาจึงไม่ยกกรุงกสเสนไปก่อน

ตอบว่า เพราะพระราชอาชื่อนั้นมีบริวารมาก แม้แต่จัดแจงเตรียมการเดินทางอยู่ จึงมาถึงหลัง เมื่อพระราชทัณฑ์หัวเมือง ไปถึงเมืองกุสินาราแล้วถึงที่พัลลิมเมืองไว้ จึงส่งทูลถือ

สาสน์เข้าไปแจ้งแก่เจ้ามัลลฉัตรวิชัยเมืองกุสินาราว่า จะแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้พวกเราหรือจะสู้รบก็ให้ตอบมา

พวกเจ้ามัลลฉัตรตอบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าปรีณิพพานในเขตเมืองของพวกเรา พวกเราจะไม่ยอมแบ่งพระบรมธาตุให้เค็ชชชาล เพราะพวกเราไม่ได้ส่งสาสน์ไปทูลอัญเชิญให้พระศาสดาเสด็จมาปรีณิพพานที่นี่ ทั้งไม่ได้ไปทูลอัญเชิญมาด้วย พระองค์เสด็จมาแล้วส่งข่าวสาสน์ให้เรียกพวกเรามาทักทวง รัตนธอนโศกเกิดขึ้นในบ้านเมืองของพวกท่าน พวกท่านก็คงจะไม่ให้รัตนธอนนั้นแก่พวกเราเป็นแน่แท้ ชนเชื่อว่า รัตนธอนกับพุทธรัตนไม่มีในโลก พร้อมทั้งทั่วโลก ด้วยเหตุนี้พวกเราได้รับรัตนธอนสูงส่งแล้ว จะไม่ยอมให้พวกท่านเป็นเค็ชชชาล ไม่ใช่คัมภรณกรตา เป็นแต่พวกท่าน พวกเราก็เป็นบุรุษชาติกันครบเหมือนกัน ดังนั้น ต่างฝ่ายต่างก็อวดกำลังทำร้ายกันรบ ไม่มีใครยอมใคร แต่ถ้ามักสู้รบกันเกิดขึ้นจริงๆ ชัยชนะก็จักเป็นของชาวเมืองกุสินาราแน่นอน เพราะเหตุไรเพราะเหตุว่า พวกเราทำที่มานุชาพระบรมธาตุ ได้เป็นพระภิกษุของชาวเมืองกุสินาราทั้งสิ้น

ถ้าคัมภรณ โทณพราหมณ์ได้ยินเสียงที่พวกคนเหล่านั้นทะเลาะวิวาทกัน จึงคิดว่า พระราชาเหล่านั้น ก่อการทะเลาะวิวาทกันในสถานที่พระผู้มีพระภาคเจ้าปรีณิพพาน คุณเป็นการไม่สมควรเลย เราจักระงับการทะเลาะวิวาทนั้นเสีย ครั้นคิดดังนั้นแล้วจึงออกไปยืนอยู่ในที่สูง ใ้กล่าวลำคำรยกรองอันไพเราะซึ่งมี ๒ ภาคเวร ในภาคเวรแรก พวกนั้นไม่รู้สึกภัยใดๆ ต่อเมื่อจบภาคเวรที่ ๒ ทุกคนจึงเวียนเสียงด้วยเข้าใจว่า คุณเหมือนเป็นเสียงของอาจารย์ฯ ในพื้นชมพูทวีป เวลานั้น โทณพราหมณ์เกิดในตระกูลสูงจึงมีลูกศิษย์มากมาย เมื่อโทณพราหมณ์ทราบข่าว พวกนั้นได้ยินเสียงของตนแล้ว พวกหนึ่งอยู่ จึงกล่าวขึ้นในที่ประชุมกันว่า

ขอท่านทั้งหลาย จงฟังถ้อยคำอันเกี่ยวของข้าพเจ้า ก็คือพระพุทธรูปเจ้าของพวกเราเป็นอันดีกว่าที่ พระองค์ถือขึ้นคืบเป็นใหญ่ พวกเราจะมาสู้รบกัน เพื่อจะแย่งชิงเอาพระสารีริกธาตุของพระองค์ผู้สูงส่งอย่างนี้ เป็นการไม่ศิโย ขอท่านทั้งหลาย จงพร้อมเพรียงกัน เกื้อกูลต่อกัน อย่าแตกแยกกัน จงชื่นชมต่อกันเถิด ข้าพเจ้าจะขอแบ่งพระบรมธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่าๆ กัน ขอให้พระสถูปธาตุของพระพุทธรูปเจ้าเจ้าได้แพร่หลายไป ในทิศทั้งหลายทั้งปวงเถิด ชนเป็นอันมากที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธรูป ก็จะได้จักขุญาณ (ในอนาคก) ดังนี้

กษัตริย์เหล่านั้น ยอมซื้อทองคำของโธมพราหมณ์ จึงกรธกอบว่า ท่านพราหมณ์ ถ้าอย่างนั้น ขอท่านจงแบ่งพระบรมธาตุออกเป็น ๘ ส่วน ให้เท่าๆ กันเถิด

โธมพราหมณ์ตกลงทำตามแล้วให้เบ็ครางทองคำออก พระราชาทั้งหลายได้พร้อมกันมาประทับยืนอยู่ใกล้วาง ได้ทอดพระเนตรเห็นพระบรมธาตุอันมีสีเหมือนทองคำแล้ว ต่างก็ว่ากันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นพระสัพพัญญูจริงๆ เมื่อก่อน ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เห็นพระสรีระซึ่งมีสีเหมือนทองคำอันงดงามยิ่งของพระองค์ อันประกอบด้วยอสังขณของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ฉาบด้วยพระฉัพพรรณรังสี รุ่งเรืองด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐ มากมายเหลือแก่พระบรมธาตุซึ่งมีสีดังทองคำ การที่เป็นอย่างนี้ไม่สมควรแก่พระองค์เลย

ฝ่ายโธมพราหมณ์เห็นว่าพระราชาเหล่านั้นแคลงใจ ในเวลานั้นจึงหยิบเอาพระเขี้ยวแก้วข้างขวามาซ่อนไว้ในระหว่างฝ่าเท้าศิระ แล้วจึงได้แบ่งพระบรมธาตุออกเป็น ๘ ส่วนในภายหลัง พระบรมธาตุทั้งหมดครบจุฬานาคามปกติได้ถึง ๑๖ ทะนาน เป็นอันได้ไปเมืองละ ๒ ทะนาน

เมื่อโธมพราหมณ์แบ่งพระบรมธาตุอยู่นั้น ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ เป็นจอมแห่งเทพ ได้เล็งทิพย์เนตรคว้า ใครได้พระเขี้ยวแก้วเบื้องขวาของพระผู้มีพระภาคเจ้า อันเป็นปัจจัยแห่งการประกาศสัจจะ ๔ กว้อ มีพระประสงค์จะลดอนความสงสัยของชาวโลกพร้อมทั้งทั่วโลก ได้ทรงเห็นว่า โธมพราหมณ์ เขาไม่เสียแล้ว จึงทรงดำริต่อไปว่า พราหมณ์ จักไม่สามารถนำสักการบูชา ให้สมควรแก่พระเขี้ยวแก้วได้ เราจักอัญเชิญไปดังนี้ จึงได้อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วจากระหว่างฝ่าเท้าศิระของพราหมณ์ไปวางไว้ที่ขอบทองคำ แล้วนำไปสู่เทวโลก ประดิษฐานไว้ที่พระจุฬามณีเจดีย์ ฝ่ายพราหมณ์ ครั้นแบ่งพระบรมธาตุเสร็จแล้ว ไม่เห็นพระเขี้ยวแก้วก็ไม่อาจถามคนอื่นว่า ใครเอาพระเขี้ยวแก้วของเราไป เพราะคนถือเอาด้วยกิริยาใจ

เมื่อพราหมณ์เห็นว่า จะมีผู้สงสัยคนด้วยคำที่ถุกกล่าวหาว่า ท่านเป็นผู้แบ่งพระบรมธาตุเองมิใช่หรือ ทำไมจึงไม่รู้ก่อนว่า พระบรมธาตุอันเป็นส่วนของคนหรือไม่มี จึงไม่อาจบอกได้ว่า ท่านทั้งหลายจงแบ่งให้ข้าพเจ้าสักส่วนบ้าง ถ้าเช่นนั้นโธมพราหมณ์ จึงคิดว่า คุณพระทองคำที่ใช้ควงพระบรมธาตุไปนี้ กันแน่เข้าไปพระธาตุได้เหมือนกัน เราจักนำพระบรมธาตุไปก่อพระสถูปไว้ จึงกล่าวว่ ขอทั้งหลาย จงแบ่งคุณพระธาตุนั้นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักนำไปสร้างพระสถูปและทำการเฉลิมฉลอง พระราชาเหล่านั้นจึงตกลงแบ่งพระคุณพระทองคำนั้นให้แก่พราหมณ์ไป

ฝ่ายพวกกษัตริย์โมริยะ เมื่อบีฬลวัน ครั้นส่งทูตไปแล้วก็เตรียมยกทัพออกไปเหมือน
พระเจ้าอชัศักรุเป็นทัน และได้พระองค์การ (เก่า) ไป

ครั้งนั้น พระเจ้าอชัศักรุ ได้สร้างพระสถูปและทำการเฉลิมฉลองพระสถูปอันเป็นที่
บรรจุกษัตริย์บรมสวารีวิกรากุ ที่กรุงราชคฤห์ หนทางตั้งแต่เมืองกุสินาราไปถึงเมืองราชคฤห์ ระยะทาง
ไกลประมาณ ๒๕ โยชน์ พวกเจ้ามัลละ ได้แผ้วถางทางทำให้พื้นที่เรียบราบเสมอกว้างถึง ๘ อุสะ
ในระหว่างมฤกษพันธ์และหอยประชุมเช่นใด ในระยะทาง ๒๕ โยชน์นั้น พระเจ้าอชัศักรุ ก็
โปรดให้ทำการบูชา และสร้างทางให้ราบเรียบกว้างถึง ๘ อุสะเช่นเดียวกัน ให้ตั้งกลาภคามราชทาง
ที่ผ่านเพื่ออนุเคราะห์แก่ทุกคน อัญเชิญพระบรมธาตุ บรรจุลงในรางทองคำแท่นแห่นพร้อมด้วยทหาร
ผู้มีอาวุธมีหอกเป็นทัน ให้ประชุมประชาชนในแคว้นแคว้นของพระองค์อันมีปริมาณพลกว้างยาว ๕๐๐
โยชน์แล้ว ท้าวเธอจึงอัญเชิญพระบรมธาตุไปจากเมืองกุสินารา ให้เล่นสาธุกีฬาไปตลอดทาง ได้
พบเห็นคอกไม้มีสัตว์รสวางสงคามในที่ใด ๆ ก็หยุดชบวนแห่พระบรมธาตุไว้ในที่นั้น ๆ แล้วเก็บ
คอกไม้เหล่านั้นมาบูชาพระบรมธาตุ เมื่อสิ้นคอกไม้เหล่านั้นแล้วจึงขับชบวนแห่ไปอีก พอแห่ไปจน
กระทั่งชบวนรถคันหลังถึงชบวนรถคันหน้าแล้วก็หยุดพักเล่นสาธุกีฬาอยู่แห่งละ ๘ วัน เมื่ออัญเชิญ
พระบรมธุกมาด้วยอาการอย่างนี้ เวลาล่วงไปถึง ๘ ปี ๘ เดือน ๘ วัน พวกมิชจาทริ ก็พากัน
ยกโทษคิดกันว่า นับตั้งแต่พระสมณโลกมปริณิพพานมาแล้ว พวกเราถูกบีบบังคับด้วยการเล่นสาธุกีฬา
การงานของพวกเราฉิบหายหมดแล้ว ดังนั้น เหตุที่มีใจมุ่งร้ายอย่างนี้ พวกนั้นหายไปแล้วจึงไปเกิด
ในอบายภูมิถึง ๘ หมื่น ๖ พันคน

พระอรหันตชื่อเสททั้งหลาย คิดกันว่า ชนเป็นจำนวนมากก็มุ่งร้าย จึงไปเกิดใน
อบายภูมิ จึงปรึกษากันว่า พวกเราจักไปหาท้าวสักกะเทวราช แนะอุบายให้อัญเชิญพระบรมธาตุม
าโดยเร็ว เมื่อปรึกษากันดังนี้แล้ว จึงพากันไปหาท้าวสักกะ แจ้งเหตุนี้ให้ทรงทราบแล้วถวายพระพร
ว่า ขอมหาราช จงออกอุบายให้นำพระบรมธาตุมมาโดยเร็วเถิด ท้าวสักกะครัดคอตอบว่า ข้าแต่พระผู้
เป็นเจ้า ชนชื่อว่า ปู้ถชนผู้มีศรัทธาเสมอกับพระเจ้าอชัศักรุไม่มี ท้าวเธอจักไม่ทำตามด้วยคำของ
ข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าจักบันดาลให้เห็นสิ่งที่น่ากลัวเหมือนเห็นพระยามาร และทำให้ได้ยินเสียงกนห้วง
เหมือนถูกยักษ์จับกุมให้ได้รับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส แล้วให้พระคุณเจ้าทั้งหลายบอกท้าวเธอ
ว่า จงอัญเชิญพระบรมธาตุมไปโดยเร็วเถิด มหามพิทริ เพราะพวกอนมนุษย์โกรธขึ้นมาแล้ว ทั้งนี้

พระเจ้าอชคัฏ กิจักไปรคให้อัญเชิญพระบรมธาตุไปทรมคำแนะนำของพระคุณเจ้าทั้งหลาย ด้วย
อุปายอย่างนี้

ลำดับนั้น ท้าวสักกะเทวราชได้ทรงกระทำตามที่ครัสไว้ทุกประการ

ฝ่ายพระเถระทั้งหลาย พวกนั้นเข้าเฝ้าพระราชาแล้วถวายพระพรว่า พวกอมนุษย์ไกรธ
แล้วมหาบพิศร ขอมหาบพิศรจงไปรคให้อัญเชิญพระบรมธาตุหนีไปโดยเร็วเถิด

พระเจ้าอชคัฏ ทรงรับสั่งว่า ยังไม่จุใจข้าพเจ้าและแค้นเมื่อเกิดเรื่องขึ้นอย่างนี้ ก็จะ
อัญเชิญพระบรมธาตุไปโดยเร็วแล้วก็เร่งอัญเชิญพระบรมธาตุไปถึงเมืองราชคฤห์ในวันที่ ๘ ทรงให้
สร้างพระสถูป บรรจุพระบรมธาตุ และมีการเฉลิมฉลองอย่างมโหฬาร

ฝ่ายชคัฏวิชัย ตามหัวเมืองต่าง ๆ มีเจ้าลิจฉวีชคัฏวิชัยเมืองไพสาลีเป็นต้น ต่างก็อัญเชิญ
เชิญพระบรมธาตุไปยังเมืองของตน และไปรคให้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุ มีการเฉลิมฉลอง
อย่างมโหฬาร เช่นเดียวกับพระเจ้าอชคัฏ เพราะเหตุนี้แล พระธรรมสังคิกกาจารย์ทั้งหลาย จึง
ได้กล่าวคำประพันธ์ไว้ว่า

พระชินวรสมณโคตมเจ้า เสด็จปรีณิพพานที่เมืองกุสินาราพระบรม
ธาตุของพระองค์ ได้แพร่หลายออกไปในที่ต่าง ๆ คือ ส่วนหนึ่งประดิษฐาน
อยู่ในกรุงราชคฤห์ของพระเจ้าอชคัฏ ส่วนหนึ่งอยู่เมืองกบิลพัสดุ์ ส่วน
หนึ่งอยู่แคว้นอัสลัมปีละ ส่วนหนึ่งอยู่ในเมืองรามคาม ส่วนหนึ่งอยู่ใน
แคว้นเวฏฐทีปะ ส่วนหนึ่งอยู่ในเมืองปาวา ส่วนหนึ่งอยู่ที่เมืองกุสินารา

โทษเพราะหมัน ให้สร้างพระคัมพสถูปไว้สักการะ บูชา พวกเจ้าโมริยะขึ้นชนมยนิคักับการ
ได้รับพระอังการจึงไปรคให้สร้างพระอังการสถูปไว้สักการบูชา พระสถูปสำหรับบรรจุพระบรมสารี-
ริกธาตุมีถึง ๘ แห่ง แห่งที่ ๔ คือ พระคัมพเจดีย์ รวมทั้งพระสถูปที่บรรจุพระอังการก็เป็น ๑๐ แห่ง
พอกี้

พระเชิวแก้วองค์หนึ่งประดิษฐานอยู่สุวรรณคิ ชันดาวคิงสังคักหนึ่งอยู่ที่นาคภิกพ องค์
หนึ่งอยู่ที่เมืองกันธาระ องค์หนึ่งอยู่ที่เมืองกาลิงกราช

พระทนต์ ๔๐ ซี่ พร้อมด้วยพระเกศา พระโลมา และพระนขาเทวคทาทั้งหลายอัญเชิญไป
ไปรยปรายลงในจักรวาลต่อ ๆ ไป

บาครและจีวร มีสีเหลืองเหมือนทองคำ และผ้าอันครวสก (ผ้าสบง) อยู่ในเรือนแห่ง
ตระกูล ผ้าปูที่บรรทมอยู่ที่เมืองกบิลพัสดุ์ ผ้าประคตเขาวอยู่ที่เมืองปาฏลีบุตร ผ้าอาบน้ำฝนอยู่ที่เมือง
จัมปา พระอุณาโลมอยู่ที่แคว้นโกศล ผ้ากาสาฬหพัศร์อยู่ที่พรหมโลก ผ้าโพกเคียรอยู่ที่สวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์ ผ้าสีทันนะ (ผ้าปูนั่ง) อันประเสริฐ ซึ่งเคยปูประทับนั่งบนแผ่นดินภาค มีสีไม่ตก อยู่ที่
แคว้นอวันตี เครื่องปลุกอยู่ที่แคว้นเทวราช ไม้สีไฟอยู่ที่เมืองมถิลานคร ผ้ากรองน้ำอยู่ที่เมือง
วิเทหะ มีคันช้อและกลองเขมรอยู่ที่เมืองอินทปัตฐ์ ส่วนบริวารเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่พระองค์ได้ใช้สอยมา
นอกนั้น มนุษย์ทั้งหลายได้นำไปสักการบูชาในชนบทอื่น ๆ

การแพร่หลายขยายออกไปแห่งพระบรมธาตุ ของพระมหาคัมภีร์มหาภูตศาสดาเจ้า เพื่อ
อนุเคราะห์สัตว์ทุกจำพวก ได้มีแล้วด้วยประการฉะนี้

เรื่องว่าด้วยการแบ่งพระบรมธาตุ จบ

เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรเจ้า เริ่มตั้งแต่พระองค์ได้ทรงตั้งพระปณิธานมาจนถึงเสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน เรียกว่า ชินมหานิทาน

ถกว่าด้วยการพรรณนา เรื่องราวความเป็นมาขององค์สมเด็จพระชินวรสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า อันนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่สาธุชนผู้ใคร่ในกรศึกษา กิจจบบริบูรณ์ ด้วยประการฉะนี้

ครุวรรณ

ก

กัญญู ๒๑๓, ๒๕๙

กติกาวัด ๒๗๐

กถาวัตถุปกรณ์ ๑๐๖

กถาวัตถุ ๑๐ ประการ ๒๗๒

กบิลพัสดุ์, เมือง ๒๐๙, ๒๑๒, ๒๑๗, ๒๕๕,

๓๐๐

กรรมฐาน ๒๘๖

กรรมที่ให้อายุ ๒๘๓

กรรมวิบาก ๒๓๗

กระแฉ ๒๑๑

กระพาย ๒๓๘

กรีธ, มาตราวัดพื้น ๒๐๗

กตอง ๒๑๒

กตองเพวคา ๒๒๙

กตัมพนธ์, แม่น้ำ ๒๕๕

กตังเกสิยก ๒๘๑

กตัมเมฆ ๒๗๑

กษัตริย์, วรรณะ ๙๖, ๒๘๑

กษัตริย์มหากาต ๒๕๗

กษีรธาร ๒๑๕

กพาปณะ ๘๗

กองกิลีส ๒๕๒

กัมแสง ๒๑๑

กัมปาลีภัสตร์ ๖๕

กัมป์นิกูฏ ๒๐๐

กัมป์นิกงษ์ ๒๘

กัมมัฏฐาน ๑๖๑, ๒๕๖

กัณโฑกฤษ, ต้นไม้ ๑๐๗

กัณธาณเมต ๒๖๙

กัณโฑง, พระ ๒๑๑

กามสุขตติกนุโยค ๑๒๐

กามกัณโฑก ๑๓๕

กามาวจร ๒๖๘

กามาสวะ ๒๓๓, ๒๕๕

กายกรรม ๒๑๑

กายทุจริต ๙๗

กาสกัญชิกาสู ๓๖

กาสสุกร ๒๘๘

กาสิงคาราช, เมือง ๒๕๗

กาสายะ ๒๑๕

กาสาวพัสดุ์, ฝ้า ๘๒,๓๐๐

กาสวะ ๑๘๗

กาฬายี ๑๗๐, ๑๗๖

กาฬนาคราช ๘๙, ๙๑

กาฬลิดา, ภูเขา ๒๒๕

กิมพิละ ๑๙๕
 กิเลสคาม
 กิ่งโชนี ๘๕
 กุกกุฏาเนที, แม่น้ำ ๒๓๗, ๒๔๒
 กุฎิวินัย ๒๗๐
 กุฎุมพี ๘๗, ๒๓๕
 กุลบุตร ๒๕๒
 กุลลกรรม ๒๐๗
 กุลลธรรม ๒๔๕
 กุลาวัตี, เมือง ๒๕๕
 กุสินารา, เมือง ๒๓๗, ๒๔๒, ๒๕๔,
 ๒๕๐, ๒๕๗, ๒๖๐, ๒๘๑, ๒๙๐
 กุฎาคารสภา ๒๐๑, ๒๐๕, ๒๑๕
 เกศา, ผม ๒๑๔
 แก้วทับทิม ๒๕๕
 แก้วผลึก ๒๕๕
 แก้วไพฑูริย์ ๒๕๕
 แก้วมณี ๒๒๐
 แก้วมณีไซคีรส ๒๑๒
 โกกิยะ, แคว้น ๒๑๒
 โกฎิ ๑๗
 โกฎิกหาลปะ ๒๐๗
 โกฎิชาญญะ - พระกาสก ๑๖
 โกฎิชาญญะ - พราหมณ์ ๘๒
 โกฎิชาญญะ - ภิกษุ ๑๒๑, ๑๒๓
 โกฎิลาห ๒๖๖
 โกฎิยะ ๑๖๐
 โกฎิยะ, เมือง ๒๕๕

โกศล, แคว้น ๓๐๐
 โกฎิมพี, เมือง ๒๑๒, ๒๕๕
 โกฎิสยะ ๑๖๒, ๑๖๓
 โกฎิโยพัศตร์ ๖๕
 โกฎิสรสัทธา ๘๕

ข

ขนทวาย, สัตว์ ๒๖๑
 ขนบธรรมเนียม ๒๗๑
 ขันถอยบริษัท ๒๕๘
 ขันถอยบัณฑิต ๒๕๓
 ขันถิ ๑๕๕
 ขันถิเบารมี ๑๑
 ขันถิวาทิ ๒๕๖
 ขันถิ ๑๐๔, ๒๖๘
 ขันธกะ ๑๐๘
 ขันธกบวิจาว, กัมภีร์ ๒๖๗
 ขันธปรีณิพพาน ๑๖
 ขันธเสนิกาน ๒๑๖
 ขันธกะ, กัมภีร์ ๒๘๘
 ขาพนียะ ๑๔๓, ๒๓๖
 ขาพนียะโกธนียะ ๑๕๘, ๒๐๐
 ขาวเม่า ๒๖๔
 ขีณาสพ ๓, ๘, ๑๕๑, ๒๕๐
 ขุปป์ปัสสิทปรต ๓๓
 เชนิก ๒๖๔
 เซพะ ๘๒
 เซอแก้ว ๒๕๒

ก

- กังกา, แม่น้ำ ๒๒๗
 กงเวจาร์ย, เจ้าหัตถิ ๒๖๕
 กนธรรพ์ ๑๐๑, ๒๑๒
 กษากัสตปะ ๑๓๗, ๑๕๒
 กรอบง่า ๒๐๓, ๒๐๔
 กรุทา ๑๐๑, ๒๕๖
 กรุธรรม ๘ ประการ ๒๑๕
 กฤษณะคี ๑๗๗, ๒๕๘
 กฤษณะคีบริษัท ๒๕๘
 กฤษณะคีบัณฑิต ๒๕๘
 กวปางะ ๑๘
 กัณฐกฏี ๑๖๖, ๒๒๐
 กัณฐาร, เมือง ๒๗๗
 กาดานเวสีหะ ๑๘๗
 กาวุก หน้า ๒๕, ๘๕, ๘๖, ๘๗, ๒๐๖,
 ๒๔๕, ๒๕๐, ๒๕๐, ๒๕๕
 กิวิเมธ - ช้าง ๗๒, ๗๕, ๗๖
 โกลม ๑๗
 โกลมเจดีย์ ๒๒๗
 โกลิพิทธี ๒๒๗
- ข
- ขนิฏการมหาพรหม ๗๘
 ขรรวาท ๒๒๐
 โขสิการณ, วิหาร ๒๑๗

ข

- ขจกรม ๒๕๐
 ขกุดถน ๒๕๑
 ขกุงคเสนา ๒๗๕
 ขกุงเวียสัจ ๑๖๘
 ขเวเชี ๒๑๖
 ขเวีย ๓ ประการ ๒๐๗
 ขเวียวัตร ๑๖๐
 ขอมปราชญ์ ๒๐๗
 ขอมมุนี, พระพุทธเจ้า ๒๐๗
 ขกปวินิพพาน ๒๐๔
 ขกัรพรตติ ๒๕๔, ๒๕๕
 ขกัรวาด ๒๔๖, ๒๕๘
 ขกัรวาท ๒๑๒
 ขกัญ ๑๒๑
 ขกัญญาณ ๒๗๖
 ขกัณฑาต ๒๕๑
 ขกัณฑกัณเฐชาต ๑๗๒
 ขกัปปา, เมือง ๓๐๐
 ขกัณุมหาราช ๒๐๕
 ขกัณุมหาราชิกา ๑๒๒, ๒๕๑
 ขกัวิก ๒๒๑
 ขกัวิก ๒๒๘
 ขกัณเฐบรรพต, กุเชา ๒๑๗
 ขกัณเฐ ๒๒๘
 ขกัปปา, เมือง ๒๕๘

๓๑๔

เจ้าพรราชา ๒๐๘

จิต ๗ ๒๒๘

จิตกฤตุมภ์ ๖

จิตถาวร, เข็ญกระษณ ๒๑๒

จิ๋ว, ผ้าหม ๒๕๐

จุกี ๒๒๑

จุนทร, บุตรช่างทอง ๒๓๕

จุนทร, พระ ๒๒๐, ๒๒๒, ๒๒๕

จูลี, เจ้า ๒๕๕

จุฬามณี, เจดีย์ ๒๔๗

เจกนา ๗ ๒๒๘

เจโกวสีภาพ ๒๒๗

จ

ฉวีวรรณ ๒๔๒

ฉัททันต์, ช้าง ๒๘๖

ฉัพพรรณรังสี ๒๘๗

ฉัพพรรณรังสี ๒๔๘

ฉาง ๒๖๔

ช

ชฎิละ หน้า ๒๒

ชวา, แก้ว ๒๑๗

ชลเนตร ๒๑๔

ชันษะ, เจ้า ๒๑๐

ชลาภ ๒๔๘, ๒๕๘

ชาติ, เกิด ๒๑๗

ชันษาคุมทวารอีก ๑๓๒

ชันษา, พระพุทธเจ้า ๒๔๗

เชควัน, พระวิหาร ๒๐๗, ๒๑๗, ๒๒๕

ฉ

ฉาปนกิจ ๒๑๑

ญ

ญาณ ๑๒๑

ญาณคณจริยา ๒๐๘

จ

จิรณิกาย ๑๐๘

โจณ, พราหมณ์ ๒๕๖

ค

คางคก ๑๘

คอกุณเฑียร ๒๔๖

คอกทองกลาง ๒๔๖

คอกไม้ ๒๘๘

คอกสามท้าว ๒๔๗

กัมขันธ์ ๒๓๓

คากาย ๒๔๖

คาวคิงส์, สวรรค์ ๑๗๗, ๑๘๑, ๒๐๕,

๒๑๖, ๒๑๗, ๒๑๘

คูนสีภาพ ๒๒๖

กฤษี ๑๗๙, ๑๘๑, ๒๑๒

เกี้ยววีย์ ๒๕๘, ๒๖๖

ค

คางบึ้งกนกมันภูฐาน ๒๖๖

คณาภค, พระพุทธเจ้า ๘๖, ๑๙๙,

๒๐๗, ๒๑๙, ๒๕๕

ควมศรอมใจ ๒๖๙

คะปัสถะ ๑๑๓, ๑๑๙

คันทา ๙๙

คันทชาติ ๑๗๐

คัมภะ, เจตีย์ ๒๙๙

คัมภะ, ทัศนา ๒๑๗

เคโระกสิณณเมษี ๑๘๐

เคโระธา ๑๔๑

เควากิจอกุบาสิกา ๑๒๘, ๑๓๓

โคทรก ๒๙๖

โคทรเพท ๑, ๑๗

โคทรภส ๒๐

โคทรธนะ ๒๙๐

ก

กานระ

กุปารหุบุคคล ๒๕๙

กุปาราม ๒๙๔

ก

กนที, พัน ๓๐๐

กวางธรรม ๒๖๘, ๒๓๕

กวางภิกขา ๒๓๕

กวางวินัย ๒๓๕

กททล, พระพุทธเจ้า ๒๘๕, ๒๙๑

กตชนสมธาน ๑๑๕

ทองกวาว, ต้นไม้ ๒๕๗

ทองแดง ๒๐๗

ทองแดง ๒๙๖

ทักษิณธานมณฑล ๑๑๕

ทักษิณาทาน ๒๐๙, ๒๑๓

ทักษิณโอบุศล ๒๑๓

ทักษิณ, ทักษิ ๒๓๓

ทักษิณวิสัย, สุกตาสภา ๒๑๐

ทาน ๑๘๕

ทานกตา ๑๓๕, ๑๓๘, ๑๙๗

ทานเบารมี ๑๐, ๑๐๙

ท้าวเทพพรหม ๒๑๒

ท้าวพราหมณ์ ๙ ๒๑๑

ท้าวยามา ๒๑๒

ท้าวหัตถ์สนธิ์ ๑๘

ท้าวสักกเทวราช ๑๗

ทัญจธรรม ๑๒๐

ทัญจธนะ ๒๓๓, ๒๓๕

ทักขิณู ๒๕๖

ทักขิณิเทพาน ๒๕๖

ทักขิณกร, พระพุทธเจ้า ๑๘๕, ๒๙๘

ทักขิณธรรมจักร ๒๕๖

ทักขิ ๒๑๐, ๒๑๗

- พุทธนิเวศคามินีปฏิปทา ๑๒๑
 พุทธเวทนา ๒๐๗, ๒๑๐
 พุทธพัสดกร, ผ้า ๒๗๔
 พุทธิก ๒๖๓
 พุทธเจกีย์ ๗๕
 เทวีก ๒๔๖
 เทวีกา ๑๐๑
 เทวีกาชนิสยามา ๒๑๒
 เทวาทะ ๒๑๒
 เทวาทัก ๑๔๕
 เทวราช, แก้ว ๓๐๐
 เทวโลก ๒๔๗, ๒๕๔, ๒๕๗
 โทณพราหมณ์ ๒๔๖
 โทมเนต ๒๖๐
 โทสจวิค ๑๐๘
 ไทอธรรม ๒๓๗
 ธ
 ธงชัย ๒๑๒
 ธงแผ่นหน้า ๒๑๒
 ธรวม ๒๖๓
 ธรวมกดา ๒๑๐
 ธรวมกาย ๒๑๑
 ธรวมขันธิ์ ๗๔,๐๐๐ ๒๖๘
 ธรวมจักร, เทคนากวงแรก ๒๐๗, ๒๐๘
 ธรวมจักกับปวัคคณสุทร ๑๒๒, ๑๒๓,
 ๒๒๒, ๒๖๔
 ธรวมจักขุ ๗๕, ๑๕๘
 ธรวมเทกนา ๒๑๑
 ธรวมเวทนา ๒๐๗
 ธรวมปวีธาย ๒๐๑
 ธรวมภเว ๒๐๗
 ธรวมวินัย ๒๑๔, ๒๖๗, ๒๖๘
 ธรวมสังเวช ๒๐๗, ๒๑๑
 ธรวมเสนาบดี, พระตำรับนักร ๒๖๐
 ธรวมภิกษณีย
 ธรวมภิกดา ๑๐๓, ๑๐๖, ๒๑๒, ๒๑๕
 ธรวมภิกขรรพค ๑๕
 ธัญญาทว ๑๕๕
 ธาตุ ๑๕ ๒๖๘
 ธาตุกดา ๑๐๖
 ธาตุเจกีย์ ๒๒๕
 ธวัช ๒๓๗
 ธงกักกณ ๒๑๒, ๒๗๒
 ธวัค ๑๔๑
 ฐา, เล็บ ๓๐๐
 ฐีกัสสปะ ๑๓๗
 ฐวก ๒๖๓
 ฐวรน ๒๐๗
 ฐกนยาภค ๒๖๒
 ฐนทวัน ๔๐
 ฐนทะ, พุทธธนูชา ๒๐๘
 ฐาก ๑๐๑, ๒๔๖
 ฐากัญญา ๗๒

นากพิภพ ๒๑๙
 นากวโลกเจ็ย ๒๓๒
 นาลกาม ๒๒๐, ๒๒๑
 นาสิก, จุก ๒๑๙
 นาพารนบท ๒๑๙
 นาฬิง ๒๑๙
 นามฤก ๒๑๙
 นามชัย ๒๑๙
 นิกาย ๕ ๒๒๙
 นิกรณนาฏบุคร ๒๒๕
 นิโครธาราม, วิหาร ๒๑๓, ๒๑๙
 นิชฌมคณเทกแปรก ๓๓
 นิกพาน ๑๒๑, ๒๑๑
 นิมนานวที ๑๒๒, ๑๙๙, ๑๙๙, ๑๙๙,
 ๒๑๕, ๒๒๒
 นิมิตวโรภาส ๒๒๑
 นิรมิตบุชา ๒๑๙
 นีวณ ๑๙๙
 นีเวณ ๑๙
 นิสัทนะ, ผ้าปูนั่ง ๓๐๐
 นิลกลีต ๑๙๐
 เนกขัมมะ ๑๙๕
 เนกขัมมภาดา ๑๙๕
 เนกขัมมบารมี ๑๐, ๑๐๙
 เนชช ๑๐๙
 เนยใส ๒๑๙
 เนรมิตอักษภาพ ๒๕๐

เนยชวรา, แม่น้ำ ๕
 เนย ๒๑๙

บ

บรมครู ๒๓๓
 บรมดาวิวัชช ๒๑๕, ๒๑๖
 บรรม ๒๑๙, ๒๑๕
 บรรมพา ๒๑๕
 บรรมพรา ๒๑๖
 บรรม ๒๑๑
 บรรมจกวิวัช ๒๑๙
 บรรมจกพรพีย์ ๒๑๙
 บรรมจกนที ๒๑๙
 บรรมจกชวรา ๒๑๙
 บรรมจกชวโร ๒๑๙
 บรรมภาส ๒๑๙
 บรรมที ๒๑๑, ๒๑๙
 บรรมว ๑๐๙
 บรรม ๑๐ ทที ๒๑๙
 บรรมสุก, ผ้า ๒๑๙
 บรรมชุกติ ๒๑๙, ๒๑๑
 บรรมชุก ๒๑๕
 บรรมชุกนที ๑๙
 บรรมชุกนทีคตาดาน ๒๑๙
 บรรมชวเรก ๓๓, ๒๑๒
 บรรมชจก ๒๑๙, ๒๑๑
 บรรมชกร ๑๙๒

บัวบงเขารีก ๑๗๒

บัวมี ๕๔

บึงเขาเขารีกวัก ๑๘๖

บึงเขาบาท ๑๘๗, ๒๐๗, ๒๒๗, ๒๘๖

บุพนิมิต ๓, ๘๕, ๘๖, ๑๐๒

บุพพาราม, วิหาร ๒๑๗

บุพเพนิวาสญาณ ๑๘๕

บุษราคัม ๒๕๕

บุษายัญ ๒๑๓, ๒๕๗

บุรพา, ทิศตะวันออก ๒๘๓

เบญจพรหม ๒๕๖

เบญจางคประดิษฐ์ ๑๖๖

ป

ปกรณัมมหาปฏิฐาน ๑๐๖

ปกรณัมวิงศ์ ๑๐๘

ปกุทธกัจจายณะ ๒๖๕

ปธานที ๒๑๑, ๒๑๔, ๒๘๑

ปฏิจสุมุบาท ๕๘, ๑๑๗

ปฏิญา ๑๖๗, ๒๖๕

ปฏิสนธิ ๓๒๑, ๒๕๗

ปฏิสัมภิตา ๑๖๘, ๒๑๑

ปฐพี ๑๐๒, ๑๐๗, ๒๒๕

ปฐมวัย ๑๑๑

ปฐมวิสัยญา ๒๒๕

ปฐมุคกระ ๒๒

ปณิธาน, ตั้งความปรารถนา ๓๐๐

ปมกตพันธุมาร ๗๓

ปรณิมิตตวาทที ๑๒๒, ๑๗๗, ๑๘๑,

๒๐๕, ๒๑๒

ปรณมถบารมี ๑๓, ๕๕, ๒๐๗

ปรณภัสสมโพธิญาณ ๘๒, ๑๖๕

ประเคน, ถวาย ๒๘๕

ประชวร, บ้าย ๒๐๗, ๒๐๗

ประชุมธรรม ๔ ประการ ๒๑๘

ประดิษฐาน ๒๗๓

ประคุกิวนาม ๒๕๗

ประทักษิณ ๒๑๒, ๒๒๗, ๒๓๖, ๒๕๑

ประทักษิณโพธิมณฑล ๕

ประทีป ๒๒๑, ๒๗๓

ประเพณี ๒๗๑

ประมัท ๒๒๑, ๒๕๗

ประมุข ๒๑๑

ประสูติ ๒๒๒, ๒๕๗, ๒๕๕

ปริจาริก ๑๒๖

ปริตตสุภา ๑๗๘

ปริตตภา ๑๗๘

ปริกุกนทร ๒๗

ปรินิเวพาน ๒๑๑, ๒๖๐

ปริยานังนธรรม ๒๖๗

ปริวิภูฏสาม ๑๒๒

ปรารภ ๒๑๘

ปลงพระชนมายุสังขาร ๒๕๗

ปลงอายุสังขาร ๒๓๑, ๒๘๖

ปลา ๒๕๘

ปดาสะ, รุกขเทวกา ๒๕๖
 ปฤษฏางค์ ๘๑, ๘๓, ๒๑๐
 ปวารณา ๒๑๕, ๒๘๐
 บัจจย ๘๘
 บัจเจกพุทธเจ้า ๒๕๔
 บัจเจกภูมิ ๑๒๘
 บัจฉิมยาม ๘๘, ๒๔๖, ๒๖๐, ๒๖๓
 บัจฉิมวัย ๑๑๑
 บัจฉิมสาวก ๒๖๘
 บัญจกนิบาต ๘๘
 บุญเจตสิกอันเสัพพะ ๘๑
 บุญเจตสิก, พรหมชาติ ๕ ๒๑๖
 บุญญา ๑๘๘, ๑๒๑, ๒๒๒
 บุญญาคุณ ๒๘๒
 บุญญาบารมี ๑๐
 บัณฑเว, ภูเขา ๘๑
 บัณฑลคิวัชระ ๒๖๘
 ปาฐถ์บุกร, เมือง ๓๐๐
 ปาฐิทวีย ๒๒๘
 ปายาส, ข้าว ๘๘
 ปาพจน์, คำสั่งสอน ๒๖๘, ๒๖๘
 ปาวิจักกะ ๑๔๘, ๒๑๘
 ปาวิจักร ๒๔
 ปาติเสยยะ, ช้าง ๒๑๘
 ปาวาลเจตีย์ ๒๒๘
 ปาวา, เมือง ๒๓๕, ๒๘๖

นิฏก ๓ ๒๖๘
 นิปพิลิมาดเพ ๑๖๒, ๑๖๔
 นิปพิลวัน, เมือง ๒๕๘
 นีติ ๒๑๐
 นีติกกสิณ ๑๘๐
 นีติโสมนัส ๒๒๒
 นีการ ๒๖๒, ๒๕๓
 นุกกสมันตบุกร ๒๓๘
 นุกกสมันตบุกร ๑๐๖
 นุกกเจตีย์ ๒๒๘
 นุกข ๒๕๐, ๒๕๔
 นุกเขนิวาสนุตตติญาณ ๘๘
 นุกกัสมปะ ๒๖๘
 เปรต ๒๖๒
 เปรตเวตติง ๒๔๑
 เบิกเสย ๒๒๘
 ๕
 ฆนวร, บวร ๒๒๒
 ฆตบุญกรรม ๒๑๓
 ฆตไม้ ๒๘๘
 ฆตนาบิ ๒๑๘
 ฆตตะ ๘๘
 ฆตกรองน้ำ ๒๒๘
 ฆตกุฬพัลลภ ๘๘
 ฆตติง ๒๒๘

ฝ

ฝนเครื่องประหาร ๔๕

ฝนถ่านเพลิง ๔๕

ฝนถ้ำวัง ๔๕

ฝนเบ็ลือกกม ๔๕

ฝนแม่ขันศิลา ๔๕

ฝนแม่ตักทราย ๔๕

ฟ

ฟยัญชนะ ๒๓๙

ฟยาศิ ๒๓๗

ฟยาบถ ๒๒๒

ฟถะ ๕ ๒๓๑, ๒๖๗

ฟถักพราก ๒๕๖

ฟวงแก้ว ๒๕๓

ฟวงคอกไม้ ๒๕๓

ฟรรมษา ๒๑๕, ๒๕๒

ฟรรมจรวย ๒๓๑, ๒๕๓, ๒๖๕

ฟรรมกัณฑ์ ๒๖๘

ฟรรมกัท, พระเจ้า ๒๕๖

ฟรรมปาริสีชชา ๑๗๘

ฟรรมปุโรหิตา ๑๗๘

ฟรรมโลก ๒๙๖, ๓๐๐

ฟรรมกฤษณะ ๒๙

ฟรรมกฤษณะ ๒๙

ฟรรมโกณฑัญญะ ๑๗

ฟรรมโกณฑกมณะ ๒๙

ฟรรมชรรค์ ๒๒๒

ฟรรมโคกมะ ๒๙

ฟรรมจุฬามณีเจดีย์ ๑๗

ฟรรมเจ้าจักรพรรดิ ๒๕๔

ฟรรมเจ้าบีฬกะ ๓๐

ฟรรมกิสสพุทธเจ้า ๒๕

ฟรรมทศพล ๒๑

ฟรรมที่บึงกร ๓๒

ฟรรมธัมมทัตตีพุทธเจ้า ๒๓

ฟรรมธากุ ๒๙๖

ฟรรมนารทพุทธเจ้า ๒๐

ฟรรมนารท ๒๑

ฟรรมบาท ๒๑๐

ฟรรมบิณฑิตีพุทธเจ้า ๒๓

ฟรรมเปทุมพุทธเจ้า ๒๐

ฟรรมปุัสสะพุทธเจ้า ๒๕

ฟรรมพิภักวี ๒๐๙

ฟรรมมังกลพุทธเจ้า ๑๗, ๑๙

ฟรรมเมกโคตร ๒๙

ฟรรมเวทพุทธเจ้า ๑๗

ฟรรมเวทกะ ๑๙

ฟรรมเวสสพุทธเจ้า ๒๗

ฟรรมวินัย ๒๕๙

ฟรรมสิขีพุทธเจ้า ๒๗

ฟรรมสมณะ ๑๙

ฟรรมสมณพุทธเจ้า ๒๒

ฟรรมสมณพุทธเจ้า ๑๗

พระสุทนต์ ๒๑๙
 พระโสภิตพุทธเจ้า ๑๗
 พระโสภิตะ ๒๐
 พระอินมัทธสีพุทธเจ้า ๒๐
 พระอภิธรรม ๒๑๙
 พระยัคคทัตตี ๒๙
 พระยัคคทัตตีพุทธเจ้า ๒๓
 พระยัคคะ, ลำไต้ใหญ่ ๔๑
 พระยามณี, วรรณะ ๔๖, ๒๒๙, ๒๕๓,
 ๒๕๔, ๒๕๕
 พระยามณฑลคาม ๒๑๗
 พระยามณฑลมหากาล ๒๕๙
 พระยามณฑลเบ็ฐัท ๒๕๘
 พระยามณี ๒๒๕
 พระยุดคนิโคธ ๑๖๖
 พระยุด ๑๐๙, ๒๒๙
 พักจามร ๒๑๒
 พันธะ ๒๘๔
 พิศาวกฏี ๒๐๐
 พระวานตี, เมือง ๒๐๘, ๒๕๖, ๒๕๙
 พาทา ๒๐๙
 พิมพ์สาร, พระเจ้า ๒๙๓
 พุทธการกรธรรม ๙, ๑๓
 พุทธคุณ ๑๙ ๒๕๘
 พุทธญาณ ๒๕๙
 พุทธพจน์ ๒๓๒
 พุทธภูมิ ๑๒๙

พุทธวังสนิทาน ๑๙๙
 พุทธวังสะ ๑๙๘
 พุทธังกูร ๖
 พุทธักถจวิทยา ๒๐๙
 พุทธานุภาพ ๒๐๙
 แพทย์, วรรณะ ๔๖, ๒๕๑
 โขธงศ์ ๗ ๒๓๑, ๒๖๗
 โพรธญาณ ๘๙
 โพรธิพุกษ์, ต้นไม้ ๕
 โพรธสีทวิ ๘๙, ๒๓๐, ๒๓๗
 โปนทนา ๒๕๐
 โพลธาตี, เมือง ๒๐๘, ๒๑๙, ๒๒๗,
 ๒๒๗, ๒๕๕

พ

พักจามร ๒๙๐
 พานแถบ ๒๙๐

ภ

ภก ๑๕๕
 ภักคิพรหม ๔๖, ๔๖, ๕๑
 ภวาสวะ ๒๓๓, ๒๓๕
 ภณชะ ๑๓๘, ๒๒๒
 ภณชะคาม ๒๓๒
 ภักคานูโมทนา ๒๐
 ภักทสาละ, ต้นไม้ ๒๑๗
 ภักทียเถระ ๑๒๙
 ภักทียะ ๑๕๕

- ภัทรกัป ๑, ๑๖, ๑๗
 ภอลิเกะ ๑๑๓, ๑๑๔
 ภาษณะกิน ๒๓๒
 ภาณวาร ๒๔๕, ๒๔๖
 ภิกษาจาร ๒๗๒
 ภิกษาจารวัตร ๒๗๑
 ภิกษุ ๒๒๘, ๒๕๔
 ภิกษุณี ๒๔๕, ๒๒๘, ๒๕๔
 ภิกษุณีบริษัท ๒๕๔
 ภิกษุบริษัท ๒๕๔
 ภิกษุปลุทธ ๒๕๕
 ภิกษุสงฆ์, พระ ๒๐๕, ๒๔๕
 ภิมเสน ๒๔๑
 ภูมมเทวคา ๒๕๑
 ภูมมะ ๑๗๔
 ภูมปฏิฐเทวคา ๑๗๔, ๑๗๒
 ภูคสี ๒๕๗
 ภูษาการ ๒๔๔
 เกสกทาวน, บำไมส์เสยค ๒๑๗
 โทคนกร, เมือง ๒๓๓
 โทษนียะ ๑๕๓, ๒๓๖
- ม
 มกฏพันธนะ, เจกีย์ ๒๕๓, ๒๕๑
 มกฏบวรพค, ภูธา ๒๑๗
 มคธ, แก้ววัน ๕๑, ๒๒๐
 มอชอป ๑๗
- มอชการท ๒๔, ๒๔๖, ๒๔๓
 มอชภาส, ช้าว ๕๕, ๑๑๓
 มนสิการ ๒๔๖
 มนุษย์ ๑๐๑
 มนุษยโลก ๒๕๑
 มโนกรรม ๒๑๑
 มโนทุจริต ๕๔
 มรณธรรม ๒๑๑
 มรณะ, ๒๑๗
 มลเทพ ๒๕๑
 มหากุณาสถาปติ ๒๐๘
 มหาภัสสปะ ๒๔๕, ๒๔๗
 มหาภิกคิ ๑๖๒
 มหาธรรมปัสชาตค ๑๕๔
 มหานารทภัสสปรชาตค ๑๕๕
 มหาบพิตร ๒๕๕
 มหาบวิจาด ๕ ประการ ๒๐๕
 มหาบุรุษ ๒๒๒, ๒๕๗
 มหาปเทศ ๒๓๔
 มหาปฏิฐาน ๒๖๔
 มหาปุริสลักษณะ ๕๔, ๑๕๕, ๑๖๖ ๑๕๑,
 ๑๕๔, ๒๕๔
 มหาพรหม ๒๑๒
 มหาพรหมมา ๑๗๔
 มหาภินเขกรรมณี ๒๕๗, ๒๖๕
 มหาภัตตะ ๒๕๑
 มหาภูนี ๓๐๐

- มหาวัฏฏิกะ ๒๒
 มหาลดา, เครื่องประดับ ๒๘๔
 มหาสมณะ ๑๔๐, ๑๔๗, ๑๔๘, ๑๔๙,
 ๑๕๑, ๑๕๓
 มหาสมณก, วรชา ๒๘๑
 มหาสุทนต์สุท ๒๘๕
 มหาอำมาตย์ ๒๕๘
 มหาอุบาสิกา ๒๒๒
 มเหสี ๓๐๐
 มโหฬาร ๒๐๗
 มัชฌิโกสาล ๒๖๕
 มังกร ๒๑๖
 มัจจุราช, ความตาย ๒๖๑, ๒๘๑
 มัชฌิมภิกขุ ๑๐๘
 มัชฌิมวัย ๑๑๑
 มัชฌิมปฏิบัติ ๑๒๑
 มัตถกษัตริย์ ๒๘๓
 มัตถปาโมกษ์ ๒๘๓, ๒๙๐
 มัตถะ, เจ้า ๒๓๘, ๒๙๕
 มัตถิกา, นาง ๒๘๔
 มากุทมา, หญิง ๒๑๓, ๒๕๒
 มากุจฉา ๑๘๙
 มานะ ๒๑๑
 มานัก ๒๑๖
 มัจฉาทิฏฐิ ๙๗, ๒๙๘
 มัตถิลา, เมือง ๓๐๐
 มัจฉินทร์, ต้นไม้ ๑๑๓
- มณี ๒๒๙
 เมณฑา ๑๘๕
 เมณฑาบาบริ ๑๒
 เมรุมาศ, ภูเขา ๑๐๒
 โมกข์สถานะ, พระ ๒๐๙, ๒๒๕
 โมริยะ, กษัตริย์ ๒๙๘, ๒๙๙
 โมหวิค ๑๐๘
- ย
 ยถากุญญาณ ๑๒๒
 ยมกปกรณ์ ๑๐๖
 ยมกปฏิหาริย์ ๑๘๕, ๒๔๗
 ยณะ ๑๒๖, ๑๒๗, ๑๒๘, ๑๒๙, ๑๓๐,
 ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๓๖
 ยโสธรา, หญิงในตระกูล ๒๑๑, ๒๑๖
 ยักษ์ ๒๖๒
 ยักษ์ณี ๒๕๓
 ยากุภัท ๑๗
 ยามา ๑๗๙, ๑๘๑
 ยามาจติ ๒๐๕
 ยามยอกกา ๒๔๗
 ยคนธ, ภูเขา ๑๖
 ยุกติภูริดา ๒๘๑
 โยฎฐิพพะ ๑๓๗
- ร
 ระบมบาตร ๒๗๐
 รัตนกรวย ๒๘๖

รักษนะ, แก้ว ๒๑๒, ๒๕๖

รักษนพเรขีย์ ๑๐๗, ๑๑๓

รักษนมังลักข์ ๙๑

รากขวัญ ๒๕๒

รากจรีท ๑๐๘

รางเหล็ก ๒๘๕

ราชกฤห์, เมือง ๘๒, ๒๐๗, ๒๐๘, ๒๑๗,

๒๕๘, ๒๕๙

ราชมาตุวิหาร ๒๔๕

ราชสีห์ ๒๗๒

ราชา ๒๕๘

ราชายกนะ, ต้นไม้ ๑๑๓

รามะ, เมือง ๒๕๕

ราหู ๑๘๗, ๒๐๘, ๒๑๕

รุกขเทวดา ๘๘

รูปราคะ ๒๑๑

รูปาวจร ๒๖๘

เรือนยอด ๒๑๒

โรคลงแดง ๒๓๗

โรหิณี, แม่น้ำ ๒๑๓, ๒๑๗

ธ

ธมกัมมชราภ ๔๔

ธม ๒๖๔

ลักษณะอันประเสริฐ ๒๘๒

ธัญญิวา ๑๕๖

ลายกัจจิว ๒๕๑

ลิจฉวี, เจ้า ๒๕๕

โลกธรรม ๒๕๒

โลกธาตุ ๘๘, ๒๒๒

โลกวัชระ ๒๖๗

โลกัตถจริยา ๓๔, ๒๐๕

โลกามิส ๑๖๔

โลกิยธรรม ๒๖๘

โลกุทธกรรม ๒๖๘

โลหิต ๒๒๑

ฤ

ฤทธานุภาพ ๒๑๕

ว

วชิกรรม ๒๑๑

วชิหุจรีท ๙๘

วชิราวุธ ๘๐

วรกาย ๒๐๘

วรวณะ ๒๔๓

วรวารณะ, เทพดา ๒๐๗

วสวัตถี ๗๖

วสของ ๒๑๒

วิภูษสงสาร ๑๖๕

วิภูษะ ๒๒๐

วิคฤกาม ๒

วัคฺรปฏิบัติ ๒๖๕

วันเพ็ญ ๒๕๑

วัดสะพานหะ ๑๗๘	เวจจุกฎี ๒๐๐
วาสุเทพ ๒๘๑	เวจกรรม ๒๓๗, ๒๗๑
วาสุภูษะ ๒๘๓	เวชัยนที ๗๓
วิชัยพระ ๙๑	เวทนา ๙๙, ๑๒๕, ๒๖๘
วิชัยยง ๙๓	เวทนาถา ๒๓๗
วิญญาณ ๑๒๕	เวทนาปริศนาคณิสสร ๑๖๑
วิกก ๒๑๙	เวระ, แก้ววัน ๒๑๒
วิกกจวิต ๑๐๘	เวชัยษา, เมือง ๒๑๗
วิเทหะ, เมือง ๓๐๑	เวทวคาม, เมือง ๒๑๗, ๒๔๔
วินัยภูฏ ๒๖๗	เวทวัน, มหาวิหาร ๒๐๗, ๒๐๘, ๒๑๗
วินยิ ๒๕๓	เวสาลี, เมือง ๒๐๘
วินาย ๒๔๓, ๒๔๕	เวทปัสสะ ๑๗๙, ๑๘๒
วินยิกัญญ ๑๐๘	แว่นแก้ววัน ๒๖๐
วินยัสสนา ๒๑๑, ๒๔๙, ๒๖๖	แววทางนทอง ๒๔๖
วินยัสสี ๒๗, ๒๕๐	ฬ
วิงกปกรณ ๑๐๖	ฬัทธิราชวิต ๑๐๘
วินยัตถวิลาสินี ๗๙	ฬากะ, เจ้า ๒๕๕
วินยทิ ๑๐๘, ๑๘๕, ๒๒๒	ฬาศา ๒๖๗
วินยทิญาณ ๘๖	ฬัถิ ๑๘๕, ๒๒๒
วินยทิญาณทัหะ ๒๒๒	ฬัถิกถา ๑๓๕, ๑๓๘, ๑๕๗
วิชัยบารมี ๑๑	ฬัถิบารมี ๑๐, ๑๐๔
วิชัยะ ๑๘๕	ฬัถิ ๕ ๒๔๘
วิชัยยะ ๑๐๑	ฬัถิ ๑๐ ๒๔๘
วิวิท ๒๔๖, ๒๔๖	ฬุท ๒๘๑
วิสาขปุณณมี ๘๕, ๘๗	ฬุท, วรรณะ ๘๖
วิสาชา, นาง ๒๘๔	ฬุทวิสก ๒๕๖, ๒๖๐
วิหารธรรม ๒๐๗, ๒๓๗	

เขวากันต์ ๙๓, ๒๑๒, ๒๙๓

เคียว, คีรีชะ ๒๐๙

ค

คทาคามิผล ๒๕๕

คงไชย ๑

คองควาห์ ๒๑๓, ๒๘๖

คองดาว ๒๑๑

คตบ็ฏฐาน ๔ ๒๓๑, ๒๖๗

คตสัมปรัญญะ ๒๑๘, ๒๓๐, ๒๕๒,

๒๘๗, ๒๙๔

คตนาที่ประสูติ ๒๕๒

คตมโคกม, พระพุทธเจ้า ๒๘๗

คตมธรรม ๒๖๕

คตมบริษัท ๒๕๘

คตมะ ๒๒๙

คตมกรรมฐาน ๒๘๑

คตมผลา ๒๔๓

คตมกบฏฐาน ๑๐๖, ๒๖๘

คตมาธิ ๑๐๘, ๒๒๒

คตมาบติ, ฌาน ๓, ๕, ๑๖, ๒๕๔, ๒๘๖

คตมภูฐาน ๑๐๗, ๒๔๒

คตมทโย ๙๕

คตมทัตัจจ ๑๒๑

คตมยหม ๒๑๑, ๒๕๑

คตมละ ๓ ๒๕๘

คตมวิธากุ ๒๕๑

คตมวิระ ๒๑๒

คตมวจิตรถา ๗๑

คตมววก ๒๕๓

คตมววกค ๒๐๘

คตมธรรม ๒๒๘

คตมธรรมิก ๒๗๒

คตมสันนิษ ๗๔

คตมตตถามธ ๖๕

คตมทวิ, แม่น้ำ ๓๕

คตมทายนะ ๙๕

คตมทาทิสถนิพพานธาตุ ๒๕๔

คตมทเทวราช, จอมเทพ ๒๑๒, ๒๒๒, ๒๗๗

คตมทกะ, แก้ว ๒๑๒

คตมทกะ, จอมเทพ ๒๕๗

คตมทกคามิผล ๑๘๗, ๑๙๐

คตมทกตสนคร, ประชุมเมือง ๒๐๗

คตมทังซี ๒๑๒

คตมทังซาร ๒๑๐, ๒๒๗, ๒๕๒, ๒๘๗

คตมทงกณิกาย ๑๐๘

คตมทังวิญญะ ๑๐๑

คตมทกคทา ๑๒๗, ๑๕๗

คตมทกาทจาร์ย ๑๒๓

คตมทกิก ๒๕๗

คตมทกิกจาร์ย ๑๘๕, ๒๓๗

คตมทกิกจ ๒๗๐

คตมทกิกวิ ๑๖๗, ๑๕๗, ๒๓๗, ๒๘๕

คตมทกิกวิ ๒๕๔

ตั้งจะ ๑๘๕, ๒๐๙, ๒๕๗	สาฎก ๑๘๘
ตั้งบารมี ๑๑	สารการ ๒๓๐
ตั้งชัยเวฬุรูปุคร ๒๖๕	สารกัษา ๒๕๘
ตั้งอุยา ๑๒๕, ๒๖๘	สามัญผล ๒๗/๒
ตั้งฐากูการ ๒๘๑	สามกัถกเทศนาภาสโนวาท ๑๒๗, ๑๒๘, ๑๓๓
ตั้งกุกกา ๑๓๕, ๑๓๘	สารทกาล ๙๑
ตั้งกัมพเจ็ย ๒๒๗	สารัทเทเจ็ย ๒๒๗
ตั้งกุกาสถ ๑๓๓	สารีบุตร ๑๘๕, ๒๐๙
ตั้งกุกาสน ๒๓๙	สาลวโนทยาน ๒๙๕, ๒๘๒
ตั้งยาศิฐาน ๒๐๙, ๒๑๐	สาลวัน ๒๙๙, ๒๕๐
ตั้งนิษฐาน ๒๓๙	สาละ, ต้นไม้ ๒๙๖, ๒๙๘
ตั้งพัญญูญาณ ๕, ๘๙, ๘๕, ๑๐๑, ๑๐๕, ๑๑๑	สาวก ๒๒๘
ตั้งพัญญู ๒๘๒, ๒๙๙, ๒๙๗	สาวกของพระทถากศเจ้า ๒๕๙
ตั้งพีระวงค์ ๒๓๓	สาวกญาณเมฆิ ๑๒๙
ตั้งโพธิญาณ ๙๑, ๑๐๙	สาวกเค็ยธัญ ๒๕๘
ตั้งมปธาน ๙ ๒๓๑, ๒๖๗	สาวกดี, เมือง ๒๑๗, ๒๕๘
ตั้งมกัมมันตะ ๑๒๑	สาวิกา ๒๒๘
ตั้งมภาทฐ ๙๘	สาวอก ๒๓๗
ตั้งมภาปฏิบัติ ๒๙๙	สำเนียง ๒๖๙
ตั้งมวาวา ๑๒๑	สิกขมานา ๒๑๖
ตั้งมวาวายะ ๑๒๑	สิกขาบท ๒๑๖, ๒๗๑, ๒๘๘
ตั้งมาสติ ๑๒๑	สิงคิวรรณ ๒๙๐
ตั้งมาสมาธิ ๑๒๑	สิทธัตถะ, เจ้าชาย ๘๓
ตั้งมาสังกัมปะ ๑๒๑	สินธุ, ภูเขา ๑๖, ๙๒, ๒๕๘
ตั้งมาสนโพธิญาณ ๑๒๓	สีมา ๒๗๐
ตั้งมาฮาวัระ ๑๒๑	สีลกกา ๑๒๗
ตากก, เมือง ๒๕๘	สีหไสยาสน์ ๒๙๓, ๒๙๗

สนิมฤควราช ๒๑
 สนิมปธานมงคล, ศาสดา ๒๙๓
 สุนทรพิทักษ์ ๒๓๖
 สุร ๒๙๓
 สุกกาสสปี ๘๙
 สุกกิติ ๒๖๓
 สุกกิลอกสวรรค์ ๙๘, ๒๕๙
 สุนทรสมาธิ ๒๑๗
 สุรชชะ ๒๐
 สุนธิตา ๒๘๕
 สุกกนคปิฎก ๑๐๘, ๒๖๗
 สุกโรทานะ, พุทธนิคชา ๒๐๘
 สุกกิสสา ๑๗๙
 สุกกิสสี ๑๗๙
 สุกกนิมิต ๘๕
 สุกกนิฏฐะ ๘๘
 สุกกนิคชา ๑๗๙, ๑๘๒
 สุกกิทะ, บัจฉิมสาวก ๒๙๕
 สุกกิทะ, พระ ๒๖๗, ๒๘๗
 สุกกิทะ, ปรีพาสก ๒๖๙, ๒๖๕
 สุนทรบรรพต, ภูเขา ๑๗
 สุรจิ ๑๗
 สุนทราน ๒๑๒
 สุนทริมะ ๒๙
 เสวณเนยค ๒๕๙
 เสชะ ๑๒๙
 เสียงโจร ๒๗๒

เสือโคร่ง ๒๗๒
 โสภณิกนิค ๑๕๕, ๑๘๙, ๒๑๒, ๒๒๕, ๒๖๙
 โสภณิยะ, พราหมณ์ ๙๐
 โสภณิกนิกร ๒๑๙
 โสภณิต ๒๑๐

ห

ห้างโฮง ๘๕
 หรทาด ๒๙๗
 หรทาลมโนศิลา ๒๙๑
 หักวัญ ๒๖๑
 หักคคคคคคคค ๖
 หิมพานต์, น้ำ ๒๕๖
 หิมวันตประเทศ ๒๑
 หิริฉุฉุฉุฉุ, แม่น้ำ ๒๙๙
 เทก ๙ ๒๖๘
 เทกปัจจุโย ๑๐๖
 เทก ๘ ประการ ๒๒๙

อ

อคคณิฉุ ๒๑๓
 อคคณิฉุ ๑๗๙, ๑๘๒
 อคค ๙ ๒๖๘
 อชากศักร, พระเจ้า ๒๙๓, ๒๙๘
 อชปาลนิโคธ ๕, ๓๑, ๑๐๘, ๑๑๒, ๑๓๓,
 ๑๓๙
 อชิตเกตกนิค ๒๖๕

- สกัปปา ๑๖๗
 ยทิเทพ ๑๗
 ยุตตะ, นาค ๑๗
 ยธรรม ๒๖๓
 ยธรรมวาทิ ๒๕๐
 ยธินที ๒๔๓
 ยธิษฐาน ๑๘๕, ๒๐๗, ๒๕๐
 ยธิษฐานาวามี ๑๒
 ยนัททลัทธิยสุทร
 ยนัททกา ๑๒๔, ๒๑๑
 ยนาคสังญาน ๕
 ยนาคลดา ๑๑๓
 ยนาคามีผล ๑๕๔, ๒๑๕
 ยนาคามี ๒๑
 ยนาถปิตักกะ ๑๕๖-๑๕๗, ๒๐๖, ๒๐๗
 ยนิจลภษณะ ๒๑๐
 ยนิมิต्तเจโตสมาธิ ๒๑๔
 ยนุเคราะห์ ๒๒๘, ๓๐๐
 ยนุญฐานสังญา ๒๔๖
 ยนุกรรมมาสสัมพุทธะ ๘๕
 ยนุกรรมมาสสัมโพธิญาณ ๗๑, ๒๒๒,
 ๒๓๐, ๒๕๑
 ยนุป้อมิพวัน ๗๗
 ยนุบุพพิชดา ๒๗, ๑๒๗, ๑๒๘, ๑๓๕, ๑๓๘
 ยนุพชัฏฐนะ ๑๕๘, ๒๘๒, ๒๘๗
 ยนุโมทนา ๒๑๓
 ยนุพุทธะ, พระ ๒๘๓
- ยเนกปริยาย ๑๕๘, ๒๕๐
 ยโนทก ๑๑๓
 ยโนมัทธสี, พระพุทธเจ้า ๒๒๐
 ยโนมาที ๗๗
 ยนายนุมิ, ๒๑๓, ๒๕๓, ๒๘๗, ๒๘๘
 ยนวิยานันธรรม ๒๖๘
 ยนวิหคธรรม ๒๖๕
 ยนวิชดาโหมนัส ๒๑๗
 ยนวิญญา ๓, ๔, ๑๖, ๒๕๑
 ยนวิธรรมปฏิภา ๑๐๖, ๑๐๘, ๒๑๗,
 ๒๖๗, ๒๖๘
 ยนินิหาร ๒๔๘, ๒๖๗
 ยนวิภา ๒๑๖
 ยนวิเสก ๒๖๖
 ยนภธรรม ๑๕๘, ๑๕๙, ๒๒๕
 ยนภเวรี ๑๑๗
 ยนภมทานิพพาน ๒๔๒
 ยนฤก ๒
 ยนฤกธรรม ๒๔
 ยนรรตถกัมมวีรพุทธวงค์ ๘๒
 ยนรรตถกาจารย์ ๒๔๘
 ยนรรตถยัญชนะ ๑๓๖
 ยนัททผล ๒๑๑, ๒๑๕
 ยนัททิก ๒๑๐, ๒๑๑
 ยนัททแลสมาสัมพุทธเจ้า ๒๕๔
 ยนัททมะ ๒๗
 ยนัททพิชัย ๗ ประการ ๒๗๒

- ขวัญปัญญา ๒๓๒, ๒๓๓
 ขวัญมรรค ๘๖, ๒๖๕
 ขวัญมรรคมีองค์ ๘ ๒๓๑, ๒๖๗
 ขวัญวงศ์ ๒๗๐
 ขวัญวิมุक्ति ๒๔๒, ๒๓๓
 ขวัญสมาธิ ๒๓๒, ๒๓๓
 ขวัญสังข์ ๑๒๑, ๒๖๘
 ขวัญศีล ๒๓๒, ๒๓๓
 ขวัญพรหม ๑๗๗
 ขวัญพรากะ ๒๑๑
 ขวัญพาวจร ๒๖๘
 ขณมรียญาณ ๑๒๐
 ขวันที, แก้วหิน ๓๐๐
 ขวักขบัจจย ๑๐๖
 ขวัญธา ๒๑๑
 ขวัญธาตว ๒๓๓, ๒๓๕
 ขวัญมหานรก ๕๐, ๕๑
 ขสงไสย ๑๖, ๑๐๕, ๒๐๗, ๒๒๐
 ขสงไสยกัมป์ ๑๗
 ขสทิสมหาทาน ๓
 ขสทพิษ ๒๕๓, ๒๖๒
 ขสัญญิกภพ ๑๗๗
 ขสฺสูเนนาค ๑๖๖, ๒๓๗
 ขสฺสูร ๑๐๑
 ขสโหสิกรรม ๒๒๕
 ขสฺวิทา ๑๗๗
 ขสฺกิลละ ๒๕๕
 ขศฺรสาวก ๒๑๗, ๒๖๗
 ขศฺรสาวิก
 ขศฺรอุปัฏฐาก ๖
 ขศฺรอุปัฏฐายิกา ๖
 ขงคะ, แก้วหิน ๘๑
 ขงการ, แก้ว ๒๕๘
 ขงกาต ๑๓, ๑๗, ๒๓๖
 ขงกวีต ๑๗๐, ๑๗๑
 ขงกวีตกุมาร ๖๕
 ขงกุกกรนิกาย ๘๘, ๑๐๘
 ขงจลวิยธรรม ๔ ประการ ๒๕๘
 ขงญฺฐิติ ๒๒๐
 ขงญฺญาโณเทญฺญะ ๑๒๑, ๑๒๓, ๒๑๗, ๒๖๘
 ขงฉลฺกฺกเปกธา ๒๒๗
 ขงฐิธา ๒๒๖, ๒๕๕, ๒๗๒
 ขงกภิลมณานุโลค ๑๒๑, ๑๒๒
 ขงเทกคะ ๑๓๗
 ขงนกราวตก, ฝ้านุ่น ๓๐๐
 ขงนแกวตัก ๒๑๗, ๒๖๖
 ขงปชกฺชชาติ ๑๑๗
 ขงปมณเสฎก ๑๗๘
 ขงปมณณา ๑๗๘
 ขงภพตาทคะ ๑๗๘
 ขงพวัน, บ้างม่วง ๒๓๖, ๒๔๒
 ขงตกปปะ, เมื่อง ๒๕๕
 ขงจรวรย ๒๓๘, ๒๕๕, ๒๗๑
 ขงคิง ๒๔๕

- อัสลีย์ ๑๕๘, ๑๕๙
 อัสลีย์เดระ ๑๒๙
 อัสลัดกตฤกษ์ ๕
 อัสลัดกะ ๖, ๓๒
 อัสสุรจ, น้ำกา ๒๐๙
 อากาสฏฐะ ๑๗๘, ๑๘๒
 อากาสฏฐทเวทกา ๒๕๑
 อากันกะ ๑๙๘, ๑๙๙, ๒๐๑
 อากหาญ ๒๓๖
 อากวารี ๒๑๓
 อากัจฉา ๒๒๑
 อากาโหล ๙๗
 อากัวก ๒๘๖
 อากูมา, เมือง ๒๘๗, ๒๘๖
 อากัทศปริยายสูตร ๑๕๓
 อากันท์ ๑๙๕
 อากันท์, พระ ๒๘๙
 อากันท์, พุทธอนุชา ๒๐๘
 อากันท์เจ็ย ๒๓๓
 อากันตส์ ๑๐๘, ๑๙๗, ๒๙๓, ๒๖๓
 อากโปตัญญา ๒๒๙
 อากโปกสิณสมานทิ ๑๘๐
 อากพาธ ๒๑๘
 อากัสสวา ๑๗๘, ๑๘๒
 อากัมมชรา ๒๙๙
 อากันนะ ๙๙, ๒๖๘
 อากักรทเวทกา ๒๕๑
 อากักรา ๒๒๒
 อากาม, วัค ๒๐๗
 อากัมมันทราชธานี, เมืองทเวทกา ๒๕๙
 อากูโต ๒๕๕
 อากันนะ ๒๑๐
 อากาสะ ๑๒๙, ๑๓๕, ๑๓๖, ๑๓๗, ๑๖๙
 อากาสะกิลต ๒๘๑
 อากาสะจักปรีนิพพาน ๘๙
 อากาสทพุดเม ๑๒๓
 อากูโนอบุคกต ๒๑๓
 อากาสะ, ยักซ์ ๒๑๗
 อากาสะ, เจ็ย ๒๑๗
 อากาหิ ๖
 อากาหิณกร ๒๑๗
 อากาหาคามส ๘๒
 อากาหาคามสการวมโคตร ๒๓๘, ๒๓๙
 อากูธราวมณ ๑๒๙
 อากัทสะ, ทัมบิว ๒
 อากัทธาสังฆาร ๑๒๘, ๑๒๙
 อากัทธาท ๙ ๒๒๗, ๒๓๑, ๒๖๗
 อากัทบัจจย ๑๑๗
 อากัทธิน, แก้ว ๑๑๙
 อากัทธัญ, เมือง ๓๐๐
 อากัทธีย ๕ ๒๓๑, ๒๖๗
 อากัทธีย ๖ ๒๙๒

อินทรี ๒๒ ๒๖๘

อินทนิล ๒๐๗, ๒๐๘, ๒๔๗

อินทนิล ๘๔

อุกกาบาต ๒๒๗

อุกกาบาต ๘๓

อุกฤษฏ์ ๒๔๒

อุกฤษฏ์ ๑๐๘

อุฎฐาเสัญญา ๒๔๓

อุฎฐาเสนา ๒๐๐

อุณหสัททกะ ๑๗๘

อุณหสัททกะ ๒๕๑

อุณหิส ๒๗๒

อุท ๒๘๓

อุท ๒๒

อุทวิมเสสรวม ๑๒๐

อุทกษัตริย์กษัตริย์, แม่น้ำ ๘๗

อุทกรูทวิป ๒๑

อุทราตัก ๒๐

อุทสา ๒๔๘

อุทกคาม ๘๒

อุทเทนเจกีย์ ๒๒๗

อุทธีระ ๒๑๑

อุทธาน ๒๔๖

อุท ๒๔๒, ๒๔๗

อุทาน ๒๒๗, ๒๔๔

อุทิก ๒๑๓

อุรุทธะ ๑๕๕

อุบาท ๒๒๘, ๒๕๘

อุบาท ๒๒๘, ๒๕๘

อุปสมนท ๒๑๖

อุปษณีย์ ๒๑๓

อุบาทวิษั ๒๕๘

อุเบกขา ๑๘๕

อุเบกขามารมี ๑๓

อุโปสถ ๒๑๕, ๒๗๐

อุปกรณ ๒๘๘

อุปการะ ๒๑๓

อุปภิสสะ ๑๖๐

อุปนิสย ๒๑๐, ๒๑๗, ๒๖๓

อุปนิรมี ๑๓, ๕๕, ๒๐๗

อุปเวระ ๒๒๑

อุปวัตถนเสถวัน ๒๔๖

อุปวาณะ, พระ ๒๔๗

อุปฏฐาก ๖, ๘๓, ๒๑๘, ๒๔๑, ๒๔๕,

๒๕๘, ๒๗๐

อุปาทาน ๕๗

อุทโพธิ์อุษนท ๓๓

อุทโพธิ์กั ๑๐๘

อุระ, อิก ๒๑๐, ๒๕๔

อุระเวลา ๘๗

อุระเวลาที่สลับ ๑๓๗-๑๕๖

อุระ ๘๕

อู่สี่วัชระ, ภูเขา ๓๙
 เขื่อนเขตกองคุดทวนิกาย ๑๑๔
 เขื่อนวัง, ช้าง ๒๐๙
 เขื่อนกฤษณุปสัมปทา ๑๗๐

โยธา ๒๔๒
 โยธาทุกดินแดนบติ ๑๗๙
 โยธา, กำสั่งสอน ๒๑๐, ๒๙๐
 โยธาธรรม ๒๑๖

กรมโยธาธิการ
 กระทรวงมหาดไทย

Классификация
и
инвентаризация
Библиотечного фонда

